

ॐ

श्री वीतरागाय नमः

छ ढाणा प्रवचन

(भाग-२)

पूज्य गुरुदेवश्री कानञ्जिस्वामीना 'छ ढाणा'
ग्रंथ उपरना सङ्ग प्रवचनो
(ढाण ३ तथा ४)

प्रकाशक

वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्ट

भावनगर

- ✽ પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિ સ્થાન :
- ✽ વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
૫૮૦, જૂની માણેકવાડી,
પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામી માર્ગ
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧
ફોન : (૦૨૭૮) ૨૪૨૩૨૦૭/ ૨૫૧૫૦૦૫
- ✽ ગુરુ ગૌરવ
શ્રી કુંદકુંદકાન જૈન સાહિત્ય કેન્દ્ર,
પૂજ્ય સોગાનીજી માર્ગ, સોનગઢ.
- ✽ શ્રી ખીમજીભાઈ ગંગર (મુંબઈ) :
(૦૨૨) ૨૬૧૬૧૫૮૧
- ✽ શ્રી ડોલરભાઈ હેમાણી (કોલકાટા) :
(૦૩૩) ૨૪૭૫૨૬૯૭

- ✽ પ્રથમાવૃત્તિ : પ્રત : ૧૦૦૦, ૦૫-૦૯-૨૦૦૯, ઉત્તમ ક્ષમાવણી દિન
- ✽ પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૧૨ + ૫૦૦ = ૫૧૨
- ✽ પડતર કિંમત : ૧૫૦/- મૂલ્ય : ૨૦/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :
પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ
પ્લોટ નં. ૧૯૨૪/બી, ૬/ શાંતિનાથ બંગ્લોઝ,
શશીપ્રભુ ચોક, શશીપ્રભુ માર્ગ,
રૂપાણી સર્કલની પાસે,
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧
ફોન : (૦૨૭૮) ૨૫૬૧૭૪૯

મુદ્રક :
ભગવતી ઓફસેટ
૧૫/સી, બંસીધર મિલ કંપાઉન્ડ
બારડોલપુરા,
અહમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪
ફોન : ૯૮૨૫૩૨૬૨૦૨

પ્રકાશકીય

સંસાર પરિભ્રમણમાં જન્મ-મરણ કરતા એવા જીવો નિરંતર માનસિક તથા શારીરિક આતાપથી તપ્તાયમાન થઈ રહ્યા છે. અનંતકાળ થયા છતાં જીવને આ દુઃખથી મુક્ત થવાનો ઉપાય હાથ આવ્યો નથી તેથી અનિચ્છાએ પણ દુઃખી થઈ રહ્યા છે. સુખની ઝંખનામાં ભટકતા જીવો નિરંતર દુઃખપ્રાપ્તિના ઉપાયને જ સેવી રહ્યા છે. આ એક વાસ્તવિકતા છે. જીવને દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું છે તેની પણ ખબર નથી તો તેનાથી મુક્ત કેમ થવું તેના ઉપાયની સૂઝ તો ક્યાંથી હોય ? આવી એક જટિલ વણઉકલેલ પરિસ્થિતિમાં જગતના સર્વ જીવો કાળ પસાર કરી રહ્યા છે.

દુઃખને જ સુખ માનીને સેવન કરતો એવો આ જીવ દુઃખના ઉપાયને જ સાધે છે. સુખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું ? દુઃખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું ? તે સુખ કેમ પ્રગટ થાય ? ઇત્યાદિ વિષયથી સાવ અજાણ, એ વિષયની અંધકારમય પરિસ્થિતિમાં કોઈ મહાભાગ્યે, મહા પુણ્યોદયે, કોઈ મંગલ વેળાએ, દુઃખથી મુક્ત કેમ થવું અને શાશ્વત સુખ કેમ પ્રાપ્ત કરવું તેનો પ્રકાશ કરવા, તે ઉપાય જગતને દર્શાવવા એક દિવ્ય આત્માનું આગમન આ ભરતક્ષેત્રમાં થયું. જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં અંધકાર રહેતો નથી, તેમ એ દિવ્ય દૈદિપ્યમાન, જાજ્વલ્યમાન, અંતર-બાહ્ય પવિત્રતાના પૂજસ્વરૂપ, અનેકાનેક દિવ્ય ગુણોથી વિભૂષિત આત્માના આગમને સુખ કેમ પ્રગટ થાય તેનો ઉપાય દર્શાવી દુઃખી જીવોની દરિદ્રતાને મિટાવી, શાશ્વત સુખ-સંપત્તિ પ્રદાન કરી. એવા આપણા સૌન વ્હાલસોયા, તારણહાર, જગતઉદ્ધારક, મોક્ષમાર્ગ શિરોમણિ, પુરુષાર્થના ધણી, સુખસંપત્તિ દાતાર, આ કાળનો અંચબો એવા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ચરણોમાં અત્યંત વિનમ્ર ભાવે વંદન હો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના જ્ઞાન-ધ્યાનમય જીવનનો એક મુખ્ય ભાગ છે – પ્રવચન. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ વસ્તુનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરી તેની સાથે સંકળાયેલ સુખ-દુઃખની જટિલ સમસ્યાનો ઉકેલ કર્યો. આપશ્રીના પ્રવચનો શ્રવણ કરવા, વાંચન કરવા એ જીવનની અચિંત્ય અને સુમંગલ ઘડી છે. એ પ્રવચનોનું પ્રકાશન થવું, ઘરે-ઘરે એ જિનવાણીનો સ્વાધ્યાય થાય, મૂળ મોક્ષમાર્ગ શાશ્વત અખંડપણે જળવાઈ રહે તે હેતુથી પૂજ્યશ્રીના બધા જ પ્રવચનો શબ્દશ:

પ્રકાશિત થાય, એવી પ્રત્યક્ષ બોધસ્વરૂપ, પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનમર્મ પ્રકાશક, કરુણાસાગર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈની મંગળ, પવિત્ર, લોકોત્તર ભાવનાના ફળસ્વરૂપે પ્રસ્તુત ગ્રંથ ‘છ ઢાળા પ્રવચન’ (ભાગ-૧ થી ૩) પ્રકાશિત કરતાં વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ, ભાવનગર ગૌરવ અનુભવે છે.

‘છ ઢાળા પ્રવચન’ (ભાગ-૧ થી ૩માં) પ્રત્યેક ભાગમાં બે ઢાળ ઉપરના પ્રવચનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. સાથે મૂળ ગ્રંથકર્તા શ્રી દૌલતરામજી દ્વારા રચિત ગાથાઓ તથા તેની ગુજરાતી ટીકા આપવામાં આવેલ છે. કવિવર શ્રી દૌલરામજીનો સંક્ષિપ્ત જીવન પરિચય અન્યત્ર આપવામાં આવેલ છે તે પાઠકવર્ગે ત્યાંથી વાંચવા વિનંતી છે. પ્રથમ ઢાળમાં ગ્રંથકર્તા કવિવર શ્રી દૌલતરામજીએ સંસાર પરિભ્રમણનું સ્વરૂપ, ચાર ગતિમાં જીવે કેવા કેવા દુઃખ સહન કર્યા તેનું વર્ણન કર્યું છે. ત્યારબાદ બીજી ઢાળમાં સંસાર પરિભ્રમણનું કારણ, સાત તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા, તેના નાશનો ઉપાય ઇત્યાદિ વિષય સાદી તથા સ્પષ્ટ ભાષામાં વર્ણવ્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી પ્રવચનોમાં અનેકવાર ફરમાવે છે કે આ તો ગાગરમાં સાગર ભર્યો છે.

જૈન સંપ્રદાયમાં ‘છ ઢાળા’ની કૃતિ લોકપ્રિય છે. ઘણા જૈનોને આ કૃતિ મુખપાઠ છે. પરંતુ પરમ કૃપાળુદેવ ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી’ ફરમાવે છે તેમ ‘શાસ્ત્રમાં માર્ગ કલ્પો છે પરંતુ મર્મ તો જ્ઞાનીના હૃદયમાં રહ્યો છે’, તદ્દનુસાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ કવિવરના હૃદયમાં રહેલા ભાવોને સ્પષ્ટ કરી મોક્ષમાર્ગનો ઉદ્દોત કરી મહાન અવિસ્મરણીય ઉપકાર કર્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો એ માત્ર કોઈ સાધારણ વચનશ્રૃંખલા નથી પરંતુ તેમાં નિહિત અખંડ મોક્ષમાર્ગને જો જીવ હૃદયગત કરે તો આત્મકલ્યાણ થઈ જાય તેવું પ્રબળ નિમિત્તત્વ તેમાં રહ્યું છે. માટે પ્રસ્તુત પ્રવચનો જીવના પરમ કલ્યાણ અર્થે છે એ ઉદ્દેશથી અવધારણ કરવામાં આવે, તેનું વાંચન સ્વાધ્યાય આદિ કરવામાં એવી ભાવના છે.

મૂળ કૃતિ ‘છ ઢાળા’ સચિત્ર હોવાથી પ્રસ્તુત પ્રવચનોમાં જ્યાં જ્યાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ ચિત્રોને જોઈને તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે ત્યાં ત્યાં તે-તે ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે. તદ્દઉપરાંત પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ જ્યાં જે પ્રકારના દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે તેના પણ અમુક ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનોનો ભાવ તથા ભાષાપ્રવાહ યથાવત્ જળવાઈ રહે તેનો યત્કિંચિત્ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અમુક જગ્યાએ શ્રોતાગણમાં કોઈ વાત કરવામાં

આવી હોય કે પૂછવામાં આવી હોય તે સ્પષ્ટ સાંભળી ન શકાય હોય ત્યાં ડોટ ડોટ કરીને છોડી દેવામાં આવેલ છે. જ્યાં જરૂર લાગી ત્યાં વાક્યરચના પૂર્ણ કરવા અર્થે કૌંસ ભરવામાં આવેલ છે. વ્યક્તિ નામનું સંબોધન ક્યાંય લેવામાં આવેલ નથી. પ્રત્યેક ભાગમાં બે ઢાળના પ્રવચનો લેવામાં આવ્યા છે.

પ્રસ્તુત પ્રવચનોને ફરી એકવાર સાંભળીને તપાસી જવામાં આવ્યા છે, જેથી કોઈ ક્ષતિ રહી જવા ન પામે. જિનવાણી પ્રકાશનનું કાર્ય અતિ ગંભીર કાર્ય છે તેવી જાગૃતિપૂર્વક ચીવટતાથી તેને તપાસીને પ્રકાશન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તેમ છતાં ક્યાંય અજાગૃતિવશ કે અગંભીરતાવશ કોઈ ક્ષતિ કે ભૂલ રહી જવા પામી હોય તો મા જિનવાણીની હૃદયપૂર્વક ક્ષમા યાચીએ છીએ. તથા પાઠકવર્ગને પણ વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આ બાબતે કોઈ ક્ષતિ ધ્યાન ઉપર આવે તો જણાવે.

પ્રસ્તુત પ્રવચન પ્રકાશન પ્રસંગે કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી, પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેન, પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂજ્ય નિહાલચંદ્રજી સોગાનીને સ્મરણમાં લઈ તેઓશ્રીના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના અપૂર્વ પ્રવચનો પ્રકાશિત થાય એવી જેમની મંગળ ભાવના છે એવા સૌમ્યમૂર્તિ, નિષ્કારણ કરુણાશીલ, જ્ઞાનીપુરુષોના હૃદયપ્રકાશક પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના ઉપકારને હૃદયગત કરી તેમના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની પ્રવચનગંગામાં સ્નાન કરી મિથ્યાત્વરૂપી મલિનતાને ધોઈ, નિર્મળ પવિત્ર પરિણતિ અંગીકાર કરીએ એ જ ભાવના સાથે અત્ર વિરામ પામીએ છીએ.

ટ્રસ્ટીગણ

શ્રી વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

ભાવનગર

કવિવર પંડિત શ્રી દૌલતરામજીનો સંક્ષિપ્ત જીવન-પરિચય

પ્રસ્તુત કૃતિ ‘છ ઢાળા’ના રચયિતા પંડિત દૌલતરામનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૮૫૫ (સન ૧૭૯૮)માં અલીગઢ-હાથરસ મધ્યે સ્થિત ‘સાસની’ ગ્રામમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ ‘ટોડરમલ’ હતું. તેઓ પલ્લીવાલ જાતિના નરરત્ન હતા અને તેમનું ગોત્ર ‘ગંગોરીવાલ અથવા ગંગટીવાલ’ હતું. કવિવરના પિતાશ્રી પોતાના નાના ભાઈ શ્રી યુનીલાલ સાથે હાથરસમાં કપડાનો વેપાર કરતા હતા.

કવિવર દૌલતરામની શિક્ષા અને શિક્ષા ગુરુ સંબંધિત કોઈ ઇતિહાસ મળતો નથી, તેમ છતાં એટલું નિશ્ચિત છે કે તેઓ સંસ્કૃત / પ્રાકૃત ભાષાના મર્મજ્ઞ વિદ્વાન હતા. તેઓ દ્વારા રચિત ગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ જિન-સિદ્ધાંતોની ગંભીરતા આ વાતનું જવલંત પ્રતીક છે.

તેમના વિવાહ શેઠ ચિંતામણિ જૈન, છિપૈટી, અલીગઢની સુપુત્રી સાથે થયા હતા. તેમને વિક્રમ સંવત ૧૮૮૩ અને વિક્રમ સંવત ૧૮૮૬માં બે પુત્ર થયા. મોટા પુત્રનું નામ ટીકારામ હતું અને તેઓ લશ્કરમાં રહેતા હતા. તેમના નાના પુત્ર સંબંધિત કોઈ જાણકારી મળતી નથી.

કવિવર દૌલતરામ હાથરસમાં પિતાશ્રી અને કાકા સાથે કપડાના વેપારમાં સહયોગ કરતા હતા, પરંતુ સ્વાધ્યાયપ્રેમી હોવાને કારણે જેમ-તેમ સમય કાઢીને શાસ્ત્ર અધ્યયન-મનનમાં લીન થઈ જતા હતા. એક વખતની વાત છે કે તેઓ હાથરસના જિનમંદિરમાં ગોમ્મટસારનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા, તે જ વખતે મથુરાના પ્રસિદ્ધ શેઠ મણિરામજી જિનદર્શન માટે ત્યાં પધાર્યા. તેઓ તેમના સ્વાધ્યાયથી એકદમ પ્રભાવિત થઈ ગયા અને તેમને હાથરસ છોડીને મથુરા આવવાનો આગ્રહ કરવા લાગ્યા. પંડિત દૌલતરામ તેમની સાથે મથુરા ગયા અને કેટલોક સમય ત્યાં તેઓ આનંદપૂર્વક રહ્યા પણ ખરા, પરંતુ શેઠના વૈભવની ઝાકઝમાળમાં તેમનું મન લાગ્યું નહિ, માટે તેઓ ત્યાંથી પોતાના ઘરે પાછા આવી ગયા.

ઘરે આવ્યા બાદ તેઓએ ફરીને આજીવિકા સંબંધિત વિચાર્યું અને અલીગઢ જઈને છોટ કપડુ છાપવાનું કામ કરવા લાગ્યા. એમ પ્રતીત થાય છે કે તેઓ આજીવિકા સંબંધિત નિશ્ચિંત નહોતા અને તેમની આર્થિક સ્થિતિ પણ ઠીક નહોતી, માટે તેમને તેમના જીવના

વારંવાર અહીંથી ત્યાં જવું પડતું હતું, પરંતુ સાથે સાથે એ પ્રતીત થાય છે કે તેમની અધ્યાત્મરુચિ અત્યંત પ્રબળ હતી તેથી તેઓ આ ઉદયાધીન પરિસ્થિતિઓથી વિશેષ આકુળિત નહોતા થતા. એમ કહેવાય છે કે, જ્યારે તેઓ છીટ કપડુ છાપવાનું કામ કરતા ત્યારે તેઓ પોતાની નજીક બાજોઠ ઉપર કોઈ પ્રાકૃત કે સંસ્કૃત ભાષાનો ગ્રંથ બિરાજમાન કરતા અને કપડુ છાપતા છાપતા તેની ગાથાઓ અથવા શ્લોક પણ કંઠસ્થ કરતા જતા. તેમની સ્મરણશક્તિ અને રુચિ એટલી પ્રબળ હતી કે તેઓ એક દિવસમાં ૬૦-૭૦ ગાથાઓ અથવા શ્લોક કંઠસ્થ કરી લેતા.

કવિવર દૌલતરામના જીવનનો આ પ્રસંગ આત્મહિતના અભિલાષી જીવોએ વારંવાર ઊંડાણથી વિચારણીય છે, કેમકે આનાથી વ્યર્થ આર્તધ્યાન આદિ વિકારોથી બચીને વધારેમાં વધારે સમય તત્ત્વાભ્યાસ કરવાની મંગલ પ્રેરણા મળે છે.

અલીગઢ છોડ્યા બાદ કવિવર દૌલતરામ, દિલ્હી આવીને રહેવા લાગ્યા. દિલ્હીમાં તેઓને વિશિષ્ટ સ્વાધ્યાયી અને અધ્યાત્મરુચિસંપન્ન સાધર્મીઓનો એવો સુંદર સમાગમ મળ્યો કે, તેમને બધી ચિંતાઓ વિસ્મૃત થઈ ગઈ અને ત્યાંથી તેઓ બીજે ક્યાંય ગયા જ નહિ, જીવનના અંત સમય સુધી તેઓ ત્યાં જ રહ્યા. એક વાર વિક્રમ સંવત ૧૯૦૧માં મહા વદ ચૌદસના દિવસે દિલ્હીના અનેક સાધર્મી બંધુઓ સાથે તેઓએ તીર્થરાજ સમેદશીખરની યાત્રા પણ કરી હતી.

કવિવર પંડિત દૌલતરામનું સમાધિમરણ લગભગ ૬૮ વર્ષની ઉંમરે, માગશર વદ અમાસ, વિક્રમ સંવત ૧૯૨૩ના દિવસે (૦૭ ડિસેમ્બર, ૧૯૬૬, શુક્રવાર), બપોરે, અત્યંત શાંતભાવે સમાધિપૂર્વક થયું. એમ પણ કહેવાય છે કે, તેમને પોતાના દેહપરિવર્તનના છ દિવસ પહેલા આભાસ થઈ ગયો હતો અને તેમણે બધાની ક્ષમાયાચના કરીને સમાધિભાવ ધારણ કરી લીધો હતો.

(મંગલાયતન દ્વારા પ્રકાશિત ‘છ ઢાળા’, પુસ્તકમાંથી સાભાર ઉદ્દૃત)

અનુક્રમણિકા

પ્રવચન ક્રમાંક	તારીખ	ગાથા	પૃષ્ઠ નંબર
ત્રીજી ઢાળ			
૧૧	૨૮.૦૧.૧૯૬૬	૧	૩
૧૨	૩૦.૦૧.૧૯૬૬	૧	૧૧
૧૩	૩૧.૦૧.૧૯૬૬	૧, ૨	૩૦
૧૪	૦૧.૦૨.૧૯૬૬	૩, ૪	૫૧
૧૫	૦૨.૦૨.૧૯૬૬	૪, ૫	૭૨
૧૬	૦૩.૦૨.૧૯૬૬	૬, ૭, ૮	૯૪
૧૭	૦૪.૦૨.૧૯૬૬	૮, ૯, ૧૦	૧૧૭
૧૮	૦૬.૦૨.૧૯૬૬	૧૦, ૧૧, ૧૨	૧૪૧
૧૯	૦૭.૦૨.૧૯૬૬	૧૨, ૧૩	૧૬૪
૨૦	૦૮.૦૨.૧૯૬૬	૧૪, ૧૫	૧૮૭
૨૧	૦૯.૦૨.૧૯૬૬	૧૫, ૧૬, ૧૭	૨૦૫
૨૨	૧૦.૦૨.૧૯૬૬	૧૭	૨૨૭
ચોથી ઢાળ			
૨૩	૧૧.૦૨.૧૯૬૬	૧, ૨	૨૪૭
૨૪	૧૨.૦૨.૧૯૬૬	૩, ૪	૨૬૮
૨૫	૧૩.૦૨.૧૯૬૬	૪, ૫	૨૮૯
૨૬	૧૫.૦૨.૧૯૬૬	૫, ૬	૩૦૮
૨૭	૧૬.૦૨.૧૯૬૬	૭, ૮	૩૨૮
૨૮	૧૭.૦૨.૧૯૬૬	૮	૩૫૦

୨୯	୧୮.୦୨.୧୯୫୫	୯	୩୭୦
୩୦	୧୯.୦୨.୧୯୫୫	୯	୩୯୦
୩୧	୨୦.୦୨.୧୯୫୫	୯	୪୦୯
୩୫	୨୫.୦୨.୧୯୫୫	୯, ୧୦, ୧୧	୪୨୭
୩୭	୨୬.୦୨.୧୯୫୫	୧୧ ଓ ୧୪	୪୪୯
୩୮	୨୭.୦୨.୧୯୫୫	୧୫	୪୭୫

‘તીર્થંકરભગવંતોએ પ્રકાશેલો દ્વિગંબર જૈન ધર્મ જ સત્ય છે એમ ગુરુદેવે યુક્તિ-ન્યાયથી સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટપણે સમજાવ્યું છે. માર્ગની ઘણી છણાવટ કરી છે. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય, ઉપાદાન-નિમિત્ત, નિશ્ચય-વ્યવહાર, આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, સમ્યગ્દર્શન, સ્વાનુભૂતિ, મોક્ષમાર્ગ ઇત્યાદિ બધું તેઓશ્રીના પરમ પ્રતાપે આ કાળે સત્યરૂપે બહાર આવ્યું છે. ગુરુદેવની શ્રુતની ધારા કોઈ જુદી જ છે. તેમણે આપણને તરવાનો માર્ગ દેખાડ્યો છે. પ્રવચનમાં કેટલું ઘોળી ઘોળીને કાઢે છે ! તેઓશ્રીના પ્રતાપે આખા ભારતમાં ઘણા જીવો મોક્ષના માર્ગને સમજવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. પંચમ કાળમાં આવો યોગ મળ્યો તે આપણું પરમ સદ્ભાગ્ય છે. જીવનમાં બધો ઉપકાર ગુરુદેવનો જ છે. ગુરુદેવ ગુણથી ભરપુર છે, મહિમાવંત છે. તેમનાં ચરણકમળની સેવા હૃદયમાં વસી રહો.’

– બહેનશ્રી ચંપાબેન
(‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’માંથી સાભાર)

ॐ

श्री सद्गुरुदेवाय नमः

છ ઢાળા પ્રવચન

(ભાગ-૨)

(પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના છ ઢાળા ઉપરના સળંગ પ્રવચનો)

ત્રીજી ઢાળ

નરેન્દ્ર છંદ (જોગીરાસા)

આત્મહિત, સાચું સુખ અને બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગનું કથન
આતમકો હિત હૈ સુખ, સો સુખ આકુલતા વિન કહિયે;
આકુલતા શિવમાંહિ ન તાર્તે, શિવમગ લાગ્યો ચહિયે.
સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવમગ, સો દ્વિવિધ વિચારો;
જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો. ૧.

અન્વયાર્થ :- (આતમકો) આત્માનું (હિત) કલ્યાણ (હૈ) છે (સુખ) સુખની પ્રાપ્તિ.
(સો સુખ) તે સુખ (આકુલતાવિન) આકુળતા વગરનું (કહિયે) કહેવાય છે. (આકુલતા)
આકુળતા (શિવમાંહિ) મોક્ષમાં (ન) નથી (તાર્તે) તેથી (શિવમગ) મોક્ષમાર્ગમાં (લાગ્યો)
લાગવું (ચહિયે) જોઈએ. (સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન) સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણેની

એકતા તે (શિવમગ) મોક્ષનો માર્ગ છે, (સો) તે મોક્ષમાર્ગનો (દ્વિવિધ) બે પ્રકારથી (વિચારો) વિચાર કરવો કે, (જો) જે (સત્યારથરૂપ) વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે (સો) તે (નિશ્ચય) નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે અને (કારણ) જે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું નિમિત્ત કારણ છે (સો) તેને (વ્યવહારો) વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહે છે.

ભાવાર્થ:- ૧. સમ્યક્ચારિત્ર, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-પૂર્વક જ હોય છે. જીવને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સાથે જ સમ્યગ્ ભાવશ્રતજ્ઞાન થાય છે. અને નિશ્ચયનય તથા વ્યવહારનય એ બંને સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાનના અવયવો (અંશો) છે, તેથી મિથ્યાદષ્ટિને નિશ્ચય કે વ્યવહારનય હોઈ શકે જ નહીં, માટે 'વ્યવહારનય પ્રથમ હોય અને નિશ્ચયનય પછી પ્રગટે' એમ માનનારને નયોના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન નથી.

૨. વળી નય નિરપેક્ષ હોતા નથી, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થયા પહેલાં જો વ્યવહારનય હોય તો નિશ્ચયનયની અપેક્ષા વિનાનો નિરપેક્ષનય થયો; વળી પ્રથમ એકલો વ્યવહારનય હોય તો અજ્ઞાનદશામાં સમ્યગ્નય માનવો પડે, પણ 'નિરપેક્ષા નયા મિથ્યા સાપેક્ષા વસ્તુ તેડર્થકૃત' (આપ્તમીમાંસા શ્લોક ૧૦૮) એવું આગમનું વચન છે. માટે અજ્ઞાનદશામાં કોઈ જીવને વ્યવહારનય હોઈ શકે નહિ, પણ વ્યવહારાભાસ કે નિશ્ચયાભાસરૂપ મિથ્યાનય હોઈ શકે.

૩. જીવ નિજ જ્ઞાયક સ્વભાવના આશ્રયવડે નિશ્ચય-રત્નત્રય (મોક્ષમાર્ગ) પ્રગટ કરે ત્યારે સર્વજ્ઞ કથિત નવ તત્ત્વો, સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા સંબંધી રાગમિશ્રિત વિચારો અને મંદ કષાયરૂપ શુભ ભાવ તે જીવને જે પૂર્વે હતો તેને ભૂતનૈગમનયથી વ્યવહારકારણ કહેવામાં આવે છે. (પરમાત્મપ્રકાશ અ. ૨, ગાથા ૧૪ની ટીકા). વળી તે જ જીવને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનની ભૂમિકામાં શુભરાગ અને નિમિત્તો કેવા પ્રકારના હોય, તેનું સહચરપણું બતાવવા વર્તમાન શુભ રાગને વ્યવહારમોક્ષમાર્ગ કહ્યો; તેમ કહેવાનું કારણ એ છે કે તેથી જુદા પ્રકારનાં (વિરુદ્ધ) નિમિત્તો તે દશામાં કોઈને હોઈ શકે નહિ; એ પ્રકારે નિમિત્ત-વ્યવહાર હોય તો પણ તે ખરું કારણ નથી.

૪. આત્મા પોતે જ સુખસ્વરૂપ છે તેથી આત્માના આશ્રયે જ સુખ પ્રગટ થઈ શકે છે, પણ કોઈ નિમિત્ત કે વ્યવહારના આશ્રયે સુખ પ્રગટ થઈ શકે નહિ.

૫. મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે. તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતારૂપે છે. (પ્રવચનસાર ગાથા ૮૨-૧૯૯ તથા મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃષ્ઠ ૩૧૫).

૬. 'હવે મોક્ષમાર્ગ તો કાંઈ બે નથી પણ મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ બે પ્રકારથી છે. જ્યાં સાચા મોક્ષમાર્ગને મોક્ષમાર્ગ નિરૂપણ કર્યો છે તે નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગ છે; તથા જ્યાં જે મોક્ષમાર્ગ તો નથી પરંતુ મોક્ષમાર્ગનું નિમિત્ત છે વા સહચારી છે ત્યાં તેને ઉપચારથી મોક્ષમાર્ગ કહીએ તે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે; કારણ કે નિશ્ચય-વ્યવહારનું સર્વત્ર એવું જ લક્ષણ છે અર્થાત્ સાચું નિરૂપણ તે નિશ્ચય તથા ઉપચાર નિરૂપણ તે વ્યવહાર. માટે નિરૂપણની અપેક્ષાએ બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગ જાણવો. પણ એક નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગ છે તથા એક વ્યવહારમોક્ષમાર્ગ છે-એમ બે મોક્ષમાર્ગ માનવા મિથ્યા છે.' (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક ગુ. પા. ૨૫૩-૫૪)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા સુદ ૭, શુક્રવાર

તા. ૨૮-૧-૧૯૬૬, ગાથા ૧, પ્રવચન નંબર-૧૧ (૪૦ :-મિનિટ)

હવે ત્રીજી ઢાળા. નરેન્દ્ર ઇંદ, જોગીરાસા. 'આત્મહિત, સાચું સુખ અને બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગનું કથન.' એક શ્લોકમાં (કહેશે). હવે આ ચાર-ચાર (લીટીનો) આવ્યો, હોં ! ચાર-ચાર લીટીનો મોટો મોટો છે. જુઓ ! આત્માનું હિત શું છે એનું આમાં કથન છે. ઓલું આત્મહિત કીધું હતું ને ? છેલ્લી ઢાળામાં. આત્માના હિતમાં લાગી જાઓ. ભગવાનઆત્માને અંતર ઓળખીને એમાં એકાકાર થાઓ એ આત્મહિત (છે). એ શું કહે છે ? એ બતાવે છે, જુઓ ! સાચું સુખ શું ? અને બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગ, (એમ) ત્રણનું કથન છે.

આતમકો હિત હૈ સુખ, સો સુખ આકુલતા વિન કહિયે;

આકુલતા શિવમાંહિ ન તાર્તૈ, શિવમગ લાગ્યો ચહિયે.

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવમગ, સો દ્વિવિધ વિચારો;

જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો. ૧.

બહુ સરસ વાત, ગાગરમાં સાગર ભરી છે. થોડામાં અને સાદી ભાષા, આતો હિન્દી ભાષા છે. 'આત્માનું કલ્યાણ છે સુખની પ્રાપ્તિ.' લ્યો ! આત્માનું હિત એટલે કલ્યાણની પ્રાપ્તિ, સુખની પ્રાપ્તિ. અતીન્દ્રિય આનંદની પ્રાપ્તિ તે આત્માનું હિત છે. કહો, દુનિયાને સુખ જોવે છે કે નહિ ? કેવું સુખ ? અતીન્દ્રિય એક જ સુખ છે. દુનિયામાં પુણ્ય-પાપમાં, પૈસા-ધૂળમાં સુખ માને એ તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. પૈસામાં સુખ છે, બાયડીમાં સુખ છે, આબરુમાં સુખ છે એ માનનાર મૂઢ, મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની છે. એવી મિથ્યાદષ્ટિ સહિતની જે કંઈ ક્રિયા કરે એ બધી અજ્ઞાનમાં જાય છે. સુખ કેવું ધૂળમાં ? સમજાણું કાંઈ ? થોડુંઘણું સુખ હશે કે નહિ પણ ? ધૂળમાંય સુખ નથી. સ્ત્રી-શરીર જડ માટી છે. પૈસો માટી-ધૂળ છે, દાળ, ભાત, લાડવા એ ધૂળ છે. પરમાં સુખ ક્યાંથી આવ્યું ?

મુમુક્ષુ :- ખાંડ મળે તો રાજી થયા.

ઉત્તર :- રાજી થયા. મૂઢ છે, કહે છે. સમ્યગ્દષ્ટિને ખાંડના ઢગલા હોય તો જડ છે. રાજી શેનો થાય છે ? ધર્મીને તો આત્માના આનંદનો ઢગલો પડેલો અંદરમાં દેખાય છે. ખાંડના ઢગલા જડના (છે). અહીં ચૈતન્યના છે, એ તો જડના છે. સમ્યગ્દષ્ટિને દેવપદ મળે તોપણ રાજી ન થાય. દેવનું પદ મળે તોપણ રાજી નહિ અને દેવપદનું કારણ જે પુણ્યભાવ થાય એમાં પણ સમ્યગ્દષ્ટિ રાજી નથી. પુણ્ય અને પુણ્યના ફળમાં રાજી થાય એ મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ છે. એને વીતરાગમાર્ગની શ્રદ્ધાની ખબર નથી. એવી વાત છે, ભાઈ ! આહા..હા..!

સુખ તો 'આકુળતા વગરનું કહેવાય છે...' એમ કહે છે. દુનિયાના માનેલા સુખ એ સુખ નથી. આત્મામાં અતીન્દ્રિય આનંદનો ઢગલો પડ્યો છે. આત્મા એકલા અતીન્દ્રિય આનંદનો પુંજ અંદર પડ્યો છે. એના અતીન્દ્રિય આનંદનું પર્યાયમાં પ્રગટ થવું એનું નામ સુખ કહેવાય છે. અનાકુળના ભાવને સુખ કહે છે. કહો, આ તો બાયડી, છોકરા, પૈસા, પાંચ-પચાસ લાખના ઢગલા (હોય તો કહે છે), એની સામું જોઈને આકુળતા છે. ધૂળમાંય સુખ નથી. મફતનો મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ રાજપાટ, બાયડી,

છોકરા, પૈસામાં સુખ માને છે. કેમ હશે ? ભાઈ ! શું લેવું આમાં ? ભાઈ ! મૂઢ અજ્ઞાની મફતનો હેરાન થઈ ગયો છે.

મુમુક્ષુ :- શું કરવા ?

ઉત્તર :- પરમાં સુખ માનીને. ધૂળમાંય સુખ નથી. મિથ્યાદષ્ટિ છે.

મુમુક્ષુ :- પરમાં દુઃખ તો હશે ને ?

ઉત્તર :- પરમાં દુઃખ પણ નથી. પરમાં દુઃખ કેવું ? પરને પોતાનું માનવું અને પરથી મને લાભ માનવો એવી માન્યતા એને દુઃખરૂપ છે. પર કેવું ? એ તો જડ, માટી ધૂળ છે, આ તો અજીવ તત્ત્વ છે. પૈસા, લક્ષ્મી અજીવ ધૂળ તત્ત્વ છે. એમાં સુખ કેવું અને દુઃખ કેવું ? બાયડી, છોકરા સારા હોય, પૈસા-બૈસા ઠીક હોય, પાંચ-પાંચ હજારનો મહિને પગાર હોય (તો કહે), સુખી છે. (અહીં કહે છે), મૂઢ છો, મિથ્યાદષ્ટિ છો, વીતરાગમાર્ગની તને ખબર નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ એવા લાખ, કરોડો, અબજો પૈસા બહારના હોય અને અનુકૂળતા હોય (તોપણ) એમાં દુઃખનું નિમિત્ત માને છે. દુઃખનું નિમિત્ત, ડોં ! એ દુઃખ નથી. આકુળતા, વિકલ્પ ઊઠે છે એ દુઃખ છે, એનું એ નિમિત્ત છે. પરમાં સુખ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ, ધર્મી માનતો નથી. આહા..હા..! માન્યતાની જ હજી ખબર ન મળે (કે) શું ચીજ છે.

‘સુખ આકુળતા વગરનું કહેવાય છે.’ આકુળતા ન હોય એને સુખ કહીએ. એ ‘આકુળતા મોક્ષમાં નથી...’ એમ હવે સિદ્ધ કરે છે. આત્માનું હિત-કલ્યાણ સુખની પ્રાપ્તિ (છે). એ સુખ આકુળતા વિનાનું કહેવાય અને એ આકુળતા મોક્ષમાં નથી, એમ કહે છે. મોક્ષને સિદ્ધ કરે છે. આત્મામાંથી પરમાત્મદશા પ્રગટ થવી (તે મોક્ષ છે). કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ વીર્ય, સિદ્ધપદ એ મોક્ષદશા (છે). મોક્ષમાં આકુળતા નથી, અનાકુળતા છે.

‘તેથી (શિવમગ) મોક્ષમાર્ગમાં લાગવું...’ ‘(ચાહિયે)...’ એટલે ‘જોઈએ.’ તેથી મોક્ષના માર્ગમાં લાગવું જોઈએ. એ મોક્ષ તે હિત અને અનાકુળ સુખ છે માટે તેના માર્ગે જાવું જોઈએ, એમ કહે છે. આહા..હા..! ન્યાંથી ઉપાડ્યું, જોયું ? પહેલેથી મોક્ષથી ઉપાડ્યું. સિદ્ધ ભગવાન આત્મા અને અરિહંત પરમેશ્વર અનંત આનંદને ભોગવનારા

છે. સમજાણું કાંઈ ? અરિહંત પરમેશ્વરને પણ અનંત અતીન્દ્રિય આનંદ છે. ભલે ચાર અઘાતિકર્મ બાકી હોય. અનંત આનંદ છે. મહાવિદેહમાં 'સીમંધર' ભગવાન બિરાજે છે. ચાર કર્મ બાકી છે, ચાર કર્મ ટાળ્યા છે. અનુભવ કરીને, અંતર અનુભવદષ્ટિ કરીને અતીન્દ્રિય આનંદ એને અંદરથી પ્રગટ્યો છે. અતીન્દ્રિય આનંદ એટલે મોક્ષ જ છે, એને ભાવમોક્ષ છે. સિદ્ધને દ્રવ્યમોક્ષ થઈ ગયો, શરીર છૂટી ગયું. ઇ દેહમુક્ત થઈ ગયા. એમાં જ આનંદ છે, બીજે ક્યાંય આનંદ નથી. 'તેથી (શિવમગ) મોક્ષમાર્ગમાં લાગવું જોઈએ.' લ્યો ! બીજું બધું છોડીને મોક્ષના માર્ગે (લાગવું જોઈએ). કેમકે અનાકુળતા મોક્ષમાં છે. મોક્ષ એ આત્માની શુદ્ધ પર્યાય છે.

મોક્ષ કલ્પો નિજ શુદ્ધતા, તે પામે તે પંથ,
સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં સકળ માર્ગ નિર્ગ્રંથ.

વીતરાગ ભગવાન પરમેશ્વરે પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ મોક્ષ, એનો માર્ગ અંતરમાં સ્વરૂપમાં સમજાવ્યો.

'મોક્ષમાર્ગમાં લાગવું જોઈએ. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણેની એકતા તે મોક્ષનો માર્ગ છે,...' સમજાય છે ? એની વ્યાખ્યા નીચે કરશે, ઠોં ! આત્મા અંતરમાં

પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદ વીતરાગી મૂર્તિ પ્રભુ આત્મા છે. અત્યારે, ઠોં ! એની અંતરમાં દષ્ટિ, જ્ઞાન અને લીનતા (થવી) એનું નામ (મોક્ષમાર્ગ છે). નિર્વિકલ્પ વીતરાગી શ્રદ્ધા, વીતરાગી જ્ઞાન અને આત્માની વીતરાગી શાંતિ (પ્રગટ થવી) એને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન- ચારિત્ર-મોક્ષનો

માર્ગ એને ભગવાન કહે છે. આહા...હા...! ત્રણેની એકતા તે શિવમાર્ગ છે.

‘તે મોક્ષમાર્ગનો બે પ્રકારથી વિચાર કરવો...’ સમજાણું ? આમાં કાંઈક શબ્દ છે ને ? ‘તે મોક્ષમાર્ગનો બે પ્રકારથી વિચાર કરવો કે, જે (સત્યારથરૂપ) વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે...’ સમજાણું ? આત્મામાં શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિની અંતર નિર્વિકલ્પ અનુભવદૃષ્ટિ (થવી), એનું- આત્માનું અંતર નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન અને અંતર સ્વરૂપની વીતરાગતા પરિણતિ ચારિત્ર (પ્રગટ થવી) એ એક જ સાચો મોક્ષનો માર્ગ છે. જુઓ ! સત્યાર્થ ઉપર જોર છે. એની સામે આવશે, અસત્યાર્થ કહો. સમજાય છે ? ‘વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે...’ સમજાણું ?

બે પ્રકારે વિચારમાં (લેવો) એટલે આને સત્યાર્થરૂપે વિચારવો, એમ કહે છે. ઓલાને અસત્યાર્થરૂપે, એની સામે લ્યો તો અસત્યાર્થરૂપે, આ નિશ્ચયરૂપે લ્યો તો ઓલો વ્યવહારરૂપે, આ શુદ્ધ ઉપાદાનરૂપે તો ઓલાને નિમિત્તરૂપે (વિચારવો). એ આમાં લખ્યું છે, ભાઈ ! આ જૂની પ્રત છે ને ? એમાં એ લખ્યું છે. વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે તે નિશ્ચય છે. કૌંસમાં શુદ્ધ અથવા મુખ્ય. મુખ્ય એમ લખ્યું છે. આહા...! પહેલાની હિન્દી (પ્રત છે). મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે. અને તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું કારણ વ્યવહાર... કૌંસમાં (લખ્યું છે), અશુદ્ધ, ગૌણ અથવા ઉપચાર. આમાં પહેલું છે, હોં ! શું કહે છે ? આ મોટા વાંધા છે એનો આ ખુલાસો થાય છે.

ભગવાનઆત્માને આશ્રયે નિર્વિકલ્પ અંતર અનુભવ દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને શાંતિ (પ્રગટે) એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ એક જ સાચો મોક્ષમાર્ગ છે. સમજાય છે કાંઈ ? એનો વિચાર કરવો. પહેલા એનું જ્ઞાન કરવું, એમ કહે છે. ‘(સત્યાર્થરૂપ) વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે અને (કારણ)...’ એમ છે ને ? ‘કારણ

સો વ્યવહારો.’ એટલે કારણ. કારણના અર્થમાં આવ્યું કે, આત્મા શુદ્ધ પરમાનંદની અંતર દૃષ્ટિ, જ્ઞાન (થવી) એ શુદ્ધ ઉપાદાન દૃષ્ટિ થઈ. એ સત્યાર્થ મોક્ષમાર્ગ થયો અને એની સાથે રાગ (હોય), દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા આદિનો રાગ હોય એ અસત્યાર્થ અથવા તે નિમિત્ત કારણ આવ્યું. અહીં ઉપાદાનકારણ આવ્યું, ત્યાં એ નિમિત્તકારણ આવ્યું. અહીં નિશ્ચય આવ્યો, તે વ્યવહાર આવ્યો. અહીં મુખ્ય આવ્યો, (તે) ગૌણ આવ્યો, આ શુદ્ધ આવ્યો, (તે) અશુદ્ધ આવ્યો. સમજાણું કાંઈ ? આહાહા...! આ તો આ શબ્દમાંથી આપણે તો (અર્થ કરીએ છીએ).

‘શિવમગ, સો દ્વિવિધ વિચારો; જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય,...’ ‘જો સત્યારથરૂપ’ એમ કહ્યું છે ને ? સાચું સ્વરૂપ, એમ. સત્યાર્થ એટલે સાચું સ્વરૂપ. તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ. સાચું રૂપ, રૂપ એટલે સ્વરૂપ. ભગવાનઆત્મા શરીર, વાણીની ક્રિયાનું લક્ષ છોડી દઈ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ રાગ થાય તેની રુચિ છોડી થઈ, એકલા પરમાનંદ પ્રભુ આત્માની અંતર રુચિ, જ્ઞાન અને રમણતા (થવી) એ મોક્ષનો માર્ગ (છે). સાચો, સત્ય સ્વરૂપ, નિશ્ચય માર્ગ, શુદ્ધ ઉપાદાનથી પ્રગટેલો, એને યથાર્થ વાસ્તવિક મોક્ષમાર્ગ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘અને (કારણ) જે...’ કારણનો અર્થ નિમિત્ત. કારણ કે અહીં શુદ્ધ ઉપાદાન આ આવ્યું. સમજાણું કાંઈ ? આત્મા જે ધ્રુવ ત્રિકાળ આનંદકંઠ છે એ ધ્રુવ ઉપાદાન (છે) પણ એમાંથી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટી એ પણ શુદ્ધ ઉપાદાન પર્યાય થઈ. શુદ્ધ ઉપાદાન ને નિમિત્ત ને.. આમાં કેટલું જ્ઞાન કરવું ? કહે છે કે, ભાઈ ! તેં સાચા તત્ત્વની કોઈ દિ’ ખબરું લીધી નથી.

એ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ધ્રુવ તો શુદ્ધ ધ્રુવ છે. ત્રિકાળ અખંડ આનંદ અને શુદ્ધનો જ પિંડ આત્મા છે. એ ધ્રુવ ઉપાદાન છે. એને અંતરમાં શુદ્ધ વર્તમાન પર્યાય એ દ્રવ્યને આશ્રયે પ્રગટ થવી, શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પરમાર્થે વીતરાગ દૃષ્ટિ, વીતરાગ જ્ઞાન, વીતરાગ ચારિત્ર જે સ્વભાવ (છે), એ શુદ્ધ ઉપાદાન પ્રગટેલી પર્યાય છે. એની સાથે પેલો રાગ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વની વિકલ્પવાળી શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા-રાગ, એને નિમિત્તકારણ તરીકે, અસત્યાર્થ માર્ગને નિમિત્ત તરીકે, વ્યવહાર તરીકે, ઉપચાર તરીકે માર્ગ કહેવામાં આવ્યો છે. સમજાણું કાંઈ ? તેથી તો

‘સત્યાર્થરૂપ’ શબ્દ વાપર્યો છે. સાચું તે નિશ્ચય. બીજી રીતે કહીએ તો ખોટું એટલે કે એ માર્ગ તો નથી, એમ (કહેવું છે). પણ એને નામ નિમિત્ત મળે છે, નિમિત્તનું નામ પડે છે. સાચો મોક્ષમાર્ગ તો આત્માને અવલંબે થાય તે મોક્ષમાર્ગ છે. પણ તે કાળમાં પૂર્ણ વીતરાગ દશા નથી એથી ભગવાને કહ્યા તે નવ તત્ત્વની ભેદવાળી શ્રદ્ધાનો રાગ (થાય) એ વિકલ્પ છે, એ પુણ્ય છે એને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એને ઉપચારે મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવે છે. વ્યવહારે મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવે છે. અસત્યાર્થને વ્યવહાર કહેવો એનું નામ એનો ઉપચાર માર્ગ છે. આહા...હા..!

મુમુક્ષુ :- ખોટાં સાચાને સાથે રાખવા જોઈએ.

ઉત્તર :- રાખવા જોઈએ નહિ, એમ હોય છે. સાચો માર્ગ આ હોય, જ્યાં સુધી પૂર્ણ વીતરાગ ન હોય ત્યારે આવો વિકલ્પનો ભાવ ઉપચારે ત્યાં હોય છે. હોય છે, વીતરાગ નથી થયો ત્યાં સુધી એવું હોય. કેવળ થયું એટલે એને વિકલ્પ ન હોય, એ વ્યવહાર ન હોય. સમજાણું કાંઈ ? પણ જ્યાં નિશ્ચય ભાન થયું છે ત્યાં આવા વિકલ્પને વ્યવહાર અને ઉપચાર કહેવામાં આવે છે. ભારે વાત, ભાઈ !

નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ એકલો જ મોક્ષનું કારણ એક છે. આ જે વ્યવહાર કલ્પો એ બંધનું કારણ છે, પણ તેને એવું જ અનુકૂળપણું દેવ-ગુરુ, સાચા અરિહંત દેવ-ગુરુ, કેવળી પરમાત્મા, સાચા નિર્ગ્મથ મુનિ કે સાચા શાસ્ત્ર કે સાચો અહિંસા ધર્મ (હોય). અહિંસા એટલે રાગની ઉત્પત્તિ ન થવી તે આત્માનો ધર્મ. એવો જે વિકલ્પ શુભરાગ એ છે તો બંધનું કારણ, પણ અહીંયાં આત્માના અવલંબે જ્યારે મોક્ષમાર્ગ પ્રગટ્યો એના નિમિત્તને એને મોક્ષમાર્ગનો આરોપ આપવામાં આવ્યો છે. નથી તેને કહેવું એનું નામ વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. છે તેને એમ જાણવું અને કહેવું તેને નિશ્ચય અને સત્યાર્થ કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? જુઓને, કેટલી વાત મૂકી છે !

‘જો સત્યાર્થરૂપ સો નિશ્ચય,...’ છે ને ? ‘કારણ સો વ્યવહારો.’ કારણ એટલે કે આ (સાચા) કારણથી આ બીજું કારણ છે. આ કારણ જે છે એ તો (સત્ય છે). કોનું કારણ ? મોક્ષના માર્ગની વાત છે. મોક્ષનો માર્ગ, તો માર્ગ તો કારણ થઈ ગયું. આ એક કારણ છે કે, શુદ્ધ ભગવાનઆત્માની વીતરાગી અંતર દૃષ્ટિ થવી, એનું આત્માનું જ્ઞાન થવું, આત્માની લીનતા (થવી) એ મોક્ષનો માર્ગ (છે), માર્ગ નામ કારણ,

એ કારણ ઉપાદાન કારણ થયું. ત્યારે જોડે વિકલ્પ ઊઠ્યો છે, સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા આદિ, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ આદિ, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન આદિ, એને નિમિત્તકારણ કહીએ. ભાઈ ! આ પુસ્તક તો સાધારણ હિન્દી ભાષામાં છે. એમાં આ બધા અર્થ ભર્યા છે. આ બધા દિગંબર ઘણા વર્ષથી વાંચતા હતા પણ એને કાંઈ (અર્થની ખબર નહોતી).

નિમિત્તકારણ-નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું ઉપચાર કારણ, તેને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવે છે. આને એણે બરાબર પહેલો જાણવો અને નક્કી કરવો જોઈએ. એનો વિશેષ ભાવ આવશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા સુદ ૯, રવિવાર
તા. ૩૦-૧-૧૯૬૬, ગાથા ૧, પ્રવચન નંબર-૧૨

‘દૌલતરામજી’ કૃત ત્રીજી ઢાળ છે. આમાં પાનું ૪૩ છે. છેલ્લું આવે છે, જુઓ ! ‘મોક્ષમાર્ગનો બે પ્રકારથી વિચાર કરવો...’ એ શબ્દાર્થ છે ? મોક્ષમાર્ગ જે છે, આત્માને પૂર્ણ આનંદની પ્રાપ્તિનું કારણ એવો મોક્ષનો માર્ગ. માર્ગ કહો કે ઉપાય કહો કે કારણ કહો. આત્મા પવિત્ર શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ છે, એની પૂર્ણ આનંદની પ્રાપ્તિ, પૂર્ણ સુખની, શાંતિની પ્રાપ્તિ (થવી) એનું નામ મોક્ષ (છે). એ મોક્ષનો ઉપાય કહો, કારણ કહો, માર્ગ કહો, તે કહે છે કે, બે પ્રકારથી વિચાર કરવો, એમ આમાં લખ્યું છે.

વિચાર કરવો એટલે બે પ્રકારથી એને જાણવો. એમાં ‘જે સત્યાર્થરૂપ વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે...’ એમના શબ્દમાં જ છે, જુઓ ! સમજાય છે ? કેમકે આ આત્મા અંતર્મુખની દૃષ્ટિ કરતાં, અંતરૂ સ્વભાવની દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને લીનતા થતાં એને નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ પ્રગટ થાય છે. સમજાય છે ? અનાદિથી બહિર્મુખ જે દૃષ્ટિ છે, શુભ-અશુભ આદિ ક્રિયાકાંડ દયા, દાન, વ્રતાદિ બધી બહિર્મુખ વૃત્તિ છે. એને જ્યારે પહેલો આત્મસ્વભાવ, એના અંતર્મુખનો સ્વઆશ્રય લે, ચિદાનંદ પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદ જ્ઞાયકભાવ છે, એનો પ્રથમ આશ્રય લે ત્યારે તેને નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ પ્રગટે છે. જુઓ ! તેથી નિશ્ચય પહેલો કહ્યો છે અને વ્યવહાર લખાણમાં બીજી વાત પછી લીધી છે. સમજાણું કાંઈ ?

નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ સત્યાર્થરૂપ છે. સત્સ્વરૂપ જે આત્મા, શુદ્ધ આનંદકંઠ જ્ઞાયક, એનો સ્વઆશ્રય, અંતર્મુખ, અંતર્મુખ દૃષ્ટિ થઈ અને જે જ્ઞાન અને સ્થિરતા થાય એનું નામ સત્યાર્થ, સાચો, મુખ્ય, પરમાર્થ મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? અથવા શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગ એને કહેવામાં આવે છે. સત્યાર્થ કહો, શુદ્ધ કહો કે સત્યાર્થને અહીંયાં મુખ્ય કહો. કારણ કે પોતે આગળ લેશે. છેલ્લી ગાથા, ભાઈ ! છેલ્લી ગાથા. મુખ્ય-ઉપચાર. ત્યાં પણ મુખ્ય પહેલો અને ઉપચાર પછી લેશે. ‘છ

ઢાળામાં છેલ્લે (છઢી) ઢાળમાં ૧૪મી ગાથામાં છે. મુખ્ય-ઉપચાર. સમજાય છે ? મુખ્ય કહો કે નિશ્ચય કહો કે સત્યાર્થ કહો કે શુદ્ધ કહો. આત્મા અંતર ચિદાનંદ પ્રભુ, અંતરની શક્તિને અવલંબીને સ્વ સત્સ્વરૂપ પૂર્ણાનંદ, એને અંતરમાં અવલંબીને જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય તે સાચો માર્ગ છે, એ શુદ્ધ પવિત્ર માર્ગ છે, એ મુખ્ય માર્ગ છે, એ જ યથાર્થ અનુપચાર મોક્ષમાર્ગ છે. કહો, છે એમાં ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ના, છે કે નહિ એમાં ? તેથી તો મુખ્ય-ઉપચારનો દાખલો આપ્યો. છેલ્લી ઢાળની ચૌદમી ગાથા છે. છેલ્લી, છેલ્લી (ઢાળ), એની ચૌદમી (ગાથા) છે, જુઓ ! એ છેલ્લે પોતે સમાપ્ત કરતાં લેશે. જુઓ ! પંદરમી એક બાકી રહેશે. સોળમી તો ... છે. સમજ્યા ? એ તો ગ્રંથરચનાનો (કાળ કહ્યો છે). ચૌદમાં છે, જુઓ ! 'મુખ્યોપચાર દુ ભેદ યોં બડભાગિ રત્નત્રય ધરૈ' છે ? મુખ્ય-ઉપચાર. મુખ્ય એટલે નિશ્ચય. મુખ્ય એટલે નિશ્ચય એ સિદ્ધાંત પણ અહીં નાખી દીધો, ભાઈ ! નિશ્ચય એટલે મુખ્ય એમ નહિ, મુખ્ય એટલે નિશ્ચય. એમ પણ સિદ્ધાંત નાખી દીધો. મુખ્ય-ઉપચાર બે ભેદ. ઉપચાર એટલે આરોપિત. મુખ્ય એટલે બરાબર, યથાર્થ. ઉપચાર એટલે આરોપિત, વ્યવહારુ, નિમિત્તરૂપે થાય તે. બે ભેદ 'બડભાગિ રત્નત્રય ધરૈ; અરુ ધરેંગે તે શિવ લહે, તિન સુયશ-ચલ જગ-મલ હરૈ.' કહો, સમજાણું ?

તેથી કહ્યું કે, ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદની ધ્રુવ ધાતુ, ધ્રુવ.. ધ્રુવ.. ચૈતન્યધ્રુવ ધાતુ એટલે જેણે ચૈતન્યપણું શુદ્ધપણું ધ્રુવપણું, આનંદપણું ધ્રુવપણે ધાર્યું છે એટલે ટક્યું છે, એવા દ્રવ્યનું અવલંબન લઈને, સ્વ સત્યસ્વરૂપનું અવલંબન લઈને જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-સ્થિરતા થાય તેને જ મુખ્ય, શુદ્ધ, નિશ્ચય, સત્યાર્થ, યથાર્થ મોક્ષમાર્ગ કહે છે.

હવે (કહે છે), 'જે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું નિમિત્ત કારણ છે તેને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહે છે.' કારણ તે વ્યવહારો, એમ કહ્યું છે ને ? 'કારણ સો વ્યવહારો' એવો શબ્દ પડ્યો છે. 'કારણ સો વ્યવહારો'. પેલામાં પાછળ 'ઉપચાર' કહ્યો હતો. એની સાથે જે નિમિત્તકારણ છે અથવા મુખ્ય તે નિશ્ચય કહ્યો એટલે ગૌણ તે વ્યવહાર કહ્યો. શુદ્ધ તેને નિશ્ચય કહ્યો તો આ અશુદ્ધ (છે) તેને વ્યવહાર કહ્યો. સમજાણું કાંઈ આમાં ?

શુદ્ધ સ્વરૂપ આત્માને અવલંબને પ્રગટેલી શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ચારિત્રને શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો. ત્યારે વિકલ્પ રાગાદિ જે છે એને અશુદ્ધ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો, અ-શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો, એને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહ્યો, ઉપચાર મોક્ષમાર્ગ કહ્યો, અસત્યાર્થ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો, ગૌણ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો. સમજાણું કાંઈ ? 'તેને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહે છે.' લ્યો ! એ શબ્દોમાં જ આટલું તો નીકળે છે. ભાઈ ! નીકળે છે કે નહિ આની અંદર ? છે કે નહિ પાછળ ? એ..ઈ..! છે ? બીજા છોકરાઓએ (પુસ્તક) રાખ્યા છે કે નહિ ?

હવે એનો ભાવાર્થ. અહીં તો વાત શું સિદ્ધ કરવી છે ? કે, પહેલું આત્મજ્ઞાન થયા વિના પ્રમાણજ્ઞાન થાય નહિ. આત્મા જે શુદ્ધ સ્વરૂપે છે, પવિત્ર છે એને અંતર પકડ્યા વિના પ્રમાણજ્ઞાન થાય નહિ એટલે કે શ્રુતજ્ઞાન થાય એટલે કે ભાવશ્રુતજ્ઞાન પરિણમે નહિ. એ વસ્તુ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે ને ? તો જ્ઞાન તો ગુણ છે, પણ એ ગુણનું ત્રિકાળપણું છે એને અંતરમાં અવલંબીને જે ભાવશ્રુતજ્ઞાન પરિણમે, ભલે મતિજ્ઞાન સાથે જ હોય છે, સમજાણું કાંઈ ? અવધિ, મન:પર્યય, કેવળની અત્યારે જરૂર નથી. અહીં તો પહેલું ભાવશ્રુત(જ્ઞાન), જેની તાકાત સ્વસંવેદનથી પકડવાની (છે). આ જ્ઞાયકમૂર્તિ છે, એકલો જ્ઞાનનો પુંજ પ્રભુ છે, એવું જે સમ્યગ્જ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન એ આત્માના આશ્રયે પ્રગટે છે. એટલે આત્માના આશ્રય વિના શ્રુતજ્ઞાન પ્રગટતું નથી અને શ્રુતજ્ઞાન પ્રગટ્યા વિના એના પ્રમાણજ્ઞાનના જે બે ભાગ-નય તે હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? ઝીણી વાત છે, પણ આ છે ઊંચી. એ.. ભાઈ ! આ મોટો ગોટો છે ને અત્યારે ? અત્યારે અનાદિનો ગોટો એમ ને એમ ચાલે છે.

કહે છે કે, ભગવાનઆત્મા જે જ્ઞાનની મૂર્તિ ચૈતન્યસ્વભાવ, એનો અંતરમાં સમ્યક્ આશ્રય થઈને, સાથે દર્શન તો થયું, પણ અહીં નયની વ્યાખ્યા કરવી છે-નિશ્ચય અને વ્યવહાર. નિશ્ચય અને વ્યવહાર. એથી આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ સત્ સત્ત્વ સ્વરૂપ, જ્ઞાનનું સત્ત્વ આત્મા છે, આનંદનું સત્ત્વ આદિ અનંત ગુણનું એકરૂપ, એનું જ્ઞાન થતાં એને ભાવશ્રુતજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે અને એ ભાવશ્રુતજ્ઞાન પ્રથમ ન થાય તો એને નય હોઈ શકે નહિ. વ્યવહાર અને નિશ્ચય નય એ શ્રુતજ્ઞાનના બે પડખાં છે, બે ભાગ છે. એક શ્રુતજ્ઞાન થાય એના બે ભાગ છે. સમજાણું કાંઈ ? જેમ શરીર હોય તો એના બે પડખાં હોય, જમણું અને ડાબું. એમ ભાવશ્રુતજ્ઞાન થાય એના

બે પડખાં છે. એક નિશ્ચય અને એક વ્યવહાર. સમજાણું કાંઈ ? ઝીણું પડે છે ને ?

આત્મા છે, આત્મા વસ્તુ છે ને ? તો અનંત અનંત ગુણરત્નનો સાગર છે. ઇ તો કાલે કહેવાણું છે ને ? કાલે સવારે ઘણું કહેવાણું. સમજાણું કાંઈ ? એ મહારત્ન છે, એ તો મહામહા રત્ન (છે). કારણ કે સમ્યક્ રત્ન જે આ છે, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્ચારિત્ર એ સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે પ્રગટ થાય તેને રત્નત્રય કહે છે. એ રત્નત્રયનું ફળ કેવળજ્ઞાન આદિ અનંત ગુણની પર્યાય છે, તો કેવળજ્ઞાન આદિ અનંત ગુણની પર્યાયો તો મહારત્ન થયું અને કેવળજ્ઞાનાદિ એક એક મહારત્ન (છે), એવી અનંત કેવળજ્ઞાનની પર્યાયોરૂપી રત્ન એક જ્ઞાનગુણમાં એટલા અનંત રત્નો પડ્યા છે. એ જ્ઞાનગુણ તો મહારત્નથી મહારત્ન મોટું થયું અને એવા એવા અનંતા ગુણોનો પિંડ તે દ્રવ્ય, એ તો મહા મહા મહા રત્ન થયું. સમજાણું કાંઈ ? એવા ભગવાન મહારત્નને આશ્રયે જે સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાન, જે સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાન, જે સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપી રત્ન (પ્રગટ થયું એને) હવે અહીં રત્ન કહેવું છે ને ? ભાવશ્રુતજ્ઞાન ઇ નિશ્ચય જ્ઞાન છે ને ? મોક્ષમાર્ગમાં દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર નિશ્ચય એ મોક્ષમાર્ગ (છે), એ ત્રણ રત્ન (છે). તો શ્રુતજ્ઞાન રત્ન છે ને ? મહા નહિ, હજી રત્ન કીધું છે. ... ઓલું મહા કહ્યું એટલે આપણે બોલી નાખવું, એમ ન ચાલે.

મહા તો આત્મા કીધો, એક સમયમાં આખો મોટો મહા પ્રભુ (છે). એમાંથી પ્રગટેલું શ્રુતજ્ઞાન તે મોક્ષમાર્ગનું એક રત્ન છે, મોક્ષમાર્ગરૂપ એક રત્ન છે. એનું ફળ કેવળજ્ઞાન રત્ન છે. અહીં તો માર્ગની વ્યાખ્યા લેવી છે ને ? તો માર્ગ પ્રગટવો શ્રુતજ્ઞાનથી. સમ્યગ્દર્શન અને ચારિત્ર ભેગું છે, પણ આપણે અહીં નયની વ્યાખ્યા કરવી છે ને ? એટલે ભાવશ્રુતજ્ઞાન જે પ્રગટ્યું ત્યારે તેના બે ભાગ નિશ્ચય અને વ્યવહાર નય હોય છે. માટે પહેલો વ્યવહાર અને પછી નિશ્ચય (એમ) વસ્તુના સ્વરૂપમાં હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

પહેલો વ્યવહાર (પછી) નિશ્ચય (એમ) એમાં હોઈ શકે નહિ. કેવળજ્ઞાનનો નિર્ણય કરો કે,

જો જાણદિ અરહંતં દલ્લત્તગુણત્તપજ્જયત્તેહિં ।

સો જાણદિ અપ્પાણં મોહો ખલુ જાદિ તસ્સ લયં ॥૮૦॥

ત્યાં દર્શનની વ્યાખ્યાથી વાત કરી છે. ભગવાન સર્વજ્ઞની એક સમયની પર્યાય (છે), દ્રવ્ય અને ગુણ તો સામાન્ય (છે). સર્વજ્ઞની પર્યાયમાં આવી તાકાત છે. અનંત કેવળજ્ઞાન, દર્શન, આનંદ વગેરે, એ પર્યાયનો જ્યાં નિશ્ચય કરવા જાય છે, ત્યારે ભલે એ અરિહંત દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય(નો) વિકલ્પમાં ખ્યાલ લીધો, પણ એને વ્યવહાર ક્યારે કહેવાય છે ? કે, એમાંથી ખસી અને આત્મા 'અપ્પાણં જાણદિ'. આત્મા અખંડ જ્ઞાયક ચૈતન્યસ્વરૂપ છે, એમ જ્યાં જાણે એને દર્શનમોહનો નાશ થઈને સમક્રિત થાય છે. સમક્રિત થયું (એની) સાથે ભાવશ્રુતજ્ઞાન થાય છે. એમાં પણ પહેલું-પછી ન રહ્યું કે, પહેલો રાગ હતો (એમ નથી). પેલો શ્રુતજ્ઞાનનો વિકલ્પ ભલે હતો, એને નૈગમનયે 'પરમાત્મ પ્રકાશ'માં (કારણ) કહ્યું, પણ ખરેખર એ કારણ નથી. કારણ તો અહીં 'અપ્પાણં' જાણ્યો, જ્ઞાયક ચૈતન્યસ્વરૂપ (છું) એમ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાનમાં જાણ્યો ત્યારે એને નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન થયું, પ્રમાણજ્ઞાન થયું. એ પ્રમાણજ્ઞાન થયું એ સ્વને જાણે તે નિશ્ચય અને પછી બાકી રાગ રહી ગયો, વ્યવહાર રત્નત્રયનો રાગ રહ્યો એને જાણે તે વ્યવહાર, પણ આ જાણે નિશ્ચય ત્યારે વ્યવહાર સાથે થયો. સમજાણું કાંઈ ? ઝીણું ભારે, ભાઈ ! આમાં વાંધા આખા ઊઠ્યા. આમાં લખાણમાં પણ ઘણે ઠેકાણે (આવે કે), વ્યવહારની પહેલા પ્રાપ્તિ થાય, પછી નિશ્ચય તો એમાં આવી જાય. એની પ્રાપ્તિ માટે જુદા પુરુષાર્થની જરૂર નહિ. એવું આમાં લખ્યું છે. પણ નિશ્ચય વિના વ્યવહાર કહેવો કોને ? સાંભળને !

અનાદિકાળથી પરસન્મુખના વિકલ્પો તો અનંતવાર કર્યા. શાસ્ત્ર સંબંધી, શ્રદ્ધા સંબંધી, વ્રત સંબંધી.. સમજાણું ? પણ સ્વભૂમિકાના પત્તા વિના ઓલાને વ્યવહાર કહેવો કોને ? વસ્તુ આખી છે, એક સમયમાં અખંડાનંદ પ્રભુ ચૈતન્ય (છે). એની દષ્ટિ અને જ્ઞાન સમ્યક્ ભૂમિકા પ્રગટ્યા વિના ઓલાને આ વ્યવહાર છે, એમ આરોપ આવે ક્યાંથી ? આમ તો અનાદિથી પરવિકલ્પ તો કર્યા જ કરે છે. નવમી ત્રૈવેયક ગયો તો વ્યવહાર શ્રદ્ધા, ભલે નિશ્ચય વિના વ્યવહારાભાસ છે, શ્રુતનું વ્યવહારું જ્ઞાન, નવ નવ પૂર્વનું જ્ઞાન અને પંચ મહાવ્રતના પરિણામ, એ વ્યવહાર ન થયો. કારણ કે જ્યાં નય જ નથી ત્યાં વ્યવહાર ક્યાંથી આવ્યો ? એકલું પુણ્યબંધન થયું. મિથ્યા દષ્ટિ સાથે, મિથ્યાજ્ઞાન સાથે છે. સમજાણું કાંઈ ? એવા પરસન્મુખના વ્યવહારુ જ્ઞાનના

નિશ્ચય વિનાના વિકલ્પો (કર્યા) એને વ્યવહાર પણ લાગુ પડતો નથી. વ્યવહાર લાગુ પડે (નહિ). આ બધા નવમી શ્રૈવેયક (ગયા ત્યારે) નવ પૂર્વનું જ્ઞાન, પંચ મહાવ્રત, નવ તત્ત્વની ભેદવાળી શ્રદ્ધા એણે કરી છે, નથી કરી એમ નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એને મોક્ષમાર્ગ શરૂ ન થયો.

અહીંયાં સ્વસત્તા ચૈતન્ય ભગવાનને અવલંબ્યો, એનું જ્ઞાન પ્રમાણજ્ઞાન થયું તેથી અહીં નિશ્ચયને જાણવું એનું નામ યથાર્થ (કલ્પું), વ્યવહારનું જાણવું એનું નામ ઉપચાર જ્ઞાન કલ્પું. એટલે વ્યવહાર પહેલો, નિશ્ચય પછી એવું વસ્તુમાં હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એટલે કહે છે કે, ‘તેને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહે છે.’ સમજાય છે ? કોને ? અશુદ્ધપણું, રાગ બાકી રહ્યો, શુદ્ધનું ભાન થયું ત્યારે અશુદ્ધપણાનો રાગ બાકી રહ્યો એ અશુદ્ધને અશુદ્ધ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહે છે. અહીં નિશ્ચય શુદ્ધને શુદ્ધ સત્યાર્થ મોક્ષમાર્ગ કહે છે અને અશુદ્ધને ગૌણપણે અસત્યાર્થ માર્ગ કહે છે. આ રીતે (છે) નહિતર વસ્તુસ્થિતિ કોઈ રીતે સિદ્ધ થતી નથી. નથી જ્ઞાન સિદ્ધ થતું, નથી નય સિદ્ધ થતી, નથી નિશ્ચય સિદ્ધ થતો, નથી વ્યવહાર સિદ્ધ થતો. સમજાણું કાંઈ ? એથી તો પેલા શ્વેતાંબર(ના સાધુ) કહે છે, ‘નિશ્ચયનય પહેલે કહે, પીછે લે વ્યવહાર.’ પણ ઈ એમ જ છે, પીછે લે શું ? નિશ્ચય થાય ત્યારે જ પેલાને વ્યવહાર કહેવાય. બીજો વ્યવહાર કહેવો કોને ? એ વાત તો (એ સાધુએ કહી છે અને) ૮૪ બોલનો દ્વિગંબરનો દોષ કાઢ્યો છે. (એમ કહે), તમને કાંઈ ખબર ન મળે. સમજાણું આમાં ?

અરે...! સ્વ ચૈતન્ય ભગવાન, એકલી ચૈતન્યધાતુ જેણે અનાદિઅનંત ધારી રાખી એવું તત્ત્વ, એવા ચૈતન્યના અંદરમાં એકાગ્ર થયા વિના એ ચૈતન્યના ભાવશ્રુતના ફલગા—અંકુર ફૂટે ક્યાંથી ? સમજાય છે કાંઈ ? ભાવશ્રુતજ્ઞાનનો ફણગો—અંકુર એ ભૂમિકામાંથી પ્રગટે છે, કંઈ રાગના વિકલ્પમાંથી જ્ઞાન આવતું નથી. શું કીધું ? દયા, દાન, વ્રતાદિ શુભરાગ છે ને ? કે, બહાર શાસ્ત્રજ્ઞાન વ્યવહાર, એ બધો વિકલ્પ રાગ (છે) એમાંથી આ અંકુર નથી આવતો. એ અંકુરમાં—રાગમાં ઈ તાકાત ક્યાં છે ? સમજાય છે ? ભાઈ ! બહુ ઝીણું... બહુ ઝીણું.

ભગવાનઆત્મા એકલો જ્ઞાનનો સાગર અનંત ગુણનો રત્નાકર ચૈતન્ય રત્નાકર પ્રભુ, એમાંથી અંકુર ફૂટ્યો. એકાગ્ર થતાં અંકુર ફૂટ્યો એને ભાવશ્રુતજ્ઞાન કહે છે.

એની સાથે દષ્ટિ થઈ એને સમ્યક્ કહે છે, એની સાથે સ્થિરતા થઈ એને ચારિત્ર કહે છે. ભાઈ ! ઓલા કહે, રામ-રામ, રામ-રામ, રામ કરો જાઓ ! ભજન કરો, જાઓ, આત્મ સાક્ષાત્કાર થઈ જશે. કહો, સમજાણું ? ભાઈ ! એ રામ-રામ એટલે આત્મરામ. 'નિજપદ રમે સો રામ કહીએ' 'આનંદઘનજી'એ એમ કહ્યું છે. 'નિજપદ રમે સો રામ કહીએ.' રામ કોણ બીજો ? પોતાના અખંડ આનંદ શાયક સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થાય તેને રામ કહેવામાં આવે છે. એ આત્મરામને જાણતા જે જ્ઞાન પ્રગટે એને ભાવશ્રુતજ્ઞાનનો અંકુર-પ્રમાણજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. અને એ પ્રમાણજ્ઞાન, જેવું કેવળજ્ઞાન પ્રમાણ છે, એવું જ આ શ્રુતજ્ઞાન પ્રમાણ છે. કેવળજ્ઞાન જેમ પ્રમાણ છે એમ આ શ્રુતજ્ઞાન પ્રમાણ છે. પરોક્ષ-પ્રત્યક્ષનો જ ભેદ છે. શ્રુતજ્ઞાન પણ કેવળજ્ઞાનની જેમ જ બધી વસ્તુ વ્યવસ્થિત દેખાય છે એને જેમ જાણે છે, એમ શ્રુતજ્ઞાન પણ પ્રમાણજ્ઞાન દ્વારા સ્વનું આખાપણું અને દરેક પર્યાયનું ક્રમપણું એ શ્રુતજ્ઞાનમાં બરાબર જેમ છે તેમ જાણે છે, એને આઘુંપાઠું હોતું નથી. એવા શ્રુતજ્ઞાનમાં બે ભાગ પડ્યા કે, જે નિશ્ચયને જાણે તેને સત્યાર્થ જ્ઞાન કહેવાય, વ્યવહારને જાણે તેને ઉપચારજ્ઞાન અને આરોપિત જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. એ વ્યવહારનય કહેવાય.

હવે, અહીંયાં લખાણમાં એ વાત લેવી છે કે, (ભાવાર્થ) :- '૧. સમ્યક્ચારિત્ર,....' આત્મામાં શુદ્ધ સ્વરૂપની રમણતા (થાય), એ કઈ ચીજ છે કે જેમાં રમવું છે ? એ ચીજના શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન વિના એમાં સ્થિરતા હોઈ શકે નહિ. શું કીધું સમજાણું કાંઈ ? સમ્યક્ચારિત્ર એટલે સ્થિરતા, સ્વરૂપમાં સ્થિરતા. પણ સ્વરૂપ શું છે ? એવા સ્વરૂપની દષ્ટિ અને જ્ઞાન વિના સ્થિરતા હોઈ શકે નહિ. ભાઈ ! ભારે વાત, ભાઈ !

ભગવાનઆત્મા એકલી જ્ઞાનની ખાણ છે. સમજાય છે ? 'શ્રીમદ્' તો એકવાર કહે છે, અરે...! આ અચિદ્ધાતુનો આભાસ તો જુઓ ! એવું કહ્યું. વિકલ્પ આદિ ઊઠે છે ને ? અચિદ્ધાતુ (છે). અને આ ચિદ્ધાતુ (છે). ભગવાન એકલી જ્ઞાનની ધાતુ, જ્ઞાનને ધારેલી ચીજ, એમ. એવા ભગવાનઆત્મામાં ઠરવું ક્યારે હોઈ શકે ? ઠરવું. ચારિત્ર કહો, ચરવું કહો, રમવું કહો, જમવું કહો. એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનપૂર્વક જ હોય. એટલે ? કે, આ સ્વરૂપ શુદ્ધ પવિત્ર છે એવું અંતર દર્શન-શ્રદ્ધા થઈ, એનું જ્ઞાન થયું ત્યારે એમાં ઠરી શકાય. હજી દર્શન-શ્રદ્ધા, જ્ઞાન વિના ઠરવું હોઈ શકે

નહિ. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યક્ચારિત્ર એટલે સાચી રમણતા, સાચી લીનતા. તો લીનતા શેમાં કરવી ? શેમાં થઈ ? જે ચીજ, જેમાં લીનતા થઈ એ ચીજ સ્વરૂપ આત્મા અખંડાનંદ પ્રભુ છે, એનું દર્શન અને જ્ઞાન વિના એમાં લીનતા હોઈ શકે નહિ. કહો, બરાબર છે ? છે એમાં લખાણમાં છે ?

‘જીવને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સાથે જ સમ્યક્ ભાવશ્રુતજ્ઞાન થાય છે.’ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સાથે એટલે આ ચીજ શુદ્ધ અખંડ છે એમ સ્મૃતિ-દષ્ટિ પ્રગટી એની સાથે જ એનું જ્ઞાન સાચું થાય છે. સમજાય છે ? દર્શન કારણ છે, જ્ઞાન કાર્ય છે છતાં બેય એક સમયમાં (સાથે છે). આ વસ્તુ શુદ્ધ ચૈતન્ય જ્ઞાનપુંજ છે એમ જ્યાં પ્રતીતિ થઈ ત્યારે પ્રતીતિની સાથે સમ્યગ્જ્ઞાન, એના સ્વજ્ઞેયને પકડવાનું જ્ઞાન સાથે હોય છે. એ જ્ઞાનને ભાવશ્રુતજ્ઞાન કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? આ તો વસ્તુ એવી છે ને ?

અહીંથી (વાત) ઉઠાવી છે. ત્રીજી ઢાળ (અહીંથી) ઉપાડી છે. ‘જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો.’ અહીંથી ઉપાડ્યું છે. બે કહ્યું ખરું, દ્વિવિધ વિચારવાનું કહ્યું, જાણવાનું કહ્યું પણ એક સત્યાર્થને સત્યાર્થ રીતે જાણવું અને અશુદ્ધને અશુદ્ધ તરીકે ગૌણ તરીકે, ઉપચાર તરીકે જાણવું, એમ કહ્યું. પાઠમાં જ એ ભર્યું છે. છે કે નહિ ? આ પુસ્તક તો બધાના હાથમાં છે. એ..ઇ...! છે કે નહિ એમાં ? આવો અર્થ સાંભળ્યો હતો કે નહિ ? વાંચ્યો હતો કે નહિ ?

‘નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સાથે...’ એટલે ? આત્મા અનંત ગુણનું પવિત્ર ધામ છે એનો નિર્ણય થયો, એનો થયો નિર્ણય, નિર્ણયની સાથે જ સમ્યગ્જ્ઞાન હોય છે. કેમકે નિર્ણય તે કારણ છે અને જ્ઞાન તે કાર્ય છે છતાં એ કારણ-કાર્યનો સંબંધ એક સમયમાં છે. સમજાણું કાંઈ ? જેમ દીવો અને પ્રકાશ એકસાથે થાય, પણ દીવો કારણ કહેવાય અને પ્રકાશ કાર્ય કહેવાય, છતાં પહેલા-પછી નથી. છતાં દીવાને કારણ કહેવાય અને પ્રકાશને કાર્ય કહેવાય. એમ આત્મા જ્ઞાયક ચૈતન્ય શુદ્ધ પવિત્ર છે, આ આત્મા અનાકુળ આનંદનું ધામ છે, એનો અંતર નિશ્ચય નિશ્ચય નિશ્ચય નિર્ણય, સમ્યક્ અનુભવ થયો એની સાથે જે જ્ઞાન થાય તેને સમ્યગ્જ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો ‘છ ઢાળા’માં છે. એ..ઇ...! આ છે કે નહિ ? તમે કેટલી વાર ગોખી માર્યું ? ઘંટી લાવો, પડ લાવો, એક ઘંટીનું પડ પડ્યું રહ્યું, બીજું લાવો (એમ કહે),

પણ આ ઘંટીનું પડ તો પહેલું ઓળખે. નિશ્ચય ચક્ર આ છે અને વિકલ્પનું ચક્ર બીજું વ્યવહાર અશુદ્ધ છે.

‘સમ્યક્ ભાવશ્રુતજ્ઞાન થાય છે અને નિશ્ચયનય તથા વ્યવહારનય એ બન્ને સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાનના અવયવો (અંશો) છે,...’ શું કીધું ? આત્માના નિશ્ચયમાં આવ્યું, નિર્ણયમાં આવ્યું, નિયમરૂપ જે સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ્યું, નિયમરૂપ એટલે નિશ્ચય (આવ્યું કે), આ શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ આનંદ, જ્ઞાન છે. આત્મા એકલો જ્ઞાનનો પુંજ છે. ‘દેહ તિન્ન કેવળ ચૈતન્યનું જ્ઞાન’ આવે છે ને ? ‘શ્રીમદ્’માં. ‘દેહ તિન્ન કેવળ ચૈતન્ય’ એકલો ચૈતન્ય, એકલો ચૈતન્ય, એકલો ચૈતન્ય, (એનું) જ્ઞાન. એ જ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. એ શ્રુતજ્ઞાનના બે ભાગ. એક નિશ્ચયનય, એક વ્યવહારનય. બન્ને સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાનના અંશો-અવયવો છે. કહો, બરાબર છે ?

‘તેથી મિથ્યાદષ્ટિને નિશ્ચય કે વ્યવહારનય હોઈ શકે જ નહિ.’ જ્યાં સુધી એની રુચિ પુણ્ય-પાપના રાગમાં, અસ્તિત્વમાં દષ્ટિ પડી છે, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પના પ્રેમમાં-રુચિમાં, આસક્તિમાં, લીનતામાં રુચિ પડી છે ત્યાં સુધી એને સમ્યગ્જ્ઞાન હોય નહિ. બરાબર છે ? અને સમ્યગ્જ્ઞાન ન હોય માટે નિશ્ચય અને વ્યવહાર એના બે પડખાં હોય નહિ. વસ્તુ જ નથી ત્યાં બે પડખાં ક્યાંથી લાવવા ? ‘માટે ‘વ્યવહારનય પ્રથમ હોય અને નિશ્ચયનય પછી પ્રગટે’ એમ માનનારને નયોના સ્વરૂપ...’ અથવા વાસ્તવિક દષ્ટિની ખબર નથી. આવે જ નહિ, પણ આવે ક્યાંથી ? ભાઈ ! સમજાણું ? આહા..હા...! ગમે એટલા જાણપણા (હોય) કે પંચ મહાવ્રતનો વિકલ્પ (હોય), એ તો બધું બહિર્મુખ ઘોલન છે, એ તો બહિર્મુખ છે. આમ અંતર્મુખની સત્તા ભગવાન, મહા અનંત સત્તા આત્માની (છે) એ જ્યાં સુધી દષ્ટિમાં ન આવે ત્યાં સુધી એને નયનું જ્ઞાન (હોય નહિ). પ્રમાણજ્ઞાન નથી તો પછી નય ક્યાંથી આવી ? સમજાણું કાંઈ ? માટે જેની દષ્ટિ પુણ્ય અને પાપની રુચિમાં પડી છે એને સમ્યગ્જ્ઞાન હોય નહિ તેથી તેને નિશ્ચય અને વ્યવહાર જ્ઞાનના બે અંશો પણ હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! ભારે વાંધા. એ એક બોલ કહ્યો.

બીજો (બોલ). ‘ર. વળી નય નિરપેક્ષ હોતા નથી,...’ એટલે શું ? એ તો માથે આવી ગયું કે, પ્રમાણજ્ઞાન હોય ત્યાં બે નય સાથે જ હોય. એકલો હોય નહિ. નિરપેક્ષ

એટલે વ્યવહાર હોય ને નિશ્ચય ન હોય અને નિશ્ચય હોય ને વ્યવહાર ન હોય, હેઠલાની વાત છે, હોં ! ઉપરની વાત નથી. 'નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થયા પહેલા...' એટલે આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યના અંતર્મુખની નિશ્ચયદષ્ટિ કર્યા વિના, અંતરને પકડ્યા વિના બાહ્યને જે અનાદિથી પકડ્યું છે, શુભાશુભ રાગાદિ, બાહ્ય શાસ્ત્રજ્ઞાન એમાંથી અંતરને પકડ્યા વિના એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોઈ શકે નહિ. તો સમ્યગ્દર્શન પહેલા એ વ્યવહારનય હોય તો નિશ્ચયનયની અપેક્ષા વિનાનો થયો. સમજાણું ? પહેલો વ્યવહાર કહો તો નિશ્ચય નથી તો વ્યવહાર કહેવો કોને ? ઝીણી વાત છે. આ આખો વિષય જ (ઝીણો છે).

બે કીધું ને ? સત્યાર્થ સમ્યગ્દર્શન તે નિશ્ચય. તેની સામે અસત્યાર્થ, જૂઠો, ખોટો, અશુદ્ધ, ગૌણ, નિમિત્તકારણ તેને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? તો નિશ્ચય જ્યાં સ્વઆશ્રય દષ્ટિ થઈ નથી એને પરાશ્રયે રાગનું જ્ઞાન પહેલું કહેવું અને સ્વનું પછી કહેવું, એમ બની શકે નહિ. કહો, સમજાય છે આમાં ? 'વળી પ્રથમ એકલો વ્યવહારનય હોય તો અજ્ઞાનદશામાં....' સમ્યગ્જ્ઞાન માનવું પડે. જ્યાં અંતર્મુખ દષ્ટિ થઈ નથી અને અનાદિનું બહિર્મુખનું વલણ છે એને સમ્યગ્જ્ઞાન માનવું પડે, વ્યવહાર પહેલો કહે તો. પણ બહિર્મુખના એકલા ભાવમાં વ્યવહાર હોઈ શકે નહિ. કારણ કે નિશ્ચય વિના વ્યવહાર હોય નહિ.

'નિરપેક્ષા નયાઃ મિથ્યા સાપેક્ષા વસ્તુ તેઽર્થકૃત્' (આપ્તમિમાસા શ્લોક-૧૦૮) એવું આગમનું વચન છે.' પણ ન્યાયથી પણ એને જાણવું જોઈએ કે નહિ ? બહિર્મુખના એકલા વિકલ્પને વ્યવહાર કહો તો તો અહીં નિશ્ચય તો નથી અને એકલો વ્યવહાર રહ્યો. નિરપેક્ષ થઈ ગયો. વ્યવહાર એકલો નિરપેક્ષ (થયો), નિશ્ચયની અપેક્ષા વિનાનો વ્યવહાર રહ્યો, તો મિથ્યા થઈ ગયો. સમજાણું કાંઈ ? પહેલો વ્યવહાર કહો, પરલક્ષી જ્ઞાન, પરલક્ષી રાગ એ વ્યવહાર ચારિત્રને જો વ્યવહાર કહો તો એકલો રહ્યો, નિશ્ચય તો આવ્યો નહિ, નિશ્ચય વિનાનો નય એટલે નિરપેક્ષ (થયો) તો મિથ્યા થયો. એ મિથ્યા છે એટલે નય છે નહિ, એને હોઈ શકે નહિ. ભાઈ ! સમજાય છે આમાં ? ઝીણું (છે). વેપાર કરીને 'મુંબઈ' ગયા હતા ને ? ન્યાં ગુંચાય તો આ સમજાય નહિ. આ...હા...!

‘માટે અજ્ઞાનદશામાં...’ એટલે કે, બહિર્મુખની દષ્ટિના વિકલ્પના જ્ઞાનમાં કોઈ દિ’ નય હોઈ શકે નહિ. એટલે કે વ્યવહારનય હોઈ શકે નહિ. વ્યવહારભાસ (છે). એટલે કે વસ્તુના ભાન વિના એકલા વિકલ્પાત્મક જ્ઞાનમાં, વિકલ્પાત્મક રાગના શ્રદ્ધામાં વ્યવહારભાસ કહેવાય. અને અહીં જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન થયું નથી અને અહીં વ્યવહાર વિકલ્પ આદિ ન હોય તો નિશ્ચયાભાસ કહેવામાં આવે છે. જે પૂર્ણ નથી થયું ત્યાં વિકલ્પ આદિ વ્યવહાર તો હોય છે અને પેલો કહે કે, અમારે એ વિકલ્પ હોય નહિ, તો એ પણ નિશ્ચયાભાસ કહેવામાં આવે છે. કારણ કે યથાર્થ નિશ્ચય પ્રગટ્યો હોય તો એને વિકલ્પ આદિ ભાવ નિમિત્તપણે, કેવળજ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી હોયા વિના હોતો નથી. એટલે (કોઈ) કહે કે, અમારે વ્યવહાર ન હોય. તો નિશ્ચયભાસ થઈ ગયો. નિશ્ચય ન હોય તો વ્યવહારભાસ થઈ ગયો. વ્યવહારભાસ એટલે ખોટું. નિશ્ચય ખોટો અને વ્યવહાર ખોટો. સમજાણું કાંઈ ?

સમજવું.. સમજવું.. ને સમજવું. આત્મા જ સમજણનો પિંડ છે. કેવળજ્ઞાન સમજણ છે, શ્રુતજ્ઞાન પણ સમજણ છે અને આત્મા સમજણનો પિંડ છે. આહા..હા...! જ્ઞાનનો પિંડલો, જ્ઞાનનું ધોકડું છે. ભગવાન જ્ઞાનરત્નનું આખું ધોકડું છે. આહા..હા...! એનું અંતરમાં જ્ઞાન પ્રગટે ત્યારે પેલા વિકલ્પને વ્યવહારને ઉપચારથી મોક્ષમાર્ગ કહેવાય. નિશ્ચય વિના વ્યવહાર કેવો ? અને વ્યવહાર વિના નિશ્ચય, નિશ્ચય કેવો ? નીચે, હોં ! પૂર્ણ થઈ ગયું અને તો પછી પ્રમાણ આખું થઈ ગયું. સમજાય છે ?

એટલે કહે છે, ‘૩. જીવ નિજ જ્ઞાયક સ્વભાવના આશ્રયવડે નિશ્ચય રત્નત્રય (મોક્ષમાર્ગ) પ્રગટ કરે...’ જુઓ ! ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યમૂર્તિ જે રાગ વિનાની ચીજ છે, જે આસ્રવતત્ત્વ પુણ્ય-પાપના છે અને અજીવતત્ત્વ કર્મ, શરીર છે એના વિનાની એ ચીજ છે. એના વિનાની ચીજમાં આસ્રવ નથી. એવી ચીજનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન કરે ત્યારે પેલો આસ્રવ-વિકલ્પ જે નિમિત્તરૂપે વ્યવહાર આવે ત્યારે એને ઉપચારથી મોક્ષનો માર્ગ આરોપ કરવામાં આવે છે. સમજાણું ?

‘ત્યારે સર્વજ્ઞ કથિત નવ તત્ત્વો...’ જુઓ ! એક સ્વતત્ત્વનું એકલું બરાબર ભાન થયું ત્યારે સર્વજ્ઞે કહેલા, હોં ! બીજા અન્યના કહેલા નહિ. કારણ કે સર્વજ્ઞ સ્વભાવી, સર્વજ્ઞસ્વભાવી આત્મા પૂર્ણ જ્ઞાનસ્વભાવી (છે) એનું જ્ઞાન થયું એ નિશ્ચય થયું. એની

સાથે સર્વજ્ઞે કહેલા નવના ભેદવાળું જે જ્ઞાન, નવ તત્ત્વનું જ્ઞાન એ ભેદજ્ઞાન (છે), વ્યવહારુ જ્ઞાન છે. એને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવે છે.

‘નવ તત્ત્વો, સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા...’ સાચા સર્વજ્ઞદેવ, પોતાના સર્વજ્ઞ પરમાત્માની શ્રદ્ધા થઈ ત્યારે વ્યવહારમાં બીજા સર્વજ્ઞદેવ આવા હોય એવી એની વિકલ્પાત્મક શ્રદ્ધા હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? આ સર્વજ્ઞસ્વભાવી એટલે આ તો એકલું જ્ઞાનસ્વરૂપ જ છે. જ્ઞાનમાં પછી ઓછું, ઉણું કાંઈ રહેતું નથી. એક જ્ઞાન, એક જ્ઞાન. એવો સર્વજ્ઞ એટલે પૂર્ણ જ્ઞાનસ્વરૂપ, એવા આત્માની દૃષ્ટિ થઈ ત્યારે સર્વજ્ઞે કહેલા વ્યવહારના જે વ્યવહારૂપ નવ તત્ત્વો, એની એને વિકલ્પરૂપ શ્રદ્ધા હોય છે. એ વ્યવહાર સમક્રિત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? આ તો ઘણા બોલો યાદ રાખવા. છે કે નહિ ? પુસ્તક રાખ્યું છે ને ? ભાઈ !

‘સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા...’ એટલે ? જ્ઞાયક સ્વભાવ કીધો ને ? એકલો જ્ઞાનસ્વભાવ ભગવાન પૂર્ણ.. પૂર્ણ.. પૂર્ણ પ્રભુ, એનું જ્યાં સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન થયું ત્યારે ભગવાને કહેલા ભેદવાળા નવ તત્ત્વો, બીજા સર્વજ્ઞદેવ, એને સાધનારા ગુરુ, એને કહેનારા શાસ્ત્ર, એની સંબંધી-પરદ્રવ્ય સંબંધીની શ્રદ્ધા-રાગ મિશ્રિત વિચાર, એ તો બધા પરદ્રવ્ય થયા ને ? સ્વદ્રવ્યની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન થયા ત્યારે હજી વિકલ્પ બાકી રહી ગયો છે. જે પરદ્રવ્ય સર્વજ્ઞ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર અને નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો રાગ એને હોય છે.

‘રાગમિશ્રિત વિચારો અને મંદ કષાયરૂપ શુભભાવ થાય તે જીવને જે પૂર્વે હતો તેને ભૂતનૈમગનયથી વ્યવહારકારણ કહેવામાં આવે છે.’ ઇ કઈ અપેક્ષાએ કીધું ? ‘જો જાણદિ અરહંતં’ કીધું હતું ને ? જે અરિહંતને જાણે. ત્યારે અરિહંતને (જાણવામાં) પર તરફના વિકલ્પો હતો. આ અરિહંત આવા (છે), દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય આવા (છે). (પછી) આમ ખસીને પોતાના સર્વજ્ઞ સ્વભાવનું જ્ઞાન થયું ત્યારે પેલા વિકલ્પને નૈગમનયે કારણ કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘પ્રવચનસાર’માં ૮૦મી ગાથામાં કહ્યું ને ? ‘જો જાણદિ અરહંતં’ એ તો પરદ્રવ્ય છે. ‘દલ્લત્તગુણત્તપજ્જયત્તેહિં’ એના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને જાણે. ત્યારે તો એ વિકલ્પ હતો, એ તો પર તરફનો વિકલ્પ હતો. એને છોડીને અંદર નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્જ્ઞાન થયું, સમ્યગ્દર્શન થયું ત્યારે પેલા વિકલ્પને,

એનાથી થયું એમ વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો આપણે નૈગમનયને અરિહંતની સાથે મેળવ્યું. અરિહંત આવા, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય (આવા), એવું પહેલું પરસન્મુખ જ્ઞાન થયું, એ વૃત્તિ પરસન્મુખ છે. એવો એ આત્મા, આવો સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી, એક સમયની આવી તાકાત (છે), એવી તાકાત તો દ્રવ્યમાંથી પ્રગટી છે. આ મારું દ્રવ્ય પણ એવું છે. એમ અંદર દ્રવ્યમાં જઈને જે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન પ્રગટ થાય ત્યારે જે વિકલ્પનું વ્યવહારનું જ્ઞાન હતું અથવા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો એ જાતનો રાગ હતો એને નૈગમનયે વ્યવહાર કારણ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું આમાં ? બધા બોલ એવા (છે), આ તો નિશ્ચય અને વ્યવહારના બોલ જ બધા એવા છે. આહા..હા..! ‘પરમાત્મ પ્રકાશ’ની બીજા અધ્યાયની ૧૪મી ગાથાની ઇ નૈગમનયની ટીકા છે. સમજાય છે ?

‘વળી તે જ જીવને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનની ભૂમિકામાં શુભરાગ અને નિમિત્તો કેવા પ્રકારના હોય,...’ તેણે સર્વજ્ઞ સ્વભાવી જાણ્યો છે, માન્યો છે એને વિકલ્પમાં પણ સર્વજ્ઞે કહેલા તત્ત્વ ને વિકલ્પ ને નિમિત્ત ને શુભરાગ એવો જ હોય. બીજો હોઈ શકે નહિ. એવું બતાવવા ‘તેનું સહચરપણું બતાવવા...’ વિકલ્પ સાથે હોય છે. ભગવાન સર્વજ્ઞ પ્રભુ, એકલો જાણનાર, ક્યાંય અટકનાર નહિ એવું એનું સ્વરૂપ (છે). ચૈતન્યનું, હોં ! એવા ચૈતન્યના જ્ઞાયકના સ્વભાવને જાણ્યો ત્યારે એની ભૂમિકામાં હજી અધૂરો છે માટે એનું જ્ઞાન અને વિકલ્પ, સર્વજ્ઞે કહેલા નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા અને એણે કહેલા ચારિત્રના વિકલ્પની મર્યાદા તે ભૂમિકામાં હોય એટલું જણાવવા તેને વ્યવહાર કહ્યો છે. સમજાણું કાંઈ ? આ બધું સમજવા જેવું છે. આ ‘છ ઢાળા’ તો છોકરાઓ બહુ વાંચતા હશે. ક્યાં ગયો ? આ બધું વાંચે છે કે નહિ ? ત્યાં આપણે ભણાવે છે કે નહિ ? તો પછી ધ્યાન રાખવું જોઈએ ને આમાં શું છે ? આ..હા...! શું કહ્યું ?

ભગવાનઆત્મા સર્વજ્ઞસ્વભાવી વસ્તુ પ્રભુ, આ આત્મા, હોં ! એનું નિશ્ચય દર્શન થયે સર્વજ્ઞે કહેલા ભેદવાળા નવ તત્ત્વો કે છ દ્રવ્ય આદિની શ્રદ્ધા, સર્વજ્ઞની શ્રદ્ધા કે ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, જે શાસ્ત્રે સર્વજ્ઞપણું કહ્યું, સર્વજ્ઞપણું જેને પ્રગટ્યું કે સર્વજ્ઞપણું જે સાધે છે. ભાઈ ! એ રીતે ત્રણ લીધા. ઠીક ! સર્વજ્ઞસ્વભાવી આત્માની દૃષ્ટિ

થઈ, સર્વજ્ઞે કહેલા શાસ્ત્રો, શાસ્ત્રે કહેલું સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ, શાસ્ત્રએ કહેલા સંતો અથવા સર્વજ્ઞને સાધનારા ગુરુ અને સર્વજ્ઞપણું પર, એને એવા શ્રદ્ધા-જ્ઞાનની ભૂમિકામાં આવો જ વિકલ્પ હોય, બીજો હોઈ શકે નહિ. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

‘તેનું સહચરપણું...’ શુદ્ધ સર્વજ્ઞ આત્મસ્વભાવની પ્રતીત સાથે આવા જ સર્વજ્ઞદેવ, સર્વજ્ઞને સાધનારા ગુરુ, સર્વજ્ઞપણું જેણે સિદ્ધ કર્યું એવા શાસ્ત્ર. સમજાય છે ? અને એમણે કહેલા નવ તત્ત્વો, એનું સહચરપણું (હોય છે). નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનમાં આવા વિકલ્પનું સહચરપણું હોય છે, સાથે હોય છે. સહચર-સાથે. પહેલા નૈગમનયથી કહ્યું હતું. ‘જો જાણદિ અરહંતં દવ્વત્તગુણત્તપજ્જયત્તેહિં। સો જાણદિ અપ્પાણં’ સમજાણું કાંઈ ? આ સાથે કહ્યું. એને હજી રાગ છે ને ? એટલે એ જાતનો વિકલ્પ (હોય છે). સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરની શ્રદ્ધાનો રાગ, સર્વજ્ઞને સાધતા એવા ગુરુનો વિકલ્પ અને સર્વજ્ઞને સિદ્ધ કરનારા શાસ્ત્ર. શાસ્ત્ર તો સર્વજ્ઞપણું સિદ્ધ કરે છે. એટલે કે વીતરાગપણું સિદ્ધ કરે છે. વીતરાગપણું સિદ્ધ કરે છે ને ? અને વીતરાગપણું શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય છે. એવા શાસ્ત્રને શ્રદ્ધવા. એવા નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનની સાથે આવું સહચરપણું, આવો જ વિકલ્પ અને એવું જ જ્ઞાન હોય એને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. ભાઈ !

આજે તો પોણો કલાક એક જ ચાલ્યું. આમાં કેટલું યાદ રાખવું ? મોટરનું કેટલું યાદ રાખશા હશે ન્યાં ? મોટરના પાર્ટ... પાર્ટ કહે ? શું કહે ? ભાગ. કેટલાય પાર્ટ ને કેટલાય ભાગ. ચારે કોરના યાદ રહે. તમારે લોઢાનું કેટલું યાદ રહે ? આહા..હા..! એમાં બહુ નથી. એ છે તો થોડું પણ એનો વિસ્તાર સમજાવવા માટે ઘણું કહેવું પડે. સમજાણું ? બાકી તો સર્વજ્ઞસ્વભાવી પ્રભુની દષ્ટિ થતાં એના કહેલા અને એ પોતે અને ગુરુની, શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો રાગ આવે એને વ્યવહાર કહેવાય, લ્યો ! આ ટૂંકું ને ટય. એટલે પેલા કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્ર, સર્વજ્ઞ સિવાયના, સર્વજ્ઞને સાધનારા સિવાયના, સર્વજ્ઞને કહેનારા શાસ્ત્ર સિવાયના બધા નીકળી ગયા. સમજાણું કાંઈ ?

‘તેમ કહેવાનું કારણ એ છે કે તેથી જુદા પ્રકારનાં (વિરુદ્ધ) નિમિત્તો તે દશામાં કોઈને હોઈ શકે નહિ;...’ સર્વજ્ઞ સિવાય, સર્વજ્ઞના સાધક ગુરુ સિવાય કે સર્વજ્ઞ ને વીતરાગતા સિદ્ધ કરનારા શાસ્ત્ર સિવાય અન્યના દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા એને હોઈ શકે નહિ. અલ્પજ્ઞ અજ્ઞાનીના કહેલા તત્ત્વો, અજ્ઞાનીની શ્રદ્ધા કે અજ્ઞાનીના કહેલા

શાસ્ત્રો (એની શ્રદ્ધા એને ન હોય). એટલે કે શુભભાવ વ્યવહાર રત્નત્રયનો ભાવ વ્યવહાર હોય છે તોપણ તે ખરું કારણ નથી. સત્યાર્થ કારણ નથી, ઉપચાર કારણ છે, અશુદ્ધ કારણ છે, ગૌણ કારણ છે. મુખ્ય કારણ તો આ નિશ્ચય છે.

એક ન્યાય તો ઈ છે. જેમ જ્ઞાનમાં સિદ્ધ કર્યું એમ આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. જ્ઞાન અને આનંદ બે જ ગુણની પ્રધાનતા આત્મામાં છે. આત્મા પોતે જ આનંદરૂપ છે. જેમ પહેલો જ્ઞાનરૂપ સર્વજ્ઞસ્વભાવ સિદ્ધ કર્યો. સમજાણું ? એમ આત્મા આનંદરૂપ છે તેથી આત્માના આશ્રયે સુખ પ્રગટ થઈ શકે. આનંદરૂપ છે એને આશ્રયે આનંદ પ્રગટ થાય. રાગ ને પુણ્ય ને નિમિત્ત કંઈ આનંદરૂપ નથી, પોતાના આનંદરૂપ નથી. પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ કે નિમિત્ત કે સંઘયણ કે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, અહીં આનંદ છે એ આનંદ એમાં નથી. માટે આ આનંદ જે આત્મામાં છે એના આશ્રયે જ આત્માને આનંદ પ્રગટ થઈ શકે. બરાબર છે ? જ્યાં આનંદ છે ત્યાં આનંદની નજર નાખ્યે આનંદ પ્રગટ થાય.

જેમ જ્ઞાન-સર્વજ્ઞપણું જ્યાં છે ત્યાં એકાકાર થાય તો સર્વજ્ઞની પ્રતીતિ, જ્ઞાન અને રમણતા થાય. તો સર્વજ્ઞ કાર્યરૂપે પરિણમે. એમ આત્મા પોતે જ આનંદરૂપ છે તેથી આત્માના આશ્રયે સુખ થાય 'પણ કોઈ નિમિત્ત કે વ્યવહારના આશ્રયે સુખ પ્રગટ થઈ શકે નહિ.' કેમ ? કે, રાગમાં કે નિમિત્તમાં આ આનંદ નથી. આ આત્માનો આનંદ ન્યાં નથી. સમજાણું કાંઈ ? (આજે) નોમને રવિવાર છે.

કહે છે કે, આત્મા જેમ સર્વજ્ઞસ્વભાવી છે તો એને આશ્રયે જ્ઞાનની સાચી પ્રતીતિ થઈ અને સર્વજ્ઞપણું પ્રગટે. રાગમાં કાંઈ સર્વજ્ઞપણું નથી, તેમ નિમિત્તમાં સંઘયણમાં સર્વજ્ઞપણું નથી કે જેને આશ્રયે એ પ્રગટે. એમ આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો પિંડ પ્રભુ છે. એ અતીન્દ્રિય આનંદને અવલંબે અતીન્દ્રિય આનંદ, શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ચારિત્રના કારણો પ્રગટે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ આનંદનો જ અંશ છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

વસ્તુ છે એ તો અતીન્દ્રિય આનંદ સુખરૂપ છે. સુખરૂપ આનંદરૂપ (છે) તો એને આશ્રયે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય એ સુખરૂપ હોય. સુખરૂપ હોય એ પૂર્ણ સુખને સાધનારી પર્યાય છે. આનંદરૂપ આત્માની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને શાંતિ એ પર્યાયને અપૂર્ણ

આનંદ છે, વસ્તુ પૂર્ણ આનંદ છે, પર્યાય અપૂર્ણ આનંદ છે. એને પૂર્ણ આનંદનું કારણ થાય. એ આનંદના આશ્રય વિના પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ, વ્યવહાર ને નિમિત્તમાં કાંઈ આનંદ નથી કે એને આશ્રયે પ્રગટે. આ આનંદને આશ્રયે અંશ પ્રગટ થાય છે. સમજાણું ? શુભરાગ છે, વ્યવહાર જે છે, વ્યવહારુ જ્ઞાન, વ્યવહારુ શ્રદ્ધા, વ્યવહારુ રાગમાં કાંઈ આનંદ નથી. અંશે આનંદ નથી. પૂર્ણ આનંદ તો નથી, અંશે પણ નથી. પૂર્ણાનંદ ભગવાનઆત્મા છે એને આશ્રયે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અંશે આનંદ પ્રગટ થાય. રાગ અને નિમિત્તમાં અંશ પણ નથી. પૂર્ણ નથી અને અંશ પણ નથી તો એને આશ્રયે કોઈ દિ' સુખ પ્રગટે નહિ એટલે એને આશ્રયે મોક્ષમાર્ગ હોય નહિ. એટલે પૂર્ણ આનંદરૂપી મોક્ષનું કારણ અંશ રાગ અને નિમિત્ત હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! કેટલા બધા બોલ આમાં અંદર સમજાય એવા છે, હોં ! લખેલું છે એના અર્થ થાય છે આ તો.

સત્ય સિદ્ધાંત શું સિદ્ધ કરવો છે ? કે, ભગવાનઆત્મા એકલો આનંદનો જ ગાંગડો છે. આત્મા એટલે અતીન્દ્રિય ગુણ સંપન્ન. એક એક ગુણથી લ્યો તો આખા ગુણરૂપી વસ્તુ છે. જેમ પહેલું જ્ઞાનથી લીધું તો જ્ઞાયક લઈ લીધો. હવે આનંદથી લેતા આનંદમૂર્તિ છે. વીર્યથી (લઈએ તો) વીર્યગુણની મૂર્તિ છે. શાંતિ કહો તો ચારિત્રની મૂર્તિ છે. વસ્તુ.. વસ્તુ એક અખંડ. આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મામાં અંતર એકાગ્ર થાય તો આનંદનો અંશ પ્રગટે. એ આનંદનો અંશ પ્રગટે એનું નામ જ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે અને એ પૂર્ણ થાય ત્યારે એને મોક્ષ કહેવામાં આવે છે. પર્યાયનો પૂર્ણ, પર્યાયમાં પૂર્ણ (મોક્ષ થાય છે). વસ્તુ તો પૂર્ણ છે, પર્યાયમાં પૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ અને સુખ આદિ (પ્રગટે છે). સમજાણું કાંઈ ?

એ સુખની દશાનો અંશ, અંશીના અવલંબન વિના ન હોય. તો એ અંશી તો આખો આનંદરૂપ છે. આ રાગ ને નિમિત્ત કાંઈ એનો અંશી નથી કે એમાંથી આનંદ પ્રગટે કે એમાંથી મોક્ષનો માર્ગ આવે કે એનાથી મોક્ષ થાય, એમાંથી મોક્ષમાર્ગ, એનાથી મોક્ષ થાય એમ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? હળવે હળવે તો કહેવાય છે. એને વિચારમાં વખત રહે એવું થોડું થોડું (કહેવાય છે). એ તો એક એક ગુણ કોઈપણ લ્યો ને (બધામાં કહેવાય). મુખ્ય તો જ્ઞાન અને સુખથી જ બધે ઠેકાણે આત્માનું વર્ણન કર્યું

(છે). માંગલિક કર્યું ત્યાં (એમ કહ્યું), ચિદાનંદાય નમઃ. સમજાય છે ? કારણ કે મુખ્ય વસ્તુ જ્ઞાન અને આનંદ છે. જ્ઞાનપ્રધાન વસ્તુ છે અને આનંદ જગતને જોઈએ છે. એમાં વીર્ય, શ્રદ્ધા, શક્તિની પૂર્ણતા એ બધું એમાં આવી જાય છે. બીજી રીતે કહીએ તો, શ્રદ્ધાથી કહીએ તો શ્રદ્ધા નામનો ગુણ આખો આત્મામાં વ્યાપેલો છે. શ્રદ્ધાસ્વરૂપ જ આત્મા છે, લ્યો ! શું કીધું ?

જેમ આ જ્ઞાન ને આનંદ કીધું, એમ આત્મા એકલો શ્રદ્ધાનો પિંડલો છે. સમ્યગ્દર્શન પર્યાય નહિ. શ્રદ્ધાસ્વરૂપ આખો આત્મા છે. એ શ્રદ્ધાસ્વરૂપ આખો આત્મા, એને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય પ્રગટે. એ રાગ અને પુણ્યમાં શ્રદ્ધા છે ? શ્રદ્ધાનો ગુણ છે કે એને આશ્રયે શ્રદ્ધા પ્રગટે ? અને એ પૂર્ણાનંદ શ્રદ્ધા જે અહીં પ્રગટી, આખા શ્રદ્ધા (ગુણમાંથી) સમ્યક્ શ્રદ્ધા પ્રગટી એ પૂર્ણ અવગાઠ (સમ્યક્ત્વ) જે કેવળજ્ઞાનમાં પ્રગટે એ આનાથી પ્રગટે. રાગમાંથી પ્રગટે ? સમજાણું ? ભાઈ ! પલાખાં પણ આકરા છે.

મુમુક્ષુ :- આનંદ તો ક્યાંય અમને પ્રભુ ગોત્યો જડતો નથી.

ઉત્તર :- પણ દુઃખ તો ગોત્યું જડે છે કે નહિ ? આ દુઃખ જણાય છે તે કૃત્રિમ (છે) એની પાછળ છે એ આનંદ, એમ કહે છે, લ્યો ! શું (કીધું) ? દુઃખ છે કે નહિ ? દુઃખ શરીરનું નહિ, હોં ! એમાં પાછા રાડ પાડશો નહિ. એ શરીરમાં ઠીક નથી એવી માન્યતા તે દુઃખ છે કે નહિ ? એ દુઃખ છે તે કૃત્રિમ છે. દુઃખ વિકાર ત્રિકાળ ન હોઈ શકે. દુઃખ એ કૃત્રિમ છે, વિકાર છે, અનિત્ય છે, અધ્રુવ છે. એ વિકારની પાછળ ત્રિકાળ રહે છે તેને ધ્રુવ અને આનંદ કહેવામાં આવે છે. લ્યો ! આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- પણ આ વિકૃત થયું એ કોઈ ચીજ અવિકૃત છે એનું વિકૃત હોય કે અવિકૃત નથી એનું વિકૃત હોય ? આ લાકડાને દુઃખ હોય ? કહો, આમાં દુઃખ હોય ? કેમ (ન હોય) ? કે, અંદર આનંદ નથી. આનંદ હોય ત્યાં આનંદની ઊલટી દશા-અ-આનંદ એટલે કે દુઃખ હોય. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! સમજાય છે કે નહિ આમાં ? આને દુઃખ છે ? કોને દુઃખ છે ? આત્માની પર્યાયમાં દુઃખ છે. દુઃખ એ વિકૃતપણું બતાવે છે, આકુળતા બતાવે છે. એ દુઃખ એકરૂપ રહેતું નથી એટલે કે એ અનિત્યતા

બતાવે છે. એકરૂપ રહેતું નથી એટલે. એ અનિત્યતા અને આકૃળતા કૃત્રિમ છે તો એ કોઈ આનંદ ત્રિકાળ છે એની ઊલટી અવસ્થા છે. એ જ આનંદનો સિદ્ધ કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! લોજીકથી-ન્યાયથી તો આ છે.

મુમુક્ષુ :- દુઃખ આનંદને સિદ્ધ કરે છે.

ઉત્તર :- સિદ્ધ કરે છે. હા, દુઃખનો ખ્યાલ આવે તો આનંદ બીજો છે એમ સિદ્ધ કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? આનંદનું જ્ઞાન થાય ત્યારે દુઃખનું જ્ઞાન વ્યવહારે કહેવામાં આવે. એમ કહે છે.

આ તો શ્રદ્ધા લીધો એમ દરેક ગુણની એવી શૈલી છે. ભગવાનઆત્મા શાંતરસનો પિંડ ચારિત્ર છે. શાંત.. શાંત.. અકષાયસ્વરૂપ છે. અકષાયનો પિંડલો પ્રભુ આત્મા છે. એને આશ્રયે અકષાય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય. અકષાય એટલે શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય. પણ એ અકષાય ચારિત્રનો આધાર આ અકષાય દ્રવ્ય હોય, વિકલ્પ એને આધાર હોય ? રાગમાં અકષાયપણું છે. જે રાગ પોતે વર્તમાન કષાય હોય અને પછી અકષાય કાર્યનું કારણ થાય ? સમજાણું કાંઈ આમાં ? આ તો નિશ્ચય અને વ્યવહાર બેના કારણ-કાર્યની વાત આવી છે. આહા..!

કહે છે કે, આત્મા સુખ (સ્વરૂપ છે). એ પ્રમાણે બધું લઈ લેવું, હોં ! શાંતિ, શ્રદ્ધા... સમજાય છે ? વીર્ય. વીર્યની મૂર્તિ પ્રભુ છે. એકલા બળની મૂર્તિ છે. શક્તિનું આખું બળ. એ બળને આશ્રયે બળવાળું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સમ્યક્ પ્રગટે. હેં ?

મુમુક્ષુ :- ભીંત હલાવી દે.

ઉત્તર :- ભીંત હલાવે ? ભીંત હલાવતો હશે ? તો એ બળ કહેવાય ? હેં ?

અહીં તો વિકલ્પમાં પણ બળ નથી એમ સિદ્ધ કરવું છે. બીજાને હલાવવાની વાત પણ ક્યાં છે ? ખરું બળ વિકલ્પમાં નથી. બળવંત.. બળવંત... આ શું કહેવાય છે ? શું કહેવાય પેલા છોડનું નામ ? કહેતા હતા ને ? પેલો છોડ નહોતો પ્રવચન મંડપમાં ? એ છોડનું નામ કહેતા, બળ. નામ શું ? એકલું બળ જ ? બીજો શબ્દ નહિ. એવું કહેતા હતા કે, આ બળનું ઝાડ છે. પણ બીજું વિશેષ નામ હતું. ઇ બળનું ઝાડ કહેવાય, આને બળ કહેવાય.

મુમુક્ષુ :- બળબીજ.

ઉત્તર :- હા, બળના બીજ થાય છે. ઈ ન્યાં હું. એમ આ બળનો બીજ તો આ આત્મા છે, વીર્યનો પિંડ આખો. એકલી વીર્યની કાસળી ભગવાન છે. એ વીર્યની મૂર્તિ, વીર્ય-બળ જે આત્માનું છે એને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું વીર્ય પ્રગટ થાય. પુણ્યના રાગમાં બળ છે તે એને આશ્રયે પ્રગટ થાય ? અને એ રાગમાં બળ છે કે રાગને આશ્રયે મોક્ષ થાય ? પૂર્ણ વીર્ય. મોક્ષ એટલે પૂર્ણ વીર્ય. પૂર્ણ વીર્ય આ રાગને આશ્રયે થતા હશે ? પૂર્ણ વીર્યના આશ્રયે થયેલું વીર્ય તે પૂર્ણ વીર્યનું કારણ થાય. સમજાણું કાંઈ ? પછી પાંચમો બોલ લે છે, લ્યો ! મોક્ષમાર્ગ તો એક છે. એની વ્યાખ્યા વિશેષ આવશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા સુદ ૧૦, સોમવાર
તા. ૩૧-૧-૧૯૬૬, ગાથા ૧, ૨ પ્રવચન નંબર-૧૩

ત્રીજી ઢાળ, એની પહેલી ગાથા. એનો ભાવાર્થ ચાલે છે. પાંચમો ભાગ છે. આવ્યું ને ?

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવમગ, સો દ્વિવિધ વિચારો;
જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો.

એની વ્યાખ્યા ચાલે છે. એમાં બે પ્રકાર કહ્યા છે એનો હેતુ જરી સિદ્ધ કરે છે. છે તો બે પ્રકારે કથન, પણ યથાર્થમાં એક છે એમ કહેવું છે. લખાણમાં બે છે અને તમે એક સિદ્ધ કરો છો ? સમજાણું ? લખાણમાં બે છે. ‘મગ, સો દ્વિવિધ વિચારો; જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો.’

મુમુક્ષુ :- વિચારવાનું ફળ.

ઉત્તર :- ઇ તો બેયને વિચારવાનું કીધું છે. વિચારનું ફળ નહિ. ઇ તો બેયને વિચારવાનું કહ્યું છે. એટલે એમ કે, બે છે ને તમે વળી આમાં એક કેમ કહો છો ? એ તો જરીક સ્પષ્ટ કરવા માટે (કહ્યું છે). છે તો બે. કથન માટે એને નીચલો પેરેગ્રાફ લાગુ પડશે. છઠ્ઠો, છગડો છે ઇ. સમજાણું ? એની સાથે મળતું જોઈએ ને ?

‘મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે.’ ઇ કથન શું કરવા છે ? અહીં ગાથામાં બે (કહ્યું) છે. બે (એટલે) નિશ્ચય તે સત્ય છે અને વ્યવહાર તે ઉપચાર છે. એ અપેક્ષાએ એને નિશ્ચય તે સત્ય એક છે એમ કહેવું છે. નહિતર ઉપચાર બીજો નિમિત્ત તરીકે, વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. ‘મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે. તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતારૂપે છે.’ ત્રણની-દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રની એકતા તે મોક્ષમાર્ગ એક છે. એનું કથન, એકને સિદ્ધ કરવાનું કથન ‘પ્રવચનસાર’ ગાથા-૮૨ અને ૧૯૯માં કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? ૮૨માં એમ કહ્યું કે, મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે. પણ અહીં

જે કહ્યું છે એના કથનના બે પ્રકાર વર્ણવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘પ્રવચનસાર’ ૮૨ ગાથામાં મોક્ષમાર્ગ એક જ છે, અન્ય બીજો કોઈ નથી. છતાં અહીંયાં બે કહ્યાં છે (તેનું કારણ) એનું કથન કરવું છે. યથાર્થ મોક્ષમાર્ગ તો આત્માના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર (પ્રગટ થાય) તે જ મોક્ષમાર્ગ છે. પણ તેની સાથે સહચરરૂપ ઉપચારરૂપ નિમિત્ત કહેવું હોય, એનું જ્ઞાન કરાવવા બે પ્રકારે ગાથામાં મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે. ‘પ્રવચનસાર’ ૧૯૯માં પણ મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે, એમ કહ્યું છે. પણ બીજો જે અહીં કહ્યો છે એ નિમિત્તને સહચર જણાવવા માટે કહ્યો છે. એટલે કેટલાકને એમ (થાય છે) કે, આમાં બે કહ્યો (છે) અને તમે એક સ્થાપો છો. આ તો ગાથાથી વિરુદ્ધ છે.

હવે એને માટે અહીં જરી મોક્ષમાર્ગની (વાત લખી છે). ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં ૩૧૫ (પાને) તો એ અધિકાર છે કે, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર – આત્માની સમ્યક્ નિશ્ચય શ્રદ્ધા, એનું જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ ત્રણની એકતા તે એક મોક્ષમાર્ગ છે. એ ત્રણ મોક્ષમાર્ગ નથી. નિશ્ચય-વ્યવહારની વાત ત્યાં નથી. સમજાણું કાંઈ ?

આત્મા... એ અહીંયાં બીજી ગાથામાં ખુલાસો કહેશે. આત્માનું જે નિશ્ચય સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદ જ્ઞાયકમૂર્તિ, એની અંતરમાં સ્વરૂપની નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ દર્શન (થાય) એને નિશ્ચય સમકિત કહ્યું છે. એનું જ્ઞાન અને એની વાત કહેશે. સ્થિરતા-ચારિત્ર (કહેશે). પણ જોડે વ્યવહાર હોય છે એનું કથન પણ આમાં પણ કહ્યું છે અને ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં પણ કહ્યું છે. દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર એવા ત્રણ માર્ગ નથી એમ ૩૧૫ (પાને) સિદ્ધ કરવું છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણ થઈને એક મોક્ષમાર્ગ છે, એમ. સમજાય છે કાંઈ ?

‘હવે મોક્ષમાર્ગ તો કાંઈ બે નથી...’ હવે અહીં બે કહ્યો છે એની સામે બે નથી એમ સિદ્ધ કરવું છે એટલે લોકોને જરીક વિરોધ લાગે. ‘પણ મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ બે પ્રકારથી છે.’ એનું કથન બે પ્રકારે છે. સમજાય છે કાંઈ ? ‘જ્યાં સાચા મોક્ષમાર્ગને મોક્ષમાર્ગ નિરૂપણ કર્યો છે...’ ઇ ‘ટોડરમલજી’ની શૈલી છે. ‘તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે;...’ જે આત્મામાં અનુભવની દૃષ્ટિ થઈને સમ્યગ્દર્શન થયું અને આત્માનું જ્ઞાન થયું તે

તો નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે. 'તથા જ્યાં જે મોક્ષમાર્ગ તો નથી પરંતુ મોક્ષમાર્ગનું નિમિત્ત છે...' એ અહીં આમાં જોડે સિદ્ધ કર્યું છે. 'વા સહચારી છે...' એટલે સાથે છે, સાથે. આત્માના આશ્રયે મોક્ષમાર્ગ - નિશ્ચય દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય એની સાથે નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો ભેદવાળો વ્યવહાર હોય છે એથી એને સહચારી મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવે છે. દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વ્યવહાર હોય છે.

'ત્યાં તેને ઉપચારથી મોક્ષમાર્ગ કહીએ તે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે;...' એ અહીં આમાં-પહેલી ગાથામાં સિદ્ધ કર્યો છે. સમજાણું ? 'મગ, સો દ્વિવિધ વિચારો;' માર્ગ છે એ પ્રકારે જાણવો. એ જાણવામાં સત્યાર્થ યથાર્થ છે. કારણ જોડે સહચર ગણીને, નિમિત્ત ગણીને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવ્યો છે. મોક્ષમાર્ગ તો નથી પણ નિમિત્ત સહચારી (દેખીને) એને ઉપચાર કહીએ તે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ (છે). એ અહીં પહેલી ગાથામાં સિદ્ધ કર્યો છે. સમજાય છે ને ? ભાઈ ! સાથે હોય છે એથી એ વાત પહેલી ગાથામાં સિદ્ધ કરી.

'કારણ કે નિશ્ચય-વ્યવહારનું સર્વત્ર એવું જ લક્ષણ છે...' એ 'ટોડરમલજી'ની વ્યાખ્યા છે કે, નિશ્ચય અને વ્યવહારનું લક્ષણ સર્વત્ર એવું છે કે, એમ. 'સાયું નિરૂપણ તે નિશ્ચય...' સત્ય માર્ગ જે હોય, સાચો હોય, યથાર્થ હોય, વાસ્તવિક હોય, અંદર આ જે સત્યાર્થ કહ્યો છે ઇ, તે નિશ્ચય 'ઉપચાર નિરૂપણ તે વ્યવહાર.' એટલે જે વ્યવહાર કીધો છે-'કારણ સો વ્યવહારો.' એને ઉપચારથી કીધું છે. એમ અહીંયાં સિદ્ધ કર્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? નિશ્ચય અને વ્યવહારના વાંધા બહુ.

સાયું કથન છે કે, આત્માથી જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય એ સાયું કથન છે એટલે નિશ્ચય છે અને જોડે ઉપચારરૂપે સહચર હોય છે એને વ્યવહાર કહીએ. 'માટે નિરૂપણની અપેક્ષાએ બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગ જાણવો.' એમ અહીં જે પહેલી ગાથામાં કહ્યું ને ? ઇ કથનની પદ્ધતિની રીતે નિશ્ચય સાથે સહચર ઉપચારથી વ્યવહાર હોય છે એથી એને મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે. 'પણ એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે તથા એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ...' ભાષા જોઈ ? એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે અને એક વળી બીજો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે. એક મોક્ષમાર્ગ નિશ્ચય અને એક મોક્ષમાર્ગ વ્યવહાર એમ એક ઉપર વજન છે. એમ નથી. મોક્ષમાર્ગ તો એક છે પણ એની સાથે વ્યવહાર છે એને નિમિત્ત

ગણીને ઉપચારથી કહ્યું છે. એટલે એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ એમ બે નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- બે થઈને એક છે.

ઉત્તર :- ના, ના. બે થઈને એક (નથી). એક જ મોક્ષમાર્ગ છે. પણ જોડે સહચર અનુકૂળ વ્યવહાર દેખીને નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગની સાથે એવો સહચર છે તેથી તેનું કથન સાથે કર્યું છે, બાકી એ મોક્ષમાર્ગ છે નહિ. પણ એને સહચર દેખીને કર્યું છે. એથી એને બે પ્રકારનો મોક્ષમાર્ગ 'કથન'ની અપેક્ષાએ છે. સમજાણું કાંઈ ? પણ એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને આ એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ, એમ ભાષા છે, બે મોક્ષમાર્ગ (છે) એમ નહિ. એક આ અને એક આ, એમ નહિ. પણ એક આ નિશ્ચય તે સાચો અને એક આ, એક આ બીજો એક ઉપચારથી સહચર દેખીને કહ્યો છે. એને બે થઈને મોક્ષમાર્ગ છે એમ છે નહિ. ભારે વાત આકરી. 'ટોડરમલજી'નું લખાણ કેટલું છે !

એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ. પહેલો વ્યવહાર એક અને પછી નિશ્ચય એક હોય એમ નથી, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? પહેલો એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ હોય, બીજા નિશ્ચયની અપેક્ષા વિનાનો, ભાઈ ! અને પછી બીજો એક નિશ્ચય હોય, વર્તમાન વ્યવહારની અપેક્ષા વિનાનો હોય, એમ નથી. એમ છે. આ એક એક (કહેવાની) શૈલી મૂકી છે એનો હેતુ એ છે. એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ એમ બે નથી. સમજાણું કાંઈ ? બે હોય તો એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ હોય ત્યાં નિશ્ચય હોય નહિ, તો અપેક્ષા વિનાનો થઈ ગયો (પરંતુ) એમ નથી. અને એકલો નિશ્ચય હોય ત્યાં વ્યવહાર ન હોય, એમ નથી.

અહીં તો મોક્ષમાર્ગ આત્માને આશ્રયે જે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે એ એક જ સાચો છે પણ કથનમાં બીજો સહચર સાથે રહેલો છે, સાથે રહેલો છે, નિમિત્તરૂપે રહેલો છે માટે તેને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. એકલો વ્યવહાર હેઠે એક મોક્ષમાર્ગ (અને) ઉપલો એકલો નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ એમ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? 'માનવા મિથ્યા છે.' એક નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એક વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે એટલે ? એક સાથે વિનાના, બે માં એક એક જુદો છે, એક એક જુદો કરીને મોક્ષમાર્ગ છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ આમાં ?

એમ કહે છે કે, જો ભાઈ ! આમાં પરદ્રવ્યથી ભિન્ન કહેશે. એ સામાન્યની વ્યાખ્યા કરશે. સામાન્ય-વિશેષ બે પ્રકાર છે. આત્મા પોતાના સ્વરૂપને શુદ્ધ પવિત્ર છે એમ સ્વઆશ્રયે સમ્યગ્દર્શન, સ્વનું જ્ઞાન અને સ્વની સ્થિરતા (કરે) એવો એક માર્ગ છે એ જ નિશ્ચય અને યથાર્થ છે પણ સાથે, સાથે એને અનુકૂળરૂપે નિમિત્ત એવું હોય છે કે જે સર્વજ્ઞે કહેલા છ દ્રવ્ય અથવા સર્વજ્ઞની શ્રદ્ધા કે સર્વજ્ઞને (સાધનારા) ગુરુ-સાધક જીવની શ્રદ્ધા કે નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કે પંચ મહાવ્રત એવો એક વિકલ્પ જોડે નિમિત્તરૂપે સાથે હોય છે માટે તેને કથનમાં બે પ્રકારે કહ્યું છે. પણ એક વ્યવહાર છે નિશ્ચય વિનાનો અને એક નિશ્ચય છે વ્યવહાર વિનાનો, એમ મોક્ષમાર્ગની કથનની પદ્ધતિ છે જ નહિ. એમ છે નહિ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- બે થઈને એક કહેવામાં શું વાંધો છે ?

ઉત્તર :- બે થઈને એક નહિ. નિશ્ચય એક જ છે. બીજો તો સહચર આવું દેખીને, અનુકૂળ નિમિત્ત દેખીને સહચરમાં સાથે કીધો છે. કીધો છે, છે નહિ. છે નહિ એને કહેવું એનું નામ વ્યવહાર છે. છે તો આ એક જ છે, બે થઈને એક એમ નહિ. અરે...! ઠીક છે, તર્ક તો થાય ને ! સમજાણું કાંઈ ?

આત્મા શુદ્ધ અખંડ જ્ઞાનમૂર્તિ અનંત ગુણનો પિંડ એનું એકરૂપ (છે) એવી અંતર નિશ્ચય નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ અનુભવ થઈને (થઈ) તે એક જ સમ્યગ્દર્શન છે અને આત્માનું જે જ્ઞાન એ એક જ જ્ઞાન છે, એમાં સ્થિરતા તે એક જ ચારિત્ર છે, એ ત્રણ થઈને એક છે. ત્રણ થઈને ત્રણ માર્ગ નથી. એ ત્રણ થઈને એક માર્ગ છે. હવે એક માર્ગ છે છતાં જોડે એવા વિકલ્પની વ્યવહારે અનુકૂળતા (દેખીને), કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો અભાવ, અવ્રતાદિનો અભાવ કે એના પ્રમાણમાં રાગની મંદતાનો જે વ્યવહાર શ્રદ્ધા, વ્યવહાર જ્ઞાન અને વ્યવહાર ચારિત્ર (હોય) એવા નિમિત્તને જોડે ગણીને, જોડે ગણીને, સાથે ગણીને એને કથનમાં બીજો મોક્ષમાર્ગ, વ્યવહાર છે, બીજો એટલે બીજો એમ કહ્યું છે, છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એટલે એમાં બે થઈને એક એમ પણ નહિ અને આગળ-પાછળ એક એમ પણ નહિ. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- માર્ગ નથી પણ માર્ગ ... લાયકાત..

ઉત્તર :- લાયકાત એટલે ઉપચાર થવાને માટે નિમિત્ત છે ને ? નિમિત્તમાં યોગ્યતા એવી છે. નિમિત્તમાં એવી યોગ્યતા છે કે એમાં કથન આવે કે, આ મોક્ષમાર્ગ વ્યવહાર છે. છે નહિ એને કહેવું એનું નામ વ્યવહાર છે. અને છે એને જાણવો એનું નામ નિશ્ચય છે. એમ અહીં છે. ત્યારે છે નહિ ને કેમ કહ્યું ? કે, એવા નિમિત્તની સહચરતા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો વિકલ્પ કે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન કે પંચ મહાવ્રતાદિના પરિણામ (સ્વરૂપ) એવું જ નિમિત્ત એને હોય, બીજું હોય નહિ. એવું વ્યવહારથી અનુકૂળ ગણીને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનો આરોપ એમાં આપ્યો છે, વસ્તુ છે નહિ. બંધમાર્ગ છે એને મોક્ષમાર્ગ કહેવો એનું નામ વ્યવહાર છે. આહા..હા..!

એટલે બે થઈને એક એમ નહિ, બે જુદા જુદા એમ નહિ. ફક્ત સાથે આ નિશ્ચય છે. આવી એક નિમિત્તની વ્યવહારે અનુકૂળતા (છે). નિશ્ચયે તો પ્રતિકૂળ છે. સમજાણું કાંઈ ? વસ્તુનો સ્વભાવ પોતાને આશ્રયે થયેલું દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એક જ સત્ય છે. ત્રણ થઈને, હોં ! ત્રણ થઈને એક. પણ જોડે એક એવા વિકલ્પની એમાં યોગ્યતા હોય છે કે જેમાં નિમિત્તપણાનો, વ્યવહારનો આરોપ દઈ શકાય. એ મોક્ષમાર્ગ છે નહિ, એ તો બંધમાર્ગ છે. એટલે નથી તેને કહેવું અને સાથે છે એને આમ આરોપ દેવો એનું નામ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કથનમાં આવે છે. વસ્તુમાં એમ છે નહિ.

‘પંચાધ્યાયી’કારે તો એમ લીધું છે, ભાઈ ! વ્યવહાર ખબર છે ? વચનાત્મક કહેવું તે વ્યવહાર, એમ એણે લીધું છે. લ્યો, વળી આ આવ્યું. ‘પંચાધ્યાયી’માં તો એમ કહ્યું છે કે, વચનાત્મક કહેવું એ વ્યવહાર છે. વસ્તુમાં એ નથી. વાણી દ્વારા કહેવું કે આવો આમ છે, આમ છે. એ વચનાત્મકને એણે વ્યવહારનય કહ્યો છે. સમજાણું ? નિમિત્તમાં એવો રાગાદિ છે એ વાણીથી એમ કહેવું કે, આ એક વ્યવહાર (છે). વસ્તુમાં એમ નથી. છે ને ? વ્યવહારનયની વ્યાખ્યા એવી કરી છે. ખબર છે કે નહિ ? પહેલા ઘણીવાર કહેવાણું છે. એ વચનાત્મકને જ વ્યવહાર કહે છે. એટલે ? વચનાત્મક એટલે ? પેલું કથન, નિરૂપણ આવે છે ને ? એમાં એને વ્યવહાર આવે છે, આ રાગ, આ વિકલ્પ, આ શાસ્ત્રજ્ઞાન એને વ્યવહાર કહે છે. વસ્તુસ્થિતિ છે નહિ. એમાં વ્યવહારનયની વ્યાખ્યા જ એ કરી છે. આમાં પણ નથી કરી ? આપણે ક્યાં આવ્યું હતું ? ‘કળશ ટીકા’. ‘કળશ ટીકા’માં આવ્યું હતું, વચનાત્મક. ભાઈ !

આવ્યું હતું. ‘કળશ ટીકા’માં ક્યાંક આવ્યું છે. કથન, એમ નહિ. એ વ્યવહાર વચનાત્મક છે, એમ (આવ્યું) છે. એ છે, આવ્યું હતું, ત્યારે કહ્યું હતું. બધું કાંઈ યાદ છે, ક્યા ઠેકાણે છે ? ‘કળશ ટીકા’માં ક્યાં હશે ? વચનાત્મક. ત્યાં આવ્યું હતું, તે દિ’ કહ્યું હતું. આવ્યું, જુઓ ! પાંચમો કળશ છે. કહ્યું હતું. જુઓ ! ભાઈ !

‘વ્યવહારનય: યદ્યપિ હસ્તાવલમ્બ: સ્યાત્’ એની વ્યાખ્યા કરી. વ્યવહારનય એટલે ‘જેટલું કથન.’ એ તે દિ’ કહ્યું હતું. આ ‘પંચાધ્યાયી’ની શૈલી છે, આ ‘રાજમલ્લ’ કરનારા પોતે છે ને ? ‘પંચાધ્યાયી’માં એમ (જ લે છે), વ્યવહાર એટલે વચનથી કહેવું ઇ. જુઓ ! અહીં આપણે આવ્યું છે. ચિહ્ન પણ કર્યું છે. સમજાણું ? ‘તેનું વિવરણ—જીવવસ્તુ નિર્વિકલ્પ છે. તે તો જ્ઞાનગોચર છે. તે જ જીવવસ્તુને કહેવા માગે, ત્યારે એમ જ કહેવામાં આવે છે કે જેના ગુણ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તે જીવ. જો કોઈ બહુ સાધિક (—અધિક બુદ્ધિમાન) હોય તોપણ આમ જ કહેવું પડે. આટલું કહેવાનું નામ વ્યવહાર છે.’ આટલું કહેવાનું નામ વ્યવહાર છે. જુઓ ! બીજી વાર આવ્યું. ત્યારે કહ્યું હતું, તે દિ’ વ્યાખ્યા થઈ હતી. યાદ છે ? વખત નહિ હોય અને યાદ પણ ન રહે, તમે જ આ બધું કર્યું છે. બધા પાઠ તો તમે સરખા કર્યા છે. શબ્દ, ભાષા સરખા કર્યા છે.

‘અહીં કોઈ આશંકા કરશે કે વસ્તુ નિર્વિકલ્પ છે, તેમાં વિકલ્પ ઉપજાવવો અયુક્ત છે. ત્યાં સમાધાન આમ છે કે વ્યવહારનય હસ્તાવલમ્બ છે. જેવી રીતે કોઈ નીચે પડ્યો હોય તો હાથ પકડીને (તેને) ઊંચો લે છે તેવી જ રીતે ગુણ-ગુણીરૂપ ભેદકથન જ્ઞાન ઉપજવાનું એક અંગ છે.’ જોયું ? એ રીતે આખી વ્યાખ્યા કરી છે. અને ‘પંચાધ્યાયી’માં પણ વચનાત્મક છે (એમ લીધું છે). આની અને એની શૈલી એક જ છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીંયાં તો ભગવાનઆત્મા મહાન પદાર્થ, અનંત શાંતરસ, આનંદકંઠ પ્રભુ (છે) બસ ! એની અંતર્મુખની દષ્ટિ સ્વને આશ્રયે (થવી), એનું જ્ઞાન, ચારિત્ર મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે. પણ જોડે આવું નિમિત્ત હોય છે એને વ્યવહાર કહેવામાં (આવે છે). કથનની પદ્ધતિ એવી છે એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ? વાણીનો વિલાસ જ એવો છે કે એને આ રીતે કહે છે. વસ્તુ તો આ છે ઇ છે. અંદર નિર્વિકલ્પ દષ્ટિ (થઈ)

તે. નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન, શાંતિ.

મુમુક્ષુ :- ... વાચ્ય નથી.

ઉત્તર :- ઇ વાચ્ય નથી એટલે નિમિત્ત છે, પણ એ બધું કથનમાત્ર છે, વસ્તુ સ્વરૂપ નહિ. નિમિત્ત છે એ આ વસ્તુ નથી, એમ કહે છે. જે આ મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે એ નથી. આ વસ્તુ છે તે એ નથી. આ છે (એટલે કે) સહચર છે તે એ (નિશ્ચય) નથી, એમ. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! આ તો એવી વાત છે ને કે, અંતરની વાતના બે પ્રકાર કથન કેમ કર્યા ? તો એક તો વચન દ્વારા એનું કથન કર્યું. ભેદ પાડીને કહેવું છે તો કહે છે, આ શ્રદ્ધા, દેવ-ગુરુની, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાને સમકિત કહ્યું. સમજાય છે ? ખરેખર એ સમકિત ક્યાં છે ? ઇ તો રાગ છે. સમજાણું ? સમકિત તો આ એક જ છે, નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ જ્ઞાનમાં થવી એ એક સમકિત છે. પેલો તો રાગ છે. રાગને સમકિત કહેવું ? પણ કહે છે કે, નિમિત્તની શ્રદ્ધાની પર્યાય નથી (એમ) હોવા છતાં નિમિત્તની એવી શ્રદ્ધાનું જ્ઞાન એને હોય છે એથી એને વ્યવહાર સમકિતનો આરોપ આપવામાં આવે છે. એ કથનમાત્ર છે, એ (ખરેખર) વસ્તુ નથી. ભારે વાત, ભાઈ ! કહો, ભાઈ ! સમજાણું કે નહિ ? ક્યાં આવ્યું ? હેઠે.

એ એક એકમાં ખૂબી છે. પહેલો એકલો વ્યવહાર અને પછી એકલો નિશ્ચય કે પહેલો એકલો નિશ્ચય અને પછી એકલો વ્યવહાર, એમ નહિ. પહેલો એકલો વ્યવહાર અને પછી નિશ્ચય, એમ નથી એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે એકલો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ અને પછી સાતમેથી એકલો નિશ્ચય (છે) એમ નથી. સાથે ને સાથેના વ્યવહારને આરોપ કરીને નિમિત્ત જાણીને કથન કર્યું છે. એવી નિરૂપણની પદ્ધતિ છે. આહા..હા...! સમજાણું કે નહિ ? એ 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'નો (આધાર આપ્યો છે). ગુજરાતી ૨૫૩-૨૫૪ પાનું. હવે બીજી ગાથા. સમજમાં આવ્યું કે નહિ ? ભાઈ ! લ્યો, ભાઈ ! વાત સાચી.

એને સમજવું જોઈએ ને ? એમ ખચેડમચેડીને કરે એમ નહિ, વસ્તુ જેમ છે એમ એને ખ્યાલમાં લેવી જોઈએ ને ! કથનની કઈ પદ્ધતિ છે અને સ્વરૂપ જે રીતે છે એને સમજી લે. બે પ્રકાર, બીજો પડ્યો છે ખરો, પણ એ તો કથનની નિરૂપણ કથનપદ્ધતિની અપેક્ષાએ કહ્યું છે. વસ્તુસ્વરૂપની અપેક્ષાએ નથી. સ્વરૂપમાં (ઠરવું) તે

ચારિત્ર એ બરાબર છે, વિકલ્પ ઊઠે એને ચારિત્ર કહેવું ? એ તો અસ્થિરતા છે, પંચ મહાવ્રતના (વિકલ્પ) તો અસ્થિરતા છે, લ્યો ! પણ એ વખતે મુનિની દશામાં એવા જ રાગની મંદતાવાળા અહિંસા આદિનો વિકલ્પ એને વ્યવહારે નિમિત્તની અનુકૂળતા વ્યવહાર ચારિત્ર છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. છે નહિ. આહા..હા..! એમ ભગવાનઆત્માનું આત્મજ્ઞાન, ચૈતન્યનું જ્ઞાન તે જ જ્ઞાન છે. પણ તેના વિકલ્પમાં શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, સર્વજ્ઞે કહેલું જ્ઞાન, છ દ્રવ્ય આદિનું જ્ઞાન જે વિકલ્પરૂપે છે તેને નિમિત્તરૂપે એક સમયની પર્યાયની એવી તાકાત છે એ ગણીને વિકલ્પાત્મક જ્ઞાનને આરોપથી કહ્યું કે, એ વ્યવહારજ્ઞાન છે. એ વ્યવહાર જ્ઞાન છે જ નહિ, એ જ્ઞાન જ નથી. આહા..હા...! ભાઈ ! આહા..! સમજાય છે કે નહિ ? ધીમે ધીમે સમજવું, આમાં કાંઈ એકદમ નથી ચાલતું.

નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું સ્વરૂપ

પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપમેં સ્મિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;
 આપરૂપકો જાનપનોં સો, સમ્યગ્જ્ઞાન કલા હૈ.
 આપરૂપમેં લીન રહે થિર, સમ્યક્ચારિત સોઈ;
 અબ વ્યવહાર મોક્ષમગ સુનિયે, હેતુ નિયતકો હોઈ. ૨.

અન્વયાર્થ :- (આપમેં) આત્મામાં (પરદ્રવ્યનતૈં) પર-વસ્તુઓથી (ભિન્ન) ભિન્નપણાની (સ્મિ) શ્રદ્ધા કરવી તે (ભલા) નિશ્ચય (સમ્યક્ત્વ) સમ્યગ્દર્શન (હૈ) છે; (આપરૂપકો) આત્માના સ્વરૂપને (પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન) પરથી જુદું (જાનપનોં) જાણવું (સો) તે (સમ્યગ્જ્ઞાન) નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન (કલા) પ્રકાશ (હૈ) છે. (પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન) પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન એવા (આપરૂપમેં) આત્મસ્વરૂપમાં (થિર) સ્થિરતાપૂર્વક (લીન રહે) લીન થવું તે (સમ્યક્ચારિત) નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (સોઈ) છે. (અબ) હવે (વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનું) (હેતુ) નિમિત્તકારણ (હોઈ) છે.

ભાવાર્થ:- પર પદાર્થોથી ત્રિકાળ જુદા એવા નિજ આત્માનો અટલ વિશ્વાસ કરવો તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. આત્માને પર વસ્તુઓથી જુદો જાણવો (જ્ઞાન કરવું) તે નિશ્ચય

સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. તથા પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડીને આત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્રતાથી મગ્ન થવું તે નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (યથાર્થ આચરણ) કહેવાય છે. હવે આગળ વ્યવહારમોક્ષમાર્ગનું કથન કહેવામાં આવે છે. કેમકે નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગ હોય ત્યારે વ્યવહારમોક્ષમાર્ગ નિમિત્તમાં કેવો હોય તે જાણવું જોઈએ.

હવે બીજી ગાથા. (પહેલા) જે સત્યાર્થ કહ્યું હતું ને ? 'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવમગ, જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય' એમ લઈ લેવું. 'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવમગ, જો સત્યારથરૂપ સો નિશ્ચય'. પહેલા પદનો હવે બીજી ગાથામાં ખુલાસો કરે છે.

પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપર્મે રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;

આપરૂપકો જાનપર્નો સો, સમ્યગ્જ્ઞાન કલા હૈ.

આપરૂપકો લીન રહે ચિર, સમ્યક્ચારિત સોઈ;

અબ વ્યવહાર મોક્ષમગ સુનિયે, હેતુ નિયતકો હોઈ. ૨.

'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં એવો જરી અર્થ કર્યો છે, આ ૨૨મી ગાથા છે ને ? લ્યો, ઈ નીકળી. જુઓ ! પાઠ છે ને ? ભાઈ ! આપણે ૨૨નો આધાર આપ્યો છે ને ? આમાં ક્યાંક પાછળ કહ્યું છે ને ? 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય' ગાથા-૨૨. મારે તો અહીં બીજી શૈલી કહેવી છે. કહે છે કે, 'તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ છે. તે તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધા બે પ્રકારે છે. એક સામાન્યરૂપ, એક વિશેષરૂપ. જે પરભાવોથી ભિન્ન...' અહીંયાં આ શબ્દ પડ્યો છે ને ? 'પોતાના ચૈતન્ય-સ્વરૂપને પોતારૂપે શ્રદ્ધે છે તે સામાન્ય તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન કહીએ.' અહીં કહ્યું ને ? 'પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપર્મે રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;' એની વ્યાખ્યા અહીં પોતે (કરે છે).

જીવાજીવાદીનાં તત્ત્વાર્થાનાં સદૈવ કર્ત્તવ્યમ્।

શ્રદ્ધાનં વિપરીતાભિનિવેશંવિવિક્તમાત્મરૂપં તત્।૨૨।।

એ સમ્યગ્દર્શન આત્મરૂપ સ્વરૂપ છે, એ કંઈ વિકલ્પ અને રાગ નથી. તત્ત્વાર્થ સમ્યગ્દર્શન. આત્મજ્ઞાન સહિતની પ્રતીત એ આત્મસ્વરૂપ છે. હવે અહીં કહે છે, પરદ્રવ્યથી ભિન્ન સામાન્યરૂપ તો એક છે. પરદ્રવ્યથી ભિન્ન એક સામાન્યરૂપ છે.

‘આ શ્રદ્ધાન તો નારકી, તિર્ય્યાદિ, સર્વ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને હોય છે.’ આ સામાન્ય. સમજાણું ? ‘અને જીવ-અજીવાદિ સાત તત્ત્વોના વિશેષણો (ભેદો) જાણી શ્રદ્ધાન કરે તે વિશેષ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન કહીએ. આ શ્રદ્ધાન મનુષ્ય, દેવાદિ વિશેષ બુદ્ધિવાન જીવોને હોય છે. પરંતુ રાજમાર્ગ (-મુખ્યમાર્ગ) ની અપેક્ષાએ સાત તત્ત્વોને જાણવા તે સમ્યક્ત્વનું-સમ્યક્શ્રદ્ધાનનું કારણ છે.’ આ માટે કહ્યું હતું, લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ? એમાં બે પ્રકાર ‘ટોડરમલજી’એ પોતે જ ઉતાર્યાં. તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનની સામાન્યપણે વ્યાખ્યા કરી. સામાન્યબુદ્ધિ થોડી હોય એને ‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપર્મે રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;’ અને વિશેષપણે બુદ્ધિવાળા હોય એ વિશેષ જાણીને અંદર તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરે.

‘(આપર્મે) આત્મામાં પરવસ્તુઓથી ભિન્નપણાની...’ સમજાણું ? આમાં બધું છે. ક્યાં ગયા ? ભાઈ ગયા ? એની પાસે એક ચોપડી હતી ને ? છે ને ? જુઓ ! અંદર. આ સમ્યગ્દર્શનમાં આ બધું લખ્યું છે. શું લખ્યું છે ? કોણે કર્યું છે ? ભાઈ ! તમે શું સમજ્યા ? આ પરદ્રવ્યમાં છ

દ્રવ્ય નાખ્યા છે ? ગૃહસ્થાશ્રમમાં બેઠો હોય એ બરાબર છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યો (હોય) આ બધું હોય છતાં પરદ્રવ્યથી ભિન્ન છે, એમ. એવી શૈલી કરી છે ને ? બરાબર છે, ઠીક છે. આ ચિત્ર છે ને ? એક કોર વાજું ને એક કોર મકાન ને એક કોર આ બધી ઘરવખરી એવું બધું લાગે છે. ચિત્ર.. ચિત્ર (છે). કહે છે, બધું ભલે હોય, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ, ઘરવખરો સમજ્યા ને ? જુઓ ! અહીં બધું ચિત્રમાં નાખ્યું છે.

નિશ્ચય સમ્યક્દર્શન

‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન...’ પરદ્રવ્ય એટલે બધી ચીજો, ઘરવખરો, બાયડી, છોકરા, મકાન સમજાય છે ને ? છતાં આત્મા અંદર બેઠો હોય (તેણે) ‘આત્મામાં પરવસ્તુઓથી

ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા કરવી...' તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ આ સમ્યગ્દર્શન આ રીતે પ્રગટ થઈ શકે છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્યમાં પડ્યો હોવા છતાં ?

ઉત્તર :- પડ્યો નથી. પરદ્રવ્ય અહીં હોય છતાં. એમ એમાં પડ્યો નથી. પડ્યો છે તો આત્મામાં. પરદ્રવ્યના સંબંધમાં રહ્યો છતાં. પરદ્રવ્યમાં રહ્યો નથી. પરદ્રવ્યમાં તો કોઈ રહ્યું જ નથી. ભાઈ ! આ તો ભઈ ઝીણી વાત છે. પરદ્રવ્ય જોડે હોય છે છતાં આત્મામાં પરવસ્તુઓથી ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા કરવી. એવી ચીજ એ ક્ષેત્રે બધું ભેગું દેખાય છતાં એનાથી ભિન્ન આત્મા અખંડ જ્ઞાન ચૈતન્યમૂર્તિ છે એવા જ્ઞાનનું જ્ઞાન કરીને પ્રતીત કરવી એનું નામ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ ?

'આત્મામાં (પરદ્રવ્યનતેં) પરવસ્તુઓથી...' એવું અનુમાન લાગે છે. કારણ કે આ બધી એવી શૈલી લાગે છે. ભાઈએ કહ્યું એમ લાગે છે. એવું લાગે છે, નહિ ? આ બધા દ્રવ્ય રાખ્યા છે ને ? આ બધો ઘરવખરો છે, આ વાજું છે, આ મકાન છે, ઢીકણું છે, તિજોરી છે, વાસણ છે. લ્યો, એ ઠીક કર્યું છે. આ બધા વાસણ છે ને ? કળશા, ફળશા ને... ચિપીયા ને બધા ઘરમાં પડ્યા છે. આત્મા પરદ્રવ્યનતેં ભિન્ન. ભગવાનઆત્મા એ બધી ચીજથી તદ્દન જુદો છે. જ્ઞાનમૂર્તિ આનંદસ્વરૂપ છે એમ પરદ્રવ્યથી ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા (કરવી). શ્રદ્ધા એટલે આત્માની નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધા, હોં ! 'તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે;...' જુઓ ! ભલાની વ્યાખ્યા કરી. પેલું સત્યાર્થ કહ્યું હતું ને ? સત્યાર્થ કહ્યું હતું ને ? ક્યાં ? પહેલી કડીમાં. સત્યાર્થ સમ્યગ્દર્શન, સત્યાર્થ સમ્યગ્જ્ઞાન, સત્યાર્થ ચારિત્ર એમ ત્રણે છે ને ? એ અહીં 'ભલા' શબ્દમાં સત્યાર્થ મેળવી દીધો, ભાઈ ! સમજાણું કાંઈ ? એ જ નિશ્ચય છે ને એ જ ભલું છે અને એ જ યથાર્થ છે.

'આત્મામાં પરવસ્તુઓથી ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા (કરવી)...' પોતે રાગથી, શરીરથી, કર્મથી, પરથી ભિન્ન છે એનો અર્થ થઈ ગયો કે, પરથી લક્ષ છોડી સ્વવિષયમાં આવ્યો એટલે એ રાગથી પણ ભિન્ન થઈ ગયો. આમ જે પરદ્રવ્ય શરીર, વાણી, કર્મ, આ બધું હતું એનાથી આમ લક્ષ ફેરવ્યું એટલે એની દૃષ્ટિ દ્રવ્યસ્વભાવ ઉપર ગઈ.

દ્રવ્યસ્વભાવની દૃષ્ટિ થઈ એનું નામ નિશ્ચય, સત્યાર્થ, ભલું સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો સાદી વાત છે. સૌના હાથમાં (પુસ્તક) છે કે નહિ ? આ તો સાદી હિન્દી ભાષામાં પુસ્તકો કેટલા છપાઈ ગયા છે !

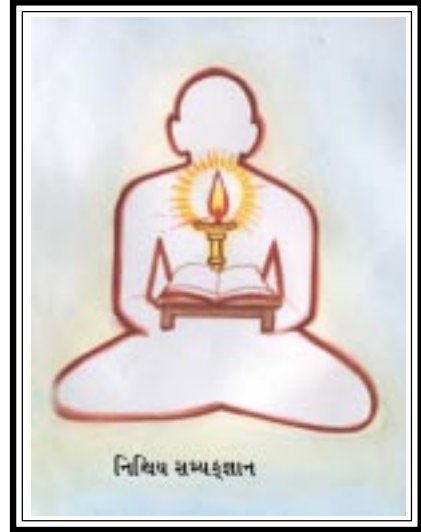
ભગવાનઆત્મા...! ‘આપમેં...’ (કહ્યું તો) આત્મા કોણ એનું એને પહેલું જ્ઞાન હોવું જોઈએ ને ? આત્મા એટલે પરદ્રવ્યથી જુદી ચીજ. પર બધા કર્મ, શરીર, વાણી, આ બધા જે છે, આ નહિ, આ અસ્તિત્વમાં જે પર્યાયબુદ્ધિથી આમ છે, પર્યાય-અવસ્થાબુદ્ધિથી એની લંબાણમાં આ બધું છે એમ જે હતું એ, આ નહિ, આમ ગયો. જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ, આપ એટલે જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ, એની અંતર દૃષ્ટિ થતાં, પેલો રાગ અને વિકલ્પ પણ (બહાર રહી ગયો). આમથી આમ લક્ષ જતાં રાગ ને વિકલ્પ પણ એની પ્રતીતમાં ન રહ્યો, આત્મા રહી ગયો. સમજાણું કાંઈ ?

‘(આપમેં) આત્મામાં પરવસ્તુઓથી ભિન્નપણાની શ્રદ્ધા...’ એટલે કર્મ, શરીરથી ભિન્ન. એનાથી જુદો આમ જ્યાં જાય (તો) એના પેટામાં તળેટીમાં વિકલ્પો પણ લક્ષમાં ન રહ્યા. સમજાણું કાંઈ ? આ આત્મા પરદ્રવ્યથી ભિન્ન (છે). આ ભિન્ન ચીજમાં અસ્તિત્વ માન્યું હતું કે આ. એમ છતાં એ પરદ્રવ્યથી છૂટો અને વિકલ્પથી પણ છૂટું એવું આત્મતત્ત્વ એની અંદર પ્રતીત-શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ભાન થઈને થવી એનું નામ નિશ્ચય, ભલું, સાચું, શુદ્ધ, વ્યાજબી, મુખ્ય સમ્યગ્દર્શન છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? સત્યાર્થમાં જેટલા શબ્દ વાપર્યા હતા (છે કહ્યા). આ એક એકની એ રીતે વાત આવે. ‘ભલા’ શબ્દ કીધો છે ને ? જુઓ ! પેલામાં કળા કહેશે. જ્ઞાન છે ને ? (એને) કળા (કહેશે). ભાષા પણ બહુ સરખી ગોઠવાઈ ગઈ છે. આ હિન્દી તમને અત્યાર સુધી વાંચતા આવડ્યું નહિ. તમારી ભાષા છે આ, અમારી તો હિન્દી ભાષા પણ નથી.

‘પરદ્રવ્યનતેં ભિન્ન...’ આ..હા..! કેટલી વાત લીધી, જુઓને! આમથી ભિન્ન સ્વદ્રવ્ય. એનો અર્થ આમ ગુલાંટ ખાય છે. પરદ્રવ્યથી જુદો તો સ્વદ્રવ્ય, બસ ! એમ જ આવ્યું. આપ-પોતાનું સ્વરૂપ અખંડ જ્ઞાયકમૂર્તિ. ‘ण वि होदि अप्पमत्तो’ છે ને ? ‘जाणगो दु जो भावो’ આ જ્ઞાયક રહી ગયો. એકલો આત્મા શુદ્ધ એકરૂપ, એની અંતર પ્રતીતિ થવી-શ્રદ્ધા થવી, એનો અંતર વિશ્વાસ (આવવો કે) આ વસ્તુ છે એમ વિશ્વાસ (આવવો), આગળ અર્થમાં જરી કહેશે. ક્યાંક છે, વિશ્વાસ. સમજાણું ? એટલે

કહે છે, એવો વિશ્વાસ (આવવો જોઈએ). દષ્ટિમાં (આત્મા) આવ્યો હોય એનો વિશ્વાસ હોય ને ? વસ્તુની ખબર ન હોય એનો વિશ્વાસ શું હોય ? સસલાના શિંગડાનો વિશ્વાસ કરજો. પણ જોયા નથી, છે નહિ (વિશ્વાસ શું કરવો) ? આ વસ્તુ જ્ઞાયક ચૈતન્ય એકલો જ્ઞાનનો પુંજ વસ્તુ, એનો અંતરમાં વિશ્વાસ (આવે કે) આ જ આત્મા (છે), એવી પ્રતીતિ, એવો ભરોસો, એવો વિશ્વાસ, એવું સ્વઆશ્રિત દર્શન (થાય) તે સમ્યગ્દર્શન સાચું છે. સાચું કહો કે ભલું કહો કે શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન એ છે. એ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ ? એ સમ્યગ્દર્શન મુખ્ય છે. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન તો વિકલ્પ ગૌણ, અશુદ્ધ, ઉપચારથી કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન...’ આત્માના સ્વરૂપને પરદ્રવ્યથી ભિન્ન. એનો અર્થ થઈ ગયો ને ? ‘પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપમેં રુચિ, (સમ્યક્ત્વ) ભલા હૈ.’ હવે ‘પરદ્રવ્યનતૈં આપરૂપકો જાનપનોં સો, (ભલા હૈ), સમ્યગ્જ્ઞાનકલા હૈ.’ સમજાણું કાંઈ ? ‘(આપરૂપકો) આત્માના સ્વરૂપને પરથી જુદું...’ શાસ્ત્રજ્ઞાન વિકલ્પ (છે), એ નહિ. ‘આત્માના સ્વરૂપને...’ ‘(આપરૂપકો)...’ છે ને ? પેલામાં આપમેં કહ્યું હતું, આમાં આપરૂપ જ્ઞાન છે. આત્માના સ્વરૂપને પરદ્રવ્યથી ભિન્ન, પરથી જુદું જાણવું. આત્મા પરના જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, વિકલ્પ કે પરથી તદ્દન ભિન્ન (છે). એ તો પરદ્રવ્યથી ભિન્ન જ્ઞાન થયું તો આત્માનું જ્ઞાન થયું. એનું વ્યવહારું જ્ઞાન એના લક્ષમાં રહ્યું નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

‘આત્માના સ્વરૂપને પરથી જુદું જાણવું તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન...’ છે. તે સમ્યગ્જ્ઞાન સાચું છે, ભલું છે, શુદ્ધ છે, મુખ્ય સમ્યગ્જ્ઞાન તે છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રકાશ છે.’ તે કળા છે. કારણ કે કેવળજ્ઞાનને પ્રગટ કરવાની આ એક કળા છે. કેવળજ્ઞાનની પ્રગટ કરવાની આ આત્મજ્ઞાન તે એક કળા છે. કળા કીધી છે ને ? કળા કરે છે, એમ ‘સમયસાર’માં આવે છે ને ? ક્રિડા કરે છે. એ વાંચ્યું

છે, ભાષા બધી શાસ્ત્રની વાપરી છે. સમજાણું ?

ભગવાનઆત્મા એકલો જ્ઞાનનો પિંડ પ્રભુ, એને પરદ્રવ્યથી લક્ષ છોડીને જેવી સ્વની શ્રદ્ધા થઈ એવું જ પરદ્રવ્યથી લક્ષ છૂટીને જે શ્રદ્ધા થઈ એમાં એનું જ્ઞાન થયું આ આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, એના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું. સમજાણું ? ‘(આપરૂપકો)...’ ચૈતન્ય જ્ઞાયક સ્વરૂપ પૂર્ણ આનંદ સ્વરૂપ, એનું પરદ્રવ્યથી જુદું પડેલું એકલા આત્માનું જ્ઞાન તે નિશ્ચય જ્ઞાન છે, તે સાચું જ્ઞાન છે, એ ભલું જ્ઞાન છે, એને શુદ્ધ જ્ઞાનની કળા કહેવામાં આવે છે. એ શુદ્ધ જ્ઞાનની કળા એને કહેવામાં આવે છે. ભાઈ ! કહો, સમજાય છે કે નહિ ? આ તો સાથે પુસ્તક છે, લીધું છે કે નહિ ? ભાઈ ! પુસ્તક ઘણા પડ્યા છે, થઈ રહ્યા ? અહીં તો ઘણા પુસ્તક છે, પહેલેથી ધ્યાન રાખવું જોઈએ ને. આ પુસ્તક ઘણા પડ્યા છે. ન્યાં તો ચોપડામાં ધ્યાન રાખે... આ તો કેટલી પડી છે, જુઓને! હજી પડી લાગે છે, નહિ ? હજી ઘણી પડી છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો શબ્દે શબ્દનો અર્થ અંદર સમજવા જેવો છે. આ કાંઈ સાધારણ વાત નથી. શાસ્ત્ર જેવો જ અર્થ કર્યો છે. શાસ્ત્રને બરાબર ધ્યાન રાખીને (સમજવું જોઈએ).

ભગવાનઆત્માનું બીજજ્ઞાન પ્રગટવું. ચૈતન્યસ્વરૂપનું પરદ્રવ્યથી લક્ષ છોડીને જેવી પોતાના આત્મામાં શ્રદ્ધા—સમ્યગ્દર્શન હતું એવું જ આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન, એના સ્વરૂપનું જ્ઞાન, આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન (થવું) તે જ જ્ઞાન સમ્યક્ છે, તે જ જ્ઞાન શુદ્ધ છે, તે જ જ્ઞાન મુખ્ય છે અને એ તે જ જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનને પ્રગટ કરવાની કળા છે. કહો, સમજાણું આમાં ? બીજા શાસ્ત્ર આદિનું વ્યવહારુ જ્ઞાન એ કેવળજ્ઞાનને પ્રગટ કરવાની કળા છે જ નહિ, એમ કહે છે. આહા..હા..! એ..ઈ...!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ તો એક કહેવા માટે નિમિત્ત સહચર એવું દેખીને એને જ્ઞાન છે એમ કહેશે. એ ખરી કળા નથી, એ સમ્યગ્જ્ઞાન ખરું નથી, એ શુદ્ધ જ્ઞાન નથી. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્જ્ઞાનને દીવો બતાવ્યો છે.

ઉત્તર :- હા, એ આમાં બતાવ્યું છે. સાચી વાત છે. આમાં બતાવ્યું છે ને ?

આમાં બતાવ્યું છે, જુઓ જોઈ. આ દર્શનમાં બતાવ્યું, અહીં દીવો બતાવ્યો છે. મનની પાંખડી ફરી જાય છે. આમ કળા, જ્ઞાનનો દીવડો કર્યો છે, જુઓ ! એ જ્ઞાનસ્વરૂપ, એનું જ્ઞાન. પરદ્રવ્યથી ભિન્ન, એનું જ્ઞાન. આ તો પહેલી સામાન્ય વ્યાખ્યા છે ને. પછી બધું વિશેષપણે બતાવશે. સામાન્ય રીતે કેટલાક જીવને, નારકી આદિને આવું હોય છે. વિશેષ બુદ્ધિવાળાને વિસ્તારથી હોય છે. સમજાણું ? ‘તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન (કલા)...’ (કળાનો) અર્થ પ્રકાશ છે. લ્યો !

‘આપરૂપમેં લીન રહે થિર, સમ્યક્ચારિત સોઈ;’ ‘સોઈ’ તે ચારિત્ર છે. ‘આત્મસ્વરૂપમાં...’ જુઓ ! અહીં ચારિત્ર છે ને ? સ્થિર બિંબ થઈ ગયો છે. ચારિત્રનો દાખલો આપ્યો છે ને ? લીન.. લીન. વિકલ્પનો ગોટાળો નીકળી ગયો. ‘(આપરૂપમેં) આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિરતાપૂર્વક...’ એટલે સ્થિર ‘(લીન રહે)...’ સ્થિર-લીન રહે, એમ. સ્થિર-લીન રહે. જોયું ! આ ચારિત્ર. પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ એ ચારિત્ર નથી, એ સમ્યક્ચારિત્ર નથી, ભલું ચારિત્ર નથી, શુદ્ધ ચારિત્ર નથી. એ તો ગૌણરૂપે નિમિત્ત એવું હોય છે એમ ગણીને ચારિત્ર સહચર તરીકે કહેવામાં કથનમાં આવ્યું છે. આહા..હા...! હવે આવી વાત કેટલી ચોખ્ખી પડી છે એના અર્થ પણ સમજતા નથી. એમ વાત છે ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- વિષયમાં.. એમાં છે. એ વસ્તુ એમાં હોય પણ હોય ઇ આવે ને કે નહિ ? શું આવે ? હીરો બતાવવો હોય તો એને શી રીતે બતાવવો ? હીરાની જે કિંમત તો એની આંખ બરાબર થાય ત્યારે સમજે કે નહિ ? હીરાના પાસાના પ્રકાશ હોય. એ પ્રકાશમાં પ્રકાશના પાસા ઝટ જુદા પડે નહિ. એ પાસે પાસો જોવે (એને માટે) એને સૂક્ષ્મ દષ્ટિ જોઈશે કે નહિ ? નહિતર એક પ્રકાશમાં બીજો પ્રકાશ જોયા વિના સરખેસરખું લાગે. એમ આત્મા એકલો ભગવાન જ્ઞાનની મૂર્તિ, એનું અંતરમાં જ્ઞાન (થાય), સ્થિરતા (થાય). સ્થિર અને લીન એમ કહ્યું છે ને ? સ્થિર-લીન. સ્થિર એવો થયો કે લીન થઈ ગયો, વિકલ્પરહિત (થઈ ગયો). પરદ્રવ્યથી લક્ષ છોડી જેવી શ્રદ્ધા થઈ હતી, જ્ઞાન થયું હતું એટલે વ્યવહારનો વિકલ્પ પણ ન રહ્યો. આમ લીન થઈ ગયો એટલે નિશ્ચય થયું. આ થયું એની સાથે વિકલ્પ કેવો (હોય) એનું વ્યવહારનું

જ્ઞાન પછી કરાવશે. સમજાણું કાંઈ ?

‘(સમ્યક્ચારિત) નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (સોઈ) છે.’ એમ કહે (છે). સો. સોઈ એટલે તે સમ્યક્ચારિત્ર છે. પહેલાં ‘ભલું’ (શબ્દ) વાપર્યો હતો, બીજામાં (શબ્દ) વાપર્યો હતો ‘કળા’, આમાં (શબ્દ) વાપર્યો ‘તે જ’. એમ. ભગવાનઆત્મા એકલો જ્ઞાનનો રસ, એની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન સહિત અંદરની લીનતા (થાય) એ ચારિત્ર ભલુ છે, એ ચારિત્ર શુદ્ધ છે, એ ચારિત્ર મુખ્ય છે, એ ચારિત્રને નિશ્ચય ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. સાચું ચારિત્ર ઈ છે. સત્યાર્થ કીધું હતું ને ? સમ્યગ્દર્શન પણ સાચું, સમ્યગ્જ્ઞાન પણ સાચું અને ચારિત્ર પણ સાચું. આ ત્રણે સાચા. સમજાણું કાંઈ ? આ ‘છ ઢાળા’ તો કેટલી વેચાઈ ગઈ ! એને ખબર હશે. અહીં પહેલા છપાઈ ગઈ છે ને ? ૧૪,૦૦૦ હિન્દી. ગુજરાતી ? (ખબર) નહિ હોય. આપણા તરફથી છપાણી ? કહો, કેટલા હજાર ? આમાં કંઈ સંસ્કૃત, વ્યાકરણની જરૂર પડે એવું નથી.

હવે કહે છે, નિશ્ચય ચારિત્ર તે છે. એ ભલું છે. ‘હવે...’ જુઓ ! ભાષા છે ને ? ‘વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ સાંભળો...’ જુઓ ! નિશ્ચય લઈને વ્યવહાર લીધો છે, ભાઈ ! એ..ઈ..! વસ્તુસ્થિતિ આ છે. હવે એમાં જરી સહચરરૂપે, વિકલ્પરૂપે, શુભઉપયોગરૂપે ભાવ હોય છે એને આ નિશ્ચય હોય તો પેલા વ્યવહાર કહેવાય. હવે કીધું છે ને ? ‘હવે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ સાંભળો...’ સમજાય છે કાંઈ ? હવે એટલે આવું હોય ત્યાં. અંદર બીજો એક વિકલ્પનો ભાગ, વ્યવહારે અનુકૂળ. નિશ્ચય સમકિતદર્શનને વ્યવહાર અનુકૂળ દર્શન. નિશ્ચય જ્ઞાનને વ્યવહાર શાસ્ત્રનો વિકલ્પ નિમિત્ત અનુકૂળ. વ્યવહારે અનુકૂળ, હોં ! કારણ કે નિશ્ચય તો આ છે. એને વળી નિશ્ચય આ ક્યાંથી આવે ? સમજાણું ? એને વ્યવહારે અનુકૂળ. પંચ મહાવ્રત આદિ.

‘અબ વ્યવહાર મોક્ષમગ સુનિયે, હેતુ નિયતકો હોઈ.’ અહીં વાંધા (પડે). એ નિયતનું નિમિત્ત છે. નિશ્ચય જ્યાં આવું હોય ત્યાં આવો હેતુ, વ્યવહાર કારણરૂપે નિમિત્તરૂપે હેતુરૂપે હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? જેમ ગતિ કરતા જીવને કે પુદ્ગલને ધર્માસ્તિકાયનો નિમિત્તરૂપે હેતુ છે. છે કે નહિ ? અથવા પરિણમનના વખતમાં જડ, ચૈતન્ય આદિ પરિણમે તેને કાળદ્રવ્ય નિમિત્ત હેતુ છે. નિમિત્ત તરીકે હેતુ છે, હેતુ છે. એ પરચીજ છે. આ કરે ત્યારે (તેને) હેતુ કહેવાય છે. સમજાણું કાંઈ ? શાસ્ત્રમાં

નિમિત્તને ધર્માસ્તિકાયવત્ લીધું છે તો વ્યવહાર પણ નિમિત્ત જ છે.

એ આપણે ૪૭ બોલમાં આવે છે. ૪૭ ઉપાદાન-નિમિત્તના (દોહામાં). નહિતર પણ વચ્ચે પંચ મહાવ્રત આવે છે ને ? આવે છે ને એમાં ? એ નિમિત્ત કીધું છે. ન્યાં એ નિમિત્ત કીધું છે. એની દલીલ કરે છે, નિમિત્ત દલીલ કરે છે. પંચ મહાવ્રત છે ને ? તમે અમને ક્યાંથી છોડી દેશો ? ભલે હો, પણ એને છોડીને સ્થિર થાય ત્યારે ખરું ચારિત્ર છે. સમજાય છે કાંઈ ? ૪૭ દોહામાં 'ભૈયા ભગવતીદાસે' એ જ લીધું. એ લોકોના પહેલાના પંડિતોએ પણ એવી સંધિથી વાત કરી છે ને ! દ્વિગંબર પંડિતો, સંતોની તો વાત શું કરવી !! એ લોકોએ પણ પરંપરાએ જેવું સત્ય છે એ રીતે જાળવીને વાત કરી છે. ન્યાં એમ કહ્યું છે, પંચ મહાવ્રત હોય ને ? અરે..! ધ્યાન હોય ને ? નિમિત્ત તો ત્યાં સુધી નાખ્યું છે. ધ્યાન એટલે હું આમ કરું એવો વિકલ્પ. (એ) હોય ને ? 'છોડ ધ્યાન કી ધારણા, મોડ રીતિ...' અહીં આવી જા, કહે છે. એ નિમિત્ત છે. હો, તે શું છે ? તેને છોડીને અહીં જાય ત્યારે સ્થિર થાય. નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનો હેતુ. આટલા ન્યાય આપ્યા, સમજાણું ? એનું નિમિત્ત, કારણ હોય છે, હોય છે. એમ કીધું છે. સમજ્યા ને ? 'સોઈ'ની સાથે 'હોઈ' કરાવ્યું. હોય છે વ્યવહાર, છે ખરો. વ્યવહાર છે ખરો પણ વ્યવહારને ઉપચાર તરીકે કહેવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ :- 'પર પદાર્થોથી ત્રિકાળ જુદા એવા નિજ આત્માનો અટલ વિશ્વાસ કરવો તે...' લ્યો. અટલ વિશ્વાસ નામ ટળે નહિ એવી જાત, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, પોતાની જાતનું દર્શન છે. એ કાંઈ વિકલ્પનું નથી કે ટળી જાય. આ તો એવું ને એવું રહે. એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ્યું એ એમ ને એમ સિદ્ધમાં પણ રહે, એમ. સમજાય છે કાંઈ ? વ્યવહાર સમકિત રહેતું નથી, એ તો વિકલ્પ છે, એ ક્યાં વાસ્તવિક ચીજ હતી ? શ્રદ્ધા કીધી છે ને ? 'આપમેં રુચિ' રુચિ એટલે વિશ્વાસ તે એવો પ્રગટ્યો, આ ચૈતન્યમૂર્તિ જ્ઞાનસ્વરૂપ (છે) એ વિશ્વાસની, રુચિની પર્યાય સિદ્ધમાં પણ રહી ગઈ. સમજાણું કાંઈ ? એની ચારિત્ર પર્યાય કેવળજ્ઞાનમાં રહી ગઈ. આહા..હા...! 'તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.' લ્યો !

'આત્માને પર વસ્તુઓથી જુદો જાણવો (જ્ઞાન કરવું) તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. તથા પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડી...' લક્ષ્ય છોડી, આશ્રય છોડી 'આત્મસ્વરૂપમાં

એકાગ્રતાથી મગ્ન થવું...' એકાગ્રતા એટલે એક જ આત્માને લક્ષ કરીને (લીન થવું) 'તે નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર...' એટલે સાચું આચરણ. એ આચરણ સાચું છે. સ્વભાવમાં ઠરવું એ આચરણ સાચું છે. ભલું આચરણ એ છે. લ્યો, (અજ્ઞાનીઓ) આચરણ.. આચરણ કરે છે કે નહિ ? વિકલ્પ છે એ આચરણ નથી. જોડે એવું નિમિત્ત દેખીને કથનની અપેક્ષાએ (લીધું છે). વ્યવહારથી અનુકૂળ. નિમિત્ત એટલે અનુકૂળ. અનુકૂળ એટલે વ્યવહારે અનુકૂળ. નિશ્ચય અનુકૂળ તો નિશ્ચય અનુકૂળ પોતાની પર્યાય છે. ધર્માસ્તિકાયને વ્યવહારે અનુકૂળ કહ્યું છે કે નહિ ? ઇ નિમિત્ત છે. કે નિશ્ચયથી (કહ્યું છે) ? નિશ્ચયથી તો પોતાની પર્યાય અનુકૂળ છે. આમ ગતિ, સ્થિતિમાં પરિણમે છે. એની પેઠે-જેમ ધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત છે, વ્યવહારે અનુકૂળ છે, બીજી ચીજ છે. એને ગતિમાં એવું જ નિમિત્ત, યોગ્યતા હોય છે. અધર્માસ્તિકાયને નિમિત્ત ન હોય. ગતિ થતાં અધર્માસ્તિકાયને નિમિત્ત હોય ? એટલે અનુકૂળ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એમ આવી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્ર હોય ત્યાં આગળ આવો જે વ્યવહાર (હોય તેને અનુકૂળ કહેવાય છે).

'પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડીને આત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્રતાથી મગ્ન થવું તે નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (યથાર્થ આચરણ) કહેવાય છે.' એવા આચરણની સાથે આગળ જે નિમિત્ત હવે કહે છે... 'હવે આગળ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનું કથન...' એટલે જોડે આવું નિમિત્ત છે. અહીં પરિણમન સહજ ચાલે છે ત્યારે આવો વ્યવહાર હોય છે. ધર્માસ્તિકાયના નિમિત્તવત્. ભગવાન 'પૂજ્યપાદસ્વામી'એ ઉપમી ગાથામાં કહ્યું કે, નિમિત્ત કેવું ? કે, ધર્માસ્તિકાયવત્ લઈ લેવું. આ પણ નિમિત્ત છે. એમ કહેતા જ પહેલા-પછી એમાં નથી. એમ કહેતા જ એ યથાર્થ વસ્તુ નથી. આમ છે. સમજાણું કાંઈ ? વસ્તુની શુદ્ધ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને સ્થિરતા થતાં જોડે આવો એક વ્યવહાર એના કાળે એ જ કાળે સહચરરૂપે સાથે આવું એક નિમિત્ત હોય છે એને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનો આરોપ કહેવામાં આવે છે. છે નહિ એને કહેવું એનું નામ વ્યવહાર. સમજાણું કાંઈ ?

'હવે આગળ વ્યવહારમોક્ષમાર્ગનું કથન કહેવામાં આવે છે. કેમકે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ હોય...' જ્યાં સ્વભાવ ચૈતન્ય ભગવાનની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને સ્થિરતા હોય 'ત્યારે વ્યવહારમોક્ષમાર્ગ નિમિત્તમાં કેવો હોય...' એટલે નિમિત્તપણે કેવો હોય. સમજાણું ?

વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ નિમિત્તપણે, સહચરપણે ત્યાં કેવો હોય 'તે જાણવું જોઈએ.' તે જાણવું જોઈએ. જાણવું તો જોઈએ ને ? કહે છે. સમજાણું ? વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ સાંભળો. સાંભળો (કહ્યું તો) એને સમજવો તો જોઈએ ને ? 'હેતુ નિયતકો હોઈ.' ત્યારે એક નિમિત્ત જોડે છે. ઉપચારરૂપ મોક્ષમાર્ગ વ્યવહાર છે એને એણે બરાબર જાણવો જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? હવે એ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ એટલે સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ કહે છે. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં શેની શ્રદ્ધા હોય ? એ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન છે તો વિકલ્પ, શુભઉપયોગ (છે), એ કંઈ સમ્યગ્દર્શન નથી. પણ એમાં ભેદરૂપ જે નવ તત્ત્વ છે.. એમાં અંતરઆત્મા (આદિ) બધું લેશે, હોં ! બધી ચીજો જેમ છે તેમ એની શ્રદ્ધામાં વ્યવહારમાં આવવી જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? એ માટે એનું સ્વરૂપ ત્રીજી ગાથામાં કહેશે, લ્યો..! (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ (સમ્યગ્દર્શન)નું સ્વરૂપ

જીવ અજીવ તત્ત્વ અરુ આસ્રવ, બંધ રુ સંવર જાનો;

નિર્જર મોક્ષ કહે જિન તિનકો, જયોં કા ત્યોં સરધાનો.

હૈ સોઇ સમક્તિ વ્યવહારી, અબ ઇન રૂપ બખાનો;

તિનકો સુન સામાન્ય વિશેષે, દિઠ પ્રતીત ઉર આનો. ૩.

અન્વયાર્થ :- (જિન) જિનેન્દ્રદેવે (જીવ) જીવ, (અજીવ) અજીવ, (આસ્રવ) આસ્રવ, (બંધ) બંધ, (સંવર) સંવર, (નિર્જર) નિર્જરા (અરુ) અને (મોક્ષ) મોક્ષ (તત્ત્વ) એ સાત તત્ત્વો (કહે) કહ્યાં છે; (તિનકો) તે બધાને (જયોં ત્યોં) જેમ કહ્યાં છે તેમ યથાર્થ (ત્યોં સરધાનો) શ્રદ્ધા કરો. (સોઇ) એવી રીતે શ્રદ્ધા કરવી તે (વ્યવહારી સમક્તિ) વ્યવહારથી સમ્યગ્દર્શન (હૈ) છે. (અબ) હવે (ઇન રૂપ) એ સાત તત્ત્વોનું (બખાનો) વર્ણન કરું છું. (તિનકો) તેને (સામાન્ય વિશેષે) સંક્ષેપથી અને વિસ્તારથી (સુન) સાંભળીને (ઉર) મનમાં-ચિત્તમાં (દિઠ) અટલ (પ્રતીત) શ્રદ્ધા (આનો) કરવી જોઇએ.

ભાવાર્થ :- ૧. નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન હોય ત્યારે તેની સાથે વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન કેવું હોય તેનું અહીં વર્ણન છે. જેને નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન ન હોય તેને વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન પણ હોઇ શકે નહિ, નિશ્ચય શ્રદ્ધાસહિત સાત તત્ત્વની વિકલ્પ-રાગ સહિતની શ્રદ્ધાને વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે.

૨. તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં 'તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્' કહ્યું છે, તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે. (જુઓ, મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૪૭૭, પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાય ગા. ૨૨) અહીં જે સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા કહી છે તે ભેદરૂપ છે-રાગસહિત છે; તેથી તે વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન છે. નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગમાં કેવું નિમિત્ત હોય તે બતાવવા અહીં ત્રીજી ગાથા કહી છે. પણ તેનો એવો અર્થ નથી કે નિશ્ચયસમક્તિ વિના કોઇને પણ વ્યવહારસમક્તિ હોઇ શકે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા સુદ ૧૧, મંગળવાર
તા. ૧-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૩, ૪ પ્રવચન નંબર-૧૪

‘છ ઢાળા’ ચાલે છે. આ એની ત્રીજી ઢાળ છે, એની ત્રીજી ગાથા. ત્રીજી ઢાળની ત્રીજી ગાથા છે. વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ અથવા વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ.

જીવ અજીવ તત્ત્વ અરુ આશ્લવ, બંધ રુ સંવર જાનો;

નિર્જર મોક્ષ કહે જિન તિનકો, જયોં કા ત્યોં સરધાનો.

હૈ સોઇ સમકિત વ્યવહારી, અબ ઈન રૂપ બખાનો;

તિનકો સુન સામાન્ય વિશેષે, દિઠ પ્રતીત ઉર આનો. ૩.

શું કહે છે ? બીજી ગાથામાં કહી ગયા છે. ‘પરદ્રવ્યતે ભિન્ન આપમેં રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;’ પહેલો આ આત્મા શરીર, કર્મથી અને પુણ્ય-પાપ આદિ રાગથી જુદું તત્ત્વ છે એમ અંતરમાં સમ્યગ્દર્શનમાં અંતર પ્રતીત કરવી એનું નામ નિશ્ચય-સાયું સમ્યગ્દર્શન છે. ત્યાંથી ધર્મની શરૂઆત થાય છે. જેને આ ભાન નથી એને કોઈ જાતનો ધર્મ હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્મરુચિ. આ શરીર, કર્મ, જડ આ બધું માટી-ધૂળ અજીવ, કર્મ પણ અજીવ એનાથી આત્મા જુદો (છે) અને અંદર પુણ્ય-પાપ, શુભ-અશુભ ભાવ થાય, દયા-દાનના કે કામ-ક્રોધના શુભાશુભ ભાવથી પણ આત્મા જુદો છે. એ જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ આત્મા પરમાનંદની મૂર્તિ આત્મા છે એની અંતરમાં સ્વભાવ સન્મુખની સમ્યક્શ્રદ્ધાની પ્રતીતિ (થાય) એનું નામ સાયું સમકિત (છે), એનું નામ ચોથા ગુણસ્થાનની ઉત્પત્તિ (છે). સમજાય છે કાંઈ ? એવું સાયું સમ્યગ્દર્શન અંદરથી ઉત્પન્ન થાય અને ઉત્પન્ન કરે એને જોડે વ્યવહાર સમકિત કેવું હોય એની આ વ્યાખ્યા ચાલે છે.

વ્યવહાર એટલે શુભભાવ. નિશ્ચય સમકિત એટલે શુદ્ધ પરિણતિરૂપ શ્રદ્ધા. આત્મા અખંડ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ (છે) એની શુદ્ધ ચૈતન્યની અંતર્મુખની રાગ વિના શુદ્ધ

સ્વભાવ(નો) અનુભવ થઈને પ્રતીતિ-શ્રદ્ધા (થવી), આત્મા આનંદમૂર્તિ જ્ઞાયક છું એવી અંતરમાં અનુભવમાં ભાનમાં પ્રતીતિ (થવી) એનું નામ સાચું સમ્યગ્દર્શન, એનું નામ સાચી શ્રદ્ધા, એનું નામ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન (છે). ત્યારથી ધર્મની શરૂઆત થાય છે. એવા સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મી ગૃહસ્થાશ્રમમાં હો કે મુનિ ત્યાગી હો, આવા સમ્યગ્દર્શન પછી એની સાથે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો શુભરાગ, શુભઉપયોગ, એ જાતનો વ્યવહારુ જ્ઞાનનો ઉપયોગ (હોય) એને વ્યવહાર શ્રદ્ધા, પુણ્યબંધનું કારણ, એને વ્યવહાર સમકિત કહે છે. નિશ્ચય સમકિત એ સંવર અને નિર્જરાનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ ?

એ હવે અહીંયાં નવ તત્ત્વની વાત કરે છે. જેને આત્માની અંતર શુદ્ધ સ્વભાવનું ભાન થઈને સમ્યગ્દર્શન અંદર અનુભવમાં પ્રતીત થાય, આ આત્મા જ્ઞાનનો કંદ છે, પવિત્ર આનંદકંદ છે, જેવા પરમાત્મા થયા એવી દશા-બધી શક્તિઓ મારા આત્મામાં પડી છે, એવું આત્માનું અંતર્મુખમાં સ્વ શુદ્ધ સન્મુખની અંતર પ્રતીતિની સાથે જે વ્યવહાર નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો રાગ હોય એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહે છે. પણ આવું નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય તો. કહો, ભાઈ ! એ કહે છે, જુઓ !

અન્વયાર્થ :- ‘જિનેન્દ્રદેવે...’ પહેલો શબ્દ છે. જિનેન્દ્રદેવ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકર ત્રિલોકનાથ ભગવાનને એક સમયમાં, સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં-એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોકનું જ્ઞાન હતું. એ ભગવાને નવ તત્ત્વ જોયા. છ દ્રવ્યના પેટામાં નવ તત્ત્વ જોયા. એ નવ તત્ત્વ જિનેન્દ્રદેવે કહેલા એવા - આત્માના નિશ્ચય સાચા સમ્યગ્દર્શનની ભૂમિકામાં વીતરાગે કહેલા એવા - નવ તત્ત્વની એને શ્રદ્ધા હોય તો તે શુભભાવને વ્યવહાર સમકિત કહેવામાં આવે છે. પુણ્યબંધનું કારણ (છે), નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સંવર, નિર્જરાનું કારણ (છે).

એમાં જિનેન્દ્રદેવે ‘જીવ,...’ કહ્યા. ભગવાને જીવ કહ્યો. એ જીવના ત્રણ પ્રકાર આગળ પાડશે. બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા. એવું બહિરાત્માનું સ્વરૂપ-જે પુણ્ય-પાપ ને શરીરને આત્મા માને, એવા બહિરાત્માને એની વ્યવહાર શ્રદ્ધામાં એ રીતે માનવું જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? એ વ્યવહાર શ્રદ્ધા, હોં ! નિશ્ચય શ્રદ્ધામાં આત્મા અખંડ જ્ઞાયકમૂર્તિ (છે), એની અંતરમાં અનુભવમાં ભાનમાં પ્રતીતિ (થવી), સ્વભાવની શુદ્ધતાના શ્રદ્ધા-જ્ઞાન (થવા) એ શ્રદ્ધાનના નામ સંવર અને નિર્જરા છે.

એની સાથે જીવના પ્રકાર-બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા (પડે છે). એ ભગવાને કહેલા એવા બહિરાત્મા કે જે કોઈ શરીર, દેહની ક્રિયા કે અંતરમાં પુણ્યનો શુભભાવ એ મારા છે એમ માને છે, એ મૂઢ (છે). આગળ તત્ત્વમૂઢા કહેશે. એ તત્ત્વનો અજાણ મૂઢ જીવ છે એને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ શુભરાગમાં વ્યવહાર સમકિતમાં એને બહિરાત્મા તરીકે માને છે. સમજાણું કાંઈ ?

જે જીવ પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્માની સ્મિતિ (કરી), એવું સમ્યગ્દર્શનનું ભાન છે, પુણ્ય-પાપના શુભ-અશુભભાવ ઊઠે એ પણ બંધનું કારણ (છે), એ આત્મા નહિ. શરીર પર, જડની ક્રિયા પર છે. એવું શરીરથી ભિન્ન અને પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્માનું જેને દર્શન થયું છે એવા સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરાત્મા (છે), એના ભેદ લેશે. જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ. એ જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ અંતરાત્મા ચોથેથી બારમા ગુણસ્થાન સુધી એ રાગ અને પુણ્યથી ભિન્ન આત્માની અનુભવદષ્ટિ છે, એવા અંતરાત્માને અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમકિતી માને. સમજાણું કાંઈ ? એ માનવું એ શુભભાવ છે.

આત્માની અંતર અનુભવ, પ્રતીતિ (થયા) એ નિશ્ચયભાવ, શુદ્ધભાવ છે. એવા શુદ્ધભાવની ભૂમિકામાં આવા અંતરાત્માને અંતરાત્મા તરીકે બરાબર માનવો. એ આત્માથી પરવસ્તુ છે ને ? એને અંતરાત્મા, બરાબર અંતરાત્મા છે, રાગરહિત આત્માને જાણનાર-માનનાર છે, એવા અંતરાત્માને અંતરાત્મા તરીકે માનવો એ વ્યવહાર સમકિતનું લક્ષણ છે. સમજાણું કાંઈ ?

પરમાત્મા અરિહંતદેવ સર્વજ્ઞદેવ શરીરસહિત ત્રિકાળ જ્ઞાન (સહિત બિરાજે છે). શરીરસહિત ત્રિકાળ જ્ઞાન અને સિદ્ધ ભગવાન શરીરસહિત ત્રિકાળ જ્ઞાન. સિદ્ધ ભગવાન. એવા પરમાત્માને ત્રિકાળ જ્ઞાન હોય છે અને ત્રિકાળ જ્ઞાની ત્રણકાળ ત્રણલોકના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય બરાબર જાણે (છે). એવી રીતે પરમાત્માના જ્ઞાનને, પરમાત્માને જે બરાબર માને એને વ્યવહાર સમકિતનો શુભભાવ કહેવામાં આવે છે. આરે.. આરે...! સમજાણું કે નહિ આમાં ?

એવા અનંત કેવળજ્ઞાન આદિ પર્યાય અને મહા સમકિત આદિની અનંતી પર્યાય, આવી શાંતિની પર્યાય એવી આખી પર્યાયનો પિંડ એવો આ આત્મા (છે). એવો આત્મા તદ્દન ધ્રુવ શુદ્ધ અખંડ જ્ઞાયક, જેમાં એવા અનંતા પરમાત્મા પડ્યા (છે), જેમાં

એવી અનંતી ચારિત્રની પર્યાય પડી છે, એ આત્માની રાગથી ભિન્ન કરીને અનુભવ, પ્રતીત (થાય) એને નિશ્ચય સમકિત કહ્યું. અને આવા પરમાત્મા જે એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જાણે, કેવળીપ્રભુ; એવા કેવળજ્ઞાન વડે ત્રણકાળની પર્યાય જેમ (થાય તેમ જાણે), એ રીતે જે કેવળીને માને, એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય તો એવા કેવળીને માનનારને વ્યવહાર સમકિત કહેવામાં આવે છે. એ..ઇ...! ઘાંચીના બળદની જેમ ફરીને ફર્યા. (આ ભાઈ) કાલે આવ્યા ને ? એમ કહે, ફરી ફરીને પાછું જગ્યા તો એની એ નીકળી. આહા..હા..! જુઓને ! આ એક વ્યાખ્યા આણે કેટલી સરસ કરી છે ! સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્માને કેમ નિશ્ચય સમકિત કહ્યું ? કે, એમાં તો એવા અનંતા પરમાત્મા, અનંતા અનંતા અંતરાત્મા અને અનંતી યથાખ્યાત ચારિત્રની પર્યાયો અને અનંતી ક્ષાયિક સમકિતીની પર્યાયો એવી અનંતી અનંતી અંદર આત્મામાં પડી છે. એવો આખો એક આત્મા (છે). સમજાણું કાંઈ ? એવો એકરૂપ આત્મા, આખું તત્ત્વ ભગવાન નિર્વિકલ્પ આનંદસ્વરૂપ, એની અંતરમાં સ્વભાવ સન્મુખની પ્રતીતિમાં તો ઘણું આવી ગયું. એવો શુદ્ધ આત્મા, એની શ્રદ્ધા—સમ્યગ્દર્શન સ્વભાવ સન્મુખ થઈને (થાય) એ નિશ્ચય, એ સાચું (છે). એની સાથે આવા પરમાત્મા, અંતરાત્મા, બહિરાત્માને જેમ છે તેમ માનવા એનું નામ વ્યવહાર સમકિતનો શુભઉપયોગ, રાગ કહેવાય છે. આહા..હા...! સમજાણું કે નહિ ?

અજીવતત્ત્વ એ આગળ લેશે. ભગવાને આત્મા સિવાય પાંચ દ્રવ્ય અજીવ જોયા છે. આ આત્મા જીવ, એ સિવાય એક ધર્માસ્તિકાય છે, એક અધર્માસ્તિકાય છે, એક આકાશ છે, એક કાળ છે અને પુદ્ગલ પરમાણુ છે. એવા પાંચ અજીવને અજીવ તરીકે શ્રદ્ધે ભાઈ ! આમાં તો ધ્યાન રાખે તો સમજાય એવું છે. નથી સમજાય એવું નથી. પણ વેપારમાંથી થોડી રુચિ ખસે તો આ સમજાય એવું છે. ઇ કાલે કહેતા હતા, બહુ ધ્યાન રાખવું (પડે છે), પકડાતું નથી. એને રુચિ છે, પ્રેમથી સાંભળે છે. ઇ તો એનો પરિચય કર્યો ત્યારે. સંસારની કેમ સરખી રુચિ લાગી ગઈ છે ?

જુઓ ! ‘અજીવ,...’ આ વ્યાખ્યા તો ઘણી (સહેલી છે). અજીવ એટલે પરમાણુઓ, અનંતા પુદ્ગલો છે, શરીર, કર્મ આદિ, એ બધા અનંતા પુદ્ગલો જે છે એના દ્રવ્ય,

ગુણ અને પર્યાય સ્વતંત્ર એ રીતે છે એ રીતે અજીવને માને. જેમ ભગવાને જોયું એવા અજીવને (એમ માને). સમજાણું કાંઈ ? ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, કાળ એ ચાર અરૂપી (દ્રવ્ય) છે. આ શરીર, વાણી બધું પુદ્ગલ (છે). એ અજીવને અજીવના દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ, એના ગુણ એટલે શક્તિ અને પર્યાય એટલે વર્તમાન હાલત, એ બધું અજીવ છે. એને લઈને એનામાં એનું છે. એવા અજીવને અજીવ તરીકે પરમાણુથી માંડી સ્કંધ સુધી, કર્મથી માંડીને શરીરના બંધન સુધી, ક્રિયા સુધી જે અજીવતત્ત્વ છે એને એ રીતે અજીવને માને ત્યારે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિત અજીવતત્ત્વની શ્રદ્ધાને વ્યવહાર સમક્રિત કહેવામાં આવે છે. ભાઈ ! આહા..હા...! હવે એ કોણ અજીવ અને શું અજીવની પર્યાય ? સર્વજ્ઞ શું અને સર્વજની પર્યાય શું ? એ બધું તો વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયમાં આવી જાય છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- જાણ્યો નથી. એને વ્યવહાર પણ નથી. સ્વ આખું તત્ત્વ જ્ઞાનમૂર્તિ ને શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રભુ આત્મા (છે), એની અંતરમાં સન્મુખની પ્રતીતના ભાન વિના, પર સન્મુખના વિષયનો વ્યવહાર એને યથાર્થ હોઈ શકે જ નહિ. શું કીધું સમજાણું આમાં ? સ્વવિષય આત્મા પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, અનંત અનંત ગુણનો પિંડ આત્મા, એવો સ્વઆત્માનો અંતર વિષય, એને ધ્યેય બનાવીને અંદર અનુભવ થઈને પ્રતીત કરવી એનું નામ નિશ્ચય સ્વવિષયની પ્રતીત થઈ. ત્યારે એને હજી પરવિષયની પ્રતીત (થાય છે). પાંચ દ્રવ્યની (પ્રતીત) કરવી અથવા જીવના અંતરાત્મા, પરમાત્મા કે જે બીજા જીવો છે તેની તે પ્રકારે પ્રતીત કરવી ત્યારે બાહ્ય વિષયવાળી વ્યવહાર સમક્રિત-શ્રદ્ધા થાય છે. કહો, સમજાય છે કે નહિ આમાં ? અજીવતત્ત્વ. એ બધું વર્ણન આગળ કરશે, હોં ! એમાં આમ આવી જાય છે.

‘આસ્રવ,...’ તત્ત્વ. જુઓ, છે ને ? એ શુભાશુભ પરિણામ છે, શુભ-અશુભભાવ છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાનો ભાવ તે શુભ છે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ તે પાપ છે. એ બેય આસ્રવ એટલે મલિનભાવ છે. એ નવા કર્મના કારણ છે. એવા આસ્રવને આસ્રવ તરીકે માનવા. એ બધો ભેદ છે ને ? એને વ્યવહાર શ્રદ્ધાનો વિષય કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? આ નવે ચીજ ભેદથી છે કે નહિ ? એકરૂપ

અખંડ જ્ઞાયકમૂર્તિ, અંતર સ્વવિષયની શ્રદ્ધા (થવી) એને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ (કહે છે). એને આવો વ્યવહાર હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? (એ) આસ્રવ (થયો).

‘બંધ,...’ એ બંધન.. બંધન. કર્મનું બંધન છે ને ? બેય એકરૂપે છે. શુભ-અશુભ કાંઈ ભેદ નથી. બંધ છે. બંધને બંધ તરીકે બરાબર જાણવો જોઈએ. શુભ તે ઠીક, અશુભ (તે અઠીક) એ નહિ. બંધને બંધ તરીકે જાણવો. એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિતનો નવ તત્ત્વના વિષયવાળો બંધનો ભાવ, તેને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો વિષય કહેવાય છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘સંવર,...’ આત્મામાં એ પુણ્ય-પાપના રાગથી અટકીને શુદ્ધ આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન સહિત શુદ્ધતાની પર્યાયનું પ્રગટ થવું, એને સંવર કહે છે. એ સંવર તત્ત્વના ભેદને બરાબર માનવા, જાણવા એનું નામ હજી વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો વિષય કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? એની પણ ખબર ન મળે અને આની પણ ખબર ન મળે ને ચાલો કરો ધર્મ ! ભાઈ ! કોને કહેવું સંવર ? સામાયિક ને પોષા કર્યા. શેના સામાયિક, પોષા પણ ? હજી સમ્યગ્દર્શન કોને કહે એની ખબર ન મળે અને સામાયિક ને પોષો આવ્યો ક્યાંથી ? સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો કહે છે કે, સાચા સામાયિક અને પોષા કરનારા જીવોને એ રીતે માનવા એને વ્યવહાર સમકિતનો વિષય છે. આહા...હા...! અને ખોટા માનનારા હોય એને બહિરાત્મા તરીકે માનવા એ પણ વ્યવહાર સમકિતનો વિષય છે. ભાઈ ! વિષય શું હશે વળી પાછું ? એ વ્યવહાર સમકિતનું એ લક્ષ (છે). એનું લક્ષ બહાર (છે) અને નિશ્ચય સમકિતનું અંદર લક્ષ છે, અંદર. આ બહાર (લક્ષ છે). બેય(માં) ભેદ છે. અંતર્મુખની દૃષ્ટિ અને બહિર્મુખની દૃષ્ટિ આ વ્યવહાર હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

આ તો હજી વીતરાગમાર્ગની પહેલી ભૂમિકાની વાત ચાલે છે. જૈન પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર, જેણે એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક પરમેશ્વરે જોયા. એમણે કહેલા નવ તત્ત્વ. સમજાય છે ? અને એમણે જાણેલો, જોયેલો આ આત્મા. આ આત્મા, હોં ! એવો એને અંતરમાં પ્રતીતમાં, શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં આવે ત્યારે એને સમ્યગ્દર્શન સાચું (કહેવાય). અને એની પર્યાયમાં શુભ વિકલ્પમાં નવ તત્ત્વ એટલે સંવરના સાધનારા જીવો સંવરરૂપે કેવા હોય એને સંવર એવું માનવું. સમજાય છે ?

અને પોતામાં પણ સંવરની પર્યાયના ભેદો, શુદ્ધતાના અંશો કેવા હોય એને એ રીતે માનવા એ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વનો ભેદ છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- પર્યાય છે ને ? ભેદ છે કે નહિ ? અભેદ તો અંતર એકરૂપ થઈ ગયું. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

સંવર જાણવો. છે ને ? જુઓ ! એને બરાબર જાણવો, કહે છે. ત્યારે એને વ્યવહાર સમકિત કહેવાય, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય તો. નિશ્ચય વિના એકલો વ્યવહાર હોય તો એને વ્યવહાર કહેતા નથી. એકડા વિનાના મીંડાં (છે).

‘નિર્જરા...’ આત્મામાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થવી, શુભ-અશુભ પરિણામ રહિત શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિના ભાનમાં નિર્જરા-શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થવી (તે નિર્જરા તત્ત્વ છે). એવા બીજા જીવોની વૃદ્ધિ અને પોતાની (વૃદ્ધિ થવી). એવા નિર્જરાના તત્ત્વને તે રીતે ભેદથી બરાબર જાણવું, માનવું એનું નામ સમ્યક્ત્વ-વ્યવહાર સમકિત કહેવાય, જે પુણ્યબંધનું કારણ (છે). પોતાના સ્વભાવની અંતર શ્રદ્ધા અભેદથી થઈ એ સંવર, નિર્જરાનું સ્વરૂપ (છે), પણ એને ભેદ પાડીને, સંવર-નિર્જરાને ભેદથી શ્રદ્ધવા, અભેદને છોડીને ભેદથી શ્રદ્ધવા એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો વિષય કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘મોક્ષ...’ મોક્ષ. ભગવાન અરિહંતને સદેહે મુક્તિ થઈ. દેહસહિત ચાર કર્મનો નાશ થઈ અને કેવળજ્ઞાન પામ્યા છે. એ ભગવાન અત્યારે અરિહંત પદે બિરાજે છે. ‘સીમંધર’ ભગવાન મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં (છે). અને દેહરહિત ભગવાન મોક્ષ પધાર્યા એ સિદ્ધ. એ ચોવીશ તીર્થકરો આદિ દેહરહિત થઈ ગયા, એ સિદ્ધમાં છે. અશરીરી છે. આને શરીર (છે). એવા ભગવાનને કેવળજ્ઞાન સહિત, કેવળજ્ઞાન સહિત અને ત્રણકાળ ત્રણલોકના જ્ઞાન (સહિત), સર્વથા મુક્ત છે, ચાર કર્મોથી (રહિત) છે એવા મોક્ષને મોક્ષ તરીકે શ્રદ્ધવું એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિતનો, વ્યવહાર સમકિતનો વિષય વ્યવહાર સમકિત કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? છે કે નહિ ચોપડી ? મહેમાનોને આપી છે કે નહિ ? રાખો તો ખરા. આ લાડવા કરતાં આ કાંઈક બીજી ચીજ છે. આ ભગવાન શું કહે છે ? ઘરમાં તો કોઈ દિ’ નવરાશ પણ ન હોય. સમજાણું કાંઈ ?

વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ વર્તમાન મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં બિરાજે છે. તીર્થંકર કેવળી, એના મુખમાં આ વાત આવી છે. એ વાત સંતોએ ઝીલીને, જાણીને અનુભવી છે. એ અહીં કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! ‘કહે તિનકો...’ જુઓ ! છેલ્લો શબ્દ આવ્યો ને ? એવા સાત (તત્ત્વને), એટલે આસ્રવમાં પુણ્ય-પાપ આવી ગયા. આસ્રવ છે ને, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એ શુભ પરિણામરૂપી પુણ્યઆસ્રવ છે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ વાસના, રળવું, કમાવું, ક્રોધ, માન, માયા એ પાપઆસ્રવ છે. આસ્રવમાં એ બે ભાગ આવી ગયા. એમાં પુણ્યને પુણ્ય તરીકે અને પાપને પાપ તરીકે જે ‘કહે જિન,’ વીતરાગે કહ્યા. જૈન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથે કહ્યા. ‘તિનકો જ્યોં કા ત્યોં સરધાનો.’ છે ને ? ‘તે બધાને (જ્યોં કા ત્યોં) જેમ કહ્યા છે તેમ...’ જેમ કહ્યા છે તેમ, વજન ત્યાં છે.

ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથે (કહી) એ વાત અન્યમતમાં હોઈ શકે નહિ. પરમેશ્વર કેવળજ્ઞાની તીર્થંકરદેવના જ્ઞાનમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જણાણા એમાં એમણે જે નવ તત્ત્વ જોયા એ રીતે જે માને. ‘(જ્યોં કા ત્યોં)’ જ્યોં કા ત્યોં (એટલે) જેમ છે તેમ. જ્યોં કા એટલે જેમ છે, ત્યોં એટલે તેમ. ‘યથાર્થ શ્રદ્ધા કરો.’ સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! આ બધા ‘મુંબઈ’ના અહીં ત્રણ મોટા છે. અમારે મોટા પંડિત અને તમે બે નાના પંડિત. અત્યારે છે ને ? કહો, સમજાણું આમાં ? આહા..હા..!

‘એવી રીતે શ્રદ્ધા કરવી તે વ્યવહારથી સમ્યગ્દર્શન છે.’ છે અંદર ? વ્યવહારથી એટલે પરાશ્રિત શ્રદ્ધાનું નામ વ્યવહાર સમકિત કહેવામાં આવે છે. એવા નવ તત્ત્વના ભેદરૂપ શ્રદ્ધા તે પરાશ્રિત શ્રદ્ધા છે. તેથી એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન, શુભ પરિણામ, શુભ વિકલ્પ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? કહો, ભાઈ ! હાથમાં (પુસ્તક) રાખ્યું છે કે નહિ ? એનો અર્થ પાછો સમજવો.

મુમુક્ષુ :- અગમનિગમની વાતો છે.

ઉત્તર :- લ્યો, અગમનિગમની, ઠીક ! આ અત્યાર સુધી મોટા ઢસરડા ખોટા ઢસડ્યા છે ને ? આ બીજી ચીજ છે, એમ કહે છે. આત્મા મજૂરી કરીને એમ ને એમ હેરાન થઈ ગયા.

કહે છે, ‘હૈ સોઈ સમકિત વ્યવહારી,...’ છે ને ? ‘હવે (ઇન રૂપ) એ સાત તત્ત્વોનું...’

સામાન્ય-વિશેષે સંક્ષેપથી (કહું છું). સમજાણું ? સામાન્ય-વિશેષ (એટલે) કોઈ ટુંકામાં અને કોઈ થોડા વિશેષથી. 'વિસ્તારથી સાંભળીને...' સાંભળીને. એમ કહે છે, સાંભળો. 'સાંભળીને મનમાં-ચિત્તમાં અટલ (પ્રતીત) શ્રદ્ધા કરવી જોઈએ.' અટલ શ્રદ્ધા કરવી જોઈએ. વ્યવહાર શ્રદ્ધા પણ એવી અટલ, હોં ! ચળે નહિ એવી. એટલે કે ફેરફારવાળી નહિ. એમ. ટળે તો પછી ચાલ્યું જાય.

મુમુક્ષુ :- આ સાંભળ્યા વિના?

ઉત્તર :- એને ક્યાં ભાન છે ? ભાન થવાને કાળે એને સાંભળવું હોય છે, એમ કહે છે. સાંભળીને થાય એનો અર્થ એને સમજે ત્યારે એને સાંભળવું હોય છે. એમ છે. ભાઈ !

વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ કેવળજ્ઞાની પરમેશ્વરે... આમ તો સવાર-સાંજ બોલે, કેવલિપણ્ણત્તો ધમ્મો શરણં. બોલે છે ને માંગલિકમાં ? ગડિયા બોલે ગડિયા. અર્થની કાંઈ ખબર ન મળે. અરિહંતા મંગલં, સિદ્ધા મંગલં, સાહૂ મંગલં, કેવલિ પણ્ણત્તો ધમ્મો મંગલં. કોને કહેવું કેવળી ? ને કોને કહેવો પણ્ણત્તો ? અને કોને કહેવો ધર્મ ? ત્રણેના અર્થ જ (જુદા). નવરાશ ન મળે ને પણ. પાપ આડે આખી જિંદગી મજૂરી કરી કરીને મરી ગયો એમ ને એમ. ધર્મની ઓળખાણમાં પણ ધર્મને નામે મજૂરી કરી. આ ભાઈ કહે છે ને ? એ ડોસા તો વૃદ્ધ થઈ ગયા. ૮૪ વર્ષ (થયા છે). શેઠિયા ઘાંચીના (ઢોરની) જેમ અત્યાર સુધી આમ ને આમ ગયા. આંખેથી પાટા ખોલ્યા તો એની એ ઘાણી ને એનો એ ઘાંચી.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- આજે સવારમાં એણે પહેલું ઇ જ કીધું કે, અમે તો એને એ જગ્યાએ (છીએ) અમે કાંઈ આઘું ચાલ્યા નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ ? લ્યો, ન્યાં સંઘના શેઠ છે, 'વડાલ'ના. 'વડાલ' ને? કરી કરીને આટલું કર્યું. આ કર્યું ને આ કર્યું, સામાયિક કરી ને પોષા કર્યા ને પડિકમણા કર્યા. શેની સામાયિક ? શેના પોષા ? શેના પડિકમણા ? હજી સામાયિક, પોષા કોને કહેવા એનું તો ભાન ન મળે. આત્મા શું છે ? શેમાં ઠરવું જોઈએ ? શેમાં ઠરવું જોઈએ, શેમાં લીન થવું ? એ ચીજ શું છે ? એ ચીજના ભાન વિના ઠરવું એવી સામાયિક આવી ક્યાંથી ?

મુમુક્ષુ :- હોય ને?

ઉત્તર :- હો, પણ ગોળ હોવો જોઈએ ને ? ગોળ હોય તો ? ગોળને નામે છાણા ખાય તો શું થાય ? એમ ભગવાનઆત્મા જે નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધામાં આ આત્મા પૂર્ણાનંદ એમ પ્રતીતમાં આવ્યા વિના આમાં ઠરવું, આમાં ઠર્યે મને શાંતિ મળે અને આમાં ઠર્યે મને મુક્તિ મળે, એ ચીજની પ્રતીત, ઓળખાણ વિના શેમાં ઠરે ઇ ? એ તો અનાદિથી પુણ્ય ને વિકલ્પમાં ઠરે છે. એમ ને એમ વિકલ્પ ઉઠાવે એમાં (ઠરે છે). એ તો સંસાર છે, આસ્રવ છે, બંધ છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘દૃઢ પ્રતીત ઉર આનો.’ એની શ્રદ્ધા વ્યવહારથી બરાબર કરજે. હવે એનો અર્થ કરે છે, જુઓ ! આપણે ઉપર આવી ગયું છે. ભાવાર્થ :- ‘૧. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યારે તેની સાથે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કેવું હોય તેનું અહીં વર્ણન છે.’ નિશ્ચય એટલે આત્મા શુદ્ધ પવિત્રની અંતર સમ્યક્ દષ્ટિ પ્રગટી હોય, એની સાથે વ્યવહારનો વિકલ્પ, શુભરાગ વ્યવહાર સમક્રિત કેવું હોય એનું આમાં વર્ણન છે.

‘જેને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન ન હોય...’ ભગવાનઆત્મા પવિત્ર પુણ્ય-પાપના રાગ રહિત અખંડાનંદ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપની અંતર ઓળખાણ, અનુભવ ને પ્રતીત નથી ‘તેને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન પણ હોઈ શકે નહિ.’ ‘પણ’ એટલે નિશ્ચય તો નથી પણ વ્યવહાર પણ નથી. નિશ્ચય દર્શન વિના, આત્માના અંતર ભાન વિના એ વ્યવહારનો પરવિષયનો વિકલ્પ ઉપચારે પણ એને લાગુ પડતો નથી. સમજાણું કાંઈ ?

‘નિશ્ચય શ્રદ્ધાસહિત...’ જુઓ ! આત્મા એક નિર્વિકલ્પ વીતરાગ પિંડ પ્રભુ આત્મા છે એવી અંતર દષ્ટિ થયે ‘સાત તત્ત્વની વિકલ્પ-રાગ સહિતની શ્રદ્ધા...’ આ નવ કહો કે સાત કહો. આસ્રવના બે ભેદ. એની વિકલ્પ નામ ભેદવાળી શ્રદ્ધા, ભેદની શ્રદ્ધાને ‘વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે.’ કહો, સમજાણું કાંઈ ? વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન એટલે સમ્યગ્દર્શન નહિ. પણ પેલો શુભ વિકલ્પ અને એ જાતનું વ્યવહારુ જ્ઞાન છે માટે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહે છે. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન એટલે સમ્યગ્દર્શન નહિ. નિશ્ચય એટલે યથાર્થ સમ્યગ્દર્શન. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન (એ) સમ્યગ્દર્શન નહિ. પણ એને એ પ્રકારની શ્રદ્ધામાં, વ્યવહાર શ્રદ્ધાના ક્ષયોપશમના ભાવમાં અને વિકલ્પમાં એવી શ્રદ્ધા હોય છે એથી એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો આરોપ આપવામાં આવે

છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન શ્રદ્ધાગુણનો પર્યાય નથી ?

ઉત્તર :- શ્રદ્ધાગુણનો પર્યાય નથી. ના, એ તો રાગ છે. શું કીધું આ ? 'વિકલ્પ-રાગસહિતની શ્રદ્ધા...' એ શ્રદ્ધાગુણની પર્યાય નથી. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન એ આત્માના શ્રદ્ધાગુણની નિર્મળ પર્યાય છે. વ્યવહાર સમક્રિત તો રાગ છે, એ ક્યાં શ્રદ્ધાગુણની પર્યાય છે ? શ્રદ્ધાગુણની પર્યાય શું ? આ બધું કોઈ દિ' સાંભળ્યું ન હોય અને ગામડાવાળાને તો (એમ થાય) શું કહે છે આ ? ગામડાવાળા શું અને શહેર(વાળા પણ શું) ? તત્ત્વના ભાન વિના એમ ને એમ મજૂરી હાંકે રાખે. એક તો સંસારની મજૂરી કરે આખો દિ'.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં તો લાભ થાય છે.

ઉત્તર :- શેનો ? ધૂળનો ? શેનો લાભ થાય છે ? પૈસા તો એના ઘરે રહ્યા. પૈસા ક્યાં એની પાસે ગરી ગયા છે ? લાભ એની પાસે મમતાનો થાય. ભાઈ ! પાંચ-દસ લાખ, વીસ લાખ પૈસા તો એની પાસે જડમાં રહી ગયા. આનો લાભ શો ? મને આવ્યા એવી મમતા એની પાસે આવી. એને શું લાભ થયો ?

મુમુક્ષુ :- અમારી કોઈ વાત તો રાખો ?

ઉત્તર :- એકેય વાત સાચી નથી, સાચી શેની રાખે ? એકેય વાત સાચી હોય તો સાચી રાખે ને ! કેમ હશે ? કહો, સમજાણું ? પૈસા.. પૈસા.. શું પૈસા ? બે કરોડ ને ત્રણ કરોડ ને ધૂળ કરોડ. એની પાસે શું આવ્યું હશે ? એ..ઈ...! તમારા ભત્રીજા પાસે શું આવ્યું હશે ? આ તો કહે છે, આકુળતા આવી. લ્યો ! (આપણે ત્યાં એક મુમુક્ષુ આવે છે ને ?) બાવીસ-બાવીસ માળના હજીરા કરે છે ને ? હજીરા એટલે ? મકાન.. મકાન. બાવીસ-બાવીસ માળના. ધૂળમાંય નથી ન્યાં હવે. એના કરતા તો આપણા આના મામાનો દીકરો મોટો. ચાલીસ કરોડ. 'ગોવા.. ગોવા'! 'પાણાસણા'ના ને ? શું કહેવાય ? 'પાણેસણા'. 'પાંદડા' નહિ. 'પાંદડા' તો અહીં એક ગામ છે. અમારે 'ઉમરાળા'થી 'ગારિયાધાર' જતા ત્યારે રસ્તામાં 'પાંદડા' આવતું. એ આવે છે, ખબર છે. આ તો નાની ઉંમરમાં ગયેલા ને ! દસ વર્ષ, બાર વર્ષની

ઉંમરે 'ઉમરાળા'થી સાંજથી સવાર જતા. 'પાણેસણા' આના મામાના દીકરા, સગા મામાના દીકરા.

મુમુક્ષુ :- એટલું તો પુણ્ય છે ને !

ઉત્તર :- આકુળતાના ઢગલા છે. ધૂળમાંય ન્યાં પૈસા કામ કરતા નથી. રૂપિયા છે એ અજીવતત્ત્વ છે. એ મારા, એ માન્યું એ મિથ્યાત્વ તત્ત્વ છે અને એની આકુળતા એ આસ્રવતત્ત્વ છે. આહા..હા...! કહો, શું કહેવું છે ? પૈસા અજીવતત્ત્વ છે કે જીવ ? એ અજીવતત્ત્વ ભિન્ન છે. જીવ માને કે, મારા છે. એ એના નથી અને મારા માને તો ઇ મિથ્યાદષ્ટિ છે.

મુમુક્ષુ :- અજીવ પણ જીવને ઉપયોગી છે ને ?

ઉત્તર :- ધૂળમાંય ઉપયોગી (નથી). શું કામ આવે છે ? જીવ એનું કામ કરી શકે છે ? એ આત્માને કામ આવે છે ? રાગ કરવામાં નિમિત્ત થાય છે. રાગ એટલે આકુળતા કરવામાં નિમિત્ત થયા. એ તો આકુળતા-દુઃખમાં નિમિત્ત થયા. આહા..હા...! ભગવાનના ગજ જુદી જાતના છે, ભાઈ ! તીર્થકરો કેવળીઓના માપ-ગજ અજ્ઞાની કરતા જુદી જાતના (છે). એ દુનિયાની સાથે મેળ ખાય નહિ. એ પૈસા મારા એવી માન્યતા (મિથ્યાત્વ છે). એ પૈસા આત્માના છે ? જીવનું અજીવ કોઈ દિ' થાય ? જીવનું કોઈ દિ' અજીવ થાય ? એટલે કે અજીવ એનું થાય ? એમ. એ અજીવ મારા માન્યા એ તો મિથ્યાદષ્ટિ છે, મૂઢ છે. પરવસ્તુ મારી માને. અહીંયાં કીધું ને ? પરદ્રવ્યથી ભિન્ન પોતાની શ્રદ્ધા તે સમ્યગ્દર્શન છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ એક રજકણને પણ પોતાનો માનતો નથી. ભલે રાજપાટમાં દેખાય. મારું મારી પાસે. અનંત ગુણની શુદ્ધતા ભરી એ મારી ચીજ છે. પુણ્ય-પાપના ભાવ ઊઠે એ મારી ચીજ નહિ, તો આ વળી ધૂળ મારી ક્યાંથી આવી ? સમજાણું કાંઈ ? 'પરદ્રવ્યતૈ ભિન્ન', પહેલું આવી ગયું ને ? આ સાત તત્ત્વમાં પણ આવી ગયું. અજીવતત્ત્વ ન આવ્યું ? અજીવતત્ત્વ એના રજકણ, સ્કંધો (છે). એ વ્યવહાર શ્રદ્ધા થઈ. એનાથી રહિત એકલા આત્માની શ્રદ્ધા કરી ત્યારે આવી શ્રદ્ધાને વ્યવહાર કહે છે. આહા..હા...! બહુ સારું ગોઠવ્યું છે. ગાગરમાં સાગર ભરી દીધો છે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ના, ના. આ પહેલાનું છે. એ તો કો'ક શબ્દકેર છે. આમાં છે, જુઓ ! આ જૂનું છે, જૂનું. જૂનું છે એમાં છે, ક્યાં ગયું જૂનું ? લ્યો, આ. આ રહ્યું, આ જૂનું જુઓ. એમાં જ ઇ છે. સમજાણું ? એ તો એને આપણે સુધાર્યું છે. જુઓ ! અહીં લખ્યું છે. 'જિનેન્દ્ર ભગવાને જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ સાત તત્ત્વ કેવા છે તેનું જેમ છે તેમ અટલ શ્રદ્ધાન કરવું તે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. હવે પછી એ સાતે તત્ત્વોના સ્વરૂપનું સામાન્ય અને વિશેષરૂપે વર્ણન કરશે.' રૂપ છે ને અંદરમાં ? 'અબ ઇન રૂપ બખાનો.' એમ. એના ઉપર વજન છે. અહીં જુઓને. છે ત્રીજામાં ? 'અબ ઇન રૂપ બખાનો.' એ શબ્દ છે. એનું રૂપ એટલે સ્વરૂપ. એમ શબ્દ છે ને ત્રીજી લીટીમાં ? 'અબ ઇન રૂપ બખાનો.' એનું સાતનું સ્વરૂપ હવે કહેશું, એમ. સાત તત્ત્વ ભિન્ન ભિન્ન કેવા છે એને બરાબર શ્રદ્ધે. આત્મદર્શન સહિત હોય તો એને વ્યવહાર સમક્રિત કહેવાય. એના સ્વરૂપને હવે કહીશું. એ શબ્દ પાઠમાં જ છે. સમજાણું ?

આમાં પણ સાત તત્ત્વનું ચિત્ર લીધું છે, હોં ! જુઓ ! આ ચિત્ર છે, જુઓ ! આમ અંદર બરાબર શ્રદ્ધે છે. આમ આંખ રાખીને જોતો હોય નહિ ! ચિત્રમાં સાત તત્ત્વ જેવા છે એવા બાહ્ય જ્ઞાનથી, બહિર્લક્ષી જ્ઞાનથી એને બરાબર જોવે છે કે, આવા છે.

આપણે અહીંથી આ વધારે નાખ્યું છે. '૨. તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં 'તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાને સમ્યગ્દર્શનમ્' કહ્યું છે,...' 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'ના શિષ્ય 'ઉમાસ્વામી'એ એક 'તત્ત્વાર્થ સૂત્ર' બનાવ્યું છે. પરંપરા ભગવાનથી આવેલા તત્ત્વોને થોડા શબ્દોમાં સંકેલીને ટુંકું બનાવ્યું

છે. એમાં આ 'તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્' કહ્યું છે. 'તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે.' 'અહીં જે સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા કહી છે...' એ વ્યવહાર છે. કેમકે ભેદરૂપ છે અને તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન જે 'તત્ત્વાર્થ સૂત્ર'માં કહ્યું છે એ નિશ્ચય છે. નહિતર મેળ તો બેય છે, આ પણ તત્ત્વાર્થ છે અને આ પણ તત્ત્વાર્થ છે. સમજાણું કાંઈ ?

આ સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ વ્યવહાર છે અને 'ઉમાસ્વામી'એ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન કહ્યું એ આત્માના જ્ઞાન, ભાન સહિતની આસ્રવ, બંધ, સંવરનો એમાં અભાવ છે એવી શ્રદ્ધા સહિત, એમાં અભેદ એક આત્માની શ્રદ્ધાની એ બધું એક વચનમાં સમાઈ જાય છે. સમજાય છે ? એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે. અને આ સાતને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહે છે. તેથી અહીં જરી ખુલાસો કર્યો છે.

'જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક, પૃષ્ઠ-૪૭૭...' એ હિન્દીની વાત છે. 'પુરુષાર્થસિદ્ધ ઉપાય ગાથા. ૨૨.' તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન નિજરૂપ છે, ઇ. સમજાણું ? છે એમાં ? આમાં છે ઇ. 'જીવાજીવાદીનાં તત્ત્વાર્થાનાં સદૈવ કર્તવ્યમ્।' એ 'પુરુષાર્થસિદ્ધ ઉપાય'ની ૨૨ મી (ગાથા). 'શ્રદ્ધાનં વિપરીતાભિનિવેશવિવિક્તમાત્મરૂપં તત્' (અર્થાત્) વિપરીત અભિનિવેશથી રહિત. વિપરીત ઊંધા અભિપ્રાયથી રહિત. 'જીવ, અજીવાદિ તત્ત્વાર્થોનું...' 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'ની ૨૨મી ગાથા છે ઇ બોલાય છે. (એ શ્રદ્ધાન) સદાકાળ કરવા યોગ્ય છે. 'તે શ્રદ્ધાન જ આત્માનું સ્વરૂપ છે.' સમજાણું ? 'આત્મરૂપં'. કારણ કે દર્શનમોહરૂપ ઉપાધિ દૂર થતાં પ્રગટ થાય છે માટે આત્માનો સ્વભાવ છે. ચતુર્થ આદિ ગુણસ્થાનમાં પ્રગટ થાય છે. ચોથે ગુણસ્થાનથી આત્માનો અનુભવ, દષ્ટિ પ્રગટ થાય છે. પછી સિદ્ધ અવસ્થામાં પણ સદાકાળ તેને સદ્ભાવ રહે છે. તેથી કહ્યું કે, 'સદૈવ કર્તવ્યમ્'. સિદ્ધમાં પણ (રહે છે). એ 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'ની ૨૨મી ગાથા અને 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં ૪૭૭ પાને હિન્દીમાં છે. શું કહ્યું આ ?

આ આત્માની સમ્યગ્દર્શન-નિશ્ચય શ્રદ્ધા તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન શાસ્ત્રમાં કીધું છે. એ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન નિશ્ચય છે. આત્માની અભેદની શ્રદ્ધા સહિત. અને આ જે સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા (કહી છે) એ વ્યવહાર શ્રદ્ધાનો વિકલ્પ રાગ છે એને અહીંયાં તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન કહેવામાં આવે છે. 'અહીં જે સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા કહી છે તે ભેદરૂપ છે...' પહેલા (જે) તત્ત્વાર્થ (કહ્યું) એ અભેદ એકવચનરૂપ હતું. આ 'ભેદરૂપ છે-રાગસહિત છે;

તેથી તે વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન છે.' વ્યવહાર નામ શુભરાગરૂપ, જે શ્રદ્ધાની પર્યાય નથી છતાં તેને સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય કહેવી એનું નામ વ્યવહાર કહેવાય છે. પર્યાય શુંને આ બધી ભાષા કેવી ?

જૈનદર્શનના તો પહેલા એકડા છે. દ્રવ્ય કોને કહીએ ? કે, ત્રિકાળી વસ્તુને દ્રવ્ય કહીએ. એમાં શક્તિ અને ગુણ હોય એને ગુણ કહીએ. એની વર્તમાન હાલતને, દશાને પર્યાય કહીએ. એવા છ દ્રવ્ય ભગવાને જોયા (એ) દરેકમાં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય હોય છે. એને એના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયથી એનું જેવું તત્ત્વ છે તે રીતે શ્રદ્ધવું એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો વિષય કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

'નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનમાં કેવું નિમિત્ત હોય...?' નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનમાં કે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગમાં, સમજ્યા ? નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન વખતે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કેવું હોય અથવા નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ - સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણની એકતામાં વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનું સમ્યગ્દર્શન કેવું હોય ? સમજાય છે ? 'ત્રીજી ગાથા કહી છે.' તે માટે આ ત્રીજી ગાથા સમ્યગ્દર્શનની છે. 'તેનો અર્થ એવો નથી કે નિશ્ચયસમકિત વિના કોઈને પણ વ્યવહારસમકિત હોઈ શકે.' આ સાતની શ્રદ્ધા હોય માટે વ્યવહાર સમકિત છે અને નિશ્ચય છે નહિ, એમ હોઈ શકે નહિ. એકડો હોય તો મીંડાને દસમાં ગણાય. એકડા વિનાના મીંડાને મીંડું ગણાય નહિ. ગણતરીમાં ન (આવે). એમ આત્માનો અંતર અનુભવમાં સમ્યક્ નિશ્ચય હોય તો એકડો (થયો). તો વ્યવહાર સમકિતના તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાને નિમિત્તરૂપે વ્યવહાર કહેવામાં આવે. છે તો એ મીંડું, હોં ! સમ્યગ્દર્શન નથી.

જીવના ભેદ, બહિરાત્મા અને ઉત્તમ અંતરાત્માનું લક્ષણ
બહિરાતમ, અંતર-આતમ, પરમાતમ જીવ ત્રિધા હૈં;
દેહ-જીવકો એક ગિને બહિરાતમ તત્ત્વમુધા હૈં.
ઉત્તમ મધ્યમ જઘન ત્રિવિધકે અન્તર-આતમ જ્ઞાની;
દ્વિવિધ સંગ બિન શુધ-ઉપયોગી, મુનિ ઉત્તમ નિજધ્યાની. ૪.

અન્વયાર્થ :- (બહિરાતમ) બહિરાત્મા, (અન્તરઆતમ) અન્તરાત્મા [અને] (પરમાતમ) પરમાત્મા [એ પ્રકારે] જીવ જીવ (ત્રિધા) ત્રણ પ્રકારના (હૈ) છે, [તેમાં] (દેહ-જીવકો) શરીર અને આત્માને (એક ગિને) એક માને છે તે (બહિરાતમ) બહિરાત્મા છે [અને તે બહિરાત્મા] (તત્ત્વમુધા) સાચાં તત્ત્વોનો અજાણ અર્થાત્ મિથ્યાદષ્ટિ (હૈ) છે. (જ્ઞાની) આત્માને પરવસ્તુઓથી જુદો જાણી યથાર્થ નિશ્ચય કરવાવાળો (અન્તર-આતમ) અન્તરાત્મા [કહેવાય છે, તે] (ઉત્તમ) ઉત્તમ (મધ્યમ) મધ્યમ અને (જઘન) જઘન્ય એમ (ત્રિવિધકે) ત્રણ પ્રકારના છે, [તેમાં] (દ્વિવિધ) અંતરંગ અને બહિરંગ એ બે પ્રકારના (સંગવિન) પરિગ્રહ રહિત (શુદ્ધ-ઉપયોગી) શુદ્ધ-ઉપયોગી (નિજધ્યાની) આત્મધ્યાની (મુનિ) દ્વિગમ્બર મુનિ (ઉત્તમ) ઉત્તમ અન્તરાત્મા છે.

ભાવાર્થ :- જીવ (આત્મા) ત્રણ પ્રકારના છે - (૧) બહિરાત્મા, (૨) અન્તરાત્મા, (૩) પરમાત્મા. તેમાં શરીરને અને આત્માને એક માને તેને બહિરાત્મા કહે છે, તેને અવિવેકી અથવા મિથ્યાદષ્ટિ પણ કહે છે. જે શરીર અને આત્માને પોતાના ભેદવિજ્ઞાનથી જુદા જુદા માને છે તે અંતરાત્મા અર્થાત્ સમ્યગ્દષ્ટિ છે. અંતરાત્માના ત્રણ ભેદ છે: ઉત્તમ-મધ્યમ-જઘન્ય. તેમાં અંતરંગ અને બહિરંગ એ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહથી રહિત સાતમાથી બારમા ગુણસ્થાનમાં વર્તતા શુદ્ધ-ઉપયોગી અને આત્મધ્યાની દ્વિગમ્બર મુનિ ઉત્તમ અંતરાત્મા છે.

હવે 'જીવના ભેદ, બહિરાત્મા અને ઉત્તમ અંતરાત્માનું લક્ષણ.' લ્યો ! આ એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં શ્રદ્ધવું જોઈએ, ઓળખાણ કરીને બરાબર માનવું જોઈએ.

બહિરાતમ, અંતર-આતમ, પરમાતમ જીવ ત્રિધા હૈં;

દેહ-જીવકો એક ગિને બહિરાતમ તત્ત્વમુધા હૈં.

ઉત્તમ મધ્યમ જઘન ત્રિવિધકે અન્તર-આતમ જ્ઞાની;

દ્વિવિધ સંગ બિન શુદ્ધ-ઉપયોગી, મુનિ ઉત્તમ નિજધ્યાની. ૪.

શું કહે છે ? ભગવાનઆત્મા, જેણે સમ્યગ્દર્શનમાં આખો આત્મા પૂર્ણાનંદને

ઝીલ્યો. હું પરમસ્વરૂપે પરમાત્મસ્વરૂપે, હું પરમ સ્વરૂપે પૂર્ણાનંદ છું. એમ જેણે સમ્યક્શ્રદ્ધા-દર્શનમાં ઝીલીને પ્રતીત કરી એને વ્યવહાર શ્રદ્ધામાં જીવના ભેદો જેવા છે (તેમ શ્રદ્ધા). અહીં પેલા બીજા ભેદો ન ગણ્યા, ભાઈ ! ફક્ત અહીં બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા ગણ્યા, જુઓ ! મુદ્દાની રકમ ગણી. નહિતર તો જીવના બીજા ભેદો ઘણા છે. સ્થાવર ન ત્રસ ને ફલાણું.. ફલાણું. પણ આ તો કહે છે, ઇ પ્રયોજનભૂત નથી. અહીં પ્રયોજનભૂતની વાત લેવી છે, ભાઈ ! સાત તત્ત્વોમાં પ્રયોજનભૂતની વાત અહીંયાં લેવી છે. વ્યવહાર પણ એનો પ્રયોજનભૂત વ્યવહાર. સમજાણું કાંઈ ? હેં ?

મુમુક્ષુ :- ... કામ નથી ?

ઉત્તર :- એનું અહીં કામ નથી.

કહે છે, પોતાના આત્માની શુદ્ધ સ્વભાવ સન્મુખની અંતર પ્રતીતિ, નિશ્ચય શ્રદ્ધા થઈ ત્યારે એને જીવના ભેદોની આવી શ્રદ્ધાનો શુભરાગ હોય છે. તે જાતનો જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ હોય છે, એવો એક પર સન્મુખનો વિકલ્પ હોય છે.

‘બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, પરમાત્મા (એ પ્રકારે) જીવ ત્રણ પ્રકારના છે...’ એમ એ માને. હવે ત્રણ કેવો હોય એ માને ? ‘(દેહ-જીવકો) શરીર અને આત્માને (એક ગિને)...’ શરીરની ક્રિયા થાય એ આત્મા કરે છે અથવા શરીર છે તો આત્મા છે, શરીર છે તો આત્મા છે એમ શરીરને જ આત્મા માને. આ વાણી છે તો આત્મા છે, એમ વાણીને આત્મા માને. બધા જડને (આત્મા માને). કર્મ છે તો આત્મા છે, એ જડને આત્મા માને. બહિર-જીવ સ્વભાવ સિવાય બહિર્ભાવ પુણ્ય-પાપ, શરીર, કર્મ બધો બહિર્ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ ? એ એનો અંતરભાવ નથી. જીવનો અંતરભાવ તો જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ સ્વભાવ છે. બહિર્ભાવ પુણ્ય-પાપ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના શુભ પરિણામ કે હિંસા, જૂઠના અશુભ (પરિણામ) કે કર્મ, શરીર અજીવ એ બધો બહિર્ભાવ છે. એ બહિર્ભાવને પોતાના માને, એ મારા જીવના છે એમ માને એને બહિરાત્મ જીવ મિથ્યાદષ્ટિ કહેવામાં આવે છે. એટલે શું કહ્યું ? સમ્યગ્દષ્ટિને બીજા જીવો શરીર ને કર્મ મારા, પુણ્ય-પાપ મારા એમ માનનારા હોય એને વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયમાં એ બહિરાત્મા છે એમ એણે માનવું જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? હેં ?

મુમુક્ષુ :- બહુ ચોખવટ થઈ ગઈ.

ઉત્તર :- બહુ ચોખવટ થઈ ગઈ, કહે છે. એની માટે તો આ બધું માંડ્યું છે. (બધા લેવાનું) કહેતા હતા એટલે પછી એક ફેરી લેવું હતું. લઈએ, ચાલો ! નવું નવું કાંઈક લેવું ને ! કહો, સમજાય છે કે નહિ ? આ વાંચ્યું હતું ? પહેલા આખું વાંચ્યું હતું ? આ વાંચ્યું હતું કે નહિ ? ઘરે નથી ? છે તો ખરું, કહે છે. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- હળવે હળવે....

ઉત્તર :- આ હળવે હળવે તો ચાલે છે. જુઓને!

બહિરાત્મા-બહિર આત્મા. એમ શબ્દ પડ્યો છે. જીવના ત્રણ પ્રકારમાં પ્રયોજનભૂત તત્ત્વના પ્રકારમાં એક બહિરાત્મા (છે). આત્મા તો ખરો, પણ એ આત્મા પુણ્ય ને પાપના પરિણામને, વિકારને પોતાના માને (છે), એનાથી પોતાને લાભ માને., દેહની ક્રિયાને, બહારના પૈસા-ધનથી પોતાને લાભ માને એવા જીવને બહિરાત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ તત્ત્વમૂઢા એટલે તત્ત્વનો મૂઢ જીવ છે એને બહિરાત્મા જાણવો જોઈએ. સમ્યગ્દૃષ્ટિએ વ્યવહાર સમક્રિતમાં, વ્યવહારુ જ્ઞાનમાં એને બહિરાત્મા તરીકે માનવો જોઈએ. કહો, આ કોઈ કહે છે, આપણે પરનું શું કામ ? ભાઈ ! અહીં પરની વાત નથી. એ..ઈ..! બીજાઓ આત્માના ત્રણ પ્રકારમાં શેમાં છે એવી માન્યતા વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયમાં આવે છે. ભાઈ ! જુઓને! કેવું ગોઠવ્યું છે !

શરીર અને આત્મા એક માનનારા એટલે કે શરીર, એની ક્રિયા, આ શરીરની ક્રિયા, આ વાણીની ક્રિયા એ આત્માની છે, આત્મા છે તો શરીર ચાલે છે, આત્મા છે તો વાણી બોલાય છે એમ માનનારા એ જડને જ આત્મા માને છે, દેહને જ આત્મા માને છે. જે બહિર્ભુજ વિકાર છે એને જ આત્મસ્વભાવ માને છે. આત્મ-ભાવ. દેહને આત્મા માને અને પુણ્ય-પાપને આત્મભાવ માને. એટલે આત્માને - આત્મભાવને પરથી પોતાને માને છે. સમજાણું કાંઈ ? એવા જીવોને ભગવાને મિથ્યાદૃષ્ટિ કહ્યા છે. એ જૈનમાં હોય કે અન્યમાં હો. વાડાની સાથે અહીંયાં સંબંધ નથી. ભાઈ ! આ ક્યાં વાડાની વાત છે ? આ તો ભગવાન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ(નું) કહેલું છે). માટે ન કહ્યું ? 'કહે જિન તિનકો,' ભગવાને આવા કહ્યા છે. એવા જીવ

ભગવાને બહિરાત્મામાં કહ્યા છે.

જે જીવ શરીરની ક્રિયા મારાથી થાય, શરીરનો આત્મા, શરીર છે તો હું છું, શરીર સાધન હોય તો ધર્મ થાય, શરીર નિરોગ હોય તો લાભ થાય, શરીર રોગવાળું હોય તો આત્માને નુકસાન થાય એમ માનનારા બધા શરીરને જ આત્મા માનનારા છે. ભાઈ ! શરીર સારું હોય તો પરની દયા પળાય, લ્યો ! ધૂળેય નહિ, સાંભળને હવે. શરીર તો માટી જડ છે, આ તો ધૂળ છે, અજીવ છે. આ અજીવતત્ત્વ છે. અજીવના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય ત્રણે અજીવ છે. દ્રવ્ય એટલે રજકણ, ગુણ એટલે એના રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને અવસ્થા (એટલે) આ અવસ્થા દેખાય છે. ત્રણે અજીવ છે. એ અજીવની કોઈપણ શક્તિ ને પર્યાય મારી છે અથવા મારાથી થાય છે અથવા મારા અસ્તિત્વને આ છે અથવા એના અસ્તિત્વને લઈને હું છું, (એમ માનનારા બહિરાત્મા છે). 'તન ઉપજત' એકમાં આવ્યું છે ને ? ભાઈ ! દેહ ઉપજ્યો એટલે હું ઉપજ્યો, દેહ મરી ગયો તો હું મરી ગયો. એવા દેહના, અજીવના તત્ત્વને જીવ માનનારા બહિરાત્મ જીવ છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે. એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવે વ્યવહાર સમકિતમાં આવા બહિરાત્માને બહિરાત્મ તરીકે શ્રદ્ધવો જોઈએ. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- તમે કે દિ' વાંચ્યું છે ? હમણાં જ હજી થોડા નવરા થયા. થોડા કીધું. હજી તો આને મદદ કરવી, ઓલાને કરવી (કહે છે). ભાઈઓને મદદ કરવી, પેલા કરવી, ડોંશિયાર માણસ હોય તો કામમાં જ્યાં-ત્યાં દોરી જવા. 'પોરબંદર'માં પહોંચી જાય કે નહિ ? કાકા ચાલો, પાંજરાપોળમાં ! એ પાંજરાપોળના અધિપતિ કહેવાય. આ તો ગયા કાળની અપેક્ષાએ વાત છે. આહા..હા..!

એ બહિરાત્મા કેવા છે ? કે, '(તત્ત્વમૂઘા) સાચાં તત્ત્વોનો અજાણ અર્થાત્ મિથ્યાદષ્ટિ છે.' મૂઢા નામ મૂરખ છે. એ તત્ત્વનો મૂરખ છે. જીવને જીવ નથી માનતો, પુણ્ય-પાપના પુણ્ય-પાપને આસ્રવ નથી માનતો, શરીરને અજીવ નથી માનતો. એ બધા તત્ત્વમાં મૂરખ છે. એવા તત્ત્વમાં મૂરખ જીવને બહિરાત્મા તરીકે સમકિતી વ્યવહાર સમકિતમાં એને માને છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

હવે આત્મજ્ઞાની છે ને ? છેલ્લો શબ્દ છે ને ? 'ઉત્તમ મધ્યમ જઘન ત્રિવિધકે

અન્તર-આત્મ જ્ઞાની;’ ન્યાંથી ઉપાડ્યું છે. આત્મજ્ઞાની જીવ એટલે ‘આત્માને પરવસ્તુઓથી જુદો જાણી યથાર્થ નિશ્ચય કરવાવાળો...’ એટલે પહેલું આવ્યું હતું, ઈ. પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્મરુચિ ભલી છે. આવ્યું હતું ને ? આત્માનું જ્ઞાન છે કે, શરીર, વાણી હું નહિ, પુણ્ય-પાપનો રાગ થાય એ પણ હું નહિ, એ તો વિકાર છે. આત્માનું જ્ઞાન-આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ (છે) એનું ભાન (છે) એવા આત્મજ્ઞાની. પરથી જુદો જાણીને ‘નિશ્ચય કરવાવાળો અંતરાત્મા...’ એ અંતરાત્મા કહેવાય, જુઓ ! અંતર સ્વરૂપ જેવું અંદર છે એને માનનારો તે અંતરાત્મા. પુણ્ય-પાપ, વિકાર, શરીર આદિ બહિર છે એને આત્મા માનનારો બહિરાત્મા (છે). સમ્યગ્દષ્ટિએ એવાને બહિરાત્મા તરીકે જાણવો. અને પુણ્ય-પાપ, દેહરહિત આત્મા છે (એમ માનનારો) આત્મજ્ઞાની (છે). એ આત્મજ્ઞાની જીવે વ્યવહાર શ્રદ્ધામાં એને આત્મજ્ઞાની તરીકે, અંતરાત્મા તરીકે માનવો. સમજાણું કાંઈ ? પરને માટે અહીં વાત નથી. એની પોતાની આત્માની ઓળખાણમાં આવી ચીજ વ્યવહારમાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? કોઈ કહે કે, અમારે પરનું શું કામ ? પરની વાત ક્યાં છે અહીંયાં ? પોતાના નિશ્ચય શ્રદ્ધામાં વ્યવહાર શ્રદ્ધાના ભાવમાં જે આત્માની દશા છે એની વિપરીત ન મનાઈ જાય, છે તેવી માનવી એને માટે વ્યવહાર સમકિત કહેવામાં આવ્યું છે. પોતા માટે છે, પરને માટે અહીં ક્યાં વાત છે ? સમજાણું કાંઈ ?

એ અંતરાત્મા આત્મજ્ઞાનીના ત્રણ પ્રકાર છે. ‘ઉત્તમ, મધ્યમ અને જઘન્ય એમ ત્રણ પ્રકારના છે.’ એ ત્રણ પ્રકારમાં ‘અંતરંગ અને બહિરંગ એ બે પ્રકારના પરિગ્રહ રહિત (શુદ્ધ ઉપયોગી) શુદ્ધ-ઉપયોગી (નિજધ્યાની) આત્મધ્યાની (મુનિ) દ્વિગંબર મુનિ ઉત્તમ અંતરાત્મા છે.’ એમ સમ્યગ્દષ્ટિએ વ્યવહાર સમકિતમાં આવા મુનિને ઉત્તમ આત્મા-અંતરાત્મા માનવો. કેવો ? એને બાહ્ય અને અંતરંગ પરિગ્રહનો ત્યાગ હોય. બહારમાં એક વસ્ત્રનો તાણો ન હોય. અંતર ત્રણ કષાયનો અભાવ હોય, એવા સંગ વિનાનો. અંતર રાગનો સંગ નહિ, બહારમાં પરિગ્રહનો, વસ્ત્ર-પાત્રનો સંગ નહિ. પરિગ્રહ એક શુદ્ધઉપયોગી, શુદ્ધ પરિણામી, શુદ્ધ ઉપયોગવાળો. એ શુદ્ધઉપયોગને શુદ્ધ પરિણામ પણ કહ્યા છે, ભાઈ ! એ બપોરે કહીશું. આમાં ગાથા આવે છે ને ? એમાં શુદ્ધઉપયોગ ને શુદ્ધ પરિણામ છેલ્લે લઈ લીધું છે. શુદ્ધ પરિણામ, એ તો શુદ્ધ

પરિણામ જ છે. સમજાણું કાંઈ ?

શુદ્ધઉપયોગી નામ જેના શુદ્ધ પરિણામ છે. પુણ્ય-પાપ વિનાના શુદ્ધ પરિણામ ને શુદ્ધ ઉપયોગ છે. બાહ્ય ત્યાગ છે, અભ્યંતર રાગનો ત્યાગ છે. અંદર આત્માના વેપારમાં પેલો ત્યાગ કહ્યો. હવે અહીં અસ્તિથી શું છે ? કે, આત્મા શુદ્ધ સ્વભાવની રમણતાવાળો જીવ છે તે નિજધ્યાની-આત્માના ધ્યાનમાં આત્માને ધ્યેયમાં લઈને ધ્યાન કરે છે. વિકલ્પ આદિનું નહિ, પરનું નહિ. એવા આત્મધ્યાની મુનિ - દ્વિગંબર મુનિ હોય છે. બાહ્યમાં દ્વિગંબર હોય, અભ્યંતરમાં ત્રણ કષાયનો અભાવ હોય. એવા આત્માને ઉત્તમ અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનની ભૂમિકામાં વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયમાં આવાને ઉત્તમ અંતરાત્મા ઓળખીને માનવો જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? એ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનના વિષયમાં એક અંતરાત્મા કહ્યો. વિશેષની વ્યાખ્યા કરશે..

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા સુદ ૧૨, બુધવાર
તા. ૨-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૪, પ. પ્રવચન નંબર-૧૫

‘દૌલતરામજી’ કૃત (‘છ ઢાળા’ની ત્રીજી ઢાળની) ચોથી ગાથાનો ભાવાર્થ છે. અધિકાર શું ચાલે છે ? કે, આ આત્મા શરીર અને પુણ્ય-પાપના રાગથી ભિન્ન (છે), એવા આત્માની શ્રદ્ધા-નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન થાય એને આ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો નવ તત્ત્વના ભેદવાળો વિષય એને શ્રદ્ધામાં હોય છે. પુણ્ય-પાપના શુભ-અશુભભાવથી અને કર્મ, શરીરથી રહિત નિશ્ચય આત્માનું ભાન થાય. પરદ્રવ્યથી ભિન્ન એમાં એ બધું આવી ગયું. આત્મા શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ આનંદની અંતર દષ્ટિ અનુભવની થાય એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-સાચું સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. એને આ સાત તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા (હોય છે) એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. આ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા ચાલે છે.

ભાવાર્થ :- ‘જીવ (આત્મા) ત્રણ પ્રકારના છે. (૧) બહિરાત્મા, (૨) અંતરાત્મા, (૩) પરમાત્મા.’ આ વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયની વાત ચાલે છે. વ્યવહાર સમક્રિતમાં બહિરાત્મા કેવો હોય એને બરાબર જાણવો જોઈએ. શરીર અને રાગને પોતાનું સ્વરૂપ માને તે બહિરાત્મા મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની છે, તેને તે રીતે જાણવો જોઈએ. પછી આગળ કહેશે, એવું બહિરાત્મ સ્વરૂપ જાણી, અને જાણીને હેય કરવું જોઈએ. સમજાય છે કાંઈ ? જે કોઈ શરીરની ક્રિયાને આત્મા માને, રાગ દયા, દાન, વ્રતાદિના શુભાશુભભાવને આત્મા માને એણે જડને, વિકારીને જ આત્મા માન્યો છે. એ બહિરાત્મબુદ્ધિ મિથ્યાદષ્ટિ છે. એ મિથ્યાદષ્ટિના ભાવને જાણીને તજવા. એમ આગળ આવશે. એને જાણીને બહિરાત્મભાવ છોડવો.

અંતરાત્મા અને પરમાત્મા. જેમ આ શરીર અને આત્માને એક માને તે બહિરાત્મા (છે). ‘તેને અવિવેકી અથવા મિથ્યાદષ્ટિ પણ કહે છે.’ તત્ત્વમૂઢા કહ્યું હતું ને ? જેને આત્મા આનંદ સ્વરૂપ જ્ઞાન (છે), રાગાદિ દુઃખરૂપ, શરીરાદિ પરરૂપ (છે) એવું જેને

અંતરમાં ભાન નથી અને પરને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે તેને બહિરાત્મા કહે છે.

‘શરીર અને આત્માને પોતાના ભેદવિજ્ઞાનથી જુદા જુદા માને...’ પોતાનો આત્મસ્વભાવ શુદ્ધ પરમ આનંદ છે, પુણ્ય-પાપના ભાવ વિકાર છે, કર્મ, શરીર એ અજીવ જડ છે. એમ જડથી, વિકારથી આત્માને જુદો અનુભવે, જુદા જાણે એને અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ ‘અંતરાત્માના ત્રણ ભેદ છે;...’ એ અંતરાત્માના ત્રણ પ્રકાર છે. ‘ઉત્તમ-મધ્યમ-જઘન્ય. તેમાં અંતરંગ અને બહિરંગ એ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહ રહિત...’ તદ્દન દ્વિગંબર હોય. જેને બાહ્ય વસ્ત્રાદિનો કંઈપણ પરિગ્રહ ન હોય, અભ્યંતર પરિગ્રહ પણ હોય નહિ. અહીં સાતમા ગુણસ્થાનથી વાત છે. શુદ્ધઉપયોગ લીધા છે ને ?

મુનિ સાતમે ગુણસ્થાને છે એને અહીંયાં ઉત્તમ અંતરાત્મામાં ગણવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ? અને જે મુનિ છઠ્ઠે ગુણસ્થાને આત્મધ્યાની-જ્ઞાની હોય પણ હજી શુભઉપયોગવાળો હોય, એને મધ્યમ અંતરાત્મા કહેવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ? એમ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિએ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં આવા તત્ત્વોને બરાબર જાણવા જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? હૈં ?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર તત્ત્વો એકલા જાણવા ...?

ઉત્તર :- એકલો વ્યવહાર મીડાં કહેવાય. નિશ્ચય આત્મા અંતરાત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ નિર્વિકલ્પ રાગ વિના, એના અંતર નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન વિના એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન હોઈ શકે નહિ. (એમ કહે છે કે), વ્યવહાર સમ્યગ્દષ્ટિને જઘન્ય કહેવાય કે નહિ ?

આત્મા અંતર નિરાકુળ આનંદસ્વરૂપની સત્તાનો સ્વભાવ એટલે કે કર્મ, શરીર તે અજીવ છે તેનાથી જુદો અને પુણ્ય-પાપના ભાવ આસ્રવભાવ છે એનાથી સ્વભાવ જુદો (છે). અજીવથી જીવતત્ત્વ જુદું અને વિકારીભાવથી એનો શુદ્ધ સ્વભાવ જુદો (છે). એમ અંતરાત્મામાં અંતર દષ્ટિ, નિર્વિકલ્પ અનુભવજ્ઞાનમાં થયા વિના એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, સાચું સમ્યગ્દર્શન હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? અને સાચા સમ્યગ્દર્શન વિના એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન હોઈ શકે નહિ. સાચામાં (-નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિત) વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનવાળો અંતરાત્માને (અર્થાત્) બાહ્ય(અંતર) પરિગ્રહ રહિત શુદ્ધઉપયોગી જીવ છે એને ઉત્તમ અંતરાત્મા (માને છે). વ્યવહાર સમકિતી નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ સહિત

આવાને-શુદ્ધઉપયોગી જીવને ઉત્તમ અંતરાત્મા માને છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- કોને ? વ્યવહાર હોય નહિ પછી પ્રશ્ન ક્યાં ? જઘન્ય, મધ્યમ વ્યવહારની વાત જ નથી.

અહીં તો આત્માના શુદ્ધ ભાનપૂર્વકના ત્રણ પ્રકાર છે. વ્યવહાર સમકિતવાળો એમ માને. વ્યવહાર સમકિત (સહિત) નિશ્ચય સમકિત તો છે. વ્યવહારમાં માને છે તો શું વાંધો છે ? એમ ઇ કહે છે. પણ વ્યવહારમાં માને શું ? પરનું. પરના સ્વરૂપને વ્યવહારમાં માને શું ? કે, જેને શુદ્ધઉપયોગરૂપી આત્મધ્યાન, જ્ઞાન વર્તે છે એને એ મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહારે પરદ્રવ્ય છે એટલે એને માને. સમજાણું કાંઈ ?

‘અંતરંગ અને બહિરંગ એ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહથી રહિત...’ અંતર આત્મામાં ત્રણ કષાયનો અભાવ અને આત્માનું ધ્યાન, આનંદ જેને પ્રગટ્યા છે. બહારમાં વસ્ત્રનો તાણો, ધાગો પણ નથી. એવા ‘સાતમાથી બારમા ગુણસ્થાનમાં વર્તતા શુદ્ધ-ઉપયોગી અને...’ આત્મધ્યાનમાં મસ્ત છે, અતીન્દ્રિય આનંદના અનુભવમાં (મસ્ત છે) એવા ‘દ્વિગંબર મુનિ ઉત્તમ અંતરાત્મા છે.’ સમજાય છે કાંઈ ? એમ સમ્યગ્દષ્ટિ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમકિતમાં આવા ભેદને આ પ્રકારે માને અને જાણે છે, એમ કહે છે. આહા..હા..! સ્પષ્ટ જ છે. ભાઈ !

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ(ને) પોતાના આત્માનું શુદ્ધપણાનું ભાન અનુભવની દષ્ટિમાં વર્તે છે. એવા નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમકિતમાં એટલે શુભ વિકલ્પમાં, એ જાતના ક્ષયોપશમ જ્ઞાનમાં (એમ જાણે છે). સમજાણું કાંઈ ? અંતરાત્માને એમ એ માને (છે) કે, જે આત્મધ્યાન-જ્ઞાનમાં આનંદસ્વરૂપમાં લીન છે. બાહ્ય દ્વિગંબર દશા છે, અંતરમાં આનંદમાં શુદ્ધમાં લીન થઈ ગયા છે. એને વ્યવહાર સમકિતની શ્રદ્ધામાં ઉત્તમ અંતરાત્મા તરીકે સ્વીકારે. ત્યાંથી માંડીને બારમા ગુણસ્થાન સુધી ઉત્તમ અંતરાત્મા છે એમ વ્યવહાર સમકિતમાં નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ સ્વીકારે. કહો, આ તમે ત્યાં વાંચ્યું છે કે નહિ ? આ તો સ્પષ્ટ વાત છે, હોં ! બહુ સ્પષ્ટ કરી છે. શુદ્ધઉપયોગમાં રમનાર દ્વિગંબર મુનિ હોય. અંતર શુદ્ધઉપયોગ આનંદર્કંઠમાં રમનાર હોય, લીન હોય. તે સાતમાથી બારમા (ગુણસ્થાન) સુધી. એને ઉત્તમ અંતરાત્મા કહેવામાં આવે છે.

મધ્યમ અને જઘન્ય અંતરાત્મા તથા સકલ પરમાત્મા
 મધ્યમ અન્તર-આતમ હૈં જે, દેશવ્રતી અનગારી;
 જઘન કહે અવિરત સમદષ્ટિ, તીનોં શિવમગચારી.
 સકલ નિકલ પરમાતમ દ્વૈવિધ, તિનમેં ઘાતિ નિવારી;
 શ્રી અરિહન્ત સકલ પરમાતમ, લોકાલોક નિહારી. ૫.

અન્વયાર્થ :- (અનગારી) છઠ્ઠા ગુણસ્થાન વખતે અંતરંગ અને બહિરંગ પરિગ્રહ રહિત યથાજાતરૂપધર ભાવલિંગી મુનિ તથા (દેશવ્રતી) બે કષાયના અભાવ સહિત એવા પંચમ ગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક (મધ્યમ) મધ્યમ (અંતર-આતમ) અંતરાત્મા (હૈં) છે અને (અવિરત) વ્રત રહિત (સમદષ્ટિ) સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ (જઘન) જઘન્ય અંતરાત્મા (કહે) કહેવાય છે. (તીનોં) એ ત્રણે (શિવમગચારી) મોક્ષમાર્ગ પર ચાલવાવાળા છે. (સકલ નિકલ) સકલ અને નિકલના ભેદથી (પરમાતમ) પરમાત્મા (દ્વૈવિધ) બે પ્રકારના છે, (તિનમેં) તેમાં (ઘાતિ) ચાર ઘાતિકર્મોને (નિવારી) નાશ કરવાવાળાં (લોકાલોક) લોક અને અલોકને (નિહારી) જાણવા-દેખવાવાળા (શ્રી અરિહંત) અરિહંત પરમેષ્ટી (સકલ) શરીરસહિત (પરમાતમ) પરમાત્મા છે.

ભાવાર્થ :- ૧. જે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનાદિ સહિત છે, ત્રણ કષાયરહિત, શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મને અંગીકાર કરી અંતરંગમાં તો એ શુદ્ધોપયોગવડે પોતે પોતાને અનુભવે છે, કોઈ ને ઈષ્ટ-અનિષ્ટ માની રાગ-દ્વેષ કરતા નથી, હિંસાદિરૂપ અશુભોપયોગનું તો અસ્તિત્વ જ જેને રહ્યું નથી એવી અંતરંગદશા સહિત બાહ્ય દિગમ્બર સૌમ્યમુદ્રાધારી થયા છે, અને છઠ્ઠા પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાનકના કાળે ૨૮ મૂળગુણને અખંડિત પાળે છે, તેઓ તથા જે અનંતાનુબંધી તથા અપ્રત્યાખ્યાનીય બે કષાયના અભાવ સહિત સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક છે તે મધ્યમ અંતરાત્મા છે. અર્થાત્ છઠ્ઠા અને પાંચમા ગુણસ્થાનવર્તી જીવ મધ્યમ અંતરાત્મા છે. *

૨. સમ્યગ્દર્શન વિના કદી ધર્મની શરૂઆત થતી નથી, જેને નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન નથી તે જીવ બહિરાત્મા છે.

૩. પરમાત્મા બે પ્રકારે છે : ^૧ સકલ અને ^૨ નિકલ. (૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સકલ (શરીર સહિત) પરમાત્મા છે, (૨) સિદ્ધ પરમાત્મા તે નિકલ (અશરીરી) પરમાત્મા છે. તેઓ બન્ને સર્વજ્ઞ હોવાથી લોક અને અલોક સહિત સર્વ પદાર્થોનું ત્રિકાળવર્તી સંપૂર્ણ સ્વરૂપ એક સમયમાં યુગપત્ (એકસાથે) જાણનારા-દેખનારા સર્વના જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે. તે ઉપરથી નક્કી થાય છે કે જેમ સર્વજ્ઞનું જ્ઞાન વ્યવસ્થિત છે તેમ તેમના જ્ઞાનના શેયો સર્વ દ્રવ્યો-છએ દ્રવ્યોની ત્રણ કાળની કમબદ્ધ પર્યાયો નિશ્ચિત-વ્યવસ્થિત છે, અને કોઈ પર્યાય આડીઅવળી થતી નથી એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ માને છે, તથા એવી માન્યતા (નિર્ણય) જેને ન હોય તેને સ્વપર પદાર્થનો નિશ્ચય ન હોવાથી શુભાશુભ વિકાર અને પરદ્રવ્ય સાથે કર્તાબુદ્ધિ, એકતાબુદ્ધિ હોય જ છે તેથી તે જીવ બહિરાત્મા જ હોય છે.

હવે ‘મધ્યમ અને જઘન્ય અંતરાત્મા તથા સકલ પરમાત્મા.’

મધ્યમ અન્તર-આતમ હૈં જે, દેશવ્રતી અનગારી;
જઘન કહે અવિરત સમદષ્ટિ, તીનોં શિવમગચારી.
સકલ નિકલ પરમાતમ દ્વૈવિધ, તિનમેં ઘાતિ નિવારી;
શ્રી અરિહન્ત સકલ પરમાતમ, લોકાલોક નિહારી. પ.

‘(અનગારી) છઠ્ઠા ગુણસ્થાન વખતે અંતરંગ અને બહિરંગ પરિગ્રહ રહિત...’ સાચા મુનિ કેવા હોય કે અભ્યંતરમાં તો આનંદાદિનો અનુભવ ત્રણ કષાય રહિત થયો હોય અને બહારમાં ‘યથાજાતરૂપધર...’ જેવો માતાએ (જન્મ આપ્યો) એવો નગ્ન

* સાવયગુણહિ જુક્તા, પમત્તવિરદા ય મજ્જિમા હોંતિ ।

શ્રાવકગુણૈસ્તુ યુક્તાઃ પ્રમત્તવિરતાશ્ચ મધ્યમાઃ ભવન્તિ ।

અર્થ :- શ્રાવકના ગુણોથી યુક્ત અને પ્રમત્તવિરત મુનિ મધ્યમ અન્તરાત્મા છે. [સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા ગાથા ૧૯૬]

૧. સ=સહિત, કલ=શરીર, સકલ એટલે શરીર સહિત.

૨. નિ=રહિત, કલ=શરીર, નિકલ એટલે શરીર રહિત.

દ્વિગંબર લિંગ. અંતરમાં ત્રણ કષાયના અભાવનો આનંદસહિતનો અનુભવ. એવા ભાવલિંગી મુનિ મધ્યમ અંતરાત્મા છે. એવા ભાવલિંગી મુનિ મધ્યમ (અંતરાત્મા છે).

ઉત્તમ (અંતરાત્મા)

સાતમેથી ગણ્યા.

આ છઠ્ઠાને અને

પાંચમાનો

મધ્યમવર્તી કહે છે.

ચોથાને જઘન્ય

કહેશે. સમજાય છે

કાંઈ ? એટલે

ચોથેથી બારમા

સુધી અંતરાત્મા

હોય. એના ત્રણ

ભાગ પાડવા.

સાતમેથી બાર

સુધી ઉત્તમ, છઠ્ઠું

અને પાંચમું મધ્યમ,

ચોથું ગુણસ્થાન જઘન્ય.

છે તો ત્રણે મોક્ષના

માર્ગી-શિવમગચારી.

આત્મજ્ઞાની જીવ બીજાને

સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા (ગુણસ્થાનવાળાને)

જઘન્ય અંતરાત્મા તરીકે

વ્યવહાર સમક્રિતમાં

એને જાણે.

આત્મજ્ઞાની જીવ મુનિને

ભાવલિંગી સંતને, ત્રણ

કષાયના અભાવનો આનંદ,

શાંતિ પ્રગટ્યા (છે), બહારમાં

નગ્ન લિંગ છે પણ છે

શુભઉપયોગી. શુભવિકલ્પ

છે એથી તેને નિશ્ચય

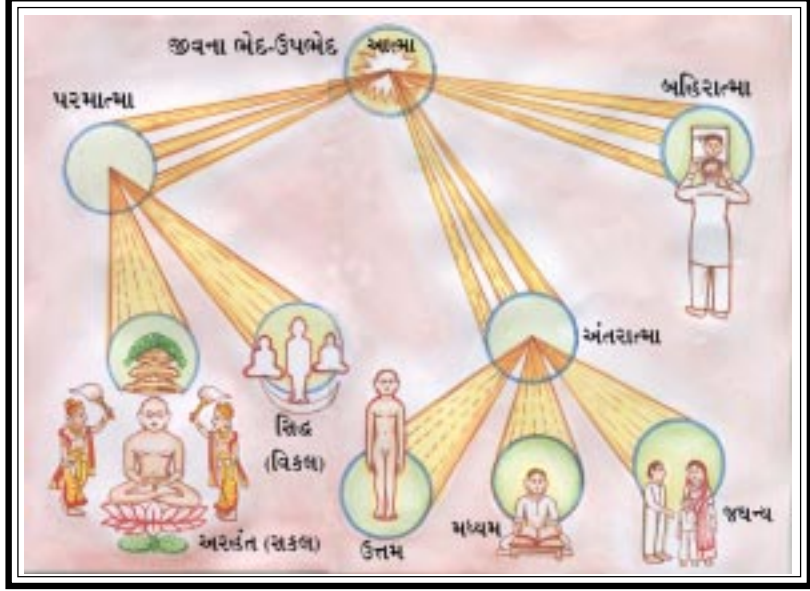
આત્મજ્ઞાની મધ્યમ

અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર

સમક્રિતમાં સ્વીકારે

છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ

ઝીણું. આમાં કેટલા

સાતમેથી બાર

સુધી ઉત્તમ, છઠ્ઠું

અને પાંચમું મધ્યમ,

ચોથું ગુણસ્થાન જઘન્ય.

છે તો ત્રણે મોક્ષના

માર્ગી-શિવમગચારી.

આત્મજ્ઞાની જીવ બીજાને

સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા (ગુણસ્થાનવાળાને)

જઘન્ય અંતરાત્મા તરીકે

વ્યવહાર સમક્રિતમાં

એને જાણે.

આત્મજ્ઞાની જીવ મુનિને

ભાવલિંગી સંતને, ત્રણ

કષાયના અભાવનો આનંદ,

શાંતિ પ્રગટ્યા (છે), બહારમાં

નગ્ન લિંગ છે પણ છે

શુભઉપયોગી. શુભવિકલ્પ

છે એથી તેને નિશ્ચય

આત્મજ્ઞાની મધ્યમ

અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર

સમક્રિતમાં સ્વીકારે

છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ

ઝીણું. આમાં કેટલા

પરમાત્મા

અહિરાત્મા

અંતરાત્મા

ઉત્તમ

મધ્યમ

જઘન્ય

‘તથા બે કષાયના અભાવ સહિત...’ શ્રાવક. સાચા શ્રાવક કેવા હોય ? આત્માના

અનુભવ સહિત જેને બીજા બે કષાયનો અભાવ હોય. એવા બે કષાયના અભાવ એટલે અનંતાનુબંધી અને અપ્રત્યાખ્યાની, એનો અભાવ (હોય). એને શ્રાવક કહેવાય. ‘એવા પંચમ ગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક (મધ્યમ) અંતરાત્મા છે...’ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ બીજા પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા શ્રાવક, બે કષાયના અભાવવાળા, આત્માની શાંતિ જેને પ્રગટી છે અને બાર વ્રતના વિકલ્પાદિ હોય છે એવા શ્રાવકને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમક્રિતમાં જાણે અને માને છે. કહો, ભાઈ ! તમે ત્રણે જણા અહીં હાજર છો ને ! કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો નિશ્ચય સહિત વ્યવહારમાં આમ માને તો વ્યવહાર કહેવાય. અને સામાનો તે વ્યવહાર આવો માને. સામાની આવી દશા હોય. સાતમાથી બારમા ગુણસ્થાન સુધીનાને ઉત્તમ અંતરાત્મા માને, છઠ્ઠાવાળાને શુભઉપયોગમાં હોય અને અંતરમાં ત્રણ કષાયનો અભાવ છે. આનંદ શુદ્ધ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિત છે. એને પણ વ્યવહાર સમક્રિતમાં વિકલ્પાદિ હોય છે. એવા જીવને નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહાર સમક્રિતમાં મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? થોડામાં બહુ ભર્યું છે, હોં ! ‘ઢૈલતરામ.. ઢૈલતરામ!’ ગૃહસ્થ હતા, દિગંબર ગૃહસ્થ. ગાગરમાં સાગર ‘છ ઢાળા’. ગાગરમાં સાગર ભરી દીધી છે. પહેલાના શ્રાવકો પણ આવા હતા. ઊંચા શ્રાવક, ઊંચા ધર્માત્મા, ભાનવાળા હતા, હોં ! આહા..હા...! શું કહે છે ?

‘અને વ્રત રહિત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ...’ જેને વ્રત જરીયે નથી, પણ સમ્યગ્દર્શન નિશ્ચય છે. એવા અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિને નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ, નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ એટલે કે ચોથાવાળો, પાંચમાવાળો અને છઠ્ઠાવાળો, ભાઈ ! લ્યો, વળી આની કોરથી ભેદવાળો પાડવો જોઈએ ને ? ચોથા ગુણસ્થાનવાળો નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ, પાંચમાવાળો નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ કે છઠ્ઠાવાળો સમ્યગ્દષ્ટિ. સાતમાવાળો શુદ્ધઉપયોગમાં છે. એવા નિશ્ચય ચોથું, પાંચમા અને છઠ્ઠે (વર્તતા) નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ, જે ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠાવાળો હોય એ વ્યવહારમાં અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિ વ્રતરહિત જે સમ્યગ્દષ્ટિ છે એને જઘન્ય અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમક્રિતમાં સ્વીકારે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા મુનિ હોય, જેને મધ્યમ અંતરાત્મા કહ્યા, એ મુનિ પોતાના આનંદના શુદ્ધભાવમાં ત્રણ કષાય રહિત વર્તે છે, એવા જીવો બીજા મુનિને શુદ્ધઉપયોગી

સાતમેથી બાર સુધીનાને ઉત્તમ અંતરાત્મા (તરીકે) સ્વીકારે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા બીજા મુનિ હોય, આત્મધ્યાની-જ્ઞાની (હોય) પણ શુભઉપયોગમાં વર્તમાનમાં વર્તતા હોય, એને મધ્યમ અંતરાત્મા સ્વીકારે અને સમકિતી પ્રતરહિત હોય એને એ મુનિપણ જઘન્ય અંતરાત્મા (તરીકે) સ્વીકારે. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં (આમ સ્વીકારે છે). સમજાણું કે નહિ આમાં ? આ રાત્રે પૂછે તો આવડશે કે નહિ ? બરાબર આવડશે, કહે છે. કહો, સમજાણું આમાં ?

‘એ ત્રણે મોક્ષમાર્ગ પર ચાલવાવાળા છે.’ સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા ગુણસ્થાનમાં પ્રતરહિત હો, પ્રત ન હોય, પચખાણ ન હોય પણ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે એ અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિ શિવ-મોક્ષમાર્ગમાં છે. જુઓ ! પોતે શિવમાર્ગમાં છે, મોક્ષમાર્ગ પર ચાલે છે, ભલે હજી ચારિત્ર નથી છતાં મોક્ષમાર્ગમાં ચાલે (છે), ઇ મોક્ષમાર્ગે છે. અને રાગને પુણ્યને પોતાના માને, દેહાદિને પોતાના માને એ મિથ્યાદષ્ટિ છે એ બંધમાર્ગમાં ચાલે છે. એમ સમ્યગ્દષ્ટિ બીજાને બહિરાત્માને બંધમાર્ગે ચાલનારને તે રીતે બહિરાત્મા (તરીકે) સ્વીકાર કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? ખુલાસો ઘણો કર્યો છે.

પરદ્રવ્યથી ભિન્ન કહ્યું હતું કે નહિ ? એ.. દેવાનુપ્રિયા ! એમાં કહ્યું હતું ને ? પછી આ નવની વાત કરી છે કે નહિ ? એની સાથે આ મેળથી એમણે કહ્યું છે કે નહિ ? એ તો આપણે જરી વિસ્તાર કરીએ (છીએ). ભાઈ ! જુઓ !

આ આત્મા પુણ્ય-પાપના શુભ-અશુભ રાગરહિત, દેહરહિત એવી આત્માની નિશ્ચય સમ્યક્દષ્ટિ જીવ પણ મોક્ષમાર્ગે છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરીને કોઈ મુનિ થઈને બેસે, પણ બાહ્ય શરીરની ક્રિયા મારી છે અને દયા, દાનના પરિણામ મને લાભદાયક છે (એમ માને છે) એ બહિરાત્મા છે. એ મોક્ષમાર્ગમાં નથી, એ બંધમાર્ગમાં છે. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં કહ્યું છે ને ઇ ? ‘ઙ્ઙહત્યો મોક્ષમગો’ ત્યાં પણ એમ કીધું, ભાઈ ! આવ્યું, ઠીક ! ગૃહસ્થી પણ મોક્ષમાર્ગમાં છે. લ્યો, આની સાથે મેળવ્યું. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’નો શબ્દ વાપર્યો લાગે છે. છે ને ? ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’. ગૃહસ્થ પણ આત્મદષ્ટિ સહિત... આમાં ખૂબી તો એ લેશે કે, સમ્યગ્દષ્ટિએ શું કરવું ? કે, બહિરાત્માને જાણીને તજવા. તજવા એટલે શ્રદ્ધામાંથી છોડવા. એ વ્યાખ્યા લેશે. બહારથી છોડવા-બોડવાની વ્યાખ્યા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

જે જીવો પુણ્ય-પાપના ભાવથી ધર્મ માને, કારણ કે સ્વભાવ શુદ્ધ છે એને અશુદ્ધથી (ધર્મ) માન્યો. અને જડને મારું દ્રવ્ય માને. એટલે દ્રવ્ય અને ભાવ બેયની ભૂલ છે. એવો જે મિથ્યાદષ્ટિ જીવ બહિરાત્મા બાહ્ય ત્યાગમાં વર્તતો હોય. સમજાય છે ? અને પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ કદાચિત્ વર્તતા હોય પણ એ બહિરાત્મા છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે. બંધમાર્ગમાં વર્તે છે. સમ્યગ્દષ્ટિ એને એમ માને છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વ્રતરહિત હોય, બાહ્ય ત્યાગ ન હોય, અંદર આસક્તિનો ત્રણ કષાયનો ભાવ હોય છતાં સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા ગુણસ્થાનવાળો, પાંચમાવાળો, છઠ્ઠાવાળો વ્યવહાર સમકિતમાં એને મોક્ષમાર્ગી છે એમ સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ?

ચોથા ગુણસ્થાનવાળો શિવમાર્ગી વ્યવહાર સમકિતમાં એ બહિરાત્માને બંધમાર્ગી સ્વીકારે છે. અને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને મોક્ષમાર્ગે છે એમ વ્યવહાર સમકિતમાં (સ્વીકારે છે). કેમકે પરદ્રવ્ય છે ને ? અને પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા ધર્માત્મા બે કષાયના અભાવવાળાને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે, મોક્ષમાર્ગ તરીકે સમકિતી એને સ્વીકારે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા ભાવલિંગી મુનિ, આત્મશ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને શાંતિ પ્રગટી છે પણ અત્યારે શુભઉપયોગ છે, એવા મુનિ સામા ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલા, બે કષાયના અભાવવાળા શ્રાવકને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમકિતમાં એને સ્વીકારે છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ હોય એ પણ મોક્ષમાર્ગી છે એમ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા શુભઉપયોગમાં વ્યવહાર સમકિતમાં એ પણ મોક્ષમાર્ગી છે એમ (સ્વીકારે છે). છઠ્ઠાવાળા ચોથાવાળાને વ્યવહારથી વ્યવહાર સમકિતના વિષયમાં એ નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગે છે એમ સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? પુસ્તક લીધું છે કે નહિ ?

બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા એ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે. કોને ? અંતરાત્માને. અહીં પરમાત્માની વાત નથી, બહિરાત્માની વાત નથી. અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ પછી ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું (હોય) સાતમે શુદ્ધઉપયોગ (છે એવા), અંતરાત્માને શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનની પ્રતીત અને અનુભવવાળાને (અર્થાત્) ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા (ગુણસ્થાનવાળાને) બીજા જીવો રાગને, પુણ્યને ધર્મ માનનારા એવા બહિરાત્માને સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરાત્મા, બહિરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમકિતમાં સ્વીકારે છે. અને ચોથા

ગુણસ્થાનવાળા વ્રતરહિત હોય, અવિરતી હોય તો એ અંતરાત્મા ચોથા, પાંચમાં, છઠ્ઠાવાળા એને મોક્ષમાર્ગમાં-શિવમાર્ગે ચાલે છે એમ વ્યવહાર સમક્રિતમાં એ સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? વાત એની ચાલે છે કે નહિ ? ભેદની વાત ચાલે છે.

અભેદમાં તો આત્માની દૃષ્ટિ, અનુભવ થઈ નિશ્ચય તે અંતરાત્મા (છે). એને પછી કોઈને ત્રણ કષાય રહ્યા હોય, કોઈને બે રહ્યા હોય કોઈને એક રહ્યો હોય પણ છે એ અંતરાત્મા. એ અંતરાત્મા સામા જીવતત્ત્વના ત્રણ પ્રકાર (સ્વીકારે છે). એ વ્યવહારમાં જીવતત્ત્વની શ્રદ્ધા કરે છે ને ? શેની કરે છે ? અંતરાત્મા નિશ્ચય સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ, એના વ્યવહારમાં જીવના ત્રણ પ્રકારનો સ્વીકાર કરે છે. અહીં પ્રયોજનભૂતની જ વાત છે. બીજા ફલાણા ભેદ ને ફલાણા ભેદની વાત અહીં નથી.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નિશ્ચય સમ્યગ્દૃષ્ટિ અંતરાત્મા, પછી ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠે ગમે તે હોય, સામે જીવના પર્યાયના ત્રણ પ્રકાર (સ્વીકારે છે). દ્રવ્ય તો દ્રવ્ય છે, પણ એની પર્યાયમાં એક બહિરાત્મા પુણ્યને, વિકલ્પને, દેહની ક્રિયાને પોતાની માને (છે) એને જીવના એક બહિરાત્મા ભાગ તરીકે સ્વીકારે છે. અહીં જીવતત્ત્વની વાત ચાલે છે કે નહિ ? સમજાણું કાંઈ ? અને એ અંતરાત્મા બીજો જે જીવ છે, જે નિશ્ચય સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે અને અંદર વ્રતરહિત છે, વ્રતરહિત છે એને નિશ્ચય અંતરાત્મા વ્યવહાર સમક્રિતમાં એને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે બીજા શ્રાવકને સ્વીકારે છે. એ જીવનો એક ભેદ સ્વીકારે છે. જીવના આવા ત્રણ ભેદમાં આ રીતે સ્વીકારે છે. બહિરાત્માને બહિરાત્મા તરીકે, જઘન્ય અવિરતી સમ્યગ્દૃષ્ટિને શિવમાર્ગી તરીકે-જઘન્ય અંતરાત્મા તરીકે, શ્રાવકને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે, શિવમાર્ગી તરીકે વ્યવહાર સમક્રિતમાં સ્વીકારે છે. અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળો કે પાંચમા, ચોથાવાળો અંતરાત્મા સામા જીવને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં હોય એને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે જીવના ત્રણ ભેદમાંથી આ ભેદવાળો સ્વીકારે છે. આહા..હા...! સમજાણું ?

મુમુક્ષુ :- બહિરાત્માને સ્વીકારવું ?

ઉત્તર :- કીધું ને, બહિરાત્માને સ્વીકારે. રાગ-દ્વેષને મારા માને છે એ સ્વીકાર. એને સ્વીકાર કરવો કે નહિ ? નિશ્ચય નથી ત્યાં વ્યવહાર ક્યાંથી આવ્યો ? એ માટે તો આ સ્પષ્ટીકરણ ચાલે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આહા..હા...! મૂળ જ્ઞાનના જ

આખા વાંધા ઉઠ્યા. તત્ત્વનું જ્ઞાન.

અહીં તો ‘દૌલતરામજી’ ‘છ ઢાળા’માં એમ કહે છે કે, જીવના ત્રણ પ્રકારના ભેદ (છે). બહિરાત્મા, અંતરાત્મા (અને પરમાત્મા). અંતરાત્માના (બે) ભેદ—મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ. એ મધ્યમમાં છઠ્ઠા (ગુણસ્થાનવાળા) સુધી લીધા. અને ઉત્કૃષ્ટમાં સાતમાથી તે બારમા (સુધી). એ બધા ભેદો લીધા. જીવની પર્યાયના આ ભેદોને સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરાત્મા વ્યવહાર સમક્રિતમાં આ રીતે સ્વીકારે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

‘એ ત્રણે મોક્ષમાર્ગ પર ચાલવાવાળા છે.’ એમ સ્વીકારે છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા મુનિ પોતાના આત્મદર્શનના ભાન સહિત શુભઉપયોગ હોય તો એના વ્યવહાર સમક્રિતમાં ચોથા ગુણસ્થાનવાળા વ્રતરહિતને પણ મોક્ષમાર્ગમાં છે એમ સ્વીકારે છે. આહા..હા...! પોતે મોક્ષમાર્ગમાં છે (અને) એને મોક્ષમાર્ગમાં સ્વીકારે, એને પણ મોક્ષમાર્ગમાં સ્વીકારે. ભલે એની હદમાં, તારતમ્યતામાં ફેર છે. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! આ ‘પરમાત્મ પ્રકાશ’માં નવ તત્ત્વ, છ દ્રવ્યની વ્યાખ્યા વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગમાં આવી હતી. સમજાણું આમાં ?

દ્વિગંબર ગૃહસ્થ હો કે દ્વિગંબર મુનિ હો, એણે તો પરંપરા સનાતન વીતરાગમાર્ગ જેવો હતો એવો જ ઊભો રાખ્યો છે, ફેરફાર કાંઈ નહિ. અનાદિનો વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરનો માર્ગ, એ દ્વિગંબર શ્રાવક હો કે દ્વિગંબર મુનિ હો, એણે એ જ માર્ગ ઊભો રાખ્યો છે, ફેરફાર જરીયે થવા દીધો નથી. વર્તમાનમાં મોટા ગોટા છે.

આ..હા...! ત્રણે શિવમગચારી—મોક્ષના માર્ગ (ઉપર) ચાલનારા છે. આહા..હા...! છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળો અંતરાત્મા ચોથા ગુણસ્થાનવાળા અંતરાત્માને—સમ્યગ્દષ્ટિને મોક્ષમાર્ગમાં ચાલનારો સ્વીકારે છે. સમજાણું ? એમ પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા શ્રાવક અંતરાત્મા ચોથા ગુણસ્થાનવાળાને મોક્ષમાર્ગી તરીકે સ્વીકારે છે. ભલે તારતમ્યતામાં ફેર (છે) પણ એને સ્વીકારે છે. આહા..હા...! સમજાણું ? ચોથા ગુણસ્થાનવાળો અંતરાત્મા છઠ્ઠાવાળાને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે જીવની પર્યાયના ભેદમાં આવો જીવનો પર્યાય આનો છે એમ એ સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? સમજાય છે કે નહિ ? આવે છે ? સારું.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- વધારે તો ભગવાન કરી શકે. આપણને કેટલું આવડે ? આપણને કાંઈ આવડે છે ? આપણામાં જેટલું હોય તે પ્રમાણે થાય. એનો વિસ્તાર તો અપાર છે. વસ્તુની શક્તિ અપાર.. અપાર.. અપાર.. (છે). આહા..હા...!

હવે ત્રીજો ભેદ-સકલનિકલ. કોનો ? જીવતત્ત્વનો. અંતરાત્માનો થઈ ગયો. જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટ. સમજાણું ? હવે ત્રીજો જીવનો એક ભેદ. એક બહિરાત્મા, એક અંતરાત્મા અને પરમાત્મા એ જીવની પર્યાયના ભેદ છે. એમ વ્યવહાર સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ એના વિષયમાં ત્રીજા સકલ પરમાત્મા અને નિકલ પરમાત્માને પરરૂપે કેવા સ્વીકારે છે એની વ્યાખ્યા છે. સમજાણું ?

‘(સકલ નિકલ) સકલ અને નિકલના ભેદથી પરમાત્મા બે પ્રકારના છે, તેમાં ચાર ઘાતિકર્મોને નાશ કરવાવાળા લોક અને અલોકને જાણવા-દેખવાવાળા અરિહંત પરમેષ્ઠી શરીરસહિત પરમાત્મા છે.’ લ્યો ! શું કહે છે ? નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અંતરાત્મા ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા અંતરાત્મા નિશ્ચય ભાનવાળા વ્યવહાર સમક્રિતમાં જીવની એક બહિરાત્મપર્યાય, એક અંતરાત્મપર્યાય, એક પરમાત્મપર્યાય (સ્વીકારે છે). આ પર્યાયની વાત ચાલે છે કે નહિ ? એ પોતાના વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયમાં પરમાત્માની પર્યાય એવી સ્વીકારે છે કે, એક પરમાત્મા શરીરસહિત છે, ચાર ઘાતિકર્મોનો નાશ થયો છે, કેવળજ્ઞાન વડે લોકાલોકને જાણે છે. છે ને ? ઘાતિકર્મોને નાશ કર્યા છે. થયા છે એને નિમિત્તથી કથન કર્યું છે. લોક-અલોકને (જાણે-દેખે છે). એ ઘાતિકર્મોથી પહેલી વાત કરી. ચાર કર્મોનો નાશ થયો છે, લોકાલોકને જાણવાની શક્તિની વ્યક્તતા પ્રગટ થઈ છે એ અરિહંત પરમેષ્ઠી શરીરસહિત (છે). કલ એટલે શરીર. કલ એટલે શરીરસહિત પરમાત્મા છે. એને નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અંતરાત્મા વ્યવહાર સમક્રિતમાં આને પરમાત્મા સ્વીકારે છે. બીજાને એ પરમાત્મા સ્વીકારતો નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

લોકાલોકને એક સમયમાં જાણે. એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં પરમેશ્વર અરિહંત પ્રભુ લોક અને અલોકને એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જેમ છે તેમ જાણે. એને અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટી જીવ વ્યવહાર સમક્રિતમાં સકલ પરમાત્મા આવા હોય એમ

એની પ્રતીત વ્યવહાર સમક્રિતમાં હોય છે. એનું જ્ઞાન આવું વર્તે છે. આહા..હા...! કહો, ભાઈ ! કેટલા દિ'નું કહેતા હતા ને કે, આ વાંચો.. વાંચો. એ બહુ વંચાણું. 'પરમાત્મ પ્રકાશ'માં ઘણું ચાલ્યું. સમજાણું આમાં ?

ભાવાર્થ :- '૧. જે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિત છે,...' પાંચમી ગાથાનો ભાવાર્થ છે ને ? નિશ્ચય એટલે આત્માનું શુદ્ધ દર્શન, શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધ ચારિત્ર સહિત છે. 'ત્રણ કષાય રહિત...' છે. આ શુદ્ધોપયોગની મુનિની વ્યાખ્યા કરે છે. સમજાણું ? જેને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર-આત્માની શ્રદ્ધા, આત્માનું જ્ઞાન અને આત્માનું ચારિત્ર (પ્રગટ થયું છે). ત્રણ કષાયરહિત છે. આવું હોય એને ત્રણ કષાયરહિત હોય. એમ (કહે છે). 'શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મને અંગીકાર...' કર્યો છે. શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મ છે. પંચ મહાવ્રત, અઠવાવીસ મૂળગુણ આદિ વિકલ્પ તો આસ્રવતત્ત્વ છે. 'શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મ અંગીકાર...' કર્યો છે. 'અંતરંગમાં તો એ શુદ્ધોપયોગ વડે પોતે પોતાને અનુભવે છે,...' સમજાણું કાંઈ ?

'કોઈને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માની રાગ-દ્વેષ કરતા નથી,...' આ ઠીક છે કે અઠીક છે એવું માનીને રાગ-દ્વેષ કરતા નથી. સમજાણું કાંઈ ? નિશ્ચય સહિત છે, હોં ! મુનિધર્મ અંગીકાર કર્યો છે છતાં વર્તમાનમાં છઠ્ઠા ગુણસ્થાને વર્તે છે, એમ કહે છે. પણ શુદ્ધોપયોગ અંગીકાર કર્યો છે, એમ કહ્યું ને ? અંગીકાર કર્યો અને વર્તે છે આ. એમ. ધર્મ તો શુદ્ધોપયોગ જ અંગીકાર કર્યો હતો.

હવે (કહે છે), 'હિંસાદિરૂપ અશુભોપયોગનું તો અસ્તિત્વ જ જેને રહ્યું નથી...' ભાઈ ! શુદ્ધોપયોગ અંગીકાર કર્યો હતો અને વળી અહીં પાછું છઠ્ઠું ગુણસ્થાન લેવું છે. પહેલું મુનિપણું અંગીકાર કરે ત્યારે શુદ્ધોપયોગ (હોય). પંચ મહાવ્રત, અઠવાવીસ મૂળગુણ તો વિકલ્પ, રાગ છે. શુદ્ધોપયોગ અંગીકાર કરે, પણ જ્યારે એમાં ઠરી શકતો નથી તે ગુણસ્થાનની અત્યારે વાત કરે છે. એને હિંસાદિ જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ (એવા) અશુભોપયોગનું તો હોવાપણું જ જેને રહ્યું નથી. 'એવી અંતરંગદશા સહિત...' અંતરંગદશા સહિત 'બાહ્ય દિગંબર સૌમ્યમુદ્રાધારી થયા છે,...' બહારમાં દિગંબર નગ્ન, વસ્ત્રનો ધાગો નહિ. કેવા ? સૌમ્યમુદ્રા. શાંત.. શાંત.. શાંત.. શાંત.. ઉપશમરસના ઢાળે ઢળી ગયા છે.

‘છઠ્ઠા પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાનકના કાળે ૨૮ મૂળગુણને અખંડિત પાળે છે,...’ સમજાણું કાંઈ ? અઠવાવીસ મૂળગુણ જે મુનિના છે, વસ્ત્રરહિતપણું, ઊભા ઊભા આહાર લેવો, એક ઠેકાણે આહાર કરવો, એને માટે ચોકા કરેલા આહાર લેવો નહિ, એને માટે બનાવેલો આહાર લે નહિ. એવો એને અઠવાવીસ મૂળગુણનો ચોખ્ખો વ્યવહાર હોય છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર હોય છે. એની સાથે આવો વ્યવહાર ચોખ્ખો હોય છે.

‘તેઓ તથા જે અનંતાનુબંધી તથા અપ્રત્યાખ્યાનીય બે કષાયના અભાવ સહિત સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક છે...’ અહીં મધ્યમની વાત છે ને ? સમજાણું કાંઈ ? ‘તે મધ્યમ અંતરાત્મા છે.’ છઠ્ઠા અને પાંચમાવળા. ‘અર્થાત્ છઠ્ઠા અને પાંચમા ગુણસ્થાનવર્તી જીવ મધ્યમ અંતરાત્મા છે.’ સમજાણું ? એ ‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’નો આધાર આપ્યો છે. એવા મધ્યમ અંતરાત્માને જેવી એની સ્થિતિ છે તે રીતે અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહાર સમકિતમાં સ્વીકાર કરે છે. ઓહો..હો...! ‘દૌલતરામજી’એ ‘છ ઢાળા’ હિન્દીમાં બનાવ્યું છે. પણ કેટલું ભર્યું છે એમાં ! પહેલાના પંડિતો તો બહુ (વિચક્ષણ હતા). જે પરંપરાની રીત, માર્ગ હતો એને જ પોતે કહ્યો છે. હેં ?

મુમુક્ષુ :- .. અર્થ જુદા કરી નાખ્યા.

ઉત્તર :- અર્થ જુદા કરી નાખ્યા. વાત ફેરવી નાખી, શું થાય ? સર્વજ્ઞ રહ્યા નહિ, દેવોની હાજરી નહિ, ચાર જ્ઞાન આદિ પૂરું જ્ઞાન વિશેષ પ્રગટ થવાની લાયકાત નહિ. ફેરફાર થઈ ગયો, પણ યથાર્થ છે એ તો યથાર્થ રહેશે. એમાં કંઈ ફેરફાર થાશે નહિ. એમાં કાંઈ ફેરફાર થાય ?

‘૨. સમ્યગ્દર્શન વિના કદી ધર્મની શરૂઆત થતી નથી,...’ આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવના અનુભવની દષ્ટિ, સમ્યગ્દર્શન વિના ધર્મની કંઈ શરૂઆત હોતી નથી. એ સમ્યગ્દર્શન ન હોય ત્યાં દયા, દાન, વ્રતના ગમે એટલા પરિણામ હોય તો એ બધા બંધના ભાવમાં, મોક્ષમાર્ગમાં એ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? ‘જેને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન નથી તે જીવ બહિરાત્મા છે.’ તે તો પુણ્ય અને પાપને પોતાના માને છે. જે વિભાવ છે તેને સ્વભાવ માને છે અને જડની ક્રિયા છે તે આત્મદ્રવ્યની છે એમ માને છે. સમજાણું કાંઈ ? એવા બહિરાત્મા છે એને બહિરાત્મા તરીકે સમ્યગ્દષ્ટિ

સ્વીકારે.

‘પરમાત્મા બે પ્રકારે છે : સકલ અને નિકલ. (૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સકલ (શરીર સહિત)...’ કલ એટલે શરીર. ‘પરમાત્મા છે.’ જુઓ ! અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ પરમાત્મા શરીરસહિત હોય છે એને વ્યવહાર સમક્રિતમાં સ્વીકારે છે. ત્યારે શરીરસહિત પરમાત્મા અત્યારે ક્યાંક છે કે નહિ ? પાંચમા આરાના સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરાત્મા જીવ શરીરસહિત પરમાત્માને વ્યવહાર સમક્રિતમાં પરમાત્માને જીવની પર્યાય ઉત્કૃષ્ટ પરિણામી છે એવા વ્યવહાર સમક્રિતમાં સ્વીકારે છે. ત્યારે શરીરસહિત પરમાત્માને અંતરાત્મા સ્વીકારે છે તો શરીરસહિત પરમાત્મા ક્યાંક છે કે નહિ ? સમજાણું કાંઈ ? મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં કેવળી ભગવાન ‘સીમંધર’ પ્રભુ બિરાજે છે એ સકલ પરમાત્મા-શરીરસહિત પરમાત્મા (છે). એમ અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમક્રિતમાં સકલ-શરીરસહિત પરમાત્મા બિરાજે છે (એમ સ્વીકારે છે). કારણ કે શરીરસહિત છે એ મુક્તિમાં નથી. શરીરસહિત છે તો મુક્તિમાં નથી, તો ક્યાંક હોય કે નહિ ? એટલે મહાવિદેહમાં છે એમ સમક્રિતી છે સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! આ એકવાર મધ્યસ્થ થઈને વાંચે તો એને ખબર પડે. આ ‘છ ઢાળા’ વાંચીને ઘણી છાપી હશે.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- હવે અહીં સાંભળવા આવ્યા ને ! મુખ્ય તો આ લાભનું કારણ છે, ઈ તો ઠીક હવે. કહો, સમજાણું આમાં ?

‘અરિહંત પરમાત્મા સકલ (શરીર સહિત) પરમાત્મા છે,...’ એ છે એમ આની ઉપર વજન આવ્યું ને ? એ છે એને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમક્રિતમાં શરીરસહિત પરમાત્મા કોઈ ક્ષેત્રમાં છે એને એ પોતે વર્તમાનમાં પણ માને છે. કહો, બરાબર છે કે નહિ ?

હવે ‘(૨) સિદ્ધ પરમાત્મા...’ ઈ હજી આવ્યું નથી પણ એનો ખુલાસો પછી કરશે. હવે પછી આવશે. ‘સિદ્ધ પરમાત્મા તે નિકલ પરમાત્મા છે.’ એ પછીની ગાથામાં આવશે. સમજાણું ? ‘જ્ઞાનશરીરી ત્રિવિધ કર્મ-મલ, વર્જિત સિદ્ધ મહંતા;’. (ચાલતી

ગાથામાં) શબ્દ પડ્યો છે, કોણ છે એની વ્યાખ્યા નથી. એ તો ફક્ત 'નિકલ' શબ્દ પડ્યો છે ને એટલી વ્યાખ્યા (કરી છે). 'નિકલ' શબ્દ પડ્યો છે એની વ્યાખ્યા કરી. નિકલની વ્યાખ્યા છઠ્ઠામાં મૂળ પાઠમાં આવશે.

નિકલ એટલે શરીર વિનાના પરમાત્મા. તો ક્યાંક છે કે નહિ ? શરીર વિનાના પરમાત્મા આઠ કર્મનો નાશ છે અને પૂર્ણ લોકલોકને જાણે છે. સમજાય છે ? મહંતા છે, ઇ પૂજ્ય છે. અર્થમાં મહાન કરશે, બીજામાં પૂજ્ય લખ્યું છે. મહાપૂજ્ય છે એવા સિદ્ધ પરમાત્મા શરીરરહિત ત્રિકાળ જ્ઞાની (છે). શરીરરહિત છે અને ત્રિકાળ જ્ઞાન છે. કર્મનો કાંઈ સંબંધ નથી અને ત્રણકાળ ત્રણલોકનું લોકલોકનું જેને જ્ઞાન વર્તે છે. માથે કીધું એટલે એમાં આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ ?

એવા શરીરરહિત પરમાત્મા 'તેઓ બન્ને સર્વજ્ઞ હોવાથી લોક અને અલોક સહિત સર્વ પદાર્થોનું ત્રિકાલવર્તી...' સર્વ પદાર્થનું ત્રણકાળમાં વર્તનારા 'સંપૂર્ણ સ્વરૂપે એક સમયમાં યુગપત્ (એકસાથે) જાણનારા-દેખનારા સર્વના જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે.' એમ સમ્યગ્દષ્ટિ-નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહાર સમક્રિતમાં આવા પરમાત્મા છે (એમ સ્વીકારે છે). બે જાતના - સકલ (અને) નિકલ. શરીરસહિત કેવળજ્ઞાની અને એક શરીરરહિત કેવળજ્ઞાની. એ ત્રણકાળ ત્રણલોકને એક સમયમાં પૂરા બરાબર જાણે છે. એમાં કાંઈ આઘુપાછું (જાણતા નથી). એક સમયમાં જાણવું એમાં આઘુપાછું ક્યાં આવ્યું ? સમજાણું કાંઈ ?

કેવળજ્ઞાન-‘જે જે દેખી વીતરાગને, તે તે હોસી વીરા’ જે જે સર્વજ્ઞે દીઠું તે પ્રમાણે થશે એવા સર્વજ્ઞને, અંતરાત્મા સકલ પરમાત્મા અને નિકલ પરમાત્મા, જીવની આ બે પ્રકારની પરમાત્માની પર્યાય (જાણે છે). અંતરાત્મા અને બહિરાત્માની પર્યાય ગઈ. પરમાત્માની પર્યાયને વ્યવહાર સમક્રિતમાં એ પર્યાયને જીવની પર્યાય આવી હોય, જીવની પર્યાય આવી અને આવડી મોટી હોય એને વ્યવહાર સમક્રિતમાં નિશ્ચય સમક્રિતી સ્વીકારે છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- પરદ્રવ્ય છે ને ? વ્યવહાર નહિ. નિશ્ચય છે માટે વ્યવહાર (છે). એ પરદ્રવ્ય છે ને ? ઇ ક્યાં સ્વદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્ય આશ્રિત વ્યવહાર, સ્વદ્રવ્ય આશ્રિત નિશ્ચય-

આ સિદ્ધાંત. સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને આશ્રયે દષ્ટિ કરે એ નિશ્ચય. એમાં જે નવ તત્ત્વના ભેદવાળું (જ્ઞાન કરે), એમાં અહીં તો જીવના ત્રણ પ્રકારની પર્યાયવાળા (જીવતત્ત્વની વાત ચાલે છે). એમાં પણ પરમાત્મ પર્યાયના બે પ્રકાર એવી પર્યાયવાળા જીવનો પર્યાય, એમ સ્વીકારે (છે), એટલે વ્યવહાર સમક્રિતમાં એનો સ્વીકાર આવે છે. આહા...હા...! ભગવાનઆત્મા તો એક સમયની પર્યાયમાં બધું ક્રમબદ્ધ જાણે છે. એવી એવી અનંતી પર્યાયનો એક ગુણ છે, એવા એવા અનંત ગુણનું એક દ્રવ્ય છે. એટલે બધું દ્રવ્ય પણ ક્રમબદ્ધને જાણવાની શક્તિવાળું, ગુણ પણ ક્રમબદ્ધને (જાણવાની શક્તિવાળા) અને પર્યાય પણ ક્રમબદ્ધને (જાણવાની શક્તિવાળી). એવું આખું દ્રવ્ય પ્રતીતમાં લીધું એ તો નિશ્ચય (સમક્રિત) છે. એની એક એક સમયની આ પરમાત્માની પર્યાયને શ્રદ્ધામાં લીધી એને વ્યવહાર (કહે છે). સમજાણું કાંઈ ?

‘સર્વ પદાર્થોનું ત્રિકાળવર્તી સંપૂર્ણ સ્વરૂપ એક સમયમાં...’ ભગવાન જ્ઞાનમાં (જાણે છે). અનંત કાળે કઈ દશા થશે એ ભગવાનના જ્ઞાનમાં અત્યારે આવી ગઈ છે. અનંતકાળ પહેલા થઈ ગઈ એ ભગવાનના જ્ઞાનમાં અત્યારે આવી ગઈ છે. ભગવાનના જ્ઞાનમાં એમ નથી કે ન્યાં આવો સંયોગ આવશે તો આવી થશે અને બીજો સંયોગ આવશે તો આવી થશે. એવું ભગવાનના જ્ઞાનમાં હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાન અરિહંત અને સર્વજ્ઞ સિદ્ધ. બેય સર્વજ્ઞ. એક સર્વ-જ્ઞ. સર્વજ્ઞ થયું ને ? સર્વજ્ઞ કીધા ને ? સર્વ-જ્ઞ. લોકાલોક સર્વે જાણ્યું. સર્વને જાણ્યું તો એક સમયમાં ને ? એક સમયમાં-સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં. સર્વજ્ઞ આમ બધું એક સમયમાં જાણે. એમાં આ અહીં થાશે ત્યારે આમ થાશે અને આમ થાશે એવું કાંઈ એમાં છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? સર્વજ્ઞ એમ કહ્યું ને ? લોકાલોક જાણે એ તો પહેલી વાત આવી ગઈ. ‘સકલ પરમાત્મ, લોકાલોક નિહારી.’ એમ શબ્દ પડ્યો છે ને ? શું કીધું ? ‘લોકાલોક નિહારી.’ જાણવા-દેખવાવાળા. નિહારીનો અર્થ દેખવાવાળા, નિહાળવાવાળા. લોકાલોકને નિહાળવાવાળા. સકલ કે નિકલ પરમાત્મા, અરિહંત કે સિદ્ધ લોકાલોકને નિહાળવાવાળા, નિહાળવાવાળા (છે). લોકાલોક એક સમયમાં નિહાળે છે. નિહાળવામાં જાણવું-દેખવું

બેય (આવી ગયા). સમજાણું કાંઈ ? જુઓને ! ભાષા એ વાપરી છે. સમજાણું ?

એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં કેવળી પરમાત્મા અરિહંત ભગવાન બિરાજે છે કે સિદ્ધ ભગવાન, એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં ત્રણલોક ત્રણકાળવર્તી સર્વજ્ઞ એક સમયમાં નિહાળી-દેખે-જાણે (છે), અહીં દેખે-જાણે છે. ખરેખર તો એનો પર્યાય દેખે-જાણે છે. એવડો જ એ પર્યાય છે. આહા...હા...! સમજાય છે ? એમાં આઘુપાહું હોય શી રીતે ? એવું તો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ-નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમક્રિતમાં સકલ-નિકલ પરમાત્માને લોકાલોકને એકસાથે એક સમયમાં દેખનારને એવી રીતે જાણે એને વ્યવહાર સમક્રિતનો વિષય કહેવામાં આવે છે. ન્યાં આખા વાંધા (હોય) એને નિશ્ચયનું ભાન હોઈ શકે નહિ. આહા...હા...! આકરી વાત (છે). કહો, સમજાણું કે નહિ આમાં ?

મુમુક્ષુ :- ... મોટું...

ઉત્તર :- મોટું ક્યાં છે ? એની એક સમયની પર્યાયની એવી (તાકાત છે). જાણવાના, વ્યવહાર જ્ઞાનના જાણવાની એવી તાકાત છે. એ શ્રદ્ધાનો પર્યાય નથી. જોડે વિકલ્પ છે, પણ એ જ્ઞાનનો એ સંબંધીનો, પરને જાણવાની એક સમયની પર્યાયનો વિકલ્પ સહિતના પર્યાયની એટલી તાકાત છે. સમજાણું કાંઈ ? આહાહા...! એક સમયમાં ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદકંઠ નિર્વિકલ્પ, એ તો આખું દ્રવ્ય અનંતી પર્યાયનો ગુણ અને અનંતા ગુણનો એકરસ મહાનઆત્મા એક અભેદ વસ્તુ, એકાકાર વસ્તુ (છે), જેમાં અનંતા ગુણનો ભેદ, જેમાં અનંતી પર્યાયનો ભેદ (હોવા છતાં) પણ એ વસ્તુ અભેદ (છે). એની એકપણાની એકાગ્રતાથી શ્રદ્ધા. એકાગ્રતા કહો કે એકમાં અગ્ર કહો. એકાગ્રતા-એક સ્વરૂપમાં અગ્ર થઈને, મુખ્ય રાખીને અનુભવ થયો એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન કહે છે. હવે સામે જે વ્યવહાર છે એમાં એકપણું નથી, ત્યાં અનેકપણું છે. ભાઈ ! એમાં જીવના ત્રણ પ્રકાર વર્ણવ્યા. વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયમાં જીવની પર્યાયના (ત્રણ પ્રકાર વર્ણવ્યા). એક બહિરાત્મ પર્યાય. અંતરાત્મપર્યાયના ભેદ-જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટ. જઘન્ય પર્યાય ચોથાથી, મધ્યમ પાંચમા-છઠ્ઠાની, ઉત્કૃષ્ટ સાતમથી બાર (સુધી). એ પર્યાયને એ રીતે એનું જ્ઞાન, પરલક્ષી જ્ઞાન (થાય છે) એને શ્રદ્ધા કેમ કીધી ? શ્રદ્ધા વ્યવહાર. બાકી એ શ્રદ્ધાગુણની પર્યાય નથી. એ તો જ્ઞાનનો ઉઘાડ

છે અને વિકલ્પ પર્યાય છે, એમ બે વાત છે. પરલક્ષીજ્ઞાનનો ઉઘાડ છે અને એક જાતનો વિકલ્પનો ભાગ છે એને વ્યવહાર સમક્રિત કહે છે. નથી તેને (કહે છે). આવી એક નિમિત્તતા પર્યાયની તાકાતમાં આવું જાણવું (થાય છે), આટલી તાકાત છે એથી એને વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો. દ્રવ્યની શ્રદ્ધાની તાકાત તો મહાન .... કે જેના ગુણમાં અનંતા કેવળજ્ઞાન પડ્યા છે, અનંતા યથાખ્યાત ચારિત્ર-પૂર્ણ ચારિત્ર જેના ચારિત્રગુણમાં પડ્યા છે, એવા અનંતા ગુણને એકરૂપે પ્રતીતિ (કરી) એ તો નિશ્ચય વસ્તુ થઈ ગઈ. સમજાણું કાંઈ ? આહા...હા...!

આ જીવની પર્યાયના ભેદ. બહિરાત્મા, અંતરાત્મા એ પર્યાય કીધી ને ? જીવની પર્યાયો. એ તો દ્રવ્ય તરીકે છે. એની આ પર્યાયો. બહિરાત્માને શરીરથી આત્મા એક છે કહો કે રાગથી એક છે એમ માનનાર જીવની એક બહિરાત્મ પર્યાય. એને વ્યવહાર સમક્રિતમાં એનું જ્ઞાન એમ સ્વીકારે. પરલક્ષીજ્ઞાન એ આત્મજ્ઞાન નથી. ભાઈ ! એ આમ (બહિર્મુખ) જ્ઞાન છે. આત્મજ્ઞાન અહીંનું આમ (અંતર્મુખ) જ્ઞાન છે. અંતરાત્મા ચોથાવાળા, પાંચમાવાળા મધ્યમ, છઠ્ઠાવાળા મધ્યમ. ચોથાવાળા જઘન્ય. સાતથી (બાર સુધી) ઉત્તમ. એને એ પ્રકારે સ્વીકારે. જ્ઞાનનો ભાગ-ક્ષયોપશમ એ પ્રમાણે સ્વીકારે છે. પરમાત્મા શરીરસહિત કેવળજ્ઞાની લોકાલોકને નિહાળનારા એવા પણ છે. શરીરસહિત પરમાત્મા લોકાલોકને નિહાળવાવાળા છે. શરીર ગયું એટલે કેવળજ્ઞાન ચાલ્યું ગયું એમ નથી. એ શરીર ને ઇન્દ્રિયો શું જાણે ? એ શરીર, ઇન્દ્રિયો વિના લોકાલોકને જાણે છે. અહીં કેવળજ્ઞાનમાં લોકાલોકને શરીર, ઇન્દ્રિય વિના જાણે છે. ફક્ત ચાર અઘાતિ કર્મનું નિમિત્તપણું બાકી છે એથી એની પર્યાયમાં, બીજી પર્યાયમાં નિર્મળતા ઓછી છે. આ પર્યાય તો પૂર્ણ છે. જ્ઞાન, દર્શનની પર્યાય પૂર્ણ છે. સમજાણું કાંઈ ? એવા શરીરસહિત પરમાત્મા, શરીરસહિત પરમાત્મા લોકાલોકને નિહાળનારા, એક સમયમાં નિહાળનારા, એમાં સમયભેદ છે નહિ. એક સમયમાં (જાણે) એટલે આઘુપાઠું કાંઈ હોઈ શકે નહિ. એક સમયમાં આખું, એક સમયમાં આખું. આખામાં હવે શું કહેવું ? આખું એટલે જેમ આમ પડ્યું છે, આખો લોકાલોક પર્યાયસહિત જેમ છે તેમ એક સમયમાં જાણે. એવા પરમાત્માને અંતરાત્મા વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયમાં, એના જ્ઞાનના ઉઘાડમાં, પરલક્ષી ઉઘાડમાં વિકલ્પસહિતમાં આવું જાણે છે.

આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? આ તો પુસ્તક તમારા હાથમાં છે. છે કે નહિ છોકરાઓ ? કોણ છે ઇ ? છે કે નહિ એમાં ? છોકરાઓએ પણ તૈયાર થાવું પડશે કે નહિ ? આ બધા ડોસા તો એક પછી એક ચાલશે. આહા..હા...!

ભારે વર્ણવ્યું છે, હોં ! એ વિસ્તાર તો વ્યાખ્યાન વખતે થાય. વાંચવા વખતે એટલું બધું સ્પષ્ટ ન થાય. અમારે ‘હીરાજી મહારાજ’ કહેતા, તું એકલો બેઠો વાંચે છો, તું કહે, મારે વાંચવું નથી, મારે વ્યાખ્યાન કરવું નથી, પણ એમ રહેવા દે. ‘હીરાજી મહારાજ’ બિચારા બહુ ભદ્રિક હતા. તું વાંચ, તને વાંચતા વાંચતા ખીલશે, ખ્યાલ આવશે, એમ કહેતા. બહુ ભદ્રિક હતા. વસ્તુની ખબર નહિ. એક કોર બેઠો બેઠો મારું કરું મારું કરું એમ રહેવા દે. તું વાંચ. લોકો બહુ માગે છે. એ વાંચતા વાંચતા ખ્યાલ આવશે, તર્ક ખીલશે, આમ થશે (એમ કહેતા). એ..ઇ...! એકાગ્રતા પોતાની છે કે નહિ ? એટલે જ્યારે સમજાવવું હોય છે ને ત્યારે એની સ્પષ્ટતા ખ્યાલમાં વધારે આવે, એમ. સ્પષ્ટતા વધારે (આવે). એકલું સમજવું હોય તો એને શું ? એટલી વાત છે.

‘સંપૂર્ણ સ્વરૂપ એક સમયમાં...’ એક સમયમાં. એક સમય હોય ને ? કેવળીને એક સમય છે. ‘યુગપત્ (એકસાથે) જાણનારા-દેખનારા સર્વના જ્ઞાતા-દષ્ટા છે તે ઉપરથી નક્કી થાય છે કે જેમ સર્વજ્ઞનું જ્ઞાન વ્યવસ્થિત છે...’ વ્યવસ્થિત એટલે એક સમય છે. એક સમયમાં બધું એકસાથે જાણે છે. ‘તેમ તેમના જ્ઞાનના જ્ઞેયો સર્વ દ્રવ્યો-છએ દ્રવ્યોની ત્રણ કાળની ક્રમબદ્ધ પર્યાયો નિશ્ચિત-વ્યવસ્થિત છે,...’ પર્યાય વ્યવસ્થિત એક સમયમાં બધું જાણે (તો) ત્યાં પણ બધું (વ્યવસ્થિત) છે. એક સમયમાં જાણે, એક સમયમાં પૂરું જાણે એમાં પૂરું એટલે આખું જાણે એમાં આડુંઅવળું રહ્યું ક્યાં ? હોય પણ ક્યાંથી ? અહીં એક સમયમાં આખું આમ (જાણે છે). એક સમયમાં આખું અહીં (જ્ઞાન), એક સમયમાં જ્ઞેય આખું, બસ ! આમ છે. એમાં વળી અહીં થાશે અને અહીં નહિ થાય. એ વાતને શંકાનું સ્થાન પણ ક્યાં છે ? ભારે કઠણ (પડે) જગતને.

મુમુક્ષુ :- .. પાસે જાય તો સાજા થઈ જાય.

ઉત્તર :- અરે...! મરી જાય. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘અને કોઈ પર્યાય આડીઅવળી થતી નથી એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ માને છે,...’

એક સમયનું જ્ઞાન, એક સમયની પૂરી અવસ્થા, એક સમયની પૂર્વ વર્તમાન, એમ ભૂત પણ છે, પણ વર્તમાન લાયકાત છે ને દ્રવ્યમાં ? આખા લોકાલોકને કેવળજ્ઞાન એક સમયમાં જાણે તો આખો લોકાલોકને એક સમયમાં નિમિત્ત થવાની તાકાત છે કે નહિ ? વર્તમાન, હોં ! કેવળીને એક સમયનો પૂર્ણ પર્યાય અહીં પ્રગટ્યો તો એક સમયમાં લોકાલોક નિમિત્ત છે કે નહિ ? કે ભવિષ્યમાં થાશે એ નિમિત્ત ભવિષ્યમાં થાશે ? અહીં એક સમયની પર્યાયમાં લોકાલોક એક સમયમાં નિમિત્ત છે. બસ ! આખું થઈ ગયું, ખલાસ થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ ? વર્તમાન આખું નિમિત્ત છે કે (નહિ) ? વર્તમાનનું નિમિત્ત છે અને ભૂત-ભવિષ્યનું થશે ત્યારે નિમિત્ત થશે ? સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનના જ્ઞાનમાં એક સમયમાં વર્તમાન લોકાલોક નિમિત્ત છે, બસ ! થઈ રહ્યું. અહીંયાં આખું અને ત્યાં પણ આખું. પૂરું થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ ?

‘તથા એવી માન્યતા (નિર્ણય) જેને ન હોય તેને સ્વ-પર પદાર્થનો નિશ્ચય ન...’ હોય. ત્યાં કર્તાબુદ્ધિ છે ને ? જાણવું જ છે, અહીં જાણવું જ છે, એને જાણવું જ છે. જેમ છે એમ જાણવું, અહીં પણ જેમ છે એમ જાણવું છે, કરવું છે કે ફેરવવું છે એવું કાંઈ છે નહિ. ‘પદાર્થનો નિશ્ચય ન હોવાથી શુભાશુભ વિકાર અને પરદ્રવ્ય સાથે કર્તાબુદ્ધિ, એકતાબુદ્ધિ હોય જ છે...’ એને હોય જ. સર્વજ્ઞનો જાણવાનો આવો સ્વભાવ છે એવો જ મારો સ્વભાવ છે, એ સિવાય બીજો સ્વભાવ હોય નહિ. એમ ન માને એને શુભાશુભ વિકારની એકતાબુદ્ધિ હોય જ છે ‘તેથી તે જીવ બહિરાત્મા જ હોય છે.’ તેને સમ્યગ્દષ્ટિ તે રીતે સ્વીકારે છે. એ વ્યવહાર સમક્રિત કે પરસંબંધીના જ્ઞાનના ક્ષયોપશમની એવી મર્યાદા જ છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

નિકલ પરમાત્માનું લક્ષણ અને પરમાત્માના ધ્યાનનો ઉપદેશ

જ્ઞાનશરીરી ત્રિવિધ કર્મ-મલ, વર્જિત સિદ્ધ મહંતા;
તે હેં નિકલ અમલ પરમાતમ, ભોગેં શર્મ અનંતા.
બહિરાતમતા હેય જાનિ તજિ, અન્તર-આતમ હૂજે;
પરમાતમકો ધ્યાય નિરંતર, જો નિત આનંદ પૂજે. ૬.

અન્વયાર્થ :- (જ્ઞાનશરીરી) જ્ઞાનમાત્ર જેનું શરીર છે એવા, (ત્રિવિધ) જ્ઞાનાવરણાદિ દ્રવ્યકર્મ, રાગાદિ ભાવકર્મ, અને ઔદારિક શરીર વગેરે નોકર્મ, એ ત્રણ પ્રકારના (કર્મ-મલ) કર્મરૂપી મેલથી (વર્જિત) રહિત, (અમલ) નિર્મળ છે. ૫ અને (મહંતા) મહાન (સિદ્ધ) સિદ્ધ પરમેષ્ઠી (તે) તે (નિકલ) નિકલ (પરમાતમ) પરમાત્મા (હેં) છે, તે (અનંતા) અપરિમિત (શર્મ) સુખને (ભોગેં) ભોગવે છે. આ ત્રણમાં (બહિરાતમતા) બહિરાત્મપણાને (હેય) છોડવા યોગ્ય (જાનિ) જાણીને અને (તજિ) તેને તજીને (અન્તર-આતમ) અન્તરાત્મા (હૂજે) થવું જોઈએ અને (નિરંતર) સદા (પરમાતમકો) [નિજ] પરમાત્મપદનું (ધ્યાય) ધ્યાન કરવું જોઈએ (જો) જે વડે (નિત) નિત્ય અર્થાત્ અનંત (આનંદ) આનંદ (પૂજે) પ્રાપ્ત કરાય છે.

ભાવાર્થ :- ઔદારિક આદિ શરીર રહિત શુદ્ધજ્ઞાનમય, દ્રવ્ય-ભાવ-નોકર્મ રહિત, નિર્દોષ અને પૂજ્ય સિદ્ધ પરમેષ્ઠી 'નિકલ' પરમાત્મા કહેવાય છે, તે અક્ષય અનંત કાલ સુધી અનંત સુખનો અનુભવ કર્યા કરે છે. આ ત્રણમાં બહિરાત્માપણું મિથ્યાત્વ સહિત હોવાથી હેય (છોડવા લાયક) છે, તેથી આત્મહિતેચ્છુએ તેને છોડીને અન્તરાત્મા (સમ્યગ્દષ્ટિ) બનીને પરમાત્માપણું પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ, કારણ કે તેથી હંમેશાં સંપૂર્ણ અને અનંત આનંદ (મોક્ષ)ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા સુદ ૧૩, ગુરુવાર
તા. ૩-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૬ થી ૮. પ્રવચન નંબર-૧૬

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’ની ત્રીજી ઢાળનો પાંચમો શ્લોક પૂરો થયો. (હવે) છઠ્ઠો. ‘નિકલ પરમાત્માનું લક્ષણ...’ એટલે શરીરરહિત સિદ્ધ ભગવાનનું લક્ષણ ‘પરમાત્માના ધ્યાનનો ઉપદેશ.’

જ્ઞાનશરીરી ત્રિવિધ કર્મ-મલ, વર્જિત સિદ્ધ મહંતા;
તે હેં નિકલ અમલ પરમાતમ, ભોગેં શર્મ અનંતા.
બહિરાતમતા હેય જાનિ તજિ, અન્તર-આતમ હૂજે;
પરમાતમકો ધ્યાય નિરંતર, જો નિત આનંદ પૂજે. ૬.

શું અધિકાર ચાલે છે ? વ્યવહાર સમક્રિતમાં નવતત્ત્વમાં જીવતત્ત્વની વ્યાખ્યા ચાલે છે. એટલું બધું યાદ શેનું રહે ? વ્યવહાર સમક્રિતમાં સાત તત્ત્વ જે શ્રદ્ધારૂપે, ભેદરૂપે સાત તત્ત્વ છે એમાં જીવતત્ત્વની (વ્યાખ્યા ચાલે છે). વ્યવહાર સમક્રિતમાં નિશ્ચય સમક્રિતવંત શી રીતે સાતને જાણે, માને ? કે, આવા તત્ત્વને જાણે, માને એને વ્યવહાર સમક્રિતનો વિષય કહેવામાં આવે છે.

જીવની પર્યાયમાં બહિરાત્મા અને અંતરાત્માની વાત આવી ગઈ. જીવતત્ત્વની ત્રણ પ્રકારની પર્યાય (છે). એક બહિરાત્મા, એક અંતરાત્મા અને એક પરમાત્મા. નિશ્ચયથી આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને અભેદ દૃષ્ટિમાં નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનના કાળમાં (લીધો છે) એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં જીવતત્ત્વની આવા ત્રણ પ્રકારની પર્યાયો એના સમક્રિતના વિષયમાં શ્રદ્ધામાં હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? એમાં બહિરાત્માની વાત આવી ગઈ, અંતરાત્માની આવી ગઈ. પરમાત્માના એક ભાગની આવી ગઈ. શરીરરહિત અરિહંત ભગવાનની વાત આવી ગઈ. હવે બીજા પરમાત્માની વાત આવે છે.

‘(જ્ઞાનશરીરી)...’ એટલો ફેર પાડ્યો. અરિહંતને તો શરીર હોય ને ? અને

કેવળજ્ઞાની હોય (જે) લોકાલોકને જાણે. એવા અરિહંતને, સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહાર સમક્રિતમાં એને બરાબર ઓળખીને જાણે. સશરીરી અરિહંતને (એ પ્રકારે જાણે). હવે અશરીરી સિદ્ધને (જાણે છે). એટલે શબ્દ એ વાપર્યો-‘જ્ઞાનશરીર’. સિદ્ધ ભગવાનને આ શરીર હોતું નથી. જ્ઞાનશરીર હોય છે, એકલું ચૈતન્ય. એ ‘(ત્રિવિધ)...’ એટલે એ જ્ઞાનશરીરી જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ કર્મરહિત છે. જ્ઞાનશરીરી સિદ્ધ ભગવાન ‘રાગાદિ ભાવકર્મ...’ રહિત છે. ‘અને ઔદારિક શરીર વગેરે નોકર્મ, એ ત્રણ પ્રકારના (કર્મભલ) કર્મરૂપી મેલ...’ દોષથી રહિત છે. કર્મભળ-દોષ. કર્મરૂપી મેલ એ સિદ્ધ ભગવાનને હોતો નથી. એકલું જ્ઞાનસ્વરૂપ કેવળજ્ઞાનઘન આખો આત્મા છે. એને આ શરીર હોતા નથી કે કર્મનો મેલ પણ હોતો નથી. એટલે કર્મના મેલથી એટલે દોષથી રહિત ‘(અમલ)’ છે, ‘નિર્મળ છે.’ એટલે નિર્દોષ છે.

‘(મહંતા) મહાન...’ સિદ્ધ છે. અરિહંતથી પણ એ સિદ્ધ મહાન છે. આઠ કર્મ નાશ થયા છે. અરિહંતને ચાર (કર્મ) નાશ થયા છે. એ ‘મહાન સિદ્ધ પરમેષ્ઠી (નિકલ)...’ એટલે શરીર વિનાના ‘પરમાત્મા છે,...’ એને સમ્યગ્દષ્ટિએ બરાબર જાણીને ઓળખવા જોઈએ. ‘તે (અનંતા) (શર્મ)ને ભોગવે છે.’ જુઓ ! અહીં વાત જ ઇ લીધી. અનંત આનંદને સિદ્ધ ભોગવે છે. સિદ્ધ શું કરે છે ? કે, અનંતા લોકાલોકને જાણે છે માટે એને સુખ છે એમ નહિ, એ તો પોતાના અનંત આનંદને જ અનુભવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘(અનંત)...’ એટલે અપરિમિત ‘સુખને ભોગવે છે.’ સિદ્ધ પરમાત્મા આનંદને ભોગવે છે. કેવળી આનંદને ભોગવે છે પણ હજી એને થોડો મેલ બાકી છે, ભાવકર્મ રાગ-દ્વેષ નહિ પણ બીજા ભાવકર્મનો ઉદયભાવનો અંશ જરી છે. એથી તદ્દન અનંત આનંદ ને અવ્યાબાધ સુખને સિદ્ધ પરમાત્મા ભોગવે છે એને નિકલ પરમાત્મા-શરીરરહિત પરમાત્મા સમક્રિતદષ્ટિએ વ્યવહાર એને બરાબર ઓળખીને માનવા જોઈએ.

‘આ ત્રણમાં બહિરાત્મપણાને છોડવા યોગ્ય જાણીને...’ જાણીને. જુઓ ! બહિરાત્મા એટલે શરીર અને રાગાદિ મારા છે એવી બહિરાત્મબુદ્ધિ. એવી બહિરાત્મબુદ્ધિને બહિરાત્મા છે તેને જાણવા જોઈએ. ‘છોડવા યોગ્ય જાણીને અને તેને

તજીને...’ જોયું ? હેય જાણીને તજવા લાયક છે. પોતાને પણ બહિરાત્મપણું છોડવાલાયક છે, એ તો સમ્યગ્દષ્ટિ છે એટલે. પણ જે બહિરાત્મા જીવ છે એને પણ શ્રદ્ધામાં એ બહિરાત્મા ઠીક નથી એમ છોડવાલાયક છે. સમજાણું કાંઈ ?

જે કોઈ પુણ્યમાં ધર્મ માનનારા, પાપથી સુખ માનનારા, શરીરની ક્રિયાથી આત્માને (લાભ) માનનારા એ બધા બહિરાત્મા (છે). આત્માનો સ્વભાવ નથી, એથી વિપરીત વિકાર અને અજીવતત્ત્વમાં પોતાપણું માનનારા જીવોને શ્રદ્ધામાંથી છોડવાલાયક છે. એ બહિરાત્મપણું છે એ વ્યવહારે પણ આદરવા લાયક નથી.

મુમુક્ષુ :- ... દેહ....

ઉત્તર :- એ દેહમાં બધું આવી ગયું. દેહ એટલે શરીર અને અંદર કાર્મણદેહ એમાં વિકારી પરિણામ એ બધું આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ ?

‘અન્તરાત્મા થવું જોઈએ...’ જુઓ ! બહિરાત્મા છોડીને અંતરાત્મા પુણ્ય-પાપના રાગ વિનાની ચીજ આત્માની છે, શરીરાદિ રહિત છે એવા આત્માની અંતરાત્મ દશા પ્રગટ કરવી જોઈએ. જોયું ? બહિરાત્માને છોડવો, અંતરાત્માને પ્રગટ કરવો. ‘અને (નિરંતર) પરમાત્મપદનું ધ્યાન કરવું જોઈએ...’ એ પરમાત્માનું ધ્યાન (એટલે) અરિહંત અને સિદ્ધ પરમાત્મા. સમજાણું કાંઈ ? આપણે એ ‘નિજ’ શબ્દ નાખ્યો છે. મૂળ તો અરિહંત અને સિદ્ધ પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું. આ ત્રણની અંદરની આ બે વ્યાખ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ? એ તો આપણે અહીંયાં ‘નિજ’ નાખ્યું છે. બાકી કહેનારનો આશય તો જીવની ત્રણ પ્રકારની પર્યાય (છે). બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, પરમાત્મા. એ બહિરાત્માની પર્યાય છોડી, અંતરાત્મા થઈ, પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું જોઈએ. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

એ અરિહંત અને સિદ્ધ બે પરમાત્માને ધ્યાનમાં લઈને એકાગ્ર થવું જોઈએ. એટલે એનો અર્થ થયો કે સ્વરૂપ તરફની એકાગ્રતા કરવી એ અરિહંત અને પરમાત્માનું ધ્યાન કહેવાય છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘જે વડે...’ એ પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાથી ‘નિત્ય અર્થાત્ અનંત આનંદ પ્રાપ્ત કરાય છે.’ લ્યો ! એનું ધ્યાન કરવાથી. દેખો ! કષાય, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પનું નહિ. બહિરાત્માને છોડી દીધો. અંતરાત્મા પોતે જ્ઞાનાનંદ થઈને પૂર્ણ પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું. એટલે સ્વભાવ સન્મુખની ઉગ્ર એકાગ્રતા કરવી. સમજાણું

કાંઈ ? પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો, શરીરાદિ મારા નથી એમ બહિરાત્મપણું છોડી દઈ, અંતરાત્મા એટલે શુદ્ધ જ્ઞાયકમૂર્તિ છે એનું ભાન કરી અને પરમાત્મા પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે આત્માનું ધ્યાન કરવું. એ પૂર્ણ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે આત્માની શુદ્ધતાનો ઉગ્રપણે પુરુષાર્થ કરવો. સ્વભાવમાં ઉગ્ર પુરુષાર્થ કરવો એ પરમાત્માનું ધ્યાન કહેવાય છે.

‘જે વડે નિત્ય અર્થાત્ અનંત આનંદ પ્રાપ્ત કરાય છે.’ જુઓ ! એવો આનંદ પ્રગટે કે સાદિઅનંત નિત્ય અનંત આનંદ (રહે). નિત્યનો અર્થ કર્યો અનંત. અનંત એટલે અંત ન આવે. એવો અનંત આનંદ વર્તમાન પણ અનંત અને અનંત એટલે અંત ન આવે એવો નિત્ય આનંદ, એમ. સમજાણું કાંઈ ? આત્માના આનંદસ્વરૂપની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરીને તેમાં લીન થતાં એણે પરમાત્માનું ધ્યાન કર્યું કહેવાય. એને અનંત એટલે જે આનંદની પ્રાપ્તિ થતાં અનંત આનંદ થાય અને અનંત એટલે અંત નામ નાશ ન થાય. એવા અનંત આનંદની પ્રાપ્તિ આત્માને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપના ધ્યાનથી થાય છે. સમજાણું કાંઈ ? જુઓ ! આમાં શુભાશુભ પરિણામનું ધ્યાન કરવાની છોડવાની વાત કીધી. શુભ પરિણામથી આગળ વધે (અને) પરમાત્મા થાય એમ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- નાશ નહિ. કાળ એટલે નાશ નહિ, અનંત એટલે વર્તમાનમાં અમાપ આનંદ, એમ. ‘અપરિમિત’ શબ્દ પહેલા આવી ગયો હતો ને ? સમજાણું કાંઈ ? એમાં અનંતાનો અર્થ કર્યો હતો. અનંતાનો અર્થ જ અપરિમિત કર્યો હતો. જુઓ ! છે ને શબ્દાર્થમાં ? અનંતાનો અર્થ અપરિમિત કર્યો હતો. ‘ભોગે’ શર્મ અનંતા’ પછી કહ્યું કે, ‘જો નિત આનંદ પૂજૈ.’ પ્રગટ કરે એમાં આમ લીધું. નિત્ય આનંદ પ્રગટ થાય એટલે આનંદ એવા આત્માના સ્વરૂપનું ધ્યાન, શુદ્ધ અખંડ આનંદનું ધ્યાન કરતાં નિત્ય આનંદ રહે. કેવો ? કે, અપરિમિત આનંદ પ્રગટ થાય અને નિત્ય રહે એવા આનંદની પ્રાપ્તિ એને થાય. કહો, સમજાણું આમાં ? ઘણાં કહે, ફલાણા નવકારનું ધ્યાન કરવું ને ફલાણું કરવું, એ નહિ. એ તો અરિહંત અને સિદ્ધ પરમાત્મા છે, પૂર્ણાનંદ પૂર્ણ ધ્યેય પૂર્ણ પ્રગટ થયું એનું અંતરમાં ધ્યાન કરતાં નિત્ય આનંદની દશા એને

પ્રગટ થાય.

ભાવાર્થ :- ‘ઔદારિક આદિ શરીર રહિત શુદ્ધજ્ઞાનમય,...’ ભગવાન સિદ્ધ પરમાત્મા છે. એ ‘દ્રવ્ય-ભાવ-નોકર્મ રહિત, નિર્દોષ અને પૂજ્ય સિદ્ધ પરમેષી...’ સિદ્ધ ભગવાન તદ્દન નિર્દોષ (છે) એને કંઈ પણ અંશે દોષ રહ્યો નથી. અને ‘નિકલ...’ ‘પૂજ્ય સિદ્ધ પરમેષી નિકલ...’ નામ શરીરરહિત છે. તેને ‘પરમાત્મા કહેવાય છે. તે અક્ષય અનંત કાળ સુધી અનંત સુખનો અનુભવ કર્યા કરે છે.’ ભવિષ્યમાં અક્ષય એટલે કાળનો ક્ષય થાય નહિ. એવો અક્ષય અનંત કાળ, અક્ષય અનંત કાળ. એમ. ‘અનંત સુખનો અનુભવ કર્યા કરે છે.’

‘આ ત્રણમાં બહિરાત્માપણું મિથ્યાત્વ સહિત હોવાથી હેય (છોડવા લાયક) છે,...’ સમજાણું કાંઈ ? પુણ્ય-પાપથી ધર્મ માનવો, એ છોડવા લાયક છે. ‘તેથી આત્મહિતેચ્છુએ તેને છોડીને અંતરાત્મા (સમ્યગ્દષ્ટિ) બનીને...’ અંતરાત્મા બનીને. શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિની શ્રદ્ધા-સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન પ્રગટ કરીને ‘પરમાત્માપણું પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ,...’ અરિહંત અને સિદ્ધ થવું જોઈએ. એ ત્રણમાં ને ત્રણની વાત કરી. બહિરાત્મા છોડી, અંતરાત્મા પ્રગટ કરી અને પરમાત્મા પ્રગટ કરવો. ‘પરમાત્માપણું પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ.’

‘કારણ કે તેથી હંમેશાં સંપૂર્ણ અને અનંત આનંદ (મોક્ષની) પ્રાપ્તિ થાય છે.’ પૂરા આનંદની, અપરિમિત આનંદની અને અનંત એટલે નાશ ન થાય એવા આનંદની સિદ્ધ ભગવાનને પ્રાપ્તિ થાય છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આ ‘છ ઢાળા’ તો ઘણાને મોઢે હશે. આ તો ઘણાએ વાંચી હશે ને ? એ છઠ્ઠી ગાથા (પૂરી) થઈ.

અજીવ-પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યનાં લક્ષણ અને ભેદ
ચેતનતા-વિન સો અજીવ હૈ, પંચ ભેદ તાકે હૈં;
પુદ્ગલ, પંચ વરન-રસ ગંધ-દો, ફરસ વસૂ જાકે હૈં.
જિય પુદ્ગલકો ચલન સહાઈ, ધર્મ દ્રવ્ય અનરૂપી;
તિષ્ઠત હોય અધર્મ સહાઈ, જિન બિન-મૂર્તિ નિરૂપી. ૭.

અન્વયાર્થ :- જે (ચેતનતા-વિન) ચેતના રહિત છે (સો) તે (અજીવ) અજીવ (હૈ) છે; (તાકે) તે અજીવના (પંચ ભેદ) પાંચ ભેદ (હૈં) છે. (જાકે પંચ વરન-રસ) જેના પાંચ વર્ણ અને પાંચ રસ, (ગંધ-દો) બે ગંધ અને (વસૂ) આઠ (ફરસ) સ્પર્શ (હૈં) હોય છે તે (પુદ્ગલ) પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. (જિય) જીવને [અને] (પુદ્ગલકો) પુદ્ગલને (ચલન સહાઈ) ચાલવામાં નિમિત્ત [અને] (અનરૂપી) અમૂર્તિક છે તે (ધર્મ દ્રવ્ય) ધર્મ દ્રવ્ય છે તથા (તિષ્ઠત) ગતિપૂર્વક સ્થિતિ પરિણામને પ્રાપ્ત [જીવ અને પુદ્ગલને] (સહાઈ) નિમિત્ત (હોય) હોય છે તે (અધર્મ) અધર્મ દ્રવ્ય છે. (જિન) જિનેન્દ્ર ભગવાને આ અધર્મ દ્રવ્યને (બિન-મૂર્તિ) અમૂર્તિક, (નિરૂપી) કહ્યું છે.

ભાવાર્થ :- જેમાં ચેતના (જ્ઞાન-દર્શન અથવા જાણવા-દેખવાની શક્તિ) નથી હોતી તેને અજીવ કહે છે. આ અજીવના પાંચ ભેદ છે-પુદ્ગલ, ધર્મ, *અધર્મ, આકાશ અને કાળ. જેમાં રૂપ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને સ્પર્શ હોય છે તેને પુદ્ગલદ્રવ્ય કહે છે. જે સ્વયં ચાલે છે એવા જીવ અને પુદ્ગલને ચાલવામાં નિમિત્તકારણ હોય છે તે ધર્મ દ્રવ્ય છે અને સ્વયં (પોતાની મેળે) ગતિપૂર્વક સ્થિર રહેલાં જીવ અને પુદ્ગલને સ્થિર રહેવામાં જે નિમિત્તકારણ છે તે અધર્મદ્રવ્ય છે. જિનેન્દ્ર ભગવાને આ ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યને તથા હવે પછી કહેવામાં આવશે તે આકાશ અને કાળ દ્રવ્યને અમૂર્તિક (ઇન્દ્રિય અગોચર) કહ્યાં છે.

હવે 'અજીવ-પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યનાં લક્ષણ અને ભેદ.' શ્રદ્ધામાં અજીવતત્ત્વ ઓણે કેવું લેવું જોઈએ ? નિશ્ચયમાં તો આત્મા જ્ઞાયકસ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદની પ્રતીતમાં વ્યવહાર સમક્રિતમાં જીવની પર્યાયની શ્રદ્ધાની વાત કરી, હવે અજીવની શ્રદ્ધાની વાત કરે છે.

ચેતનતા-વિન સો અજીવ હૈ, પંચ ભેદ તાકે હૈં;
પુદ્ગલ, પંચ વરન-રસ ગંધ-દો, ફરસ વસૂ જાકે હૈં.
જિય પુદ્ગલકો ચલન સહાઈ, ધર્મ દ્રવ્ય અનરૂપી;
તિષ્ઠત હોય અધર્મ સહાઈ, જિન બિન-મૂર્તિ નિરૂપી. ૭.

બસ ! એવી એની ટૂંકી જ વ્યાખ્યા છે. ‘જે (ચેતનતા-રહિત) ચેતના રહિત...’ (છ). જેમાં જાણવું અને દેખવું એ પાંચ દ્રવ્યમાં નથી. આ શરીર, વાણી, કર્મ, જડ પુદ્ગલ, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશમાં જાણવું-દેખવું નથી. જાણવું-દેખવું જેમાં નથી એ જાણવા-દેખવામાં સહાય થાય કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- સહાયક થવામાં શું વાંધો ?

ઉત્તર :- સહાયક થવામાં શું વાંધો આવે છે ? ધૂળેય સહાયક નથી. ઇ તો એને નિમિત્ત કહેવાય. સહાયક-ફહાયક છે નહિ. નિમિત્તની અપેક્ષાએ સહાયક કહો. જેમ અધર્માસ્તિકાયને નિમિત્ત કહેશે એમ. તોપણ એ સહાયક છે નહિ, એના વડે જ્ઞાન થતું નથી. જ્ઞાન તો જ્ઞાન વડે, જેમાં જ્ઞાન ભર્યું છે એના વડે થાય છે. ઇન્દ્રિયો એ તો પુદ્ગલ છે, એમાં જ્ઞાન ક્યાં છે ? મનમાં જ્ઞાન ક્યાં છે ? આંખ્યુંમાં જ્ઞાન ક્યાં છે ? આ તો જડ છે. ચેતનબિન કીધું ને ?

મુમુક્ષુ :- આંખ્યું કોણ ?

ઉત્તર :- આંખ્યું કોણ ? આત્માની આંખ્યું કે આ આંખ્યું ? આંખ્યું તો જડ છે. આખો જડ વિનાનો થાય, નિમિત્ત વિનાનો થાય તો કેવળજ્ઞાન થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ ?

‘ચેતના રહિત છે તે અજીવ છે; તે અજીવના પાંચ ભેદ છે.’ હવે પુદ્ગલની વ્યાખ્યા કરે છે, હોં ! ‘જેના પાંચ વર્ણ...’ છે. દેખો ! એ પુદ્ગલમાં પાંચ વર્ણ છે. ત્યાં ચેતના નથી, ત્યારે છે શું હવે ? એમ કહે છે. સમજાણું ? આત્મા સિવાય પાંચ દ્રવ્યમાં ચેતના-જાણવું-દેખવું, જાણવું-દેખવું એવી ચેતના નથી. ત્યારે છે શું હવે નથી ત્યારે ? કે, પુદ્ગલમાં તો પાંચ વર્ણ છે. કાળો, રાતો, લીલો, પીળો આદિ વર્ણ. ‘પાંચ રસ...’ છે. ખાટો, મીઠો આદિ (રસ) પુદ્ગલમાં છે, હોં ! આત્મામાં નથી. ‘બે ગંધ...’ છે અને પુદ્ગલમાં ‘આઠ સ્પર્શ...’ છે. આત્મામાં નથી. આત્મા ચેતનાસહિત છે. આ ચેતનારહિત છે. ‘તે પુદ્ગલદ્રવ્ય...’ જાણો. સમ્યગ્દષ્ટિએ વ્યવહાર સમક્રિતમાં એને પુદ્ગલ દ્રવ્ય, ચેતના વિનાની અજીવ ચીજને પુદ્ગલ દ્રવ્ય વર્ણવાળી છે એને પુદ્ગલ દ્રવ્ય જાણવું. સમજાણું કાંઈ ?

‘જીવને અને પુદ્ગલને...’ જુઓ ! હવે ધર્માસ્તિકાયની વાત કરે છે, પણ એની ખૂબી છે. એ ધર્માસ્તિકાય, જીવ અને પુદ્ગલ ચાલે છે, ચાલે છે—ચલન.. ચલન, ચાલે છે એને સહાયક છે. સમજાણું કાંઈ ? એટલે પાઠમાં જ એણે મૂકી દીધું. ‘ચલન સહાઈ’. સમજાણું કાંઈ ? શું કીધું ? ચૌદ બ્રહ્માંડમાં ધર્માસ્તિકાય એક અરૂપી દ્રવ્ય છે. વ્યવહાર સમક્ષિતમાં એની એણે શ્રદ્ધા કરવી જોઈએ. એટલે કે એનું જ્ઞાન કરવું જોઈએ. એ ધર્માસ્તિકાય કેવું છે ? કે, જીવ અને પુદ્ગલ પોતાની મેળાએ ચલન કરે, ચલન કરે, ચલન કરે એટલે ગતિ કરે એને તે સહાય એટલે નિમિત્ત હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? કહો, છે કે નહિ એમાં ? પરાણે ગતિ કરાવે ? તેથી તો એમ શબ્દ વાપર્યો છે. જીવ અને પુદ્ગલને ચલન.. ચલન સહાઈ. ચાલવામાં એટલે જીવ અને પુદ્ગલ ગતિ પોતે કરે ત્યારે તેને સહાય એટલે બીજું દ્રવ્ય છે એને સહાય કીધું એટલે નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘અને અમૂર્તિક છે...’ એ ધર્માસ્તિકાયમાં વર્ણ, ગંધ (નથી). (પુદ્ગલમાં) વર્ણ, ગંધ સિદ્ધ કર્યા ને ? પુદ્ગલમાં પાંચ વર્ણ આદિ સિદ્ધ કર્યા. તો આમાં એ છે નહિ. અમૂર્તિક છે તે ધર્મદ્રવ્ય છે. એને ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય જાણવું જોઈએ. ‘(તિષ્ઠત)...’ જીવ અને પુદ્ગલને. જોયું ? તિષ્ઠત છે ને ? તિષ્ઠત સહાઈ-નિમિત્ત. પેલું ચલન સહાઈ હતું, આ તિષ્ઠત સહાઈ. જીવ અને પુદ્ગલ પોતે ઠરે, સ્થિર થાય. તિષ્ઠતનો અર્થ એ ગતિ કરીને સ્થિર થયોને એનો અર્થ ? કેવી ટૂંકી ભાષામાં ઘણું ગોઠવ્યું છે, હોં !

જીવ અને પુદ્ગલ આમ ગતિ કરીને તિષ્ઠત.. તિષ્ઠત-ઠરે. ધર્માસ્તિકાયનો દાખલો આપ્યો છે ને ? માછલીને જેમ પાણી (છે તેમ). માછલી ગતિ કરે તો પાણી એને નિમિત્ત કહેવાય. એમ જીવ અને પુદ્ગલ ગતિ કરે તો ધર્માસ્તિકાયને નિમિત્ત કહેવાય. ચલન સહાઈ. એમ માછલી ચાલે તો પાણી નિમિત્ત કહેવાય. એમ જીવ અને પુદ્ગલ ચાલે એને ધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત કહેવાય. એ ધર્માસ્તિકાય આ પ્રમાણે નિમિત્ત છે એવો જ દાખલો ‘ઇષ્ટોપદેશ’માં આપ્યો છે. ધર્માસ્તિકાયવત્. જેટલા બધા નિમિત્તો છે એ ધર્માસ્તિકાયવત (છે). ચલન સહાઈ. દરેક પદાર્થ પોતાથી પોતે પરિણમે છે ત્યારે જે બીજી ચીજ હોય એને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એ બધા ધર્માસ્તિકાયવત નિમિત્ત છે એમ ‘ઇષ્ટોપદેશ’માં સિદ્ધ કર્યું છે. પાંચે ગાથામાં ઘણી ચર્ચા થઈ ગઈ છે. સમજાણું કાંઈ ? આત્મા પોતે સમજે, ચલન સહાઈ, એમ સમજે ત્યારે ગુરુને નિમિત્ત કહેવાય છે. એનો ન્યાય ઇ મૂકવો છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- .. ચાલવામાં ધર્માસ્તિકાયની જરૂર પડે.

ઉત્તર :- જરૂર પડવાની ક્યાં વાત છે ? જરૂર પડવાની વાત આવી ? ચલન નિમિત્ત, ચલન સહાઈ. તિષ્ઠત સહાઈ એમ છે. અહીંનું વજન છે કે ન્યાંનું છે ? વજન ક્યાંનું છે ? કે, ચાલે તેને નિમિત્ત, સ્થિર (થાય) તેને નિમિત્ત. જાણે તેને નિમિત્ત. એ.. દેવાનુપ્રિયા ! આ પંડિત રહ્યા. કરે કે નહિ અર્થ ? કરશે કે નહિ ? કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો શબ્દના ન્યાયથી (કહીએ છીએ). સમજાય છે ? બસ ! ધર્માસ્તિકાયવત્ નિમિત્ત જાણવું. સમજાણું ?

એક પરમાણુને બીજો પરમાણુ પણ પોતે પરિણમે છે ત્યારે બીજાને નિમિત્ત

કહેવાય. અહીં ચારપણે પરિણમ્યો ત્યારે બીજો ચાર હતો એને નિમિત્ત કહેવાય. ધર્માસ્તિકાયવત. પરિણમે એને નિમિત્ત, થાય એને નિમિત્ત, દશા હોય, તેને તે અસ્તિપણે નિમિત્ત હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- અહીં તો કહે છે કે, એના પરિણમન વિના એને ચાલે નહિ, એમ કહે છે. જ્ઞાનગુણ છે ને ? એ ગુણના વર્તમાન પરિણમન વિના એનો પર્યાય ચાલે નહિ, એમ કહે છે. શું કીધું ? જ્ઞાનગુણ છે ને અંદર ? એના પરિણમન વિના એ ગુણને ચાલે નહિ. એ પરિણમન કરે ત્યારે, જ્ઞાનનું પરિણમન કરે ત્યારે ગુરુને, જેમ ચલન સહાઈ કીધું, એમ જ્ઞાનમાં નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. પહેલા-પછી વાત નથી, આ પણ અને આ પણ હોય, બસ ! આટલી વાત (છે). સમજાણું કાંઈ ? જુઓને ! વાત પણ કેટલી મૂકી છે ! પોતે જ ટૂંકામાં મૂકી છે. સમજાણું ? ટૂંકામાં બધા ન્યાયો એણે લગભગ સંક્ષેપમાં ખ્યાલમાં આવી જાય એ (રીતે) મૂક્યું છે. સમજાણું ?

અધર્માસ્તિકાય એ ગતિપૂર્વક સ્થિતિ (કરવામાં નિમિત્ત છે). તિષ્ઠત છે ને ? 'તિષ્ઠત' શબ્દ પડ્યો છે ને ? જેમ માણસ ચાલતો હોય ને થાક લાગ્યો હોય અને ઝાડ હોય ત્યાં જઈને બેસે. ઇ ઝાડ કાંઈ બેસવાનું કહેતું નથી. ઝાડ કહે છે ? બેસવું હોય એને નિમિત્ત ઝાડ છે. એમ જે ગતિ કરતાં સ્થિર થાય એને અધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત છે. એમ નહોતો જાણતો અને જાણે છે એને નિમિત્ત છે. ઇ તો હજી 'ઇષ્ટોપદેશ'માં બહુ આવશે. સમજાણું કાંઈ ? ઇ જ 'ઇષ્ટોપદેશ' કહેવાય. એને પ્રિય ઉપદેશ અને સત્ય ઉપદેશ એનું નામ છે. આનાથી થાય ને આનાથી થાય એ ઇષ્ટોપદેશ છે નહિ. જુઓને, 'પૂજ્યપાદસ્વામી' કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ઝાડ આવ્યું ને ?

ઉત્તર :- ઝાડ ક્યાં આવ્યું છે ? ઝાડ પડ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- ઝાડ આકર્ષણ કરે ને ?

ઉત્તર :- કોણ આકર્ષણ કરે ? ધૂળ આકર્ષણ કરે ? ચાલતો હોય એને રોકે કે, ઊભો રહે, હું ઝાડ છું ? ઝાડ દેખીને ઊભો રહે તો નિમિત્ત કહેવાય. ન ઊભો

રહે તો ચાલતો થાય, ચાલતો થાય તો ધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત કહેવાય, સ્થિર થાય તો અધર્માસ્તિકાય (નિમિત્ત કહેવાય). એટલે ઝાડનો દાખલો (આપ્યો). સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- પણ એ વસ્તુની સ્થિતિ એવી છે. એમાં બીજી આડીઅવળી રજુઆત કેવી રીતે કરે ? સમજાણું ? આ 'નિત વર્તના'માં જરી શંકા પડી હતી તો પંડિતજીને પૂછી જોયું કે, નિયત વર્તના એટલે વર્તાવું એમ આવે છે કે નિયત વર્તવું એવું આવે છે ? શબ્દમાં જરી નિત્ય વર્તના આવ્યું છે ને ? હવે આવશે. એ કાળનું પણ સ્વતંત્ર સિદ્ધ કરવું હતું. સમજ્યા ને ? અહીં તો અત્યારે અધર્માસ્તિકાયને સિદ્ધ કરે છે.

આ વ્યવહાર શ્રદ્ધામાં આમ એણે માનવું જોઈએ. વ્યવહાર શ્રદ્ધામાં ગોટા વાળે કે, આને લઈને આ, એની વ્યવહાર શ્રદ્ધાના ઠેકાણા નથી, એમ અહીં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ધર્માસ્તિકાય વિના સિદ્ધ ભગવાનને ન્યાં રહેવું પડ્યું. એમ હોય નહિ, એમ કહે છે. એ તો ચલન, પોતે પરિણમન કરે, ગતિ કરે તો પેલાને નિમિત્ત કહેવાય. ગતિ નથી તો એ તિષ્ઠ, ગતિ કરતાં સ્થિર થઈ ગયા. અધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત છે. અહીંથી લેવું જોઈએ કે (બીજી બાજુથી) લેવું જોઈએ ? જેની વાત ઊપડે એનાથી લેવું જોઈએ કે જેની જોડે છે એનાથી-સંયોગથી વાત ઉપાડવી જોઈએ ? સ્વભાવથી વાત લેવી જોઈએ, સંયોગથી વાત ન લેવાય. સંયોગ પછી સિદ્ધ થાય. પછી એટલે ભલે સાથે હોય (પણ પછી સિદ્ધ થાય). સમજાણું કાંઈ ?

જીવ સ્વયં ગતિ - ચલન કરે તો ધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત (છે). ત્યાં અધર્માસ્તિકાય નથી ? એ પોતે ચાલે તો ધર્માસ્તિકાયને નિમિત્ત કહેવું, સ્થિર થાય તો અધર્માસ્તિકાયને (નિમિત્ત કહેવાય). એમાં વજન આની કોરનું (-સ્વભાવનું) આવ્યું કે ન્યાંનું (નિમિત્તનું) આવ્યું ? સમજાણું કે નહિ ? આત્માની નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિમાં વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં એને છ દ્રવ્યની આવી શ્રદ્ધા, જેવું છે એવું હોવું જોઈએ, એમ કહે છે. જેમ છે તેનાથી આઘુંપાઘું કરે તો એને વ્યવહારના ઠેકાણા નથી. સમજાય છે ?

ગતિપૂર્વક સ્થિતિ. 'તિષ્ઠત)...' શબ્દ છે એટલે ગતિપૂર્વક સ્થિતિ બરાબર અર્થ કર્યો છે. 'ગતિપૂર્વક જે સ્થિતિ પરિણામને...' પરિણામ એટલે ઇ પર્યાય છે ને ? 'પ્રાપ્ત...'

થાય. ‘જીવ અને પુદ્ગલને) (સહાઈ)...’ બસ ! તિષ્ઠત, સહાઈ. તિષ્ઠત-સહાઈ. ઊભો હોય એને અધર્માસ્તિકાય સહાઈ થાય. એટલે વજન ક્યાં આવ્યું ? ઊભા રહેનાર (ઉપર આવ્યું). એમ જાણનારને વાણી નિમિત્ત થાય. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર તો ખોટો કીધો.

ઉત્તર :- કોણે ખોટો કીધો ? વસ્તુ વ્યવહારે વ્યવહાર નથી ? નિમિત્ત નથી ? નિમિત્ત વસ્તુ નથી ? પણ નિમિત્ત ક્યારે કહેવાય ? કે, અહીં નિશ્ચય થાય ત્યારે પેલાને નિમિત્ત કહેવાય. એમ અત્યારે વાત ચાલે છે ને ! અહીં તો ભઈ ભગવાનનો કાંટો છે. સમજાય છે ? એના વ્યવહારમાં પણ જે રીતે ભેદરૂપે તત્ત્વનું જે સ્વરૂપ છે એને એ રીતે એણે માનવું જોઈએ.

‘તે અધર્મ દ્રવ્ય છે. જિનેન્દ્ર ભગવાને આ અધર્મ દ્રવ્યને...’ અને ધર્માદિ બધાને એમ લેવું. ‘જિનેન્દ્ર ભગવાને આ અધર્મ દ્રવ્યને (બિન-મૂરતિ) અમૂર્તિક કહ્યું છે.’ કહો, સમજાણું કાંઈ ? ધર્મ (દ્રવ્યમાં) ‘અનરૂપી’ આવ્યું હતું ને ? અનરૂપી. સમજાણું ? ‘જિય પુદ્ગલકો ચલન સહાઈ, ધર્મ દ્રવ્ય અનરૂપી; ‘તિષ્ઠત હોય અધર્મ સહાઈ, જિન બિન-મૂર્તિ નિરૂપી.’ બેયને કહ્યું.

ભાવાર્થ :- ‘જેમાં ચેતના (જ્ઞાન-દર્શન અથવા જાણવા-દેખવાની શક્તિ) નથી હોતી...’ કહો. આ કોડામાં (-આંખમાં), જીભમાં, શરીરમાં, આ લાકડામાં, વાણીમાં જાણવાની-દેખવાની શક્તિ નથી. ‘તેને અજીવ કહે છે.’ કહો, બરાબર છે ? જુઓ ! આ ઘડિયાલ ચાલે છે કે નહિ ? ચાલે છે એ જીવ છે કે અજીવ ? લ્યો ! ચાલે છે કે નહિ ? એક જણો કહેતો હતો, જૂનો માણસ હતો. હતો જુવાન. ઇ કહે, આ ગતિ કરે છે ઇ જીવ છે. હાલે-ચાલે ઇ જીવ. હાલે-ચાલે એ જીવ, કોણે કહ્યું ? ચેતનવાળો તે જીવ. જ્ઞાન-દર્શન સ્વભાવવાળો તે જીવ અને જ્ઞાન-દર્શન સ્વભાવ વિનાના તે અજીવ.

એ તો કહેતો હતો, મિલમાં ઝેંજીન છે એ પણ જીવ છે. મિલમાં એ નોકર હતો, એના બનેલી શેઠ હતા. ઇ કહે, જુઓ ! ઝેંજીન ચાલે છે એ જીવ છે. ઇ માનતા. ‘ખસ’માં નવું ઝેંજીન થયું ને ? ‘બોટાદ’થી ‘ખસ’. અમે એક ફેરી નીકળ્યા હતા. એક બાઈ નળિયું લઈને આવી હતી. ધૂપ નાખીને. ગાડી ચાલતી હતી ને કરતી

હતી. નવી ગાડી ચાલી ને ? ‘બોટાદ’થી ‘ખસ’ની કોર નીકળી ને ? અમે એ વખતે બરાબર વિહાર કરીને નીકળ્યા હતા. ‘બોટાદ’થી ‘ખસ’ આવતા હશે. સમજ્યા ને ? ત્યાં એ વખતે એક બાઈ ધૂપ દેતી હતી. મૂઢ કોને કહે ? આ ગતિ, આટલા લાખો મણને ચલાવે, આ તે કાંઈ દેવી વિના ચલાવે ? લાખો મણના ડબ્બા ધડધડાત ચાલે. સમજ્યા ને ? આ તો નજરે જોયેલું, હોં ! બધા નમૂના એક એક ! રેલ નીકળે છે ને ? ‘બોટાદ’થી ‘ખસ’ની પાસે. જ્યાં આગળ રેલ હોય ત્યાં આગળ એ બાઈ એમ કરતી હતી. નળિયામાં નાખી, નળિયું લાંબુ હોય ને ? એમાં અગ્નિ નાખીને એમાં ધૂપ નાખ્યો. મૂઢ તે કાંઈ જુદા વસતા હશે ? ગામમાં એમ ને એમ વસે.

મુમુક્ષુ :- શક્તિનો પ્રયોગ કરે ને.

ઉત્તર :- શક્તિ કઈ ? જ્ઞાનશક્તિ કે જડશક્તિ ? આહા..હા...!

‘તેને અજીવ કહે છે. આ અજીવના પાંચ ભેદ છે.’ સમજાણું ? ‘પુદ્ગલ, ધર્મ...’ આ ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ પેલા પુણ્ય-પાપ ન લેવા, હોં ! નીચે (મૂળ પુસ્તકમાં ફૂટનોટમાં) ખુલાસો કર્યો છે. એ લખનાર મુખ્ય છે ને ? પહેલેથી ખુસાલો કર્યો છે. કરનારા, હોં ! આ જૂનું પુસ્તક છે એમાં ખુલાસો છે. દ્વિગંબર તરફથી છપાણું છે એમાં. સમજાણું કાંઈ ? ધર્મ અને અધર્મ એ પુણ્ય-પાપ ન લેવા. ધર્મ-અધર્મ એ ન લેવા. અહીં તો ધર્મ, અધર્મ બે દ્રવ્ય છે. જગતમાં ભગવાને જોયેલા અરૂપી (દ્રવ્ય છે). ચૌદ બ્રહ્માંડ પ્રમાણે, ચૌદ રાજુ (લોક) પ્રમાણે વ્યાપક (દ્રવ્યો છે).

‘આકાશ અને કાળ. જેમાં રૂપ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને સ્પર્શ હોય છે તેને પુદ્ગલદ્રવ્ય કહે છે. જે સ્વયં ચાલે છે...’ ચલન સહાઈ. એમ. ‘એવા જીવ અને પુદ્ગલને ચાલવામાં...’ સહાઈ એટલે નિમિત્તકારણ છે. બસ ! થઈ રહ્યું. ‘સહાઈ’ શબ્દે જ ત્યાં નિમિત્ત છે. એટલે સહાઈની વ્યાખ્યા ચોખ્ખી લેવી હોય તો ધર્માસ્તિકાયને સહાઈ કીધું છે. એનો અર્થ થઈ ગયો કે, નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ ? બીજી ચીજ એક નિમિત્ત સાથે હોય છે. એમ.

સ્વયં ગતિપૂર્વક સ્થિર રહેલા. તિષ્ઠત છે ખરું ને ? તિષ્ઠત છે. જે જીવ અને પુદ્ગલ ઊભા રહે છે, એટલે ઊભા રહ્યાનો અર્થ થયો કે પહેલા ચાલતા હતા. ‘જીવ

અને પુદ્ગલને સ્થિર રહેવામાં જે નિમિત્તકારણ છે તે અધર્મદ્રવ્ય છે. જિનેન્દ્ર ભગવાને આ ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યને તથા હવે પછી કહેવામાં આવશે તે...' બધાને એમ સમુચ્ચ લઈ લીધું. 'આકાશ અને કાળ દ્રવ્યને અમૂર્તિક (ઇન્દ્રિય અગોચર) કહ્યા છે.' ઇન્દ્રિયથી જણાય એવા નથી, જ્ઞાનગમ્ય છે. અતીન્દ્રિય જ્ઞાનગમ્ય છે. એવા ચાર અરૂપી છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ અને કાળ. એક પુદ્ગલ રૂપી છે, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળા (છે). તેને ઓળખીને બરાબર શ્રદ્ધવા જોઈએ. પુદ્ગલને પુદ્ગલ તરીકે માનવું જોઈએ, પુદ્ગલની પર્યાયને પુદ્ગલની પર્યાય તરીકે માનવી જોઈએ અને પુદ્ગલના ગુણને પુદ્ગલના ગુણ તરીકે માનવા જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ... નિશ્ચય તો....

ઉત્તર :- પણ નિશ્ચય સાથે આવું હોય છે. વીતરાગ થાય પછી એવું જ્ઞાન અને એવો વિકલ્પ હોતો નથી. પૂર્ણ થઈ ગયું એને ખલાસ થઈ ગયું. નીચે(ની ભૂમિકામાં) એવા વિકલ્પો, જ્ઞાન અધૂરું છે પૂર્ણ થયું નથી, એથી એને એ દશા (હોય છે). ચારિત્ર પૂર્ણ થયું નથી. એ ચારિત્ર પૂર્ણ અખંડ થઈ જાય તો પછી આ ભાવ રહેતો નથી. એવો વ્યવહારભાવ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યારે છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધાનો, જીવ-અજીવ તત્ત્વનો વિકલ્પ, જેવું સ્વરૂપ છે એવી શ્રદ્ધાનું જ્ઞાન એને હોય છે. એ સંબંધીનું જ્ઞાન હોય છે અને એ સંબંધીનો વિકલ્પ પણ હોય છે. સમજાણું ?

અન્યમત્તિ એમ બેસાડી દ્વે કે એકલો આત્મા, એકલો આત્મા એમ ન ચાલે, એમ કહે છે. એક આત્મા ! પણ એ આત્મા સાથે એને વ્યવહારના આવા છ દ્રવ્યોની શ્રદ્ધા એને હોય. છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધા નથી એને એકલો નિશ્ચય આત્મા અખંડ એકરૂપ છે એની શ્રદ્ધા એને હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કે નહિ ? એક સમયની જ્ઞાનની પર્યાયમાં છ દ્રવ્યને શ્રદ્ધવાની, જાણવાની તાકાત છે. વિકલ્પ સહિત. સમજાણું ? એવી જેને માન્યતા નથી એને અખંડ એક સમયમાં પૂર્ણ અનંત ગુણનો પિંડ એવું આત્મદ્રવ્ય, જેમાં એવી અનંતી અનંતી પર્યાયનો રસ પડ્યો છે. એવું આત્મદ્રવ્ય (છે). એને આવા છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધાન હોય છે. આત્મદ્રવ્યની શ્રદ્ધા હોય નહિ, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- દેડકાને ખબર છે ?

ઉત્તર :- હા, દેડકાને ખબર છે. દેડકા પણ બરાબર જાણે છે. આત્મા આનંદસ્વરૂપ

છે એ આનંદમાં ભાન છે કે આ આત્મા (છે). એ આત્માથી વિરુદ્ધ તે આત્મા નહિ, એને શ્રદ્ધામાં-જ્ઞાનમાં આવી ગયું છે. અને આ વિકલ્પ ઊઠે છે એ દુઃખ છે, આ આનંદ નહિ. આ આનંદ છે એવી મીઠાશ નથી, એનાથી વિપરીત છે. એટલે એનાથી વિપરીત ભાવ આસ્રવની શ્રદ્ધા, આસ્રવ અને બંધભાવની (શ્રદ્ધા) એને આવી ગઈ છે. આનંદ છે એ અલ્પ છે અને આખી ચીજ આનંદ છે એ આનંદને વૃદ્ધિ કરવા મથે છે એ સંવર અને નિર્જરા છે. પૂર્ણ કરવા મથે છે એ મોક્ષ છે.

મુમુક્ષુ :- ... જીવના ભેદો....

ઉત્તર :- આ ભેદ એમાં આવી ગયા. જ્ઞાનરહિત તે પુદ્ગલ છે અથવા પાંચ દ્રવ્ય (છે). એ એમાં આવી ગયું. કીધું ને ? ભેદ ક્યાં આમાં કીધા ? આમાં પણ ઈ ક્યાં આવ્યું ? અહીં તો શું કહ્યું ? 'ચેતનતા-વિન સો અજીવ હૈ' આટલી વાત લીધી છે. એમણે પ્રયોજનભૂતની જ વાત લીધી છે. સમજાય છે ? આ ગુણી અને આ ગુણવાળો. આ ગુણ અને આ ગુણવાળો, બસ, એટલી વાત. સમજાણું કાંઈ ? એ પ્રયોજનભૂત છે. બાકી બધી વાતું ગમે એટલી હોય એની સાથે કંઈ (સંબંધ નથી). ઘડો કેમ થયો ને કેમ થયો (એનું કામ નથી). પણ માટી દ્રવ્ય છે અને વર્ણ, ગંધ, રસ એના ગુણ છે અને એ ગુણની પર્યાય છે તે આ ઘડો છે. સમજાણું કાંઈ ? એ કાંઈ કુંભારની પર્યાય ઘડો છે એમ નથી. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

એ અજીવતત્ત્વમાં આમ આવી જાય છે. ચેતન વિનાની ચીજ એવા અજીવો છે. એ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય ત્રણે અજીવ છે. એમાં ક્યાંય ચેતનનો અંશ ત્રણેમાં નથી. એટલે એના વિરુદ્ધના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળો તે પુદ્ગલ છે અને એ સિવાય ધર્માસ્તિકાયમાં એક જ ગુણ વર્ણવીને, ગતિ કરે એમાં ધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત છે, બસ ! એક ગુણથી એનું વર્ણન કરી નાખ્યું, એ ગુણનો ધરનારો આખો ગુણી (છે). અને તિષ્ઠત-અધર્માસ્તિકાય. ઠરે છે, નિમિત્ત છે એ અધર્માસ્તિકાય. એટલા એક ગુણથી એનું વર્ણન કર્યું. સમજાણું કાંઈ ? એ સાત (ગાથા પૂરી) થઈ. (હવે) આઠમી.

આકાશ, કાળ અને આસ્રવના લક્ષણ અને ભેદ

સકલ દ્રવ્યકો વાસ જાસર્મે, સો આકાશ પિછાનો;
નિયત વર્તના નિશિ-દિન સો, વ્યવહાર કાલ પરિમાનો.
યો અજીવ, અબ આસ્રવ સુનિયે, મન-વચ-કાય ત્રિયોગા;
મિથ્યા અવિરત અરુ કષાય; પરમાદ સહિત ઉપયોગા. ૮.

અન્વયાર્થ :- (જાસર્મે) જેમાં (સકલ) સવે (દ્રવ્યકો) દ્રવ્યનો (વાસ) નિવાસ છે (સો) તે (આકાશ) આકાશ દ્રવ્ય (પિછાનો) જાણવું. (વર્તના) પોતે પલટ અને બીજાને પલટવામાં નિમિત્ત થાય તે (નિયત) નિશ્ચયકાળ દ્રવ્ય છે અને (નિશિ-દિન) રાત્રિ-દિવસ વગેરે (સો) તે (વ્યવહાર કાલ) વ્યવહારકાળ (પરિમાનો) જાણો. (યો) આ પ્રકારે (અજીવ) અજીવ તત્ત્વનું વર્ણન થયું. (અબ) હવે (આસ્રવ) આસ્રવ તત્ત્વ (સુનિયે) સાંભળો. (મન-વચ-કાય) મન, વચન અને કાયાના આલંબનથી આત્માના પ્રદેશો ચંચળ થવારૂપ (ત્રિયોગા) ત્રણ પ્રકારના યોગ તથા (મિથ્યા) મિથ્યાત્વ, (અવિરત) અવિરતિ, (કષાય) કષાય (અરુ) અને (પરમાદ) પ્રમાદ (સહિત) સહિત (ઉપયોગા) આત્માની પ્રવૃત્તિ તે [આસ્રવ તત્ત્વ કહેવાય છે.]

ભાવાર્થ :- જેમાં છ દ્રવ્યોનો નિવાસ છે તે સ્થાનને આકાશ* કહે છે. જે પોતાની મેળે પલટે છે તથા પોતાની મેળે પલટતા બીજા દ્રવ્યોને પલટવામાં નિમિત્ત છે તેને 'નિશ્ચયકાળ'x કહે છે. રાત, દિવસ, ઘડી, કલાક વગેરેને 'વ્યવહારકાળ' કહેવાય છે.

* જેવી રીતે કોઈ વાસણમાં પાણી ભરીને તેમાં ભસ્મ (રાખ) નાખવામાં આવે તો તે સમાઈ જાય છે, પછી તેમાં ખાંડ નાખવામાં આવે તો તે પણ સમાઈ જાય છે; પછી તેમાં સોયો નાખવામાં આવે તો તે પણ સમાઈ જાય છે; એવી રીતે આકાશમાં પણ ખાસ અવગાહનશક્તિ છે. તેથી તેમાં સર્વ દ્રવ્યો એકી સાથે રહી શકે છે. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને રોકતું નથી.

x પોતે પોતાની અવસ્થારૂપે સ્વયં પરિણમતા જીવાદિક દ્રવ્યોના પરિણમનમાં જે નિમિત્ત હોય, તેને કાળ દ્રવ્ય કહે છે. જેમ કુંભારના ચાકને ફરવામાં લોઢાની ખીલી. કાળ દ્રવ્યને નિશ્ચયકાળ કહે છે. લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશ છે તેટલા જ કાળદ્રવ્ય (કાલાણુઓ) છે, દિવસ, ઘડી, કલાક, મહિના તેને વ્યવહારકાળ કહે છે.

(જૈન સિ. પ્ર.)

આઠમી (ગાથા). ‘આકાશ,...’ની વ્યાખ્યા, ‘કાળ...’ની વ્યાખ્યા ‘અને આસ્રવના લક્ષણ અને ભેદ.’ની વ્યાખ્યા કરશે.

સકલ દ્રવ્યકો વાસ જાસમેં, સો આકાશ પિછાનો;
નિયત વર્તના નિશિ-દિન સો, વ્યવહાર કાલ પરિમાનો.
યોં અજીવ, અબ આસ્રવ સુનિયે, મન-વચ-કાય ત્રિયોગા;
મિથ્યા અવિરત અરુ કષાય; પરમાદ સહિત ઉપયોગા. ૮.

‘સકલ દ્રવ્ય કો વાસ’ જોયું ? ભાષા તો જુઓ એમની ! ‘જાસમેં’ પછી લીધું. ‘યોં અજીવ,...’ બસ, એ અજીવ. પહેલા જીવનું ત્રણ પ્રકારે વર્ણન કર્યું. બહિરાત્મા-અંતરાત્મા-પરમાત્મા. એ પર્યાયને એણે જાણવી, અજીવને આ રીતે જાણવું. બહિરાત્મામાં એ જીવને છોડવાનું કહ્યું હતું એની એકત્વબુદ્ધિ છૂટી ગઈ છે. એટલું એને (કહ્યું). બીજા બોલો હતા. અહીં એને આસ્રવમાં વિશેષ પ્રકારે બધું વર્ણન કરીને આસ્રવનું વર્ણન કર્યું છે. કોઈ કહે કે, બહિરાત્મામાં આસ્રવનું વર્ણન આવી ગયું હતું, અંતરાત્મામાં સંવર, નિર્જરાનું આવી ગયું હતું, મોક્ષમાં (પરમાત્માનું) આવી ગયું હતું. તો કહે છે, ના. એનું સામાન્યપણે (વર્ણન હતું). ફક્ત એકત્વબુદ્ધિનો ત્યાગ, એકત્વબુદ્ધિનો અભાવ અને પૂર્ણ જ્ઞાનની દશા, એટલી વાત જીવની પર્યાયનું વર્ણન બતાવવા ત્યાં આવી હતી.

અહીંયાં ‘યોં અજીવ, અબ આસ્રવ સુનિયે, મન-વચ-કાય ત્રિયોગા’ મન, વચન અને કયાનું કંપન-યોગ છે એ પણ આસ્રવ છે એ બધી વાત અહીંયાં આસ્રવ તત્ત્વમાં વિસ્તારથી વર્ણવી છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘મિથ્યા અવિરત અરુ કષાય; પરમાદ સહિત ઉપયોગા.’ પાંચેય લીધા. મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ. પાંચ છે ને ? આસ્રવ પાંચ છે કે નહિ ? સમજાણું કાંઈ ? ‘ઉપયોગા’ લીધું ને ? એની પ્રવૃત્તિ-જીવની પ્રવૃત્તિ અહીં લેવી છે. એમ કહીને ઇ કહે છે કે, એ આસ્રવ કાંઈ કર્મને લઈને નથી. છે એમાં ? નીકળે છે એમાં ? જુઓને ! ‘પરમાદ સહિત ઉપયોગા.’ (કહ્યું છે). એ.. દેવાનુપ્રિયા ! છે કે નહિ એમાં ? કે, કર્મથી આમાં ખેંચી ખેંચીને કાઢે છે ? કર્મ તો અજીવમાં નાખી દીધા. અજીવની પર્યાયમાં નાખી દીધા. અજીવની પર્યાય છે એમ એને શ્રદ્ધવી જોઈએ. વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શવાળી પર્યાય. આ પુદ્ગલો એ પુદ્ગલની

પર્યાય છે એમ શ્રદ્ધવું જોઈએ. અહીં તો આત્માની આસવની પર્યાય (નીવાત કરે છે). સમજાણું કાંઈ ? થોડામાં ઘણું ભરી દીધું છે, હોં ! એક એક શબ્દ એવો વાપર્યો છે કે પૂરું કરે છે.

‘(જાસમેં) જેમાં...’ જાસમેં એટલે આકાશમાં. ભગવાને જોયેલા લોકાલોક વ્યાપક આકાશ અરૂપી પદાર્થ છે. ‘જેમાં સર્વે દ્રવ્યનો નિવાસ છે...’ પણ દ્રવ્ય એમાં રહ્યા છે ન્યાંથી સિદ્ધ કર્યું છે, હોં ! સમજાણું કાંઈ ? દ્રવ્ય એમાં રહ્યા છે એને આકાશ નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ ? આમાં છે કે નહિ ? જુઓને આમાં. આ તો પહેલુંવહેલું વંચાય છે તો એને અત્યારે ખ્યાલમાં લેવું જોઈએ ને. આ તો બહુ સાદી ચીજો છે. કેટલી હજાર છપાઈ ગઈ છે ને આ ? ચૌદ હજાર તો હિન્દી (છપાણી), મરાઠી સત્તર હજાર, આપણી ગુજરાતી ? ગુજરાતી એક હજાર જ ? છોકરાઓને બધાને ધ્યાન રાખવું પડશે કે નહિ ? કોઈ શીખડાવે છે કે નહિ ? અત્યારે કોઈ માસ્તર-બાસ્તર છે નહિ. (એક) માસ્તર હતા ઇ બિચારા ચાલ્યા ગયા. કોઈ શીખવે નહિ, રખડે છે બધા. અહીં પા કલાક, અડધો કલાક, એક કલાક ભણાવનાર ન હોય તો રખડે જ ને, બીજું શું ? થોડો વખત હોય તો એ રખડવાનું કામ કરે. સમજાણું ? શું કીધું ?

આ તો એમની ગોઠવણીની રચનામાં કેવી શૈલી ટૂંકામાં ભરી દીધી છે ! એ પણ આવા સાદા હિન્દી શ્લોકો. હિન્દીમાં પણ ઘણી વાત મૂકી દીધી છે. કહે છે કે, આકાશ નામનો પદાર્થ છે કે જેમાં છ દ્રવ્યનો વાસ છે, વાસ. વાસ-ઘરમાં જેમ વાસ હોય ને ? એમ આકાશમાં છ દ્રવ્યનો વાસ છે. સમજાણું ? ‘તે આકાશ દ્રવ્ય જાણવું.’ એને જાણવું. આકાશ અરૂપી લોકાલોક વ્યાપક છે એમાં આ રહેલા છે એમ જાણવું. સમજાણું ?

હવે કાળ. ‘(વર્તના)...’ ‘વર્તના નિયત’ એ કાળને માટે આપ્યું. વર્તના નિયત. વર્તવું છે જેને નિશ્ચય એવું કાળદ્રવ્ય છે. વર્તવું એનો ગુણ છે એવો કાળદ્રવ્ય છે. એટલે પછી એમાંથી (એમ કહ્યું કે) જે વર્તે તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? વર્તવું એ પોતાનો ગુણ છે, એ જાતનો. પોતે પરિણમે છે ને ? અને જે વર્તે છે એટલે પરિણમે છે એને નિમિત્ત છે. પરિણમે છે એને નિમિત્ત છે. નિમિત્ત નથી એમ નહિ અને નિમિત્ત ન હોય તો ન પરિણમે, એમ અહીં નહિ. પરિણમે છે એ

પણ છે અને સામે નિમિત્ત પણ છે.

દરેક દ્રવ્ય પોતે પોતાની ગુણ-પર્યાયપણે સ્વકાળે પરિણમે છે ત્યારે એક વર્તના, વર્તનાનું નિમિત્તરૂપે અને પોતે વર્તનાગુણવાળું એક કાળદ્રવ્ય છે. અહીં એક જ ગુણથી બધા દ્રવ્યોને વર્ણવ્યા છે. ધર્મ-ગતિ, તિષ્ઠત-(સ્થિર થવું), વર્તમાન વસવું. સમજાય છે ? અને અરૂપી તો સાથે લઈ લીધું છે, બાકી દરેક દ્રવ્યમાં છે અનંતા ગુણો. પોતે પલટે, વર્તના-વર્તે અને બીજાને પલટવામાં નિમિત્ત થાય. તે નિયત છે 'નિશ્ચય કાળ દ્રવ્ય છે...' તે નિશ્ચય કાળ દ્રવ્ય છે. કોઈ કાળ દ્રવ્ય ઉપચારિક માને એમ છે નહિ. એમ સિદ્ધ કરવું છે.

વ્યવહાર સમક્રિતમાં પણ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ કાળ સહિત દ્રવ્યને માને છે. સમજાણું ? એક સંપ્રદાય કાળ દ્રવ્યને માનતા નથી. (એમ કહે છે), એ ખોટી વાત છે. સમજાણું કાંઈ ? વર્તનારો સ્વભાવ પુરુષાર્થ જીવને હોય કે ઊલટો પુરુષાર્થ હોય એમાં એક બીજી ચીજ નિમિત્ત છે. સ્વકાળનું પરિણમન છે તો પરકાળ વસ્તુ એક એવું દ્રવ્ય છે એ એને નિમિત્ત પર્યાય થાય છે. સમજાણું કાંઈ ? આ તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા 'દૌલતરામ' પંડિતે બનાવ્યું છે, લ્યો ! એને પણ કેટલાક ખોટું ઠરાવતા હશે. અત્યારે તો શું થાય ? લોકોને બિચારાને અભ્યાસ ન મળે, શેઠિયાઓને નવરાશ ન મળે, નવરાશવાળાને અભ્યાસ ન મળે. પેલા નવરા ન મળે. એટલે પછી કોઈ માથે ધણીધોરી ન મળે એટલે જે જેમ ચલાવે એમ ચાલ્યું, ચાલે. અહીં તો કહે છે, ભાઈ ! ભગવાનનો માર્ગ છે એ સ્વયંસિદ્ધ દરેક પદાર્થ સ્વતંત્ર સિદ્ધ કરીને નિમિત્ત શું છે એનું જ્ઞાન કરાવે છે. સમજાણું કાંઈ ? પછી ઈશ્વર નિમિત્ત છે, કર્તા, એમાં આ લોકોએ વાંધો શું કરવા ઉઠાવ્યો ? એમ છે જ નહિ. વસ્તુ જ પોતાથી દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય અકૃત્રિમ ચીજ પોતાથી છે. ફક્ત બીજી ચીજ ... છે, પોતાને લઈને પરિણમે એમાં નિમિત્ત એક ચીજ છે, બસ ! એને લઈને છે, ઈશ્વરને લઈને જગત છે એમ નથી. એમ આ નિમિત્તને લઈને આ દ્રવ્યો છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ ?

વસ્તુ છે એ પોતાના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયથી દરેક છે એ ઉપાદાન (છે), એમાં એક (સાથે) બીજી ચીજ છે. આવું વસ્તુનું સ્વરૂપ જ છે. એમાં કોઈએ કર્યું છે અને બીજી રીતે કહ્યું છે, નથી તેમ કહ્યું છે એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- પહેલા કહ્યું કે પહેલા જાણ્યું છે ?

ઉત્તર :- જાણ્યું ત્યારે કહ્યું છે. એ તો અનાદિથી ચાલ્યા આવે છે. જાણનારા અને કહેનારા. કહ્યું અને જાણ્યું નહિ, જાણ્યું અને કહ્યું. જાણ્યા વિના કહે ક્યાંથી ? કહ્યું એવું એણે જાણ્યું છે. એટલે શું કહે ? અનેકાંત કહ્યું છે એવું એણે જાણ્યું છે. નિયત એને મિથ્યાદષ્ટિ કહ્યા છે, એમ ઇ કહે છે. અરે..! ભગવાન ! આત્માની પણ બલિહારી છે ને ! ભગવાને જેવી દ્રવ્યની વ્યવસ્થા છે એવી કહી છે. કહી છે એવી જાણી છે એમ એણે કીધું. ભાઈ ! પણ જેવી છે એવી જાણી છે, જાણી છે એવી કહી છે. (તો કહે), એમ નહિ. એમાં વાંધો આવે. જાણી છે. ત્રણકાળનો જે પ્રકારે છે એને ભગવાને જાણે છે. આ તો દ્રવ્યમાં નિયત-અનિયત પર્યાય થાય એમ ભગવાને કહી છે, એમ ભગવાને પછી એવું જાણ્યું છે. એવું આવ્યું છે. આવ્યું છે ને ? આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? આ રીતે સમજે તો બધો વિવાદ બંધ થઈ જાય. એમ લખ્યું છે, નહિ ? છેલ્લું એમ લખ્યું છે ને ? અરે..! ભગવાન ! બાપુ ! પણ શી રીતે સ્વીકારે ? ખ્યાલમાં, ભાવમાં આ વાત આમ છે એમ ભાસન થવું જોઈએ કે નહિ ? કે, આમ ને આમ માની લેવું ? એમ વાત બેસે શી રીતે પણ ?

મુમુક્ષુ :- બીજા કહે છે એ પોતે માને તો વિવાદ બંધ થાય.

ઉત્તર :- ના, એ નહિ. બીજાનું ખોટું છે. કારણ કે નિયતને મિથ્યાદષ્ટિ ભગવાને કીધું છે. મિથ્યાદષ્ટિ નિયતને કીધું છે અને તમે નિયતનું... પણ કહ્યું નથી, તને ખબર નથી. એ તો સ્વભાવ, પુરુષાર્થ નહિ માનનારા, એકલો નિયત માનનારા એને (મિથ્યાદષ્ટિ કહ્યા છે). ત્યાં વિધિ અને કારણ કહ્યા છે, એમ ત્યાં કહે છે. પણ સ્વભાવ, પુરુષાર્થ, સર્વજ્ઞ એક સમયમાં ત્રણકાળનું જ્ઞાન, એ નિયતવાળો ક્યાં માને છે ? સમજાણું ? એક સમયમાં, એક સમયમાં કેવળજ્ઞાન એક સમયમાં લોકાલોક નિમિત્ત. વર્તમાન નિમિત્ત એક સમયમાં. ભવિષ્યમાં પર્યાય થશે એમ નહિ. એનો અર્થ એ થઈ ગયો કે, દ્રવ્યમાં જે સમયે એ પર્યાય થવાની એવો ક્રમ જ આમાં-એની શક્તિમાં પડ્યો જ છે. દ્રવ્ય પણ ક્રમબદ્ધ પર્યાય થાય એવું દ્રવ્ય છે, ગુણ પણ ક્રમબદ્ધ થાય એવા છે, પર્યાય તો ક્રમસર થાય છે. એક સમયમાં અહીં જેવું જાણ્યું એવું એક સમયમાં આ બધું એને ખ્યાલમાં આવી જાય છે. સમજાણું કાંઈ ? ભવિષ્યમાં થશે કે ગઈ,

એમ નહિ. સમજાણું આમાં કાંઈ ? શું કીધું સમજાણું ?

એક સમયમાં કેવળજ્ઞાન પર્યાય છે એને લોકલોકના વર્તમાન બધા દ્રવ્યો નિમિત્ત થાય છે. વર્તમાન નિમિત્ત થાય છે. વર્તમાન નિમિત્ત શી રીતે થશે ? વર્તમાનમાં ભૂત-ભવિષ્યની પર્યાય નથી. પણ ભૂત-ભવિષ્યની પર્યાય જે ક્રમસર દ્રવ્યમાં થવાની છે અને થઈ ગઈ છે એની દ્રવ્યમાં લાયકાત વર્તમાનમાં પડી છે. ભાઈ ! સમજાણું ? થઈ ગઈ અને થશે, વ્યવસ્થિત જે થઈ અને થશે એની લાયકાત દ્રવ્યમાં પડી છે, ગુણમાં પડી છે. પ્રગટ આ છે. એ રીતે એને નિમિત્ત આખા કેવળજ્ઞાનમાં (થાય છે). એક સમયમાં (ત્યાં) અને અહીં એક આખું (કેવળજ્ઞાન). એક સમયમાં આખું નિમિત્ત છે. ભવિષ્યમાં થશે ને એ પ્રશ્ન નહિ. દ્રવ્યની શક્તિ પણ એવી છે, ગુણની શક્તિ પણ એવી છે અને પર્યાયની શક્તિની વ્યક્તતા પણ એ રીતે છે. એમ એક સમયમાં ભગવાનના જ્ઞાનમાં આવી જાય છે. સમજાણું કાંઈ ? વ્યવહાર તરીકે જાણ્યું છે. એક સમયનું જ્ઞાન છે એવું જ્ઞાને પોતે જાણ્યું. એમ આ એક જાણ્યું એટલે નિમિત્ત તરીકે એમાં, નિમિત્તમાં સ્થિતિ જ એની એવી છે, બીજી સ્થિતિ હોઈ શકે નહિ. પણ હવે શું થાય ? ઇ કાંઈ કોઈ પરાણે બેસાડી દે એવું છે ? ન્યાયથી જ્ઞાનની સમ્યક્ યુક્તિ દ્વારા એ જો ખ્યાલમાં આવે તો આવી શકે. નહિતર તો એ વાતની કાંઈ ઘડ બેસે નહિ. સમજાણું ?

એક કાળ દ્રવ્ય નિશ્ચય પોતે વર્તે છે. એક બીજું વર્તે છે, વર્તે છે, વર્તે છે સમયે સમયે એને આ એક નિમિત્ત છે. વર્તે છે એને નિમિત્ત છે. ‘અને (નિશિ-દ્વિન) વ્યવહારકાળ...’ છે. રાત્રિ, દિવસ, પહોર એ આમ ઘણા સમયોને ભેગા કર્યા ને ? એ વ્યવહારકાળ છે. એ વ્યવહારકાળ (પરિમાનો)...’ એટલે ‘જાણો. આ પ્રકારે અજીવ તત્ત્વનું વર્ણન થયું.’ સમજાણું ?

‘હવે આસ્રવ તત્ત્વ સાંભળો. મન, વચન અને કાયાના આલંબનથી આત્માના પ્રદેશો ચંચળ થવારૂપ (ત્રિયોગા) ત્રણ પ્રકારના યોગ...’ ઇ છેલ્લાને પહેલું લીધું. અહીં તો પદ્ય છે ને ? પદ્યની શૈલી ગોઠવવી જોઈએ ને ? નહિતર યોગ છે એ છેલ્લો છે. મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ. એ પાંચ આસ્રવ છે. એમાં યોગને પહેલો (લીધો છે). શાસ્ત્રમાં પણ ‘યોગાસ્રવાઃ’ એમ ‘તત્ત્વાર્થ સૂત્ર’માં કહ્યું છે ને ?

ભાઈ ! એટલે અહીં એ વાત જ પહેલી એ આવી. સમજાણું ? ‘યોગાસ્રવા:’. પછી એના પેટામાં બધા નાખે. સમજાણું ?

‘મન, વચન અને કાયાના આલંબનથી...’ આ જડના આલંબન, હોં ! નિમિત્ત. આત્માના પ્રદેશો જે અંદર કંપે (છે) એને જોગ કહેવાય છે. એ જોગ ત્રણ પ્રકારના યોગ છે. કારણ કે મનને જડનું અવલંબન નિમિત્ત હોય. એ વખતના કંપનને મનયોગ કહે છે. વાણીના પરમાણુનું અવલંબન નિમિત્ત હોય એ વખતે આત્મપ્રદેશના (કંપનને) વચનયોગ કહે છે. દેહનું અવલંબન નિમિત્ત હોય, પ્રદેશનું કંપન એ તો કંપનરૂપ જ છે. પણ જેવા પ્રકારનું નિમિત્ત છે એ અપેક્ષાએ કંપનને એ પ્રકારનો યોગ કહેવામાં આવે છે. એ યોગ આસ્રવ છે. સમજાય છે ? નવા પરમાણુ આવવામાં એ નિમિત્ત છે. એ આસ્રવને બરાબર જાણવો જોઈએ.

‘મિથ્યાત્વ,...’ તે મોટો આસ્રવ છે. વિપરીત માન્યતા, વિપરીત અભિનિવેશ, ઊંધો અભિપ્રાય. સુખ જડમાં, સુખ પુણ્યમાં, સુખ પાપમાં (છે) એ વિપરીત મિથ્યાત્વ, વિપરીત અભિપ્રાય (છે). પ્રતિકૂળતામાં દુઃખ (છે).... સમજાણું કાંઈ ? એ મિથ્યાત્વ અભિપ્રાય છે, એ આસ્રવ છે, નવા બંધનના કારણો છે. એને બરાબર ઓળખવા જોઈએ.

‘(અવિરત)...’ અત્યાગભાવ. ત્રણ કષાય આદિ હોય છે. અંદર રાગની તીવ્ર આસક્તિ (છે) એ પણ આસ્રવ છે. એનાથી નવા આવરણો આવે. આમાં કર્મની વાત લીધી નથી, હોં ! એ પોતાના પરિણામ, ઉપયોગ એ જાતના છે તેને આસ્રવ કહે છે. આહા..હા...! એ તો પછી નિમિત્ત હોય એનું (જ્ઞાન કરાવે), એ તો જડની પર્યાયનું નિમિત્ત છે. સમજાણું ? અને ‘કષાય...’ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ કષાય છે તે આસ્રવ છે. જીવની ઉપયોગ પ્રવૃત્તિ છે, જીવના ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ છે. એટલે આત્માના પ્રદેશની એ જાતની પ્રવૃત્તિના આ બધા પરિણામ છે. ‘અને પ્રમાદ...’ પ્રમાદ થવો. કષાય ગયા પછી પણ થોડો પ્રમાદ રહે છે એ પણ આસ્રવ છે.

એ ‘આસ્રવ સહિત આત્માની પ્રવૃત્તિ...’ જુઓ ! આત્માની પ્રવૃત્તિ એટલે અંદર ઉપયોગ પ્રવૃત્તિમાં જોડાયો ‘તે આસ્રવ તત્ત્વ કહેવાય છે.’ એમ આસ્રવ તત્ત્વને જાણવું જોઈએ. કર્મને લઈને આસ્રવ (થાય છે) એમ ન જાણવું જોઈએ, સ્વભાવ તે આસ્રવ

છે એમ નહિ. આ પ્રકારના આત્માના નિમિત્તના લક્ષમાં જોડાતાં જે મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય, યોગના પરિણામ થાય તેને આસ્રવ કહે છે. જેમ ગળણાં વડે પાણી આવે છે ને ? એમ આ આસ્રવ વડે નવા કર્મો આવે છે. એટલે એ આસ્રવ તત્ત્વને જેમ છે તેમ ઓળખીને શ્રદ્ધવું જોઈએ. એ વ્યવહાર સમકિતના વિષયમાં આ આવે છે. (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા સુદ ૧૪, શુક્રવાર
તા. ૪-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૮ થી ૧૦. પ્રવચન નંબર-૧૭

‘છ ઢાળા’ (ત્રીજી ઢાળાની) આઠમી ગાથા, એનો ભાવાર્થ. આ સમ્યગ્દર્શન-વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છ દ્રવ્ય છે એની વ્યાખ્યા ચાલે છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન આવું હોય છે એનું વર્ણન કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? એમાં અર્થ કર્યો અને થોડો ભાવાર્થ (લઈએ). પહેલી આકાશ દ્રવ્યની વ્યાખ્યા આવી ને ? ‘સકલ દ્રવ્યકો વાસ જાસમેં, સો આકાશ પિછાનો;’ જે આકાશ નામનો સર્વવ્યાપક પદાર્થ છે એમાં બધા દ્રવ્ય રહ્યા છે. એને સમ્યક્-વ્યવહાર સમ્યક્માં બરાબર જાણીને શ્રદ્ધવા જોઈએ.

ભાવાર્થ :- ‘જેમાં છ દ્રવ્યોનો નિવાસ છે તે સ્થાનને આકાશ કહે છે.’ નીચે દાખલો આપ્યો છે. પાણીમાં જેમ ભસ્મ નાખે (એ) સમાઈ જાય, વળી એમાં ખાંડ નાખે એ સમાઈ જાય, સોય નાખે એ સમાઈ જાય. એ દાખલો હિન્દીમાં (આપ્યો છે). આ બધા દાખલા હિન્દીમાં આપેલા છે. આ હેઠે એનું લખાણ છે. એને આકાશ માનવું જોઈએ.

‘જે પોતાની મેળે પલટે છે તથા પોતાની મેળે પલટતા બીજા દ્રવ્યોને પલટવામાં નિમિત્ત છે તેને ‘નિશ્ચયકાળ’ કહે છે.’ કાળ દ્રવ્ય છે (એના) અસંખ્ય પ્રદેશ છે. કુંભારના ચાકને જેમ લોઢાની ખીલી હોય છે એમ જગતના પ્રાણીને, જડ-ચૈતન્યને પરિણમવામાં કાળદ્રવ્યનું નિમિત્ત છે. કુંભારનો ચાક ચાલે ને ? એમાં નીચે ખીલી નીકળે ને ? ખીલી હોય ને ખીલી ? એમ આ કાળદ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને પરિણમવામાં નિમિત્ત છે. પરિણમે છે તો સ્વયં પોતે. આમ ભગવાને જોયેલા છ દ્રવ્ય આ રીતે છે એમાં કેટલાક કાળ દ્રવ્ય માનતા નથી. શ્વેતાંબર કાળ દ્રવ્ય માનતા નથી. અહીં કહે છે કે વ્યવહાર સમક્રિતમાં છ દ્રવ્ય માનવા જોઈએ. ન માને તેને વ્યવહાર સમક્રિતમાં પણ ભૂલ છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘રાત, દિવસ, ઘડી, કલાક વગેરેને ‘વ્યવહારકાળ’ કહે છે. આવી

આસ્રવત્યાગનો ઉપદેશ અને બંધ, સંવર, નિર્જરાનું લક્ષણ

યે હી આતમકો દુખ-કારણ, તાર્તે ઇનકો તજિયે;
જીવપ્રદેશ બંધે વિધિસોં સો, બંધન કબહું ન સજિયે.
શમ-દમતેં જો કર્મ ન આવેં, સો સંવર આદરિયે;
તપ-બલતેં વિધિ-ઝરન નિરજરા, તાહિ સદા આચરિયે. ૯.

અન્વયાર્થ :- (યે હી) આ મિથ્યાત્વાદિ જ (આતમકો) આત્માને (દુખ-કારણ) દુઃખનું કારણ છે. (તાર્તે) તેથી (ઇનકો) આ મિથ્યાત્વાદિને (તજિયે) છોડી દેવું જોઈએ. (જીવપ્રદેશ) આત્માના પ્રદેશનું (વિધિસોં) કર્મોથી (બંધે) બંધાવું તે (બંધન) બંધ [કહેવાય છે.] (સો) આ [બંધ] (કબહું) ક્યારેય પણ (ન સજિયે) ન કરવો જોઈએ. (શમ) કષાયોનો અભાવ [અને] (દમતેં) ઇન્દ્રિયો તથા મનને જીતવાથી (કર્મ) કર્મ (ન આવેં) ન આવે (સો) તે (સંવર) સંવર તત્ત્વ છે; (તાહિ) તે સંવરને (આદરિયે) ગ્રહણ કરવો જોઈએ. (તપબલતેં) તપની શક્તિથી (વિધિ) કર્મોનું (ઝરન) એકદેશ ખરી જવું તે (નિરજરા) નિર્જરા કહેવાય છે. (તાહિ) તે નિર્જરાને (સદા) હંમેશા (આચરિયે) પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ.

ભાવાર્થ :- ૧. આ મિથ્યાત્વાદિ જ આત્માને દુઃખનું કારણ છે, પણ પર પદાર્થ દુઃખનું કારણ નથી; તેથી પોતાના દોષરૂપ મિથ્યાભાવોનો અભાવ કરવો જોઈએ. સ્પર્શો સાથે પુદ્ગલોનો બંધ, રાગાદિક સાથે જીવનો બંધ અને અન્યોન્ય-અવગાહ તે પુદ્ગલ-જીવાત્મક બંધ કહેલ છે. (પ્રવચનસાર ગાથા ૧૭૭). રાગ-પરિણામમાત્ર એવો જે ભાવબંધ તે દ્રવ્ય-બંધનો હેતુ હોવાથી તે જ નિશ્ચયબંધ છે, જે છોડવાયોગ્ય છે.

૨. મિથ્યાત્વ અને ક્રોધાદિરૂપ ભાવ તે સર્વને સામાન્યપણે કષાય કહેવાય છે. (મોક્ષમાર્ગ પ્ર૦ પા.૩૧.) એવા કષાયનો અભાવ તેને શમ કહેવાય છે. અને દમ એટલે જે જ્ઞેય-જ્ઞાયકનો સંકરદોષ ટાળી ઇન્દ્રિયોને જીતીને જ્ઞાનસ્વભાવ વડે અન્ય-દ્રવ્યથી અધિક (જીદો, પરિપૂર્ણ) આત્માને જાણે છે તેને, જે નિશ્ચયનયમાં સ્થિત સાધુઓ છે તેઓ, ખરેખર જિતેન્દ્રિય કહે છે. (સમયસાર ગાથા ૩૧)

સ્વભાવ-પરભાવના ભેદજ્ઞાનના બળવડે દ્રવ્યેન્દ્રિય, ભાવેન્દ્રિય અને તેના

* આસ્રવ આદિના દષ્ટાંત

૧. આસ્રવ - જેવી રીતે કોઈ વહાણમાં છિદ્ર પડવાથી તેમાં પાણી આવવા લાગે છે તેવી રીતે મિથ્યાત્વાદિ આસ્રવ મારફત આત્મામાં કર્મ આવવા લાગે છે તે.

૨. બંધ - જેવી રીતે છિદ્ર દ્વારા પાણી આવીને નૌકામાં ભરાઈ જાય છે તેવી રીતે કર્મ પરમાણુ આત્માના પ્રદેશોમાં જાય છે (એક ક્ષેત્રે ભેગા રહે છે) તે.

૩. સંવર - જેવી રીતે છિદ્ર બંધ કરવાથી નૌકામાં પાણી આવવું રોકાઈ જાય છે તેવી રીતે શુદ્ધ ભાવરૂપ ગુપ્તિ વગેરે મારફત આત્મામાં કર્મોનું આવવું રોકાઈ જાય છે તે.

૪. નિર્જરા - જેવી રીતે વહાણમાં આવેલા પાણીમાંથી થોડું (કોઈ વાસણમાં ભરી) ફેંકી દેવામાં આવે છે તેવી રીતે નિર્જરા દ્વારા થોડાં કર્મ આત્માથી અલગ થઈ જાય છે તે.

૫. મોક્ષ - જેવી રીતે વહાણમાં આવેલું બધું પાણી કાઢી નાખવાથી વહાણ એકદમ પાણી વિનાનું થઈ જાય છે તેમ આત્માથી બધાં કર્મો જુદાં પડી જવાથી આત્માની પૂરેપૂરી શુદ્ધ હાલત (મોક્ષદશા) પ્રગટ થાય છે એટલે કે તે આત્મા મુક્ત થઈ જાય છે.

‘આસ્રવત્યાગનો ઉપદેશ અને બંધ, સંવર, નિર્જરાનું લક્ષણ.’ જુઓ ! આ તો હજી નવ તત્ત્વને જેમ છે એમ માનવા એ તો વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ છે. નિશ્ચયમાં તો આત્મા નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ અખંડાનંદની પ્રતીત અનુભવમાં થવી (તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે).

મુમુક્ષુ :- આત્મા શુદ્ધ છે એમ તો માને છે.

ઉત્તર :- શુદ્ધ શું માને ? ધૂળમાં ક્યાંથી માને. આ બધો વ્યવહાર એને વિકલ્પમાં આવો હોય છે. એવો વ્યવહાર ન હોય ત્યાં નિશ્ચય યથાર્થ હોય નહિ. નિશ્ચય હોય ત્યારે આવો વ્યવહાર એને હોય છે, એમ સિદ્ધ કરે છે. આગળ વાત કરે છે ને ! હજી તો ઘણી વાત બાકી છે. સમજાણું ?

આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ જ્ઞાયક સ્વરૂપ છે એમ અંતર નિર્ણય અનુભવમાં સમ્યક્ પ્રતીત હોવા છતાં સાથે જ્યાં સુધી વીતરાગ ન થાય ત્યાં સુધી આવા સાત તત્ત્વના વસ્તુનું જેવું સ્વરૂપ છે તેવું, ઉપાદાન-નિમિત્ત આદિ બરાબર માનવા જોઈએ. આગળ હજી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની વાત કહેશે. નવમી ગાથા.

યે હી આતમકો દુખ-કારણ, તાર્તે ઇનકો તજિયે;
જીવપ્રદેશ બંધે વિધિસોં સો, બંધન કબહું ન સજિયે.
શમ-દમતેં જો કર્મ ન આવેં, સો સંવર આદરિયે;
તપ-બલતેં વિધિ-ઝરન નિરજરા, તાહિ સદા આચરિયે. ૯.

એ આસ્રવ છોડવા યોગ્ય છે એમ એણે માનવું જોઈએ. દરેક શબ્દે દરેકમાં ફેર પાડ્યો છે. મિથ્યાત્વ નામ ઊંધી માન્યતા, વ્યવહાર આદિની ઊંધી માન્યતા ‘આત્માને દુઃખનું કારણ છે.’ એ બધા મિથ્યાત્વ આદિ દુઃખના કારણ છે. આસ્રવ દુઃખનું જ કારણ છે. દુઃખનું કારણ સંયોગ નથી. સમજાણું કાંઈ ? પ્રતિકૂળતા, શરીરમાં રોગ, નિર્ધનતા અને નરકના સંયોગનું દુઃખ, નરકમાં સંયોગ છે એ દુઃખ નથી. એ મિથ્યાત્વ આદિ દુઃખના કારણ તો એને ભગવાને કહ્યા છે. એને ઠેકાણે સંયોગને દુઃખનું કારણ માને તો એ આસ્રવતત્ત્વની એને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ ?

વિપરીત માન્યતા અને રાગ-દ્વેષના પરિણામ એ દુઃખનું કારણ છે. સ્વભાવ આનંદનું કારણ છે, એ (વિભાવ) દુઃખનું કારણ છે. સંયોગ દુઃખનું કારણ નથી. નરકના સંયોગ આવ્યા, ઢોરમાં પ્રતિકૂળતા આવી કે મનુષ્યમાં વીંછી કરડે, સર્પ કરડે એ દુઃખનું કારણ નથી, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ... યાદ નથી રહેતું....

ઉત્તર :- આ શું કીધું ? બે વાર કહ્યું ને ? બીજું ઘૂંટાઈ ગયું છે એટલે યાદ નથી રહેતું, એમ કહે છે. સમજાણું કે નહિ ?

મિથ્યા શ્રદ્ધા-ઊંધી માન્યતા કે, આ પ્રતિકૂળતા મને દુઃખનું કારણ (છે), એ ઊંધી માન્યતા અને રાગ-દ્વેષ એ દુઃખનું કારણ છે. શું કીધું ને પહેલું ? વાંચો એમાં છે કે નહિ ? ઉપરથી નહિ, અંદરથી. છે ? ‘આ મિથ્યાત્વાદિ જ આત્માને દુઃખનું કારણ

છે.' એ કારણ છે. પ્રતિકૂળ સંયોગ, શરીરમાં રોગ, ટાંગો ચાલે નહિ એ દુઃખનું કારણ નથી, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- જીવને ?

ઉત્તર :- જીવને. તે શું જડને છે ? કહો, સમજાણું કાંઈ ? છોકરાઓ પ્રતિકૂળ થાય, છોકરા જુદા પડે, વહેંચાઈ જાય માટે દુઃખનું કારણ છે એમ નથી, એમ અહીં તો કહે છે. ઊંઘી માન્યતા (કે) મને આમ થયું, મને આમ થયું અને રાગ ને દ્વેષના ભાવ દુઃખનું કારણ છે. કેમ ભાઈ ? ઊંઘી માન્યતા. જે શુભભાવ એ ધર્મ છે અથવા એ મને ઠીક છે, પાપમાં મને મજા પડે છે. એવો મિથ્યાત્વભાવ દુઃખનું કારણ છે. સર્પ કરડે, વીંછી કરડે, માથેથી છરા પડે. માથેથી.. સમજ્યા ને ? મોટા પચાસ-સો મણના.. શું કહેવાય ? કૈંચી પડે, માથે કોઈ ઘણ મારે એ દુઃખનું કારણ નથી. માથે કોઈ ઘણ મારે આમ માથામાં એ દુઃખનું કારણ નથી.

મુમુક્ષુ :- મારે એ દુઃખનું કારણ નહિ ?

ઉત્તર :- ના, કોણ મારે છે ? મારતું નથી, એને અડતું પણ નથી. છરા માર્યા એ દુઃખનું કારણ નથી. માર્યા છે ક્યાં પણ ? છરો તો ન્યાં શરીર પાસે ફરે છે, એને ક્યાં અડ્યો છે ? એને અડેલી (છે) મિથ્યા શ્રદ્ધા અને રાગ-દ્વેષભાવ. એ એને દુઃખનું કારણ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? અગ્નિમાં હાથ નાખ્યો એ અગ્નિ દુઃખનું કારણ નથી. ઊના ઘગઘગતા પાણી અને તેલના કડાયામાં માણસને નાખ્યો એ દુઃખનું કારણ નથી. દુઃખનું કારણ અંદરમાં મિથ્યા શ્રદ્ધા અને રાગ-દ્વેષભાવ ઊભો કરે છે ઈ (છે). મને આમ થયું, આને આમ થયું, આ મને થયું એવી મિથ્યા માન્યતા અને રાગ-દ્વેષનો ભાવ કરે એ દુઃખનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- બહુ ભારે....

ઉત્તર :- પણ છે કે નહિ એમાં ? તમારા હાથમાં તો આ (પુસ્તક) આપ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? શું કહ્યું ?

‘યે હી આતમકો દુઃખ-કારણ’. યે હી આતમ કો દુઃખ કારણ. એમ છે ને ? વિપરીત શ્રદ્ધા અને રાગ-દ્વેષના પરિણામ, હરખ-શોકના ભાવ આસ્રવ છે, એ જીવને

દુઃખનું કારણ છે. સ્વભાવ દુઃખનું કારણ નથી, સંયોગ દુઃખનું કારણ નથી. પણ છોકરા સારા થયા હોય અને પછી ભાગ સરખો આપે નહિ, સાચવે નહિ તો દુઃખ થાય કે નહિ ? એ દુઃખનું કારણ ખરું કે નહિ ? કહો, સમજાણું આમાં ?

મુમુક્ષુ :- ... છોકરો....

ઉત્તર :- છોકરો જ એને નથી પણ, મફતનો માનીને બેઠો છે, મૂઢ. છોકરો તો બીજા કો'કનો જીવ છે, ઇ એનો જીવ છે. એના રજકણો કો'કના છે, એમાં તારો છોકરો ક્યાં આવ્યો ?

મુમુક્ષુ :- ... પણ આ રાગ....

ઉત્તર :- ઇ રાગ મારી નાખે છે, ઇ જ કહે છે. ઇ રાગ કરે અને વાંક કાઢે કો'કનો. શું (કીધું) ? રાગ કરે, દ્વેષ કરે અને વાંક કાઢે કો'કનો. કહે છે, મૂઢ છો. આસ્રવ તત્ત્વની તને ખબર નથી, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ભૂલી જવાય છે. પેલો ઊંધો રસ ચડી ગયો છે. 'ક્ષત્રિય કા રંગ ચડા હૈ, ઉતરતા નહિ.' એ નહોતો (મળ્યો) એક ફેરી ? એ રંગ એવો ચડ્યો સવારથી સાંજ સુધી અને આખી જિંદગી અને અનંત કાળથી (ચડેલો છે). આહા..હા...! દુઃખનું કારણ કોણ હોય ? કે, જેમાં આત્મા આનંદ છે. એ આનંદની ઊલટી અવસ્થા દુઃખનું કારણ હોય. પ્રતિકૂળ અવસ્થા, જડની કે પરની પ્રતિકૂળ અવસ્થા દુઃખનું કારણ કેમ હોય ? ન્યાય સમજાય છે કાંઈ ? પરવસ્તુની પ્રતિકૂળતા તો માની (છે). પ્રતિકૂળતા શું ? પોતાના આનંદની પ્રતિકૂળતા, આનંદ સ્વરૂપ છે એની પ્રતિકૂળતા એટલે વિપરીતતા એવો મિથ્યાત્વ ભાવ અને રાગ-દ્વેષ એ દુઃખનું કારણ છે. સમજાય છે કાંઈ ? નરકના બહારના સંયોગો કે સ્વર્ગના કે દરિદ્રતાના કે નિર્ધનતાના, વાંઝિયાપણાના, વાંઢાપણાના કે માથે પચાસ મણનો ભાર પડ્યો ને ટાંગા, શરીર દબાઈ ગયું. હાય.. હાય.. હવે ? મોટરમાં .... લાગે છે, લ્યો ને! જુઓને ! હમણા થયું ને ? કહે છે, આજે રાત્રે જ અહીં થયું. એક માણસ મરી ગયો. એકને અહીં લાવ્યા હતા. એ દુઃખ મોટર ફાટી અને એના ઉપર પેટ્રોલ પડ્યું માટે દુઃખનું કારણ

છે એમ નથી.

પરવસ્તુ - પરપદાર્થ તો ભિન્ન છે. ભિન્ન છે એ દુઃખનું કારણ કેમ થાય ? એનામાં-એના અસ્તિત્વમાં, એની સત્તામાં, એના હોવાપણામાં કાંઈ થાય તો દુઃખનું કારણ થાય. શું કીધું ? જે એનામાં નથી એ ચીજો એને દુઃખનું કારણ કેમ થાય ? સમજાણું આમાં કાંઈ ? આત્મામાં કર્મ નથી, શરીર નથી, પ્રતિકૂળ-અનુકૂળ ચીજો આત્મામાં નથી. જે ચીજો આત્મામાં નથી એ એને પ્રતિકૂળ કેમ થાય ? આત્મામાં આનંદ છે એ આનંદની ઊલટી અવસ્થા પોતે પોતાના અસ્તિત્વમાં-સત્તામાં કરે છે. શું કીધું ?

એના હોવાપણામાં હોય તો દુઃખનું કારણ થાય, એના હોવાપણામાં હોય તો આનંદનું કારણ થાય. સમજાણું કાંઈ ? એના કાયમ હોવાપણામાં તો અતીન્દ્રિય આનંદ છે તો એ અતીન્દ્રિય આનંદનું કારણ થાય. અને એના હોવાપણામાં આનંદને ભૂલીને વિપરીત શ્રદ્ધા કરે છે (કે), આ પુણ્યથી મને ઠીક પડે છે, પાપથી મજા પડે છે, પ્રતિકૂળ ઠીક નથી, અનુકૂળ ઠીક છે એવી માન્યતા ઊભી કરે છે. એ માન્યતા એની સત્તામાં ઊભી કરે છે. સત્તા એટલે એના ક્ષેત્રમાં, એના ભાવમાં, એના અસ્તિત્વમાં એ ભાવ ઊભો કરે છે. એના અસ્તિત્વમાં ભાવ ઊભો કરે એ દુઃખનું કારણ હોય. પરના અસ્તિત્વમાં હોય એ આને દુઃખનું કારણ ક્યાંથી હોય ? સમજાણું કાંઈ આમાં ? હૈં ? સમજાણું કે નહિ ?

પોતે અસંખ્ય પ્રદેશી અનંત ગુણનું ધામ (છે) અને એની વર્તમાન દશા. આ એનું અસ્તિત્વ - દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય. એનું હોવાપણું આ ત્રણમાં (છે). હવે ત્રણમાં હોવાપણામાં એને આનંદ ને દુઃખનું કારણ એના હોવાપણામાં હોય. બરાબર છે ?

મુમુક્ષુ :- વસ્તુને ગ્રહણ કરે છે....

ઉત્તર :- મફત મૂઠ થઈને માને છે. માને છે, ગ્રહણ કરે છે કે દિ' ? ગ્રહણ કે દિ' કરી શકે છે ? માને છે. ઇ જ કહે છે ને ? આ મારું, આ મેં ગ્રહ્યું, આ મેં છોડ્યું એવી માન્યતા છે. એ માન્યતા એને દુઃખનું કારણ છે. વસ્તુ કે દિ' પકડી શકે છે ? પર તો પર છે. આત્મા ક્યાં પરને પકડે છે ? અને પરને છોડે છે ? પર (ચીજ) તો જુદી જ પડી છે. પરના હોવાપણામાં આત્માનું હોવાપણું છે નહિ.

પોતાના હોવાપણામાં, પોતાના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના હોવાપણામાં બીજા દ્રવ્યના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનું હોવાપણું નથી. કહો, સિદ્ધાંત બરાબર છે ? શું કીધું ?

આ આત્માના ચાર બોલ - દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ. દ્રવ્ય એટલે ગુણ-પર્યાયનો પિંડ. ક્ષેત્ર એટલે એની પહોળાઈ, કાળ એટલે વર્તમાન દશા, ભાવ એટલે એની શક્તિ. એના હોવાપણામાં એને આનંદ અને દુઃખ હોય. એના હોવામાં ન હોય એ બીજી ચીજ આનંદ અને દુઃખનું કારણ હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? હવે એને હોવાપણામાં ભાવમાં દ્રવ્યમાં આનંદ છે, તો એનું કારણ અંદર પર્યાયથી કરે તો પર્યાયમાં આનંદ આવે. એના હોવાપણામાં દ્રવ્ય અને ભાવમાં તો આનંદ પડ્યો છે. એના ક્ષેત્રની પહોળાઈમાં પણ એટલો પહોળો આનંદ પડ્યો છે. એવો અતીન્દ્રિય આનંદ જેના હોવાપણામાં છે, એને કારણ બનાવે તો પર્યાયમાં આનંદ થાય. અને પરનું લક્ષ કરીને, આ મને ઠીક નથી, આ મને ઠીક નથી એવું કારણ બનાવે તો એ ભાવ એને મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષ દુઃખનું કારણ છે. કહો, ભાઈ ! કહો, સમજાય છે કે નહિ ? એ..ઈ...! છોકરાઓ. સમજાય છે કે નહિ આમાં ? આહા..હા...!

જેની સત્તામાં જે હોય તે તેને દુઃખરૂપ કે સુખરૂપ થાય, આ સિદ્ધાંત. જેનામાં જે નથી, તે નથી, એમાં નથી, એ નથી તે દુઃખરૂપ, સુખરૂપ કેમ થાય ? એનામાં એ છે નહિ. આહા...! આત્મામાં કર્મ નથી. આત્મામાં આને (શરીરને) વાગે, જમૈયો કે અગ્નિ આત્મામાં નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- અશાતાનો ઉદય..

ઉત્તર :- અશાતાનો ઉદય જડમાં રહ્યો, આત્મામાં ક્યાં આવ્યો ઈ ? સમજાણું કે નહિ ? પેન્સિલ લાગી તેમાં અસાધ્ય થઈ ગયા એ ક્યાં થઈ ગયું ? કોણ થઈ ગયું ? એ તો પર્યાયમાં થઈ ગઈ હતી. પોતાના અસ્તિત્વમાં ખાલી થયું હતું, પરને લઈને થયું હતું ? પેન્સિલને લઈને થયું હતું ? શું કહેવાય ઈ ? પેન્સિલ. કહો, સમજાણું કાંઈ ? કોઈ પણ વસ્તુ યથાર્થ શું છે તેનો નિર્ણય જોઈએ. એમ ને એમ ડખા માનવાના એમ નહિ હોવું જોઈએ. એનો નિર્ણય (યથાર્થ જોઈએ). જે ચીજ આત્મા છે એ આત્મામાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ ચાર છે. દ્રવ્ય એટલે તો શુદ્ધ આખો શક્તિનો પિંડ, ગુણ એટલે શક્તિ, ક્ષેત્ર એટલે પહોળાઈ-અવગાહન છે, કાળ એટલે એની અવસ્થા. હવે

એ ચારમાં અવસ્થામાં હોય એને સુખ-દુઃખ થાય. કાયમનો આનંદ છે એ ગુણમાં છે અને એનો આશ્રય કરે તો પર્યાયમાં આનંદ થાય. એ પર્યાયમાં, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં તો કાંઈ છે નહિ, પર્યાયમાં પરની પ્રતિકૂળતા દેખી મને આમ થયું, એવી મિથ્યા શ્રદ્ધા, રાગ-દ્વેષભાવ એની દશામાં થાય તે દુઃખરૂપ અને દુઃખનું કારણ છે. કહો, ભાઈ ! નિમિત્ત ઊડી ગયું આમાં. ભાઈ ! અરે...! ભગવાન ! એ તો ધર્માસ્તિકાયવત્ નિમિત્ત છે, સાંભળ ને ! ‘પૂજ્યપાદસ્વી’નો ‘ધર્માસ્તિકાયવત્’ એક જ શબ્દ મહા સિદ્ધાંત (છે). આહા...હા...! બધાના હાડકા એક શબ્દ છે. તારી પર્યાયથી તને સુખ-દુઃખ થાય કે બીજી ચીજ, બીજાની પર્યાય તને સુખ-દુઃખ થાય ? સમજાણું કાંઈ ? આહા...હા...!

મુમુક્ષુ :- ... આ વાત સાંભળી ત્યાં તો...

ઉત્તર :- પછી બહાર વળી શું થઈ ગયું પાછું ? ભૂલી જવાતા હશે ? ઊંઘમાં કોઈ કહે કે, જમુ...! તો કહે, હં..! એમ થઈ જાય. ત્રણકાળમાં જોવું નથી, લ્યો ! નામ આપ્યું, આ શરીરનું નામ આપ્યું. (નામ) કોને કહેવું ? આ આંગળીને ? આને ? કોને કહેવું આમાં ? આખાને કહેવું, પણ આખું શરીર છે. આખું કહો તો શરીર છે, આ કહો તો કાન છે, આ કહો નાક છે, આ કહો તો આંખ છે, આ કહો તો ચામડી છે. આમાં કોને કહેવો જમુભાઈ ? કલ્પિત ઊભું કરેલું (એમાં) પણ હુંકારામાં હકાર આવી જાય છે. આ (આત્મા) તો છતી ચીજ છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા...હા...!

આ સર્વજ્ઞ ભગવાન કહે છે ઈ આ તત્ત્વો છે. આ તત્ત્વો એવી રીતે ન માને તો એના વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં ભૂલ છે, એમ કહે છે. આહા...હા...! સમજાણું કાંઈ ? આસ્રવ એટલે મિથ્યાશ્રદ્ધા અને રાગ-દ્વેષભાવ, શુભાશુભભાવ એ દુઃખનું કારણ છે. એમ ન માનતા.. એથી તો શબ્દ લીધો. ‘યે હી’ એમ શબ્દ લીધો છે. છે ? ‘યે હી આતમકો દુઃખ-કારણ.’ એમ શબ્દ લીધો છે. એટલે નિશ્ચયથી એ જ દુઃખનું કારણ છે. પ્રતિકૂળ-અનુકૂળ સંયોગ પરસત્તામાં રહ્યા એ દુઃખનું કારણ નથી એમ સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહાર સમકિતમાં પણ એમ માને છે. નિશ્ચય સમકિતમાં તો આત્માના નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ, અનુભવ અને શ્રદ્ધા છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા...હા...! ભારે વાંધા પણ. સમજાણું ?

મિથ્યાત્વાદિ દુઃખનું કારણ છે. એટલે એ દુઃખરૂપ છે એને દુઃખનું કારણ કહ્યું છે. દુઃખરૂપ જ ઇ છે. વળી દુઃખ બીજું અને દુઃખનું કારણ બીજું, એમ નહિ. એ કારણ ને રૂપ, કારણ અને કાર્ય પોતે એક જ છે, એમ કહે છે. શું કીધું ? 'ચે હી આતમકો દુઃખ-કારણ' એટલે દુઃખરૂપ વળી બીજી ચીજ હશે અને દુઃખનું કારણ બીજી (ચીજ) હશે, એમ છે નહિ. આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો પિંડ, કુંડ છે. એથી ઊંધી શ્રદ્ધા, વિપરીત માન્યતા અને રાગ-દ્વેષ એ જ પોતે દુઃખરૂપ કહો કે દુઃખનું કારણ કહો. તેથી અહીં કારણ મૂક્યું. એટલે બીજી કોઈ ચીજ દુઃખરૂપ છે એમ તો આવે નહિ. દુઃખરૂપ આ છે અને દુઃખનું કારણ બીજું કહેવાય, ભાઈ ! દુઃખરૂપ આ દશા અને દુઃખનું કારણ બીજું. ત્યારે અહીં તો મૂક્યું કે, આ જ દુઃખનું કારણ છે, એમ શબ્દ મૂક્યો છે. શું કીધું ?

કોઈ એમ કહે કે, આસ્રવ તે દુઃખરૂપ છે. તો તો વળી એને એમ થાય કે, કારણ વળી બીજું હશે. અહીં તો કહે છે, 'ચે હી આતમકો દુઃખ-કારણ,' એના શબ્દોમાં તો બહુ સૂક્ષ્મતા ભરી છે, હોં ! પંડિત છે ને ! પહેલાના શાસ્ત્ર અનુસાર વાતને મૂકે છે. સમજાણું કાંઈ ? જમૈયો વાગ્યો એ દુઃખનું કારણ નથી. એમાં દ્વેષ થયો એ દુઃખનું કારણ અને દુઃખરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ ? બાયડી, છોકરા પ્રતિકૂળ બોલ્યા (કે), બેસોને હવે, મૂર્ખાઈ બહુ કરી અત્યાર સુધી, ક્યાં સુધી કરવી છે ? (એમ) બાયડી, છોકરા કહે. ઇ શબ્દો દુઃખનું કારણ નથી. તેમ એના આત્મા અને એનું શરીર દુઃખનું કારણ નથી. એ વખતે ઉઠાવેલો 'આ આમ કરે, આ આમ કરે' આ આમ કરે છે ઇ તો પરવસ્તુ છે, એમાં તારે શું છે પણ ? એવી મિથ્યા માન્યતા અને રાગ-દ્વેષનો ભાવ તે દુઃખરૂપ છે. કહો, ભાઈ ! આ તો સમજાય છે કે નહિ ?

આ તો બે ને બે ચાર જેવી વાત છે, પણ માણસને કાંઈ વિચાર જ ન મળે, મંથન ન મળે, મનન ન મળે. એમ ને એમ અંધારે અંધારે ગાડા હાંકે જાય. ખાડે પડે કે ક્યાં પડે એની એને કાંઈ ખબર ન મળે. આહા..હા...! કહો, સમજાણું આમાં ? કહો, ભાઈ ! આ સારો છોકરો થયો ને રળાવ્યો ને એના ભણવામાં પચાસ હજાર ખર્ચ્યા, પડ્યો જુદો ફટ.. દઈને, એક પાઈ ન આપે, લ્યો ! ઓલો ઉપરથી બોલે કે, શું છે ? તમે અમને જન્મ આપ્યો છે ? તમારી રમવાની વાસનામાં અમારો જન્મ

થઈ ગયો છે. શું છે ? કહે છે, એ દુઃખનું કારણ નથી. આહા..હા...! સમજાણું કારણ ? કારણ સમજાણું ?

તેં મિથ્યાભાવ અને રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન કર્યા છે, એ ચીજ કોઈ દુઃખનું કારણ છે નહિ. આવા વખતે (દુઃખ) ન થાય ? છોકરાઓ આવું બોલે ? છોકરા બોલે ઇ તો જડની પર્યાય છે. એનો આત્મા છે એ રાગ કરે છે, બીજું કરે શું ? દ્વેષ કરે છે એ તો એનામાં રહ્યું. સમજાણું કાંઈ ? તમે અમને ઉત્પન્ન કર્યા નથી. અમે તો તમારી વાસનાની વૃત્તિમાં અમારો આત્મા આવી ગયો ને અમે અમારે કારણે થઈ ગયા, તમારે કારણે નહિ. હાય... હાય...! મારી નાખ્યા આ તો ! ભાઈ ! આવું બોલનારા છે, હોં ! મહતનો દાખલો આપ્યો છે એમ નથી. બને છે અને આ બનેલું છે. આ ઘરની વાત નથી. જે કાંઈ કહેવાતું હોય એ બનેલી, સાંભળેલી બરાબર કહેવાય છે. ભાઈ ! તમે તો વેપાર ને ધંધામાં આખી જિંદગી ગુંચાઈ ગયેલા એટલે તમને ખબર પણ ન હોય કે જગતમાં શું થાય છે ?

આ તો અમે બરાબર સાંભળેલું. એક છોકરાએ એના બાપને કીધું. હાય.. હાય...! શેના મંડચા છો ? એક પાઈ નહિ દઈએ. (તમે) કે દિ' દીધું છે ? અમને ઉત્પન્ન કર્યા છે તમે ? તમારા માટે કર્યું છે, તમે તમારી મમતાથી અત્યારે કહો છો. ભાઈ ! તમને ખબર પણ ન હોય. એ સંયોગો દુઃખનું કારણ નથી. આ તો ઊંચામાં ઊંચો છેલ્લો દુઃખનો દાખલો આપ્યો. એ દુઃખનું કારણ નથી. મૂઢ મહતનો માને છે.. એ.. મને આમ કીધું. પણ તું કે દિ' એનો બાપ હતો ? અને ઇ કે દિ' તારો દીકરો હતો ? મહતનો તેં માન્યો અને પછી (કહે કે) આમ થાય ? એ તો તેં રાગને લઈને દુઃખ માન્યું. બરાબર હશે ? ભાઈ ! શું હશે આ ?

‘તેથી આ મિથ્યાત્વાદિને છોડી દેવું જોઈએ.’ જુઓ ! છોડવું એને છે. પ્રતિકૂળતા આવે અને પેલો બોલતો બંધ થાય, ‘છોડી દે’ બોલવું, એમ નહિ. શું કીધું ? તારે છોડી દેવું જોઈએ. મિથ્યાશ્રદ્ધા અને રાગ-દ્વેષના ભાવ તને દુઃખરૂપ છે, તેં કરેલા છે, તારાથી થયેલા, તારામાં થયેલા છે. માટે તારે તેને છોડી દેવા જોઈએ. બીજો છોડે કે બોલતો બંધ થાય તો મને હખ (-સુખ) આવે. સાંભળ ને ! બોલતો બંધ થાય એ તો એને કારણે છે, તારે શું છે પણ ? સમજાણું કે નહિ ? ‘આ મિથ્યાત્વાદિને

છોડી દેવું જોઈએ.’ છોકરા સારા હોય એને સૂઝે, હોં ! બાપુ.. બાપુ..! પ્રતિકૂળતા ન હોય અને એમ કહે એ પણ દુઃખનું કારણ નથી. બાપુજી.. બાપુજી...! આ પણ માથે હાથ ફેરવતા.. આમ નીકળતા ને અમે જોતા ને ! અહીં નીકળે ને ? માથે રાખે. અહીં જાતા હોઈએ ત્યારે જોઈએ, અમે બધું નજરે જોયું છે, હોં ! છોકરા મોટા થયા એટલે સરખા મનાવવા જોઈએ ને ! અમે બાપ છીએ ... એમ. તમે મિત્ર થઈ ગયા હવે મોટા થયા. હવે તમને સ્વતંત્રતાની છૂટ છે એમ. અહીં એક ફેરી જોયું હતું. એ સુખનું કારણ નથી. સંસારસુખનું, હોં ! સંસારસુખનું એ કારણ નથી. કલ્પના કરી કે, આ મને ઠીક છે. કલ્પના તો રાગ છે. એ સુખનું કારણ માન્યું છે એ દુઃખ છે. પ્રતિકૂળતા થાય... આહા..હા...!

મોટા રાજા હોય. રાણીઓ હોય. ગરાસણિ એ પણ મોટા ઘરથી આવી હોય ને ? એ પણ પાંચ-દસ લાખનો તાલુકાદાર હોય અહીં પચાસ લાખનો હોય. હળવે દઈને કહે, અમે ગરાસણિયું છીએ. ખબર છે ને ? દરબાર ! કાળી નાગણ હોય ઇ. સમજાય છે ? ભાઈ ! કાળી નાગણ, હોં ! આમ કરીને (કહે), ધ્યાન રાખજો, દરબાર ! અમે પણ ગરાસણી છીએ, હોં ! એમાં તો કેટલું ભર્યું હોય ! ત્યાં પેલાને એમ (થાય કે) હાય.. હાય...! આ ? પણ ઇ તને દુઃખનું કારણ ક્યાં છે ? તેં માન્યું હતું કે, આ મારી પ્રિયા અર્ધાંગિના હતા. માન્યતા હતી એ માન્યતામાં તને ઘા પડ્યો. હેં ! આ સંસારનો બધો આલેખ ! સંસાર આવો છે.

‘આ મિથ્યાત્વાદિને છોડી દેવું જોઈએ.’ છે ને એમ ? છોડવાનું એને. તેં વિકારીભાવ કર્યો છે. મિથ્યાશ્રદ્ધા, રાગ-દ્વેષ એ તને દુઃખનું કારણ છે માટે છોડી દેવું જોઈએ. તે છોડવું જોઈએ. ઇ કેમ છૂટે ? ઇ અત્યારે પ્રશ્ન નથી. અહીં તો અત્યારે સાધારણ તત્ત્વની વ્યાખ્યા ચાલે છે ને !

‘આત્માના પ્રદેશોનું (વિધિસોં)...’ વિધિ છે ને ? વિધિ એટલે કર્મ. ‘કર્મોથી બંધાવું તે બંધ (કહેવાય છે).’ દ્રવ્યબંધની વ્યાખ્યા લીધી છે. સમજાણું કાંઈ ? દ્રવ્યબંધની વ્યાખ્યા લીધી છે. ઘણે ઠેકાણે બંધમાં દ્રવ્યબંધની જ વ્યાખ્યા આવે છે. આત્મા બધે ઠેકાણે આવે. આત્મામાં જે રજકણનો બંધ થાય, કર્મનો બંધ (થાય) એ આસ્રવથી બંધ થાય છે. એ બંધ છે એ કર્મના રજકણો એક પ્રદેશે થાય છે. ‘તે બંધ કહેવાય છે.’

‘આ બંધ ક્યારેય પણ ન કરવો જોઈએ.’ એટલે બંધમાં નિમિત્તપણું કરવું જોઈએ નહિ. એને ઠેકાણે બંધ ન કરવો, એમ કહેવામાં આવ્યું છે. કારણ કે બંધનું કારણ આસ્રવ છે. એટલે બંધ ન કરવો જોઈએ એનો અર્થ કે આસ્રવ કરવો ન જોઈએ. એટલે બંધ થાય નહિ. ‘આ (બંધ) (કબહું)...’ શબ્દ છે ને ? ‘કબહું ન સજિયે’ અબંધસ્વરૂપી ભગવાનઆત્મા...! આત્મા તો અબંધસ્વભાવી ચૈતન્યમૂર્તિ છે. એના ભાન દ્વારા આવા બંધને કોઈ સમય પણ સજ ન કરવો એટલે બાંધવું નહિ. ન કરવો જોઈએ. એ બંધની વ્યાખ્યા થઈ. એ નવની વ્યાખ્યા ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં આવે છે ને ? ફલાણું આ છે, બંધ તે અહિત છે, નિર્જરા તે હિતકારણ છે, મોક્ષ છે તે પરમહિત છે. આવે છે ને બધું ? આ જ શૈલીથી અહીં વર્ણન કર્યું છે.

હવે સંવરની વ્યાખ્યા. ‘કષાયોનો અભાવ...’ કષાયમાં મિથ્યાત્વાદિ બધું આવી ગયું. ઇન્દ્રિયોનું અને મનનું જીતવું. ઇન્દ્રિયો અને મન તરફના વલણને પાછું ફેરવવું અને કષાયોનો અભાવ. ‘જીતવાથી કર્મ ન આવે...’ એનાથી આવરણ આવતા નથી. ‘તે સંવર તત્ત્વ છે;...’ કર્મ ન આવે તે સંવર તત્ત્વ (છે) એમ દ્રવ્યસંવરથી વ્યાખ્યા કરી છે. સમજાય છે કાંઈ ? પહેલામાં દ્રવ્યબંધથી વ્યાખ્યા કરી હતી, પેલામાં ભાવઆસ્રવથી વાત કરી હતી, ભાવઆસ્રવથી. અહીંયાં પણ દ્રવ્યકર્મ એટલે દ્રવ્યસંવર (થી વાત કરી છે).

ભાવસંવર થતાં આત્મામાં.. એમ કહ્યું ને અહીંયાં ? કષાયોનો અભાવ થતાં અવિકારી સ્વભાવના આશ્રયથી કષાયનો અભાવ થતાં ઇન્દ્રિયો તરફનું વલણ ઘટતાં અતીન્દ્રિય તરફ આવતાં એને ભાવ થતા નથી માટે કર્મ ન આવે. એમાં કર્મ આવતા નથી. એટલે ભાવસંવર અહીં થયો, કર્મ ન આવે એ દ્રવ્યસંવર તત્ત્વ છે. કહો, સમજાણું આમાં ?

‘તે સંવરને ગ્રહણ કરવો...’ એ સંવરને ગ્રહણ કરવો. આસ્રવને છોડવું કહ્યું હતું ને ? આસ્રવ છોડવું કહો કે સંવરને ગ્રહણ કરવું કહો, બેય એક વાત છે. શુદ્ધ સ્વરૂપનો આશ્રય કરીને કષાય અને ઇન્દ્રિયના દમન કરવા એટલે દમન થાય એને સંવર કહીએ અને એનાથી વિરુદ્ધને આસ્રવ (કહીએ). આસ્રવને છોડવો અને સંવર ગ્રહવો, બધું એક જ થયું. આસ્રવનો વ્યય કરવો અને સંવરનો ઉત્પાદ કરવો, સંવર ઉત્પન્ન કરવો.

સંવર આદરવા લાયક છે, આસ્રવ આદરવા લાયક નથી, એમ કહ્યું. જોયું ? સમજાણું ? પછી શુભ કે અશુભ, શુભ હો કે અશુભ હો. પુણ્ય પરિણામ આસ્રવ છોડવા લાયક છે એમ કીધું. ‘સંવર ગ્રહણ કરવો જોઈએ.’ એ સંવરની વ્યાખ્યા થઈ.

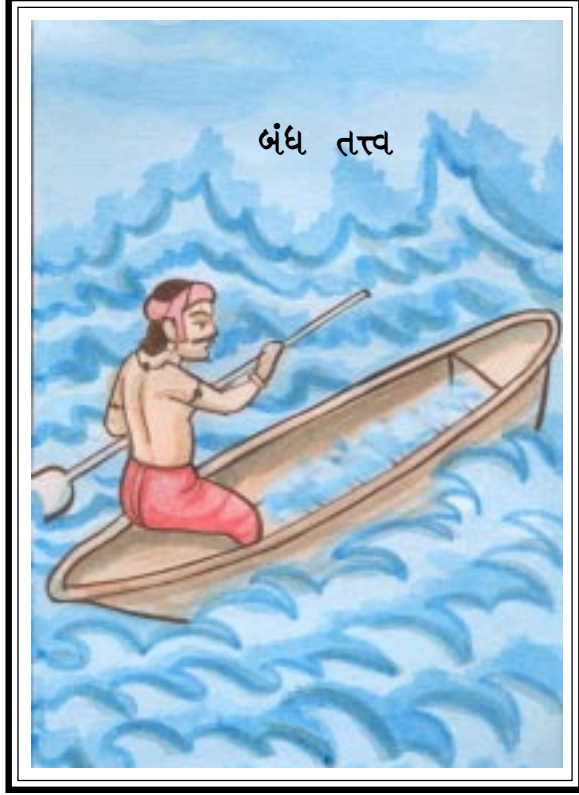
હવે, ‘તપની શક્તિથી કર્મોનું (ઝરન)...’ કર્મોનું ઝરન (કહીને) અહીં પરથી નિર્જરાની વાત લીધી છે. સમજાય છે ? તપની શક્તિ એટલે કે આત્મના શુદ્ધતાના પ્રતપન દ્વારા, ભગવાનઆત્મા પરમ શુદ્ધ સ્વભાવની એકાગ્રતા દ્વારા પ્રતપન થવું, ઉગ્રતા, આત્માની દશામાં શોભા થવી, એના દ્વારા. એ ભાવતપ થઈ ગયો, ભાવનિર્જરા થઈ ગઈ. કર્મોનું ઝરન એ દ્રવ્યનિર્જરા થઈ. ‘એકદેશ ખરી જવું...’ એકદેશ ખરી જવું, સમજ્યા ને ? નિર્જરા છે ને ?

આમાં દાખલા આપ્યા છે. છે ને આમાં ? બધા દાખલા આપ્યા છે, હોં ! અજીવમાં કહ્યું છે ને ? એમાં વર્ણમાં પાંચ પાંચ નાખ્યા છે, જુઓ ! આકાશ છે ને ? લોકાકાશ. એક એકને સ્પર્શવું. આંખ મૂકી એમાં પાંચ વર્ણ મૂક્યા છે. સમજ્યા ને ? અહીં કષાયનું બધું મૂક્યું છે. મીઠામાં કેરી મૂકી છે. ચરપરામાં મરચા મૂક્યા છે. અહીં બધું છું. એક એક જે છે ને ? એ બધા મૂક્યા છે, હોં ! કડવામાં કોઈ કડવી ચીજ મૂકી છે, ખાટામાં લીંબુ આદિ મૂક્યા છે, ગરમમાં કોઈક ઊનું મૂક્યું છે, ઠંડામાં બરફ મૂક્યો લાગે છે. દરેકમાં જુદી જુદી ચીજ મૂકી છે. એ બધા વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ છે એ જડના સ્વભાવો છે. એમ બતાવ્યું છે. એનાથી ખસી અને આત્મામાં અંતર અનુભવની દૃષ્ટિ દ્વારા, શુદ્ધતા દ્વારા (અંદર ઠરવું) એ તપ કહેવાય. શુદ્ધતા દ્વારા તપ, હોં ! એનાથી કર્મનું ઝરન, કર્મનું ખરવું. એ પણ દાખલો

આપ્યો છે, હોં !

આસ્રવ તત્ત્વ. જુઓ ! વહાણ છે
ને ? વહાણ. જુઓ વહાણ ! એમાં
પાણી આવે છે, જુઓ ! પાણી આવે
છે. એવો દાખલો આપ્યો છે. પછી
આ બાજુમાં એમ આપ્યું, જુઓ ! બંધ
તત્ત્વ. અટકે, પાણી આવીને એમાં
અટકે છે, જુઓ ! ભરાય છે, જુઓ !
એને બંધ તત્ત્વનો દાખલો આપ્યો છે.
આમાં સંવર તત્ત્વ. અટકાવ્યું છે,
જુઓ ! અહીં અટકાવે છે. હેઠે હાથ
રાખીને પાણી આવતું અટકાવે છે.
અને આ નિર્જરા. થોડુંક ખાલી કરે
છે. જુઓ ! આમ અંદરથી કાઢે છે.
થોડું થોડું પાણી વહાણમાંથી કાઢે છે.

ઇ પાઠમાં દાખલો આપ્યો છે. સાધારણ માણસને ખ્યાલ આવે. આપણે નવી છપાવી એમાં હશે. છે ને ? નવીમાં આ બધું છે, પણ આવું ચોખ્ખું નથી છપાણું. નવી છે ને નવી ? છે ને ? આ રહ્યું, આમાં છે પણ ચોખ્ખા નથી. કહો, સમજાણું આમાં ?

‘તે નિર્જરાને હંમેશાં પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ.’ લ્યો ! ઠીક ! ‘તે નિર્જરાને હંમેશાં પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ.’ શુદ્ધતા, ઉગ્રતા હંમેશાં કરવી જોઈએ. આત્માના અખંડ શુદ્ધ સ્વભાવ આનંદ તરફની એકાગ્રતા વારંવાર કરવી જોઈએ. એને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું આમાં ?

ભાવાર્થ :- ‘૧. આ મિથ્યાત્વાદિ જ આત્માને દુઃખનું કારણ છે, પણ પર પદાર્થ દુઃખનું કારણ નથી;...’ જુઓ ! છે ને ? ઇ બાયડી, છોકરા, નિર્ધનતા, વાંઢાપણું, ગરીબાઈ એ દુઃખનું કારણ નથી.

મુમુક્ષુ :- સુખનું કારણ તો ખરું ને ?

ઉત્તર :- સુખનું કારણ વળી કે દિ’ કીધું ? સમજાય છે ? ઇ તો મૂઢ કલ્પનાથી માને છે કે, મને સુખ છે. સુખનું નિમિત્ત કહેવાણું, પણ ઇ માને ત્યારે ને ? દુઃખ માને તો દુઃખનું નિમિત્ત કહેવાણું. એટલે ખરેખર તો અહીં ઉપાદાનને સિદ્ધ કર્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? સુખ એનાથી માન્યું તો સુખની કલ્પના એ પણ દુઃખ છે, ઇ તો એમાં દુઃખનું નિમિત્ત થયું. સુખની કલ્પના તારી છે. પ્રતિકૂળતામાં દુઃખનું કારણ તો તારું છે. ઇ તો એના અસ્તિત્વમાં છે, તારા અસ્તિત્વમાં ક્યાં છે ? ભાઈ ! ભારે વાત પણ આ. છોકરા સારા હોય અને આમ મીઠાશ લાગે. કહે છે કે, એને લઈને મીઠાશ નથી લાગતી. એને પોતાને રાગની (મીઠાશ) લાગે છે.

મુમુક્ષુ :- ... મીઠું લાગે....

ઉત્તર :- એવું એટલે શું પણ ? પણ મીઠું કે દિ’ હોય ? આ વળી ઠીક કહે છે. મીઠું કહેવું કોને ? કહેવું કોને ? પરવસ્તુમાં કલ્પના કરીને એવો ગઢ, ગાઢ થઈ ગયો છે કે જાણે આ મીઠું છે માટે આમ થાય છે, આ પ્રતિકૂળ છે માટે આમ થાય છે. એવું એને ગાઢ થઈ ગયું છે. ન્યાં પ્રતિકૂળ-અનુકૂળ ક્યાં છે ? ઇ તો છે ઇ છે. છે, બસ ! એટલું. એક છે. શું (છે) ? આત્મા છે, શરીર છે. હવે છે એમાં આ સારું

એમ ક્યાંથી આવ્યું ? એ તો જ્ઞેય છે. એની કલ્પનામાં આવી ભાષા ને આવું માન ને આવું હોય (તો સારું) ઇ તો એણે કલ્પ્યું છે, વસ્તુમાં એ છે નહિ. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ?

‘તેથી પોતાના દોષરૂપ મિથ્યાભાવોનો અભાવ કરવો જોઈએ.’ દોષ પોતે ઉત્પન્ન કરે છે એ ભાવને છોડવા જોઈએ. ‘સ્પર્શો સાથે પુદ્ગલોનો બંધ,...’ ત્રણ બંધની વ્યાખ્યા કરે છે. ‘પ્રવચનસાર’માં છે ને ? એ પરમાણુઓ પરમાણુઓ ભેગા થાય એને દ્રવ્યબંધ કહેવાય છે. ‘રાગાદિ સાથે જીવનો બંધ અને અન્યોન્યઅવગાહ...’ રાગાદિ સાથે જીવનો બંધ (એટલે) રાગની સાથે, આ શુદ્ધ સ્વભાવ રાગ સાથે એકત્વ થાય એ ભાવબંધ. પરમાણુઓ પરમાણુઓ રજકણ આમ સ્પર્શથી ભેગા થાય એ દ્રવ્યબંધ. આત્મા શુદ્ધ સ્વભાવ છે તે પુણ્ય-પાપના વિકારથી એકત્વ થાય એ ભાવબંધ. સમજાણું ? ‘અન્યોન્યઅવગાહ તે પુદ્ગલ-જીવાત્મક બંધ કહેલ છે.’ જીવ અને પુદ્ગલ એક પ્રદેશે ભેગા રહેવું એ ઉભયબંધ છે.

‘રાગ પરિણામમાત્ર એવો જે ભાવબંધ તે દ્રવ્યબંધનો હેતુ હોવાથી...’ ખરેખર તો વિકારી પરિણામ એ ભાવબંધ છે. એ દ્રવ્યબંધ જડનો હેતુ હોવાથી ‘તે જ નિશ્ચયબંધ છે, જે છોડવાયોગ્ય છે.’ નિશ્ચયબંધ છોડવા (યોગ્ય) છે એમ પાઠમાં છોડવાનું કીધું છે ને ? નિશ્ચયબંધ થતાં દ્રવ્યબંધ થતો નથી.

‘૨. મિથ્યાત્વ અને ક્રોધાદિરૂપ ભાવ...’ ક્રોધાદિમાં માનાદિ, લોભાદિ આવી ગયું. ‘તે સર્વને સામાન્યપણે કષાય કહેવાય છે.’ એને કષાય કહેવાય છે. જુઓ ! ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં કહ્યું છે. મિથ્યાત્વને પણ કષાય કહેવાય છે. ‘એવા કષાયનો અભાવ તેને શમ કહેવાય છે.’ લ્યો, સમજાણું ? શમ એટલે આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ, એની શ્રદ્ધા અને શાંતિ એનું નામ શમ. એ મિથ્યાત્વ અને કષાયના અભાવથી થાય છે.

‘દમ એટલે જે જ્ઞેય-જ્ઞાયકનો સંકરદોષ...’ જે (‘સમયસાર’)ની ૩૧મી ગાથામાં વર્ણન કર્યું છે. જ્ઞેય વસ્તુ અને જ્ઞાયક આત્મા, એને ‘સંકરદોષ ટાળીને...’ એટલે બેનું એકપણું ટાળીને. ‘જીતીને જ્ઞાનસ્વભાવ વડે અન્યદ્રવ્યથી અધિક (જુદો, પરિપૂર્ણ) આત્માને જાણે છે તેને, જે નિશ્ચયનયમાં સ્થિત સાધુઓ છે તેઓ, ખરેખર જિતેન્દ્રિય કહે છે.’ એટલે અહીં તો દમની વ્યાખ્યા (કરી). આત્મા ખંડ ખંડ ઇન્દ્રિય, એના વિષયો

અને જડ ઇન્દ્રિય એમાંથી પાછો હટીને અતીન્દ્રિય સ્વભાવમાં એકત્વ થાય એણે ઇન્દ્રિયોને દમી એમ કહેવામાં આવે છે. ભાવઇન્દ્રિય ખંડ ખંડ જે છે, એક એક વિષયને જાણનાર જે વિષય છે એવા ખંડ ખંડનું લક્ષ છોડી દઈ અખંડ જ્ઞાયક અતીન્દ્રિય ઉપર દષ્ટિ કરી અને ખંડ ખંડ ઇન્દ્રિયને જીતે એણે ઇન્દ્રિયોને જીતી અને એણે દમ કર્યો, દમન કર્યું એમ કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? ‘સમયસાર’ ૩૧ મી ગાથા છે.

‘સ્વભાવ-પરભાવના ભેદજ્ઞાનના બળ વડે દ્રવ્યેન્દ્રિય, ભાવેન્દ્રિય અને તેના વિષયોથી આત્માનું સ્વરૂપ જુદું છે એમ જાણવું...’ એની વ્યાખ્યા છે. ‘તેનું નામ ઇન્દ્રિયોનું દમન કહેવામાં આવે છે. પરંતુ આહારાદિ તથા પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયરૂપ બાહ્ય વસ્તુના ત્યાગરૂપ જે મંદ કષાય છે તેનાથી ખરેખર ઇન્દ્રિયદમન થતું નથી,...’ શરીર, આહારાદિ કે ઇન્દ્રિયો મંદ થવાથી ઇન્દ્રિયનું દમન થતું નથી. શરીર, આહાર, ઇન્દ્રિય મંદ થવાથી કંઈ ઇન્દ્રિયોનું દમન થતું નથી. એક વાત. અને રાગની મંદતા થતાં પણ ઇન્દ્રિયનું દમન થતું નથી. બે વાત. શું કીધું ? આહારાદિ અને પાંચ ઇન્દ્રિયોનો વિષય. એ બાહ્ય વસ્તુનો ત્યાગ અથવા ઘટવું, ઓછું થવું એ દમન નથી. એક વાત. અને એમાં થતો મંદ કષાય એ પણ દમન નથી. સમજાણું કાંઈ ? અહીંયાં સંવર લીધો ને ?

‘શમ-દમતૈં જો કર્મ ન આવૈં,’ સમતાભાવ અને દમનનો અર્થ – સંયોગો છૂટ્યા કે ઇન્દ્રિયો મોળી પડી, શરીર મોળું પડવું કે આહાર ન આવ્યો અને આહાર ન લીધો એ દમન નથી. એ તો જડની પર્યાય થઈ. એના સંબંધમાં કંઈ રાગની મંદતા કરી, શુભભાવ (થયો) એ પણ ઇન્દ્રિયદમન નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- .. ન ખાવું....

ઉત્તર :- એ નહિ, નહિ. આહાર ઉપર નહિ, એ દમન નથી, એમ કહે છે. એ તો જડની પર્યાય છે. એમાં દમન શું કરવું ? એમાં કયાં દમન કરવું છે ? શરીરને મોળું પાડવું એ તો શરીરની પર્યાય છે. એમાં આત્માએ દમન શું કર્યું ? ઇન્દ્રિયો મોળી પડી, પાતળી પડી એમાં એણે દમન શું કર્યું ? એ તો જડની પર્યાય થઈ અને એના સંબંધમાં કાંઈ રાગની મંદતા કરી, આહાર-પાણીમાં મંદ ભાવ થયો એ

કંઈ દમન નથી, એ તો પુણ્યભાવ છે. સમજાણું કાંઈ ? સંવરભાવ નથી. અહીં સંવરભાવ કહેવો છે ને ? કપડું પહેરતા અને અડધું ઉઘાડું રાખતા, પહેલા નહોતા કરતા ?

મુમુક્ષુ :- ... મીઠું ન ખાય.

ઉત્તર :- હા, મીઠું ન ખાય. બીજી મીઠાશ હોય તો મીઠું ન ખાવું. (લોકો એમ કહે), આ..હા...! મીઠાના ત્યાગી.. આહા..હા...! ખરા મીઠાના ત્યાગી અંદરના.

‘ખરેખર ઇન્દ્રિયદમન થતું નથી, કેમ કે તે તો શુભરાગ છે, પુણ્ય છે, માટે બંધનું કારણ છે...’ બંધનું કારણ (હોય) તેને દમન કહેવાય નહિ. જેમાં બંધનો અભાવ થાય એનું નામ સંવર. આસ્રવ બંધનું કારણ છે ને ? આસ્રવનો અભાવ થાય એનું નામ સંવર. કષાયનું મંદપણું કે શરીરનું મંદપણું થઈ જવું, ઇન્દ્રિયો મોળી પડી જવી એ કંઈ દમન નથી. દમન તો સંવરભાવ છે. રાગની મંદતા અને પરથી હટીને સ્વભાવ તરફની એકાગ્રતાથી જેટલો સંવરભાવ થાય તેમાં બંધનું કારણ અટકે છે. સમજાય છે કાંઈ ? માટે એને સંવર કહેવાય છે.

‘શુદ્ધાત્માને આશ્રિત સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ શુદ્ધભાવ તે જ સંવર છે.’ હવે અસ્તિથી વિશેષ ખુલાસો કરે છે. શુદ્ધાત્મા જ્ઞાયકસ્વરૂપ આત્મા, પૂર્ણાનંદને આશ્રયે સમ્યક્ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને ચારિત્ર જે શુદ્ધ પર્યાય (પ્રગટે) એ સંવર (છે). ‘પ્રથમ નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન થતાં સ્વદ્રવ્યના આલંબન અનુસાર...’ પોતાનો ચૈતન્ય ભગવાન, એને શુદ્ધતાનું જેટલું અવલંબન (થાય) તેને ‘અનુસાર સંવર-નિર્જરા શરૂ થાય છે.’ નિમિત્તને અનુસારે દેહની મંદતા, ઇન્દ્રિયોનું દમન કે એને અનુસાર કે રાગની મંદતા અનુસારે સંવર શરૂ થતો નથી. સંવર, નિર્જરા તેમ શરૂ થતી નથી. સમજાણું કાંઈ ?

‘ક્રમે ક્રમે જેટલા અંશે રાગનો અભાવ, તેટલે અંશે સંવર-નિર્જરારૂપ ધર્મ થાય છે.’ નિમિત્તમાં ફેર પડે કે વિકારમાં તીવ્રમાંથી મંદનો ફેર પડે એ કંઈ શુદ્ધતાનું કારણ નથી, એ સંવર, નિર્જરાનું કારણ નથી. જેમાં બંધ અટકે (તે સંવર છે). એ તો શુભાશુભભાવ રહિત થાય ત્યારે અટકે. શુભાશુભભાવ રહિત ક્યારે થાય ? કે સ્વભાવનો આશ્રય કરી શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને શાંતિ કરે એટલે અંશે સ્વભાવની શુદ્ધિ થાય તે સંવર, નિર્જરાની શરૂઆત (છે). સમજાણું કાંઈ ?

‘સ્વસન્મુખતાના બળથી શુભાશુભ ઇચ્છાનો નિરોધ તે તપ છે.’ તપની વ્યાખ્યા કરી. ઇચ્છા નિરોધ તપ: કહેવાય છે ને ? તો ઇચ્છા નિરોધ તો નાસ્તિથી થયું. અસ્તિથી પોતામાં ને પોતામાં થવું જોઈએ ને ? શુદ્ધ પવિત્ર સ્વરૂપ છે એની સન્મુખ થઈને જેટલી શુદ્ધતાની ઉગ્રતા પ્રગટે એને તપ કહેવામાં આવે છે. એ તપથી નિર્જરા થાય. અપવાસ આદિના તપથી નિર્જરા-બિર્જરા ન થાય. પરલક્ષે જેટલી રાગની મંદતાની ક્રિયા થાય એ બધો નિર્જરાભાવ નથી. એ તો બંધભાવના કારણરૂપ આસ્રવભાવ છે. સ્વભાવ શુદ્ધ સ્વરૂપ ચૈતન્ય, એના આશ્રયે જેટલો શુદ્ધતાનો પવિત્ર ભાવ પ્રગટે તે સંવર, નિર્જરાનું કારણ છે. એ નિર્જરાનું કારણ એટલે શુદ્ધતા વધી. નિર્જરાનું કારણ કહો કે નિર્જરારૂપ કહો. સમજાય છે ? સંવરની વ્યાખ્યા આવી ગઈ.

‘પુણ્ય-પાપરૂપ અશુદ્ધભાવ (આસ્રવો) આત્માના શુદ્ધ ભાવ દ્વારા રોકવા તે ભાવ-સંવર છે અને એ અનુસાર નવા કર્મોનું આવવું સ્વયં-સ્વતઃ રોકાઈ જાય તે દ્રવ્ય-સંવર છે.’ એ ભાવ અને દ્રવ્યની વ્યાખ્યા કરી.

‘અખંડાનંદ નિજશુદ્ધાત્માના લક્ષ્યના બળથી અંશે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અને અશુદ્ધિની અંશે હાનિ કરવી તે ભાવ-નિર્જરા છે...’ શુદ્ધિ વધવી. ‘અને તે સમયે ખરવાયોગ્ય કર્મોનું અંશે છૂટી જવું તે દ્રવ્ય-નિર્જરા છે. (લઘુ જૈન સિં ૦ પ્ર ૦ પા. ૬૮-૬૯. પ્રશ્ન-૧૨૧)’

‘જીવ-અજીવને તેના સ્વરૂપ સહિત ઓળખી પોતાને વા પરને જેમ છે તેમ માનવા, આસ્રવને ઓળખી તેને હેયરૂપ માનવા...’ આ ખુલાસો કર્યો. માથે જે વાત પાઠમાં કરી હતી ને ? એને ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’નો આધાર આપીને (સ્પષ્ટ કરે છે). ઇ ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં છે. ‘જીવ-અજીવને તેના સ્વરૂપ સહિત...’ સ્વરૂપ સહિત, એમ. જીવ, અજીવ દ્રવ્ય એનું સ્વરૂપ-ગુણ-સ્વભાવ. તેના ‘સહિત ઓળખી પોતાને વા પરને જેમ છે તેમ માનવા,...’ એ જીવ, અજીવની માન્યતા કહેવાય. ‘આસ્રવને ઓળખી તેને હેયરૂપ માનવો...’ આમાં છોડવાયોગ્ય કીધું હતું ને ? પુણ્ય-પાપના ભાવ જે દુઃખના કારણ (છે) એને ઓળખી એને હેયરૂપ જાણવા.

‘બંધને ઓળખી તેને અહિતરૂપ માનવો,...’ બંધને તજવો, એમ કીધું હતું. એને અહિતરૂપ જાણવો. ‘સંવર ઓળખી તેને ઉપાદેયરૂપ માનવો,...’ સંવર આદરીએ. એમ

હતું ને ? આમાં આવ્યું હતું, સંવર આદરીએ. 'નિર્જરાને ઓળખી તેને હિતનું કારણ માનવું.' આત્મામાં જેટલી શુદ્ધ સ્વભાવની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય એને હિતનું કારણ માનવું એમ 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં 'ટોડરમલજી'એ કહ્યું છે. આસ્રવના દાખલા નીચે આપ્યા છે એ તો બધા આવી ગયા. કહો, સમજાણું ? એ નવમી ગાથા (પૂરી) થઈ.

મોક્ષનું લક્ષણ, વ્યવહારસમ્યક્ત્વનું લક્ષણ, તથા કારણ
સકલ કર્મતૈં રહિત અવસ્થા, સો શિવ, ચિર સુખકારી;
ઈહિ વિધ જો સરધા તત્ત્વનકી, સો સમક્તિ વ્યવહારી.
દેવ જિનેન્દ્ર, ગુરુ પરિગ્રહ વિન, ધર્મ દયાજુત સારો;
યે હુ માન સમક્તિકો કારણ, અષ્ટ અંગ જુત ધારો. ૧૦.

અન્વયાર્થ :- (સકલ કર્મતૈં) બધા કર્મોથી (રહિત) રહિત (ચિર) સ્થિર-અટલ (સુખકારી) અનંત સુખદાયક (અવસ્થા) હાલત-પર્યાય (સો) તે (શિવ) મોક્ષ કહેવાય છે. (ઈહિ વિધ) આ પ્રકારે (જો) જે (તત્ત્વનકી) સાત તત્ત્વોના ભેદ સહિત (સરધા) શ્રદ્ધા કરવી (સો) તે (વ્યવહારી) વ્યવહાર (સમક્તિ) સમ્યગ્દર્શન છે. (જિનેન્દ્ર) વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને હિતોપદેશી (દેવ) સારી દેવ, (પરિગ્રહ વિન) ૨૪ પરિગ્રહથી રહિત (ગુરુ) વીતરાગ ગુરુ [તથા] (સારો) સારભૂત (દયાજુત) અહિંસામય (ધર્મ) જૈનધર્મ (યે હુ) આ બધાને (સમક્તિકો) સમ્યગ્દર્શનનું (કારણ) નિમિત્ત-કારણ (માન) જાણવું જોઈએ. સમ્યગ્દર્શનને તેનાં (અષ્ટ) આઠ (અંગ-જુત) અંગો સહિત (ધારો) ધારણ કરવું જોઈએ.

ભાવાર્થ :- મોક્ષનું સ્વરૂપ ઓળખી તેને પોતાનું પરમહિત માનવું, આઠ કર્મોનો સર્વથા નાશ થવા પૂર્વક આત્માની જે સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા (પર્યાય) પ્રગટ થાય છે તેને મોક્ષ કહે છે. આ અવસ્થા અવિનાશી અને અનંત સુખમય છે. આ પ્રકારે સામાન્ય અને વિશેષરૂપથી સાત તત્ત્વોની અચળ શ્રદ્ધા કરવી તેને વ્યવહાર-સમ્યક્ત્વ

(સમ્યગ્દર્શન) કહે છે. જિનેન્દ્રદેવ, વીતરાગી (દિગમ્બર જૈન) ગુરુ અને જિનેન્દ્ર-પ્રણીત અહિંસામય ધર્મ પણ આ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનના કારણ છે એટલે કે એ ત્રણનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન પણ વ્યવહાર-સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. તેને નીચે જણાવેલા આઠ અંગો સહિત ધારણ કરવું જોઈએ. વ્યવહાર સમક્તિનું સ્વરૂપ આગળ ગાથા ૨-૩ના ભાવાર્થમાં સમજાવ્યું છે. નિશ્ચયસમક્તિ વિના એકલા વ્યવહારને વ્યવહારસમક્તિ કહેવાતું નથી.

‘મોક્ષનું લક્ષણ,...’ છેલ્લું રહ્યું. સાત તત્ત્વની ભેદવાળી શ્રદ્ધા વ્યવહાર સમક્તિ (છે) એમ કહેવું છે ને ? એ તત્ત્વો આવી ગયા. જીવ, અજીવ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. હવે આમાં મોક્ષ આવ્યું. ‘વ્યવહારસમ્યક્ત્વનું લક્ષણ,...’ બધું ભેગું કર્યું અને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર એમાં નાખશે ને ? ‘તથા કારણ.’

સકલ કર્મતેં રહિત અવસ્થા, સો શિવ, ધિર સુખકારી;

ઇહિ વિધ જો સરધા તત્ત્વનકી, સો સમક્તિ વ્યવહારી.

દેવ જિનેન્દ્ર, ગુરુ પરિગ્રહ વિન, ધર્મ દયાજીત સારો;

યે હુ માન સમક્તિકો કારણ, અષ્ટ અંગ જીત ધારો. ૧૦.

‘સકલ કર્મતેં રહિત અવસ્થા,...’ અવસ્થા, હોં ! સિદ્ધ-મોક્ષ એક અવસ્થા છે એમ સિદ્ધ કરવું છે. ‘ઇહિ વિધ જો સરધા તત્ત્વનકી, સો સમક્તિ વ્યવહારી.’ લ્યો, આ હજી વ્યવહાર સમક્તિ, નિશ્ચય સમક્તિ હોય તો. સમજાણું કાંઈ ? આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદની મૂર્તિ અખંડાનંદ છે એમ પુણ્ય-પાપના રાગથી ભિન્ન પાડીને આત્માના અનુભવમાં પ્રતીતિ (થવી) એ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ છે. એ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ હોય ત્યાં એને આવું વ્યવહાર સમક્તિ હોય છે. આવું વ્યવહાર (સમક્તિ) હોવું જોઈએ, એમ કહે છે.

‘(સકલ કર્મતેં) બધા કર્મોથી (રહિત)...’ આઠે કર્મથી રહિત. એટલે એને હવે પાછું જન્મવું પડે કે અવતાર લેવો પડે એવું હોય નહિ. સકલ કર્મથી રહિત ‘ધિર..’ એટલે અવિનાશી ‘(સુખકારી) અનંત સુખદાયક...’ નાશ ન થાય એવું સુખદાયક ‘(હાલત-પર્યાય) તે મોક્ષ કહેવાય છે.’ દેખો ! મોક્ષ એક આત્માની પર્યાય છે. મોક્ષ

ગુણ નથી, દ્રવ્ય નથી. આત્માની અશુદ્ધ પૂર્ણ દશા એ સંસાર, શુદ્ધતાની અપૂર્ણ દશા એ મોક્ષનો માર્ગ અને પૂર્ણ શુદ્ધ દશા એ મોક્ષ. એ બધી પર્યાયો છે. હજી તો સમકિત પર્યાયમાં લોકોને વાંધા ઉઠતા હતા. સમકિત ગુણ છે કે પર્યાય છે ? તમે પર્યાય કહો છો પણ વિચારી લખો એ તો ગુણ છે, એમ લખાણ આવ્યું હતું.

અહીં તો કહે છે, મોક્ષ અવસ્થા છે. મોક્ષ પર્યાય છે ? અને મોક્ષમાર્ગ શું છે ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર શું છે ? ગુણ છે કે પર્યાય છે ? પર્યાય છે. સમ્યગ્દર્શન પર્યાય છે, સમ્યગ્જ્ઞાન પર્યાય છે, ચારિત્ર પર્યાય-અવસ્થા છે. ગુણ તો ત્રિકાળ છે. ગુણ પ્રગટે નહિ, પ્રગટે તે પર્યાય. ટકે તે ગુણ. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! અનંત ગુણ સહિતનું ટકવું તે દ્રવ્ય. એક એક શક્તિ-ગુણનું ટકવું તે ગુણ અને પ્રગટ થવું તે પર્યાય. ઉત્પાદ-વ્યય થવો તે પર્યાય તો પ્રગટ છે. મોક્ષ દશા કંઈ અનાદિથી પ્રગટેલી નહોતી. સમજાણું કાંઈ ? એટલે કહે છે, અટલ અવિનાશી અનંત સુખદાયકની દશાને ભગવાન મોક્ષ કહે છે, એ મોક્ષ કહેવાય છે. એમ સમ્યગ્દષ્ટિએ વ્યવહાર સમકિતમાં આને બરાબર માનવું જોઈએ. ‘આ પ્રકારે જે સાત તત્ત્વોના ભેદ સહિત...’ આ સાત ભેદ છે ને ? ‘શ્રદ્ધા કરવી તે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન છે.’ કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને હિતોપદેશી સાચા દેવ,...’ એને વ્યવહાર સમકિતમાં શ્રદ્ધવા જોઈએ. જિનેન્દ્રદેવ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોકનું જેને જ્ઞાન (છે) એવા સર્વજ્ઞ પ્રભુ વીતરાગ હિતના ઉપદેશક (છે). એ અરિહંત તરીકે લીધું છે. સાચા દેવ એકલા સામાન્ય ઉપદેશ વિના લ્યો તો સિદ્ધ પણ દેવમાં આવી જાય છે. વીતરાગ સર્વજ્ઞ અરિહંત, વીતરાગ સર્વજ્ઞ પૂર્ણસ્વરૂપ સિદ્ધ એ સાચા દેવ (છે). એને એ રીતે માનવા એ વ્યવહાર સમકિતનો વિષય છે.

‘(પરિગ્રહ વિન) ૨૪ પરિગ્રહથી રહિત વીતરાગ ગુરુ...’ દિગંબર ગુરુ જેને ૨૪ પ્રકારનો પરિગ્રહમાં એક ન હોય. જેને અંતર ત્રણ કષાયનો અભાવ થયો એ ભાવ. બહારમાં એક વસ્ત્રનો તાણો ન હોય, વસ્ત્રનો તાણો પણ ન હોય. એવા ગુરુને જૈનદર્શનમાં નિર્ગ્રંથ ગુરુ વ્યવહાર સમકિતના કારણમાં એને દેવ-ગુરુને ગણવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ? જેના ગુરુમાં ભૂલ છે, વસ્ત્ર-પાત્ર સહિતને ગુરુ માને, (એને) નિર્ગ્રંથ ગુરુ માને, એને સાધુ માને એને તો વ્યવહાર સમકિતમાં ભૂલ છે.

સમજાણું કાંઈ ? એ.. દેવાનુપ્રિયા !

મુનિ, દ્વિગંબર મુનિ આત્માના ત્રણ કષાયનો નાશ (થયો છે). એમાં બહારમાં ૨૪ પ્રકારનો પરિગ્રહ (નથી). વસ્ત્રનો એક તાંણો, ધાગો ન હોય. એને અહીંયાં નિર્ગ્રથ ગુરુ મોક્ષમાર્ગમાં સમકિતના નિમિત્ત કારણ તરીકે એને કહેવામાં આવ્યા છે. એને એ રીતે જાણવા-માનવા જોઈએ.

‘(તથા) સારભૂત અહિંસામય જૈનધર્મ...’ લ્યો ! સારભૂત અહિંસા એવો ધર્મ, રાગરહિત આત્માનો ધર્મ. ‘(યે હુ) આ બધાનો સમ્યગ્દર્શનનું નિમિત્તકારણ જાણવું જોઈએ.’ સમજાય છે ? સમ્યગ્દર્શનનું નિમિત્તકારણ, હોં ! વ્યવહાર સમકિતનું નિમિત્તકારણ. ‘સમ્યગ્દર્શનને તેનાં આઠ અંગો સહિત ધારણ કરવું જોઈએ.’ લ્યો ! પછી એ સમ્યગ્દર્શન (આવી રીતે ધારણ કરવું જોઈએ). આ બધું વ્યવહાર સમકિત કીધું. સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા, સાચા દેવ, સાચા ગુરુ, સાચો અહિંસા ધર્મ. એને શ્રદ્ધવું એ વ્યવહાર સમકિત છે. એને આઠ અંગ સહિત ધારણ કરવું જોઈએ. (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા વદ ૧, રવિવાર

તા. ૬-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૧૦ થી ૧૨. પ્રવચન નંબર-૧૮

આ 'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા' છે. ત્રીજી ઢાળાનો દસમી ગાથાનો ભાવાર્થ છે. આમાં ૫૮ પાનું છે. અર્થ આવી ગયો છે, ભાવાર્થ બાકી છે. જુઓ ! શું કહે છે ? જુઓ ! ભાવાર્થ છે. આમાં શું અધિકાર છે ? કે, આ આત્મા છે ને ? દેહથી જુદો આત્મા (છે) એ આત્માનું અંતરમાં વસ્તુ સ્વરૂપ એવું છે કે અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદ ને જ્ઞાન ને શાંતિ ભરેલી છે. આ દેહમાં આત્મા છે ને ? આ દેહ તો જડ માટી જડ છે, ધૂળ છે. એમાં રહેલું આત્મતત્ત્વ છે એમાં અનંત શાંતિ, અતીન્દ્રિય આનંદ ને જ્ઞાન, દર્શન ને બળ ભરેલું તત્ત્વ છે. એ તત્ત્વનો અંતરમાં સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરી અને શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છું એમ અંતરમાં વિશ્વાસમાં લાવી અને તેના તરફનો પ્રયત્ન કરવો. શુદ્ધતા જે ભરી છે તેને પ્રગટ કરવાની એનું નામ આત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા, આત્મતત્ત્વનો મોક્ષમાર્ગ (છે) અને પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રગટ થાય તેને મોક્ષ કહે છે. આ દુનિયાની કેળવણીથી આ જુદી કેળવણી છે. એણે અનંતકાળમાં એ કર્યું નથી.

અહીં એ પહેલી વાત આવી છે, જુઓ ! 'મોક્ષનું પરમ સ્વરૂપ ઓળખી તેને પોતાનું પરમહિત માનવું,...' આ આત્મા છે, આ દેહ તો જડ છે છૂટી જાય છે, એને ખબર છે કે આ કાંઈ આત્મા નથી. અંદર કર્મ જેને કહીએ, આઠ કર્મ, પ્રારબ્ધ જેને કહીએ એ પણ જડ કર્મ છે, એ કંઈ આત્મા નથી. એમાં પુણ્ય અને પાપના ભાવ શુભ-અશુભ રાગાદિ થાય છે એ તો વિકાર છે. એ વિકાર રહિત આત્માની ચીજ આનંદસ્વરૂપ શુદ્ધ છે એનું ભાન કરીને એની પૂર્ણ આનંદ દશા આત્મામાં પ્રગટ કરવી એને મોક્ષ દશા કહે છે. એ જીવને પરમહિત છે. એ હિતનું કારણ એ આનંદ છે.

આત્માના સ્વભાવમાંથી શુદ્ધતા પ્રગટ કરી, પરમ અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ આત્માની વર્તમાન દશામાં સ્વભાવમાં છે એવી વર્તમાન દશામાં અંતર્મુખના સ્વભાવનું ધ્યાન કરીને પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ કરવી એ જીવનું સુખરૂપ પરમ ધ્યેય અને હિત છે. સમજાણું કાંઈ ? એ વિના બધું ધૂળધાણી છે. ભાઈ ! આત્મા અંદરમાં સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર

જેને એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં ત્રણકાળ ત્રણલોકનું જ્ઞાન, આત્માના જ્ઞાનમાં પરમ જ્ઞાન થતાં બધું જાણાઈ ગયું. એવા ભગવાન પરમેશ્વરે જે આત્મા અને એની મોક્ષ દશા જે જોઈ, જાણી, કહી એ આ જગતને આત્માની દશા પરમ હિતકર છે એમ એણે જાણવું જોઈએ.

પુણ્ય-પાપના ભાવ આદિ થાય એ હિતકર નથી. આ બાહ્યની સંયોગી ચીજો આ ધૂળ-પૈસા, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ એ તો પર છે, એ કંઈ હિતકર નથી. આત્મામાં આત્મા અને જડ બે જુદા છે એમ જાણવું અને જાણીને પોતાનો પોતા માટે પ્રયાસ કરવો અને પરને જાણીને તેનાથી ઉદાસ થવું. એવું જડ અને આત્મા બેના જ્ઞાનપણામાં જાણપણાનું આ પ્રયોજન છે. પછી આત્મામાં પુણ્ય અને પાપના ભાવ શુભ-અશુભભાવ થાય એ આસ્રવ છે, એ અહિતકર છે, એ અહિતકર છે, આદરણીય નથી. કેમ કે પુણ્ય અને પાપના ભાવ દુઃખરૂપ છે. ભારે વાત. એ દુઃખરૂપ છે, સંયોગ દુઃખરૂપ નથી. બહારનો પદાર્થ દુઃખરૂપ નથી. આત્મા પોતાના આનંદ સ્વરૂપને ભૂલી અને જેટલો પુણ્ય અને પાપનો, શુભ અને અશુભનો ભાવ કરે (એ દુઃખરૂપ છે). એ આપણે માથે આવી ગયું છે. સમજાણું કાંઈ ? આસ્રવ દુઃખકારી આવ્યું હતું ને ? 'યે હી આતમકો દુઃખ-કારણ, તાર્તે ઇનકો તજિયે;' નવમી ગાથામાં છે ને ? 'યે હી આતમકો દુઃખ-કારણ, તાર્તે ઇનકો તજિયે;' આત્મામાં જે શુભ અને અશુભભાવ વિકાર થાય એ દુઃખનું કારણ છે, બાહ્ય ચીજ દુઃખનું કારણ નથી. આ શરીર, પૈસા સુખનું કારણ પણ નથી અને દુઃખનું કારણ પણ નથી.

આત્મામાં અતીન્દ્રિય આનંદ (ભર્યો છે), સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્મા છે. સત્ નામ શાશ્વત, જ્ઞાન અને આનંદનો ભંડાર આત્મા છે. એની એણે અનંતકાળમાં ખબર કરી નથી. એની ખબર કરીને એના જ્ઞાનમાં જે કંઈ વિપરીત પુણ્ય અને પાપના ભાવ થાય એને એણે દુઃખના કારણ જાણવા જોઈએ. દુઃખના કારણ જાણે તો એને છોડે અને આત્મા પરમાનંદ મૂર્તિ છે એની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરે તો એ સંવર (થાય અને) એ સુખરૂપ છે, એ ઉપાદેય છે, ગ્રહણ કરવા લાયક છે (એમ માને) તો એને આદરે અને પૂર્વના કર્મ અને અશુદ્ધતાને ટાળવા શુદ્ધતાની એકાગ્રતા કરે એને નિર્જરા કહે છે. એ નિર્જરા હિતનું કારણ છે અને પૂર્ણ શુદ્ધિ પરમહિત છે.

મુમુક્ષુ :- આવી ચોખ્ખી...

ઉત્તર :- આવી ચોખ્ખી છે ને ? જુઓને ! આપણે આવી ગયું છે કે નહિ ? ભાઈ ! આમને તો આખું મોઢે છે. આ એમની માટે તો માંડી હતી પણ પંદર દિ' મોડા આવ્યા. અહીં તો અમારે ટાઈમસર ચાલતું હોય. ઇ કહી ગયા હતા કે, આના વ્યાખ્યાન કરવા. કીધું હતું કે નહિ એણે ? અને (બીજા એક બહેન) કહી ગયા હતા કે, 'છ ઢાળા' વ્યાખ્યાન કરે તો ઠીક. અહીં તો અમારે ટાઈમ થઈ ગયો હતો એટલે અમે તો શરૂ કરી દીધું. કહો, સમજાણું આમાં ?

ભગવાનઆત્મા એ તો અતીન્દ્રિય આનંદની કાતળી છે. કેમ બેસે ? આનંદ કાંઈ બહારમાં નથી. પૈસામાં, ધૂળમાં, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ, આબરુ, હજીરા.. હજીરા એટલે આ મકાન, એમાં ક્યાંય સુખ નથી. તેમ એ સુખનું નિમિત્ત પણ નથી. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ છે પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ છે એનો ભરોસો કરી અને પૂર્ણ મોક્ષની દશાને પ્રગટ કરવી એનું નામ પરમહિત છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? ઇ 'મોક્ષનું સ્વરૂપ ઓળખી તેને પોતાનું પરમહિત માનવું...'

'આઠ કર્મોનો સર્વથા નાશ થવા પૂર્વક આત્માની જે સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા...'

જુઓ ! અવસ્થા છે, મોક્ષ એક આત્માની અવસ્થા છે. મોક્ષ એ ગુણ નથી. આત્મામાં ગુણ તો પૂર્ણ પૂર્ણ આનંદ મોક્ષસ્વરૂપ જ પડ્યો છે. શક્તિરૂપે આત્મા આનંદ છે, આનંદ છે એ તો ત્રિકાળ મુક્તસ્વરૂપ જ છે. એની આનંદદશા પ્રગટ કરવી એનું નામ મોક્ષ કહેવાય છે. મોક્ષ કોઈ બીજી ચીજ નથી. તેથી તો કહ્યું છે ને, ભાઈ ? ભાઈ ! એમાં આવ્યું હતું ને ? 'સકલ કર્મતેં રહિત અવસ્થા,' એ અવસ્થા છે, ગુણ નથી. 'સો શિવ, ચિર સુખકારી,' શું કીધું ? આત્મામાં કર્મનો નાશ કરી અને પરમાનંદની પૂર્ણ દશા પ્રગટ કરવી એ સ્થિર એટલે અવિનાશી. જુઓ ! 'અવસ્થા અવિનાશી અને અનંત સુખમય છે.' એ જ આત્માની પૂર્ણ આનંદ દશા અવિનાશી એટલે સ્થિર રહેનારી (છે). આ બધું (બહારનું) સ્થિર નથી, કહે છે. સંવર, નિર્જરા એક સમયની અમુક પર્યાય છે. આ તો પછી એમ ને એમ સ્થિર રહેશે. તેથી 'સ્થિર' શબ્દ વાપર્યો છે.

પુણ્ય-પાપભાવ એ તો દુઃખરૂપ અસ્થિર છે, બાહ્ય સંયોગો અસ્થિર છે, મોક્ષનો માર્ગ પણ કાયમ રહેતો નથી, એ તો મોક્ષ થાય ત્યાં સુધી થોડો કાળ રહે. મોક્ષ

થાય એટલે એ એમ ને એમ સ્થિર રહે છે. આત્માની શુદ્ધ આનંદદશા પ્રગટ થતાં એ દશા સ્થિર (રહે છે). જ્યારથી પ્રગટ થાય તે અનંત કાળ એ દશા રહે છે. સ્થિર અને અનંત સુખમય, પાછી. છે ને ? પાઠમાં જ એ બધું છે. જુઓ ! સ્થિર સુખ. એનો જ અર્થ કર્યો છે. 'શિવ, ધિર સુખકારી'. કલ્યાણસ્વરૂપ અને સુખનું કારણ અને અવિનાશી. મોક્ષદશા જ એક આત્માને પ્રગટ કરવાલાયક છે, બાકી કાંઈ કરવા જેવું નથી, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

'આ પ્રકારે સામાન્ય અને વિશેષરૂપથી સાત તત્ત્વોની અચળ શ્રદ્ધા કરવી તેને વ્યવહાર-સમ્યક્ત્વ (સમ્યગ્દર્શન) કહે છે.' કેમકે આત્મા અનંત આનંદાદિ સ્વરૂપ મહાન અનંત ગુણનો પુંજ (છે), એનું અંદર નિર્વિકલ્પ રાગ વિના આત્માના અનુભવની શ્રદ્ધા કરવી, અનુભવીને શ્રદ્ધા કરવી એનું નામ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે. એનું નામ સાચું સમ્યગ્દર્શન છે. સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ જિનવરે એમ કહ્યું છે કે, ભાઈ ! અંદર આત્મા પૂર્ણ આનંદ અને શાંતિનો સાગર છે ને ! એવા આત્માની અંતર્મુખ થઈને, સ્વસન્મુખ થઈને પરથી વિમુખ થઈને સ્વભાવની સન્મુખની રાગ વિનાની વીતરાગી શ્રદ્ધા સ્વભાવમાં કરવી એનું નામ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે. એ સાચું દર્શન છે, એ મોક્ષનું કારણ છે, સંવર-નિર્જરારૂપ છે અને સુખરૂપ છે. એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન મોક્ષનું કારણ છે, સંવર-નિર્જરારૂપ છે, વર્તમાન સુખરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ ? એની સાથે આ સાત તત્ત્વની ભેદવાળી શ્રદ્ધા (છે) એ શુભરાગરૂપ છે, વિકલ્પરૂપ છે, નિમિત્તરૂપ-નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગને નિમિત્તરૂપ છે, બંધનું કારણ છે, ખરેખર તો એ દુઃખરૂપ છે. છતાં નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનના ભાનમાં એને આવા સાત તત્ત્વના ભેદનો વિકલ્પ, સર્વજ્ઞ ભગવાને કહેલા તત્ત્વોનો (હોય છે). સર્વજ્ઞ ભગવાને કહેલા તત્ત્વો, અજ્ઞાનીઓએ કહેલા નહિ. પરમેશ્વર વીતરાગદેવ, જેને એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જાણ્યા છે, એવા ભગવાને કહેલા જીવ, અજીવ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષની, સાત તત્ત્વની વ્યવહારે અચળ શ્રદ્ધા કરવી એનું નામ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન છે. એટલે કે એનું નામ શુભઉપયોગ છે. એટલે કે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન એ શુદ્ધ પરિણતિ છે. ત્યારે આ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન અશુદ્ધ, શુભરાગરૂપ પરિણતિ-પર્યાય છે. આહા...! કેટલું ભર્યું છે ! ગાગરમાં સાગર

ભરી દીધો છે, લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે, 'જિનેન્દ્રદેવ વીતરાગી (દિગંબર જૈન) ગુરુ...' સંત 'અને જિનેન્દ્ર પ્રણીત અહિંસામય ધર્મ...' એ પણ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનું કારણ એટલે ત્રણનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન, 'એ ત્રણનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.' એ નિશ્ચય આત્માનું ભાન, સમ્યક્ હોય ત્યારે વ્યવહાર

સમ્યગ્દર્શનમાં આવો શુભરાગ એને હોય છે. સાચા સર્વજ્ઞદેવ, નિર્ગ્રંથ વીતરાગી દિગંબર મુનિ, ભાવલિંગી અને બહાર દ્રવ્યલિંગ નગ્ન. અને બાહ્યમાં અહિંસા ધર્મ જે ભગવાન પરમેશ્વરે કીધો કે રાગ વિનાની દશા-અહિંસાની ઉત્પત્તિ થાય એને ભગવાને ધર્મ કહ્યો. એવા દેવ-ગુરુ અને ધર્મની શ્રદ્ધા (થાય) તેને

શુભરાગરૂપ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન (કહેવાય છે). અશુદ્ધ પરિણતિને અનુકૂળ નિમિત્ત-નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનમાં આવું અનુકૂળ નિમિત્ત વ્યવહારે દેખીને એને વ્યવહાર સમકિત કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર માર્ગ જુદો..

ઉત્તર :- ઈ આખો જુદો જ અર્થ કરે છે. એ નિયતને હેતુ, નિમિત્ત કહે છે. વ્યવહારનયથી નિમિત્ત છે, વ્યવહારનયથી સાધન છે, વ્યવહારનયથી કારણ છે. ખરેખર એ નથી. એ તો વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય એમ કહે છે. એ વાત જ જૂઠી છે. નિર્વિકલ્પ ભગવાનઆત્માની શ્રદ્ધા, રાગ વ્યવહાર હોય તો એનાથી થાય એમ હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? તેથી નિયત હેતુ કહ્યો છે ને ? નિમિત્ત કીધું છે. નિયતનો, નિશ્ચયનો હેતુ-કારણ (કહ્યું છે). કારણ એટલે વ્યવહાર કારણ છે. વ્યવહાર કારણનો અર્થ-નિમિત્તની એવી અનુકૂળતા સાચી સમ્યગ્દર્શન દશા હોય ત્યાં એને આવા જ વ્યવહારના નિમિત્તના વિકલ્પો શુભરાગરૂપ એની દશામાં હોય છે. એથી એને વ્યવહાર કહ્યો. ખરેખર એ સમ્યગ્દર્શન છે જ નહિ. કારણ કે સમ્યગ્દર્શન એ શ્રદ્ધાગુણની

પર્યાય છે. આ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન એ શ્રદ્ધા ગુણની પર્યાય નથી, એ તો શુભરાગ છે. આ બધું સમજવું, માણસને ધંધા આડે, ખાવા-પીવા આડે, પાપ કરવા આડે નવરાશ ન મળે. ભાઈ ! નવરાશ ન મળે. (આ ભાઈ) હમણા લખે છે. લખીને પછી કોને મોકલવું છે ? કહો, સમજાણું ?

ભગવાનઆત્મા એકલો ચૈતન્યપિંડ અને આનંદનો રસ પૂર્ણ સામાન્ય એક સ્વરૂપની અંતર્મુખની સમ્યગ્દષ્ટિ (થાય) તેને નિશ્ચય સત્યદષ્ટિ કહે છે, એને સંવર, નિર્જરા કહે છે. એમાં જોડે આવો ભાવ (હોય છે). સાચા સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ કહેલા સાત તત્ત્વોના ભેદવાળો શ્રદ્ધાભાવ વ્યવહારે અનુકૂળ દેખી, પૂર્ણ વીતરાગતા નથી એટલે આવો શુભરાગ, અશુદ્ધ પરિણતિરૂપ હોય છે. એને નિમિત્ત તરીકે નિશ્ચયનું નિમિત્ત તરીકે કારણ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘તેને નીચે જણાવેલા આઠ અંગો સહિત ધારણ કરવું જોઈએ. વ્યવહાર સમકિતનું સ્વરૂપ આગળ ગાથા ૨-૩ના ભાવાર્થમાં સમજાવ્યું છે. નિશ્ચયસમકિત વિના...’ એટલે આત્મા નિશ્ચય નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધાના ભાન વિના વ્યવહાર સમકિતને વ્યવહાર સમકિતપણું કહેવાતું નથી. માલ વિના કોથળો કોનો ? એમ કહેવાતું નથી. આ કોથળો કોનો ? ચોખાનો, ઘઉંનો કે દાળનો ? માલ નાખ ત્યારે કહેવાય કે, આ ચોખાનો કોથળો. કોથળો તો કોથળો છે. સમજાણું કાંઈ ? એમ નિશ્ચય સમ્યક્ માલ હોય તો એનો નિમિત્ત કોથળો આ વ્યવહાર સમકિત એને કહેવામાં આવે છે. આમ વાત છે. સમજાણું કાંઈ ? માલ વિના કોથળો કહેવો કોને ? એ તો એકલી બોરી કહેવાય, બોરી. ચોખાનો કોથળો, દાળનો કોથળો, સાકરનો કોથળો કોને કહેવું ? માલ વિના એકલી ગુણી કહેવાય. કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો આ ભાઈને આખું કંઠસ્થ છે. ઘણા વર્ષથી એને .. છે, કેટલી વહેંચાઈ ગઈ છે. એમણે કેટલી વહેંચી ? ૧૫,૦૦૦ વહેંચી છે. હવે આ વ્યાખ્યાન થયા. કહો, સમજાણું કાંઈ ? આ થાય છે ને, આ વ્યાખ્યાન થાય છે આખું, જુઓને ! આ અઢારમું વ્યાખ્યાન છે. પોષ વદ ૧૦ રવિવારે શરૂ કર્યું છે. આ રવિવાર આવ્યો, ૨૨ દિવસ થયા ને ? એમાં ત્રણ દિ’ બંધ હતું. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા માલ.. માલ.. માલ જેમાં ભર્યો છે. આત્મામાં અનંત આનંદ,

અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન... એક એક ગુણ અનંત. અનંત પ્રભુતા, અનંત સ્વચ્છતા, અનંત વિભુતા, અનંત કાર્ય થાય તેવું કારણ, અનંત કારણ થાય એવી કરણરૂપ શક્તિ (પડી છે). સમજાય છે ? એવા અનંત અનંત ગુણ. પણ જેનો સ્વભાવ એને અંત શું કહેવો ? એવો ભગવાન, વસ્તુ આત્મામાં એવો અનંત સ્વભાવભાવ અનંત માલ પડ્યો છે. એની અંતરમાં પરથી વિમુખ થઈ, પરની, રાગાદિની ઉપેક્ષા કરી શુદ્ધ સ્વભાવની અપેક્ષા એટલે એના ઉપર દૃષ્ટિ કરી અને એકત્વબુદ્ધિમાં આત્માની દૃષ્ટિ, અનુભવ થવી એને સાચું સમકિત, મોક્ષનું સાક્ષાત કારણ, એ પોતે જ મોક્ષમાર્ગ (છે) એમાં વ્યવહાર સમકિત હોય. સાથે હોય છે ખરું. પૂર્ણ વીતરાગ ન હોય (ત્યારે) ભગવાને કહેલા છ દ્રવ્યો, ભગવાન પરમેશ્વરે કહેલા નવ તત્ત્વો, એના વ્યવહારના ભેદો એની શ્રદ્ધામાં-શુભરાગમાં આવે છે. એથી એને વ્યવહાર કારણ તરીકે કહેવાય છે. પણ નિશ્ચય ન હોય એને વ્યવહાર કોનું ? વસ્તુ જ જ્યાં નથી ત્યાં વ્યવહાર કહેવો કોને ? એ વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :- ... વ્યવહાર....

ઉત્તર :- વ્યવહાર પણ કોનો વ્યવહાર ? કોનો ? માલ વિના વ્યવહાર કોનો ? પહેલી વસ્તુ જ આ છે. ચૈતન્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ આનંદના સ્પર્શ વિના, એના સ્પર્શ વિના, આ આવ્યા વિના આ વ્યવહાર કહે કોણ પણ એને ? જાણે કોણ ? સમજાણું કાંઈ ? ઝીણી વાત ભારે. આ મોટી તકરાર છે ને અત્યારે ? વ્યવહાર કરતા કરતા થાશે. પહેલો, ચોથો, પાંચમે, છઠ્ઠે, સાતમે વ્યવહાર પછી આઠમે નિશ્ચય (હોય). અરે...! ભગવાન ! અરે...! પોતે ભગવાનઆત્મા ન હોય (ત્યાં) બીજો વ્યવહાર આવ્યો ક્યાંથી ? સમજાણું કાંઈ ?

સમ્યક્ત્વના પચીસ દોષ તથા આઠ ગુણ

વસુ મદ ટારિ, નિવારિ ત્રિશઠતા, ષટ્ઠ અનાયતન ત્યાગો;
 શંકાદિક વસુ દોષ વિના, સંવેગાદિક ચિત પાગો.
 અષ્ટ અંગ અરુ દોષ પચીસોં, તિન સંક્ષેપૈ કહિયે;
 બિન જાનેતૈં દોષ ગુનનકો, કેસે તજિયે ગહિયે. ૧૧.

અન્વયાર્થ :- (વસુ) આઠ (મદ) મદનો (ટારિ) ત્યાગ કરીને, (ત્રિશઠતા) ત્રણ પ્રકારની મૂઢતાને (નિવારિ) હઠાવીને, (ષટ્ઠ) છ (અનાયતન) * અનાયતનોનો (ત્યાગો) ત્યાગ કરવો જોઈએ. (શંકાદિક) શંકા વગેરે (વસુ) આઠ (દોષ વિના) દોષથી રહિત થઈને (સંવેગાદિક) સંવેગ, અનુકંપા, આસ્તિક્ય અને પ્રશમમાં (ચિત) મનને (પાગો) લગાવવું જોઈએ. હવે સમક્તિના (અષ્ટ) આઠ (અંગ) અંગ (અરુ) અને (પચીસોં) દોષો છે (તિન) તેને (સંક્ષેપૈ) સંક્ષેપમાં (કહિયે) કહેવામાં આવે છે, કારણ કે (બિન જાનેતૈં) તે જાણ્યા વિના (દોષ) દોષોને (કેસે) કેવી રીતે (તજિયે) છોડીએ, અને (ગુનનકો) ગુણોને કેવી રીતે (ગહિયે) ગ્રહણ કરીએ ?

ભાવાર્થ :- ૮ મદ, ૩ મૂઢતા, ૬ અનાયતન (અધર્મ-સ્થાન) અને ૮ શંકાદિ દોષ-આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વના ૨૫ દોષો છે. સંવેગ, અનુકંપા, આસ્તિક્ય અને પ્રશમ સમ્યગદષ્ટિને હોય છે. સમ્યક્ત્વના અભિલાષી જીવે આ સમક્તિના પચીસ દોષોનો ત્યાગ કરીને, તે ભાવનાઓમાં મન લગાવવું જોઈએ. હવે સમ્યક્ત્વના આઠ ગુણો (અંગો) અને ૨૫ દોષોનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરવામાં આવે છે, કારણ કે જાણ્યા વગર તથા સમજ્યા વગર દોષોને કેવી રીતે છોડી શકાય અને ગુણોને કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકાય ?

---

* અનાયતન = અન્ + આયતન = ધર્મનું સ્થાન નહિ હોવું.

હવે, 'સમ્યક્ત્વના પચીસ દોષ તથા આઠ ગુણ.' કહે છે, જુઓ !

વસુ મદ ટારિ, નિવારિ ત્રિશઠતા, ષટ્ અનાયતન ત્યાગો;

શંકાદિક વસુ દોષ વિના, સંવેગાદિક ચિત પાગો.

અષ્ટ અંગ અરુ દોષ પચીસોં, તિન સંક્ષેપૈ કહિયે;

બિન જાનેતૈં દોષ ગુનનકો, કૈસે તજિયે ગહિયે. ૧૧.

આ વ્યવહાર સમકિતના દોષની વાત છે, હોં ! નિશ્ચય તો આત્માની પ્રતીતિ સમ્યગ્દષ્ટિ થઈ તે નિશ્ચય છે. એની સાથે આવા દોષરહિત વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો વિકલ્પ, શુભરાગ યથાર્થ હોવો જોઈએ. કહો, સમજાણું આમાં ? આ વ્યવહાર સમકિતની વાત છે. નિશ્ચય તો એકલો અભેદ છે.

'આઠ મદનો ત્યાગ કરીને,...' દેખો ! વ્યવહાર સમ્યક્માં પણ આઠ મદનો ત્યાગ હોય. જ્યાં ભગવાનઆત્મા અખંડ પરિપૂર્ણ અનંતા અનંતા કેવળજ્ઞાન અને આનંદની ખાણનો સાગર જ્યાં પ્રતીતમાં લીધો એને વિકલ્પમાં અલ્પ જ્ઞાન કે બહારની ચીજનું અભિમાન હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? સમકિતી ચક્રવર્તી છ ખંડના રાજમાં પડ્યા હોય, જેને ઘરે છન્નુ હજાર પદમણિ જેવી સ્ત્રી હોય, છ ખંડના રાજ હોય, સોળ હજાર દેવ તો જેની સેવા-તહેનાતમાં ઊભા હોય. સમ્યગ્દર્શન (સહિત છે). અમે આ પ્રજાથી, બીજાથી આ ઋદ્ધિએ અધિક છીએ, એમ એને અભિમાન ન હોય. આહા..હા...!

'વસુ મદ...' આઠ મદ. ખુલાસો આપશે. એને ટાળે. મદ હોય નહિ. સમ્યગ્દષ્ટિને વ્યવહાર સમકિતમાં પરનો મદ ન હોય. આહા..હા...! જેણે પરમેશ્વરના પડખાં જોયા. પરમેશ્વર ભગવાનઆત્માને પડખે ચડ્યો હવે એને ખામી શું છે કે પછી બહારના કોઈ અલ્પ જ્ઞાનમાં, જાતિ, કુળમાં એને અભિમાન હોય ? હોય નહિ, એમ કહે છે. જેના માખણ જેવા કાળજા નરમ.. નરમ.. નરમ.. નરમ હોય. સમજાણું કાંઈ ? આઠ મદને ટાળી 'ત્રણ પ્રકારની મૂઢતાને હઠાવીને,...' એનો ખુલાસો કરશે, હોં ! દેવ, ગુરુ ને ધર્મની મૂઢતા ન હોય. આત્માના ભાન છે ત્યાં એને આવા વ્યવહારમાં મૂઢતા ન હોય. સાચા સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરદેવ, એ સિવાય બીજાને વ્યવહારમાં માને નહિ. વ્યવહારમાં (માને નહિ), નિશ્ચયમાં તો આત્મદેવ માન્યો છે. આહા..હા...!

નિર્ગ્રંથ ગુરુ દ્વિગંબર મુનિ આત્મજ્ઞાની-ધ્યાની સંવર-નિર્જરાની ઉત્કૃષ્ટ દશાએ પરિણમેલા (હોય).. સમજાય છે ? એમાં એને મુંઝવણ ન હોય કે આ ગુરુ હોય કે બીજા ગુરુ હોય ? નિર્ગ્રંથ ગુરુ મોક્ષના માર્ગમાં (હોય) એને એ સ્વીકારે. અને ધર્મ-અહિંસા. રાગની ઉત્પત્તિ માત્ર હિંસા, રાગની અનુત્પત્તિ તે અહિંસા. એમાં એને મૂઢતા ન હોય કે, આ બધા આવી દયા પાળે છે ને આવું આ કરે છે, એને કાંઈક અહિંસાનો લાભ હશે કે નહિ ? એ બરાબર સમજે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! (એ) ત્રણ મૂઢતાને હઠાવી.

‘છ અનાયતનો...’ ધર્મના અસ્થાન-ધર્મના સ્થાન નહિ. કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્ર અને તેના માનનારા સેવકો. કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્ર અને એને માનનારા એના સેવકો, એ ત્રણ ધર્મના અસ્થાન છે. આહા..હા...! ધર્મમાં એ નિમિત્ત પણ નથી એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- .... કુળ હોય ?

ઉત્તર :- એ વ્યવહાર સાધારણ કોઈ હોય એની વાત નથી, ઇ પહેલેથી બચાવ ન હોય. સમજાય છે ? નિશ્ચયમાં વ્યવહાર એનો આવો ચોખ્ખો હોય. સહેજ કોઈ સાધારણ મદ આદિ દોષ હોય એ વાત નહિ. પહેલેથી બચાવ ન હોય. સમજાણું કાંઈ ?

(છ અનાયતનો) ‘ત્યાગ કરવો જોઈએ.’ સમજાણું ? સમ્યગ્દષ્ટિ જીવે વ્યવહાર સમકિતમાં પણ કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્ર અને એના માનવાવવાળાને ધર્મમાં નિમિત્ત તરીકે પણ સ્વીકારવા ન જોઈએ. ધર્મના સ્થાન જ નથી. આ વાત જગતને આકરી છે. એનો વ્યવહાર આવો હોય. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન થાય એને વ્યવહાર આવો હોય. કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રનું એને અનુમોદન હોય નહિ, એના માનનારનું અનુમોદન હોય નહિ. સમજાય છે ? અત્યારે તો મોટો ફેરફાર ફેરફાર થઈ ગયો. લોકો માને છે ને આમ થાય.

‘શંકા વગેરે આઠ દોષથી રહિત થઈને...’ લ્યો ! સમજાણું ? શંકા, કંખા આદિ છે ને ? સમકિતના આઠ ગુણ છે એનાથી આઠ દોષ વિપરીત છે, એનો એને ત્યાગ હોય. ‘સંવેગ, અનુકંપા, આસ્તિક્ય અને પ્રશમમાં મનને લગાવવું જોઈએ.’ જેને વિકલ્પમાં પણ આત્માના સ્વભાવ તરફનો વેગ હોય. અકષાયભાવની અનુકંપા હોય.

સમજાય છે ? અને વિકલ્પ હોય. અકષાયભાવની અનુકંપા (હોય). કોઈ પ્રાણીને દુઃખી દેખીને અનુકંપા હોય છે. આસ્તિક્યતા હોય છે. આ બધો વ્યવહાર છે, હોં ! પ્રશમ છે અને કષાયની મંદતા (છે). એમાં એણે ચિત્તને લગાવવું જોઈએ.

‘હવે સમક્રિતના આઠ અંગ અને જે પચીસ દોષો છે તેને સંક્ષેપમાં કહેવામાં આવે છે, કારણ કે (બિન જાને તે) તે જાણ્યા વિના દોષોને કેવી રીતે છોડીયે,...’ જાણ્યા વિના આ દોષ છે, આ સર્પ છે કે વીંછી છે એ જાણ્યા વિના શી રીતે છોડવું ? એમ દોષને જાણ્યા વિના દોષ છૂટે કઈ રીતે ? ‘અને ગુણોનો કેવી રીતે ગ્રહણ કરીએ ?’ જુઓ ! ગ્રહણ-ત્યાગ છે ને ? ગ્રહણ-ત્યાગ છે ને ? વિકલ્પ છે ખરો ને ? દોષ જાણ્યા વિના છોડવું શું ? અને ગુણ જાણ્યા વિના ગુણ ગ્રહણ કરવું શું ? અંદરમાં વ્યવહાર સમક્રિતની વાત છે ને ? નિશ્ચય સ્વરૂપમાં તો ગ્રહણ-ત્યાગ કાંઈ છે નહિ. એ તો અખંડ જ્ઞાનમૂર્તિ ચિદાનંદની અંતર પ્રતીત, અનુભવ હોય એને ગ્રહણ-ત્યાગ હોય નહિ, એ તો વિકલ્પ વિનાની વાત છે. આ વ્યવહાર સમક્રિતમાં એવો વિકલ્પ હોય છે કે, આવા દોષો છોડવા જોઈએ અને આવા ગુણો ગ્રહણ કરવા જોઈએ. વ્યવહાર સમક્રિતમાં એવો ભાવ હોય છે.

ભાવાર્થ :- ‘૮ મદ, ૩ મૂઢતા, ૬ અનાયતન...’ અન-આયતન. આયતન એટલે સ્થાન-ઘર થાય છે. અ એટલે નહિ. એ ધર્મના ઘર નથી, ધર્મના સ્થાન નથી. ‘અને ૮ શંકાદિ દોષ-આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વના ૨૫ દોષો છે. સંવેગ, અનુકંપા, આસ્તિક્ય અને પ્રશમ સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે. સમ્યક્ત્વના અભિલાષી જીવે આ સમક્રિતના પચીસ દોષોનો ત્યાગ કરીને, તે ભાવનાઓમાં મન લગાવવું જોઈએ.’ પાઠમાં હતું ને ? ‘ચિત્ત પાગો.’ છે ને ? ‘સંવેગાદિક ચિત્ત પાગો. હવે સમ્યક્ત્વના આઠ ગુણો (અંગો)...’ નિઃશંક આદિ. ‘અને ૨૫ દોષોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, કારણ કે જાણ્યા વગર તથા સમજ્યા વગર દોષોને કેવી રીતે છોડી શકાય અને ગુણોનો કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકાય ?’ લ્યો ! બારમી ગાથા.

સમ્યક્ત્વના આઠ અંગો (ગુણો) અને શંકાદિ આઠ દોષોનું લક્ષણ

જિન વચમેં શંકા ન ધાર વૃષ, ભવ-સુખ-વાંછા ભાનેં;
મુનિ-તન મલિન ન દેખ ઘિનાવૈ, તત્ત્વ કુતત્ત્વ પિછાને.
નિજ ગુણ અરુ પર ઔગુણ ઢાંકે, વા નિજધર્મ બઢાવૈ;
કામાદિક કર વૃષતૈં ચિગતે, નિજ-પરકો સુ દિઢાવૈ. ૧૨.

ગાથા ૧૩ (પૂર્વાર્ધ)

ધર્મીસોં ગૌ-વચ્છ-પ્રીતિ સમ, કર જિનધર્મ દિપાવૈં;
ઇન ગુણતૈં વિપરીત દોષ વસુ, તિનકોં સતત ખિપાવૈં.

અન્વયાર્થ :- ૧- (જિન વચમેં) સર્વજદેવેકહેલાં તત્ત્વોમાં (શંકા) સંશય-સંદેહ (ન ધાર) ધારણ ન કરવો તે [નિ:શંકિત અંગ છે]. ૨- (વૃષ) ધર્મને (ધાર) ધારણ કરીને (ભવ-સુખ-વાંછા) સંસારના સુખની ઇચ્છા (ભાને) કરે નહિ [તે નિ:કાંક્ષિત અંગ છે]. ૩- (મુનિ-તન) મુનિઓનાં શરીર વગેરે (મલિન) મલિન (દેખ) દેખીને (ન ઘિનાવૈ) ધૃણા ન કરવી [તે નિર્વિચિકિત્સા અંગ છે]. ૪- (તત્ત્વ-કુતત્ત્વ) સાચાં અને જૂઠાં તત્ત્વોની (પિછાને) ઓળખાણ રાખે [તે અમૂઢદષ્ટિ અંગ છે]. ૫- (નિજ ગુણ) પોતાના ગુણોને (અરુ) અને (પર ઔગુણ) બીજાના અવગુણોને (ઢાંકે) છુપાવે (વા) અને (નિજધર્મ) પોતાના આત્મધર્મને (બઢારૈ) વધારે અર્થાત્ નિર્મળ બનાવે [તે ઉપગૂહન અંગ છે]. ૬- (કામાદિક કર) કામ-વિકાર આદિ કારણોથી (વૃષતૈં) ધર્મથી (ચિગતે) ડગી જતાં (નિજ-પરકો) પોતાને અને પરને (સુ દિઢાવૈ) ફરીને એમાં દઢ કરે [તે સ્થિતિકરણ અંગ છે]. ૭- (ધર્મીસોં) પોતાના સહધર્મી જનોથી (ગૌ-વચ્છ-પ્રીતિ સમ) વાછરડાં ઉપરની ગાયની પ્રીતિની માફક (કર) પ્રેમ રાખવો [તે વાત્સલ્ય અંગ છે] અને ૮- (જિનધર્મ) જૈનધર્મની (દિપાવૈ) શોભા વધારવી તે પ્રભાવના અંગ છે. (ઇન ગુણતૈં) આ [આઠ] ગુણથી (વિપરીત) ઊલટાં (વસુ) આઠ (દોષ) દોષ છે, (તિનકોં) તે દોષોને (સતત) હંમેશાં (ખિપાવૈ) દૂર કરવા જોઇએ.

ભાવાર્થ :- [૧] તત્ત્વ આ જ છે, આમ જ છે, બીજું નથી અને બીજા પ્રકારે પણ નથી, આ પ્રમાણે યથાર્થ તત્ત્વોમાં અટલ શ્રદ્ધા થવી તે નિઃશંકિત અંગ કહેવાય છે.

નોંધ :- અવતી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ભોગોને ક્યારેય પણ આદરવા યોગ્ય માનતા નથી. પણ જેવી રીતે કોઈ કેદી, કેદખાનામાં ઇચ્છા વિના પણ દુઃખ સહન કરે છે, તેવી રીતે પોતાના પુરુષાર્થની નબળાઈથી ગૃહસ્થપદમાં રહે છે, પણ તેઓ રુચિપૂર્વક ભોગોની ઇચ્છા કરતા નથી, એટલે, તેમને નિઃશંકિત અને નિઃકાંક્ષિત અંગ હોવામાં કાંઈ વાંધો આવતો નથી.

[૨] ધર્મ સેવન કરી તેના બદલામાં સંસારના સુખોની ઇચ્છા ન કરવી, તેને નિઃકાંક્ષિત અંગ કહેવાય છે.

[૩] મુનિરાજ અથવા બીજા કોઈ ધર્માત્માના શરીરને મેલાં દેખીને ધૃણા ન કરવી તેને નિર્વિચિકિત્સા અંગ કહે છે.

[૪] સાચા અને ખોટા તત્ત્વોની પરીક્ષા કરીને મૂઢતાઓ અને અનાયતનોમાં ફસાવું નહિ તે અમૂઢદષ્ટિ અંગ છે.

[૫] પોતાની પ્રશંસા કરવાવાળા ગુણો અને બીજાની નિંદા કરવાવાળા દોષોને ઢાંકવા તથા આત્મધર્મને વધારવો (નિર્મળ રાખવો-દૂષિત ન થવા દેવો) તે ઉપગૂહન અંગ છે.

નોંધ :- ઉપગૂહનનું બીજું નામ ‘ઉપબૃહણ’ પણ જિનાગમમાં આવે છે, જેથી આત્મધર્મમાં વૃદ્ધિ કરવી તેને પણ ઉપગૂહન કહેવામાં આવે છે. તે જ શ્રી અમૃતચંદ્રસૂરિએ પોતાના રચેલા “પુરુષાર્થ સિદ્ધયુપાય”ના શ્લોક નં.૨૭ માં કહ્યું છે:-

ધર્મોઽભિવર્દ્ધનીયઃ સદાત્મનો માર્દ વાદિભાવનયા ।

પરદોષનિગૂહનમપિ વિધેયમુપબૃહણગુણાર્થમ્ ॥૨૭॥

[૬] કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે કોઈ પણ કારણે (સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રથી) ભ્રષ્ટ થતી વખતે પોતાને અને બીજાને ફરીથી તેમાં સ્થિર કરવો તે સ્થિતિકરણ અંગ છે.

[૭] પોતાના સહધર્મી ઉપર, વાછરડાં ઉપર હેત રાખતી ગાયની માફક, નિરપેક્ષ

પ્રેમ કરવો તે વાત્સલ્ય અંગ છે.

[૮] અજ્ઞાન અંધકારને હટાવીને વિદ્યા, બળ વગેરેથી શાસ્ત્રોમાં કહેલ યથાયોગ્ય રીતિ પ્રમાણે અને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે જૈનધર્મનો પ્રભાવ પ્રગટ કરવો તે પ્રભાવના અંગ કહેવાય છે.

આ ગુણો (અંગો)થી ઊલટા ૧-શંકા, ૨-કાંક્ષા, ૩-વિચિકિત્સા, ૪-મૂઢદષ્ટિ, ૫-અનુપગૂહન, ૬-અસ્થિતિકરણ, ૭-અવાત્સલ્ય, ૮-અપ્રભાવના-આ સમ્યક્ત્વના આઠ દોષ છે; તેને હંમેશા દૂર કરવા જોઈએ. (ગાથા ૧૨ અને ૧૩ પૂર્વાર્ધ.)

‘સમ્યક્ત્વના આઠ અંગો (ગુણો) અને શંકાદિ આઠ દોષો...’ આ વ્યવહાર સમક્રિતની વાત ચાલે છે, હોં ! નિશ્ચયમાં સમક્રિતમાં ભેદ નથી. આ તો ભેદવાળી શ્રદ્ધામાં આવા ભેદો, દોષ હોય છે એને છોડવા જોઈએ. ન હોય, એમ.

જિન વચમેં શંકા ન ધાર વૃષ, ભવ-સુખ-વાંછા ભાનેં;
મુનિ-તન મલિન ન દેખ ઘિનાવૈ, તત્ત્વ કુત્ત્વ પિછાને.
નિજ ગુણ અરુ પર ઔગુણ ઢાંકે, વા નિજધર્મ બઢાવૈ;
કામાદિક કર વૃષતૈં ચિગતે, નિજ-પરકો સુ દિઢાવૈ. ૧૨.

ગાથા ૧૩ (પૂર્વાર્ધ)

ધર્મીસોં ગૌ-વચ્છ-પ્રીતિ સમ, કર જિનધર્મ દિપાવૈં;
ઈન ગુણતૈં વિપરીત દોષ વસુ, તિનકોં સતત ખિપાવૈં.

‘સર્વજ્ઞદેવે કહેલાં તત્ત્વોમાં સંશય-સંદેહ ધારણ ન કરવો...’ લ્યો ! સમજાય છે ?

મુમુક્ષુ :- સંદેહ એટલે શું ?

ઉત્તર :- સંદેહ ન કરવો કે આ આમ હશે કે નહિ ? ભગવાને કહેલા તત્ત્વો એવા હશે કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- એમ ને એમ માની લેવા ?

ઉત્તર :- હા, સમજીને એમ ને એમ માની લેવા. સમજવા માટે આશંકા થાય, પણ આ ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર જિનવરદેવ એક સમયમાં ત્રિકાળ પરમેશ્વરે જે કહ્યું તેમાં એને શંકા હોય નહિ. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે ત્રણકાળ ત્રણલોક જાણ્યા છે. સમજાય છે ? બહારની વાત અત્યારે આ બધું ચંદ્ર-ઈંદ્રનું આવે છે એ બધું ગૌણ કરી નાખે. એમાં કાંઈક બીજું હશે ? એમાં શંકા કરે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? અત્યારે તો બહુ ધમાલ ચાલી છે ને ? અમારે પંડિતજીને પૂછવું પડ્યું હતું. કેવડું લાંબુ કહે ને કેવડું કહે ? શું કહે છે ? આની સાથે મેળ કાંઈ નથી.

‘સર્વજ્ઞદેવે કહેલા તત્ત્વોમાં...’ ભગવાને કહેલા છ દ્રવ્યો, પરમેશ્વરે કહેલા છ દ્રવ્ય. અનંત આત્માઓ, અનંત પરમાણુઓ, અસંખ્યા કાળાણુઓ, એક ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ. એના પેટા ભેદ તરીકે નવ તત્ત્વો. એ ભગવાને કહ્યા એમાં એને સંશય હોય નહિ. કેમકે સર્વજ્ઞપદ આત્મા જ પ્રતીતમાં આવ્યું છે એને બીજા સર્વજ્ઞે કહેલા તત્ત્વો એના જ્ઞાનમાં ભલે પ્રત્યક્ષ ન ભાસે, પણ એની શંકામાં સ્થાન હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? ‘(નિ:શંકિત અંગ છે.)’ એનું નામ નિ:શંકિત અંગ છે. સમકિતનું પહેલું વ્યવહાર અંગ છે. સમજાણું ? વ્યવહારની વાત છે, હોં ! નિશ્ચયના આવ્યા શાસ્ત્રમાં ત્યાં ‘સમયસાર’માં. ત્યાં આઠ નિશ્ચય (અંગ) આવ્યા છે. આત્માની અંદરમાં. આ તો જિનવચનમાં શબ્દ પડ્યો છે ને ? પરવચન પરવસ્તુ લીધી છે ને ? આત્મામાં અંદર નિ:સંદેહ, નિ:શંક થઈ જવું. ત્યાં ‘સમયસાર’માં એ વાત છે, હોં !

(બીજું) નિ:કાંક્ષિત અંગ છે. એને કાંક્ષા-ઈચ્છા ન થાય. શંકા ન થાય. સમજાય છે ? નિ:શંક... નિ:શંક. માને ખોળે પડ્યો હોય એને શંકા ન હોય. કેમ હોય ? કોઈ મારવા આવશે તો મને બચાવશે કે નહિ બચાવે ? સર્વજ્ઞની વાણી પરમાત્માએ કહ્યું છે, ઘણા પ્રકારનું ગંભીર તત્ત્વ છે, ઊંડું છે, ઘણી અપેક્ષાવાળું છે એમ જાણીને એમાં શંકા કરે નહિ. પરમેશ્વર વીતરાગદેવ ત્રિલોકનાથ, જેને એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં પરમેશ્વરે ત્રણકાળ ત્રણલોક પ્રત્યક્ષ વીતરાગભાવે જોયા છે. સમજાય છે કાંઈ ? એવા વીતરાગ પરમેશ્વરે કહેલા તત્ત્વોને ઓળખવા તો ખરા. સમજાય છે ને ? ઓળખીને શંકા કરવી નહિ. નિ:શંકપણે પરમેશ્વર કહે છે તેને આત્માના ભાન સહિતમાં વ્યવહારમાં માનવું. સમજાણું કાંઈ ?

નિ:કાંક્ષ. 'ધર્મને ધારણ કરીને (ભવ-સુખ-વાંછા) સંસારના સુખની ઇચ્છા કરે નહિ...' દેખો ! સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મી જીવ વ્યવહાર ધર્મમાં પણ ધર્મને ધારણ કરીને ભવસુખ વાંછા (કરે નહિ). સમજાય છે ? ભવસુખ વાંછા હોય નહિ. જુઓ ! 'વૃષ, ભવ-સુખ વાંછા ભાનૈ;' ભવના સુખની વાંછા નાશ કરે. દેખો ! આ..હા..! ભવસુખ વાંછા. ભવના સુખની વાંછા, એમ. આત્માના આનંદની જ્યાં પ્રતીત અને ભાન થયા છે એવા જીવને વ્યવહારમાં પણ ભવના સુખની, સંસાર સુખની ઇચ્છા કરે નહિ. કહો.

મુમુક્ષુ :- ધર્મ કરવાનું પ્રયોજન શું ?

ઉત્તર :- ધર્મ કરવાનું પ્રયોજન અંદર શુદ્ધતા પ્રગટ કરવી એ. ધર્મ કરવાનું પ્રયોજન બાયડી, છોકરા મળવા ઇ ? ધર્મ કરે તો સુખી થશે. છોકરાને પૈસા ને ધૂળ મળે ઇ ? મળે છે કે દિ' ? એની પાસે તો મમતા મળે છે.

અહીં તો કહે છે, ભવની ઇચ્છામાં ભવમાં સુખ જ નથી. એની વાંછા જ ન મળે. જુઓ ! ચારે ગતિમાં દુ:ખમાં છે એને ઠેકાણે સુખની ઇચ્છા કરે. સ્વર્ગમાં જાઉં, દેવ થાઉં, આવું કરું એવી વાંછા ભાનૈ - નાશ કરે. એ વાંછા હોય નહિ. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? ભલે એને પુણ્યભાવ થઈ જાય અને સ્વર્ગાદિ મળે (પણ એની) વાંછા નથી. સમજાણું ? અહીં તો જ્યાં-ત્યાં માનતામાં ભગવાનને નામે ભગવાનને માને. દીકરો થાય તો આમ ચડાવીશ, ફલાણું થશે તો આમ કરીશ, કેસર ચડાવીશ. ભારોભાર કેસર, બાળક થાય તો કેસર ચડાવીશ. કરોડ રૂપિયાવાળાને લાખનું કેસર ચડાવવું હોય તો શું ? ધૂળમાંય નથી. મહા શંકાવાળો છે, કહે છે. એને આત્માનું ભાન નથી. વીતરાગદેવનો ધર્મ કેવો છે એની એને ખબર નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? લ્યો, અહીંયાં માંગલિક સાંભળીએ તો સાજાં રહીએ, પરણ્યા છે એ એમ ને એમ સરખા રહે, આમ રહે, તેમ રહે.

મુમુક્ષુ :- પણ એ માંગલિક સાંભળીએ શું કરવા ?

ઉત્તર :- એ તો શુભભાવ માટે છે. એક શુભભાવ હોય છે. શુભભાવ, બસ ! એમાં એવી વાંછા ન હોય કે, વરઘોડિયા બધા સરખા રહે, આપણે બધું સુખ સરખું રહે, એવી સમક્ષિતીને વ્યવહાર સમક્ષિતમાં પણ ભવના સુખની વાંછા હોય નહિ. આહા..હા..! આ તો કેટલા સુરધન ને માવડી ને તાવડી ને... તાવડી.. તાવડી છે.

તાવડી આવે છે, મફતનો શબ્દ આવતો નથી. હજારો તાવડી, તાવડી માતા છે. ત્યાં હજારો તાવડીઓ પડી હોય. દેવી પાસે. તાવડી માને. માળા...! મૂરખના તે કાંઈ ગામ જુદાં હશે ? ભાઈ ! મૂરખના કાંઈ ગામ જુદાં હોય ? ગામદીઠ (મુરખ) પડ્યા હોય.

મુમુક્ષુ :- નવી કે જુની ?

ઉત્તર :- નવી. એને નવી ચડાવે. હજારો પડી છે, રસ્તામાં હજારો (પડી છે). ક્યે ઠેકાણે છે ? કાંઈ ખબર છે ? ક્યાંક આવે છે. અહીં તો ઘણું ફર્યા છીએ ને ! હજારો તાવડીઓના ઢગલા. આમ આવે છે, આમ. કેટલી તાવડીઓના ઢગલા, ડોં! પચાસ-પચાસ તાવડીઓના આમ મોટા ઢગલાના ઢગલા (પડ્યા હોય). દુનિયાને શું છે ? રોટલાના ભિખારી. તાવડી ચડાવીશું તો આપણને રોટલા-બોટલા સરખા મળશે. ભિખારી છે.

વીતરાગ પરમેશ્વરને માનનારા, સર્વજ્ઞદેવને માનનારાને આવી વાંછા હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! કીધું નહોતું ? અમે (સંવત) ૨૦૦૬ની સાલમાં 'સરા.. સરા' ગયા હતા. 'સરા'માં અપાસરામાં ઉતર્યા. લોકોને પ્રેમ તો ખરો ને ! ભલે ફેરવ્યું, પણ સૌને પૂર્વનો પ્રેમ હતો ને ! ઢોલા-વાજા લાવીને સામે સામૈયુ કર્યું. અપાસરામાં ઉતાર્યા, ડોં ! નામ મોટું એટલે માણસ અપાસરામાં તો માય નહિ. મોટી નિશાળ હતી, બહુ માણસ ભેગું થયું હતું. (ત્યાંથી) પાછા વળ્યા. એનો એક માણસ અગ્રેસર છે. (ઈ કહે), માતા છે, બે હજાર રૂપિયા આપે છે, એને માંગલિક સંભળાવો. મેં કીધું, કોઈ વૃદ્ધ કાઠિયાણી, શેઠાણી હશે. બાર મહિને બે હજાર આપતી હશે. લાવને, માંગલિક સંભળાવીએ, ક્યાં ના પાડું. બહુ છોટે વ્યાખ્યાન હતું. ઓલે કાંઠે નદી અને આ કાંઠે અપાસરો. એટલે વચમાં આવતું. આપણને ખબર નહિ. જ્યાં ત્યાં આવ્યા તો મેલડી માતા. મેલડી માતા સત્ય છે. ગર્યા અંદર, મેં કીધું, આપણે તો હવે પાકું જોવું. અંદર ગર્યા તો એના લાકડાના હોય ને ? એના ઉપર હાથ મૂક્યો. મહારાજ ! આને માંગલિક સંભળાવો. એને એમ કે, મહારાજનું માંગલિક થાય તો બે હજારના પાંચ હજાર થઈ જાય. મહારાજનું માંગલિક જુદી જાતનું છે. પણ એલા આ શું છે પણ આ ? આ જૈનને ન હોય, કીધું. આવા લાકડાને માંગલિક સંભળાવવું, કોને સંભળાવવું આમાં ?

મુમુક્ષુ :- મેલડી માતાના સ્થાનમાં ?

ઉત્તર :- હા, એને 'થાન'માં મોટું મકાન છે. દોશી કુટુંબમાં એને માને છે. સ્થાનકવાસી મેલડી માતા માને છે. એને ધૂણે, એને માને. પોષા કરનારા, સામાયિક કરનારા. એની કુળદેવી. એને મારો વિશ્વાસ ખરો ને ! મહારાજનું માંગિલક (એટલે) આ..હા..હા...! આ માણસો જુઓને કેટલું છે ! ભલે સંપ્રદાય છોડ્યો પણ એની મહિમા તો અપાર લાગે છે. એટલે મહારાજ માંગલિક સંભળાવે તો સાંભળશે. પણ કોને સંભળાવવું ? બાપા ! અરે...! ઉપરથી દેવ ઉતરે તો ધર્મી જીવ એને ઇચ્છે નહિ. શું બોલો છો ? મેં એને આમ કહ્યું, હોં ! દેવ ઉતરથી ઉતરે અને કહે કે, તને આ આપું. શું વાત (કરે) છે ? સાંભળે પાછો, હોં ! એમ નહિ કે, મહારાજ ખોટું કહે છે. દ્વેષ નહિ, અણગમો નહિ. રાત્રે પાછા ભેગા થયા ત્યારે કહે, મહારાજ ! આવું અમને ખબર નહિ, હોં ! આવું અમને ખબર નહિ. બાપુ ! ધર્મ બીજી વાતું છે, બાપા ! આ સામાયિક, પોષા કરનારા જૈન આવા મેલડીઓને માને. અમે ધર્મી છીએ. બાપા ! આ તો તું ધર્મને લજાવે છે. પણ આ વસ્તુની ખબર નહિ. આ તો નિશ્ચય વિના પણ વ્યવહારના ઠેકાણા નથી. દેવ ઉપરથી ઉતરે તોપણ તું શું કરી શકે ? મારા પુણ્ય વિના પાઈ મળે એવી નથી. અને અશાતાનો ઉદય હોય તો તું ઇન્દ્ર આવે તો ત્રણકાળમાં રોકી શકે એવો નથી. મારી શાંતિ ને પ્રતીત તો મારી પાસે છે. શું કરવું છે મારે દેવને ? સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- દેવ હોય તો રૂપિયા આપે.

ઉત્તર :- ધૂળેય રૂપિયા દેતો નથી. હમણાં કીધું ને ? છતાં ઇ તો બિચારો ચોખ્ખું કહે છે. 'રાજકોટ'માં છે ને ? (એક ભાઈની) વહુ પાસે દેવ આવે છે. કો'ક દેવી આવે છે, પણ નામ ચોખ્ખું કહેતી નથી. આપણા (એક ભાઈ) છે ને ? એનો એક મુનિમ છે. એક દેવી આવે છે. સો, બસો, ત્રણસો રૂપિયા મૂકી જાય છે. આમ દેખાવ આપતી નથી. અત્યાર સુધી પંદર-સોળ હજાર રૂપિયા થયા છે. આમ કહી જાય કે, ત્રણસો પડ્યા છે, બસો પડ્યા છે. એટલે આ ઉપાડીને પાછો બેંકમાં મૂકી આવે, વળી આ લઈ ન જાય. સોળ હજાર થયા છે, હમણા અહીં આવ્યા હતા ત્યારે કહેતા હતા કે, સોળ હજાર થયા છે. પણ ઇ ચોખ્ખું કહે કે, જુઓ ! અમે તો દ્વિગંબર

જૈન છીએ અને પરમેશ્વરને માનનારા છીએ. અમે કોઈને માનતા નથી. તું પૈસા મૂક તોપણ અમે માનતા નથી, એમ કહે. એ પૂછે, કોણ છો તું ? તો બોલે છે, અંબાજી. અંબાજી (ન હોય) પણ કોઈ પૂર્વનો પ્રેમ હોય. પૈસા મૂકી જાય છે. બસો, પચાસ, સો, ત્રણસો, પાંચસો. ગાદલામાં પાંચસો છે, જુઓ ! એમ કહે. (અને) નીકળે. અત્યાર સુધી સોળ હજાર થયા છે. બેંકમાં મૂક્યા. ઇ કહે, એક ફેરી પૈસા મૂક્યા અને મેં ન લીધા તો લઈ ગઈ. એટલે મૂક્યા ભેગું લઈ લઉં. બેંકમાં મૂકી આવું. પણ ચોખ્ખી વાત કરે, અમે માનીએ નહિ, હોં ! તને પગે નહિ લાગીએ. એમ કહે, ભાઈ ! હોં ! અમે કોઈને પગે નથી લાગતા. વીતરાગ પરમેશ્વર સિવાય, વીતરાગદેવના ગુરુ, સંત અને પરમાત્મા સિવાય અમે કોઈને પગે નથી લાગતા. તું કોણ છો ? કહે. તોપણ અમે પગે લાગવાના નથી. આમ પૈસાવાળા છે. આમ અત્યારે સાધારણ નોકરી કરે છે. એનો દીકરો 'ભોપાલ'માં છે. અરે...! દેવ હોય તોપણ શું ? શું આપી દે અમને ? ધર્મીને આત્માની શ્રદ્ધા જેને છે...

મુમુક્ષુ :- રોકડા આપે... ?

ઉત્તર :- પણ રોકડા આપીને આત્માને શું થયું ? એણે શું કર્યું ? ઇ તો પુણ્ય હતા, પુણ્ય હોય તો ઇ આવે છે. આના પુણ્ય વિના એ આવે નહિ. ત્રણકાળમાં આવી શકે નહિ. અહીં પુણ્ય હોય તો આવે. (અમારે) પુણ્ય પણ જોઈતું નથી તો વળી તારા પૈસા અમારે ક્યાં જોઈએ છે ? ધર્મીની એવી શ્રદ્ધા અંદર હોય. આ તો લાલાપેઠા ઠેકાણા વિનાના. આમ કહે કે, ભગવાનને માનનારા અને માને એવા ઠેકાણા વિનાના હોય એને. આહા...! આદર કરે, હોં ! પ્રેમથી. ઘરે લઈ ગયા. મહારાજ ! ફરીને પધારજો. એમ કહે. બિચારા ભલાભોળા માણસ. આ વીતરાગ માર્ગ શું છે અને પરમેશ્વરે આત્મા શું કહ્યો ? આત્મા. એની ખબર ન મળે એને વ્યવહાર ધર્મના તો કાંઈ ઠેકાણા ન મળે. ભાઈ !

આ (ભાઈના) પૈસા લઈ ગયા. ન કીધું ? ચાર હજાર રૂપિયા ગયા છે. કેટલા ? ચાલીસ હજાર. આ પડદાવાળા, નહિ ? ઇ કહે કે, મેં મકાન લીધું. તે વહેમવાળું હતું પણ મેં તો લીધું. પણ માલ ચાલ્યો જાય. કપાટમાં માલ ભર્યો હોય ઇ ચાલ્યો જાય. રોટલા, દાળ, ભાત કર્યા હોય ઇ ચાલ્યા જાય. કપાટમાં આ શું કહેવાય લોઢાનું ?

સ્ત્રીલના વાસણ ત્રણ-ત્રણ હજારના ભર્યા હોય એ ચાલ્યા જાય. ચાલીસ હજારનું ગયું. પછી મકાન વેંચી નાખ્યું. શું છે ઇ કંઈ ખબર નહિ, કંઈ ખબર પડે નહિ, ચાલ્યું જાય ઇ સાચું. મકાન જેણે લીધું એને કાંઈ ન મળે. એને કાંઈ જાતું નથી. એટલે પાપનો ઉદય હોય એને જાય. એમાં કોણ બીજો કરે ? મફતનો ભ્રમણા કરે છે. ઇ વાત સાચી, એને ચાલીસ હજાર ગયા, હોં ! ઇ કહેતા હતા. સમજાણું કાંઈ ?

ધર્મી જીવ પરની કાંક્ષા કરે જ નહિ. આવો રોગ મટી જાય તો આને માનું, આનું આમ થાય તો માનું એવી ભ્રમણા અજ્ઞાનીને હોય. વ્યવહાર ધર્મમાં નિશ્ચય સમક્રિતીને આવી ન હોય તો અમસ્તા વ્યવહાર ધર્મવાળાને હોય નહિ. નિશ્ચય વિના પણ વ્યવહાર ધર્મવાળાને એવી કાંક્ષા હોય નહિ. સમજાણું ?

‘(ભવ-સુખ-વાંછા)...’ દેખો ! અહીં તો આખી ગતિની જ વાત કરી છે. દેવના સુખની જ ઇચ્છા નહિ. દેવના સુખની, અહીંના વર્તમાનની પૈસાની (વાત) તો ક્યાં રહી ? એવી વાંછા સમ્યગ્દષ્ટિને વ્યવહારમાં હોતી નથી. આહા..હા...! બહુ ફરી ગયું. ઘણી માન્યતા ચાલે છે ને ? ‘મહાવીરજી’માં ચાલે છે ને ? ભાઈ ! ‘મહાવીરજી’માં, ‘પદમપુરી’.. માણસ ધૂણે ને આ જાય. આ જૈનને નામે વીતરાગ પરમેશ્વરમાં આવા વાડામાં ચાલે. પરમેશ્વર જેને સો ઇન્દ્રો તો પૂજે છે. જેના જન્મ પહેલા માતાના પેટને સાફ કરવા ઇન્દ્રો આવે. એવા જે ભગવાન, એવા તીર્થંકર એને જ્યારે સર્વજ્ઞ (પણું) થયું અને જ્યારે જ્ઞાન થયું ને ઉપદેશ કર્યો, એવા પરમેશ્વરને માનનારાને આવી કાંક્ષા હોય નહિ. જુઓ ! ભવસુખની વાંછા કહી છે, હોં !

‘મુનિઓનાં શરીર વગેરે મલિન દેખીને...’ વગેરે કીધું છે. ‘(મુનિ તન)...’ સાચા દ્વિગંબર મુનિ હોય છે. એને આત્મધ્યાન, જ્ઞાન, આનંદનો અંદર અનુભવ હોય છે. શરીરમાં નાવા-ધોવાનું ન હોય, મેલાં શરીર પણ હોય છતાં ધર્મીને એની મલિનતા દેખીને ઘૃણા ન કરવી, દુગંધા ન હોય. શરીરની સ્થિતિ એવી છે. અશુચિથી શરીર ભરેલું છે. મુનિઓ તો આત્માની સંભાળ કરનારા છે, એને કાંઈ શરીરની સંભાળ હોતી નથી. એમ કોઈ વિષ્ટાના ઢગલા દેખે, સડેલાં કૂતરા, મીંદડાં દેખે તો ઘૃણા ન આવે. એ તો પરમાણુની પર્યાય છે, એમાં કોની દુગંધા કરવી ? સમજાણું કાંઈ ? શરીર સડે છે ને ? મોટા ભાઠા થાય છે, શું કહેવાય ઇ ? પાઠા.. પાઠા. પાઠું ગંધાય..

ગંધાય.. પણ એ તો પરમાણુની પર્યાય છે. એને એવું દેખીને દુગંધા ઘૃણા ન કરે. સમજાણું કાંઈ ?

એક શેઠને એવું પાઠું થયેલું... એવું ગંધાય. શી રીતે ખાવું ? શેરો કરે. એકદમ ઉતારે. નહિતર સડી ગયેલું એટલે એટલી ગંધ મારે. એકદમ શેરો મોઢામાં નાખી દે, નહિતર ઊલટી થઈ જાય. એ શરીરની દશા (છે), બાપુ ! એ તો પરમાણુ માટી છે. એની પર્યાય કેવી થાય એ કોઈને આધારે નથી. ધર્મી જીવને એની ઘૃણા હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? (એક) ગધેડું ગંધાયેલું, સડેલું, હોં ! રાત્રે મરવાની તૈયારી. આમ શરીર ગંધાય. આ બધું સડી ગયેલું, એવું સડેલું તો આમ ગંધ મારે, હોં ! જોડેવાળા (કહે) માંગલિક સંભળાવો, મહારાજ ! તો સંભળાવ્યું.

‘(તત્ત્વ-કુતત્ત્વ) સાચાં અને જૂઠાં તત્ત્વોની ઓળખાણ રાખે તે અમૂઢદષ્ટિ...’ મુંઝાય નહિ. સમ્યગ્દષ્ટિ મુંઝાય નહિ. નિઃશંક નિમૂઢ હોય છે. નિમૂઢ-અમૂઢ. સમજાય છે ? ભગવાનના કહેલા સાચા તત્ત્વો અને એનાથી વિરુદ્ધ અજ્ઞાનીઓના કહેલા. પરમેશ્વર વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવે કહેલા તત્ત્વો, એનાથી વિરુદ્ધ અજ્ઞાનીઓના કહેલા તત્ત્વો બેયને જાણે કે, આમાં મોટી ભૂલ છે. મુંઝાય નહિ. અજ્ઞાની તત્ત્વવાળા ગુરુ આદિ હોય (એને) હાથીને હોદ્દે પૂજે, રાજાઓ પૂજે, દેવો પૂજે તો એમ ન થાય કે, આમાં કાંઈક હશે ? આ શું છે ? એ તો બધા પુણ્યના ઠાઠ છે, એમાં ધૂળમાં શું આવ્યું ? સાચા-ખોટા તત્ત્વની પીછાણમાં ધર્મી મુંઝાય નહિ. ભાઈ ! પ્રવીણ થાય, એમ કહે છે. લીધું કે નહિ ? ‘તત્ત્વોની (પીછાણે)...’ પીછાણે (એટલે) પ્રવીણ થાય, એમાં હોશિયાર થાય. સમ્યગ્દષ્ટિ ખોટા-સાચા તત્ત્વમાં મુંઝાય નહિ. સમજાણું ? કુતત્ત્વના માનનારની આબરુ દેખે, મોટી સભા દેખે, ઓ..હો..હો..! મોટા મોટા રાજા માને છે માટે હશે કાંઈક ? હવે રાજા માને કે દેવ માને. એમાં શું છે ? દેવ પણ માને, એવા મૂઢ દેવ ન હોય ? સમજ્યા ને ?

જેને સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગ પરમાત્માએ કહેલા આત્માની શ્રદ્ધા થઈ છે એને વ્યવહાર શ્રદ્ધામાં કુતત્ત્વ અને સુતત્ત્વની શંકા હોય નહિ. મુંઝાય નહિ કે, આમાં શું નિર્ણય કરવો ? એક આમ કહે, એક આમ કહે, એક આમ કહે. ઓલા કહે કે, વ્યવહારથી થાય, ઓલા કહે કે, નિશ્ચય થાય તો વ્યવહારને વ્યવહાર કહેવાય. અરે...! આ તે

શું હશે પણ આ ? ભગવાન ! નિર્ણય કરવો જોઈએ, પ્રભુ ! બાપુ ! અનંત કાળે આવું માણસપણું મળ્યું છે, આંખ્યું મીંચાઈ જઈ ક્યાંક ચાલ્યો જઈશ, બાપા ! કોઈ શરણ નથી, કોઈ શરણ નથી. સમજાણું ? વીતરાગ પરમેશ્વરે કહેલા તત્ત્વોમાં કોના કુતત્ત્વ છે અને ભગવાનના સુતત્ત્વ શું છે ? (એમાં) મુંઝાય નહિ. મેળવણી કરીને બરાબર પીછાણ કરે. સમજાણું ?

‘(નિજ ગુણ) પોતાના ગુણોને અને બીજાના અવગુણોને છુપાવે...’ આહા..હા...! શું કહે છે ? પોતાના ગુણ પ્રગટ્યા હોય એ બહાર પાડવાનો ઢંઢેરો ન પીટે. આહા..હા...! એ..ઈ...! સમજાણું ? શું કામ છે ? દુનિયા માને તો ગુણની શુદ્ધિ વધે છે ? અને ન માને ને નિંદા કરે તો કાંઈ ગુણની શુદ્ધિ ઘટી જાય છે ? ભાઈ ! સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! પોતાના ગુણને ઢાંકે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? જે ગુણ પ્રગટ્યા હોય એની પ્રસિદ્ધિ થાય તો ઠીક, દુનિયા માને તો ઠીક, દુનિયામાં વધારે ખબર પડે તો ઠીક એવી એને ભાવના હોય નહિ. (પ્રસિદ્ધિ થાય) એથી શું લાભ ? દુનિયા વધારે સ્વીકારે એથી પોતાને શું લાભ ? અને દુનિયા ન સ્વીકારે એથી એને શું નુકસાન ? આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

‘અને બીજાના અવગુણોને...’ જગતના અવગુણ છે એને બહાર પાડું તો એની હિલના થાય એવી ઇચ્છા એને હોય નહિ. એના અવગુણ બહાર પડે તો એ તો પાપનો ઉદય હશે તો લોકો એનો અનાદર કરશે. બાકી અવગુણ બહાર પડે અને છતાં એના પુણ્ય હશે તો લોકો એનો આદર કરશે. તારે શું કામ છે ? એ.. આ પ્રાણી આવો છે, આ પ્રાણી આવો છે. સમજાય છે ? બીજાના અવગુણ બહાર પાડ્યે તને લાભ શું ? તારા ગુણ બહાર પાડ્યે તને લાભ શું ? તારા ગુણ બહાર ન પડે તો તને નુકસાન શું ? અને બીજાના અવગુણ દુનિયા ન જાણે તો તને નુકસાન શું ? આહા..હા...! જુઓને વ્યવહાર સમક્રિતમાં પણ કેટલી વાત છે !

મુમુક્ષુ :- કોની વાત કરો છો ?

ઉત્તર :- આત્માની. કોની વાત કરે છે આ ? આ કોના આત્મા માટે વાત ચાલે છે ? કોની માટે વાત ચાલે છે ?

મુમુક્ષુ :- વાત કોની છે ?

ઉત્તર :- વાત આત્માની. સમજાય છે ? આહા..હા...! પેલી તમારી છોડી નહોતી આવી ? જાતિસ્મરણવાળી અહીંયાં આવી હતી ને ? હવે આવશે. એને કહીએ છીએ ખરા, લાવે ત્યારે ખરા. એની પાછી સેવાચાકરી કરવી પડે ને ? થોડુંઘણું રાખવું પડતું હશે ને ? આ બધા માણસો જોવા માગે છે. આ (ભાઈના) ઘરેથી કહેતા હતા, લ્યો ! 'મુંબઈ' જવાના છે ? પણ છોડી ? અહીં આવે ને, હશે કે નહિ ? અહીં તમારા મોટા બેન નથી ? આ માણસો ઝાઝા આવે તો જોશે કે નહિ ? માણસો આવશે તો જોશે તો ખરા ને ! એને માટે તો પહેલેથી કહ્યું હતું. તમારું ઘર નથી ? મોટા બેનનું નથી ? મારે તો બીજું કહેવું હતું. એનું થોડું બહાર પડ્યું તો લોકોમાં એમ થઈ ગયું કે, આહા..હા..હા...! સમજાણું ? પછી મેં એક બેનને કહ્યું કે, બેન ! આ તમારી વાત ક્યાં ? ને આ ક્યાં ? (તો કહ્યું કે), બહાર પડવામાં શું કામ છે ? આહા..હા...! ઈ વખતની શૈલી જોઈ હોય તો ખબર પડે. સમજાણું કાંઈ ? બહાર શું છે પણ ? દુનિયા માને કે લોકો ઓળખે એનું અમારે કામ શું છે ? સમજાણું કાંઈ ?

અહીં કહે છે કે, એને એ જાતનો વિકલ્પ ન હોય. પોતાના ગુણ પ્રસિદ્ધ કરવા અને બીજાના અવગુણને ઢાંકવા, ઉઘાડવા નહિ. ઉઘાડું કરીને (એને) શું નુકસાન ? તને લાભ શું ? સમજાણું ? એ સમકિતનો ગુણ છે. સમજાય છે ? બીજા બોલો વિશેષ છે ઈ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા વદ ૨, સોમવાર
તા. ૭-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૧૨, ૧૩. પ્રવચન નંબર-૧૯

આ 'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા' છે. એની ત્રીજી ઢાળ ચાલે છે. એની ૧૨મી ગાથા છે (અને) ૧૩ મી અડધી છે. શું કહે છે ? પહેલી વાત આવી ગઈ છે કે, પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્મરુચિ. ભલા હૈ, આવ્યું છે પહેલા. એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા કરી. નિશ્ચય એટલે સાચું-સત્ય દર્શન. આત્મા પરદ્રવ્ય એટલે શરીર, કર્મ, વાણી, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ રાગાદિથી ભિન્ન આત્મતત્ત્વ છે. એવા આત્માની અંતરમાં સ્વભાવ સન્મુખની, અંતર્મુખી અનુભવદૃષ્ટિ કરવી એનું નામ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન (કહે છે). ત્યાંથી ધર્મની પ્રથમ શરૂઆત થાય છે. એ મોક્ષમહેલની પહેલી સીડી છે. આગળ આવશે ને ? મોક્ષમહેલની પહેલી સીડી (છે). સમજાય છે કાંઈ ?

આત્મા આનંદ જ્ઞાયક ચૈતન્ય સ્વરૂપ, એની શાંતિ, એમાં - આત્મામાં વીતરાગતા ભરી છે, એને અંતરદૃષ્ટિમાં વીતરાગદૃષ્ટિ વડે વસ્તુના સ્વરૂપને નિઃશંકપણે અનુભવમાં પ્રતીતિ કરવી એનું નામ સમ્યગ્દર્શન, નિશ્ચય સત્યદર્શન કહેવાય છે. એની સાથે વ્યવહાર સમકિત હોય છે. આ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન શુભ વિકલ્પ રાગરૂપે હોય છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા એ શ્રદ્ધાનો ભાવ ભેદવાળો, રાગવાળો છે એથી એને વ્યવહાર શ્રદ્ધા કહેવામાં આવે છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન આત્માનું ભાન, અનુભવદૃષ્ટિ હોય તો તે વ્યવહાર સમકિતને ઉપચારે સમકિત કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- આગળ પાછળ ચાલે છે.

ઉત્તર :- આગળ પાછળની વાત જ નથી. આગળ પાછળ શું હોય ? તેથી તો આમાં પહેલી ઈ વાત કરી અને પછી આ વાત કરે છે. શૈલી એવી લીધી છે. પહેલી નિશ્ચય અને પછી વ્યવહારની વાત લીધી છે અને પાછળ લીધી મુખ્ય-ઉપચાર. પાછળ છે ને શ્લોકમાં ? મુખ્ય-ઉપચાર. ત્યાં પણ મુખ્ય એટલે નિશ્ચય અને ઉપચાર

એટલે વ્યવહાર, ભાષા એમ લીધી છે. સમજાણું કાંઈ ?

આત્મા અંદર શાંત વીતરાગી સ્વભાવ, એને આ પુણ્ય-પાપના વિકલપથી અથવા વ્યવહારથી પણ આત્મા પ્રાપ્ત થાય એવો એ નથી. એ તો બપોરે ઘણું આવ્યું. ઝીણી વાત છે, ભાઈ ! આ અનંતકાળના જન્મ-મરણના નાશનો ઉપાય, એની સીડી-પહેલું જ પગથિયું ઉત્તમ છે. જેના સમકિત વિના એનું જ્ઞાન અને બધી ક્રિયા નિરર્થક છે.

મુમુક્ષુ :- દુઃખનું કારણ છે.

ઉત્તર :- હા, દુઃખનું કારણ કહ્યું, નિરર્થક કહ્યું પણ સાર્થક છે, દુઃખરૂપ છે. નિરર્થક એટલે એમાં પ્રયોજન સિદ્ધ થતું નથી. વ્યવહાર શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, વ્યવહાર નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, વ્યવહાર પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ આત્માના સમ્યગ્દર્શનને માટે બિલકુલ કાર્યગત નથી. સમજાણું કાંઈ ? પણ એ વ્યવહાર નિશ્ચય આત્માનું ભાન થયે, પૂર્ણ વીતરાગ ન હોય ત્યાં એવો વ્યવહાર આવે છે. એની મર્યાદામાં એવા શુભયોગની સ્થિતિ હોય છે. એને વ્યવહાર સમકિત કહે છે. પણ એ વ્યવહાર સમકિત છે તેથી નિશ્ચય સમકિત છે એમ નથી. તેમ વ્યવહાર સમકિત છે એનાથી નિશ્ચય ઉત્પન્ન થયું છે એમ નથી. ખરેખર વ્યવહાર સમકિત અને વ્યવહાર શ્રદ્ધા કે વ્યવહાર જ્ઞાન કે પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ ત્રણે દુઃખરૂપ છે. વ્યવહાર રત્નત્રય જેને કહે (છે) એને દુઃખરૂપ કહ્યું છે. આહા..હા...! કાલે આવ્યું હતું. એનાથી આત્માનું કાર્ય બિલકુલ નથી.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનીને એમ છે.

ઉત્તર :- જ્ઞાનીને પણ એમ છે. અજ્ઞાનીને શું, જ્ઞાનીને પણ એ છે. એનાથી આત્માનું કાર્ય થતું નથી.

નિર્વિકલ્પ નિરપેક્ષ ભગવાનઆત્મા, એનો અંતરમાં અનુભવ વિકલ્પના વ્યવહારની અપેક્ષા વિનાની દૃષ્ટિ હોય છે. ત્યારે એની ભૂમિકામાં એ વ્યવહાર દુઃખરૂપ માને છે એને અહીંયાં વ્યવહાર રત્નત્રય કે નિમિત્ત તરીકે કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? કહો, ભાઈ ! એવા વ્યવહાર સમકિતના આઠ ગુણ છે અને એમાં એના આઠ દોષનો ત્યાગ છે.

પહેલું નિ:શંક કહ્યું. નિ:શંક. જૈનવચનમાં નિ:શંક. સ્વરૂપની દષ્ટિ અનુભવ તો છે. વીતરાગ માર્ગ સર્વજ્ઞે કહેલો એમાં વ્યવહારમાં પણ સમ્યગ્દષ્ટિ નિ:શંક છે, શંકા નથી. શુભ વિકલ્પની મર્યાદામાં વ્યવહારમાં એને શંકા નથી. મહા અચળ દઢ છે.

નિ:કાંક્ષ. સમકિતદષ્ટિ બીજાને ઇચ્છતો નથી. બીજા ધર્મના ભાવને ઇચ્છતો નથી. બીજા ધર્મમાં કાંઈક હશે એવી એને કાંક્ષા હોતી નથી. આ વ્યવહાર સમકિતની અંદરમાં આટલી અટલ દેહતા હોય છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાંની વાત છે. ભાઈ ! આહા..હા...! નિ:શંક અને નિ:કાંક્ષ (થયા).

નિર્વિચિકિત્સા. મુનિઓના શરીર મલિન દેખીને એની દુર્ગંધા-ઘૃણા ન હોય. એવો ભાવ, સંતોની શરીરની દશા જ એવી હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? મહામુનિ હોય શરીર કાળું હોય, કુબડું હોય, શીતળા નીકળ્યા હોય, ઘોબાઘંટા હોય. સમજાય છે ? મલિન હોય. આત્માની દષ્ટિ જેને અંતર દષ્ટિ સમ્યક્ થયું છે એને વ્યવહાર સમકિતમાં પણ એવા મુનિઓ કે ધર્માત્મા-ધર્મી હોય, સમ્યગ્દષ્ટિ બીજા ધર્મી હોય, પુણ્ય ઓછા હોય, શરીર કાળા હોય, કુબડા હોય, ઘંટીઘોબડા નીકળ્યા હોય, પોતે રૂપાળો હોય. સમજાણું કાંઈ ? આમ દાંત બહાર નીકળ્યા હોય, દાઢ આમ હોય, આમ નીકળ્યું હોય એવું બધું હોય. આહા..હા...! એને (એની) ઘૃણા ન હોય. એ દેહની સ્થિતિ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાના સાધર્મી જીવમાં - સમકિતી જીવમાં પણ એવું દેખે. એનો એને તિરસ્કાર કે ઘૃણા ન હોય. એ તો પાપના પ્રકાર છે. પુણ્યના પ્રકારના એવો હો. સમ્યગ્દષ્ટિ નિશ્ચયમાં વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં ધર્મને પામેલા જીવની શરીરની દશા એવી હોય એની એને ઘૃણા ન હોય. સમજાય છે કાંઈ ? અમે મહા રૂપાળા છીએ, સુંદર છીએ, બીજાથી મોટા અધિક છીએ અને આ ધર્માત્મા છે એને પુણ્ય ઓછા છે, કાંઈ ઠેકાણું નથી એમ એને ન ગણે. સમજાણું કાંઈ ? એ તો વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં (એમ જાણે છે) કે જે પુણ્યબંધનનું કારણ છે, કે જે નિશ્ચય અનુભવની દષ્ટિ હોય ત્યાં (આવું હોય છે). સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

સાચા અને ખોટા તત્ત્વોની ઓળખાણાં મુંઝાય નહિ. છે ને ? મુંઝાય નહિ. સત્ય તત્ત્વ છે, સૂક્ષ્મમાં પણ ક્યાંક ફેર પડે તો સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહારમાં મુંઝાય નહિ. નિશ્ચયમાં તો નહિ, વ્યવહાર પણ મુંઝાય નહિ એવી એની અંતરમાં અમૂઢતા હોય છે. આહા..હા...!

સમજાણું કાંઈ ? આ કેમ હશે ? આમ કાંઈક હશે ? આમાં કાંઈક માર્ગ હશે, એને ન થાય, મુંઝવણ ન થાય. કોઈ અન્યના દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની પ્રભાવના વર્તે, બહારમાં ઘણું બહુમાન વર્તે, દેવો એની પાસે આવતા હોય (તોપણ) શંકા ન પડે, એને મૂઢતા ન થાય કે, આમાં કાંઈક હશે ? ધર્માત્મા પાસે દેવ પણ ન આવતા હોય. સમજાણું કાંઈ ? આ એવી વાત છે. ધર્મી જીવ પાસે દેવ પણ ન આવે, અધર્મી પાસે બહારના પુણ્યને કારણે દેવ આવતા હોય. એની બહારમાં જબરી પ્રભાવના દેખાતી હોય. રાજા, મહારાજા માનતા હોય. એમાં કાંઈક તત્ત્વ હશે ? એમ મુંઝાય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ ચાર થયા. પાંચમો કલ્પો હતો.

પોતાના ગુણોને ઢાંકે. આહા..હા...! ધર્માત્મા પોતાના ગુણને બહાર પ્રસિદ્ધ કરીને પોકારે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? પોતાની શક્તિનો જે સ્વભાવ, ભાન થયા, અનેક ગુણો પ્રગટ્યા છે એની પ્રસિદ્ધ કરું તો મને ઠીક પડે એમ એને ભાવ હોય નહિ. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ગુણોને ઢાંકે. અથવા બીજાના અવગુણોને (ઢાંકે). ધાર્મિક સાધર્મી જીવ હોય એમાં કોઈ સાધારણ દોષ આદિ (દેખે તો) વ્યવહારમાં પણ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના કોઈ એવા વ્યવહાર આદિ અવગુણ હોય તો ઢાંકે, બહાર ન પાડે. જુઓ ! આને આમ થયું, આમ થયું. સમજાય છે ? મિથ્યાદષ્ટિના તત્ત્વની ઊંઘી વાત કરે. એ કંઈ બીજાના અવગુણ ખોલવાની વાત નથી. એ તો તત્ત્વનું વિરુદ્ધ છે, એ (ના) વિરુદ્ધ તત્ત્વની શ્રદ્ધાની વાત કરે. સમજાય છે કાંઈ ? પણ ધર્માત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના કોઈ સાધારણ પ્રકૃતિનો ફેર હોય, અમુક હોય છતાં ભાનવાળા જીવ છે, એવાઓની વ્યવહાર સમક્ષિતી જીવ નિશ્ચયવાળો એવા વ્યવહારના અવગુણને ઢાંકે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ઉઘાડા ન પાડે. ધર્મની નિંદા થઈ જાય. ધર્માત્મા છે, સમ્યગ્દષ્ટિ છે, અનુભવ છે અને વ્યવહારના કોઈ પરિણામમાં સહેજ બહારમાં ફેરફાર દેખાય. શરીરઆદિની કોઈ ચેષ્ટા (એવી હોય તો એને) ઢાંકે. લોકમાં ધર્મની નિંદા થાય. સમજાય છે કાંઈ ?

બાપુ ! જૈનમાર્ગ ખડગની ધાર જેવો છે. પણ ખડગની ધાર એટલે ? આકરો એમ નહિ. અહીં એક દાખલો આપ્યો છે ને ? ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં ખડગ અને જળનો દાખલો આપ્યો છે. તલવારની ધારનું જળ હોય ને ? જળ એટલે પાણી પાપું

હોય ને ? તેજ.. તેજ...! ગમે તેવા પ્રકાર હોય તો પણ એ તેજ ફરે નહિ. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં એ દાખલો આપ્યો છે. સમજાણું કાંઈ ? જેમ તલવારનું પાણી હોય, પાણી પાયેલું હોય ને ? ઝીણી ધાર. એ કોઈથી ઘસાય નહિ. એમ સમ્યગ્દષ્ટિના પાણી તેજ વ્યવહારમાં સમક્રિતમાં પણ કોઈથી હણાય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? અવગુણને પ્રશંસે નહિ. બીજાના, ધર્મીજીવના, હોં ! અજ્ઞાનીની તત્ત્વની વિરુદ્ધ હોય તો એ વાત સ્પષ્ટ કરે કે, આ શ્રદ્ધા મિથ્યાત્વ છે, આ શ્રદ્ધા અજ્ઞાન છે. એને પાછા ગોપવે ને કાંઈ ન કહે તો તો એની વાત કહેવાનો પાર આવે નહિ, એમ હોઈ શકે નહિ. સમજાય છે ? જેની દષ્ટિ જ મિથ્યાત્વ છે અને જેના આચરણ જ ખોટા છે એવાની વાતને સ્પષ્ટ કરે કે, આની દષ્ટિ ખોટી છે, આનો મિથ્યાત્વભાવ છે, શ્રદ્ધાભાવ ઊંધો છે. વીતરાગમાર્ગ છે એને માનતા નથી, એ તો સ્પષ્ટ કરે. ધર્મી જીવ સમ્યગ્દષ્ટિના વ્યવહારમાં કોઈ અવગુણ હોય તો એને ગોપવે. એ ઉપગૂહનનું કહ્યું.

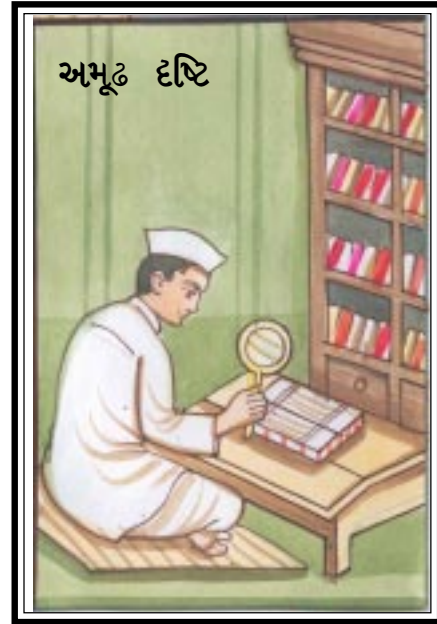
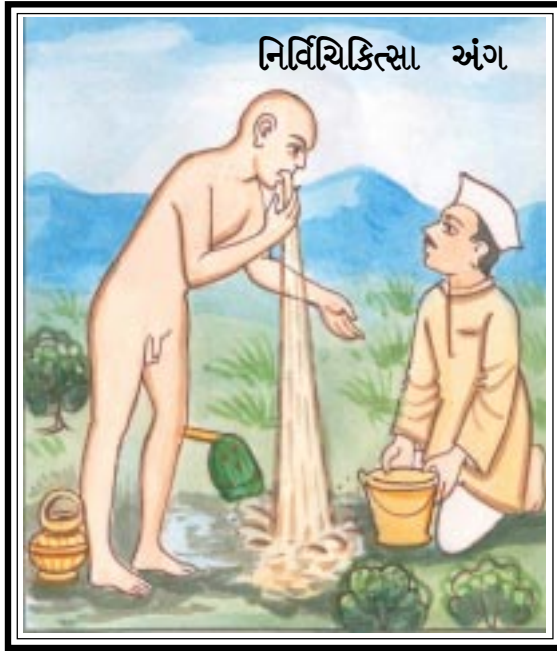
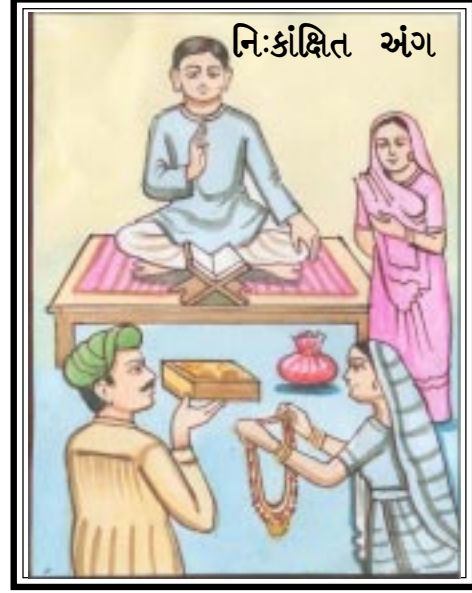
હવે, ‘પોતાના આત્મધર્મને વધારે...’ એકમાં બે નાખ્યા. ઉપબૃહણ. એ પાંચમો બોલ છે ને એ બે છે. ઉપગૂહન છે અને ઉપબૃહણ છે. એટલે ઇ કહ્યું. પોતાના ધર્મને વધારે. પોતાની આત્માની શુદ્ધિને અંતરમાં વધારે. ઉપગૂહન અને ઉપબૃહણ બે શબ્દ છે. અવગુણને ગોપવવા અને ગુણની વૃદ્ધિ કરવી. એક કડીમાં બે ગુણો નાખી દીધા છે. ભાઈ ! ઉપગૂહન છે અને આ નિજ ધર્મ ઉપબૃહણ નાખી દીધું છે, પોતે નાખી દીધું છે. મૂળમાં જ પાઠ છે. પોતાની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય એ વાત રાખે. દુનિયા સાથે કામ નથી. દુનિયા કેમ જોવે, કેમ માને એની સાથે એને કામ નથી. સમજાણું કાંઈ ? ‘નિર્મળ બનાવે...’ ઉપગૂહન છે એમ કહીને ઉપબૃહણ નાખી દીધું. એમાં બે નાખી દીધા છે.

‘કામ-વિકાર આદિ કારણોથી ધર્મથી ડગી જતાં...’ કામ-વિકાર એટલે કોઈ પ્રકારની ઇચ્છાના તીવ્રતામાં આવી જાય, વિષય-વાસનાનો પ્રકાર આદિ (આવી જાય તો) એમાંથી ડગતા નથી. પોતાને અને પરને દઢ કરે.

આમાં દાખલો આપ્યો છે. એવા દાખલા છે. નિ:શંકમાં કઠિયારાનો દાખલો આપ્યો છે. માથે ભાર ભર્યો છે.

નિઃકાંક્ષિતમાં એ આપ્યું છે. ઇ શાસ્ત્ર મૂક્યા છે. ઠીક ! નિઃશંકતા એટલે ? નિઃકાંક્ષ - સર્પ કાઢ્યો, સર્પને ઠેકાણે ઇ કાઢ્યું લાગે છે. ફૂલમાળા કાઢી છે ને ભાઈએ ? નિર્વિચિકિત્સામાં તો સાધુ ઓકે છે, મુનિ ઓકે છે અને સમકિતી

જોવે છે ઇ શાંતિ રાખે છે અને અહીં તત્ત્વની અમૂઢ દષ્ટિ કરી છે. અહીંયાં ઉપગૂહન કર્યું છે. ગોપવે, કોઈ ચોર હોય, એવો ધર્મી હોય એણે કર્યું હોય તો એને જતું કરે. સમજાણું ?

કામાદિક એટલે ઇચ્છા આદિ. કોઈ રાગના લોભની વૃત્તિ આદિ થઈ. પોતાને પણ એ પ્રકારનો થયો, વ્યવહારનો, હોં ! નિશ્ચયમાં તો ભાન સમ્યક્ નિશ્ચય નિર્વિકલ્પ છે.

વ્યવહારના વિકલ્પમાં પોતે એને જતો અટકાવે, પોતાને સ્થિર કરે અને પરને પણ સ્થિર કરે. ધર્મી જીવ હોય એને પણ કોઈ વૃત્તિ અસ્થિરતા આદિ લોભાદિનો ભાગ આવ્યો હોય તો એને સમજાવે. નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ છે એને વ્યવહારમાં ઠેકાણે પાડે-દઢ કરે એ સ્થિતિકરણ અંગ છે.

‘ધર્મીસોં ગૌ-વચ્છ-પ્રીતિ સમ)...’

જુઓ ! એમાં પણ દાખલો આપ્યો છે, ડોં ! જુઓ ! ગાય અને વાછરડુ. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ બીજા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને વાછરડા પ્રત્યે જેમ ગાયને પ્રેમ હોય એમ એને પ્રેમ હોય. સમજાણું કાંઈ ? દ્વેષ ન હોય કે, આ મારાથી વધી ગયો, મારાથી આમ થયું, મારે તો અમુક છે અને આને તો અવધિજ્ઞાન થઈ ગયું અને આ તો વખણાય જશે, દુનિયામાં આબરુ વધી જશે. સમજાણું કાંઈ ? અને હું તો એનાથી

પહેલો સમકિતી હતો. સમજાણું કાંઈ ? એમ એને ન હોય. પ્રેમ હોય. વાછરડા ઉપર જેમ ગાયને પ્રેમ છે. ગાયને વાછરડા (પાસેથી) કાંઈ લેવું છે ?

મુમુક્ષુ :- ... દીકરો....

ઉત્તર :- દીકરો એટલે શું પણ ? પગ દાબશે ? ઘાસ લાવશે ? પાણી લાવશે ? વાછરડો શું કરશે ? હું ?

મુમુક્ષુ :- ... હરીફ....

ઉત્તર :- હરીફ એટલે પણ એને શું મદદ કરશે ? ઇ મદદ શું કરશે ? છતાં એને (વાછરડા) ઉપર પ્રેમ છે. એમ બીજા ધર્માત્મા જીવો એ આત્માને કાંઈ કરતા

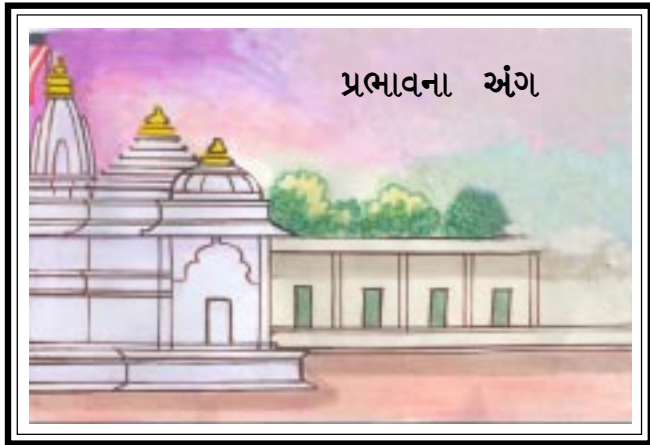
ન હોય પણ એના પ્રત્યે એને પ્રેમ હોય. નિશ્ચયનું ભાન છે, વ્યવહારમાં કોઈ (દોષાદિ) હોય તોપણ એનો પ્રેમ (છે). માને જેમ દીકરા ઉપર પ્રેમ છે એવો એને પ્રેમ હોય છે. સાધર્મીનો માહોંમાહે પ્રેમ હોય, અંદરઅંદર દ્વેષ, ઈર્ષ્યા ન હોય. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- છોકરો આજ્ઞાકાંતિ હોય તો પ્રેમ હોય.

ઉત્તર :- માને પ્રેમ હોય જ. કાપી નાખ્યા. બે છોકરાનો દાખલો નહોતો આપ્યો ? એક પોતાનો છોકરો હતો, ઈ વધારે શોક પાસે રહેતો હતો. હવે વાંધા ઉઠ્યા, ઓલો કહે કે, મારો છોકરો, ઓલો કહે, મારો છોકરો. કોર્ટમાં લઈ ગયું. કોર્ટમાં કહે, હવે કોનું કરવું ? જજે હુકમ આપ્યો, કરો બે કટકા, અડધાઅડધા આપો. જેનો દીકરો હતો એ કહે, રહેવા દે. એને મારવો રહેવા દે. લાગી અંદરથી. જજે હુકમ કર્યો કે, એને આપી દો, એનો દીકરો છે. સમજાય છે ? પેલી હતી એ એમ ને એમ ઉભી રહી. (આ કહે), એને મારશો નહિ, એને આપી દો. સમજાણું કાંઈ ? અંદરમાં પ્રેમ છે. અરે...! મારો દીકરો ભલે એ લઈ જઈ પણ મારે નહિ, એને મારશો નહિ, હોં ! આહા..હા...! સમજાણું ? એને પ્રેમ હોય. સમજાણું ?

એમ સાધર્મી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પ્રત્યે સમકિતીને ગૌ-વત્સલની પેઠે પ્રેમ હોય. સમજાણું ? એ શું કીધું ? 'પોતાના સહધર્મી જનોથી વાછરડા ઉપરની ગાયની પ્રીતિની માફક પ્રેમ રાખવો...' એ વાત્સલ્ય અંગ છે. એમ ન વધી જાય કે, હું સમકિતી છું, આ પણ સમકિતી છે. મારી પાસે પચાસ લાખની મૂડી છે, હું ખર્ચું છું, એ તો ખરચતો પણ નથી. બાયું બાયું હોય,

આઠમી આઠમી હોય તો આ તો કાંઈ ખર્ચતી નથી અને આ વધારે ગણાય જાય છે. એમ ન હોય. એક મોટો કરોડપતિ ગૃહસ્થ હોય, બીજો સમકિતી સાધારણ હોય. ઓલો પચાસ લાખ ખર્ચતો હોય, પેલો ન ખર્ચતો હોય. બાપા ! ખર્ચવાની ક્રિયા એ તો

મંદ રાગની છે. એથી કરીને કાંઈ હું અધિક છું અને તમે ઓછા છો, એમ નથી. એમ જાણીને એનો પ્રેમ છોડે નહિ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? (એવું) વાત્સલ્ય અંગ છે.

‘જૈનધર્મની શોભા વધારવી...’ પ્રભાવના કરવી. પણ આત્માની નિશ્ચય પ્રભાવનાનું ભાન છે, નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન (છે) એની સાથેની આ વાત છે, હોં ! એકલા એકલા શુભરાગ હોય (તો) પુણ્ય બાંધે, આત્માને કાંઈ લાભ ન મળે. સમજાણું કાંઈ ? આત્માના નિશ્ચય અનુભવદૃષ્ટિ વિના આવા આઠ બોલ એકલા હોય એને આત્માનો લાભ કાંઈ ન હોય. રાગ મંદ હોય તો મિથ્યાદૃષ્ટિ સહિત પુણ્ય બાંધે, મિથ્યાત્વ સહિત. અંદર લાળ તો પડી છે, આ ને આ ને આ મીઠાશ (પડી છે). મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય બાંધે. આત્માનું કાર્ય એમાં જરીયે સિદ્ધ થાય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? આ તો નિશ્ચય સમ્યગ્દૃષ્ટિવંતને આવો વ્યવહાર એની પ્રભાવનાનો હોય છે, ભાવ આવે છે છતાં એ સમજે છે (કે), શુભભાવથી મને કંઈ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, એમ નથી. મારું કાર્ય શુભભાવથી સિદ્ધ થાય છે એમ નહિ. અને શુભભાવ મને આવ્યો માટે બીજાને મારા ભાવથી કાર્ય સિદ્ધ થશે એમ પણ નહિ. આહા...હા...! ભાઈ ! એટલા બધા પડખાં છે. સત્યને પડખે ચડવું અલૌકિક વાત છે. ભાઈ !

ગૃહસ્થ સમકિતી હોય, કરોડપતિ હોય તો બે લાખ ફડાક કાઢી નાખે, લ્યો ! ઓલાને કહે, તમે ખરડામાં ભરો. તો (કહે) અમારી પાસે પાંચ રૂપિયા છે, પાંચ રૂપિયા. ભાઈ ! એની અધિકાઈ ન દેખાય એને. એનો પ્રેમ (છે), ઓ...હો...! મારો સાધર્મી ભાઈ (છે). બહારના ઓછાવત્તા આચરણ ઉપર એનો અપ્રેમ થઈ જાય કે પ્રેમ ઘટે એમ હોય નહિ. આહા...હા...! વીતરાગમાર્ગ અંતર દૃષ્ટિપૂર્વક એના વ્યવહારની કેટલી ઉજ્જવળતા હોય છે એ વાત તો યથાર્થ ભાન કરે એને સમજાય એવું છે. સમજાણું ? ‘શોભા વધારવી...’

‘એ ગુણથી ઊલટાં આઠ દોષ છે,...’ એનાથી ઊંધા આઠ દોષ (છે). એ દોષોને હંમેશાં દૂર કરવા જોઈએ. બસ ! જેમ નિ:શંક છે તો શંકા ન કરવી. એમ સામે આઠને લઈ લેવા. ભાવાર્થમાં સાધારણ કહ્યું છે, જુઓ !

ભાવાર્થ :- ‘(૧) તત્ત્વ આ જ છે, આમ જ છે, બીજું નથી અને બીજા પ્રકારે

પણ નથી. આ પ્રમાણે યથાર્થ તત્ત્વોમાં અટલ શ્રદ્ધા થવી તે નિ:શંકિત અંગ કહેવાય છે. અવ્રતી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ભોગોને ક્યારેય પણ આદરવા યોગ્ય માનતા નથી...’ અહીં હવે નિ:કાંક્ષમાં લેવું છે. સમજાય છે ? અવ્રતી સમ્યગ્દષ્ટિ ભોગને ક્યારેય આદરવા યોગ્ય માનતો નથી. કોઈ કહે કે, સમ્યગ્દષ્ટિ છે અને આ છન્નુ હજાર સ્ત્રીને પરણે, ભોગ કરે તો એને એની ઇચ્છા હશે ? ના, ના. ભાઈ ! ઇચ્છા નથી. આદર નથી. સમ્યગ્દષ્ટિને છન્નુ હજાર અપ્સરા જેવી સ્ત્રી હોય, કરોડો ઇન્દ્રાણી હોય (તોપણ) આદર નથી. અરે...! અમારા આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદના પીંડલા પ્રભુ, અતીન્દ્રિય અનાકુળ આનંદનો નાથ ચૈતન્ય પ્રભુના આનંદ આગળ જગતમાં આનંદ છે ક્યાં ક્યાં ? સમજાય છે ? એવા આનંદમાં જરી વિકલ્પ ઉઠે છે એ દુ:ખ લાગે છે, એને આદર નથી. ભોગનો આદર નથી. આહા..હા...!

‘જેવી રીતે કોઈ કેદી, કેદખાનામાં ઇચ્છા વિના પણ દુ:ખ સહન કરે છે,...’ કરે છે ને કેદી ? ‘તેવી રીતે પોતાના પુરુષાર્થની નબળાઈથી ગૃહસ્થપદમાં રહે છે, પણ તેઓ સ્વિપૂર્વક ભોગોની ઇચ્છા કરતા નથી, એટલે તેમને નિ:શંકિત અને નિ:કાંક્ષિત અંગ હોવામાં કાંઈ વાંધો આવતો નથી.’ એમ. કાંઈક હશે, આમાં કાંઈક હશે, ભોગમાં કાંઈક સુખ હશે ? આ ભોગ લ્યે છે માટે કાંઈક સુખ એમાં હશે ? સમજાણું ? એમ છે નહિ. આ ભોગ લે છે માટે કાંઈક સુખ માનતા હશે. ભોગ લે છે, ભોગને મેળવવા માગે છે માટે એને કાંઈક એની ઇચ્છા હશે. ના. ભાઈ ! આહા..હા...!

બે વાત કરી. આ ભોગ ભોગવે છે તો સુખ માનતા હશે ને ? તે વિના કાંઈ ભોગવે ? બિલકુલ નહિ. નિ:શંક છે કે મારો આનંદ મારામાં છે. એ રાગની વૃત્તિ આવે છે, હટતી નથી, હટતી નથી એટલે ઉપસર્ગની પેઠે તેને ભોગવે એમ દેખાય છે. ખરેખર એ દુ:ખ લાગે છે. આહા..હા...! એ ઇન્દ્રાણીના ભોગના રાગમાં જ્ઞાનીને દુ:ખ લાગે છે. મિથ્યાદષ્ટિ વલખાં મારે છે. ક્યાંય મેળવું, કાંઈ મેળવું, કાંઈ માન, કાંઈ સન્માન, કાંઈ અધિકાઈ, કાંઈ મોટપ (મેળવું એમ વલખાં મારે છે). સમજાણું કાંઈ ? આ મળ્યા છે ને ? તમે સુખબુદ્ધિ વિના ભોગવો છો ? બાપા ! એ વાત રહેવા દે. સમજાણું ? કહે છે કે, શંકા નથી કે એમાં સુખબુદ્ધિ હશે કે નહિ ? ના, સુખબુદ્ધિ છે નહિ. અને ભોગવે (છે) માટે ઇચ્છા હશે કે નહિ ? આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનીને ઇચ્છા રહે છે ?

ઉત્તર :- અજ્ઞાનીને રહે જ છે, એમાં સુખબુદ્ધિ જ છે. અંદર સુખબુદ્ધિ, મીઠાશ પડી જ છે. ક્ષણે ક્ષણે એ રાગની મીઠાશમાં જ તણાય છે. સમજાણું કાંઈ ? ચૈતન્ય આનંદગોળો છે એનું તો ભાન થયું નથી. અતીન્દ્રિય આનંદ તો દષ્ટિમાં, પ્રતીતમાં ભાન થઈને આવ્યો નથી. એટલે બહારમાંથી એના ઝાંવા ખસે જ નહિ. મીઠાશ, મીઠાશ, મીઠાશ... દુનિયા માને, દુનિયા આદરે, દુનિયા મોટો કહે, દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ થાઉં, બીજાથી કાંઈક ઠીક ગણાઉં.. એવી મિથ્યાત્વની મીઠાશ અંદર પડી જ હોય છે. કહો, સમજાણું આમાં ? સમકિત એટલે બાપુ..! ઓ..હો..હો...! સિદ્ધનો પુત્ર થઈ ગયો. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે, એણે શંકા ન કરવી. એને શંકા નથી કે, આ ભોગવા માટે સુખ હશે. નિ:કાંક્ષિત — ઇચ્છા પણ (આવી), ભોગવવાની ઇચ્છા—એક વૃત્તિ આવી માટે એની ઇચ્છા છે, એમ નથી. ઇચ્છાની ઇચ્છા નથી. ભાવના તો અંતર અનાકુળ આનંદમાં છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? એ ધર્મીના ખેલો ધર્મી જાણે. અજ્ઞાની ઉપરટપકે માનનારાને એની ખબર પડે નહિ. ઉપરટપકે માનનારા-દેખનારા, ઉપરથી જોનારા એને ખબર પડે નહિ (કે) એના અંદર હૃદય શું છે ? સમજાણું કાંઈ ?

‘ધર્મ સેવન કરી તેના બદલામાં સંસારના સુખોની ઇચ્છા ન કરવી,...’ એમાં નાખ્યો ખરો, પણ વિશેષ બીજો જુદો પાડ્યો. ‘તેને નિ:કાંક્ષિત અંગ કહેવાય છે.’ ધર્મનું સેવન કરે, દયા, દાન, ભક્તિ આદિના પરિણામ (કરે) એમાંથી કાંઈક સંસારના, દેવના સુખ આદિ (મળે એવી વાંછા ન હોય). હૈં ?

મુમુક્ષુ :- સ્વર્ગમાં જાણું.

ઉત્તર :- સ્વર્ગમાં--ધૂળમાં શું છે ? એની ઇચ્છા હોય નહિ. કાંક્ષા નહિ, કાંક્ષા છૂટી ગઈ. આહા..હા...! અરે..! અતીન્દ્રિય આનંદની મીઠાશના સ્વાદ આગળ આત્માનો અતીન્દ્રિય સંતોષ, જેની સ્વર્ગના ઇન્દ્રો પાસે ગંધ ન મળે, એના સુખમાં, હોં ! સમજાણું કાંઈ ? એ સેવનના બદલામાં ઇચ્છે નહિ. નિ:કાંક્ષિત.. નિ:કાંક્ષિત (છે). એ એવજ ન લે, એવજ. એટલે ? બદલો. અવેજ.. અવેજ.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- હા, એવજમાં મૂકે. કાંઈ કામ કરે તો એવજમાં એનો હેતુ બીજો ઊંડો હોય. સમજાય છે ? એ સમ્યગ્દષ્ટિને હોય નહિ. પેલાને તો ઊંડો અભિપ્રાય જ એમાં અંદર એવો હોય, એવજમાં કાંઈક બદલો વળે, આ કરું એનો કાંઈક બદલો મળે, કાં વર્તમાનમાં કાં લોકમાં કાં પૈસાનું, આબરુ કે પરલોકમાં. એવજ.. એવજ-બદલો. ભાઈ ! આહા..હા...! કાંઈક બોલીએ છીએ, પ્રરૂપીએ છીએ, કાંઈક દુનિયાને કહીએ છીએ એનો કાંઈક બદલો.. બદલો જોશે કે નહિ ? લોકો સારું કહે, દુનિયામાં પ્રસિદ્ધિ થાય. અજ્ઞાનીને બદલો લેવાની ઇચ્છા ખસતી નથી, જ્ઞાનીને બદલામાં કાંઈ લેવાની ઇચ્છા છે નહિ. આહા..હા...! ભારે વાત, ભાઈ ! સમજાણું કાંઈ ?

‘(૩) મુનિરાજ અથવા બીજા કો ધર્માત્માના શરીરને મેલાં દેખીને ઘૃણા ન કરવી તેને નિર્વિચિકિત્સા અંગ કહે છે.

(૪) સાચા અને ખોટા તત્ત્વોની પરીક્ષા કરીને મૂઢતાઓ અને અનાયતનોમાં ફસાવું નહિ...’ અનાયતન એટલે કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રને માનનારા એમાં ફસાવું નહિ. એ અમૂઢદષ્ટિ (અંગ) છે.

‘(૫) પોતાની પ્રશંસા કરવાવાળા ગુણો અને બીજાની નિંદા કરવાવાળા દોષોને ઢાંકવા તથા આત્મધર્મને વધારવો (નિર્મળ રાખવો-દુષિત ન થવા દેવો) તે ઉપગૂહન અંગ છે. ઉપગૂહનનું બીજું નામ ઉપબંહણ...’ (છ). એમાં એ આવી ગયું. ‘જિનાગમમાં આવે છે, જેથી આત્મધર્મમાં વૃદ્ધિ કરવી તેને પણ ઉપગૂહન કહેવામાં આવે છે.’ એમાં પાઠમાં આવી ગયું છે, હોં ! ‘તે જ શ્રી અમૃતચંદ્રસૂરીએ પોતાના રચેલા પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાયના શ્લોક નં. ૨૭માં કહ્યું છે.’

‘(૬) કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે કોઈ પણ કારણે (સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રથી) ભ્રષ્ટ થતી વખતે પોતાને અને બીજાને ફરીથી તેમાં સ્થિર કરવો તે સ્થિતિકરણ અંગ છે.’ સમજાણું ? એ ઉપબંહણની ગાથા છે (એનો) અર્થ આવી ગયો. પોતાના સ્વરૂપમાં કાંઈક રાગાદિ વિશેષ થઈ જતો હોય તો એને પાછો વાળવો. બીજા જીવો ધર્માત્મા ધર્મા હોય.... જુઓ ! એમાં તો કોઈકને ઊંચક્યો છે, ઊંચો (કર્યો છે). સ્થિતિ કરે,

સ્થિતિકરણ. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને... સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને, હોં ! એમાં કોઈ સાધારણ અસ્થિરતા હોય તો એને સ્થિર કરે. સમજાણું કાંઈ ?

‘(૭) પોતાના સહધર્મી ઉપર, વાછરડાં ઉપર હેત રાખતી ગાયની માફક, નિરપેક્ષ પ્રેમ કરવો તે વાત્સલ્ય અંગ છે.’ પ્રેમના બદલામાં કાંઈક લેવું છે (એમ નહિ). તમને પ્રેમ કરીએ તો તમે પણ ક્યારેક કોઈક ખરે

વખતે કામ આવો કે નહિ ? ધૂળમાંય કામ આવતો નથી, મફતનો મૂઠ માને છે. એમ અજ્ઞાનીને કાંઈક કરતી વખતે ઊંડી અભિલાષા હોય છે કે, આનાથી આમ થાશે, આનાથી આમ મળશે. ધર્મી નિરપેક્ષ પ્રેમ કરીને પ્રેમ કરે છે. પ્રેમમાં કોઈ અપેક્ષા હોતી નથી. લેવાની, બદલાની, મોટપની, એ મને સારો કહે એવું બધું એને હોતું નથી.

‘(૮) અજ્ઞાન-અંધકારને હટાવીને...’ પ્રભાવનાની વાત છે ને ? ‘વિદ્યા, બળ વગેરેથી શાસ્ત્રોમાં કહેલ યથાયોગ્ય રીતિ પ્રમાણે અને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે જૈનધર્મનો પ્રભાવ પ્રગટ કરવો...’ સમકિતી નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિની વાત છે. એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં આવો વિકલ્પ હોય છે છતાં એને એ માને છે બંધનું કારણ. આહા..હા...! ભારે વાત, ભાઈ ! એ વિકલ્પથી મારા સ્વઆત્માનું કાર્ય થાય એમ માનતો નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દષ્ટિ સમ્યગ્દષ્ટિને સ્થિતિકરણ કરાવે છે, મિથ્યાદષ્ટિને..?

ઉત્તર :- મિથ્યાદષ્ટિ સ્થિર થયો જ નથી ત્યાં શું સ્થિતિ કરે ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એ તો વસ્તુ સમજાવે એ તો સમજવાનો પ્રસંગ છે એની વાત લીધી. અહીં એની વાત નથી. અહીં તો ધર્મ જે સમજ્યો છે એનાથી અસ્થિર થાય એને

કોઈ વ્યવહારમાં (અસ્થિરતા થાય), નિશ્ચયમાં દષ્ટિ બરાબર છે, સહેજ ફેર હોય તો એને સ્થિર કરે છે. સમજાણું ? ‘પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે જૈનધર્મનો પ્રભાવ પ્રગટ કરવો તે પ્રભાવના અંગ કહેવાય છે.’ આ વિકલ્પ, એકલો શુભ વિકલ્પ (છે). કેટલાક લોકો તો આવા વ્યવહારને જ એકલો ધર્મ માનીને બેઠા છે. લ્યો, આ (ભાઈ) કહે છે, મોટે ભાગે (એવું છે). એણે તો ઘણું જોયું છે ને ઘણું સાંભળ્યું છે ને ? મોટે ભાગે આ નિશ્ચય સમકિત વિના આવા કોઈ સાધારણ વ્યવહારથી ધર્મ માનીને પડ્યા છે. એને તો આત્માનો જરીયે લાભ નથી. સમજાણું કાંઈ ? પણ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિવંતને પણ આવા આઠ પ્રકારના વિકલ્પ, શુભયોગ હોય છે. સમજાણું ? એને નિમિત્ત તરીકે કહેવામાં આવે છે. પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિમિત્ત છે. પણ નિમિત્ત છે માટે કાર્ય થયું છે, એમ નથી. મારી શુદ્ધિમાં એને લઈને વધારો થશે, એમ નથી. આહા..હા... ભારે વાત, ભાઈ ! સમજાણું કાંઈ ?

‘આ ગુણો (અંગોથી) ઊલટા ૧. શંકા, ૨. કાંક્ષા, ૩. વિચિકિત્સા, ૪. મૂઢદષ્ટિ, ૫. અનુપગૂહન, ૬. અસ્થિતિકરણ, ૭. છ અનાયતન, ૮. અપ્રભાવના-આ સમ્યક્ત્વના આઠ દોષ છે; તેને હંમેશાં દૂર કરવા જોઈએ.’ લ્યો ! હવે ગાથા-૧૩નો ઉત્તરાર્ધ.

ગાથા ૧૩ (ઉત્તરાર્ધ)

મદ નામના આઠ દોષ

પિતા ભૂપ વા માતુલ નૃપ જો હોય, ન તો મદ ઠાને;
મદ ન રૂપકૌ, મદ ન જ્ઞાનકૌ, ધન-બલકૌ મદ ભાને. ૧૩.

ગાથા ૧૪ (પૂર્વાર્ધ)

તપકૌ મદ ન, મદ જી પ્રભુતાકૌ કરૈ ન, સો નિજ જાને;
મદ ધારૈ તો યહી દોષ વસુ, સમકિતકૌ મલ ઠાને.

અન્વયાર્થ :- [જે જીવ] (જો) જો (પિતા) પિતા વગેરે પિતૃપક્ષના માણસો (ભૂપ)

રાજા વગેરે (હોય) હોય (તો) તો (મદ) અભિમાન (ન ઠાનૈ) કરતો નથી, (વા) અને જો (માતુલ) મામા વગેરે માતૃપક્ષના માણસો (નૃપ) રાજા વગેરે (હોય) હોય તો (મદ) અભિમાન (ન ઠાનૈ) કરતો નથી, (રૂપકૌ) રૂપનું (મદ ન) ઘમંડ કરતો નથી, (જ્ઞાનકૌ) વિદ્યાનો (મદ ન) ઘમંડ કરતો નથી, (ધન) લક્ષ્મીનું (મદ ભાનૈ) અભિમાન કરતો નથી. (બલકૌ) શક્તિનું (મદ ભાનૈ) અભિમાન કરતો નથી. (તપકૌ) તપનું (મદ ન) અભિમાન કરતો નથી. (જી) અને (પ્રભુતાકૌ) ઐશ્વર્ય-મોટાઈનો (મદ ન કરૈ) ઘમંડ કરતો નથી (સો) તે (નિજ) પોતાના આત્માને (જાનૈ) ઓળખે છે; [જો જીવ તેનું] (મદ) અભિમાન (ધારૈ) કરે છે (તો) તો (યહી) એ ઉપર કહેલ મદ (વસુ) આઠ (દોષ) દોષરૂપે થઈને, (સમક્તિકૌ) સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્દર્શનમાં (મલ) દોષ (ઠાનૈ) કરે છે.

ભાવાર્થ :- પિતાના ગોત્રને કુળ અને માતાના ગોત્રને જાતિ કહે છે. (૧) પિતા વગેરે પિતૃપક્ષના રાજા વગેરે પ્રતાપી પુરુષ હોવાથી, (હું રાજકુમાર છું વગેરે) અભિમાન કરવું તે કુળમદ છે. (૨) મામા વગેરે માતૃપક્ષના રાજા વગેરે પ્રતાપી વ્યક્તિ હોવાનું અભિમાન કરવું તે જાતિમદ છે. (૩) શરીરની સુંદરતાનો ગર્વ કરવો તે રૂપમદ છે. (૪) પોતાની વિદ્યા (કલા-કૌશલ્ય અથવા શાસ્ત્રજ્ઞાન)નું અભિમાન કરવું તે જ્ઞાન (વિદ્યા) મદ છે. (૫) પોતાના ધન-દૌલતનો ગર્વ કરવો તે ધન (ઋદ્ધિ)નો મદ છે. (૬) પોતાના શરીરની તાકાતનો ગર્વ કરવો તેને બલમદ કહે છે. (૭) પોતાના વ્રત, ઉપવાસ વગેરે તપનો ગર્વ કરવો તે તપમદ છે તથા (૮) પોતાની મોટાઈ અને આજ્ઞાનું અભિમાન કરવું તે પ્રભુતા (પૂજા) મદ કહેવાય છે. ૧-કુલ, ૨-જાતિ, ૩-રૂપ (શરીર), ૪-જ્ઞાન (વિદ્યા), ૫-ધન (ઋદ્ધિ), ૬-બલ, ૭-તપ, ૮-પ્રભુતા (પૂજા) આ આઠ મદદોષ કહેવાય છે. જે જીવ આ આઠનો ગર્વ કરતો નથી તે જ જીવ આત્માની પ્રતીતિ (શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ) કરી શકે છે. જો તેનો ગર્વ કરે છે તો એ મદ સમ્યગ્દર્શનના આઠ દોષ થઈને તેને દૂષિત કરે છે. (૧૩ ઉત્તરાર્ધ તથા ૧૪ પૂર્વાર્ધ.)

મદ ન કરવો, મદ. સમ્યગ્દષ્ટિ, નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિવંત(ને) વ્યવહારના વિકલ્પમાં પણ આવા જાતિ, કુળ આદિનો મદ ન હોય.

પિતા ભૂપ વા માતુલ નૃપ જો હોય, ન તો મદ ઠાને;
મદ ન રૂપકૌ, મદ ન જ્ઞાનકૌ, ધન-બલકૌ મદ ભાને. ૧૩.

ગાથા ૧૪ (પૂર્વાર્ધ)

તપકૌ મદ ન, મદ જુ પ્રભુતાકૌ કરૈ ન, સો નિજ જાને;
મદ ધારૈ તો યહી દોષ વસુ, સમકિતકૌ મલ ઠાને.

‘જો પિતા વગેરે પિતૃપક્ષના માણસો રાજા વગેરે હોય...’ અબજોપતિ શેઠિયા હોય એનો હું દીકરો છું એમ સમકિતીને પિતાના કુળના પક્ષનો મદ ન હોય. આ..હા..હા..! શેના મદ ? બાપા ! જ્યાં પૂર્ણાનંદ પ્રભુ દષ્ટિમાં આવ્યો એ પૂર્ણ પ્રગટ્યો નથી ત્યાં સુધી નરમ.. નરમ.. નરમ.. (હોય). જ્યાં પરમાત્મદશા મારી પૂર્ણ છે એ પ્રગટી નથી હું કોનું અભિમાન કરું ? સમજાણું કાંઈ ?

‘સ્વામીકાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’માં તો લીધું છે કે, સમ્યગ્દષ્ટિને અનંતાનુબંધીનો અભાવ અને મિથ્યાત્વનો નાશ થઈને અનુભવ થયો છે એ આત્માને પરમાત્માની અપેક્ષાએ ધર્માત્મા અધિક થયાની અપેક્ષાએ પોતાને તુચ્છ માને છે. આ..હા..! ક્યાં એ પરમેશ્વર દશા, ક્યાં એ સંતની ચારિત્ર વીતરાગી આનંદની દશા (અને) ક્યાં મારી અલ્પ દશા ! સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા ગુણસ્થાનવાળો પાંચમા-છઠ્ઠાવાળાની અધિકતા, શાંતિને દેખે છે અને કેવળીની પૂર્ણ શાંતિ, વીતરાગતા દેખે છે, આ..હા..! એને પોતાને તુચ્છતા જાણ છે કે, અમે ક્યાં છીએ ! અરે...! આ વાત ક્યાં છે ? દષ્ટિમાં પ્રભુતા વસી છતાં પર્યાયમાં પામરપણું સમકિતી માને છે. કઈ અપેક્ષાએ ? અરે..! ક્યાં કેવળજ્ઞાન, ક્યાં એક સમયમાં અતીન્દ્રિય આનંદના ઉછાળા ! પૂર્ણ અનંત આનંદના (ઉછાળા) ! આ દશા ક્યાં અને આ ક્યાં ! કેવળીના અતીન્દ્રિય આનંદના ઢગલા જ્ઞાનમાં ભાળે છે ને ! અતીન્દ્રિય પૂર્ણ આનંદ ! કોનો મદ કરે ? અમારા બાપ. બાપ જ તારે ન હોય. બાપ કેવા ? કર્મના નિમિત્તથી શરીર અને શરીરના નિમિત્તે બાપ કહ્યા એ આત્માને હોઈ શકે નહિ. એનો મદ હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- કઈ દુનિયાની આપ વાત કરો છો ?

ઉત્તર :- આત્માની દુનિયાની. અહીં તો એક જરી ભાઈ સારો થાય ત્યાં વખાણ કરે, બાયડી જરીક સારી થાય તો અમારે બહુ ફલાણું (છે). અમારા ભાઈને હજારનો પગાર છે. પણ તારે શું ? ભેગા ન હોય, આપતા ન હોય, લેવાદેવા (ન હોય). ગૌરવ લે. એ અભિમાન લે, બસ ! અભિમાન. અભિમાન લે, બસ ! અમારા સાળાની વહુ આવી છે, અમારા ફલાણાની વહુ (આવી છે). જગતના જડના ફળ એના અભિમાન શા ? કહે છે. એ તો કર્મની સામગ્રી છે. જેને ધર્મસામગ્રીના ભાન થયા એને કર્મસામગ્રીના અભિમાન શા ? એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

પિતા મોટો રાજા આદિ હોય. હો, (પણ) મદ ન કરે. છોકરાનું આવતું હશે કે નહિ ? ભાઈ ! છોકરાનું. એ એમાં આવી જાય. છોકરા મોટા સારા પાક્યા હોય.. આવું ન આવે એનું શું કારણ છે ? છોકરા ને બાપ જુદા ન હોય, બાપ ને બધા ભેગા હોય એટલે એમાં (ન આવ્યું હોય). ભાઈ ! વાત સમજવા માટે તો બધી આવે કે નહિ ? એ..ઈ..! કારણ કે એવી વાત છે કે, બાપ ને દીકરા જુદા પડે નહિ. એટલે એ વાત આમાં ન લે. દીકરો વધી ગયો હોય તો બાપને એનો મદ હોય ઇ વાત આમાં ન લે. સમજાણું કાંઈ ? અહીં તો એનો બાપ (લીધો છે). આવા કુળમાં જન્મ થયો. અરે..! બાપા ! કુળ કોના ? કુળ કોના ? એ તો કર્મની સામગ્રીના કુળ (છે). સમજાય છે ? આહા..!

આત્માના કુળ-તીર્થંકરની જાતના કેડાયત આત્મા (છે). 'આનંદઘનજી' કહે છે ને ? અમે તો તીર્થંકરના કેડાયત છીએ. સમજાણું કાંઈ ?

‘ધર્મ જિનેશ્વર ગાઉં રંગશું, ભંગ મા પડશો હો પ્રીત જિનેશ્વર,

બીજો મનમંદિર આણું નહિ, એ અમ કુળવટ રીત જિનેશ્વર,

ધર્મ જિનેશ્વર ગાઉં રંગશું.’

ધર્મ જિનેશ્વર. 'આનંદઘનજી' ગાય છે ને ?

'ધર્મ જિનેશ્વર ગાઉં રંગશું, ભંગ મા પડશો રે નાથ પ્રભુજી
બીજો મનમંદિર આણું નહિ,'

પ્રભુ ! તારા કેડાયતના ધર્મ, સર્વજ્ઞ તીર્થકરે લીધો એ કેડાને અમે નહિ છોડીએ. 'બીજો મનમંદિર આણું નહિ,' સમજાણું ? 'એ અમ કુળવટ રીત..' એ તો અમારા ચૈતન્યના કુળના વટની રીત છે. તીર્થકરોના આત્મા જે કુળના છે એ કુળના અમે આત્મા છીએ. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? એ અમારું કુળ છે. તીર્થકરનું કુળ (છે). ભાઈ ! આહા..હા...! એ અમ કુળવટ રીત. અમારા કુળનો વટ, બીજો હવે આવવા ન દઈએ, પ્રભુ ! અમારા સ્વરૂપ સિવાય બીજાની અધિકાઈ ધર્મા આવવા દે નહિ. પિતાનું અભિમાન ન મળે.

'(માતુલ) મામા...' મા મોટા મોસાળમાં થયેલી હોય, રાજાની દીકરી હોય, એની મા અબજોપતિની દીકરી હોય. અમારી મા.. આ..હા...! અરે...! મા તારે કે દી હતી ? સમજાણું કાંઈ ? મીઠાશ લેવા માટે ક્યાંકનું ક્યાંક અંદર ઊંધું ખેંચે. મિથ્યાદષ્ટિને મીઠાશ વેદવી છે ને ? અમારા મામા આવા, અમારા મામા આવા, હોં ! એમની બેન અમારી બા ! ઓ..હો...! એ કર્મના સામગ્રીનું અભિમાન - મદ સમકિતીને ન હોય. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

'વિદ્યાનો (મદ ન) ઘમંડ...' કાંઈક ભણ્યો, કાંઈક બીજા કરતાં આવડ્યું (તો) અંદરથી ઘમંડ ઘમંડ થાય. 'ઓછું પાત્ર ને અદકું ભણ્યો, વઢકણી વહુએ દીકરો જાણ્યો' તમારે ત્યાં એવું આવે છે ? આવતું હશે, તમને ખબર નથી, આવતું હોય તમને ખબર નથી. બીજી રીતે, ચૂલામાં ચારે કોર રાખ જ હોય. એવી કહેવત આવતી જ હોય. ઓછું પાત્ર હોય

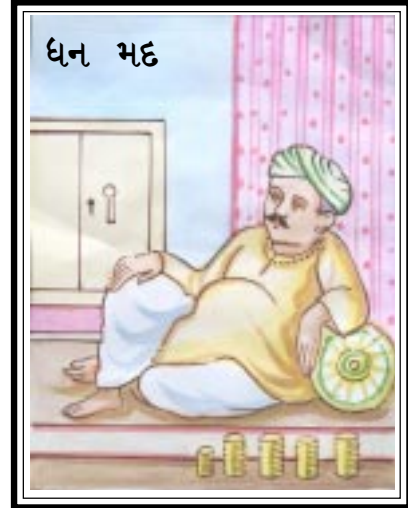
અને અધિક ભણ્યો, એની મા હોય વઢકણી અને વઢકણી મા એ દીકરો જણ્યો. એક તો વઢકણીની દીકરો એટલે જ્યાં ત્યાં વઢ વઢ કરે, તોફાન જ (કરે). આહા..હા...! કહે છે, કાંઈક ભણ્યો (તો) બસ ! આમ ન હોય. ધર્માત્માનો અનાદર કરે, ધર્મીનો અનાદર કરે. એ.. તમને આવડતું નથી. સમજાણું કાંઈ ?

એ વિદ્યાનો મદ જ્ઞાનીને ન હોય. આહા..હા...! ચૌદ ચૌદ પૂર્ણ પ્રગટ્યા હોય પણ ક્યાં કેવળજ્ઞાન અને ક્યાં ચૌદ પૂર્વ ! અનંતમા ભાગનો અંશ છે એ તો. સમજાણું કાંઈ ? જેને અંતર્મુહૂર્તમાં ચૌદ પૂર્વની લબ્ધિ પ્રગટે તોપણ કેવળજ્ઞાનને તો અનંતમે ભાગે છે. કોનું વિદ્યા અભિમાન કરે ? કેટલા ભણતર હવે ? અત્યારના તો ભણતર શું હતા ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! વિદ્યાનો મદ. ઘમંડ.. ઘમંડ લખ્યું છે ને ? ઘમંડ. અમે ભણ્યા છીએ, અમને આવડે છે, અમારી સામે કોઈ ઊભા રહી શકે નહિ. ઘમંડ ન હોય. એ તો ઓગળ્યો હોય, સમકિતી અંદર ઠર્યા હોય. આહા..હા...!

‘લક્ષ્મીનું અભિમાન...’ ન કરે. અબજોપતિ હોય, રાજ મોટા ઇન્દ્ર હોય કે બહારના વૈભવ (હોય), ચક્રવર્તી છ ખંડના ધણિ ‘ભરત’ ચક્રવર્તી. અમારા અંતર વૈભવ આગળ આ જડના વૈભવ અમારા નહિ, ભાઈ ! આહા..હા...! ‘ભરત’ને છ ખંડના વૈભવ, હોં ! સમકિતી ઘરમાં વૈરાગી. ઉદાસ.. ઉદાસ.. ઉદાસ.. (છે). એને આત્મદષ્ટિની સંપદાના સ્વામીને આવા લક્ષ્મીના અભિમાન ન હોય. લાવો આપણે બેસીએ, ભરો, જે આંકડો તમે ભરો એથી હું વધુ ભરું. હોય છે કે નહિ ? શું છે ?

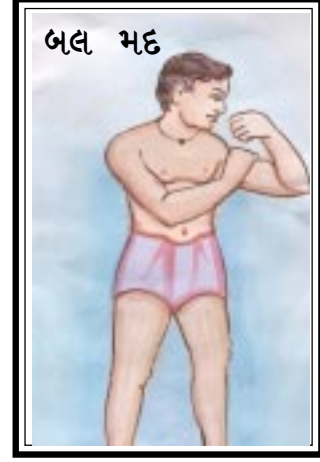
મુમુક્ષુ :- પૈસાનું જોર.

ઉત્તર :- પૈસાનું જોર કે આત્માનું જોર છે ? આમાં જોર કોનું લેવું ? ધૂળના જોર ? આહા..હા...! આ તો વીતરાગમાર્ગ છે, બાપા ! ઓગળીને ઓગળીને, રાગને ઓગળીને અંદર ઠરવું એ માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ ? ધનનું મદ-અભિમાન.

બળનું મદ. શક્તિ.. શક્તિ. શરીરની, હોં ! અમારી શરીર શક્તિ (એવી કે) બળદને ઊભા રાખીએ એટલી અમારી શક્તિ છે. મોટરને ઊભી રાખે તો શું છે પણ ? જડની શક્તિ એ તો ધૂળની છે. સમકિતીને શરીરના બળનું અભિમાન નથી. સમજાણું ? 'નેમિનાથ' ભગવાનને અને 'શ્રીકૃષ્ણ'ને ચર્ચા થઈ હતી ત્યારે 'નેમિનાથ' બોલ્યા હતા, પણ ઇ અંદર (અભિમાન) ન મળે. આહા..હા....! સમજાણું ? જ્ઞાનીના હૃદય પરખવા ભારે કઠણ. પરીક્ષામાં બેઠા, બધા રાજાઓ બેઠેલા. બધા વખાણ કરવા મંડ્યા. કોઈ કહે, આનું જોર, કોઈ કહે કે, આનું જોર, કોઈ કહે પાંડવોનું જોર, કોઈ કહે, વાસુદેવનું જોર, વાસુદેવના બાપનું (જોર). ખૂબ વખાણ કર્યા. એક જણા બોલ્યા કે, જુઓ ! ભગવાન બેઠા છે ત્રણ જ્ઞાનના ધણી. ઇ તો બોલે નહિ, એક કોર બેઠા હોય. રાજાઓ બધા બેઠેલા, 'નેમિનાથ' ત્રણ જ્ઞાનના ધણી બેઠેલા. ગૃહસ્થાશ્રમમાં (હતા). તમે બધા ઓલા ઓલા કહો છો પણ આ ભગવાન ત્રણ જ્ઞાનના ધણી છે એ સૌથી મોટા છે, સૌથી બળવાળા છે.

મુમુક્ષુ :- શેના ?

ઉત્તર :- શરીરનું. અહીં તો શરીરની વાત છે, આત્માની વાત ક્યાં છે ? એમનું શરીરનું બળ એટલું હતું. સમજાણું કાંઈ ? ત્યારે વળી 'શ્રી કૃષ્ણ' કહે, આપણે (પરીક્ષા) કરીએ. ભાઈ ! તમે તો મોટા છો ને તમારી સાથે કાંઈ થાય ? આ પગ હેઠી મૂકું છું, એને જરી ઊંચો કરો. ભગવાન ત્રણ જ્ઞાનના ધણી, ક્ષાયિક સમકિતી 'નેમિનાથ' પ્રભુ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા. આ બધી વાત ચાલી છે ત્યારે કહે કે, લાવને, એક વિકલ્પ એવો આવ્યો, બસ ! આ લોકો આટલા બધા ભેગા (થયા છે). ઓલો કહે કે, આનું માન, પાંડવોએ આમ કર્યું, ફલાણાએ આમ કર્યું, વસુદેવ તો બોંત્તેર હજાર સ્ત્રી પરણ્યા. આ વાસુદેવના બાપ બહુ મોટા હતા. સૌના વખાણ કરતા કરતા (વાત કરતા હતા). પછી પોતે એટલું બોલ્યા, આપણે બે કરીએ. વડીલ બંધુ તમારી સાથે મારે ન હોય. ઓ..હો..હો....! તમે વડીલ કહેવાઓ. અરે...! તીર્થંકર ત્રણલોકનો નાથ. જેને ઇન્દ્ર તળિયા

ચાટે. વડીલ તમારાથી અમારે ન હોય, હોં ! આહા..હા...!

આ પગ હેઠે મૂક્યો છે. જુઓ ! આ સિંહાસન છે ને પગ હેઠે મૂકું છે. એ જરી ઊંચો કરો. ટીંગાઈને ટોળી થઈ તોપણ પગ ઊંચો ન થયો. અભિમાન નથી, હોં ! આમ બહાર ક્રિયા થઈ માટે ત્યાં આમ થયું છે ને ત્યાં ઇચ્છા છે ને આકાંક્ષા છે, (એમ) નથી. અને બળ બતાવવું છે, એમ નહિ. એક પ્રસંગ એવો ભજી ગયો, એક વિકલ્પ આવી ગયો. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- .. એ નમાવવાની વાત આવી

ઉત્તર :- ઇ થવાની હતી ઇ આવી. અંદરમાં કાંઈ છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- આંગળીની વાત નથી આવી, પગના અંગૂઠાની વાત..

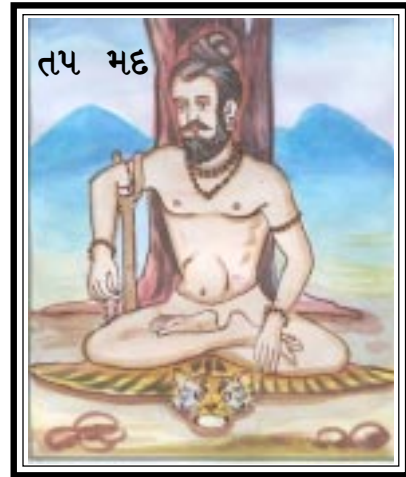
ઉત્તર :- આંગળી કહે તોપણ ઇ છે. સમજાણું કાંઈ ? 'ભરત' ચક્રવર્તીએ આંગળી કરી હતી, લ્યોને. 'ભરત' ચક્રવર્તીને શરીરમાં બહુ બળ હતું. પછી રાત્રે ફરવા નીકળેલા. એમાં કો'ક કહે કે, આ 'ભરત' ચક્રવર્તી આપણી બધી પ્રજાને લઈને નભે છે, એકલા શું કરતા હતા. એનું કેટલું બળ ? 'ભરતે' સાંભળ્યું. ઘરે આવ્યા. બધાને કીધું કે, ભાઈ ! આ મારી આંગળી આડી થઈ ગઈ છે, સીધી કરો. બધાએ મથ્યા, મોટા મોટા જોધ્યાઓ (ભેગા થયા). ત્યારે કહે કે, તમે છન્નુ કરોડ પાયદળ ભેગા થાઓ અને એક સોનાની લાંબી સાંકળ બનાઓ, ઇ અહીં ભરાવો અને છન્નુ કરોડ ખેંચો તો સવળી થાશે. છન્નુ કરોડ પાયદળ અને આટલી લાંબી સોનાની સાંકળ ખેંચે પણ (કાંઈ ન થયું). (પછી) પોતે જરી આમ કરીને મૂકી દીધી ત્યાં બધા ભૂ ભેગા પડ્યા ! અરે..! ભગવાન ! તમે આ શું કર્યું ? કો'ક કહેતો હતો કે, અમારું બળ નથી. આ પ્રધાન ને દિવાનના બળે નભે છે. બાપુ ! રહેવા દે, ભાઈ ! એમ રહેવા દે, બાપા ! અમે કુદરતના પુરુષો છીએ, અમે કુદરતના પુરુષો છીએ, કુદરતે અમે મોટા થઈને આવ્યા અને મોટા શરીરે છીએ એ કુદરતથી અમે છીએ. તમારા કરેલા નથી. કોણ સમજાવે બધાને ? જુઓ ! બાપા ! શરીરની આવી તાકાત છે, હોં ! રાગ કરીએ છીએ. એમ બતાવ્યું, ન્યાં અંદર ઇચ્છા નથી, હોં ! સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

મુમુક્ષુ :- દાખલો એવો આપે છે....

ઉત્તર :- તેથી તો અહીં માથે કહ્યું હતું. નિ:કાંક્ષમાં નહોતું કહ્યું ? નિ:શંક અને નિ:કાંક્ષમાં કહ્યું હતું કે, ભોગની ઇચ્છા દેખાય છતાં ઇચ્છા નથી. ભોગને મેળવવાની ઇચ્છા થાય છતાં મેળવવાની ઇચ્છા અંતર ઊંડાણમાં નથી. એ ગજના આંકા આકરા બહુ છે. સમજાણું કાંઈ ?

બળનું-શક્તિનું મદ સમ્યગ્દષ્ટિને ન હોય. બીજા સાથે.. શું કહેવાય છે ? હોડ.. હોડ. હોડ કહેવાય છે ને ? હોડમાં ઊભા ન રહે (કે), અમારું બળ છે, જોઈ લ્યો ! ઇ આ કર્યું તોય અંદર નથી, હોં ! એ તો પ્રસંગ એવો ભજ્યો. સભા ભરાણી, હજારો રાજા (બેઠા હતા). 'નેમિનાથ' ભગવાન ત્રણ જ્ઞાનના ધણી અને શરીર નાનું. 'કૃષ્ણ' આદિથી નાના હતા. નાના નહોતા, એ મોટા હતા. સમજાય છે ? રાજાનો દીકરો નાનો ન કહેવાય. નાગનો નાનો કણિયો એ નાનો ન કહેવાય, ફણિધર હોય શું કહેવાય એ નાગનો કણો ? હમણા એક કણો નીકળ્યો હતો. નીકળ્યો નહોતો બહાર આપણે ? નહિ ? બહાર બારણા પાસે હતો. આમ દિશાએ જઈને આવતા હતા. આવડો કણો. મારી નાખશે કો'કને. એવો ઉછાળા મારતો હતો. એક કણબી કો'ક ઊભો હતો. ઇ કણા તો પણ નાગના. સમજાય છે ? એમ ધર્માત્મા પણ કેવળીના પુત્ર છે, કહે છે. એના બહારના બળ પણ પુણ્યને લઈને એટલા હોય. સમકિત પ્રગટ્યું હોય એની વાત છે, હોં ! કહે છે કે, એનું એને અભિમાન ન હોય.

તપનું અભિમાન ન હોય. જુઓ ! અમે અહમ કરીએ છીએ, અપવાસ કરીએ છીએ, મહિના-મહિનાના કરીએ છીએ અને આ તો અંક ટંક ખાય તો ઉં.. ઉં.. થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ ? એક દી માં એક ટંક છોડવો હોય તો છોડી શકતા નથી અને અમે તો આઠ આઠ દી ના (અપવાસ કરીએ છીએ). એ અભિમાન સમકિતીને ન હોય. એ તો જડની ક્રિયા છે અને રાગ મંદ હોય તો પુણ્ય છે, એના અભિમાન શા ? આહાર ન થયો એ તો જડ ન આવ્યું. તપનું મદ એને હોય નહિ.

ઐ શાર્દ - મો ટાઈ. શેઠાઈનો મદ-‘ઘમંડ કરતો નથી.’ સમજાણું કાંઈ ? આત્માની મોટાઈ આગળ બીજાની ઘમંડ શેની પણ ? ધૂળની. આ..હા...! ‘પોતાના આત્માને ઓળખે છે;...’ લ્યો ! વજન અહીં આવ્યું. ‘પ્રભુતાકૌ મદ ન કરે, નિજ જાને..’ આત્માનું જ્ઞાન કરીને

આનંદથી જાણે છે. આહા..હા...! અંતરમાં આનંદની વીણા વાગે એને બહારના અભિમાન શા ? બાપા ! આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? એ પોતાના આત્માને આનંદમય છે એને ઓળખે છે. શુદ્ધ આનંદમય, અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ જ હું છું. એમ ઓળખે છે. તેથી એને આઠ પ્રકારનો મદ હોતો નથી.

‘(જો જીવ તેનું) અભિમાન કરે છે તો એ ઉપર કહેલ મદ આઠ દોષરૂપે થઈને સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્દર્શનમાં દોષ કરે છે.’ લ્યો ! જો કરે તો એ સમકિતમાં મેલ છે. સમજાય છે ? માટે જ્ઞાની એમ કરતા નથી. (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા વદ ૩, મંગળવાર
તા. ૮-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૧૪, ૧૫. પ્રવચન નંબર-૨૦

ગાથા ૧૪ (ઉત્તરાર્ધ)

છ અનાયતન દોષ અને ત્રણ મૂઢતા દોષ

કુગુરુ-કુદેવ-કુવૃષસેવકકી, નહિં પ્રશંસા ઉચરૈ હૈ;
જિન મુનિ જિનશ્રુત વિન કુગુરાદિક, તિન્હૈં ન નમન કરૈ હૈ.

અન્વયાર્થ :- [સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ] (કુગુરુ-કુદેવ-કુવૃષસેવકકી) કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મ, કુગુરુસેવક અને કુધર્મસેવકની (પ્રશંસા) પ્રશંસા (નહિં ઉચરૈ હૈ) કરતો નથી. (જિન) જિનેન્દ્રદેવ (મુનિ) વીતરાગ મુનિ [અને] (જિનશ્રુત) જિનવાણી (વિન) સિવાય [જો] (કુગુરાદિક) કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મ (તિનૈ.....) તેને (નમન) નમસ્કાર (ન કરૈ હૈ) કરતો નથી.

ભાવાર્થ :- ૧- કુગુરુ, ૨-કુદેવ, ૩-કુધર્મ, ૪-કુગુરુસેવક, ૫-કુદેવસેવક અને ૬- કુધર્મસેવક, એ છ અનાયતન (ધર્મના અસ્થાન) દોષ કહેવાય છે. તેની ભક્તિ, વિનય અને પૂજન વગેરે તો દૂર રહો પણ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ તેની પ્રશંસા પણ કરતા નથી, કારણ કે તેની પ્રશંસા કરવાથી પણ સમ્યક્ત્વમાં દોષ લાગે છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ જિનેન્દ્રદેવ વીતરાગ મુનિ અને જિનવાણી સિવાય કુદેવ, કુગુરુ અને કુશાસ્ત્ર વગેરેને [ભય, આશા, લોભ અને સ્નેહ વગેરેથી પણ] નમસ્કાર કરતા નથી, કારણ કે તેને નમસ્કાર કરવામાત્રથી પણ સમ્યક્ત્વ દૂષિત થઈ જાય છે અર્થાત્ કુગુરુ-સેવા, કુદેવ સેવા અને કુધર્મ-સેવા એ ત્રણ સમ્યક્ત્વના મૂઢતા નામના દોષ છે. (૧૪ ઉત્તરાર્ધ.)

હવે ‘છ અનાયતન દોષ અને ત્રણ મૂઢતા દોષ’ (કહે છે). ચૌદમી (ગાથાનો) અર્ધો ભાગ.

કુગુરુ-કુદેવ-કુવૃષસેવકકી, નહિં પ્રશંસા ઉચરૈ હૈ;

જિન મુનિ જિનશ્રુત વિન કુગુરાદિક, તિન્હેં ન નમન કરૈ હૈ.

સમ્યગ્દષ્ટિ મહાન અલૌકિક આત્માના અંતરનું ભાન (થયું છે), સમ્યક્ ચૈતન્યમૂર્તિનું જ્યાં અંતરમાં પ્રતીત અને ભાન થયું છે એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનમાં એને વ્યવહારમાં આવા પચીસ દોષ આદિ હોય નહિ. જ્યાં વીતરાગભાવ જ અધિકપણે દષ્ટિમાં ભાસ્યો એવા ધર્મીને રાગાદિ અને રાગના ફળમાં કે જે મિથ્યાદષ્ટિ આદિ હોય એની એને સેવા અને પ્રશંસા હોઈ શકે નહિ. એ વાત કરે છે, જુઓ !

‘(કુગુરુ-કુદેવ-કુવૃષસેવકકી) કુગુરુ, કુધર્મ, કુગુરુસેવક, કુદેવસેવક અને કુધર્મસેવકની પ્રશંસા કરતો નથી.’ જેને આત્માના શાંત અવિકારી ધર્મનું ભાન છે અને (જે) એ વિકારી દશામાં ધર્મ માને છે એ વાસ્તવિક નવ તત્ત્વથી વિરુદ્ધ તત્ત્વની જેની દષ્ટિ છે એવા કુગુરુ-કુદેવ અને કુશાસ્ત્ર અને એના માનનારાની પ્રશંસા એને કેમ હોય ? જેવું આત્માનું સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદ અને જ્ઞાયકમૂર્તિ (છે), એક સમયની પર્યાયવાળું અને ત્રિકાળ દ્રવ્યવાળું એવું જેને વાસ્તવિક અંતર દષ્ટિમાં ભાસ્યું એવો નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહારમાં પણ કુગુરુ-કુદેવની સેવા કરતો નથી અથવા પ્રશંસા કરતો નથી. સેવા તો ઠીક પણ પ્રશંસા કરતો નથી એમ અહીં તો કહે છે. ‘નહિ પ્રશંસા ઉચરૈ...’ સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- લૌકિકમાં મેળ રાખવા સારા.

ઉત્તર :- લૌકિક સાથે મેળ રાખે જ નહિ, એને કાંઈ મેળ છે જ નહિ. કોઈ રાજાદિ હોય એને હાથ જોડીને લૌકિક વાત કરે એ જુદી વાત છે. ધર્મબુદ્ધિથી કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્ર અને એના માનનારાની (પ્રશંસા ન કરે કે) તમે બહુ સારુ કરો છો, ઠીક સંગ કરો છો, સત્ સમાગમ ઠીક કરો છો. અમે હંમેશાં વાંચીએ છીએ, સત્સમાગમ કરીએ છીએ, ઊંધા શાસ્ત્ર વાંચીએ (છીએ) એને કહે કે, ઠીક તમે એટલું તો કરો છો, સમ્યગ્દષ્ટિ એમ પ્રશંસા (કરે નહિ). ખોટા શાસ્ત્રના વાંચનારા, ખોટા દેવને માનનારા, ખોટા ગુરુને માનનારા અને ખોટા દેવ-ગુરુ અને શાસ્ત્ર (એમ) છની

પ્રશંસા કરતો નથી.

‘જિનેન્દ્રદેવ, વીતરાગ મુનિ...’ દિગંબર સંત આત્મજ્ઞાની ભાવલિંગી સંત અને ‘જિનવાણી...’ જુઓ ! વીતરાગની વાણી. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલી વાણી. એ પરંપરા જે વીતરાગની વાણી આવી હોય એ સિવાય ‘કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મ તેને નમસ્કાર કરતો નથી.’ સમજાણું કાંઈ ? પહેલામાં પ્રશંસા કરતો નથી એમ કીધું, આને નમસ્કાર કરતો નથી એમ બે બોલ છે. સમજાણું કાંઈ ? જેને માલ સાચવવો હોય એની આ વાત છે. માલ પ્રગટ્યો છે, આત્મા આનંદ અને જ્ઞાયકમૂર્તિની દૃષ્ટિમાં જેને એ માલ સાચવવો છે એના વ્યવહારમાં પણ આવા કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રને ધર્મબુદ્ધિએ નમન કરે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ છ અનાયતન ધર્મના દોષ કહેવાય છે. તેની ભક્તિ, વિનય ને પૂજન વગેરે તો દૂર રહો પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ તેની પ્રશંસા પણ કરતો નથી. જગતની સાથે અતડા જેવું થઈ જાય એવી વાત છે.

પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, એક સમયમાં અખંડ આત્મા, જેની એક સમયની પર્યાયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોકનું જાણવું થાય એવી પર્યાયના અનંત પર્યાયનો ધણી દ્રવ્ય, એની જેને અંતરમાં અનુભવમાં સમ્યક્ પ્રતીતિ થઈ છે એ એવા અજ્ઞાનીને જેને હજી દ્રવ્ય અખંડ શું છે, ખંડ ખંડ માને, અનેક ન માને, બધું થઈને એક જ માને, અનેક પ્રકારના વ્યવહારના વિકલ્પ આદિથી ધર્મ માને એવા જીવની ધર્મી ભક્તિ, બહુમાન, વિનય, પૂજન વગેરે તો દૂર રહો (પણ) પ્રશંસા કરતો નથી.

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દર્શન થયા પછી ને ?

ઉત્તર :- પછીની વાત છે, પણ પહેલા એની શ્રદ્ધા સાચી થવી જોઈએ કે નહિ ? પહેલા પણ એ સાચી શ્રદ્ધા કરવા માટે સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા (કરવી). કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રની શ્રદ્ધા છોડવી જોઈએ કે નહિ ? પહેલા છૂટ્યા વિના એને સ્વદ્રવ્યની શ્રદ્ધા કેમ થશે ? ખરેખર તો પહેલો એવો વિકલ્પ છે. તેથી કહ્યું છે ને, ‘ત્યાગ વૈરાગ્ય ન ચિત્તમાં’ એટલે એનો અર્થ ઈ છે. કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્ર નવ તત્ત્વથી વિરુદ્ધ માન્યતાવાળા, એવાની શ્રદ્ધા, રાગની તીવ્રતામાંથી ખસે નહિ અને મંદ રાગ ન થાય તો એને આત્મદર્શન થાય નહિ. છતાં એનાથી આત્મદર્શન થાય નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- મેળ રાખવો જોઈએ...

ઉત્તર :- વિરોધ કોણે કર્યો ? ઇ પ્રશ્ન કોણે કર્યો ? વિરોધ તો કોઈ પ્રત્યે નહિ. વિરોધનો પ્રશ્ન શું ? કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે વિરોધ હોય ? બધા સાથે પ્રેમ હોય. ‘તત્ત્વેષુ મૈત્રી, ગુણેષુ પ્રમોદમ્, કિલેષુ કૃપા કરત્ત્વમ્।’ અને બહુ વિપરીત હોય એના ઉપર મધ્યસ્થતા જ આવે. વ્યક્તિ વિરોધ કોઈ પ્રત્યે હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો કહે છે, એની અનુકૂળતાનો આદર ને વિનય ને ભક્તિ (ન કરે). તમે બહુ સારા, તમે ઠીક છો, તમે પણ ધર્મના સારા કામ કરો છો એમ પ્રશંસા કરે નહિ. આખી વાત જ ફેર હોય, ઊંધે રસ્તે દોરાણો હોય પણ સવળે રસ્તે જનાર ઊંધા રસ્તાવાળાની પ્રશંસા શી રીતે કરે ? સમજાણું કાંઈ ? ન્યાયથી પણ વાત છે ને ?

સર્વજ્ઞ પરમાત્મા અને મહા સંત લ્યોને ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ બિરાજતા હોય અને એમનાથી વિરુદ્ધ માન્યતાવાળા જીવો હોય એનો પણ આદર કરે અને આનો પણ આદર કરે, એને પણ પગે લાગે, આને પણ પગે લાગે. એનો શું અર્થ થયો ? એ તો તત્ત્વનો વિરોધ થયો. સમજાણું કાંઈ ? ઇ તત્ત્વનો વિરોધ છે. સામાને માટે નથી, પોતાની શ્રદ્ધામાં નિશ્ચય ભાનમાં વ્યવહારમાં વિરુદ્ધ શ્રદ્ધા ન થાય એ માટેની આ વાત છે. બીજી વ્યક્તિ માટે વાત નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- મધ્યસ્થતા..

ઉત્તર :- હા, મધ્યસ્થ થઈ જવું. બેય (સરખા માને તો) મિથ્યા મૂઢ છે. ઝેર અને અમૃત બેય સરખા (માને) એ તો મૂઢ છે. મિથ્યા મૂઢ છે. વિવેકનું ભાન ન મળે. ખાવા માટે વિષ્ટા પણ સાચું અને અમૃત પણ સાચું, એમ (હોય) ? જાણવું તો બરાબર જાણવું જોઈએ. જાણવામાં ક્યાં પ્રશ્ન છે ?

‘કારણ કે તેની પ્રશંસા કરવાથી પણ સમ્યક્ત્વમાં દોષ લાગે છે.’ આ વ્યવહાર સમકિતની વાત ચાલે છે, હોં ! જિનેન્દ્રદેવ પરમેશ્વર પૂરા પરમાત્મા, વીતરાગ મુનિ એમ લીધું, જોયું ? અંદરમાં જેનો રાગ ટળી, ત્રણ કષાય ટળી અને ભાવલિંગી મુનિ થયા છે, બાહ્યમાં નગ્ન દ્રવ્યલિંગ છે.

મુમુક્ષુ :- .. દોષ....

ઉત્તર :- દોષમાં દોષ કરે તો દોષ છે. એ વાત છે. દોષ છે એ તો નિશ્ચયની અપેક્ષાએ દોષ છે. પણ અશુદ્ધના ટળવાની અપેક્ષાએ એ વ્યવહારે લાભ છે. સમજાણું કાંઈ ? કુદેવ-કુગુરુથી છૂટે છે ને ? એટલી અપેક્ષાએ એને વ્યવહારે લાભ પણ કહેવાય. નિશ્ચયથી લાભ નથી, નિશ્ચયે બંધનું, દુઃખનું કારણ છે. પણ તીવ્ર જે મિથ્યાત્વ આદિના પોષણ કરતા આવા જે મંદ રાગાદિ હોય એમાં એને મંદ બંધ પડે છે. પેલામાં તીવ્રમાં આકરો બંધ પડે છે. એ અપેક્ષાએ ફેર (છે). બંધની અપેક્ષાએ નિશ્ચયમાં આદરણીય છે નહિ. એ જુદી વાત છે. આ તો વ્રત લે એમાં અતિચાર ટાળે. વ્રત છે એ વિકલ્પ છે, વિકલ્પ છે એ દોષ છે. આ તો દોષમાં દોષ કીધું ને એટલે (સ્પષ્ટ કર્યું).

ખરેખર તો આત્મદર્શનપૂર્વક જ્યાં સ્વરૂપની સ્થિરતા છે ત્યાં બાર વ્રતનો વિકલ્પ આવે. પણ વિકલ્પ છે એ ખરેખર તો દોષ છે, બંધનું કારણ છે. પણ એની મર્યાદા પ્રમાણે જે મંદતા છે એનાથી વિરુદ્ધ હોય તો એને ટાળવો જોઈએ, એમ કહે છે. સમજાણું કે નહિ ? વ્રતને અનાચાર તરીકે ન કરવા, અતિચાર ટાળવા એનો અર્થ શું છે ? જે મંદ દોષ છે એમાંથી તીવ્ર દોષ થવો ન જોઈએ, એમ એનો અર્થ છે.

વીતરાગદેવ પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવ અરે...! જેને સર્વજ્ઞદેવનું વસ્તુનું સ્વરૂપ અંતરદષ્ટિમાં બેઠું એને સર્વજ્ઞદેવ જ વિકલ્પમાં, પ્રતીતમાં હોય છે. નિશ્ચયમાં સ્વ આત્મા, વ્યવહારમાં વિકલ્પમાં ભગવાન પરમેશ્વર. સમજાણું કાંઈ ? અને કાં વીતરાગ મુનિ. વીતરાગદષ્ટિ થઈ છે, વીતરાગભાવનો આદર થયો છે તો વિકલ્પમાં પણ વીતરાગી મુનિનો જ આદર વ્યવહારે હોય છે.

‘જિનવાણી...’ વીતરાગની વાણી પરમેશ્વરે કહેલી. અંદર ગડબડ કરીને ઊંધું કહ્યું હોય એ જિનવાણી નહિ. પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવે જેમાં વીતરાગતાની સ્થિતિ સ્થાપન કરી છે, વીતરાગતાની શુદ્ધિ બતાવી છે, વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કહી છે એવી વીતરાગની વાણી હોય. સમજાય છે કાંઈ ? એવી વીતરાગની વાણી સિવાય ‘કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્ર વગેરેને (ભય, આશા, લોભ અને સ્નેહ વગેરેથી પણ) નમસ્કાર કરતા નથી.’ સમજાણું કાંઈ ? જેના હજી વ્યવહારના ઠેકાણા નથી એને નિશ્ચય તો હોય નહિ, એમ કહે છે. પણ નિશ્ચય જેને હોય એને વ્યવહાર આવો હોય છે, એને ખોટો વ્યવહાર હોતો નથી. સમજાણું કાંઈ ?

ભયથી. જો અહીં નહિ કરું તો મારે નોકરી છૂટી જશે કે ફલાણું થશે કે પાલનપોષણ (રહેશે નહિ), કુટુંબનો આધાર નહિ રહે એવા ભયથી પણ સમ્યગ્દષ્ટિ એવા કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રનો વિનય, આદર કરતો નથી. આશાથી-કાંઈક લાભ થશે. લોભથી-દીકરા-દીકરી પરણશે અથવા લગ્ન આદિ પ્રસંગ થશે અથવા પ્રેમ થયો, ભાઈબંધ તરીકે. એવા પ્રેમથી પણ એને નમસ્કાર કરતા નથી.

‘કારણ કે તેને નમસ્કાર કરવામાત્રથી પણ સમ્યક્ત્વ દૂષિત થઈ જાય છે અર્થાત્ કુગુરુ-સેવા, કુદેવ-સેવા અને કુધર્મ-સેવા એ ત્રણ સમ્યક્ત્વના મૂળના નામના દોષ છે.’ લ્યો ! મૂળના દોષ છે, અમૂળપણામાં એ દોષ હોઈ શકે નહિ. હવે અહીંયાં કહે છે, જુઓ ! સમ્યક્ત્વની મહિમા. ઓ...હો...! સમ્યગ્દર્શન એટલે.. આહા..હા...! લોકોને કિંમત જ નથી, શું સમ્યગ્દર્શન છે !

અપ્રતી સમ્યગ્દષ્ટિની ઇન્દ્ર વગેરેથી પૂજા અને ગૃહસ્થાપણામાં અપ્રીતિ

દોષ રહિત ગુણ સહિત સુધી જે, સમ્યગ્દરશ સજૈ હૈં;
ચરિતમોહવશ લેશ ન સંજમ, પૈ સુરનાથ જજૈ હૈં.
ગેહી પૈ ગૃહમેં ન રચૈ, જયોં જલતૈં ભિન્ન કમલ હૈ;
નગરનારિકો ધ્યાર યથા, કાદેમેં હેમ અમલ હૈ. ૧૫.

અન્વયાર્થ :- (જે) જે (સુધી) બુદ્ધિમાન પુરુષ [ઉપર કહેલાં] (દોષ રહિત) પચીશ દોષ રહિત [અને] ગુણ સહિત) નિ:શંકાદિ આઠ ગુણો સહિત (સમ્યગ્દરશ) સમ્યગ્દર્શનથી (સજૈ હૈં) ભૂષિત છે [તેમને] (ચરિતમોહવશ) અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉદયના વશે (લેશ) જરાપણ (સંજમ) સંયમ (ન) નથી (પૈ) તોપણ (સુરનાથ) દેવોના સ્વામી ઇન્દ્ર [તેમની] (જજૈ હૈં) પૂજા કરે છે. [તેઓ જોકે] (ગેહી) ગૃહસ્થ છે (પૈ) તોપણ (ગૃહમેં) ઘરમાં (ન રચૈ) રાચતા નથી. (જયોં) જેવીરીતે (કમલ) કમળ (જલતૈં) પાણીથી (ભિન્ન) અલગ (હૈ) રહે છે [તથા] (યથા) જેમ (કાદેમેં) કીચડમાં (હેમ) સુવર્ણ (અમલ) શુદ્ધ (હૈ) રહે છે [તેમ તેઓનો ઘરમાં] (નગરનારિકો)

વેશ્યાના (ધ્યાર યથા) પ્રેમની માફક ધ્યાર [હોય છે.]

ભાવાર્થ :- જે વિવેકી રૂપ દોષ રહિત અને અંગરૂપ ૮ ગુણ સહિત સમ્યગ્દર્શન ધારણ કરે છે તેને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયના તીવ્ર ઉદયમાં જોડવાથી જોકે સંયમભાવ લેશમાત્ર પણ હોતો નથી તોપણ ઇન્દ્ર વગેરે તેની પૂજા (આદર) કરે છે. જેવી રીતે પાણીમાં રહેવા છતાં કમળ પાણીથી અલિપ્ત રહે છે તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ ઘરમાં રહે છે તોપણ ગૃહસ્થપણામાં લેપાઈ જતો નથી, નિર્મોહ (ઉદાસી) રહે છે. જેવી રીતે વેશ્યાનો* પ્રેમ ફક્ત પૈસામાં જ હોય છે, મનુષ્ય ઉપર હોતો નથી તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિનો પ્રેમ સમ્યક્ત્વમાં જ હોય છે પણ ગૃહસ્થપણામાં હોતો નથી. વળી જેવી રીતે સોનું કાઢવમાં પડ્યું રહે છે છતાં નિર્મળ અને જુદું જ રહે છે તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ જોકે ગૃહસ્થદશામાં રહે છે તોપણ તેમાં રાચતો નથી, કારણ કે તે અને ત્યાજ્યx (છોડવાયોગ્ય) માને છે.*

‘અવ્રતી સમ્યગ્દષ્ટિની ઇન્દ્ર વગેરેથી પૂજા અને ગૃહસ્થપણામાં અપ્રીતિ.’

દોષ રહિત ગુણ સહિત સુધી જે, સમ્યગ્દરશ સજૈ હૈં;
ચરિતમોહવશ લેશ ન સંજમ, પૈ સુરનાથ જજૈ હૈં.
ગેહી પૈ ગૃહમેં ન રચૈં, જયોં જલતૈં ત્વિન્ન કમલ હૈ;
નગરનારિકો ધ્યાર યથા, કાદેમેં હેમ અમલ હૈ. ૧૫.

ત્રણ તો દષ્ટાંત દીધા. જુઓ ! ભાષા ફક્ત શુદ્ધિ વાપરી છે. સમજાય છે ? પાઠમાં ‘સુધી’ (છે), સમ્યગ્દષ્ટિ જ સુધી છે. સુધી એટલે સાચી બુદ્ધિવાળો છે. સમજાણું કાંઈ ? અને એ સાધ્યમાં છે, બાકી બધા અસાધ્યમાં છે.

* અહીં વેશ્યાના પ્રેમ સાથે ફક્ત અલિપ્ત માત્રની સરખામણી છે.

x વિષયાસક્ત: અપિ સદા સર્વારમ્મેષુ વર્તમાન: અપિ ।

મોહવિલાસ: एष: इति सर्व मन्यने हेयं ॥ ૩૧૪ ॥

* રોગીને ઔષધિસેવન અને કેદીને કારાગૃહ, એ પણ આના દષ્ટાંત છે.

આત્મા ચૈતન્યજ્યોત ભગવાન પૂર્ણાનંદનું ભાન જ્યાં (થયું), ભલે ગૃહસ્થાશ્રમમાં ચક્રવર્તીનું રાજ હોય, સમજાય છે ? ઘણા ભોગો હોય, ઇ હમણા કહેશે. અને વિષયાસક્ત પણ હોય. આસક્ત, હોં ! રુચિ જુદી અને આસક્ત જુદી (વસ્તુ છે). છતાં આત્મા અંદરમાં એ વિકલ્પથી પાર નિર્વિકલ્પ ભગવાનઆત્માની દૃષ્ટિ, અનુભવદૃષ્ટિ થઈ છે એવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને.. કહે છે, અમે બુદ્ધિમાન કહીએ છીએ. એ બુદ્ધિમાન છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? ઓછું જાણ્યું કે બહારનું વધારે જાણ્યું એની સાથે સંબંધ નથી. આહા..હા...!

‘(સુધી) બુદ્ધિમાન પુરુષ (ઉપર કહેલા) (દોષ રહિત)...’ ઉપર કોણ કીધા ? પચીસ દોષ કીધાં ને ? એવા ‘પચીસ દોષરહિત (અને) નિઃશંકાદિ આઠ ગુણ સહિત...’ એની સામે (આઠ ગુણ). શંકાદિ દોષ રહિત અને નિઃશંકાદિ ગુણ સહિત. ‘સમ્યગ્દર્શનથી (સજે હેં) ભૂષિત છે...’ સમ્યગ્દર્શનથી ભૂષિત છે. એ સમ્યગ્દર્શનના આભુષણથી જે સજિત છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ ?

‘(તેમને) ચારિત્રમોહવશ...’ આ શબ્દ પડ્યો છે. કર્મને કારણે નહિ. પણ ‘અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉદયના વશે...’ સમજાણું કાંઈ ? બીજી ચોકડીનો ઉદય છે એમાં એ તાબે થઈ ગયો છે, વશ છે. ભાઈ ! ચારિત્રમોહનો ઉદય છે એમાં એ વશ, તાબે થઈ ગયો છે. તાબે થાય છે, હોં ! પોતાથી, પરથી નહિ. એટલી ભાષા તેથી વાપરી, જુઓ ! કેટલી વિવેકી ભાષા છે ! કર્મને લઈને આરંભમાં પડ્યો છે અને વિષયની આસક્તિમાં પડ્યો છે એમ નથી. આત્માના આનંદની રુચિ છે, વિષયમાં આનંદ માનતો નથી, આરંભમાં આરંભ છે એ ઠીક કરું છું એવી રુચિ નથી. હિંસા, જૂઠું, વિષય વગેરે વેપાર-ધંધા, મોટા કરોડો-અબજોના ધંધા હોય, સમકિતીને !

મુમુક્ષુ :- ... ધંધો કરી શકે ?

ઉત્તર :- ધંધો હોય એટલે એની પાસે હોય એમ અહીં તો બતાવવું છે. હેં ? એની પાસે દેખાય કે આ મહાધંધા, વેપાર આવા કરે છે. વહાણવટીના મોટા વેપાર હોય. સમજાણું કાંઈ ? પણ આત્માના સ્વરૂપના આનંદના પ્રેમ આગળ કોઈ પ્રેમ લૂંટી જતું નથી, કોઈ ચીજમાં પ્રેમ આવતો નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

‘અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉદયના વશે...’ સમજાણું ? ‘તીવ્ર’ શબ્દ નથી વાપર્યો. ભાવાર્થમાં ‘તીવ્ર’ (શબ્દ) વાપર્યો છે. વશ છે. મૂળ તીવ્ર છે. તીવ્રનો અર્થ શું ? હજી પાંચમું આદિ આવ્યું નથી. ભાવાર્થમાં ‘તીવ્ર’ (શબ્દ) વાપર્યો છે ને ? મૂળ પાઠમાં પણ વાપર્યો છે. તીવ્રનો અર્થ કે એને જરી પણ મંદ (નથી), પંચમ ગુણસ્થાનને યોગ્ય જે જોઈએ એવું પણ હજી થયું નથી. કાંઈક આમ લાયકાત (જોઈએ તે નથી). અપ્રત્યાખ્યાન બીજી ચોકડીના ઉદયમાં તદ્દન જોડાઈ ગયો છે, વશ છે. વશ છે ઇ સમ્યગ્દર્શનનો દોષ નથી. એ ચારિત્રદોષ છે. બેય આકરા (છે). આસક્તિ અને રુચિ બેમાં મોટો અનંતગુણો ફેર છે. સમજાણું કાંઈ ?

વિષયોમાં રુચિ એ મિથ્યાત્વ છે અને વિષયોની આસક્તિ એ ચારિત્રદોષ છે. બેય આખી જુદી ચીજ છે. બાહ્યમાં વિષયોનો ત્યાગી હોય અને અંદર ઊંડે રાગની રુચિ પડી છે તે વિષયની જ એને રુચિ છે. કારણ કે રાગનું ફળ જ વિષય છે અને એનો ભોગવટો (છે). સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્માના આનંદની જ્યાં રુચિ નથી અને જેના રાગના, શુભરાગની, એક મંદ રાગની પણ રુચિ અને પ્રેમ છે એને રાગના ફળરૂપે વિષયો (મળે) એનો એને અંદર પ્રેમ છે જ. એને વિષય છૂટ્યા નથી. એને રાગનો પ્રેમ (છે). રાગ તો પરવસ્તુના લક્ષે થયેલો (છે) અને રાગના ફળ પણ પરવિષય મળે છે. સમજાણું કાંઈ ? રાગથી ભિન્ન આત્માના ભાનમાં સજિજત થયેલ છે.

બીજાઓ એમ કહે કે, આ શ્રીખંડ, પુરી ખાય અમે રોટલી ખાઈએ, ભાઈ ! આ સમકિતી અને હંમેશાં શિરો-પુરી ઉડાવે. અને અમે રોટલી ખાઈએ, છાશ-પાણી અને બે-ત્રણ આમ ખાઈએ. હવે, સાંભળને ભાઈ ! જેને રાગના વિકલ્પનો પ્રેમ અને રસનો ભોગ છે એના બાહ્યના ત્યાગમાં ગમે એટલો ત્યાગ વર્તતો હોય... સમજાણું કાંઈ ? એને મિથ્યાદષ્ટનો જ ભોગ છે. અને આત્મદર્શનની દષ્ટિમાં સંયોગની ક્રિયા કોઈ અઘાતિને કારણે ઘણી બની જાય અને ઘાતિકર્મના ઉદયમાં વશ થતાં આસક્તિ પણ થાય, છતાં એ ચારિત્રદોષ છે, મહાન અલ્પ દોષ છે, મહાન અલ્પ દોષ છે. આહા...હા...! એ બેના આંતરા પાડવા એ જગતને (કઠણ પડે). સ્વ અને પર વિવેક (જોઈએ). સમજાણું કાંઈ ?

કેટલાક એને બહાને એમ કહે કે, જુઓ ! સમકિતીને પણ આવા ભોગ હોય

છે ને ! ફલાણું હોય છે ને ! અમારે ચારિત્રમોહનો ઉદય છે માટે આ છે. મરી જઈશ. અંદર મીઠાશ પડી છે અને તું ચારિત્રમોહના ઉદયને વશ કહે છો (મરી જઈશ). સમજાય છે ? આમ આબરુ, વિષયભોગ આવતા અંદરમાં ગલગલીયા (થવા મંડે), ઊંડે મીઠાશ આવે છે. એ મીઠાશ મિથ્યાત્વની મીઠાશ છે. ઇ ભલે બહારમાં ઘણો બધો ત્યાગ હોય. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- એકને અલ્પ દોષ છે અને એકને મહાદોષ છે !

ઉત્તર :- એકને અલ્પ દોષ છે અને એકને મહા મિથ્યાત્વનો દોષ છે. એક જ ઘરમાં રહેલા કરોડોપતિના બે દીકરા હોય, લ્યો ! એ કો'ક કહેતું હતું કે, સમ્યગ્દષ્ટિનો પક્ષપાત છે. ભેર ભેર કરો છો, (એમ કહેતા હતા). પણ કાંઈ ભાન ન મળે. બાપા ! સમ્યગ્દર્શન એટલે શું ? ભાઈ ! એ તો પરમાત્માનો પુત્ર થઈ ગયો. હવે એને પરમાત્માનો વારસો લેવાની તૈયારી છે. આહા..હા...! કેવળજ્ઞાન ! ઇ આગળ કહેશે, જુઓ ! સમ્યગ્દર્શન તો મોક્ષમહેલની પહેલી સીડી છે. મોક્ષમહેલની પ્રથમ સીડી. ઇ સત્તરમા શ્લોકમાં છે, આનો છેલ્લો શ્લોક છે ને ? ત્રીજી (ઢાળનો).

મોક્ષમહેલની પરથમ સીડી, યા વિન જ્ઞાન ચરિત્રા;

સમ્યક્તા ન લહે, સો દર્શન ધારો ભવ્ય પવિત્રા.

પવિત્રતા.. પવિત્રતા.. પવિત્રતા. આહા..હા...! અરે...! ભાઈ ! કહે છે, ચારિત્રમોહના અંતર ઉદયના વશે પડ્યો છતાં 'જરાપણ સંયમ નથી...' જરા પણ, ભાષા કેટલી વાપરી છે ? લેશ પણ સંયમ નથી. આહા...! અરે...! સંયમ નથી. અસ્થિરતાનો નથી. બાકી આખો લોકાલોકનો સંયમ દષ્ટિમાં નિષેધ થઈ ગયો છે. સમજાણું કાંઈ ? ઇ વાત એ માટે તો અહીં કહે છે.

'જરાપણ સંયમ નથી તોપણ (સુરનાથ)...' દેવના ઇન્દ્રો. ઇન્દ્રો આવીને સેવા કરે. આમાં લખ્યું છે, હોં ! ચિત્રમાં કર્યું છે, ચિત્રમાં કર્યું છે. ચિત્ર બધા કર્યા

છે. આ ચિત્ર કર્યું છે, જુઓ ! સમકિતી બેઠો છે, લૂગડાં પહેરેલા છે, હોં ! છે એમાં ? ઇન્દ્ર આવીને હાથ જોડે છે, જુઓ ! ઓ..હો...! ધન્ય અવતાર.. ધન્ય અવતાર.. ધન્ય અવતાર ! ભવના કર્યા અભાવ, ધન્ય અવતાર તારા...! ભવનો કર્યો અભાવ એ તારો અવતાર. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? લ્યો, આ ઇન્દ્ર તો ત્રણ જ્ઞાનના ધણી છે, સમકિતી છે તોપણ ઓ..હો...! મનુષ્યપણામાં જે આત્મદર્શન પામ્યા (તેમને ધન્ય છે). સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દર્શન (પામ્યા પછી) જરા પણ સંયમ ન હોય. અજ્ઞાની (કહે), અમે તો લૂખું ખાઈએ છીએ, છાશ પીએ છીએ, બે દ્રવ્ય ઓછા કરીએ છીએ, હેઠે સૂઈએ છીએ, ગોદડામાં સૂઈએ છીએ. શું છે તારે ? અને આ તો આવું કરે છે, ફલાણું કરે છે.

એક ફેરી નહોતું કહ્યું ? ઘણા વર્ષ પહેલા (એક ભાઈએ) પૂછ્યું હતું, મહારાજ ! આ બધા બે બે ગાદલા રેશમના ગાદલા ઉપર સૂવે એને તમે કહો કે નિર્જરા થાય, એને ધર્મ થાય. કીધું, સૂવાથી ધર્મ થાય એમ કીધું હતું ? અને અમે અહીં હેઠે સૂઈએ, ગાદલું જૂનું હોય (તો તમે કહો), તમે મિથ્યાદષ્ટિ છો, તમને એમાં ગૃહિ છે. ભાઈ ! (એક ભાઈએ) પૂછ્યું હતું. પહેલેથી હોંશિયાર માણસ છે. આમ બુદ્ધિમાં પહેલેથી તર્ક (કરે). કીધું, બાપા ! એ બે ગાદલે સૂતો નથી. એ તો આત્માના આનંદમાં પડ્યો છે. એને બહારની આસક્તિ ભલે હોય પણ અંદર રુચિ નથી. ત્રણકાળ ત્રણલોકની રુચિ ઊડી ગઈ છે, ફડાક દઈને.. ! એક સમયમાં ઊડી ગઈ છે. આનંદના પ્રેમ જ્યાં જાગ્યા, અનુભવ (થયો તો) એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક દષ્ટિમાંથી ખસી ગયા. અજ્ઞાની બહારથી હજારો રાણીનો ત્યાગ કરીને બહારથી ખાતો-પીતો ન હોય અને ઓછું ખાતો હોય અને ઓછું બોલતો હોય અને કોઈની પ્રકૃતિ એવી હોય કે, હળવે હળવે બોલવાનું થાય, એથી કાંઈ વસ્તુ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

જેને ભગવાનઆત્મા નજરે પડ્યો નથી અને રાગ ને પુણ્યના વર્તનોમાં જેની બુદ્ધિ-એકત્વ વર્તે છે એવા મિથ્યાદષ્ટિ જીવ કરતાં સમ્યગ્દષ્ટિને ઇન્દ્રો આવી પૂજે છે. લ્યો, આ અવિરતી છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? બહુમાન આપે છે કે ઓ..હો...! મનુષ્યપણે તમે આવા કામ કર્યા. અમે તો દેવ છીએ. ભગવાનનો જોગ હતો, અમે તો ધર્મ પામ્યા. તમે આ..હા...! સાધર્મી તરીકે એને બહુ પ્રેમ આવે છે. સમજાણું

કાંઈ ? અરે..! આવા માંસના ઢીંગલામાં આત્માને જાણ્યો, આવા શરીરમાં રોગ અને આવામાં (તમે આત્મા જાણ્યો). અમે તો વૈક્રિયક શરીરના ઘણી, પૂર્વના પુણ્ય પણ ઘણા અને અમે તો પવિત્રતા લઈને આવ્યા છીએ. જુઓને ! પાછો શબ્દ કેવો વાપર્યો છે !

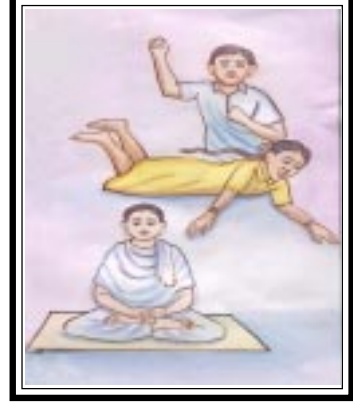
‘ચરિતમોહવશ લેશ ન સંજમ, પૈ સુરનાથ જજૈ હૈં.’ છતાં દેવોનો સ્વામી ઇન્દ્ર જજૈ નામ પૂજા કરે છે એટલે બહુમાન કરે છે. બહુમાન કરે છે, ઓ..હો...! અરે..! ભંગી હોય અને આત્મજ્ઞાન હોય, ભંગી ! આત્મદર્શન (હોય) અને ભંગી હોય. ઘરમાં કાંઈ ન મળે, બાયડી કાળીકુબડી હોય, છોકરાના ઠેકાણા ન હોય. રહેવાના બંગલા શાના હોય ? સાંઠીકડા નાખ્યા હોય, સાંઠીકડા. થોડા આમ સાંઠીકડા અને થોડા આમ સાંઠીકડા. માથેથી વીંછી પડતા હોય. (આ ભાઈને ત્યાં) બેઠા હતા ને એક ફેરી વીંછી પડ્યો. (એક ભાઈ) અને અમે બે બેઠા હતા અને વાંચતા હતા અને વચ્ચે વીંછી પડ્યો. લ્યો ! આવડો મોટો, હોં ! ચકલા જેવો. એક ફેરી હું ઓરડીમાં ઉઘાડો બેઠો હતો અને ઉપરથી આમ પડ્યો. આવડો (મોટો) વીંછી. કારણ કે જૂનું મકાન છે ને ! બે વીંછી. જૂનું (મકાન) ઘણું ને ! આ તો હજી દેખાવ પણ ઠીક છે. ન્યાં તો કોર્ટ હતી. (બાકી) તો સમજવા જેવા. અમે એક મકાન જોયું હતું. ઉતર્યા હતા ને ન્યાં ? ‘મોરબી’ની આની કોર એક મકાન હતું. વેલા. વેલાના મકાનમાં ઉતર્યા હતા. મકાન સમજવા જેવું હતું. એ તો એકવાર ઇ હોય ને એકવાર આ હોય. ત્યાં ‘સરા’ ગયા હતા ને, ‘સરા’ ? સાંઠીકડા. હમણા પડશે કાંઈક અંદરથી, એવું બધું (હતું). સમ્યગ્દષ્ટિને બહારમાં એવું પણ હોય. દેવ આવીને પૂજે, બહુમાન આપે એમ અહીં કહે છે. આહા..હા...! બહારના સંયોગની અપેક્ષા છે નહિ.

એકલો સ્વભાવ ત્રિદાનંદ જેને રુચ્યો છે, જેણે ભવના અભાવ કર્યા, એને હવે ભવ છે નહિ. એ તો થોડો રાગ (હોય અને) એકાદ-બે (ભવ હોય એ જુદી વાત છે). સમજાણું કાંઈ ? આ સમ્યગ્દર્શનની મહિમા કહે છે. સમ્યગ્દર્શન એટલે શું અને એનું મહિમા એટલે શું ? એનું સ્વરૂપ શું ? સમજાણું ? ‘ઇન્દ્ર (જજૈ હૈં).’

‘ગૃહસ્થ છે,...’ જોયું ? ગૃહસ્થમાં રહ્યા છે. બાયડી, છોકરા હોય, કુટુંબ હોય. સમજાય છે કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિ હોય. બાયડી હોય, છોકરા હોય, કુટુંબ હોય, વેપાર

હોય, ધંધા હોય. જુઓ ! ગૃહસ્થ છે ને ? ‘ગૃહસ્થ છે તોપણ ઘરમાં રાચતા નથી.’ અંદર રાગમાં રુચિ જરીયે નથી. આહા...હા...! એ સમજાય છે ? સમ્યગ્દર્શનમાં સ્વ-પરનો વિવેક થયો છે એટલે પરનો પ્રેમ, પોતાથી ભિન્નમાં પ્રેમ અંદરમાં ઊડી ગયો છે, આખા લોકનો પ્રેમ ઊડી ગયો છે.

સ્વ-પરનું જ્ઞાન છે ને ? સ્વ-પર કોને કહેવા ? ભગવાનઆત્મા અનાકુળ શાંતરસનું સ્વરૂપ તે સ્વ અને વિકલ્પથી માંડી અને પુણ્ય-પાપથી માંડી આખી દુનિયા તે પર. આહા...હા...! અંતરમાંથી લોકાલોકનો ત્યાગ દષ્ટિમાંથી થઈ ગયો છે અને ભગવાન પરમાત્મા અનંત અનંત કેવળજ્ઞાનનો કંઈ ભગવાનઆત્મા આદરમાં આવી ગયો છે, પણ અસ્થિરતામાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યો હોય.. સમજાય છે ? તો કહે છે, ગૃહસ્થમાં હોય. આદમી હોય તો બૈરાં પણ હોય અને બૈરાં હોય તો એને ધણી પણ હોય, પુરુષ પણ હોય, પણ રાચતો નથી. સમજાણું કાંઈ ? અરે...! અમારા આનંદ જ્યાં જોયા એ ઘરમાં અમે જવા માગીએ કે આમાં આવવા માગીએ ? સમજાય છે કાંઈ ? આહા...હા...!

‘રાચતા નથી.’ ગૃહસ્થાશ્રમમાં ક્યાંય એનું દિલ ઠરતું નથી, ક્યાંય મન ઠરતું નથી. ઠર્યું છે ત્યાંથી ખસતું નથી. સમજાણું કાંઈ ? આઠ વર્ષની બાલિકા સમ્યગ્દષ્ટિ હોય. આઠ વર્ષની કન્યા ! સમજાણું કાંઈ ? નિર્વિકલ્પ દષ્ટિ અનુભવ (થયા હોય). ઘરમાં એના માતા-પિતા પણ કહે, દીકરી ! ધન્ય છે તને ! તારા અવતારને ધન્ય છે ! સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- અમારે સાંભળીને રાજી રહેવું ને ?

ઉત્તર :- સાંભળીને રાજી રહેવું એટલે ? સમજવું, એને સમજવું. એટલે શું ? એનો ખુલાસો કરો તો કહીએ. સમજાણું કાંઈ ?

‘રાચતા નથી. જેવી રીતે...’ હવે ત્રણ દષ્ટાંત આપે છે. આ...હા...! બહારનો બીજો કાંઈ ત્યાગ નથી, એમ કહે છે. અને રાગ પણ હજી આસક્તિનો, વિષય અને ભોગનો વર્તે છે. અંદર દષ્ટિમાં ઠરી ગયેલ છે. ક્યાંય રસ નથી, રસ નથી. કોની પેઠે ? ‘કમળ

પાણીથી અલગ રહે છે...' દાખલો આપે છે. કમળ અને જળ. કમળ અને જળ બે તદ્દન જુદાં છે. એમ આત્મા અને જ્ઞાન, આત્મદર્શી એને અને આ બધી બાહ્ય ચીજો તદ્દન ભિન્ન ભાસે છે. જેને ભિન્ન ભાસ્યા તેમાં અહંપણું કેમ આવે ? જેમાં સ્વ ભાસ્યું એમાં એની અંતરની મહાસત્તાનું અસ્તિત્વપણું કેમ ખસે ? સમજાણું કાંઈ ?

‘કમળ પાણીથી અલગ...' છે ને ?

શાસ્ત્રમાં દાખલો આપ્યો છે ને ? આમ પાણી અડેલું દેખાય, કમળને અડેલું (દેખાય). એ કમળના રૂંવાટાં એવા હોય છે ને કે પાણી એને અડ્યું જ નથી, અડ્યું જ નથી. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? એમ ચૈતન્ય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને... આમાં નથી આવતું ? આમ સાધારણ ભાષા નથી આવતી ? તમે બોલતા નથી ? ‘સમ્યગ્દષ્ટિ જીવડો કરે કુટુંબ પ્રતિપાલ’ એ બધું બોલતા હતા કે નહિ ?

‘સમ્યગ્દષ્ટિ જીવડો કરે કુટુંબ પ્રતિપાલ, અંતરંગ સે ન્યારો રહે, જ્યોં ધાઉ ખીલાવે બાલ’ એ બાળક મારી જંઘાનો નહિ. હું તો એને પાળનાર છું. મને પચીસ-ત્રીસ (રૂપિયા) જે આપવા હોય એ આપે. મોટો થાય એટલે એ મારું પોષણ કરશે એમ એ માનતી નથી. છતાં દીકરાને જેમ સાચવે એવી રીતે નવરાવે, ધવરાવે, ખવડાવે, સૂવડાવે, રમાડે. સમજાય છે ? અંદરમાં કાંઈ ન મળે. મારો દીકરો જ નથી ને. આહા..હા...! પાણી બોલે પણ ખરી, બેટા ! તને કેમ છે ? દીકરા ! મારું આમ છે. એમ કહે કે નહિ ? અંદરમાં કાંઈ લેવાદેવા ન મળે. સમજાણું ? ‘ધાઉ ખીલાવે બાલ’ એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જગતના ખેલમાં ઊભો દેખાય (છતાં) અંદરમાં એને ખેલના પ્રેમ નથી. આહા..હા...! સમજાણું ?

‘કીચડમાં સુવર્ણ...' એ કાદવમાં સુવર્ણ સો વર્ષ રહે (તોપણ) એને કાટ લાગે નહિ. હજારો વર્ષ રહે તો કાદવ જેને એક સમય લાગે નહિ, એને કોઈ દી ન લાગે. સોનું કાદવમાં પડ્યું (હોય). કેવો ચીકણો કાદવ, હોં ! આમ દરિયાના.. આવે છે

ને ? શું કહેવાય આ ? સિમેન્ટ. એવા કાદવ. એ કાદવમાં પડ્યા પણ સોનાને કાંઈ કાટ ચડતા હશે ? ભાઈ ! આહા..હા..! એમ જ્યાં આત્માની દૃષ્ટિ, નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન ભાન થયા (તો) કહે છે, કીચડમાં જેમ સોનું શુદ્ધ રહે છે એમ દરેક પ્રસંગમાં સંસારમાં રહ્યા છતાં એને લેપ લાગતો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘સમયસાર નાટક’માં તો એક ઠેકાણે બહુ કહ્યું છે. ચાલે છે તો કહે છે કે, એ પોતે સ્થિર છે. બોલે છે તો કહે છે કે, મૌન છે. એવું આવે છે ને ? એક ઠેકાણે આવે છે. સમજાણું ? એ વિકલ્પો આવે છે એ ખરી જાય છે. આહા..હા..! અજ્ઞાની બાહ્ય ત્યાગ કરીને બેઠો હોય એમાં એને અંદરમાં રાગના પ્રેમમાં પડ્યો (છે) એને સમયે સમયે અનંત સંસાર વધતો જાય છે. અનંત એટલે કે મિથ્યાત્વ. મિથ્યાત્વની સાથે સંબંધ કરનારો અનંતાનુબંધી, એ પુષ્ટ થતું જાય છે. સંસાર બીજો ક્યો વળી ?

કીચડમાં જેમ સોનું શુદ્ધ રહે છે એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ લેપ લાગતો નથી. ‘(તેમ તેઓ ઘરમાં) (નગરનારિકો) વેશ્યાના (પ્યાર યથા)...’ દેખો ! દાખલો આપ્યો. દાખલામાં શું ? વેશ્યાનો પ્યાર. વેશ્યાને પૈસાની સોબત છે. પૈસા દેનારો એક ભંગ્યો આવે તોપણ રમે પણ ઊંડાણમાં એને પ્રેમ નથી. આ તો એક દાખલો આપ્યો છે, હોં ! ઇ કહેશે. વેશ્યાનો પ્રેમ ફક્ત પૈસામાં હોય છે. સમજાણું ? એને મનુષ્ય ઉપર પ્રેમ હોતો નથી. ઇ મનુષ્ય જે આવ્યો એના ઉપર પ્રેમ હોતો નથી, એને પૈસા ઉપર (પ્રેમ) છે. એમ ધર્મીને આનંદ ઉપર પ્રેમ છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો પ્રેમ છે. જગતની કોઈ ચીજની અંદર રુચિ નથી. સમજાણું કાંઈ ? હેડે ખુલાસો કર્યો છે, હોં ! ‘અહીં વેશ્યાના પ્રેમ સાથે ફક્ત અલિપ્ત માત્રની સરખામણી છે.’ (કોઈને એમ થાય કે) આવી ઉપમા કેમ આપી ? આવી ઉપમા કેમ આપી ? ઉપમામાં સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરવો છે. વેશ્યા પૈસા દેનાર હોય (અને) ત્રણ હજાર આપે તો ભંગ્યો હોય તો એની સાથે રમે. એને છે કાંઈ ? રમે છે એટલે પ્રેમ કોનો છે ? ભંગ્યાનો છે ? માણસનો છે ? ઇ દૃષ્ટાંત છે. એમ જ્ઞાનીને આત્માના આનંદ આગળ બીજામાં ક્યાંય પ્રેમ આવતો નથી. ક્યાંય મન ઠરતું નથી, મન ક્યાંય વિશ્રામ પામતું નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

‘નગરનારિ...’ નગરનારિ કહેવાણી. કારણ કે કોઈ એક ઘરની નારી નથી, એમ.

ભાષા એવી વાપરી છે ને ? નગરની નારી. એટલે જે કોઈ માણસ આવે એની સ્ત્રી, એમ. એનો જેમ પ્યાર-પ્રેમ છે એની માફક પ્રેમ હોય છે. એને જેમ અંદર પ્રેમ નથી એમ ધર્માત્માને કુટુંબમાં, શરીરમાં, કર્મમાં (પ્રેમ નથી). બહારથી જુઓ તો ઓહો..હો..! એવા ઘરે કરોડોના, અબજોના ખર્ચ થતા હોય, ઘરે છોકરાના લગ્ન થતા હોય.. સમજાય છે ? આમ દાગીના પહેરીને પોતે બેઠો હોય, દાગીના પેલાને (પહેરાવ્યા) હોય, ઘોડેસવાર, હાથીઓ (હોય). ચક્રવર્તીને ૮૪ લાખ હાથી (હોય). એના ચક્રવર્તીના પોતાના લગ્ન હોય ત્યારે કેટલું હોય ? અથવા છોકરાના લગ્ન હોય એને કેટલો વૈભવ હોય ? સમજાણું ? ઇ તો અઘાતિના ઉદયનો સંયોગ છે. સ્વરૂપ અને રાગ વચ્ચે ઘા પડી ગયા છે, રાગ અને સ્વભાવ વચ્ચે ઘા પડી ગયો છે, ભેદ પડી ગયો છે. ભેદ થયો એ હવે અભેદ થાય નહિ, એમ કહે છે. રાગ અને પર પ્રત્યેથી જ્યાં ભેદજ્ઞાન થયા એને બહારની ચીજ લાખ, કરોડ હોય અને કદાચિત્ આસક્તિ પણ હોય, પણ એ આસક્તિ અને પરથી જેને અંદર ભેદ પડી ગયો છે. સમજાણું કાંઈ ?

ભાવાર્થ :- ‘જે વિવેકી રૂપ દોષ રહિત...’ એ રૂપ દોષ થયા ને ? ‘અને અંગરૂપ આઠ ગુણ સહિત સમ્યગ્દર્શન ધારણ કરે છે તેને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયના તીવ્ર ઉદયમાં જોડાવાથી...’ એવો શબ્દ એમાં છે. એ અપેક્ષાથી (વાત) છે. ‘જોકે સંયમભાવ લેશમાત્ર પણ હોતો નથી...’ એમ સિદ્ધ કરવું છે. સંયમનો અંશ પણ નથી એથી અપ્રત્યાખ્યાનની તીવ્રતા છે, એમ કહેવું છે. ‘તોપણ ઇન્દ્ર વગેરે...’ ઇન્દ્ર વગેરે, હોં ! ઇન્દ્ર મોટો હોય એ તો દષ્ટાંતમાં આપ્યો છે. સુરનાથ જજૈ હેં. દષ્ટાંતમાં ઇન્દ્ર આપ્યા પણ મોટા નગરશેઠ અબજોપતિ (હોય એ આવીને પૂજે). સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! એક ભંગીની દીકરી અનુભવ પામીને સમ્યગ્દર્શન પામી હોય અને એને ખબર પડે તો અબજોપતિ (ત્યાં જાય), ઓ..હો...! માતા ! પેલી પાછી પરણવાની હોય, હોં ! ભાઈ !

અગમ પ્યાલા પિઓ મતવાલા, ચિન્હી અધ્યાત્મ વાસા,

આનંદઘન ચેતન વહૈ ખેલે, દેખે લોક તમાસા.

કહે છે, એને ઇન્દ્ર આદિથી માંડીને (બધા નમે છે). ઇન્દ્ર (કહીને) મોટામાં મોટી વાત કરી. ગામના નગરશેઠ હો, રાજા હો, દિવાન હો... સમજાણું ? સમ્યગ્દષ્ટિને

આદર કરે છે, બહુમાન આપે છે. ધન્ય.. ધન્ય..! એવું સમ્યગ્દર્શનનું માહાત્મ્ય છે. સમજાણું કાંઈ ? થોડામાં ઘણું ભરી દીધું છે ને !

‘જેવી રીતે પાણીમાં રહેવા છતાં કમળ પાણીથી અલિપ્ત રહે છે...’ લેપાતું નથી. ‘તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ ઘરમાં રહે છે તોપણ ગૃહસ્થપણામાં લેપાઈ જતો નથી, નિર્મોહ (ઉદાસી) રહે છે.’ નિર્મોહ રહે છે. આહા..હા...! નાળિયેરના કાચલામાં ગોટો છૂટો રહે એમ છૂટો ગોટો રહે છે, કહે છે.

‘જેવી રીતે વેશ્યાનો પ્રેમ ફક્ત પૈસામાં જ હોય છે, મનુષ્ય ઉપર હોતો નથી તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિનો પ્રેમ સમ્યક્ત્વમાં જ હોય છે પણ ગૃહસ્થપણામાં હોતો નથી.’ એમ કહે છે. ‘જેવી રીતે સોનું કાદવમાં પડ્યું રહે છે છતાં નિર્મળ અને જુદું જ રહે છે...’ જુદું અને નિર્મળ બેય. ‘તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ જોકે ગૃહસ્થદશામાં રહે છે તોપણ તેમાં રાચતો નથી, કારણ કે તે એને ત્યાજ્ય માને છે.’ હેય માને છે, છોડવા યોગ્ય માને છે. છોડવા યોગ્ય માને એના પ્રેમ શા ? સમજાણું કાંઈ ? નીચે ‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’ની ગાથા (આપી છે).

વિષયાસક્તઃ અપિ સદા સર્વારમ્બેષુ વર્તમાનઃ અપિ ।

મોહવિલાસઃ ઇષઃ ઇતિ સર્વ મન્યને હેયં ।।૩૧૪।।

જુઓ ! એ ‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’ની ગાથા છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વિષયાસક્ત હોવા છતાં ‘સદા સર્વારમ્બેષુ’ તે જીવ ‘સર્વારમ્બેષુ’ બધા પ્રકારના જે સંસારના આરંભ છે, એને યોગ્ય, હોં ! ‘વર્તમાનઃ અપિ’ વર્તમાન વર્તતો છતાં. ‘મોહવિલાસઃ ઇષઃ’ એ તો મોહનો વિલાસ છે, મારો નહિ. સમજાણું ? આ મારું સ્વરૂપ નહિ. ‘ઇતિ સર્વ મન્યને હેયં’ સમજાણું ? શું અર્થ કર્યો છે એમાં ? મોહવિલાસ. ૩૧૪ છે ને ? મોહવિલાસ. મોહનીયકર્મ વિલાસ. ‘વિલસનમ્’ એ ચેષ્ટા છે, મારું સ્વરૂપ નથી.

‘સર્વ વિષયાદિ કર્મ હેયં ત્યાજ્યં મન્યતે પ્રત્યક્ષ મોહવિલાસ મોહનીયકર્મ વિલાસ વિલસનમ્ ચેષ્ટા ।’ મારી ચેષ્ટા નહિ, આત્મસ્વભાવની ચેષ્ટા નહિ. સમજાણું ? ‘પુત્ર કલત્ર ધનધાન્ય સુવર્ણ ગૃહાદિ પરદ્રવ્યં સર્વવસ્તુ ત્યાજ્ય મન્યતે, જાનાતિ મન્યુતે । સદા નિરંતરો વિષયાસક્તોપિ’ જુઓ ! ન્યાં સદા નાખી દીધું છે. પાઠમાં સદા છે

ને ? ‘इन्द्रियाणांविशेषो आसक्तिप्रीतिगतोऽपि .. विरक्तसन् सर्व हेयं परवस्तु त्याज्यं’
સ્વ અને પરના જ્યાં વિવેક છે અને પરનો વિવેક ન હોય એને પરનો પ્રેમ હોય.
પર અને સ્વનો જ્યાં વિવેક થયો ત્યાં સ્વના પ્રેમમાં પરનો વિવેક કેમ રહે ? તો
સ્વ અને પરનો એને અંતરમાં વિવેક થયો નથી. ‘सर्व आरंभेषुअसिमसिकृषिपशुपालनादि
वर्तमानोऽपि’ પશુ પાલન આદિ બધું કહ્યું. ‘सर्वव्यापारकरोऽपि सर्वहेयं भरतचक्रीवत्
मन्यते’ દાખલો આપ્યો છે. ‘ભરત’ ચક્રવર્તીવત માને છે. શું કહે છે ? ‘अपिशब्दा
सर्वआगमेषु’ પ્રવર્તમાન કહ્યું પણ ‘विरक्तएव सर्वहेयं मन्यते’. પ્રવર્તમાન કહ્યું પણ
विरक्त લેવું પાછું. એમ કહે છે, એમ ગુલાંટ ખાય છે. સમજાણું ? જુઓ ! એનો
દાખલો આપ્યો છે. ‘धात्रिबालासतिनाथपद्मिनीजलबिन्दुवत’ એવા દાખલા આપ્યા છે.
धात्रि સમજ્યા ને ? માતા, સતિ, નાથ, પદ્મિની, જલબિન્દુવત. ‘... आभासम भुंजनम्
राज्यं ...’ બહારથી ભોક્તા દેખાય છે. ઠીક ઠીક ટીકા કરી છે. આ ગાથા છે.

જેને છોડવા યોગ્ય માને. હાથમાં સર્પ ઝાલ્યો છે એ કાંઈ પ્રેમથી (ઝાલ્યો) નથી,
છોડવા માટે છે. ઓ..હો...! જેને આત્માના આનંદની પ્રેમ-રુચિ થઈ એને આસક્તિ
આદિ બધી ચીજો છોડવા લાયક છે એથી તેનો એને લેપ લાગતો નથી. સમજાણું
કાંઈ ? હવે એની મહિમા કહેશે. એ જીવ ક્યાં ક્યાં ન ઊપજે એ વાત કરશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા વદ ૪, બુધવાર
તા. ૯-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૧૫ થી ૧૭. પ્રવચન નંબર-૨૧

ત્રીજી ઢાળાની પંદરમી ગાથા ચાલી ને ? જુઓ ! છેલ્લે એમાં કહ્યું કે, જે કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલા છ દ્રવ્ય અને નવ તત્ત્વોમાંથી પોતાનો આત્મા એકસ્વરૂપે અનંત ગુણનો પિંડ, એને રાગથી ભિન્ન કરીને અંતર અનુભવમાં પ્રતીતિ કરવી એનું નામ સમ્યગ્દર્શન-ધર્મની પહેલી સીડી છે. એ હમણા ૧૭ (મી ગાથામાં) આવશે. સમજાણું ? એ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત (થયેલા જીવને) ચારિત્રમોહના ઉદયને વશ થતાં વિષયાસક્તિ ભોગાસક્તિ આરંભના પરિણામ હોવા છતાં તે સમ્યગ્દષ્ટિને દેવના ઇન્દ્રો પણ એને આદરે છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ ઝીણું. આવો વિષયકષાય, એવા ત્રણ કષાયના પરિણામ સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે. એથી એને તાબે વિષયની આસક્તિ હોય છે અને આરંભ, પરિગ્રહ પણ અંદર ત્રણ કષાયના પરિણામ ઘણા હોય છે. ત્રણ કષાયના (પરિણામ). છતાં અનંતાનુબંધીના ક્રોધ, માન, માયા, લોભનો ભાવ નથી. તેથી તે વિકારનું સ્વામીપણું નથી અને અનંત ગુણનો ચૈતન્યપિંડ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલો, જોયેલો એવો આત્મા એ આત્માને અંતરમાં દર્શન-શ્રદ્ધા નિર્વિકલ્પ પ્રતીતમાં લેતાં અનંતાનુબંધીનો અભાવ થતાં એને આત્માની શાંતિ અને આનંદના અનુભવમાં ત્રણ કષાયને વશ હોવા છતાં દેવ તેને પૂજે છે. એવું એ સમ્યગ્દર્શનનું માહાત્મ્ય છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- પહેલામાં પહેલો ધર્મ આ.

ઉત્તર :- પહેલામાં પહેલો ધર્મ ઇ. ઇ આમાં હમણા કહેશે. સમ્યગ્દર્શન શું છે ? એ ચીજ કેમ કહેવાય ? અન્યમત્તિમાં જૈન સિવાય તો ક્યાંય એ વાત તો ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં હોઈ શકે નહિ.

સમ્યગ્દષ્ટિ કુદેવ, કુગુરુ, કુશાસ્ત્રને તો અભ્યંતરમાં કોઈ રીતે માને નહિ, એનો આદર કરે નહિ, એનો વિનય કરે નહિ, એનું બહુમાન કરે નહિ. એ તો વ્યવહાર

સમ્યગ્દર્શનમાં (એવું હોય છે). નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનમાં તો આત્મા એક સ્વરૂપે અખંડ આનંદ અનંત ગુણસ્વરૂપે એકરૂપ, હોં ! એની અંતરમાં નિર્વિકલ્પ રાગરહિતની અનુભવ થઈને પ્રતીતિ (થઈ તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન). એની સાથે વ્યવહાર સમકિતમાં કુદેવ, કુગુરુ-કુશાસ્ત્રને આદરે નહિ, સેવે નહિ, બહુમાન કરે નહિ, એનું બહુમાન એને અંતરમાં થાય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એવા જીવને...

અહીં તો એમ કીધું ને ?

દોષ રહિત ગુણ સહિત સુધી જે, સમ્યગ્દરશ સજૈ હૈં;

ચરિતમોહવશ લેશ ન સંજમ, પૈ સુરનાથ જજૈ હૈં.

પણ અન્યાય ન હોય, હોં ! એને અન્યાયના એવા કર્તવ્ય ન હોય. એ અનંતાનુબંધી ગયો છે એથી આત્મદર્શીને અનંતાનુબંધીને યોગ્ય જે અન્યાયના કાર્ય (હોય) એવા કાર્ય એને ન હોય. ‘ભાવ દીપિકા’માં ‘દીપચંદ્રજી’એ એનો વિસ્તાર બહુ લીધો છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘ચરિતમોહવશ લેશ...’ સંયમના સ્થાન જે કહેવાય. સંયમના સ્થાન, હોં ! બીજા કષાયના, ત્રીજા કષાયનો અભાવ થઈને જે સંયમ સ્થાન કહેવાય તે સંયમ સ્થાન એને નથી. પણ સ્વરૂપમાં દષ્ટિપૂર્વક સ્વરૂપાયરણ છે તે અહીં નથી લીધું. કેમકે સંયમનું વજન આગળ લેશે. ચારિત્રના ભાગમાં સંયમનું વજન આપશે. સ્વરૂપાયરણ એટલે સંયમનું સ્વરૂપાયરણ કેવું હોય એની વ્યાખ્યા આગળ કરશે. અહીંયાં સંયમના સ્થાનરૂપી સંયમ નથી એને એને સ્વરૂપાયરણ નથી કહ્યું, એટલું અહીંયાં કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ‘સીતાજી’ને અન્યાય નહોતો થયો ?

ઉત્તર :- એ અન્યાય નથી. એને લોકની લાઈનમાં હજી એટલો રાગ હતો. એ રાગને લઈને લૌકિક એટલું હોય છે. આનંદનો અનુભવ જ્ઞાનમાં વર્તે છે. અરે..! આ આત્માનો અતીન્દ્રિય આનંદ... સમ્યગ્દર્શનમાં, હોં ! તેથી એને ક્યાંય આનંદનો સંતોષ થાય એવી એને પ્રીતિ અને રુચિ થતી નથી. વાત આ છે જરી. સમજાણું ?

કહે છે, ‘સુરનાથ જજૈ હૈં.’ પણ એથી કરીને એને એમાં ગૃહિ છે, એકાકાર છે,

એમાં વિષયભોગમાં (તન્મય છે એમ નથી). આમ લોકો કહે છે ને કે, અમારે ક્રમમાં આવ્યું હોય તો ? ભાઈ ! એમ ન હોય. જેને ક્રમમાં આવ્યું હોય એવી જેની માન્યતા છે એને તો મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી ટળી ગયો હોય છે. સમજાય છે આમાં ? જેને ક્રમમાં આવેલી વાત (છે), એમ જે માને એને તો મિથ્યાત્વ એટલે ભ્રમણા અને અનંતાનુબંધી ટળી ગયા છે. સમજાણું કાંઈ ? એને આત્માનો અનુભવ પ્રતીતિ અને આત્માનો આનંદ આવ્યો છે એ આનંદ પાસે એ ક્રમબદ્ધ આવે એને જાણે છે એમ કહેવામાં આવે છે.

અજ્ઞાની થઈને (એમ કહે કે), અમારે ક્રમમાં આમ આવવાનું હતું (તો એ બરાબર નથી). આ જુઓ ! સમકિતીને સંયમ નથી. માટે અમારે પણ આવો તીવ્ર અસંયમ હોય કે આવું હોય તો એને શું બાદ ? એમ ન હોય, એમ ન હોય. સમ્યગ્દર્શનમાં તો આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદની દૃષ્ટિ વર્તે છે. સમજાણું કાંઈ ? આ તો જરી વિચાર શું આવ્યો ? કે, લેશ સંયમ નથી માટે કોઈ (એમ કહે કે) એવા અમારા ક્રમમાં આવા પરસ્ત્રીના ભોગ આવ્યા. સમજાય છે ? માંસ ખાવાની ક્રિયા કે એવી થાય તો (તે કહે) ક્રમમાં (થાય). નથી સમજતો, એ વસ્તુને સમજતો નથી. સમજાણું કાંઈ ?

જેને ક્રમબદ્ધની પર્યાયનો નિશ્ચય થયો છે.. અહીં તો ક્રમબદ્ધને નામે સ્વચ્છંદ સેવે, આ બહાને (સેવે) એમ ન હોય (એમ કહેવું છે). સમજાણું કાંઈ ? ક્રમબદ્ધમાં એ ન હોય, એમ મારું (કહેવું છે), હજી તો એ સિદ્ધ કરવું છે. સમ્યગ્દર્શનમાં ક્રમબદ્ધમાં સમ્યગ્દર્શન આવી જાય છે. સમજાણું કાંઈ ? જે દેહાદિની કે સ્વની ક્રમસર પર્યાય થાય એવો જેને અંતર્મુખમાં અનુભવમાં નિર્ણય હોય એને આત્માના આનંદનો અનુભવ હોય છે. એને ક્રમ(સર) થાય તેનો એ જાણનાર હોય છે. એની હદ આવી હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? આવી વાત છે, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- આનંદનો અનુભવ થયો એ જ ક્રમબદ્ધને માને છે ને ?

ઉત્તર :- એ જ ક્રમબદ્ધને માને છે, બીજો માનતો નથી. કેમ ? કેમકે એને રાગ અને પરની ક્રિયાની કર્તાપણાની બુદ્ધિ છૂટી ગઈ છે. એને એ બુદ્ધિ ઘુસી છે જ્ઞાન અને આનંદમાં. આહા..હા...! એ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન અને અતીન્દ્રિય

આનંદ પ્રભુ આત્મા, એના અનુભવમાં એ ક્રમબદ્ધમાં જાણનાર રહે છે. એને લેશ સંયમ ભલે ન હોય, તો પણ એને સમ્યગ્દર્શન અને આનંદનું ભાન છે અને અસંયમમાં વર્તતો હોય છે, એના ક્રમમાં એ ભાવ આવ્યો છે. સમજાણું કાંઈ ? છતાં એને દેવ, દેવના ઇન્દ્રો પણ જેને સાધર્મી તરીકે બહુમાન આપે છે. ઓ..હો...! અમે દેવપણે આવ્યા પણ મનુષ્યપણામાં પામેલા આવા રોગના શરીર, મેલા, આવા શરીર, એની અંદર આવા કાળ એમાં તું આ આત્મદર્શન પામ્યો ઓ..હો...! એને બહુમાન આપે છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ વાત મહાન કિંમતી ચીજની કરે છે. આ..હા..હા....!

કહે છે, ગૃહસ્થમાં રહ્યો છતાં જળથી ભિન્ન કમળ (જેમ હોય તેમ) એનો એને લેપ નથી, લેપ નથી. આહા...! જેણે અતીન્દ્રિય આનંદના ચૈતન્યના દરબાર ખોલ્યા છે એને એ વિકલ્પમાં પ્રેમ ક્યાં છે ? સમજાણું કાંઈ ? અસંયમ છે, હોં ! પણ એ અસંયમના એને રસ, પ્રેમ નથી. શું કરે, આવી જાય છે, સ્થિરતા નથી એટલે વેઠે છે, વેઠની પેઠે (વેઠ ઉતારે છે). સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે કે, નગરનારીનો પ્યાર. જેમ પેલાને વેશ્યાનો પ્યાર બહાર દેખાય (પરંતુ) અંદરમાં છે નહિ. કાંઈ નથી, કાંઈ નથી. એક પૈસાનો પ્રેમ (છે), એનો (પ્રેમ) નથી. એમ ધર્મીને આત્માના આનંદના પ્રેમ આગળ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પડ્યો છતાં પરમાં રુચિ છે નહિ.

હેમ અમલ. જેમ કાદવમાં સોનું (છે) એમ ભગવાનઆત્મા દેહ, વાણી... જુઓ ! દેહ, વાણીની અસ્તિ છે, હોં ! દેહ છે, કર્મ છે, વાણી છે, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો પણ છે, એ બધી હયાતી રાખીને એનાથી રહિત ચિદાનંદના અનુભવની દૃષ્ટિ થઈ. એકલો એમ કહે કે, આત્મા એક જ છે અને બીજું કાંઈ છે નહિ. એ તો મૂઢ મિથ્યાદૃષ્ટિ (છે), એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનની ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! અહીં તો કહે છે કે, આત્મા છે, એને અનંત ગુણ છે, એની અનંતી પર્યાય છે. એમાં વિકારની અવસ્થા પણ છે, એને સંયોગે શરીર, કર્મ આદિ બધું છે. એ છેમાંથી એકલો આત્મા કાઢ્યો. પેલા (સંયોગોને) રાખ્યા છે ઊડાવી નથી દીધા.

મુમુક્ષુ :- કાદવમાં હેમ?

ઉત્તર :- હા, કાદવમાં કાદવ છે, કાદવ છે, હેમ પણ છે એમ કહે છે. એમ પુણ્ય-પાપના ભાવ સમ્યગ્દૃષ્ટિને છે, શરીરદિ છે, સ્ત્રી આદિ છે, ભોગાદિની વાસના

છે. આહા..હા...! પણ એ કાદવમાં જેમ સોનું અડતું નથી, સોનાને કાટ લાગતો નથી એમ અંતરદષ્ટિ ચૈતન્ય ઉપર સર્વજ્ઞસ્વભાવી ભગવાનઆત્મા, સર્વજ્ઞસ્વભાવી ભગવાનઆત્માના પૂર્ણ જ્ઞાન અને પૂર્ણ આનંદ ઉપર દષ્ટિ હોવાથી એને આ વિષય વાસનાદિ હોવા છતાં લેપ નથી. છે ખરું, હોં ! છે એની વાત છે. બધું ઊડી ગયું, થઈ રહ્યું જાઓ, એકલો આત્મા (છે એમ નથી). સમ્યગ્દર્શન થયું એટલે પછી એકલો આત્મા (જ છે,) બીજું કાંઈ નથી, એમ નથી. એમ વાત કરે છે, ભાઈ ! પેલો અસંયમ છે એમ સિદ્ધ કરીને સમ્યગ્દર્શન, આત્મભાન થયું માટે એને હવે બીજું કાંઈ રહ્યું નથી, અસંયમભાવ રહ્યો નથી, વિષયવાસના રહી નથી, વિકલ્પમાં આરંભનો ભાવ જ નથી, શરીરના સંયોગનો સંબંધ જ નથી, બહાર વસ્તુ જ નથી એમ નથી. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? બધી ચીજ હો અને પોતે પણ અંદર બીજો જુદો છે એ જુદાના ભાનમાં જુદી ચીજમાં એને એકત્વ થતું નથી, એમ કહે છે.

હે છેલ્લો દાખલો આપ્યો છે ને ? રોગીને ઔષધીસેવન. સમજાય છે ? રોગી ઔષધ સેવે છે પણ પ્રેમ હશે ? રહેજો સદા ઔષધ (એમ હશે) ? રોગ સદા રહેજો અને ઔષધ સદાય (રહેજો). (ડોક્ટરને) વારંવાર બોલાવજો, (લોકો) જોવા આવે, એમ હશે ? ધર્મીને એ રોગની જેમ રોગી ઔષધી માને છે એમ રાગાદિની વાસનામાં એ સંયોગમાં દેખાય છે. એને અંદરમાં ભાવના હોતી નથી.

કેદીને કારાગૃહ. બીજો દાખલો આપ્યો છે ને ? નીચે છે ને ? ભાઈ ! કેદીને કારાગૃહ. આહા..હા...! કારાગૃહમાં જેમ કેદી પડ્યો છે એમ ધર્મીને એ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો, શરીર, વાણી એ બધા કારાગૃહમાં પોતે જુદો કેદી છે. એની એને હોંશ નથી. કારાગૃહની હોંશ હશે કે આમાં રહું ? લાંબો કાળ વધે તો ઠીક. ગરીબ માણસને રોટલા ન મળતા હોય તો એમ થાતું હશે કે અહીં રહીએ, બહાર રોટલા મળતા નથી. એમ કેદીને કારાગૃહના પ્રેમ ન હોય. કારાગૃહ કલ્પો છે ને ? સાધારણ જેલ નહિ. સમજાય છે ? આકરી જેલ, મજૂરી કરાવીને થડ કાઢી નાખે. આ પેલા કાઠીયાને બેસાડી દે એવું નથી ત્યાં. બંદીખાને ના ના કરો જેમ કેદીને હોંશ નથી એમ. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપે અનંત ગુણનો પિંડ, અનંત ગુણ.. અનંત ગુણરૂપે એક છે, એકલો એક છે એમ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એવા આત્માના ભાનમાં

ગૃહસ્થાશ્રમમાં એ રાચતો નથી. કારણ કે તેને કારાગૃહ સમાન, રોગાની ઔષધી સમાન માને છે.

સમ્યક્ત્વનો મહિમા, સમ્યગ્દષ્ટિના અનુત્પત્તિસ્થાન
તથા સર્વોત્તમ સુખ અને સર્વધર્મનું મૂળ

પ્રથમ નરક વિન ષટ્ ભૂ જ્યોતિષ વાન ભવન ષંઢ નારી;
થાવર વિકલત્રય પશુમેં નહિં, ઉપજત સમ્યક્ધારી.
ત્રીનલોક તિહુંકાલ માહિં નહિં, દર્શન સમ સુખકારી;
સકલ ધરમકો મૂલ યહી ઇસ બિન કરની દુખકારી. ૧૬.

અન્વયાર્થ :- (સમ્યક્ધારી) સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ (પ્રથમ નરક વિન) પહેલી નરક સિવાય (ષટ્ ભૂ) બાકીની છ નરકો વિષે, (જ્યોતિષ) જ્યોતિષી દેવોમાં, (વાન) વ્યંતર દેવોમાં, (ભવન) ભવનવાસી દેવોમાં, (ષંઢ) નપુંસકોમાં, (નારી) સ્ત્રીઓમાં, (થાવર) પાંચ સ્થાવરોમાં (વિકલત્રય) દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં તથા (પશુમેં) કર્મભૂમિના પશુઓમાં (નહિં ઉપજત) ઉપજતાં નથી. (ત્રીનલોક) ત્રણ લોક (તિહુંકાલ માહિં) ત્રણ કાળમાં (દર્શન સમ) સમ્યગ્દર્શન જેવું (સુખકારી) સુખદાયક (નહિં) બીજું કાંઈ નથી, (યહી) આ સમ્યગ્દર્શન જ (સકલ ધરમકો) બધા ધર્મોનું (મૂલ) મૂળ છે; (ઇસ બિન) આ સમ્યગ્દર્શન વિના (કરની) સમસ્ત ક્રિયાઓ (દુખકારી) દુઃખદાયક છે.

ભાવાર્થ :- સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ આયુ પૂર્ણ થતાં જ્યારે મરે છે ત્યારે બીજાથી સાતમી નરકના નારકી, જ્યોતિષી, વ્યંતર, ભવનવાસી, નપુંસક, સર્વ પ્રકારની સ્ત્રી, એકેન્દ્રિય, બેઠન્દ્રિય, ત્રણઠન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અને કર્મભૂમિના પશુ થતા નથી; (નીચ ફળવાળા, ઓછા અંગવાળા, અલ્પાયુવાળા અને દરિદ્રી થતા નથી;) વિમાનવાસી દેવ, ભોગભૂમિના મનુષ્ય અથવા તિર્યચ જ થાય છે. કર્મભૂમિના તિર્યચ પણ થતાં નથી. કદાચ નરકમાં* જાય તો પહેલી નરકથી નીચે જતાં નથી. ત્રણ લોક અને ત્રણ કાળમાં સમ્યગ્દર્શન જેવી સુખદાયક બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. આ સમ્યગ્દર્શન જ સર્વ ધર્મોનું મૂળ છે.

આ વિના જેટલા ક્રિયાકાંડ છે તે બધાં દુઃખદાયક હોય છે.

હવે એ સમક્રિતની મહિમા અને સમ્યગ્દષ્ટિના અનુત્પત્તિના સ્થાન. સમ્યગ્દષ્ટિ ક્યાં ક્યાં ન ઊપજે (એ કહે છે). અહીં તો આવું છે પણ હવે ભવિષ્યમાં પણ ક્યાં ક્યાં ન ઊપજે એમ વાત કરે છે, ભાઈ ! શું કીધું ? આત્માની અંતર દષ્ટિવંત સમ્યગ્દષ્ટિને અત્યારે અહીંયાં પણ પરની એકત્વબુદ્ધિ નથી. વસ્તુ બધી છે પણ હવે મર્યા પછી હવે ભવિષ્યમાં પણ એને આવા સ્થાન ન હોય, એનું પુણ્ય એવું જોડે હોય છે, કહે છે. પવિત્રતા તો આવી છે હવે એની જોડે સમ્યગ્દષ્ટિને પુણ્ય પણ એવું હોય કે ભવિષ્યમાં અમુક સ્થાનમાં એ ઊપજે નહિ. આ..હા...! અને ‘સર્વોત્તમ સુખ અને સર્વધર્મનું મૂળ.’ એ ચાર આમાં વર્ણવે છે.

પ્રથમ નરક વિન ષટ્ ભૂ જયોતિષ વાન ભવન પંઠ નારી;
થાવર વિકલત્રય પશુર્મે નહિં, ઉપજત સમ્યક્ધારી.
તીનલોક તિહુંકાલ માહિં નહિં, દર્શન સમ સુખકારી;
સકલ ધરમકો મૂલ યહી ઇસ બિન કરની દુખકારી. ૧૬.

જુઓ ! આમાં ખૂબી શું કહે છે ? આ બધા સ્થાનો છે. કેટલાક એમ કહે છે કે, કાંઈ નથી, આ બધું કાંઈ નથી. એક જ આત્મા, એક જ આત્મા, બધું કાંઈ નથી. એમ નથી. સમજાણું કાંઈ ?

આવી અવસ્થામાં સમ્યગ્દષ્ટિની પહેલી નરકના નપુંસકોમાં પણ ઉત્પત્તિ થાય છે; એનાથી જુદા બીજા નપુંસકોમાં તેની ઉત્પત્તિ થવાનો નિષેધ છે.

નોંધ- જે જીવ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં, આગામી પર્યાયની ગતિ (આયુ) બાંધે છે તે જીવ આયુ પૂર્ણ થવાથી જ્યારે મરણ પામે છે ત્યારે નરકગતિમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે; પણ ત્યાં તેની સ્થિતિ (આયુષ્ય) અલ્પ થઈ જાય છે. જેવી રીતે શ્રેણિક રાજા સાતમી નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યા પછી સમક્રિત પામ્યા હતા તેથી, જોકે તેને નરકમાં તો જવું પડ્યું પણ આયુષ્ય સાતમી નરકથી ઓછું થઈને પહેલી નરકનું જ રહ્યું. એ રીતે જે જીવ સમ્યગ્દર્શન પામ્યા પહેલાં તિર્યચવા મનુષ્યનો બંધ કરે છે તે ભોગ-ભૂમિમાં જાય છે પરંતુ કર્મભૂમિમાં તિર્યચ અથવા મનુષ્યપણે ઉપજે નહિ.

પ્રથમ નરક વિન ષટ્ ભૂ જ્યોતિષ વાન ભવન ષંઢ નારી;
થાવર વિકલત્રય પશુર્મે નહિં, ઉપજત સમ્યક્ધારી.

સમ્યક્ધારી હજી સમ્યગ્દર્શન થયું છતાં એને ભવ હજી હોય છે. સમ્યગ્દર્શન થઈ ગયું એટલે હવે ભવમુક્ત થઈ ગયો, આત્માનુભવ થયો એટલે થઈ રહ્યું એટલે જાઓ, અનંતમાં અનંત ભળી ગયો, એમ નથી. એને (—એમ કહેનારને) કાંઈ ભાન નથી. એને ભાન જ નથી, આત્મા શું ? સમ્યગ્દર્શન શું ? બસ ! થઈ રહ્યું, આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો એટલે બધામાં ભળી ગયો. એને વળી પછી બે શું ને અનુભવ શું અને આ શું ?

અહીં તો ત્યાં સુધી કહે છે કે, અનુભવ ઉપરાંત એને અસંયમભાવ છે અને અસંયમમાં એવા અશુભ અસંયમ હોવા છતાં, એને આવો અશુભ અસંયમ હોવા છતાં એની વાસનમાં એવો શુભભાવ હશે કે જેમાં વૈમાનિક સ્વર્ગ આદિમાં જાય એવા જેના પુણ્ય હોય છે. સમ્યગ્દષ્ટિ થયો એટલે એને એ ભવે મોક્ષ થઈ જાય, પછી બીજું કાંઈ નથી, એને ભવ-બવ કાંઈ નથી એમ નથી, એમ સિદ્ધ કરે છે.

ત્રીનલોક તિહુંકાલ માહિં નહિં, દર્શન સમ સુખકારી;
સકલ ધરમકો મૂલ યહી ઇસ બિન કરની દુખકારી.

‘(સમ્યક્ત્વધારી) સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ (પ્રથમ નરક વિન)...’ એમ કરીને સાત નરક સિદ્ધ કરી. સાત નારકી છે, ગતિ સાત નારકી છે. નીચે સાત નારકીના સ્થાન છે. અધોલોક છે, કાંઈ નથી એમ નહિ. એમાં ‘પહેલી નરક સિવાય બાકીની છ નરકો વિષે,...’ ઊપજે. સમજાણું કાંઈ ? પહેલી નરકમાં જાય. આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય, સમ્યગ્દર્શન પહેલાં આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય, સમ્યગ્દર્શન (થયા) પછી (નરકનું) આયુષ્ય ન બંધાય. અહીં તો સમુચ્ચય વાત કરી છે ને ? સમ્યગ્દષ્ટિને આત્મદષ્ટિ થઈ, અનુભવ થયો છતાં એને અસંયમભાવ આદિ રહ્યો, હવે એને અસંયમ હોવા છતાં એને પુણ્ય એવું બંધાશે.. સમજાય છે ? કે, એ છ નરકમાં તો નહિ જ જાય. પહેલી નરક વિષે (જાય).

‘જ્યોતિષી દેવોમાં,...’ ન જાય. જ્યોતિષ દેવ સિદ્ધ કર્યા. જ્યોતિષ દેવ છે. સમજાણું

કાંઈ ? એ જ્યોતિષમાં ન ઊપજે. કોઈ કહે કે, એ તો સમકિત છે, દેવમાં જાય. દેવમાં જાય પણ જ્યોતિષમાં ન જાય. ‘વ્યંતરદેવોમાં,...’ ન જાય. હેઠે વ્યંતરદેવની ભૂમિ છે, આ જ્યોતિષ દેવો છે એમાં ન જાય. ‘ભવનવાસી દેવોમાં,...’ ન જાય. સમજાણું ? ‘નપુંસકોમાં,...’ પહેલી નરકમાં નપુંસક થાય. એ સિવાય સ્ત્રી, પુરુષ નપુંસકમાં ન જાય.

મુમુક્ષુ :- પહેલી નરકમાં જાય છે...

ઉત્તર :- પહેલી નરકનું આયુષ્ય બંધાય ગયું, કીધું ને ? પહેલા આયુષ્ય બંધાઈ ગયું. નરક અને તિર્યચનું પહેલું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય... સમજાય છે ? તિર્યચનું બંધાઈ ગયું હોય તો ભોગભૂમિમાં જાય. નરકનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય તો પહેલી નરકે જાય. બંધાઈ ગયું હોય એની વાત છે. સમકિત પહેલાં મનુષ્યનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય તો એ ભોગભૂમિમાં જુગલિયામાં ઊપજે. મનુષ્ય અને તિર્યચ સમકિતી આયુષ્ય પહેલા ન બાંધ્યું હોય તો સ્વર્ગમાં જ જાય, એ વાત અત્યારે વધારે સિદ્ધ કરવી છે. વૈમાનિકમાં જાય. અહીં નપુંસકમાં ના પાડે છે એ ક્યા નપુંસક ? સ્ત્રી, પુરુષના નપુંસક, મનુષ્ય અને તિર્યચના નપુંસક. સમજાય છે કાંઈ ? નરકનો નપુંસક થાય એ વાત તો પહેલી કીધી. ઓ..હો..હો...! વાત કેટલી સિદ્ધ કરે છે !

ત્રણ વેદ છે, આટલા દેવોના સ્થાન છે, આટલા નારકીના સ્થાન છે તેમાં એ પહેલી નરકે જાય, છએ ન જાય. દેવના આટલા સ્થાન જ્યોતિષ, ભવનપતિ અને વ્યંતરમાં ન જાય. મનુષ્યમાં ત્રણ વેદ છે-સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક, તો એ નપુંસકમાં ન અવતરે. સમજાય છે ?

મુમુક્ષુ :- સ્ત્રીમાં ન અવતરે.

ઉત્તર :- ઇ તો પછી કહેશે. અહીં તો પહેલું આ (કહે છે).

હવે ‘(નારી) સ્ત્રીઓમાં,...’ ન અવતરે. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ મરીને સ્ત્રી ન થાય. વૈમાનિક દેવમાં પણ ઇન્દ્રાણી ન થાય. આ બધા સ્થાનો છે એને યોગ્ય પરિણામ સમકિતીને આવા જ હોય છે એની વિધિ, રીત કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? એને નવ તત્ત્વનું જેમ છે તેમ બરાબર જ્ઞાન હોય છે એમ કહે છે. સમજાણું

કાંઈ? આહા..હા...! સ્ત્રીમાં ન ઊપજે. ઇન્દ્રાણી પણ સ્ત્રી થાય એ મિથ્યાદષ્ટિ હોય એ થાય. પછી ત્યાં ભલે સમકિત પામે અને એકાવતારી થાય. સુધર્મ દેવલોકની ઇન્દ્રાણી ‘શરિ’ છે એ એકાવતારી છે, પણ અહીંથી ઊપજી છે ત્યારે મિથ્યાત્વ લઈને ઊપજી છે. આ બધું અસ્તિત્વ છે. આ અસ્તિત્વમાં આટલા અસ્તિત્વ આખો આત્મા પૂર્ણ અસ્તિત્વને અંતર(માં) સ્વીકાર્યો એને હજી અસંયમનું અસ્તિત્વ હોવા છતાં એને આવા અમુક અમુક અસ્તિત્વમાં તેને ઊપજવું હોતું નથી, એમ અહીંયાં સિદ્ધ કરે છે. આહા..હા...!

મૂઠ છે, મૂઠ થઈ જશે, મૂઠ. વિકલ્પ તોડો, વિકલ્પ તોડો, શું વિકલ્પ તોડે ? વસ્તુ શું છે ? અસ્તિ શું અસ્તિ ? એક સમયનો અનંત ગુણનો પિંડ ભગવાન એક એક આત્મા અખંડ એ કોણ ? વિકલ્પ તોડી નાખો, વિકલ્પ ઘટાડી નાખો. બસ ! કોનો વિકલ્પ ઘટે ? નાસ્તિ થઈ જઈશ. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- નજીકમાં છે.

ઉત્તર :- નજીકમાં છે ? આ ‘રજનીશ’ ને ? હા, એ ગણેગણ મારે છે. બિચારા જૈનો ભ્રમણામાં પડ્યા છે, કેટલા બિચારાને ભાન ન મળે. એકલું વેદાંત.. વેદાંત. ભણેલાને બિચારાને વાતું સારી લાગે. તદ્દન મૂઠતાની વાત છે, વીતરાગદર્શનથી એકેએક વાત તદ્દન ઊલટી (છે). બધી તદ્દન ઊલટી (વાત છે).

આ તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે સર્વ જે જોયું, સર્વજ્ઞે સર્વ જોયું એમાં સર્વજ્ઞ સ્વભાવ આત્માની પ્રતીતવાળાને આ બધા સ્થાનોમાં આવું સ્થાન ન હોય. એને નિર્વિકલ્પ દશા પ્રગટી છે માટે. પણ છતાં વિકલ્પો હજી છે. એમ નથી કે બધું એક થઈ ગયું છે. સમજાણું કાંઈ ? એમ કહે છે ને કે, ‘ઇસુ’, ‘મહાવીર’, ‘બૌદ્ધ’ અને ‘ગાંધી’ બધા એક જ છે. મહા મૂઠ છે. આહા..હા...! ઘણા હોય છે, ઘણા જોયા છે ને. ત્યાં આવ્યો હતો ને ? એનો માણસ છે. ‘મલ્હારગઢ’ ચોપડી લઈને આવ્યો હતો ને ? મહારાજ ! આ જુઓ. અમે કીધું, ગૃહીત (મિથ્યાદષ્ટિનું) અમે વાંચતા નથી. એને જરી સારું ન લાગ્યું. એ બધી મિથ્યાત્વની ચોપડીઓ છે, બધી મિથ્યાત્વની ચોપડીઓ છે, કીધું. ‘મલ્હારગઢ’ લાવ્યો હતો, એનો એક માણસ દાઢીવાળો હતો. નહોતો આવ્યો ? હજી જૈનમાં રહેલાને જૈનની ખબર ન મળે.

મુમુક્ષુ :- લૌકિક વાતો કરે.

ઉત્તર :- લૌકિક વાતું નહિ, ઇ વાતું લોકોત્તર કરે, લૌકિક તમારા જેવી ન હોય. બિચારા લોકો એમાં મુંઝાય ને ? આમ બસ ! ‘મહાવીરે’ કહેલા વિચાર છોડી દેવા, ‘બૌદ્ધે’ કહેલા વિચાર છોડી દેવા. ત્યારે પેલા કહે, ઓ..હો..! આપણે પણ ‘કાનજીસ્વામી’ કહે છે કે, વિકલ્પ છોડી દેવા. બધું લાગે છે એક, હોં ! ‘શ્રીમદ્’ પણ એમ કહે છે કે, વિકલ્પ છોડી દેવા. સમજાણું કાંઈ ? કાંઈ ખબર નથી.

અહીં તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે અનંત દ્રવ્યો જોયા. એમાંથી આ એક ભગવાન દ્રવ્ય પૂરો આખો અખંડ એક દ્રવ્ય (છે), એવા અખંડ અનંત આત્માઓ (છે). એવા એક અખંડ આત્માના ભાન સહિત થયા છતાં હજી એનું ખંડપણું પર્યાયમાં બાકી છે. આહા..હા...! એ ખંડમાં પણ એ અસંયમને વશ હોવા છતાં એને શુભભાવ એવો આવે ત્યારે આયુષ્ય બંધાય, અશુભભાવ ટાણે આયુષ્ય બંધાય નહિ, એવી એની મર્યાદા છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિ લડાઈમાં હોય (એવા) અશુભભાવ વખતે આયુષ્ય ન બંધાય. એવી એની મર્યાદા છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! ઇ વસ્તુનિ સ્થિતિની હદ જ એવી છે.

કહે છે, એ સ્ત્રીમાં ન ઊપજે. લ્યો, સમજાણું ? ‘પાંચ સ્થાવરોમાં...’ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, (વનસ્પતિ) વસ્તુ છે, હોં ! પાંચ સ્થાવર જીવો છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અનંતા જીવ છે. ઇ અનંત જીવમાં સમ્યગ્દષ્ટિ, રાગ અને પરથી ભિન્ન થયેલી દશા એમાં ન ઊપજે. ઉપજશે ખરો હજી ભવ બાકી છે એટલે, પણ ક્યાં ? વૈમાનિક સ્વર્ગમાં પુરુષવેદે. મનુષ્ય, તિર્યચનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય તો ભોગભૂમિમાં જુગલિયામાં ઊપજે એ જુદી વાત છે. સમજાણું ?

‘દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં...’ નહિ ઊપજે. આ બધી કેટલી વિચારણા માગે ? ‘કર્મભૂમિના પશુઓમાં ઊપજતાં નથી.’ એટલો ખુલાસો કર્યો. કેમ ? સમજાણું ? કે, સમ્યગ્દષ્ટિ પહેલું જો તિર્યચનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય તો ભોગભૂમિમાં (ઊપજે). એ ભોગભૂમિ સિદ્ધ કરી. જુગલિયા છે, ત્રણ પલ્લવના મોટા આયુષ્ય કેટલાકના (છે). સમજાય છે ? ત્રણ ગાઉના.. ત્રણ ગાઉના ઊંચા ને ? છે. એ સમ્યગ્દષ્ટિને પહેલાથી પશુનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય (તો) ત્યાં જાય. કર્મભૂમિના

પશુમાં ન જાય. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

‘ત્રણલોક ત્રણકાળમાં સમ્યગ્દર્શન જેવું સુખદાયક બીજું કાંઈ નથી,...’ આહા..હા...!
ત્રણલોક અને ત્રણકાળમાં. કેટલું વજન છે !

ત્રીનલોક તિહુંકાલ માહિં નહિં, દર્શન સમ સુખકારી;

સકલ ધરમકો મૂલ યહી ઇસ બિન કરની દુખકારી.

એ વિના ક્રિયા, પંચ મહાવ્રત, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, શાસ્ત્રના જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન વિના શાસ્ત્રના ભણતર, એ ક્રિયાકાંડ બધાં દુઃખકારી છે. અહીં કરની દુઃખકારી આવી છે, આપણે ત્રણે દુઃખકારી આવ્યું હતું. ‘પરમાત્મ પ્રકાશ’. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ સર્વજ્ઞસ્વભાવી (છે) એવી જ્યાં અંતર દષ્ટિ અને અનુભવ થયો, કહે છે કે, એ સમ્યગ્દર્શન જેવું સુખકારી જગતમાં કોઈ નથી. જુઓ ! સુખકારી (એટલે) શેનું સુખ ? આત્માના આનંદ (જેવું) સુખકારી બીજું કોઈ નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- સંયોગી સુખ હશે ને એમાં ?

ઉત્તર :- ક્યાં છે ધૂળમાં ? એ તો વાત કરી. સંયોગનું સુખ છે કે નહિ એને ? આ બાયડી, છોકરા, અસંયમમાં પડ્યો ઇ. એમાં સુખ માને તો સમ્યગ્દર્શન ક્યાં છે ? એ વાત તો પહેલી થઈ ગઈ. હોય છે, દેખાય છે કે, આ જુઓ, બાયડી સાથે બેઠો છે. અંદરમાં લેશ અડતો નથી. ઇ તો કાઠવમાં સોનું કીધું ને ? ઇ છન્નુ હજાર ઇન્દ્રાણીના વૃંદમાં સમકિતી બેઠો હોય, એની સાથે વાત કરતો હોય, દાંત કાઢતો હોય, આ કરતો હોય. અંદરમાં લેવાદેવા કાંઈ નથી. આ તે વાત ! સમજાણું કાંઈ ?

મિથ્યાદષ્ટિ ત્યાગી બ્રહ્મચારી, બાળ બ્રહ્મચારી હોય અને આખી જિંદગી સ્ત્રીનું સેવન (ન કર્યું હોય).. સમજાણું ? પંચ મહાવ્રત ધાર્યા હોય, ભગવાને કહ્યા હોય એવા વ્યવહાર, હોં ! પંચ મહાવ્રત ભગવાને કહ્યા તે અને નગ્ન દિગંબર થયો હોય.. સમજાણું ? પણ અંતરમાં ભેદ, રાગ અને પરથી ભેદજ્ઞાન નથી એથી બે ભેદ નથી તે બે એક છે. અનેકને અનેક તરીકે ન માનતા, અનેકને એક તરીકે અંતર પ્રતીતમાં અનુભવે છે. મૂઠ છે, કહે છે. એને કાંઈ ત્યાગ નથી, કહે છે. ઠીક ! શું થઈ ગયું

પણ એમાં ? એ ક્રિયા તો દેહની છે. આહા..હા...!

ભગવાનઆત્મા રાગ અને પરના પર્યાયથી તદ્દન ભિન્ન. બધી વસ્તુ છે, હોવા છતાં તેના અસ્તિત્વમાં આ નહિ અને આના અસ્તિત્વમાં એ નહિ. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? માણસને પણ પેલી બહારની કિંમત લાગે, હોં ! બાહ્ય ત્યાગ હોય. ભાઈ ! (સમ્યગ્દષ્ટિને) ભવ જ નથી. આ ભવ અને ભવનો ભાવ તેનો આદર નથી. હવે પ્રશ્ન ક્યાં ? કહો. એકલો ભવ વિનાના સ્વભાવનો આદર છે, કહો ! છતાં નબળાઈને લઈને આવો કોઈ રાગ આવે તો એને ભવ રહે છે ખરો, તેથી તો કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? કહેશે, કોઈ સ્વર્ગમાં જાય, કોઈ મોક્ષમાં જાય. અહીં તો સ્વર્ગમાં જ જાય. અહીં તો આગળ વધેલાની વાત નથી કરવી ને ? ચોથાની વાત કરવી છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘સમ્યગ્દર્શન જેવું સુખદાયક બીજું કાંઈ નથી...’ બીજું કાંઈ નથી. એનો અર્થ શું છે ? કે, ચારિત્ર સુખદાયક નથી કે સમ્યગ્જ્ઞાન (સુખદાયક નથી) એમ નથી લેવું. અહીં તો સમ્યગ્દર્શન સિવાયની બીજી ચીજો(ની વાત છે). સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર સુખદાયક છે જ. એ સુખદાયક નથી એમ નહિ. અહીં તો ત્રણમાં પહેલી ચીજ જે સમ્યગ્દર્શન છે એ સિવાય બીજી કોઈ પણ ચીજ હો, દયા, દાન ભાવ, શુભ મહાવ્રતના પરિણામ, બાળ બ્રહ્મચારી, બાહ્ય ક્રિયાકાંડ, લાખો સ્ત્રીઓ છોડી, હજારો સ્ત્રીઓ છોડીને બાહ્ય ત્યાગી થયો હોય છતાં અંદર આત્મદર્શન શું છે એનું ભાન નથી તો એ મિથ્યાદૃષ્ટિ (છે). સમ્યગ્દર્શન જેવું કોઈ સુખ નથી અને (મિથ્યાદર્શન) જેવું દુઃખ નથી. મિથ્યાદર્શન જેવું દુઃખ નથી. એ દુઃખી છે. આહા..હા...! અનાકુળ ભગવાનઆત્મા આકુળતાની હયાતીમાં ભિન્ન છે, એવા અનાકુળ તત્ત્વના ભાન વિના એકલી આકુળતા સાથે એકતા છે એ દુઃખી છે. અને આકુળતા અને અનાકુળતાના ભેદ ભાન છે એના જેવો કોઈ સુખી નથી, એમ કહે છે. આહા..! કહો, સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- સુખ માટે પૈસાનું પૂછે.

ઉત્તર :- પૈસાનું પૂછે. દુનિયામાં તો ઈ જ પૂછે ને ? કેટલા પૈસા છે ? ધૂળ છે ? આ છે ? અહીં તો કહે છે કે, તારા વિકલ્પો ઊઠે છે એ દુઃખદાયક છે. સમ્યગ્દષ્ટિને

વિકલ્પ તો આ પુણ્યબંધના કારણભાવ આવ્યા એ ભાવ દુઃખદાયક છે. આવે છે, હોય છે, પણ દુઃખદાયક છે. સમજાણું કાંઈ ? ઓ..હો..હો...!

‘સમ્યગ્દર્શન જેવું સુખદાયક...’ સુખ કરનાર ‘બીજું કાંઈ નથી,...’ કાંઈ નથી એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની વાત કહેશે એ તો વિશેષ છે, એ તો મહાસુખદાયક છે, એ તો વિશેષ કહેશે. સમજાણું ? આ તો સમ્યગ્દર્શન સિવાયની ક્રિયા પુણ્ય-પાપના પરિણામ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના (પરિણામ) કે બહારના સંયોગો એ બધા સમ્યગ્દર્શન સિવાય બીજામાં ક્યાંય સુખ નથી એમ કહેવું છે, હોં !

‘આ સમ્યગ્દર્શન જ બધા ધર્મોનું મૂળ છે;...’ બધા ધર્મ એટલે ? અજ્ઞાનીઓએ કહેલા ધર્મ ઇ (નહિ). આત્મા ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે અનંતા આત્મા જોય, એ માહેલો આ એક આત્મા, એની જે શ્રદ્ધા-જ્ઞાન, શાંતિ, આનંદ, ક્ષમા આદિના અનંત ધર્મો એમાં આ બધાનું મૂળ છે. સમ્યગ્દર્શન ધર્મનું મૂળ છે. આત્માની બધી નિર્મળ પર્યાય, બધી નિર્મળ પર્યાયો, ક્ષમા, શાંતિ, નિર્માનતા, નિર્લોભતા, અમાલપણા? સમજાય છે ? વગેરે વગેરે નિશ્ચય સમિતિ, ગુપ્તિ વગેરે જે જીવની ધર્મપર્યાયો એમાં બધાનું મૂળિયું આ સમ્યગ્દર્શન છે. કારણ કે આખો આત્મા પ્રતીતમાં, અનુભવમાં લીધા વિના એમાંથી શક્તિની વ્યક્તિનું કારણ તો આ છે. સમજાય છે કાંઈ ?

‘આ સમ્યગ્દર્શન જ બધા ધર્મોનું મૂળ છે;...’ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલો આત્મા, એનું જે સમ્યગ્દર્શન, એની બધી ભગવાને કહેલી નિશ્ચય ધર્મની પર્યાયોમાં મૂળ તો આ છે. આ વિના સમ્યગ્જ્ઞાન ન હોય, એ વિના ચારિત્ર ન હોય, એ વિના ક્ષમા આદિ (ન હોય). નિર્માન, આમ શાંત દેખાય, પ્રકૃતિ શાંત.. શાંત.. એ બધી શાંતિ સમ્યગ્દર્શન વિના જૂઠી (છે). સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! એ વિના.. ત્યો, આ તો પોતે કહે છે.

‘આ સમ્યગ્દર્શન વિના સમસ્ત ક્રિયાઓ દુઃખદાયક છે.’ સમજાણું ? એક સમ્યગ્દર્શન આત્માના નિર્વિકલ્પ અનુભવદષ્ટિ વિના જેટલી શાસ્ત્રના ભણવાની ક્રિયા, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિની ક્રિયા, પૂજાની ક્રિયા, ભાન વિનાના અંતર ધ્યાનની ક્રિયા, સમ્યગ્દર્શન વિનાના ધ્યાનની ક્રિયા દુઃખદાયક છે. સમજાણું કાંઈ ? એ પણ આમ ધ્યાન તો કરે ને ? શેના ધ્યાન ? વસ્તુના ભાન વિના ધ્યાન ક્યાં આવ્યું તારું ?

મુમુક્ષુ :- મસ્તી તો માણે છે.

ઉત્તર :- મસ્તી માણે છે ને અજ્ઞાનની. આર્તધ્યાન હોય, આર્તધ્યાન. એની મસ્તી હોય. એવા ઘણા બાવા હોય. મસ્ત.. મસ્ત આમ જાણે. હોય મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ. આહા..હા....!

‘આ સમ્યગ્દર્શન વિના...’ બધી ક્રિયાઓમાં શું બાકી રહ્યું ? દયા, દાન, શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય, ધર્મકથા, મંદિર કરવાનો ભાવ, મંદિર તો પર ન્યાં રહી ગયું. ભાઈ ! શું થયું આ ? આહા..હા....! ભાઈ ! જેના મૂળ નથી તેના ઝાડ ફાલ્યા કેમ કહેવા ? ‘મૂલં નાસ્તિ કુતો શાખા’ જ્યાં પહેલી વસ્તુ જ શું છે ? એક ભગવાન પૂર્ણાનંદ એક એક આત્મા ભિન્ન, એના અંતરમાં ભાન નથી એવા અનંત પરમાત્માઓ આત્મા ભિન્ન ભિન્ન બધા સ્વતંત્ર છે. બધા આત્માઓ પરમાત્મા થઈ શકે છે. એક નહિ, હોં ! એક થઈ શકે નહિ, ત્રણ કાળમાં કોઈ દી એક ન થાય. આહા..હા..! એવા આત્માના ભાન વિના સમસ્ત ક્રિયાઓ દુઃખદાયક છે, દુઃખની દાતા છે. પુણ્યભાવ કરે એ દુઃખનો દાતા છે, એમ કહ્યું, લ્યો ! એમ કહ્યું કે નહિ એમાં ? વ્રતના પરિણામ, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ દુઃખના દેનારા છે, એમ કહે છે લ્યો !

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તો સુખ દેનારું છે ને?

ઉત્તર :- બધું દુઃખનું દેનાર છે. એને લઈને પાછા ધર્મ થાતા હશે ? અરે..! ભગવાન ! આખો આત્મા પ્રભુ પડ્યો રહ્યો. અસ્તિ આખી પડી રહી. અસ્તિ મોટું તત્ત્વ ભગવાન આખું આત્મતત્ત્વ શું છે એ વિનાની વાતું બધી દુઃખદાયક છે, કહે છે.

‘સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ આયુ પૂર્ણ થતાં જ્યારે મરે...’ મરે એટલે સમજાવવું શું ? દેહ છૂટે એનું નામ મરે. આત્મા મરે છે ક્યાં ? સમજાવવાની શૈલી શું હોય ? પણ દેહ એને હજી હોય છે, આ દેહ છૂટે છે એવું બધું સિદ્ધ કરવું છે. ‘ત્યારે બીજાથી સાતમી નરકના નારકી,...’ એમાં ન જાય. ‘જ્યોતિષી, વ્યંતર, ભવનવાસી, નપુંસક...’ પહેલી નરકના નપુંસક સિવાય. ‘સર્વ પ્રકારની સ્ત્રી,...’ સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીમાં ન જાય.

આમાં ચિહ્ન કર્યું છે, નહિ ? જુઓ ! આ બધું કર્યું છે, હોં ! જુઓ ! ગતિ કરી છે. છ નરક લીધી છે. આ લખ્યું છે, શું કહેવાય ? જ્યોતિષી. આ ચંદ્ર જ્યોતિષી (દેવ)

છે. આ વ્યંતર, સ્થાવર બધા જુદા જુદા લીધા છે. એ તો ઠીક, અહીં જુઓ ! મોક્ષનો મહેલ લીધો, જુઓ ! પાગા ષિા િાુ . સમ્યગ્દર્શન પહેલું પગથિયું લીધું (છે). અને અહીંયાં પેલા નપુંસકને ક્યાં લીધા છે ? આ રહ્યા,

જુઓ ! નપુંસક. એકે સ્ત્રીનો વેશ પહેર્યો છે પણ છે નપુંસક. ઢોલ વગાડે છે ઇ. એવા નપુંસક પણ અત્યારે હોય છે. પોતે (નપુંસક) હોય પણ પછી સ્ત્રીના કપડાં પહેરે, આમ ઢોલ વગાડે. જુઓ ! આ વગાડે. સમજ્યા ને ? મનુષ્યના નપુંસકમાં ન ઊપજે એણ બતાવવા. સમજાણું ?

‘એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય, ત્રણઇન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને કર્મભૂમિના પશુ થતા નથી;...’ એટલે પહેલું બંધાઈ (ગયું હોય તો) ભોગભૂમિના થાય. ‘(નીચ ફળવાળા, ઓછા અંગવાળા, અત્યાયુવાળા અને દરિદ્રી થતા નથી);...’ સમજાણું ? ‘વિમાનવાસી દેવ, ભોગભૂમિના મનુષ્ય અથવા તિર્યચ થાય છે.’ વિમાનવાસી દેવ થાય કાં આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય તો ભોગભૂમિનો મનુષ્ય અને તિર્યચ થાય. ‘કર્મભૂમિના તિર્યચ પણ થતાં નથી. કદાચ નરકમાં જાય તો પહેલી નરકથી નીચે જતાં નથી. ત્રણ લોક અને ત્રણ કાળમાં સમ્યગ્દર્શન જેવી સુખદાયક બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. આ સમ્યગ્દર્શન જ સર્વ ધર્મોનું મૂળ છે.’ ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલા બધા ધર્મો એટલે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, ઉત્તમ ક્ષમા આદિ પરમાત્માએ કહેલા, હોં ! એ બધાનું મૂળિયું સમ્યગ્દર્શન છે. ‘આ વિના જેટલા ક્રિયાકાંડ છે તે બધાં દુઃખદાયક હોય છે.’ નીચે

ખુલાસો કર્યો છે. ઠીક, વાત થઈ ગઈ છે. કહો, સમજાણું ?

સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મિથ્યાપણું
મોક્ષમહલકી પરથમ સીઠી, યા વિન જ્ઞાન ચરિત્રા;
સમ્યક્તા ન લહે, સો દર્શન ધારો ભવ્ય પવિત્રા.
'દૌલ' સમજ સુન ચેત સયાને, કાલ વૃથા મત ખોવૈ;
યહ નરભવ ફિર મિલન કઠિન હૈં, જો સમ્યક્ નહિં હોવૈ.

અન્વયાર્થ :- [આ સમ્યગ્દર્શન જ] (મોક્ષમહલકી) મોક્ષરૂપી મહેલનું (પરથમ) પહેલું (સીઠી) પગથિયું છે, (યા વિન) આ સમ્યગ્દર્શન વિના (જ્ઞાન ચરિત્રા) જ્ઞાન અને ચારિત્ર (સમ્યક્તા) સાચાપણું (ન લહે) પામતા નથી; તેથી (ભવ્ય) હે ભવ્ય જીવો ! (સો) આવા (પવિત્રા) પવિત્ર (દર્શન) સમ્યગ્દર્શનને (ધારો) ધારણ કરો, (સયાને દૌલ) હે સમજુ દૌલતરામ ! (સુન) સાંભળ, (સમજ) જાણ અને (ચેત) સાવધાન રહે, (કાલ) તારો વખત (વૃથા) નકામો-બિનજરૂરી (મત ખોવૈ) ગુમાવ નહિ; [કારણ કે] (જો) જો (સમ્યક્) સમ્યગ્દર્શન (નહિં હોવૈ) ન થયું તો (યહ) આ નરભવ) મનુષ્ય પર્યાય (ફિર) ફરીને (મિલન) મળવી (કઠિન હૈં) મુશ્કેલ છે.

ભાવાર્થ :- આ *સમ્યગ્દર્શન જ મોક્ષરૂપી મહેલમાં ચડવાને માટે પહેલું પગથિયું છે. આ વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર સમ્યક્પણાને પામતાં નથી, એટલે કે જ્યાં સુધી સમ્યક્દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાન તે મિથ્યાજ્ઞાન અને ચારિત્ર કહેવાતાં નથી. માટે દરેક આત્મહિતેચ્છુએ આવું પવિત્ર સમ્યગ્દર્શન અવશ્ય ધારણ કરવું જોઈએ. પંડિત દૌલતરામજી પોતાના આત્માને સંબોધીને કહે છે કે, હે વિવેકી આત્મા ! તું આવા પવિત્ર સમ્યગ્દર્શનના સ્વરૂપને જાતે સાંભળીને બીજા અનુભવી જ્ઞાની પાસેથી પ્રાપ્ત કરવામાં સાવધાન થા, તારા અમૂલ્ય મનુષ્યજીવનને ફોગટ ન ગુમાવ. આ જન્મમાં જો સમ્યક્ત્વ ન પામી શક્યો તો પછી મનુષ્યપર્યાય વગેરે સારા યોગ ફરીફરી પ્રાપ્ત થતા નથી.

ત્રીજી ઢાળાનો સારાંશ

આત્માનું કલ્યાણ, સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં છે. આકુળતા (ચિંતા, કલેશ)નું મટી જવું તે સાચું સુખ છે. મોક્ષ જ સુખરૂપ છે; એટલા માટે દરેક આત્મહિતેચ્છુએ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણેની એકતા મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે. તેનું કથન બે પ્રકારે છે. નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તો 'ખરેખર' મોક્ષમાર્ગ છે અને વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તે મોક્ષમાર્ગ નથી પણ ખરેખર બંધમાર્ગ છે; પણ નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગમાં સહચર હોવાથી તેને વ્યવહારમોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે.

આત્માનું પરદ્રવ્યોથી ભિન્નપણાનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન તે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન અને આત્માનું પરદ્રવ્યોથી ભિન્નપણાનું યથાર્થ જ્ઞાન તે નિશ્ચયસમ્યગ્જ્ઞાન છે. પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડીને આત્મસ્વરૂપમાં લીન થવું તે નિશ્ચયસમ્યક્ચારિત્ર છે. તથા સાતે તત્ત્વોનું જેમ છે તેમ ભેદરૂપ અટળ શ્રદ્ધાન કરવું તે વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. જોકે સાત તત્ત્વોની ભેદથી અટળ શ્રદ્ધા શુભરાગ છે તેથી તે ખરેખર સમ્યગ્દર્શન નથી પણ નીચલી દશામાં ચોથા-પાંચમા-છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં નિશ્ચયસમક્તિની સાથે-સહચર હોવાથી તે વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.

૮ મદ, ૩ મૂઢતા, ૬ અનાયતન અને શંકા વગેરે ૮-એ ૨૫ સમ્યક્ત્વના દોષ છે; તથા નિઃશંકિત વગેરે ૮ સમ્યક્ત્વના અંગ (ગુણ) છે. એને સારી રીતે જાણીને દોષોનો ત્યાગ અને ગુણોનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

જે વિવેકી જીવ નિશ્ચયસમ્યક્ત્વને ધારણ કરે છે તેને કમજોરી છે ત્યાં સુધી પુરુષાર્થની મંદતાના કારણે જોકે જરા પણ સંયમ હોતો નથી. તોપણ તે ઇન્દ્રાદિક દ્વારા પૂજાય છે. ત્રણલોક અને ત્રણકાળમાં નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ સમાન સુખકારી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. બધાં ધર્મોનું મૂળ સાર અને મોક્ષમાર્ગનું પહેલું પગથિયું આ સમ્યક્ત્વ જ છે, તેના વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર સમ્યક્પણું પામતાં નથી પણ મિથ્યા કહેવાય છે.

આયુષ્યનો બંધ થયા પહેલાં સમ્યક્ત્વ ધારણ કરનાર જીવ મરણ પામ્યા પછી બીજા ભવમાં નારકી, જ્યોતિષી, વ્યંતર, ભવનવાસી, નપુંસક, સ્ત્રી, સ્થાવર, વિકલત્રય,

પશુ, હીનાંગ, નીચકુળવાળો, અલ્પાયુ અને દરિદ્રી થતો નથી; મનુષ્ય અને તિર્યચ સમ્યગ્દષ્ટિ મરીને વૈમાનિકદેવ થાય છે, દેવ અને નારકી સમ્યગ્દષ્ટિ મરીને કર્મભૂમિમાં ઉત્તમ ક્ષેત્ર મનુષ્ય જ થાય છે. જો સમ્યગ્દર્શન થયા પહેલાં ૧-દેવ, ૨-મનુષ્ય, ૩-તિર્યચ કે ૪-નરકનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય તો, તે મરીને ૧- વૈમાનિક દેવ, ૨-ભોગભૂમિનો મનુષ્ય, ૩-ભોગભૂમિનો તિર્યચ કે ૪-પહેલી નરકનો નારકી થાય છે. આથી અધિક નીચેના સ્થનમાં જન્મતા નથી. આ પ્રમાણે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનનો મહિમા અપાર છે.

માટે દરેક આત્મહિતેચ્છુએ સત્શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય, તત્ત્વચર્યા, સત્સમાગમ તથા યથાર્થ તત્ત્વવિચાર વડે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ, કેમકે જો આ મનુષ્યપર્યાયમાં નિશ્ચયસમક્તિ ન પામ્યો તો પછી ફરીને મનુષ્યપર્યાય પ્રાપ્તિ વગેરેનો સુયોગ મળવો કઠણ છે.

હવે ‘સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મિથ્યાપણું,’
 મોક્ષમહલકી પરથમ સીઠી, યા વિન જ્ઞાન ચરિત્રા;
 સમ્યક્તા ન લહે, સો દર્શન ધારો ભવ્ય પવિત્રા.
 ‘દૌલ’ સમજ સુન ચેત સયાને, કાલ વૃથા મત ખોવૈ;
 યહ નરભવ ફિર મિલન કઠિન હૈં, જો સમ્યક્ નહિં હોવૈ.

‘મોક્ષમહલકી પરથમ સીઠી, યા વિન જ્ઞાન ચરિત્રા;’ ‘યા વિન જ્ઞાન ચરિત્રા’ નામ તો આપ્યું, હોં ! મોક્ષમહેલની પ્રથમ સીઠી. મોક્ષમહેલની પ્રથમ સીઠી-પહેલું પગથિયું એ છે. પહેલા પગથિયાં ન હોય એને બીજા પગથિયા હોય નહિ, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ચારિત્ર છે માટે સમ્યગ્દર્શન જ હોય.

ઉત્તર :- ક્યાં પણ ચારિત્ર ? ચારિત્ર હોય ત્યાં સમ્યગ્દર્શન હોય જ (એમ કહે છે). પણ એ ચારિત્ર હતું કે દી ? પંચ મહાવ્રતના પરિણામ, દયા, દાન, અહિંસા એ બધા વિકલ્પો તો શુભભાવ છે. ઇ ચારિત્ર કેવું ? સમજાણું કાંઈ ?

‘મોક્ષરૂપી મહેલનું પહેલું (સીઢી) પગથિયું છે,...’ પહેલું જ પગથિયું એ છે હજી. જ્યાં પહેલું પગથિયું જ હાથ નથી આવ્યું એ મોક્ષમાં ચડવા માંડે (એમ બને નહિ). સમજાય છે કાંઈ ? પહેલું પગથિયું (આવ્યું ન હોય અને) કૂદકો મારીને બીજે, ત્રીજે જાય તો ? હોય જ નહિ પણ. સમ્યગ્દર્શન વિના કોઈ જ્ઞાન પણ સાચું ન હોય અને વ્રત પણ સાચા ન હોય. ખોટેખાટા જ્ઞાન પુણ્યબંધનું કારણ દુઃખદાયક હોઈ શકે. આહા...હા...!

મુમુક્ષુ :- કૂદકો મારીને ચડે.

ઉત્તર :- ઇ હોય જ નહિ, ચડી જ ન શકે ઇ. ઇ ખ્યાલ છે. મગજમાં એ ખ્યાલ હતો.

‘આ સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર...’ ‘મોક્ષરૂપી મહેલનું પહેલું પગથિયું છે,...’ અહીં તો એમ સિદ્ધ કરે છે, પૂર્ણાનંદની આત્માની પ્રાપ્તિરૂપી મોક્ષ, મોક્ષ એટલે પૂર્ણ શુદ્ધ દશા. દશા-પર્યાય છે. મોક્ષ એ પર્યાય છે.

મુમુક્ષુ :- આમાં મોટો મહેલ બતાવ્યો છે.

ઉત્તર :- હા, કીધું ને. મોટા મહેલની પર્યાય છે, નિર્મળ પર્યાય છે. મોક્ષ એ કંઈ ગુણ નથી, દ્રવ્ય નથી. આત્માની પૂર્ણ નિર્મળ શુદ્ધ આનંદદશા છે, પર્યાય છે, હાલત છે એનું નામ મોક્ષ. એ મોક્ષમહેલું પહેલું પગથિયું સમ્યગ્દર્શન સંવર, નિર્જરા સ્વરૂપ છે. લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ? એનું લક્ષ ઠેઠ છે. સમ્યગ્દષ્ટિનું લક્ષ પૂર્ણ શુદ્ધ અને આનંદ પ્રગટવા માટે છે અને એના વિના પૂર્ણ શુદ્ધની શ્રેણીની ધારા ક્યાંથી ચાલે ? સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિને વચમાં રાગ હોય, આસ્રવ હોય, પુણ્ય હોય, છઠ્ઠે ગુણસ્થાને મુનિને, સાચા સમ્યગ્દર્શન સહિતને વ્રત પણ આવે પણ એ આસ્રવ

છે. એમાં એની બુદ્ધિ સ્થિર થતી નથી. એની તો શુદ્ધતા.. પૂર્ણ શુદ્ધતા એ શુદ્ધતાના અંશો વધતા જાય છે, પણ એ શુદ્ધતાના અંશો, પર્યાયો વધે અને પૂર્ણ શુદ્ધ થાય એની શરૂઆતની શુદ્ધતા સમ્યગ્દર્શનથી થાય છે. એ વિના શુદ્ધતા (પૂર્ણ થાય નહિ). આ શુદ્ધતા, હોં ! શુભભાવની શુદ્ધતા નહિ. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- શુભભાવ....

ઉત્તર :- ના, ના. શુભભાવ પહેલા પગથિયાનું ફળ નહિ અને શુભભાવનું એ ફળ નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

એ ચૈતન્યગોળો અનંત ગુણનો પિંડ શુદ્ધ આનંદકંઠ, જેની શક્તિમાં અનંતા પરમાત્મા પડ્યા છે. એક આત્મામાં ! એવા અનંત આત્માનું પરમાત્મસ્વરૂપની દૃષ્ટિ વિના કહે છે, પૂર્ણ પરમાત્મા એવી મોક્ષગતિની શ્રેણી આ વિના એનું બધું ખોટું (છે), પહેલી શ્રેણી જ આ છે.

‘આ સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર...’ શું ભાષા લીધી છે ? જુઓ ! ‘સાચાપણું પામતા નથી;...’ જૂઠાપણું ભલે પામો. જૂઠું જ્ઞાન અને ચારિત્ર. સમજાણું કાંઈ ? ગમે એટલું ભણ્યો હોય, અગિયાર અંગ ને નવ પૂર્વ (ભણ્યો હોય), હજારો-લાખો માણસને રંજન કરતો હોય. ઓ..હો..હો...! શું ભણતર ને શું એનું જ્ઞાન ! ધારાવાહી.. વગર પુસ્તકે બે-બે, પાંચ-પાંચ કલાક મોઢેથી વાતું કરે. પણ સમ્યક્ ભાન, અંતર દૃષ્ટિના આ ભાન વિના તે બધું જ્ઞાન સાચાપણાને પામતું નથી. લ્યો !

‘અને ચારિત્ર...’ સમ્યગ્દર્શન વિના પંચ મહાવ્રત ધારે, નગ્ન દિગંબર થઈ જાય, મુનિ, હોં ! દ્રવ્યલિંગી, દ્રવ્યસમકિત અને દ્રવ્યચારિત્ર. દ્રવ્યસમકિત એટલે એની વ્યવહાર શ્રદ્ધા હોય, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની (શ્રદ્ધા હોય). નિશ્ચય વિના, હોં ! એ બધું એનું સાચાપણું પામતું નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! એમ કીધું કે, સમ્યગ્દર્શન હોય પછી જ્ઞાન, ચારિત્ર પણ હોય છે. એમ ભેગું કહ્યું ને ? પણ એના વિના જ્ઞાન, ચારિત્ર હોતાં નથી એટલે સાચું નામ પામતા નથી, બધું ખોટું.

‘તેથી હે ભવ્ય જીવો ! આવા પવિત્ર સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કરો,...’ દેખો ! પહેલામાં પહેલો ભગવાનઆત્મા નવ તત્ત્વમાં અજીવ, આસ્રવ, બંધ, પુણ્ય-પાપથી જુદો એવો પૂર્ણ અખંડ આત્મા, એકરૂપે પોતાનું અભેદ દ્રવ્યની શ્રદ્ધા પહેલામાં પહેલી પ્રગટ

કરો. એ પવિત્ર શ્રદ્ધા વિના ધર્મનું એક ડગલું પણ થશે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! થોડામાં પણ ઘણું ભરી દીધું. 'હે ભવ્ય જીવો !' ભાષા એમ લીધી છે ને ? અભવ્ય નથી લીધા. 'ધારો ભવ્ય પવિત્રા.' અભવિને હોતું નથી એટલે ભવિ લીધો છે, જુઓ ! જગતમાં અભવિ જીવ છે એ સિદ્ધ કરે છે. કોઈ દી મુક્તિ ન પામે એવા અભવિ જીવો જગતમાં અનંતા છે. અનાદિકાળના છે અને (અનંતકાળ) રહેશે. ત્યારે ભવ્ય નામ આવ્યું ને ? હે ભવ્ય ! તારવીને કહ્યું, ઓલા અભવ્યમાંથી તારવીને કહ્યું. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! વળી જીવના બે ભાગ ? ભવિ અને અભવિ. (વળી એના) વાંધા. અજ્ઞાનીને તો ક્ષણે અને પળે વાંધા (હોય). બે ભાવ છે, બે ભાવ.

હે ભવ્ય ! 'આવા પવિત્ર સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કરો...,' એમ ભલામણ કરી. હવે ઇ પોતે એક ભલામણ પોતાને કરશે અને બીજાને કરશે, એ એક શૈલી બાકી છે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

वीर संवत् २४८२, मङ्गल वद ५, गुरुवार
 त्त. १०-२-१८६६, गाथा १७. प्रवचन नं०-२२

‘७ ढाणा’ की तीसरी ढाल है, उसकी आजीर की १७वीं गाथा है. डे न ?

भोक्षमडलकी परथम सीढी, या विन ज्ञान यरित्रा;
 सम्यक्ता न लडे, सो दर्शन धारो लव्य पवित्रा.
 ‘ढौल’ समज सुन येत सयाने, काल वृथा मत ढोवै;
 यड नरलव हिर मिलन कठिन है, जो सम्यक् नहिं डोवै.

उसका अर्थ, उसका अन्वयार्थ है न ? ढेढो ! क्या कडते हैं ? (यड सम्यग्दर्शन) (भोक्षमडल की) भोक्षरूपी मडल की प्रथम सीढी है;...’ ढेढो ! पडली ढात यड आँ. सम्यग्दर्शन पडली सीढी तो यड है. आत्मा में अन्दर आनंद शुद्ध पडा है, वड पूर्ण आनंद की प्राप्ति डोना उसका नाम भोक्ष है. पूर्ण अतीन्द्रिय आनंद आत्मा में अंदर पडा है, उसकी पर्याय में-अवस्था में पूर्ण आनंद प्राप्त डोना उसका नाम भोक्ष (है). उस भोक्ष मडल की प्रथम सीढी-सोपान सम्यग्दर्शन है. सम्यग्दर्शन बिना भोक्ष की शुरुआत ली डोती नडी. क्योंकि भोक्षमार्ग में पडले तो सम्यग्दर्शन है.

‘भोक्षरूपी मडल की प्रथम सीढी है; (या बिन) ँस सम्यग्दर्शन के बिना...’ सम्यग्दर्शन क्या (है) ? वड ढात यली है, पडले आ गँ है. परद्रव्य से त्मिन्.. वड आ गया है न ? परद्रव्य से त्मिन् आत्मा की रुचि लली है. लगवानआत्मा शरीर, कर्म, पुण्य और पाप का विकारी लव से त्मिन् अपना स्वरूप शुद्ध आनंदकंड है, उसकी अंतर में दृष्टि डोना उसका नाम सम्यग्दर्शन कडने में आया है. समज में आया ?

परद्रव्य से त्मिन् आत्मरुचि. आत्मा अर्थात् ज्ञानानंद शुद्ध आनंदस्वरूप आत्मा है (उसकी) परद्रव्य से त्मिन् और पुण्य-पाप का लव जो आस्रव डोता है उससे ली त्मिन् अपना आत्मा आनंद और ज्ञायकस्वरूप है, उसका अंतर में लान डोकर

प्रतीत होना उसका नाम प्रथम सम्यग्दर्शन है. इस सम्यग्दर्शन बिना उसका ज्ञान हो या वर्तन आदि हो वह सब मिथ्या है. यह कहते हैं, देओ ! '७ ढाणा' यह तो सादी हिन्दी भाषा है. 'दौलतराम' कृत '७ ढाणा' है. समज में आया ?

'इस सम्यग्दर्शन बिना...' अपना आत्मा शुद्ध चैतन्य ज्ञानानंद स्वरूप है, उसका अंतर में अनुभव हुआ बिना, उसका सम्यग्दर्शन-अंतर में प्रतीत हुआ बिना कोई 'ज्ञान और चारित्र सख्याएँ प्राप्त नहीं करते;...' चाहे जितना पढा हो परंतु सम्यग्दर्शन बिना वह ज्ञान ज्ञान कहने में आता नहीं. समज में आया ? अनंतकाल में यह क्या चीज है वह उसने यथार्थपने सुनी नहीं. सर्वज्ञ परमेश्वर तीर्थकरदेव त्रिलोकनाथ परमात्मा उनको जो एक समय में तीन काल तीन लोक देभने में आये जैसे केवली परमात्मा ने आत्मा का स्वरूप ऐसा देभा कि, पुण्य-पाप का विकारी भाव होता है उससे भिन्न देभा है.

मुमुक्षु :- किसको ?

उत्तर :- आत्मा को. पर के आत्मा को भी (ऐसा देभा है). समज में आया ? जैसे आत्मा में... रात को सब प्रश्न चले थे उसका अर्थ एक ही है, 'भूदत्थमस्सिदो खलु' वह बात विशेष चलेगी, लेकिन अभी नहीं. समज में आया ? वह जब चलेगी तब चलेगी. आत्मा ज्ञायकस्वरूप है उसका ज्ञान होना वही सब का सार है. कर्मबद्ध का, व्यवस्थित पर्याय होना, सर्वज्ञ ने देभा ऐसा होना, सब का एक ही लक्ष और एक ही स्वरूप है. समज में आया ?

चैतन्य भगवान् आत्मा चैतन्य ज्ञायकसूर्य है. ज्ञायकसूर्य आत्मा (है), उसमें शुभाशुभभाव उठते हैं, दया, दान, व्रत, भक्ति, काम, क्रोध का भाव (होता है) वह भी आस्रवतत्त्व है, वह आत्मा में नहीं है. समज में आया ? वस्तुस्वभाव में नहीं है. ऐसा आत्मा का अंतर में स्वलक्ष्य करके त्रिकाली ज्ञायकभाव का राग से रहित होकर, स्वभाव में अकत्व होकर अनुभव में प्रतीत करनी वही अनंतकाल में नहीं प्राप्त की ऐसी सम्यग्दृष्टि है. इस सम्यग्दर्शन के बिना चाहे जितना ज्ञान करे, चाहे जितना व्रत, तप करे.. तो कहते हैं कि, इसके बिना 'ज्ञान और चारित्र (सम्यक्ता) प्राप्त नहीं करते;...' सख्याएँपना उसे मिलता नहीं, सख्याएँ की छाप

उसे मिलती नहीं.

मुमुक्षु :- क्यों नहीं मिलती ?

उत्तर :- जूठा है, प्रतीत में तत्त्व ही जूठा है. जो वस्तु ज्ञायक विद्वानंद है उसका तो भान है नहीं, तो ज्ञान तो उसका करना है. पर का ज्ञान नहीं (करना) है. समज में आया ? आत्मा में ज्ञान है, आनंद है, श्रद्धा है, शांति आदि अनंत गुण हैं. जब उसकी प्रतीति हुई तो ज्ञान ज्ञान कलने में आता है. और उसका भान हुआ तो ज्ञान के पश्चात् स्वरूप में स्थिरता (डो), अंतर आनंद में स्थिर डो उसे चारित्र कलते हैं. लेकिन सम्यग्दर्शन ही नहीं है, क्या चीज है उसकी ही उसे जबर नहीं.

कलते हैं कि, 'इस सम्यग्दर्शन के बिना ज्ञान और चारित्र सव्याई प्राप्त नहीं करते;...' उसे सम्यक्ता लागू नहीं होती. सम्यग्ज्ञान और सम्यक्चारित्र नहीं कलने में आता है. समज में आया ? क्योंकि भोक्षमडल की प्रथम सीढी है. उसमें कडा है न ? उसमें लिजा है, देजो ! बडा मडल है न ? मडल है, देजो ! पडले सम्यग्दर्शन है, बाद में सम्यग्ज्ञान है, बाद में सम्यक्चारित्र है. देजो, है ? मडल में यढने की सीढी बनाई है. सीढी में पडले सम्यग्दर्शन लिया है.

मुमुक्षु :- पुण्य क्यों नहीं लिया है ?

उत्तर :- पुण्य क्या है, पुण्य तो विकार है. समज में आया ? पुण्य की प्रतीति, आत्मा की प्रतीति करने से पुण्य का भाव मेरे में नहीं है, ऐसी प्रतीति आती है. पुण्यतत्त्व भिन्न है, नव तत्त्व में पुण्यतत्त्व भिन्न है. आत्मतत्त्व भिन्न है, बंधतत्त्व भिन्न है, संवर, निर्जरा तत्त्व भिन्न हैं. पडली सीढी यड ली है. थोडे छोटे अक्षर हैं. मडल लिया है न ? देजो ना ! भोक्षमडल. भोक्षमडल की प्रथम (सीढी).

अंतर भगवानआत्मा...! कमबद्ध में भी वड आता है. कमबद्ध का ज्ञान करनेवाला कौन ? आत्मा. आत्मा का ज्ञान हुआ बिना कमबद्ध का ज्ञान उसे यथार्थ होता नहीं. दर्शन बिना ज्ञान यथार्थ नहीं होता, ऐसा कडा. समज में आया ?

मूल यीज की जबर नहीं और अनादि से जैसे ही चलता है. कड़ते हैं कि, सम्यक् आत्मा का अंतरबोध बिना दया, दान का विकल्प जो राग आता है, वह भी पुण्यबंध का कारण है. जैसे सम्यग्दर्शन हो तो भान, ज्ञान होता है, नहीं तो ज्ञान सख्या होता नहीं. समज में आया ?

‘हे भव्य जवो !’ देजो ! अब स्वयं संबोधन करते हैं. ‘दौलतरामज्ज’ स्वयं अपने को (संबोधन करते हैं). (हिन्दी में) पोते नहीं बोलते ? ‘दौलतरामज्ज’ अपने को संबोधन करते हैं और दूसरों को भी संबोधन करते हैं. ‘हे भव्य जवो ! जैसे पवित्र सम्यग्दर्शन को धारण करो...’ है ? यह तो सादी हिन्दी भाषा में है. हिन्दी भाषा (में) यह ‘७ ढावा’ है. ‘७ ढावा’ है, साधारण हिन्दी भाषा में है, लेकिन गागर में सागर भर दिया है. सारे जैनदर्शन का सार गागर में भर दिया है.

कड़ते हैं कि, ‘पवित्र सम्यग्दर्शन...’ पवित्र क्यों लिया है ? निश्चय है ँसलिये. व्यवहार सम्यग्दर्शन है वह विकल्प है, राग है. निश्चय सम्यग्दर्शन है वहां व्यवहार होता है. देव-गुरु-शास्त्र की श्रद्धा, नव तत्त्व की भेदवादी श्रद्धा होती है लेकिन वह राग है. राग है वह व्यवहार सम्यग्दर्शन है, पवित्र सम्यग्दर्शन नहीं. पवित्र सम्यग्दर्शन तो भगवानआत्मा, विकल्प जो शुभ-अशुभराग है उससे उटकर स्वयं की अजंड आनंदमय ज्ञायकमूर्ति है उसका अंतर में ज्ञान करके प्रतीत करनी, अनुभव में भास डोकर प्रतीत करनी उसका नाम पवित्र सम्यग्दर्शन कड़ने में आता है.

ँसलिये लिया है, देजो ! ‘हे भव्य जवो ! जैसे...’ जैसे अर्थात् उपर कड़ा जैसे सम्यग्दर्शन को. परद्रव्य से भिन्न अपने स्वरूप का ज्ञान. ‘पवित्र सम्यग्दर्शन को धारण करो...’ समज में आया ? ‘धारण करो...’ अर्थात् तुमसे प्रगट होता है. कर्म से, कर्म नीकले तो धारण होता है और उसके पुरुषार्थ बिना धारण होता है, जैसे नहीं. समज में आया ?

पर्याय व्यवस्थित है, सर्वज्ञ ने देजी है तो पुरुषार्थ बिना व्यवस्थित का ज्ञान किसने किया ? यह आत्मा शुद्ध अजंड ज्ञान है जैसे अंतरबोध लुओ बिना प्रतीत कहां से आयेगी ? और पुरुषार्थ बिना स्वभाव का निर्णय कहां से डोगा ? पुरुषार्थ से डोता है, कर्म से नहीं. समज में आया ?

કહતે હૈં કિ, ‘હે ભવ્ય જીવો ! ઐસે પવિત્ર સમ્યગ્દર્શન કો ધારણ કરો...’ અપને આપ હી પ્રગટ હોગા, જબ કાલલબ્ધિ આયેગી, ભગવાન ને દેખા હોગા તબ હોગા, ઐસા યહાં નહીં કહા હે.

મુમુક્ષુ :- દૂસરી જગહ પર કહા હે.

ઉત્તર :- દૂસરી જગહ પર દૂસરી બાત હે. વહાં કહા હે કિ, ઐસા આત્મા જબ તુમ્હારી દષ્ટિ મેં આયેગા તો ભગવાન ને ઐસા દેખા હે. તુમ્હારા પુરુષાર્થ સંયોગ સે, વિકાર સે હટકર અપને સ્વભાવ કે પુરુષાર્થ સે સ્વભાવ કા ભાન હુઆ તો ઉસી સમય મેં સમ્યગ્દર્શન પર્યાય હોનેવાલી થી, વહી ભાવ થા, વહી કર્મ કા અભાવ સમય મેં હે ઐસા ભગવાન ને દેખા હે. પરંતુ કરતા કૌન હે ? ભગવાન કરતે હૈં યા તુમ કરતે હો ? તુમ્હારે શ્રદ્ધાગુણ કી પર્યાય તુમ કરતે હો યા ભગવાન કરતે હૈં ? ભગવાન તો સર્વજ્ઞ હૈં, વે તો પર હૈં. ભગવાન (અન્ય કે) આત્મા કે કર્તા નહીં. જૈસે જગત કા કોઈ ઈશ્વરકર્તા નહીં હે, ઐસે આત્મા કે શ્રદ્ધાગુણ કી પર્યાય કે કર્તા ભગવાન નહીં હૈં. ભગવાન તો જાનનેવાલે હૈં. ઇસ કારણ સે કહતે હૈં, ભાઈ ! કર્તા હોકર તુમ ધારણ કરો, ઐસા કહતે હૈં. આહા..હા...! બહુત થોડે શબ્દોં મેં બહુત ભર દિયા હે. ‘દૌલતરામજી’ પંડિત. પહલે કે પંડિત ને બહુત અચ્છી બાત (કહી હે), ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હે.

ભગવાનઆત્મા કી સમ્યક્ પ્રતીતિ, પવિત્રતા ધારણ કરો. દેખો ! યહાં સે પવિત્રતા શુરૂ હોતી હે. રાગ નહીં, પુણ્ય નહીં, વિકલ્પ નહીં, શુભભાવ નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! અબ કહતે હૈં, ઐસા પવિત્ર સમ્યગ્દર્શન તુમને અનંતકાલ મેં પ્રાપ્ત નહીં કિયા. ઉસકે બિના આતમજ્ઞાન બિન અનંત બૈર સબ બાર્તેં કી. સમજ મેં આયા ? ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ત્રૈવેયક ઉપજાયો, પર આતમજ્ઞાન બિન...’ વહ ભી ‘દૌલતરામજી’ કહતે હૈં, યહ ભી ‘દૌલતરામજી’ (કહતે હૈં). આગે આયેગા ન ? આગે. ઇસમેં આગે આયેગા. કહાં હે ? કૌન-સી (ગાથા) હે ? કૌન-સી (ગાથા કી) પંક્તિ હે ? જ્ઞાન મેં હોગી. ઇસ (ચૌથી) ઢાલ મેં હોગી. ચૌથી ? દેખો ! વહી (ગાથા) આયી. દેખો ! પાંચવીં (ગાથા) હે. દેખો ! ચૌથી ઢાલ, પાંચવાં શ્લોક. ઇસી મેં હે, દેખો ! તીસરી (ઢાલ કા) અંતિમ શ્લોક ચલ રહી હે, ઇસકે બાદ કી ચૌથી (ઢાલ). તીસરી

ढाल का अंतिम श्लोक यल रखा है और सम्यग्ज्ञान यलेगा, उसकी यल पंक्ति हैं. पांचवीं है, ढेजो ! पांचवीं.

‘कोटि जन्म तप तपैं, ज्ञान बिन कर्म ञरैं जे;’ ८८ पन्ना है. ‘कोटि जन्म तप तपैं, ज्ञान बिन कर्म ञरैं जे;’ कोड जन्म तप करो, कोड वर्ष के करो और कोड भव करो लेकिन आत्मा ज्ञान सिदानंदमूर्ति का आनंद का स्वाद आये बिना, कर्म ञरै (नहीं). ‘ज्ञानीके छिनमें त्रिगुप्ति तैं सलज टरैं ते.’ सम्यग्ज्ञानी-आत्मज्ञानी अंतर आत्मा में विकल्प से रलित ढोकर अंतर ध्यान में अंतर्भूत रलें तो भी जो कोड भव में कोड वर्ष तप करें उससे जो कर्म बिरते हैं, षससे अनंतगुना कर्म सम्यग्दृष्टि को ञरते हैं.

‘मुनिव्रत धार अनन्तबार त्रीवक उपजायो; पै निज आतमज्ञान बिना,...’ पै निज आतमज्ञान’ पै निज आतम, ढां ! भगवान का ज्ञान भगवान के पास है. निज आत्मज्ञान बिना ‘सुभ लेश न पायो.’ यल तो ज्ञान का अधिकार है, यल यल रखा है वल दर्शन का अधिकार है. दर्शन के बाद ज्ञान अधिकार में यली ज्ञान देंगे. ज्ञान यानी आत्मज्ञान. दर्शन जैसे आत्मा का दर्शन, वैसे ज्ञान भी आत्मा ज्ञान, पर के ज्ञान की बात यलं नहीं है. आत्मा का ज्ञान लुओ बिना अनंत ढैर मुनिव्रत धारण किया. उपर कल न ? ‘त्रीवक उपजायो’ उत्तम त्रैवेयक हैं वलं जन्म धारण किया लेकिन आतमज्ञान बिना सुभ लेश (न पायो). ओक सम्यग्दर्शन, ज्ञान बिना आनंद के ओक अंश का अनुभव उसे लुआ नहीं, उसके बिना उसे धर्म लुआ नहीं. समज में आया ? वल बाद में कलेंगे. यल तो तीसरी (ढाल यल रली है).

‘हे समलदार ढौलतराम !’ स्वयं अपने को कलते हैं. ‘ढौलतरामञ्ज’ अपने के कलते हैं, ढेजो ! हे ‘सयाने’ सयाने.. सयाने. ‘हे समलदार ढौलतराम ! (सुन-सुन)...’ स्वयं को कलते हैं, सुन ! और दूसरे को भी कलते हैं, सुन ! हे ‘ढौलतराम’ ! यल ढौलत, आत्मा का आनंदराम, अंतर में अंतर संपढा (है). अंतर अनंत ज्ञान, अनंत दर्शन, अनंत आनंद शांति आत्मा में पडी है. ऐसी ढौलत का राम-आत्मा, आत्माराम ढौलतराम है. हे ढौलतराम ! समलदार ‘ढौलतराम’. ऐसी भाषा ली है. सयाने ढो, लैया ! तुम तो सयाने आत्मा ढो. विकार और पर से प्रलु !

विवेक करनेवाले समझदार हो, तुम मूढ़ नहीं हो. तेरी चीज ऐसी है, ऐसा कहते हैं. आडा..डा...! समझ में आया ? अरे...! प्रभु ! तुम तो सयाने हो ना ! समझदार हो ना ! तेरे आत्मा में आनंद है और पुण्य-पाप का विकार दुःखरूप है, उससे भिन्न जैसे तुम समझदार हो. कहते हैं कि, 'दौलतराम' सुन ! हम तुमको कहते हैं, आत्मा को आत्मा कहते हैं, ऐसा यहां कहते हैं. आडा..डा...! समझ में आया ?

भगवानआत्मा आत्मा को संबोधन करता है. हे आत्मा ! तेरा स्वरूप देख, वाणी, मन, कर्म और विकार से भिन्न है, ऐसा तुम सम्यग्दर्शन धारण करो, जैसे तुम सयाने हो, तुम विवेकी हो, तुम समझदार हो, ऐसा आत्मा को कहते हैं. सुन, समझ. अंतर में सुन और समझ और येत. तीन शब्द दिये हैं. सुन, समझ (और) येत, तीन शब्द दिये हैं. यह तो हिन्दी भाषा सादी है ना ? क्यों ? भाई ! यह मास्टरजी जैसी सूक्ष्म भाषा नहीं है.

कहते हैं कि, हे प्रभु ! आत्मा सुन ! मात्र सुन ऐसा नहीं, समझ और सावधान होओ. समझ और सावधान होओ. देखा ! वहां मोह का अभाव दिखाते हैं. आडा...! तेरी चीज तेरे पास है. डिरन की नाभि में कस्तूरी है, दूंदता है बहार. जैसे भगवानआत्मा में अंतर में आनंद, शांति आदि जो सर्वज्ञ परमेश्वर ने प्रकट किया वह सब आत्मा में हैं. समझ में आया ? कहते हैं कि, हे सयाने ! सुन, समझ, सावधान हो. 'समय को व्यर्थ न गंवा;....' आडा..डा...! काल वृथा मत गंवा, भगवान ! अनंतकाल में मुश्किल से समय मिला है, अनंतकाल के परिभ्रमण में रजडते-रजडते मुश्किल से मनुष्य का देह अल्पकाल के दिये मिला है. जैसे काल में प्रभु! तुम व्यर्थ काल मत गंवा, ऐसा आत्मा को कहते हैं. आडा..डा...! समझ में आया ?

सब को कहते हैं, अरे...! आत्मा ! अनादिकाल से प्रभु ! तुम रजड रहे हो, भगवान ! यार गति में यौरासी (लाभ योनि के) अवतार में तुझे मुश्किल से मनुष्यदेह मिला. उस मनुष्यदेह में सर्वज्ञ परमेश्वर तीर्थंकरदेव त्रिलोकनाथ जो आत्मा कहते हैं उसे सुन. आडा...! आत्मा को सुन, ऐसा कडा. भगवानआत्मा ज्ञान का सूर्य आनंदमूर्ति है, उसे तु समझ. उसमें विकार है नहीं, शरीर, कर्म उसमें है नहीं.

भगवान ! तेरा समजने का काल है. आडा..डा...! कितना संबोधन किया है ! गृहस्थाश्रम में रहते थे. गृहस्थाश्रम में थे के नहीं ? स्त्री-पुत्र सब थे, डो, वे उनके पास रहे, वे कहां घूस गये हैं ? आत्मा में कहां घूस गये हैं ? वे उनमें हैं, देह देह में है, स्त्री स्त्री में है, पैसा-पैसा धूल में है, पैसा धूल और धूल में है, आत्मा में कहां घूस गया है ? समज में आया ? गृहस्थाश्रम में कड़ते हैं, भाई ! गृहस्थाश्रमि पैसावाले को औसा कड़ते हैं ? धूल कहां उसकी है ? धूल तो जउ की है. वड तो मिट्टी है, अश्वतत्त्व है. अश्व से तेरी यीज तो भिन्न है. अश्व की ममता करता है उससे भी तेरी यीज भिन्न है. वड बात तो यहां कड़ते हैं, तु अकबार बात सुन ! समज में आया ?

भगवानआत्मा अश्वतत्त्व से तो तेरी यीज भिन्न है और अश्व पर तू ममता करता है कि, मेरा है, ममता करता है उस ममता से भी तेरी यीज भिन्न है. ममता तो विकार है, आस्रवतत्त्व है, आस्रवतत्त्व श्वतत्त्व नहीं होता. समज में आया ? क्या करे ? औसे ही काल गंवाता है. मूढपने अनंतकाल गंवाया.

कड़ते हैं कि, हे सयाने ! समय व्यर्थ न गंवा. आडा..डा...! तेरे अक अक समय की कीमत है, प्रभु ! अनंतकाल में मडा कौस्तुभमणि मिलना भी सुलभ है लेकिन औसा मनुष्यदेह, उसमें औसा आत्मा का भान करने का अवसर मडा मडा दुर्लभ है. समज में आया ? नवमी त्रैवेयक अनंत बार गया तो भी उसने आत्मा का ज्ञान किया नहीं. ज्ञान करने का तेरा अवसर है, औसा कड़ते हैं. देओ ! आ..डा...!

‘व्यर्थ न गंवा;...’ औसा नहीं कड़ते हैं कि, अभी डमारी कालवर्धि परिपक्व नहीं हुई तो क्या करें ? ओ..ँ...! जब कालवर्धि होगी तब पुरुषार्थ होगा. भगवाने देओ होगा तब होगा, औसा नहीं कड़ते हैं. समज में आया ? भगवान ने देओ औसा होगा, औसा जिसने माना और कालवर्धि है उसका जिसे ज्ञान होता है उसे आत्मा में पुरुषार्थ करके (निर्णय) होता है. काल व्यर्थ न गंवा, प्रभु ! काल व्यर्थ न गंवा. आडा..डा...! आत्मा को समजने का, प्रतीत करने का, श्रद्धा करने का तेरा काल है. देओ ! वडी कड़ते हैं. तुजे क्षयोपशम है (परंतु) क्षयोपशम का ज्ञान तुम पर की ओर लगाते हो. तेरा क्षयोपशम तो है (लेकिन) पर में लगाते

डो, वड तेरा काल व्यर्थ डो रडल डै. लगा... आत्मा में. आडा..डा...! समज में आया ?

‘समय को व्यर्थ न गंवा;...’ ? गजब बात कडी डै. काल को निरर्थक मत छोड, सार्थ कर डे. भगवान शुद्ध चैतन्यमूर्ति तुम डो ना ! सावधान डोकर अंतर में प्रतीत कर, सावधान डोकर श्रद्धा कर, काल को वृथा मत गंवा. ‘(क्योंकि)...’ क्योंकि कडते हैं ना ? ‘यदि सम्यग्दर्शन नहीं हुआ...’ डेओ ! आत्मदर्शन-डेड, वाणी, मन, कर्म, धूल से भिन्न, पुण्य-पाप का विकल्प जो डया, डान, काम, क्रोध शुभाशुभभाव आस्रव से भिन्न, डैसे आत्मा का अंतर में सम्यग्दर्शन नहीं हुआ तो तेरा परिभ्रमण नहीं मिटेगा. आडा...! भाई !

क्या परपदार्थ तुजे काम आते हैं ? और परपदार्थ को तुम काम आते डो ? क्या पुण्य-पाप का विकार तेरे काम आते हैं ? वड तो विकार डै. भगवानआत्मा अनंत अनंत शांतरस, आनंदकंड प्रभुआत्मा डै उसे काम में डे, डैसा कडते हैं. आडा..डा...! समज में आता डै ? समज में आया ? आ..डा...! यड आपके लिये खिन्डी यलती डै, नहीं तो गुजराती में यलता था. डमें बडुत खिन्डी नहीं आती डै, साधारण-साधारण यलती डै. समज में आया ?

भगवान ! यडां तो आत्मा को भगवान कडकर डी बुलाते हैं. ‘समयसार’ में ‘आस्रव अधिकार’ में ‘कुंडकुंडार्याय’ मडाराज ढिगंबर संत ढो डजार वर्ष पडले जंगल में रडनेवाले (थे), उनके बाद ‘अमृतचंद्रार्याय’ हुआ. आजसे नौसे वर्ष पडले (हुआ). ‘कुंडकुंडार्यायडेव’ के बाद ११०० वर्ष बाद हुआ. जंगल में रडनेवाले आत्मध्यान में, आनंद में मस्त ‘अमृतचंद्रार्यायडेव’ ढिगंबर मुनि उनडोंने ताडपत्र पर टीका लीजी. वे कडते हैं कि, अरे...! भगवानआत्मा ! डैसा कडते हैं. ‘आस्रव अधिकार’ की ७२ गाथा डै न ? डे भगवानआत्मा ! आ..डा..डा...! जैसे माता बालक को जुले में जुलाती डो तब माता कडती डै, सयाना डै, मेरा डेटा डोशियार डै. वैसे आर्यायडेव आत्मा को कडते हैं. ढिगंबर मुनि वनवास में रडनेवाले ८०० वर्ष पडले टीका बनाई. कडते हैं कि, अरे...! भगवानआत्मा ! पुण्य-पाप का विकार तो प्रभु आस्रव डै ना ! वड तो दुःखदायक डै ना ! वड तो अशुचि डै ना ! वड तो जड डै ना ! तुम तो चैतन्य डो ना ! तुम तो आनंद डो ना ! तुम तो विकार से

રહિત ચેતન હો ના ! આહા..હા...! ઐસા સંબોધન કરકે જગાતે હૈં. ઉસકી માતા ગાના ગાકર ઝુલે મેં સુલાતી હૈ. યહાં ભગવાનઆત્મા કો આચાર્ય, સંતોં, જ્ઞાનિયોં જગાતે હૈં, જાગ...! તુમ કૌન હો ? સમજ મેં આયા ?

અરે...! સમ્યગ્દર્શન, ઐસા ભાન... 'શ્રેણિક રાજા'. ઇસમેં આ ગયા થા, કલ નહીં લિયા થા. પહલે સાતવી નરક કા આયુષ્ય બાંધા થા. ૮૨ વે પન્ને પર નીચે હૈ. 'જિસ પ્રકાર શ્રેણિક રાજા સાતવેં નરક કી આયુ કા બંધ કરકે ફિર સમ્યક્ત્વ કો પ્રાપ્ત હુએ થે,...' 'શ્રેણિક' રાજા, હજારો રાનિયાં થી, રાજપાટ બડા થા. મહા સુંદર શરીર થી, 'ચેલના' જૈસી ધર્મી રાની થી. ઐસે જીવ કો સમ્યગ્દર્શન, આત્મા કા ભાન હુઆ. ભગવાન તીર્થંકરદેવ ત્રિલોકનાથ 'મહાવીર' ભગવાન કે સમવસરણ મેં ક્ષાયિક સમકિત હુઆ. કહતે હૈં કિ, પહલે સાતવેં નરક કા આયુષ્ય બંધ ગયા થા. મિથ્યાદષ્ટિ મેં મુનિ કી અશાતના કી થી. બાદ મેં આત્મા કા ભાન (હુઆ કિ), આત્મા અખંડ આનંદ જ્ઞાતા-દષ્ટા (સ્વરૂપ હૈ). વહ રાગ, વિકલ્પ ઉઠતા હૈ ઉસકા ભી કરનેવાલા નહીં. આત્મા મેં ઉસકા સંબંધ હૈ હી નહીં. ઐસા ક્ષાયિક સમકિત હુઆ તો ભી 'ઉન્હેં નરક મેં તો જાના હી પડા થા કિન્તુ આયુ સાતવેં નરક સે ઘટક પહલે નરક કી હી રહી.' પહલી નરક કી રહ ગઈ. સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત ક્રિયા તો પહલે જો સાત નરક કા આયુષ્ય બંધા થા ઉસે તોડકર પહલી નરક મેં જાના પડા. ચૌરાસી હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ મેં અભી પહલી નરક મેં હૈ.

નીચે સાત નરક હૈ ના ? સાત નરક હૈ. ઉસમેં પહલી નરક મેં (ગયે હૈં). ભગવાન કે પાસ ઉન્હેં ને ક્ષાયિક સમકિત પાયા થા. 'શ્રેણિક' રાજા. ત્યાગ નહીં ક્રિયા થા, વ્રતાદિ નહીં થે, આત્મભાન હુઆ. સમ્યગ્દર્શન જો અનંતકાલ મેં પ્રાપ્ત નહીં ક્રિયા ઐસા પ્રાપ્ત ક્રિયા. ગૃહસ્થાશ્રમ મેં રાજપાટ મેં રહનેપર ભી આત્મા કા અંતર અનુભવ હોને સે સાતવી નરક કા આયુષ્ય જો પહલે મિથ્યાદષ્ટિ મેં બંધા થા, (ઉસે) તોડકર પહલી નરક મેં ચૌરાસી હજાર (વર્ષ કા રહ ગયા). ગતિ નહીં ફિરતી, સ્થિતિ (ફિર ગઈ). સમજ મેં આયા ? લક્ષુ બનાયા હો, ચુરમા કા લક્ષુ, જો બન ગયા ઉસમેં સે ગુડ, આટા નિકાલકર દૂસરા પકવાન નહીં હોતા, વહ તો ઉસે ખાના હી પડેગા. થોડે સમય ઐસા હી રહેગા તો ઘી, ગુડ સૂક જાયેગા, લેકિન ઉસમેં સે ઘી નિકાલકર

पूडी बनाये औसा नडीं बनता. उसी प्रकार अकबार गति का आयुष्य बंध गया तो गति नडीं फिरती, लेकिन आत्मा के भान द्वारा स्थिति लंबी थी उसे तोड दी. पडली नरक में यौरासी उजार वर्ष की स्थिति में है, परंतु सम्यग्दर्शन है.

सज्जय आती है. किसमें आता है ? 'बाहिर नारकी कृत दुःख भोगत, अंतर सुख की गटागटी' सर हुकमीचंद्र यहां पडलीबार आये थे तब यह बोले थे. शेट आये थे ना ? वे पडले बोले थे. क्या ? 'बाहिर नारकी कृत दुःख भोगत, अंतर सुख की गटागटी' सम्यग्दर्शन है तो नरक में नारकी डोनेपर भी (सुख भोगते हैं). सम्यग्दर्शन क्या चीज है उसकी दुनिया को खबर नडीं. 'श्रेष्ठिक' राजा नरक में यौरासी उजार वर्ष की स्थिति में हैं, अढाई उजार वर्ष गये, २५०० वर्ष गये और साढे ँक्यासी उजार वर्ष बाकी हैं. बाढ में पडले तीर्थकर डोंगे. आगामी काल में जगतगुरु त्रिलोकनाथ जैसे 'भडावीर' भगवान हुअे, वैसे डोंगे. अक सम्यग्दर्शन का प्रताप !! समज में आया ? सम्यग्दर्शन क्या है उसकी जगत को खबर नडीं. ँसके बिना ज्ञान और व्रत बिना अंक के शून्य हैं. समज में आया ? वह तो पडले कडा. सातवी नरक की (स्थिति तोडकर) पडली नरक में यौरासी उजार वर्ष की स्थिति में गये. वहां भी आनंद है. बाहर में दुःख है, अंदर में राग से त्मिन्न आत्मा का भान है. नरक में भी ! नरक में यानी नारकी आनंद आनंद का वेदन करते हैं. ओ...डो...डो...! नरक में नारकीपने डोनेपर भी सम्यग्दृष्टि को आनंदरस का वेदन है.

कडते हैं कि, 'यदि सम्यग्दर्शन नडीं हुआ तो यह मनुष्य पर्याय पुनः मिलना दुर्लभ है.' आडा..डा...! भगवानआत्मा को कडते हैं कि, हे आत्मा ! दुनिया की बात छोड दे. दुनिया दुनिया में रडी. तेरे आत्मा का भान कर ले नडीं तो औसा मनुष्यदेड पाना दुर्लभ.. दुर्लभ.. दुर्लभ है. समज में आया ? शास्त्र में तो बहुत दृष्टांत दिये हैं. रिताभशि रत्न. डाय में डो और वह समुद्र में यला जाये. जाने के बाढ वह पाना मुश्किल है. रत्न समुद्र के तलवे में यला गया, कहां से मिलेगा ? औसा मनुष्यदेड फिर मिलना बहुत कठिन है. यदि आत्मदर्शन नडीं किया तो तेरा सब व्यर्थ है. पांच-पचास लाख, करोड-दो करोड पैदा किये डो या त्यागी डोकर

व्रत और नियम धारण किये हो परंतु सम्यग्दर्शन बिना तेरा मनुष्यदेह व्यर्थ है।
 ऐसा कहते हैं, हेभो ! हेभो ! 'दौलतरामञ्ज' तीसरी ढाल की अंतिम गाथा (में
 ऐसा कहते हैं), 'यह (नर भव) मनुष्य पर्याय पुनः मिलना दुर्लभ है।' थोडा भावार्थ
 लिया है। भावार्थ लिया है ना ?

भावार्थ :- 'यह सम्यग्दर्शन ही...' (मूल पुस्तक में) नीटे (फूटनोट में) लिखा है।

सम्यग्दृष्टि जवकी, निश्चय कुगति न होय।

पूर्वबंध ते होय तो सम्यक् द्रोष न कोय।

आत्मा सम्यग्दर्शन हुआ, कदाचित् उसको कुगति तो नहीं होती, परंतु पूर्व
 का बंध हो गया हो तो सम्यक् द्रोष नहीं होता, उसे सम्यग्दर्शन में द्रोष लगता
 नहीं। समज में आया ? आडा..डा...! 'परमात्म प्रकाश' में कडा है, सम्यग्दर्शन
 सहित नरक में जाना अस्थल है, लेकिन मिथ्यादृष्टि सहित स्वर्ग में जाना भुरा है।
 स्वर्ग में देव, देवियां लाभो, करोडो, अरबों वर्ष आत्मा के सम्यग्दर्शन बिना
 मिथ्याश्रद्धा करके यला ली गया (तो ली) तेरा स्वर्ग दुःखरूप है। सम्यग्दर्शन-आत्मा
 का भान करके नरक में गया तो ली वहां सुखरूप है। वहां से निकलकर 'श्रेष्ठिक'
 राजा तीर्थकर होंगे। समज में आया ? 'श्रेष्ठिक' राजा उसी भव में केवलज्ञान प्राप्त
 करके मोक्ष में जायेंगे। नरक से सीधे निकलकर, सीधे निकलकर तीर्थकर होंगे। तीन
 लेकर तो पडली नरक से आयेंगे और क्षायिक समकित तो साथ है। भान.. भान..
 भान.. (है)। राग नहीं, शरीर नहीं, दौलत नहीं। यह जन्म है वह मेरा नहीं। माता
 के पेट में आया वह जन्म मेरा नहीं, माता मेरी नहीं है। मैं तो आनंदकंद शुद्ध
 चैतन्य हूँ, माता के पेट में आयेंगे तो ली ऐसा भान रहेगा। आडा..डा...! समज
 में आया ?

'सम्यग्दर्शन ही मोक्षरूपी मडल में पहुंचने की प्रथम सीढी है। इसके बिना
 ज्ञान और चारित्र्य सम्यक्पने को प्राप्त नहीं होते अर्थात् जब तक सम्यग्दर्शन
 न हो तब तक ज्ञान वह मिथ्याज्ञान...' हेभो ! समज में आया ? सर्वज्ञ भगवान
 ने कडा ऐसा आत्मा. परमेश्वर त्रिलोकनाथ तीर्थकरदेव भगवान ने ऐसे अनंत
 आत्मा देभे हैं। त्रिलोकनाथ परमेश्वर कहते हैं, वर्तमान में ली मडाविदेह क्षेत्र में

‘सीमंधर’ परमेश्वर मनुष्यदेह में बिराजमान हैं। अंक करोड पूर्व का आयुष्य है, पांचसो धनुष का गिंया देह है। दो उजार डाय गिंया। मडाविदेहक्षेत्र में भगवान बिराजते हैं। एस जमीनपर मडाविदेह क्षेत्र में मनुष्यदेह में बिराजते हैं। मडाविदेह क्षेत्र दूर है। मडाविदेह क्षेत्र दूर है, अडुत दूर है। यड भरत क्षेत्र है ना ? उससे अडुत दूर है। जमीन पर है, अडुत दूर है, उजारो जोजन दूर है। वहां भगवान वर्तमान में बिराजते हैं। ‘सीमंधर’ तीर्थकरदेव। इमो अरिडंताइं पद में बिराजते हैं। यौबीस तीर्थकर इमो सिद्धांश में बिराजते हैं। यौबीस तीर्थकर तो सिद्धपद में है, सिद्ध में बिराजते हैं, उनको शरीर नहीं है। यहां थे तब शरीर था। अब सिद्ध डो गये। भगवान बिराजते हैं तो शरीर है, वाणी भी है, उपदेश डोता है, सौ-सौ एन्द्र की उपस्थिति है, समवसरण में डयाती है। भगवान की दिव्यध्वनि उँकार निकलता है और वर्तमान मनुष्यक्षेत्र में एन्द्रों आदि को सुनाते हैं। समज में आया ? वे भगवान कडते हैं कि, भाई ! भगवान ने कडा वडी सभ ज्ञानि कडते हैं।

‘एसके बिना ज्ञान और यारित्र सम्यङ्पने को प्राप्त नहीं डोते अर्थात् जब तक सम्यङ्दर्शन न डो तब तक ज्ञान वड मिथ्याज्ञान...’ है। आडा..डा...! शास्त्र का पढना, ग्यारड अंग का पढना, नव पूर्व का पढना, सभ आत्मदर्शन शुद्ध श्रद्धा-ज्ञान, आनंद की अंतर प्रतीत, भान बिना वड सभ ज्ञान मिथ्याज्ञान है। है ना ? ‘और यारित्र वड मिथ्यायारित्र कडलाता है।’ आत्मा ज्ञाता-दृष्टा का अनुभव अंतर दृष्टि बिना भाडर की क्रियाकांड मिथ्यायारित्र कडलाता है। वड यारित्र सम्यङ् है नहीं। ‘सम्यङ्ज्ञान तथा सम्यङ्यारित्र नहीं कडलाते।’ अस्तित्-नास्तित् की है।

आत्मदर्शन अनुभव बिना, आत्मज्ञान ज्ञाता-दृष्टा के अनुभव बिना जो कोई क्रियाकांड डोती है उसको भगवान यारित्र कडते नहीं। ‘एसदिये प्रत्येक आत्मार्थी को...’ प्रत्येक आत्मार्थी को, प्रत्येक जव को-आत्मार्थी को ‘ऐसा पवित्र सम्यङ्दर्शन अवश्य धारण करना याडिये। पंडित दौलतरामज्ज अपने आत्मा को संबोधन करके कडते हैं कि-डे विवेकी आत्मा !’ देभो ! सयाना कडा है ना ? सयाना. ‘डे विवेकी आत्मा ! तू ऐसो पवित्र सम्यङ्दर्शन के स्वरूप को स्वयं सुनकर...’ स्वयं सुनकर. कोई सुनाये ऐसा नहीं, तू स्वयं सुनकर, ऐसा कडते हैं।

मुमुक्षु :- कोई सुनानेवाले ढो तो सुने ना ?

उत्तर :- कडते हैं कि, धर्मात्मा ज्ञानी के पास आत्मा के सम्यग्दर्शन का स्वरूप स्वयं सुनकर, तु सुनकर. दूसरे ने कडा और दूसरे ने (सुन) लिया, औसा नडीं. 'स्वयं सुनकर अन्य अनुभवी ज्ञानियों से प्राप्त करने में...' प्राप्त करने में 'सावधान ढो;...' ढो बात कडी है. ढो शब्द हैं ना ? सुन, समज और सावधान ढो (औसे) तीन शब्द हैं ना ? बहुत थोडे शब्द में बहुत भर दिया है. समज में आया ?

'अपने अभूत्य मनुष्यजवन को व्यर्थ न गंवा.' मनुष्यदेड कीमत से नडीं मिलता. अक अबज रुपया देने से औसी आंभ मिलती है ? अक नभ का टुकडा भी करोड रुपया दे तो नया नडीं मिलता. अनंतकाल में औसा देड मिला, यहि आत्मा का भान नडीं किया तो व्यर्थ है, औसा कडते हैं. ओ..ढो..ढो...!

मुमुक्षु :- रुपये नडीं मिले तो व्यर्थ है.

उत्तर :- रुपया तो बहुत मिला है, धूल में क्या है ? भाई ! उनके पास रुपये हैं. पुत्र के पास ढो करोड रुपये हैं. काम नडीं आते ? क्या है ? समज में आया ? उसके पुत्र के पास ढो करोड हैं.

मुमुक्षु :- उसे क्या काम आते हैं ?

उत्तर :- बाप तो कडलाता है ना ? पिता तो कडने में आता है या नडीं ? भले ढी पुत्र पैसा नडीं देता ढो.

मुमुक्षु :- तीन-चार साल से ढोड दिया है.

उत्तर :- ढोड दिया तो क्या करे ? पडले से ढोड दिया है, लिभकर दिया है, तुम अलग और डम अलग. वैसे भी त्मिन्न ढी है, अक कौन है ? कल्पना की कल्पना है. धूल में है क्या ? पांच करोड ढो या दस करोड ढो, मिट्टी-धूल है. आत्मा को कडां काम आती है ? आत्मा के सुभ में वड यीज कडां मदद करती है ? वड तो मिट्टी है, धूल है, अजवतत्त्व है. अजव में सुभ है ? अजव धूल में सुभ है ? ओ..ढ...!

मुमुक्षु :- लडके को बडा किया.

ઉત્તર :- લડકે કો બડા ક્રિયા ? ધૂલ મેં ભી બડા નહીં ક્રિયા. વહ તો ઉસકે આયુષ્ય કે કારણ બડા હુઆ હૈ. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં, અરે...! 'અમૂલ્ય મનુષ્યજીવન કો વ્યર્થ ન ગંવા. ઇસ જન્મ મેં હી યદિ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત નહીં ક્રિયા તો ફિર મનુષ્યપર્યાય આદિ અચ્છે યોગ પુનઃ પુનઃ પ્રાપ્ત નહીં હોતે.' મનુષ્યદેહ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ કી યથાર્થ વાણી.. સમજ મેં આયા ? ઐસા પ્રાપ્ત હોના અનંતકાલ મેં મહામુશ્કિલ હૈ. તીસરી ઢાલ (સમાપ્ત) હુઇ. સાંરાશ મેં હૈ વહ સબ આ ગયા હૈ. ચૌથી ઢાલ લો, ચૌથી.

ચોથી ઢાળ

સમ્યગ્જ્ઞાનનું લક્ષણ અને તેનો સમય

(ઢોહા)

સમ્યક્ શ્રદ્ધા ધારિ પુનિ, સેવહુ સમ્યગ્જ્ઞાન;
સ્વ-પર અર્થ બહુ ધર્મજીત, જો પ્રગટાવન ભાન. ૧.

અન્વયાર્થ :- (સમ્યક્ શ્રદ્ધા) સમ્યગ્દર્શન (ધારિ) ધારણ કરીને (પુનિ) વળી (સમ્યગ્જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (સેવહુ) સેવો [જે સમ્યગ્જ્ઞાન] (બહુ ધર્મજીત) અનેક ધર્મત્મિક (સ્વ-પર અર્થ) પોતાનું અને બીજા પદાર્થોનું (પ્રગટાવન) જ્ઞાન કરાવવામાં (ભાન) સૂર્ય સમાન છે.

ભાવાર્થ :- સમ્યગ્દર્શન સહિત સમ્યગ્જ્ઞાન દઢ કરવું જોઈએ. જેવી રીતે સૂર્ય બધા પદાર્થોને અને પોતે પોતાને જેમ છે તેમ બતાવે છે તેવી રીતે જે અનેક ધર્મયુક્ત પોતે પોતાને (આત્માને) અને પદાર્થોને* જેમ છે તેમ બતાવે છે તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે.

‘સમ્યગ્જ્ઞાન કા લક્ષણ ઓર ઉસકા સમય.’ સમજ મેં આયા ? સમ્યગ્દર્શન કી વ્યાખ્યા કહી. અબ ચૌથી ઢાલ મેં સમ્યગ્જ્ઞાન કી વ્યાખ્યા ચલતી હૈ. સમ્યગ્દર્શન કે સાથ હી સમ્યગ્જ્ઞાન હોતા હૈ. લેકિન સમ્યગ્દર્શન કે સાથ સમ્યગ્જ્ઞાન કા વિશેષ આરાધન કરના કિ જિસસે જ્ઞાન કી બહુત નિર્મલતા હો. ઇસલિયે દર્શન કે બાદ યહાં જ્ઞાન કા અધિકાર લિયા હૈ. મોક્ષમાર્ગ મેં ભી તીન લિયે હેં ન ? ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ:’ ‘ઉમાસ્વામી’.

ઢો હજાર વર્ષ પહલે ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહારાજ દિગંબર સંત પ્રભુ થે, મહાન મુનિ

*સ્વાપૂર્વાર્થવ્યદસાયાત્મકં જ્ઞાનં પ્રમાણમ્ (પ્રમેયરત્ન સૂત્ર-૧)

थे. वे भगवान के पास गये थे. 'कुंदकुंदार्य' दो हजार वर्ष पहले 'वंदेवास' है ना ? 'वंदेवास' गांव है. वहां से पांच मील 'पोन्नुर हिल' है, 'भद्रास'. वहां द्विगंबर मुनि दो हजार वर्ष पहले रहते थे. वहां से भगवान के पास गये. 'सीमंधर' भगवान अभी बिराजते हैं, उस समय भी बिराजते थे. बहुत बड़ा आयुष्य है ना ? वहां गये थे, आठ दिन रहे थे और वहां से आकर 'समयसार', 'प्रवचनसार', 'नियमसार' ताडपत्र में लिखे हैं. मछासंत ! 'पोन्नुर हिल', 'भद्रास' से ८० माईल दूर है. पर्वत है. हम दो बार गये हैं, पूरा संघ साथ में था. 'कुंदकुंदार्य' ने भगवान के पास (सुनकर) यहाँ शास्त्र बनाये. वे कहते हैं कि, सम्यग्दर्शन होने के बाद सम्यग्ज्ञान का आराधन करना चाहिए.

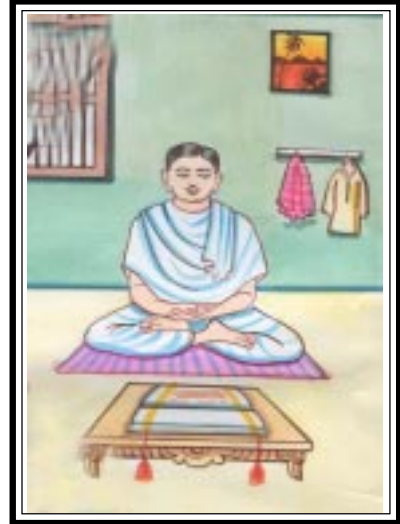
(दोहा)

सम्यक् श्रद्धा धारि पुनि, सेवहु सम्यग्ज्ञान;

स्व-पर अर्थ बहु धर्मजुत, जो प्रगटावन भान. १.

प्रगटावन सूर्य है. सख्ये आत्मदर्शनपूर्वक ज्ञान का भानु सूर्य है. अंतर सूर्य चैतन्य भगवान. अनंत धर्मयुक्त, ऐसा देगो. देओ ! 'सम्यग्दर्शन धारण करके...' पहले सम्यग्दर्शन बाद में ज्ञान, हां ! सम्यग्दर्शन न हो और मात्र ज्ञान को सम्यग्ज्ञान कहते नहीं.

'(बहु धर्मजुत) अनेक धर्मात्मक...' कहते हैं कि, ज्ञान में अनेक धर्मयुक्त आत्मा और अनेक स्वभावयुक्त जड, उसका ज्ञानसूर्य में भान होता है. अनंत धर्मयुक्त आत्मा, अनंत गुण(स्वरूप) आत्मा. भगवानआत्मा जितने सिद्ध में अनंत गुण प्रगट हुओ वे सब अनंत गुण यहाँ आत्मा में हैं. ऐसे अनंत गुण का ज्ञान-बोध कराते हैं. विशेष देना है ना ? भाई ! दर्शन अभेद था ना ? विस्तार करते हैं. ज्ञान स्वपरप्रकाशक (है), ऐसे देना है ना ? देओ !

‘सम्यग्ज्ञान का सेवन करो;...’ कथों ? ‘(जो सम्यग्ज्ञान) अनेक धर्मात्मक (स्व-पर अर्थ) अपना और दूसरे पदार्थों का ज्ञान कराने में सूर्य के समान है.’ क्या कहते हैं ? सम्यग्दर्शन में तो अपने आत्मा की प्रतीति होती है, उसमें भेद नहीं होता. मैं आत्मा हूँ, उसमें आनंद है, उसमें ज्ञान है, ऐसा भेद सम्यग्दर्शन में नहीं होता. समज में आया ? आछा...छा...! सम्यग्दर्शन में अजंडानंद भगवान् आत्मा अनंत गुणरूप अकस्वरूप, अनंत गुणरूप अकस्वरूप (है) ऐसी अंतर में निर्विकल्प प्रतीति होती, उसमें भेद नहीं आता कि, यह ज्ञान है, यह आत्मा है और यह आनंद है, और यह आत्मा है, ऐसा भेद नहीं. ऐसी अंतर प्रतीति को सम्यग्दर्शन कहते हैं. आछा...!

सम्यग्ज्ञान आत्मा में अनंत गुण हैं, ऐसा सम्यग्ज्ञान जनाता है. समज में आया ? सर्वज्ञ परमेश्वर ने एक आत्मा में अनंत गुण देभे हैं. कछा था ना ? बहुत बार कहते हैं. आकाश के प्रदेश हैं ना ? आकाश के प्रदेश. अमाप अमाप आकाश है ना ? लोक के बाहर यारों ओर (आकाश है). अमाप अनंत प्रदेश. अनंत प्रदेश से (अनंतगुने) गुण एक आत्मा में हैं. भगवान् जाने, अपने को पता नहीं, अपने तो आत्मा को मानो. ऐसा कहते हैं कि, (ऐसा मानना उसे) मानना नहीं कहते. जिसे आत्मदृष्टि हुई उसके ज्ञान में आत्मा अनंतगुणमय है, ऐसा उसका भान होता है. एक गुण (है), ऐसा नहीं. एक आनंदमय है, ऐसा नहीं. अनंत गुण हैं. आछा...छा...! सर्वज्ञ परमेश्वर के अलावा, वीतराग तीर्थकरदेव के अलावा. बराबर छिन्दी नहीं आती, शब्द में थोडा झूठ पड जाता है. भगवान् के अलावा यह बात दुनिया में, ओर कहीं नहीं है. परमेश्वर वीतराग तीर्थकरदेव के कथन के अलावा यह बात तीनकाल तीनलोक में अन्यत्र कहीं दूसरे में होती नहीं. समज में आया ?

‘सखिये ‘दौलतरामज्ज’ कहते हैं कि, सम्यग्ज्ञान... कैसे लिखा है, देखा ना ! ‘(बहु धर्मजुत)...’ समज में आया ? ‘अनेक धर्मात्मक अपना और दूसरे पदार्थों का ज्ञान कराने में सूर्य के समान है.’ समज में आया ? जो ज्ञान दर्शन-प्रतीति हुई उसमें यह अनंत गुणमय आत्मा है (ऐसा भान हुआ). एक एक ज्ञान में

અનંત પર્યાય હોને કી તાકત છે. એક એક ગુણ મેં અનંતી સામર્થ્યતા છે. એક એક જ્ઞાનગુણ મેં અનંત પર્યાય જો કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા છે, કેવલજ્ઞાન, એસે કેવલજ્ઞાન કી જો અનંતી પર્યાય હેં, વહ જ્ઞાનગુણ મેં પડી હેં. એસા-એસા અનંત ગુણમય આત્મા છે, એસા સમ્યગ્જ્ઞાન જ્ઞાન કરાતા છે. સમજ મેં આયા ? અજ્ઞાની કહતે હેં કિ, એક આત્મા કરો, આત્મ કરો. લેકિન આત્મા કયા ? આત્મા હે કૌન ? ઔર ઉસમેં ગુણ કિતને હેં ? જિતને ગુણ હેં ઉતની ઉસકી પર્યાય હોતી હેં, અવસ્થા હોતી હેં. એસા ભાન હુએ બિના ઉસકા સમ્યગ્જ્ઞાન હોતા નહીં. સમજ મેં આયા ? અચ્છી બાત કહી છે, દેખો ! યહાં લિખા છે.

‘સ્વ-પર અર્થ બહુ ધર્મજુત, જો પ્રગટાવન ભાન.’ આહા...હા...! યહ વાચાજ્ઞાન કી બાત નહીં છે. અંતરજ્ઞાન જિસે સમ્યગ્જ્ઞાન કહતે હેં, જો દર્શનપૂર્વક હુઆ તો વહ જ્ઞાન આત્મા મેં અનંત ગુણ હેં, એસા બતાતા છે ઔર વહ જ્ઞાન પરમાણુ આદિ અનંત જડ પદાર્થ હેં ઉસમેં ભી અનંત ગુણ હેં, એસા વહ જ્ઞાન બતાતા છે. એક એક જડ પરમાણુ હેં, યહ મિટ્ટી હે ના ? બહુત રજકણ ઇકઠે હુએ હેં. જડ હે, મિટ્ટી-ધૂલ હે. એક-એક પરમાણુ મેં.. એક-એક કહતે હેં, કયા કહતે હેં ? પ્રત્યેક પરમાણુ મેં અનંત ગુણ હેં, અનંતાનંત. જિતને જીવ મેં હેં, ઉતને ઉસમેં હેં. ઇસમેં જ્ઞાન ઔર આનંદ હે, એસા ઉસમેં નહીં હે, લેકિન સંખ્યા સે ઇતને હેં. ઇતને ગુણ કો સમ્યગ્જ્ઞાન બતાતા છે, એસા કહતે હેં. આહા...હા...! સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- ઉસકા નામ જ્ઞાન કહતે હેં ?

ઉત્તર :- ઉસકા નામ જ્ઞાન. આહા...! જ્ઞાન હો ગયા, લેકિન કયા જ્ઞાન હુઆ ? અંદર કુછ જાનને મેં આતા થા. લાલ-પીલા દિખતા થા. ધ્યાન.. ધ્યાન.. ધ્યાન.. કિસકા ધ્યાન ? ખરગોશ કે સિંગ ? ખરગોશ હોતા હે ના ? ઉસે સિંગ નહીં હોતે. એસે આત્મા કયા ચીજ હે ? એક સમય મેં અનંતગુણમય અનંત ધર્મસ્વભાવ ઔર અનંતી પર્યાયમય એસા જ્ઞાન નહીં હુઆ તો ઉસે જ્ઞાન હી નહીં કહતે. સમજ મેં આયા ? દેખો !

અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ, પ્રમેયત્વ, પ્રભુત્વ, સ્વચ્છતા એસે અનંત ગુણ, સંખ્યા સે અનંત ગુણ. દ્રવ્ય એક, ગુણ અનંત. દ્રવ્ય એક-વસ્તુ એક, ગુણ અનંત. કિતને અનંત ?

कि, आकाश के प्रदेश से अनंतगुने. जैसे-जैसे अनंत गुण परमाणु में हैं. सम्यग्ज्ञान अपने अनंत गुण का और परमाणु के अनंत गुण का बोध कराता है. समज में आया ? ओ...ओ...ओ...! 'अनेक धर्मात्मक (स्व-पर अर्थ) अपना और दूसरे पदार्थों का ज्ञान कराने में सूर्य समान है.' चैतन्य का अंदर ज्ञान स्व का और पर का सूर्य समान है. बाहर का सूर्य तो धूल है.

भावार्थ :- 'सम्यग्दर्शन सञ्चित सम्यग्ज्ञान को दृढ करना चाखिये.' सम्यग्दर्शन सञ्चित, हां ! उसके बिना ज्ञान होता नहीं. 'सम्यग्ज्ञान को दृढ करना चाखिये. जिस प्रकार सूर्य समस्त पदार्थों को तथा स्वयं अपने को यथावत् दर्शाता है,...' देओ ! सूर्य अपने को दिखाता है, सूर्य पर को दिखाता है. 'उसीप्रकार जो अनेक धर्मयुक्त स्वयं अपने को...' अनेक गुणयुक्त अपने को और अनेक गुणयुक्त परपदार्थों को 'ज्यों का त्यों बतलाता है उसे सम्यग्ज्ञान कहते हैं.' आहा...हा...! अलेह दृष्टिपूर्वक ज्ञान में सब लेह जानने में आते हैं. स्व-पर का लेह, राग को जानना, पुण्य को जानना, पुण्य है, राग है, पुण्य को जानना. ज्ञान जानता है कि, यह पुण्य है, पाप है. आत्मा में अनंत गुण हैं, पर में अनंत गुण हैं. ऐसा सम्यग्ज्ञान दर्शनपूर्वक होता है उसको सम्यग्ज्ञान-मोक्ष के मार्ग का दूसरा भाग कहते हैं. पहला सम्यग्दर्शन, बाह में सम्यग्ज्ञान. उसकी विशेष बात कहेंगे...

(श्रोता :- प्रमाण वचन गुरुदेव !)

वीर संवत २४८२, मछा वढ ६, शुक्रवार
ता. ११-२-१८६६, गाथा १, २. प्रवचन नं०२-२३

‘दौलतरामञ्ज’ कृत ‘७ ढाला’ है. यौथी ढाल चलती है. ‘सम्यग्दर्शन और सम्यग्ज्ञान में अंतर.’ पढले क्या कछा ? प्रथम में प्रथम तो सम्यग्दर्शन प्रगट करना याछिये. सम्यग्दर्शन के बिना सम्यग्ज्ञान छोता नहीं और सम्यग्ज्ञान बिना व्रत, तप, यारित्र सख्या छोता छी नहीं, जूठ छोता है.

मुमुक्षु :- जूठ तो जूठ है तो सछी न ?

उत्तर :- जूठ है. जूठ में आत्मा को क्या लाभ है ? वछ तो कछा. सम्यग्दर्शन बिना ज्ञान, यारित्र मिथ्या है, वछ तो पढले कछा. वछ श्लोक आ गया ना ? कछां आया था ? अंतिम आया ना ?

भोक्षमडल की परथम सीढी, या बिन ज्ञान यारित्रा;

सम्यक्ता न लहें, सो दर्शन, धारो लव्य पवित्रा.

वछ साढी छिन्दी भाषा में है. ‘दौलतरामञ्ज’ बडे पंडित छो गये हैं. कछते हैं कि, जिसे भोक्ष याछिये उसकी बात है. जिसे संसार याछिये, पुण्य-पाप का बंध और पुण्य-पाप का इल (याछिये तो) वछ बात तो छमारे पास नहीं है. वछ बात तो अनादिकाल से करते आये हैं. पुण्य-पाप करता है और पुण्य-पाप का इल यार गति में लोगतते हैं. वछ तो अनादिकाल की बात है. वछ कोछ नवीन, अपूर्व बात नहीं. जिसे आत्मा की परमानंद दशा ऐसे भोक्ष की अलिलाषा है, ऐसे भोक्षमडल की प्रथम सीढी सम्यग्दर्शन है. सम्यग्दर्शन बिना सब ज्ञान, व्रत, तप, यारित्र आदि करे वछ सब मिथ्या हैं, सख्या नहीं है, उससे आत्मा का कोछ कल्याण नहीं है.

कछा कि, ‘या बिन ज्ञान यारित्रा; सम्यक्ता न लहें,’ है ना ? सम्यक् आत्मा का लान ओक सेकंड के असंध्य भाग में आत्मा निर्विकल्प आनंदकंद शुद्ध है. वछ अपने से, कोछ दूसरे से प्राप्ति छोती नहीं. शास्त्र से प्राप्ति नहीं छोती, गुरु

से प्राप्ति नहीं होती, तीर्थंकर से प्राप्ति नहीं होती. ऐसी चीज है. अपना निज स्वरूप.. वह तो पहले तीसरी ढाल में कड़ा ना ? आत्मा पर का तो लक्ष्य छोड़ तो लेकिन अपने में जो पुण्य-पाप का भाव होता है, शुभ-अशुभ, दया, दान, काम, क्रोध (का) शुभाशुभभाव की भी रूचि, लक्ष्य छोड़ दे और अपना आत्मा अनंत गुणस्वरूप और मैं गुणी और अनंत गुण मेरे में हैं, ऐसा भेद का विकल्प भी छोड़ दे. समझ में आया ?

भगवान् आत्मा ! भाई ! यह अपूर्व बात है. अनंतकाल में उसने किया नहीं. कभी सुनी नहीं और कभी किया नहीं. परियय किया नहीं, आदत की नहीं, अभ्यास किया नहीं, अनुभव तो किया (है ही) नहीं. ऐसा भगवान् आत्मा अपना निज आत्मा. पहले कड़ा था ना ? समझे ? दोपहर में 'परमात्म प्रकाश' में भी आया था. निज शुद्धात्मा. अनंत अनंत शांतरस से भरा आत्मा, उसको गुण और गुणी (अर्थात्) मैं आत्मा गुणी हूँ-गुण का धरनेवाला (हूँ) और ज्ञान, दर्शन, आनंद मेरे में गुण हैं, ऐसा भेद का विकल्प भी जहां काम नहीं करता. ऐसा भेद का विकल्प है वह भी राग है. तो दूसरे तो उसमें कहां काम आते हैं ? समझ में आया ?

कहते हैं कि, ऐसे आत्मा में प्रथम में प्रथम मोक्ष की पहली सीढ़ी, अंतर्मुख आत्मा में सम्यग्दर्शन प्रगट करके बाद में सम्यग्ज्ञान का आराधन करना. ऐसा यहां 'दौलतरामजी' '७ ढाणा' में प्रथम सम्यग्दर्शन की बात करके सम्यग्ज्ञान की बात करते हैं. यह तो सादी भाषा है.

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- आये न आये उसका कुछ नहीं. २२ दिन (गुजराती में) यला अब थोड़ा यह भी यले ना ? उन्हीं ने छिन्दी में कड़ा था, भाई ने तो पूरा छिन्दी में (लेने को) कड़ा था. अब थोड़ा यलने दो, कैसा यलता है देजो तो सही. समझ में आता है ?

मुमुक्षु :- जब सूक्ष्म बात आयेगी तो बढ़ेंगे.

उत्तर :- वह कैसे मालूम पड़े कैसा होगा ?

સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનમાં તફાવત

(રોલા છંદ)

સમ્યક્ સાથે જ્ઞાન હોય, પૈ ભિન્ન અરાધી;
લક્ષણ શ્રદ્ધા જાન, દુહૂર્મે ભેદ અબાધી.
સમ્યક્ કારણ જાન, જ્ઞાન કારજ હૈ સોઈ;
યુગપત્ હોતે હૂં પ્રકાશ દીપકતૈં હોઈ. ૨.

અન્વયાર્થ :- (સમ્યક્ સાથે) સમ્યગ્દર્શનની સાથે (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (હોય) હોય છે (પૈ) તોપણ [તે બન્ને] (ભિન્ન) જુદાં (અરાધી) સમજવાં જોઈએ; કારણ કે (લક્ષણ) તે બન્નેનાં લક્ષણ [અનુક્રમે] (શ્રદ્ધા) શ્રદ્ધા કરવી અને (જાન) જાણવું છે તથા (સમ્યક્) સમ્યગ્દર્શન (કારણ) કારણ છે અને (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (કારજ) કાર્ય (હૈ) છે (જાન) એમ જાણો. (સોઈ) આ પણ (દુહૂર્મે) બન્નેમાં (ભેદ) અંતર (અબાધી) નિર્બાધ છે. [જેમ] (યુગપત્) એક સાથે (હોતે હૂં) હોવા છતાં પણ (પ્રકાશ) અજવાળું (દીપકતૈં) દીપકની જ્યોતિથી (હોઈ) થાય છે તેમ.

ભાવાર્થ :- સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન જોકે એકસાથે પ્રગટે છે તોપણ તે બન્ને જુદા જુદા ગુણના પર્યાયો છે. સમ્યગ્દર્શન શ્રદ્ધાગુણનો શુદ્ધપર્યાય છે, અને સમ્યગ્જ્ઞાન જ્ઞાનગુણનો શુદ્ધપર્યાય છે, વળી સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ વિપરીત અભિપ્રાય રહિત તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન છે અને સમ્યગ્જ્ઞાનનું લક્ષણ સંશય આદિ દોષ રહિત સ્વ-પરનો યથાર્થપણે નિર્ણય છે.- એ રીતે બેઉનાં લક્ષણ જુદાં જુદાં છે. વળી સમ્યગ્દર્શન નિમિત્તકારણ છે અને સમ્યગ્જ્ઞાન નૈમિત્તિક કાર્ય છે. આમ તે બંનેમાં કારણ-કાર્યભાવથી પણ તફાવત છે.

પ્રશ્ન :- જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન તો યુગપત્ (એકસાથે) હોય છે, તો તેમાં કારણ-કાર્યપણું કેમ કહી શકીએ ?

ઉત્તર :- ‘એ હોય તો એ હોય’ એ અપેક્ષાએ કારણ-કાર્યપણું હોય છે. જેમ દીપક અને પ્રકાશ બંને યુગપત્ હોય છે, તોપણ દીપક હોય તો પ્રકાશ હોય; તેથી

દીપક કારણ છે અને પ્રકાશ કાર્ય છે. એ જ પ્રમાણે જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન પણ છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા.૮૧.)

જ્યાં સુધી સમ્યગ્દર્શન થતું નથી ત્યાં સુધીનું જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાતું નથી. આમ હોવાથી સમ્યગ્દર્શન તે સમ્યગ્જ્ઞાનનું કારણ છે.*

વહાં તો કહતે હૈં કિ, ‘સમ્યગ્દર્શન ઔર સમ્યગ્જ્ઞાન મેં અંતર.’ પહલે મેં પહલે સમ્યગ્દર્શન. અપને સ્વભાવ મેં અનુભવ મેં પ્રતીત કરની વહ પહલી સીઢી, ધર્મ કી પહલી રુચિ, વહ પહલી શુરૂઆત હોતી હૈ, વહાં સે ધર્મ કી શુરૂઆત હોતી હૈ. બાદ મેં સમ્યગ્જ્ઞાન કા અંતર આરાધન કરના, ઐસા ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ ભી ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિપાયા’ મેં કહતે હૈં. નીચે શ્લોક દિયા હૈ.

સમ્યક્ સાથૈ જ્ઞાન હોય, પૈ ભિન્ન અરાધૌ;
લક્ષણ શ્રદ્ધા જાન, દુહૂમે ભેદ અબાધૌ.
સમ્યક્ કારણ જાન, જ્ઞાન કારજ હૈ સોઈ;
યુગપત્ હોતે હૂ, પ્રકાશ દીપકતૈ હોઈ. ૨.

‘સમ્યક્ સાથૈ જ્ઞાન હોય, પૈ ભિન્ન અરાધૌ;’ હૈ ? દૂસરા શ્લોક હૈ. કોઈ મેં પહલા લિખા હૈ, કોઈ મેં દૂસરા હૈ. કયા કહતે હૈં ? દેખો ! શબ્દાર્થ. ‘સમ્યગ્દર્શન કે સાથ

* સંશય, વિમોહ, (વિભ્રમ-વિપર્યય) અનિર્ધાર.

૧. પૃથગારાધનમિષ્ટં દર્શનસહભાવિનોઽપિ બોધસ્ય ।
લક્ષણભેદેન યતો નાનાત્વં સંભવત્યનયોઃ ॥૩૨॥
૨. સમ્યગ્જ્ઞાન કાર્ય સમ્યક્ત્વં કારણં વદન્તિ જિનાઃ ।
જ્ઞાનારાધનમિષ્ટં સમ્યક્ત્વાનન્તરં તસ્માત્ ॥૩૩॥
કારણકાર્યવિધાનં સમકાલં જાયમાનયોરપિ હિ ।
દીપપ્રકાશયોચિ સમ્યક્ત્વજ્ઞાનયોઃ સુઘટમ્ ॥૩૪॥

(શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્ય રચિત પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય)

सम्यग्ज्ञान होता है।' ज्ञान आगे-पीछे होता नहीं. आत्मा, अपना शुद्ध परमानंदमूर्ति आत्मा, उसका अंतर भान, पहले सम्यक् हुआ उसके साथ ही उसका सम्यग्ज्ञान का किरण साथ ही होता है, प्रगट होता है. समज में आया ? उसके साथ यारित्र नहीं होता. स्वरूपायरण होता है, लेकिन यारित्र जो संयम आदि है वह आगे बढ़कर बहुत पुरुषार्थ करते हैं बाद में बढ़ते हैं. पहले सम्यग्दर्शन के साथ तो सम्यग्ज्ञान तो होता ही है.

'तथापि (उन दोनों को) त्मिन्न त्मिन्न समजना याहिये;...' देओ! भगवानआत्मा, उसकी ज्ञान करके प्रतीत (करनी), जहां सामान्यज्ञान की बात चलती हो तो पहले ज्ञान आता है और सम्यग्दर्शन-ज्ञान की बात चलती है तो पहले सम्यग्दर्शन होता है. समज में आया ? अपने सम्यग्दर्शन हुआ तो बाद में ज्ञान का आराधन करो. क्योंकि 'उन दोनों के लक्षण...' श्रद्धा करना और जानना-ये दो लक्षण त्मिन्न हैं. अपना निज स्वरूप (उसकी) शुद्ध श्रद्धा-प्रतीत करनी वह श्रद्धा लक्षणवाला सम्यग्दर्शन है. ज्ञान करना वह जानपना लक्षणवाला है. दोनों के लक्षण त्मिन्न हैं. समज में आया ? क्योंकि दो गुण की दो पर्याय हैं. सम्यग्दर्शन श्रद्धागुण की पर्याय है और सम्यग्ज्ञान ज्ञानगुण की निर्मल पर्याय है. दो पर्याय त्मिन्न हैं. दो गुण त्मिन्न हैं तो दो पर्याय त्मिन्न हैं. 'उन दोनों का लक्षण श्रद्धा करना और जानना है...' जानना किसका ? निज स्वरूप का. उसमें विशेष ज्ञान का अभ्यास चलेगा.

'तथा सम्यग्दर्शन कारण है और सम्यग्ज्ञान कार्य है.' जब सम्यग्दर्शन प्रगट हो तो सम्यग्दर्शन कारण है और अपना सम्यग्ज्ञान कार्य है. एक समय में साथ में उत्पन्न होता है. फिर भी उनमें कारण-कार्य का एक समय में भी भेद कड़ने में आता है. समज में आया ? आहा...हा...! 'सम्यग्दर्शन कारण है और सम्यग्ज्ञान कार्य है.' उसका अर्थ अपना निजानंद प्रभु, उसकी अंतर में अनुभव में प्रतीत नहीं हुई तो उसे ज्ञान होता नहीं. प्रतीत आयी तो बाद में साथ में ज्ञान उत्पन्न हुआ उसे कार्य कड़ने में आता है. किसका कार्य ? सम्यग्दर्शन का कार्य. आत्मा का कार्य नहीं ? अ...ँ...! क्या कड़ते हैं समज में आया ?

आत्मा... है तो सम्यग्दर्शन एक कार्य और सम्यग्ज्ञान भी कार्य है. किसका (कार्य

है) ? आत्मा का. देह, वाणी, मन, जड भिन्न, कर्म भिन्न-जुदा, पुण्य-पाप का भाव होता है वह भी विकार भिन्न है. भगवान् आत्मा शुद्ध ज्ञानानंद की प्रतीत (हुँई) वह है तो आत्मा का कार्य, पर्याय है इसलिये. और साथ में सम्यग्ज्ञान हुआ-निज का बोध हुआ कि, आत्मा अनंत गुणमय है, शुद्ध है, निर्मल है. समज में आया ? यह ज्ञान, है तो आत्मा का वर्तमान कार्य लेकिन हो पर्याय के बीच में सम्यग्दर्शन कारण है और सम्यग्ज्ञान कार्य है. सम्यग्दर्शन पर्याय है. समज में आया ? यह सूक्ष्म नहीं आया ?

आत्मा... अरे..! आत्मा क्या चीज है ? उसकी जबर नहीं. अनंतकाल में उसने उसको जाने बिना सब किया. कोटि जन्म तप किया, भक्ति की, पूजा की, दान-दया अनंत बार किये, उसमें कुछ आत्मा का लाभ हुआ नहीं. पुण्यबंध हो जाये, स्वर्गादि मिल जाये (और) चार गति में रजडे.

मुमुक्षु :- पूजा करे और चार गति में रजडे ?

उत्तर :- शुभभाव है ना ? पुण्यबंध होता है. आत्मदर्शन, आत्मज्ञान बिना उसे मात्र पुण्यबंध होता है. मिथ्यादृष्टि तो साथ में है, सम्यग्दर्शन तो है नहीं. समज में आया ? बात तो ऐसी है, भैया ! सूक्ष्म है. पहले आ गया ना ? आगे थोडा आयेगा. कोटि जन्म तप तपे तो भी आत्मा का लाभ होता नहीं. सम्यग्दर्शन बिना, आत्मा क्या चीज है उसके अनुभव बिना, किसमें स्थिर होना ? उस चीज का पत्ता लगने बिना चारित्र आया कहां से ? समज में आया ? बाहर की किया तो शुभ विकल्प है. दया, दान, व्रत, भक्ति आदि शुभभाव तो शुभराग है, पुण्य है. लेकिन आत्मदर्शन नहीं है तो पुण्य का फल क्या ? मिथ्यात्व सद्धित पुण्य का फल स्वर्ग आदि मिलेंगे. जन्म-मरण का नाश तीनकाल तीनलोक में नहीं होगा, ऐसा कहते हैं. ये क्या कहते हैं ? 'दौलतरामण्ण' कहते हैं. समज में आया ?

मुमुक्षु :- मंद मिथ्याय होता है न ?

उत्तर :- मंद मिथ्यात्व होता है, उसका अर्थ क्या ? अभाव नहीं होता. मंद-तीव्र तो कर्म है, अनादि की चीज है, अनादि की चाल है. द्विगंबर जैन साधु होकर नौवीं श्रैवेयक अनंतबार गया, मिथ्यादृष्टि, हां ! मंद मिथ्यात्व था, अनंतानुबंधी

कषाय ली मंद था, नहीं तो उपर (के स्वर्ग में) जाये नहीं. (अनंतानुबंधी का) अभाव नहीं (हुआ था). आत्मा के दर्शन बिना मिथ्यात्व और अनंतानुबंधी का अभाव नहीं होता. बहुत (सूक्ष्म) बात (है). समझ में आया ?

वह कहते हैं, ज्ञान, अपने शुद्ध स्वरूप की प्रतीत, भान, दर्शन हुआ तो वह आत्मा का ही कार्य है. लेकिन सम्यग्दर्शन के साथ सम्यग्ज्ञान होता है, उन दोनों के बीच सम्यग्दर्शन कारण (है) और सम्यग्ज्ञान कार्य (है). समझ में आया ? अंतर की चीज बिना बाह्य से आत्मा में कुछ लाभ होता नहीं. यह कहते हैं. 'सम्यग्ज्ञान कार्य है. यह ली दोनों में अन्तर निर्बाध है.' अंतर दो प्रकार का कडा. कौन-से दो प्रकार ? एक तो सम्यग्दर्शन लक्षण श्रद्धा है, सम्यग्ज्ञान का लक्षण जानना है. ये दो भेद हुआ. और दूसरा-सम्यग्दर्शन कारण है, सम्यग्ज्ञान कार्य है. ये दूसरा भेद हुआ. समझ में आया ? आडा...! 'अन्तर निर्बाध है.' दोनों में अंतर निर्बाध है, दोनों में निश्चित ही अंतर है. समझ में आया ? निर्बाध है कि नहीं ?

'(जिसप्रकार) (युगपत्) अकसाथ होने पर ली...' दृष्टांत देते हैं. वह 'अमृतयंद्राचार्यदेव' का दृष्टांत है. ८०० वर्ष पहले द्विगंबर संत 'अमृतयंद्राचार्यदेव' हुआ. इस ओर टीका है. उसमें है, श्लोक है, उ२-उ३-उ४ श्लोक है. नीचे संस्कृत है वह 'अमृतयंद्राचार्यदेव' का है, 'पुरुषार्थसिद्धयुपाय'. 'कुंडकुंदाचार्य' महाराज के शास्त्र की जो टीका बनाई है (वे) 'अमृतयंद्राचार्यदेव' द्विगंबर संत वनवासी जंगलवासी थे, उनके 'पुरुषार्थसिद्धयुपाय' में वह श्लोक है. पहले (सम्यक्) दर्शन का आराधन होने के बाद सम्यग्ज्ञान का आराधन करना. समझ में आया ? उसमें कारण-कार्य का दृष्टांत है. देओ ! उ४ (गाथा में) है.

कारणकार्यविधानं समकालं जायमानयोरपि हि ।

दीपप्रकाशयोखि सम्यक्त्वज्ञानयोः सुघटम् ॥३४॥

उ४ (गाथा में) है. 'उजाला दीपक की ज्योति से होता है उसीप्रकार.' देओ ! दीपक कारण है और उजाला कार्य है. है साथ में. दीपक और उजाला है साथ में लेकिन दीपक कारण है, उजाला-प्रकाश कार्य है. अकसाथ में दोनों कारण-कार्य रहते हैं. समझ में आया ? पूर्व की पर्याय को कारण कहते हैं, पीछे की पर्याय

કો કાર્ય કહતે હૈં. ઐસા ભી હૈ ઔર વર્તમાન ભી દર્શન કારણ, સમ્યગ્જ્ઞાન કાર્ય, ઐસા યુગપદ્ધ કારણ-કાર્ય ભી હૈ. વીતરાગ કી શૈલી સમજની ચાહિયે. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- ... પ્રકાશને કારણ અને દીપકને કાર્ય કીધું....

ઉત્તર :- નહીં, નહીં, નહીં. પ્રકાશ કારણ ઔર દીપક કાર્ય, ઐસા નહીં. સાથ મેં હૈ ફિર ભી દીપક મુખ્ય વસ્તુ હૈ. (દીપક) હો તો (પ્રકાશ) હોતા હૈ. દીપક હો તો પ્રકાશ હોતા હૈ. પ્રકાશ હો તો દીપક હૈ, ઐસા નહીં. દીપક હૈ તો પ્રકાશ હૈ. આગે લેંગે. સમજ મેં આયા ? દીપક બિના પ્રકાશ કેસા ? પ્રકાશ હૈ, દીપક નહીં ! સાથ મેં હૈ ફિર ભી દીપક હૈ તો પ્રકાશ હૈ, ઐસા હૈ. કારણપના દીપક મેં હૈ. સમજ મેં આયા ?

ઐસે ખાસ કારણપના સમ્યગ્દર્શન મેં હૈ. ખાસ કારણ-સમ્યગ્દર્શન. અખંડ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ કી અંતર મેં વિકલ્પરહિત શ્રદ્ધા હોના વહ દર્શન હૈ તો જ્ઞાન કાર્ય કહને મેં આતા હૈ. આહા..હા...! યુગપદ્ધ સાથ મેં હોને પર ભી, કારણ-કાર્ય સાથ મેં ભી હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? એકાંતી અજ્ઞાની તો કારણ-કાર્ય સાથ મેં માનતા નહીં, એકાંત માનતા હૈ (કિ), સાથ મેં નહીં, આગે-પીછે હોતા હૈ. આગે-પીછે એકાંત માનના ઔર સાથ મેં નહીં માનના, એકાંત સાથ મેં માનના ઔર આગે-પીછે નહીં માનના. પૂર્વ કી પર્યાય કારણ ઔર ઉત્તર પર્યાય કાર્ય, ઐસા ભી શાસ્ત્ર મેં (આતા) હૈ. સમજ મેં આયા ?

જ્ઞાન કે ત્રીન ભેદ-દોષ હૈં ના ? કારણ વિપર્યાસ, ભેદાભેદ વિપર્યાસ, સ્વરૂપ વિપર્યાસ. યે ત્રીન દોષ અજ્ઞાન મેં હૈ. અજ્ઞાની જાનતા તો હૈ કિ, આત્મા હૈ. લેકિન ઉસકે કારણ મેં વિપર્યાસ હોતા હૈ કિ, આત્મા કા કર્તા કોઈ ઈશ્વર હૈ યા સર્વવ્યાપક કોઈ બ્રહ્મ હૈ. સમજ મેં આયા ? ઐસા માનનેવાલા કારણવિપર્યાસ મેં મિથ્યાદષ્ટિ

હે, વહ આત્મા કો માનતા નહીં. સમજ મેં આયા ? આત્મા માને લેકિન આત્મા કા કારણ ઐસા માને કિ, કોઈ ઈશ્વર (કારણ હે) યા સર્વવ્યાપક બ્રહ્મ હે. ઐસા માનનેવાલા કારણ વિપર્યાસ મિથ્યાદષ્ટિ હે. ઉસકા જ્ઞાન મિથ્યાજ્ઞાન હે. સમજ મેં આયા ?

ભેદાભેદ વિપર્યાસ આતા હે. જગત મેં કોઈ બ્રહ્મ હે ઉસકે સાથ આત્મા અભેદ હે, ઐસા માનના વહ મિથ્યાત્વ હે. સમજ મેં આયા ? આત્મા મેં સર્વથા ગુણ-ગુણી ભેદ હે. સર્વથા ભેદ હે, ઐસા માનના ભી મિથ્યાજ્ઞાન હે. જ્ઞાન કે બહુત ભેદ હે, લેકિન જિસે સમજને કી જરૂરત લગી હો ઉસકી બાત હે કિ નહીં ? સમજ મેં આયા ? અનાદિકાલ સે મિથ્યાજ્ઞાન મેં ભી ભૂલ હે. સમજ મેં આયા ?

‘ટોડરમલ્લજી’ને ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ મેં કહા હે કિ, મિથ્યાદર્શન હે તો મિથ્યાજ્ઞાન હે. દર્શન કે કારણ હી મિથ્યાજ્ઞાન હુઆ, ઉસમેં જ્ઞાન મેં કયા દોષ આયા ? સમજ મેં આયા ? તો કહા કિ, અપના પ્રયોજન સિદ્ધ કરના હે ઉસકા તો જ્ઞાન કરતા નહીં ઔર વહ જ્ઞાન અપ્રયોજનભૂત બાત કા જ્ઞાન કરતા હે. અપના પ્રયોજન સિદ્ધ હોતા હે ઐસા જ્ઞાન, આત્મા કા (ઔર) જડ કા ભેદજ્ઞાન તો કરતા નહીં ઔર વહ જ્ઞાન અપ્રયોજનભૂત સબ બાત (જાનતા હે). કથા-વાર્તા, શાસ્ત્ર કી બાત કા જ્ઞાન કર લે, અપ્રયોજન કો જાને ઔર પ્રયોજન કો નહીં જાને વહી જ્ઞાન કા દોષ હે. સમજ મેં આયા ? વાસ્તવિક આત્મા ઔર જડ સે ભિન્ન કયા ચીજ હે, ઉસકો તો જ્ઞાન જાને નહીં ઔર જ્ઞાન દૂસરી બાત બહુત જાને. વાર્તા, કથા, શાસ્ત્ર, જગત કે અનેક પ્રકાર (જાને). વહ તો અપ્રયોજનભૂત હે. ઉસમેં કોઈ આત્મા કી સિદ્ધિ હે નહીં. સમજ મેં આયા ? વહ કહતે હે, દેખો ! સમ્યગ્જ્ઞાન ભિન્ન હે. ઉસકા વિપર્યાસ-વિપરીત કારણ રહિત, ભેદાભેદ રહિત, સ્વરૂપ વિપર્યાસ રહિત જો જ્ઞાન હોતા હે ઉસે સમ્યગ્દર્શન સહિત સમ્યગ્જ્ઞાન કહને મેં આતા હે.

ભાવાર્થ :- ‘સમ્યગ્દર્શન ઔર સમ્યગ્જ્ઞાન યદપિ...’ યદપિ એટલે જોકે. ‘એકસાથ પ્રગટ હોતે હેં...’ પ્રગટ તો એકસાથ હોતે હેં. ભાવાર્થ હે ના ? ભાવાર્થ. ઇસ ઓર હે. ૮૪ પન્ના હે. ‘સમ્યગ્દર્શન ઔર સમ્યગ્જ્ઞાન યદપિ એકસાથ હી પ્રગટ હોતે હેં...’ અંતર આત્મભાન હોને કે સમય દર્શન-જ્ઞાન એકસાથ (પ્રગટ હોતે હેં). ‘તથાપિ

वे दोनों भिन्न भिन्न गुणों की पर्यायें हैं।' गुण की पर्याय, ये सब कहां सीजना ?

आत्मा में दर्शनगुण—श्रद्धागुण त्रिकाल है और ज्ञानगुण त्रिकाल है. दो गुण हैं, जैसे अनंत गुण हैं. अकेला आत्मा आत्मा करे, जैसे नहीं चलता. अनंत गुण हैं उसमें एक श्रद्धागुण है, एक ज्ञानगुण है. सम्यग्दर्शन श्रद्धागुण की सखी पर्याय है और ज्ञानगुण की सम्यग्ज्ञान सत्य पर्याय है. दो गुण की दो पर्याय हैं, दोनों भिन्न हैं. पर्याय जाननी नहीं, गुण जानना नहीं और आत्मा का ज्ञान हो जाये, जैसे नहीं होता, ऐसा कहते हैं.

सम्यग्दर्शन श्रद्धागुण की शुद्ध पर्याय है. समज में आया ? आत्मा है उसमें श्रद्धागुण त्रिकाल है, श्रद्धागुण त्रिकाल है. उसमें पुण्य से धर्म होता है, पाप में मजा आती है, देह की क्रिया में कर सकता हूँ, सुख आत्मा में नहीं, पर में है ऐसी विपरीत मान्यता है, वह त्रिकाल श्रद्धागुण की विपरीत पर्याय है, अशुद्ध पर्याय है. कछो, समज में आया ? और सम्यग्दर्शन की पर्याय जो सखी पर्याय है वह श्रद्धागुण की शुद्ध पर्याय है. समज में आया ? वह पर्याय है, गुण नहीं. गुण तो त्रिकाल है.

भुमुक्षु :- अशुद्ध सम्यग्दर्शन....

उत्तर :- अशुद्ध सम्यग्दर्शन का किसने कहा ?

श्रद्धागुण आत्मा में त्रिकाल है. आत्मा त्रिकाल है जैसे गुण भी त्रिकाल है. उसकी मिथ्यापर्याय जो श्रद्धा होती है (अर्थात्) राग से मुझे धर्म होगा, परमार्थ धर्म—निश्चय आत्मा का धर्म (होगा), पर से मेरा कल्याण होगा, मेरे से पर का कल्याण होगा ऐसी मान्यता. आत्मा में सुख नहीं लेकिन पर में सुख है, राग, धूल में—पैसे में, पर में सुख है ऐसी अंतर मान्यता जो है, यह मान्यता आत्मा के श्रद्धागुण की विपरीत पर्याय, अशुद्ध पर्याय है, भविन पर्याय है, दुःखरूप दशा है. अब आगे शुद्ध पर्याय कहते हैं.

'सम्यग्दर्शन श्रद्धागुण की शुद्धपर्याय है...' सम्यग्दर्शन क्या है ? आत्मा त्रिकाल है. श्रद्धागुण भी त्रिकाल है. उसकी वर्तमान क्षणिक एक समय की श्रद्धागुण की

सम्यक्-सत्य शुद्ध पर्याय है वह सम्यग्दर्शन है. सम्यग्दर्शन शुद्ध दशा है, शुद्ध अवस्था है, पवित्र दशा है, निर्मल दशा है, आनंद दशा के साथ पर्याय प्रगट होती है. आडा..डा...! कछो, समज में आया ? क्या कछा ? पडवे जैसे नहीं कछा.

मुमुक्षु :- आम करे तो आम ने आम करे तो आम आमां मेण न बेठी.

उत्तर :- इसमें तो अमेद कछना है इसलिये विस्तार नहीं आया. पडवे तो मेद कछना था ना ? (इसलिये विस्तार आया था).

आत्मा वस्तु.. वस्तु अनादिअनंत (है). उसमें श्रद्धागुण ली अनादिअनंत है. उसका अंतर में अनुभव करके, रागरहित छोकर. राग है सखी, संयोग है, कर्म है, निमित्त है, उसकी दृष्टि उटाकर अपने आत्मा में अकूप अमेद श्रद्धा करना, अमेद आत्मा की अंतर निर्विकल्प श्रद्धा करनी वह श्रद्धागुण की शुद्ध पर्याय, प्रगट पर्याय को शुद्ध कछते हैं, वहां से मोक्ष का मार्ग शुरू होता है. कछो, समज में आया ? श्रद्धा ऐसा मानती है कि, मैं परिपूर्णा हूं मेरे में आनंद है. ठीक ! सम्यग्दर्शन की पर्याय ऐसा मानती है. यह तो ज्ञान के साथ की बात है. मैं परिपूर्णा हूं उसमें तो ज्ञान आ जाता है. मैं परिपूर्णा हूं मैं शुद्ध हूं अमेद हूं अक हूं ऐसी श्रद्धागुण की पर्याय सारे आत्मा को भूतार्थ अक स्वभाव को मानती है. आडाडा..! कठिन बात है, भाई ! मूल बात ही (रही नहीं), अक अंक के बिना की सली बातें, अक क्या है उसे भूल गये. जो अनंतकाल में प्रगट नहीं किया और जो प्रगट करने से ही जन्म-मरण का नाश होता है ऐसा सम्यग्दर्शन उसको कछते हैं.

क्या सम्यग्दर्शन की पर्याय परसन्मुख की प्रतीत करने से होती है ? सम्यग्दर्शन शुद्ध पर्याय है. किसकी ? आत्मा की. और श्रद्धागुण किसका है ? आत्मा का. आत्मा का श्रद्धागुण और आत्मा के सन्मुख की पर्याय बिना सम्यग्दर्शन की पर्याय कहां से होती है ? समज में आया ? क्या कछा ? श्रद्धा और आत्मा. आत्मा वस्तु और श्रद्धागुण. वह तो अपना निज स्वरूप है. अपना निज स्वरूप है उसके सन्मुख दृष्टि हुअे बिना उसकी श्रद्धा और उसके ज्ञान की शुद्ध पर्याय कहां से होगी ?

जिसमें शुद्ध श्रद्धा शक्ति पडी है और शुद्ध द्रव्य है, उसकी अंतर प्रतीत किये

बिना शुद्ध पर्याय कहां से होगी ? क्या रागमें से आती है ? निमित्तमें से आती है ? परमें से आती है ? पर में श्रद्धागुण है ? आत्मा का श्रद्धागुण राग में है ? आत्मा का श्रद्धागुण निमित्त में है ? आत्मा का श्रद्धागुण देव-गुरु-शास्त्र में है ? आत्मा का श्रद्धागुण क्या मंदिर में है ? आत्मा का श्रद्धागुण क्या 'समेदशीभर' में है ? कहां है ? कड़ते हैं कि, भगवान् आत्मा, जिसमें श्रद्धागुण त्रिकाल ध्रुव पडा है, उसकी ओर अंतर सन्मुख होकर, है उसमें से पर्याय प्रगट हो, उसका नाम श्रद्धागुण की शुद्ध पर्याय कड़ने में आती है. आहा..हा...!

अरे...! उसके निजघर की बात कभी सुनी नहीं. परघर की बात अनादिकाल से (सुनी है). यहां तो परमेश्वर सर्वज्ञदेव त्रिलोकनाथ वीतराग समवसरण में सौ एन्द्रों की उपस्थिति में भगवान् की दिव्यध्वनि आती थी. अरे...! आत्मा ! वही यहां संतों कड़ते हैं, उसी परंपरा से 'दौलतरामञ्ज' ने ढाल बनाई है. घर की कल्पना से नहीं बनाया. भगवान् त्रिलोकनाथ परमेश्वर सर्वज्ञदेव जिनको अक सेकंड के असंख्य भाग में तीनकाल तीनलोक जानने में आये, जैसे परमेश्वर के मुख से दिव्यध्वनि निकली. दिव्यध्वनि. दिव्य यानी प्रधान आवाज. ॐ आवाज निकला.

सौ एन्द्रों की उपस्थिति में (निकली). शकेन्द्र, एशानेन्द्र आदि स्वर्ग के एन्द्र भी उपस्थित थे. गणधर-संतों के नायक गणधर की उपस्थिति में भगवान् की वाणी में ऐसा आया. समज में आया ? कि, तेरी सम्यग्दर्शन की पर्याय कहां से आती है ? किस जान में पडी है ? क्या राग-विकल्प उठते है उसमें गुण है कि उसमें से पर्याय आती है ? शरीर में श्रद्धागुण है कि उसमें से पर्याय आती है ? श्रद्धागुण का सम्यक् परिणामन (होना) उसका नाम शुद्ध पर्याय सम्यग्दर्शन है. आहा..हा...! समज में आया कि नहीं ? आ..हा...! बडी सूक्ष्म बात है.

जिसमें पडा है, कोठी में अनाज पडा हो तो कोठीमें से निकले. ખाली हो तो कहां से निकले ? कुओं में... आप के यहां कहां से पानी आता है ? कुओं में ? ठीक ! भगवान् यहां तो कड़ते हैं, भाई ! जिसमें हो उसमें से निकले. प्राप्त की प्राप्ति है. है उसमें से आता है. कुओं में पानी हो तो अवेडा.. अवेडा क्या कड़ते हैं ? अवेडा कड़ते हैं ? बाहर निकलता है ना ? बाहर थोडा होज होता है ना ?

और पशु पीते हैं. पशु को पीने को कूओंमें से बाहर निकालते हैं ना ? हमारे यहाँ अवेडा कड़ते हैं, अवेडा. कूओं में है उसमें से पानी निकालकर, कुंडु डोती है कुंडी में (भरते हैं). कूओं में है वड कुंडी में आता है या कूओं में नहीं है और कुंडी में आता है ?

वैसे भगवानआत्मा अंतर अनंत गुण का बडा कूआं है. ऐसी अनंत गुण की बैली आत्मा है. गुण की बैली. आडा..डा..! जैसे की बैली में अज्ञानी को गुडगुडी डो जाती है. डीरा, माण्डके भरे डो तो आ..डा..डा.. (डो जाता है). मूढ है, धूल में क्या है ? ओ..ँ...! धूल में आत्मा कहां आया ? उससे आत्मा में क्या लाभ हुआ ? धूल धूल का काम करे, आत्मा भिन्न है.

यहां तो यड बताना है कि, आत्मा का सम्बन्धदर्शनरूपी कार्य, वड कार्य जिसमें श्रद्धागुण पडा है और श्रद्धागुण का धरनेवाला आत्मा है, उससे वड कार्य डोता है, दूसरे से डोता नहीं. भाई ! क्या सुन रहे डो ? पडवे न कडते थे. सुनते हैं और डोता है, ऐसा आप कडते थे. (गुरु से डोता है), ऐसा कडते थे. (वड) विपरीत था. समज में आया ? क्या तुम्हारी श्रद्धापरायि जो अवस्था है वड गुरु में रडती है ? भगवान में रडती है ? तेरा गुण क्या भगवान में रडता है ? तेरा गुण तो तेरे आत्मा में अंदर है.

मुमुक्षु :- मडड करे.. मडड.

उत्तर :- मडड कैसी ?

भगवानआत्मा ओक समय में पूर्ण गुण से भरा, जो शक्ति है उसमें से श्रद्धा आती है. उसका अंतरलक्ष करने से पर्याय प्रगट डोती है. बस ! दूसरा कोई उपाय है डी नहीं. यहां तो सम्यग्दर्शन का कारण डी सारा द्रव्य है. भूतार्थ वस्तु कारण है, दूसरा कोई कारण है नहीं. ऐसी सम्यग्दर्शन की पर्याय डो तब सम्यग्दर्शन को कारण कडने में आता है और बाड में साथ में सम्यग्ज्ञान डो उसे कार्य कडने में आता है. है तो ऐकसाथ-युगपद्. उसमें कारण-कार्य का भाव कडने में आता है. समज में आया ? देओ !

‘सम्यग्दर्शन श्रद्धागुण की शुद्धपर्याय है, और सम्यग्ज्ञान ज्ञानगुण की शुद्धपर्याय है.’ देजो ! तीसरी पंक्ति है. पंक्ति कडते हैं ना ? लाईन, तीसरी लाईन है, देजो ! ८५ (पन्ना) है ना ? ८५ पन्ना है. सम्यग्ज्ञान. आत्मा में ज्ञान, सारे यैतन्य में केवलज्ञान भरा है. केवलज्ञान यानी केवलपर्याय नहीं. केवल-ज्ञान, अेक ज्ञान, अेक ज्ञान, अेक ज्ञान त्रिकाल. द्रव्य त्रिकाल, ज्ञानगुण त्रिकाल. द्रव्य त्रिकाल, ज्ञानगुण त्रिकाल. उसके लक्ष्य से वर्तमान क्षणिक पर्याय उत्पन्न हो उसका नाम सम्यग्ज्ञान कडते हैं. सम्यग्ज्ञान ज्ञानगुण की पर्याय है. सम्यग्दर्शन श्रद्धागुण की पर्याय है, अेक समय में साथ में उत्पन्न होती हैं फिर भी श्रद्धागुण को कारण और ज्ञान को कार्य कडने में आता है. समज में आया ? क्यों (भाई) ? वड तो वकील है, वकील. दीमागवाला है ना ? अेल.अेल.जी. पास हुआ है. समज में आया ?

मुमुक्षु :- पैसा....

उत्तर :- पैसा का क्या काम है ? उसके पिताज्ज कडते हैं कि, भाई पैसा नहीं कमाता है. यहाँ आत्मा की पर्याय कमाने हो ना, भैया ! बाहर कमा सकते है कौन ? पूर्व का पुण्य हो तो आता है, पुण्य नहीं हो तो लाभ करोड (कुछ भी करो पैसा मिलता नहीं). ‘हुन्नर करो डजार, भाग्य बिन मिले नहीं’ अेक पैसा भी मिले नहीं. समज में आया ? कडो, बराबर डोगा कि नहीं ? भाई !

कडते हैं, ‘पुनश्च सम्यग्दर्शन का लक्षण...’ देजो ! ‘सम्यग्दर्शन का लक्षण विपरीत अभिप्रायरहित तत्त्वार्थश्रद्धा है...’ देजो ! दोनों के लक्षण भिन्न हैं. भगवानआत्मा की श्रद्धागुण की जो पर्याय सम्यक् पर्याय हुआ, जो शांति, आनंद के साथ हुआ, जो मोक्ष की पडली सीढी है, मोक्ष की पडली सीढी है, उसका लक्षण क्या ? विपरीत अभिनिवेश-विपरीत अभिप्रायरहित तत्त्वार्थश्रद्धान. उसमें सात तत्त्व की विपरीत श्रद्धा किंचित् रडती नहीं. सात तत्त्व, हां ! अज्ञानी अडेला आत्मा.. आत्मा करे, अैसा नहीं.

भगवान सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ वीतराग, जिनके मुज में सात तत्त्व आये, सात में जव और अजव हो द्रव्य हैं. जव और अजव हो द्रव्य हैं और पांच उसकी पर्याय हैं. पर्याय. सामान्य और विशेष. जव और अजव सात तत्त्व में

दो पदार्थ हैं और पांच उसकी विशेष दशा-अवस्था-छावत हैं. ऐसा सामान्य-विशेष मिलकर सात तत्त्व होते हैं. सामान्य-विशेष में विपरीत श्रद्धा बिना जो यथार्थ श्रद्धा है, उसे तत्त्वार्थश्रद्धान भगवान कहते हैं. समज में आया ? सामान्य और विशेष दूसरे में कहां है ? भाई ! ये सामान्य-सामान्य कहते हैं. सामान्य के साथ विशेष पर्याय है. श्रद्धा करना वह विशेष है, सम्यग्ज्ञान विशेष है, द्रव्य नहीं, गुण नहीं. आछा..छा...!

सात तत्त्व में आस्रव में पुण्य-पाप समा जाते हैं, तो नव कहते हैं. सात में भी जव और जड दो पदार्थ सामान्य वस्तु (हैं) और उसमें उसकी पांच पर्याय हैं. आस्रव, बंध. आस्रव में पुण्य-पाप आया. वह जव की विकारी पर्याय है. जड में जड की (पर्याय है). और संवर, निर्जरा, मोक्ष जव की निर्मल पर्याय विशेष है, निर्मल पर्याय विशेष है. संवर, निर्जरा शुद्ध पर्याय अपूर्ण है, मोक्षपर्याय शुद्ध पर्याय पूर्ण है. ऐसे सात तत्त्व जैसे हैं, ऐसी विपरीत श्रद्धारहित, विपरीत अभिप्रायरहित श्रद्धा करनी उसका नाम तत्त्वार्थश्रद्धान सम्यग्दर्शन का लक्षण है. यहां तो सम्यग्दर्शन का लक्षण बताते हैं ना ? सम्यग्ज्ञान का लक्षण दूसरा है, ऐसा कहते हैं. समज में आया ?

‘और सम्यग्ज्ञान का लक्षण...’ देजो ! ‘संशय आदि दोष रहित...’ यह दूसरा लक्षण (है). नीचे (फूटनोट में) है. ‘संशय, विमोह, अनिर्धार.’ है ? नीचे है, पडली पंक्ति है. संशय-सम्यग्ज्ञान में संशय नहीं होता. क्या (कहा) ? यह यांटी होगी या छीप ? छीप है या यांटी है ? मुझे पता नहीं. समज में आया ? कुछ मालूम नहीं. वह अनध्यवसाय है. यह तो यांटी को छीप मानना, छीप को यांटी ही मानना वह विपर्यासि छे. संशय (अर्थात्) कुछ होगा. होगा, अपने को कुछ मालूम नहीं. वह संशय है. ज्ञान में ऐसा संशय नहीं. विमोह नाम विभ्रम-विपर्यासि नहीं और अनिर्धार अनध्यवसाय नहीं. वह तो अर्थ किया है, विमोह की व्याख्या की है. कोष्ठक में शब्द हैं ना ? विमोह यानी विभ्रम और विपर्यय.

देजो ! सम्यग्ज्ञान कैसा होना चाडिये ? जिसमें संशय नहीं (होता). क्या है ? हमने आत्मा जाना है या नहीं जाना इसकी हमें खबर नहीं. लो, मूढ है. समज

में आया ? हमारे आत्मा में सम्यग्दर्शन हुआ है या नहीं, हमें मालूम नहीं पड़ता. (औसा) ज्ञान में संशय (होना). यह संशय तो अज्ञान है. अज्ञान में सम्यग्ज्ञान होता नहीं. सम्यग्ज्ञान नहीं है वहां सम्यग्दर्शन है ही नहीं. समझ में आया ? क्या कड़ा ? संशय.. संशय. दो कोटिका का ज्ञान. छीप है या सोना ? छीप है या सोना ? छीप है या यांही ? हमें क्या पता ? हमारे अनंत भव जन्म-मरण भगवान ने देभे होंगे तो हमें क्या पता ? मूढ़ है. तेरा ज्ञान ही अज्ञान है. समझ में आया? सम्यग्दृष्टि को सम्यग्ज्ञान में संशय नहीं होता. मेरे अनंत भव होंगे ? समझ में आया ? तो सम्यग्ज्ञान है ही नहीं. सम्यग्ज्ञान सम्यग्दर्शन के साथ होता है. सम्यग्ज्ञान में संशय होता नहीं. क्या होगा ? भगवान ने हमारे अनंत भव देभे होंगे. समझ में आया ? मूढ़ है, तेरा ज्ञान ही अज्ञान है, तेरी श्रद्धा ही मिथ्यात्व है. भगवान की श्रद्धा तुने की ही नहीं. ओ..ँ...!

मुमुक्षु :- द्रव्यविंगी मुनि..

उत्तर :- द्रव्यविंगी मुनि को अंदर तीनों होते हैं. संशय में थोड़ा स्पष्ट करते हैं ना. समझ में आया ? ये ज्ञान के दोष हैं. जहां संशय है वहां सम्यग्ज्ञान नहीं. तो जहां सम्यग्ज्ञान नहीं है वहां सम्यग्दर्शन भी नहीं है. सम्यग्दर्शन है वहां सम्यग्ज्ञान है और सम्यग्ज्ञान है वहां संशय नहीं होता. समझ में आया ? यह तो समझ में आता है या नहीं ? भाई ! थोड़ा.. थोड़ा. ठीक है. आज तो बहुत सूक्ष्म बात आयी है. 'कलकत्ता' में व्यापार में सब समझ में आता है, ये तो कभी-कभी सुनने मिलता है. आहा..हा..! अरे..! भगवान ! तेरे घर की तेरी बात है, यह तो तेरे घर की बात है.

यहां तो कहते हैं कि, ज्ञान का दोष भिन्न है. दर्शन का गुण भिन्न है, ज्ञान का गुण भिन्न है. दर्शन (तो) विपरीत अभिप्रायरहित तत्त्वार्थश्रद्धान, बस ! एतना. ज्ञान में संशय नहीं. संशय नहीं, संदेह नहीं. संदेह नहीं कि, मैंने आत्मा का ज्ञान किया है या मुझे उसका ज्ञान नहीं है ? यह तो संशय है. समझ में आया ? सूक्ष्म बात है. औसा जहां ज्ञान में संशय है वहां सम्यग्दर्शन है ही नहीं. सम्यग्दर्शन का कार्य सम्यग्ज्ञान है, उस सम्यग्ज्ञान में संशय होता ही नहीं. क्या कड़ा ? भाई !

ક્યા કહા સમજે ?

ભગવાનઆત્મા વસ્તુ અખંડાનંદ પ્રભુ, ઉસકી પ્રતીત-શ્રદ્ધા સમ્યક્ હુઈ તો સમ્યગ્દર્શન મેં કારણ આત્મા હુઆ ઔર કારણ હુઆ તો સમ્યગ્દર્શન કી પર્યાય ઉસકી કાર્ય હુઈ. સમ્યગ્દર્શન મેં સારા આત્મા હી પ્રતીત મેં-શ્રદ્ધા મેં આયા. ઐસી શ્રદ્ધા કે સાથ જો જ્ઞાન હુઆ ઉસમેં સંશય નહીં રહતા. સારા દ્રવ્ય ભવરહિત હૈ, સ્વભાવ ભવરહિત, રાગરહિત હૈ. રાગ ઔર વિકલ્પ સે રહિત મેરા સારા આત્મા હૈ, ઐસે જબ દ્રવ્ય કો કારણ બનાકર સમ્યગ્દર્શન હુઆ તો સમ્યગ્જ્ઞાન મેં સંશય નહીં. મેરે અનંત ભવ હોંગે યા નહીં ? અનંત ક્યા, ભવ હી મેરે મેં નહીં હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ભવ તો વિકાર કા ફલ હૈ, ભવ તો વિકાર કા ફલ હૈ. વિકાર મેરે મેં નહીં, ઐસી દષ્ટિ હોકર તો સમ્યગ્દર્શન હુઆ હૈ. ભાઈ ! આહા..હા...! યે થોડી સૂક્ષ્મ બાત આવી હૈ.

મુમુક્ષુ :- બહુ સરસ આવી.. ગુજરાતીમાં ફરી સંભળાવજો.

ઉત્તર :- ના, હિન્દી મેં ઠીક ચલ રહા હૈ. સેઠ આયે હેં, સેઠ થોડા સુને તો સહી. મુશ્કિલ સે લાયે હેં, (યહ મુમુક્ષુ) લાયે હેં. થોડી ઉદારતા રખની. પૂરી જિંદગી મેં અભી આયે હેં. યહાં (એક મુમુક્ષુ) રહતે હેં તો ચલો, ચલતે હેં. ઇસલિયે થોડા હિન્દી (લિયા), ગુજરાતી તો સમજે નહીં. સમજ મેં આયા ? યહ તો ગુજરાતી જૈસી હી ભાષા હૈ. આપ જૈસી હિન્દી બોલતે હો વૈસી હમારી હિન્દી નહીં હૈ. સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! યે લોગ હિન્દી બોલે ઐસી હિન્દી નહીં હૈ. યે લોગ જબ બોલતે હેં તબ લગે કિ, ગડબડ જૈસી લગતી હૈ. યહાં તો સાધારણ કામચલાઉ હિન્દી હોતા હૈ. કામચલાઉ. સમજ મેં આયા ? ક્યા કહા ?

સંશય. સમ્યગ્જ્ઞાન મેં ક્યા કહા ? દેખો ! 'સંશય આદિ દોષ રહિત સ્વ-પર કા યથાર્થતયા નિર્ણય...' ઇસમેં સે અબ નિકાલના હૈ. ક્યા ? કિ, સ્વ નામ આત્મા. જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ મેં હૂં, ઐસી પ્રતીત હુઈ. ઉસકે સાથ જ્ઞાન હુઆ. ઔર પર. યહાં તો સ્વ-પર હૈ ના ? દો હૈ ના ? જ્ઞાન હૈ કિ નહીં ? અપના જ્ઞાન હુઆ તો ઉસકે સાથ રાગ, શરીર આદિ અલ્પ હૈ, બસ ઇતના. અનંત ભવ હૈ ઐસા રાગ નહીં. અનંત ભવ હૈ, ઐસા કર્મ નહીં. જ્ઞાન મેં ઐસી પર કી અસ્તિત્વતા, રાગ કી ઔર

कर्म की अस्तित्वता उसमें है, मेरे में नहीं. स्व का और पर का ऐसा निःसंशय ज्ञान (हुआ) उसे सम्यग्ज्ञान कहते हैं. क्या आया ? थोड़ी सूक्ष्म (बात) आयी है तो थोड़ा अधिक (स्पष्टीकरण) करेंगे. क्या कहा ?

आत्मा अपना पूर्ण शुद्ध स्वरूप श्रद्धा में सम्यक् में लिया तो उसके सम्यग्ज्ञान हुआ. श्रद्धा में तो अत्मेह है. अब ज्ञान में स्व-पर (है). पहले आ गया था. उसमें ऐसा था ना ? देखिये ! 'स्व-पर अर्थ बहुत धर्मशुत' दूसरी पंक्ति.

सम्यक् श्रद्धा धारि पुनि, सेवहु सम्यग्ज्ञान;

स्व-पर अर्थ बहुत धर्मशुत, जो प्रगटावन भान. १.

नीचे भी 'प्रमेयरत्नमाला' का दिया है ना ? 'स्वापूर्वार्थव्यदसायात्मकं' भाई ! 'स्वापूर्वार्थव्यदसायात्मकं' बराबर है ? अब उसमें से निकालना है. क्या निकालना है ? देखो ! स्व और पर. अपना आत्मा अत्मेह शुद्ध अखंड ज्ञान, दर्शन में प्रतीत हुआ तो उसके साथ ज्ञान (भी हुआ). उसमें (-श्रद्धा में) तो अत्मेह की प्रतीत हुई. अब ज्ञान हुआ. सम्यग्दर्शन कारण, ज्ञान कारण. निश्चय से तो आत्मा कारण है, ज्ञान कार्य है. लेकिन पर्याय में सम्यग्दर्शन कारण और ज्ञान कार्य. ये सम्यग्ज्ञान कैसा है ? संशय बिना का. यह स्व-पर का ज्ञान है. कैसा ? कि, स्व - मैं अखंड शुद्ध हूँ, मेरी छतनी निर्मल पर्याय प्रगट हुई है और भविन आदि पर्याय अल्प है, कर्म का संबंध भी अल्प रहा. कैसा ? कि, मेरे अनंत भव हैं, ऐसा भाव नहीं. अनंत भव है ऐसा कर्म का निमित्त नहीं. समज में आया ?

अनंत भव का अभावस्वभावरूप भगवानआत्मा, यह आत्मा. देखो ! यहाँ सात तत्त्व की श्रद्धा में निकालते हैं. सम्यग्दर्शन में आत्मा की प्रतीति हुई, पर्याय में भान हुआ. साथ में ज्ञान ऐसा होता है - 'स्वापूर्वार्थव्यदसायात्मकं'. स्व-में शुद्ध हूँ, मेरी पर्याय भी संवर, निर्जरा आदि शुद्ध हुई है और रागादि थोड़े हैं और कर्मादि हैं उसका ज्ञान है. पर यह ज्ञान कैसा है ? कि, यह ज्ञान ऐसा मानता है कि, मुझे भव ही नहीं. स्वभाव में नहीं है तो मेरे भव नहीं है. अब रागादि अल्प रहे हैं यह अनंत भव का कारण नहीं है. अकाह भव का कारण (है) लेकिन यह तो ज्ञान में पर का निश्चय आ गया. पर का निश्चय आ गया कि राग है,

કર્મ હૈ, બસ, ઇતના. પર હૈ, ઇતના. પરંતુ યે પર મેરે સે પૃથક્ હૈં. મુજે ભવ કે અભાવભાવરૂપ સ્વભાવ કી પ્રતીતિ હુઈ તો જ્ઞાન ભી (ઐસા હુઆ કિ), મુજે ભવ હૈ હી નહીં ઔર અલ્પ રાગાદિ હૈ ઉસમેં રાગ મેં, પચીસ-પચાસ ભવ કર દે, ઐસી રાગ કી તાકત નહીં હૈ. કર્મ મેં-નિમિત્ત મેં ભી પચીસ-પચાસ ભવ કર દે, ઐસી કર્મ મેં-નિમિત્ત મેં તાકત નહીં હૈ. સમજ મેં આયા ? કઠિન બાત હૈ, ભાઈ ! એ..ઇ...!

‘સ્વાપૂર્વાર્થ’ કહા ના ? ભાઈ ! વસ્તુ કે જ્ઞાન મેં ઐસા આ ગયા. રાગ મેરા નહીં, કર્મ મેરા નહીં. ઔર (બાકી) રહા ઉસમેં ઇતની તાકત નહીં કિ, મેરે મેં તીવ્ર વિકાર હો, ઉસમેં નિમિત્ત મેં ઐસી તાકત નહીં. સમજ મેં આયા ? અનંતાનુબંધી કા તીવ્ર રાગ હૈ ઉસમેં નિમિત્ત હો ઐસા કર્મ નહીં, યહાં અનંતાનુબંધી કા વિકાર નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! કઠિન બાત હૈ, ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? નયી (બાત) આયી. ભગવાન...! (બાત તો) આતે-આતે આતી હૈ.

યહાં જ્ઞાન કા લક્ષણ સંશય રહિત. આત્મા કા શ્રદ્ધા કા લક્ષણ વિપરીત અભિપ્રાયરહિત. વિપરીત અભિપ્રાયરહિત ઐસા ભગવાનઆત્મા (હૈ) ઐસી શ્રદ્ધા હુઈ તો જ્ઞાન ભી ઐસા હુઆ. સ્વ કા યથાર્થ, પર કા યથાર્થ. યથાર્થ નામ રાગ હૈ, ઇતના બંધ કા કારણ હૈ. લેકિન બંધ કા કારણ કિતના અલ્પ રહા હૈ ? કિ, અલ્પ એકાદ ભવ આદિ હો ઇતના બંધ કા કારણ રાગ રહા હૈ. કર્મ ભી ઇતને હી રહે હૈં. ઐસી પ્રતીત વર્તમાન મેં હૈ. ભવિષ્ય મેં કોઈ ઐસા આ જાયેગા (તો) ? ઐસા હૈ હી નહીં. મેરે ઇતને જોરદાર કર્મ આ જાયે તો ? (ઐસા સંશય હોતા હૈ તો) તુજે સમ્યક્ જ્ઞાન હી નહીં હૈ. બરાબર હૈ ? ન્યાય સે હૈ કિ નહીં ? લોજક સે હૈ કિ નહીં ? આહા..હા...!

દેખો ! કયા કહતે હૈં ? માત્ર લક્ષણ કા ફર્ક હૈ. લેકિન સ્વ-પર કા જ્ઞાન હૈ. ઉસમેં સ્વ કી અંતર પ્રતીતિ હૈ. ઇસમેં સ્વ-પર કા જ્ઞાન (હૈ). જ્ઞાન મેં ઐસા નહીં આતા હૈ કિ, ઇતના રાગ મેરા હૈ કિ જિસમેં અનંત ભવ કરને કી તાકત હૈ. ઐસા રાગ ઉસકે પાસ હૈ હી નહીં. ઔર નિમિત્ત મેં કર્મ કે - અજીવ કે સંયોગ મેં કર્મ કી ઐસી તાકત નહીં હૈ. ઐસા માનતે હૈં કિ, મેરે મેં તો યહ હૈ હી નહીં. મેરી ચીજ મેં તો નહીં હૈ, કિન્તુ ઉસમેં હૈ. નિમિત્ત હોકર યહાં અશુદ્ધ ઉપાદાન મેં તીવ્ર

डो, औसी बात उसमें है नहीं, मेरे में है नहीं. समज में आया ? यड बात नयी निकली. देओ ! निकल जाये तो छिन्दी में निकल जाये. नहीं निकले तो गुजराती में भी नहीं निकले. कडो !

‘सम्यग्ज्ञान का लक्षण संशय...’ विमोड-विपरीत नहीं. देओ ! संशय नहीं, विपरीत नहीं. विपरीत-उलटा ज्ञान नहीं. जैसा है वैसा ही उसका ज्ञान है. जैसा है वैसा ही है. विपरीत ज्ञान नहीं. विपरीत का अर्थ क्रिया - विभ्रम और विपर्यय. समजे ? और तीसरा अनिर्धार है ना ? अनध्यवसाय. उसका अर्थ अनिर्धार. मुजे मालूम नहीं है, भैया ! मुजे अनंत भव होंगे या नहीं होंगे, मुजे मालूम नहीं पडता. औसा ज्ञान सम्यग्ज्ञानी का होता नहीं. आडा..डा...! समज में आया ? ज्ञान में एतनी ताकत है. अपना स्वरूप भव-विकार रडित का भान, श्रद्धा डुई. ज्ञान भी औसा डुआ कि, स्व तो विकाररडित, भवरडित, भव के भावरडित वस्तु है. और थोडा राग रडा वड भी एतना रडा, भव के अभाव का श्रद्धा और ज्ञान डुआ तो राग एतना रड गया है कि, उसमें अनंत भव डो या अनंत जन्म-मरण डो, औसा राग या कर्म उसमें है नहीं. औसा स्वसडित पर की श्रद्धा, पर का ज्ञान सम्यग्ज्ञानी को संशयरडित, विपर्ययरडित, अनिर्धाररडित (डोता है). अनिर्धाररडित (अर्थात्) निर्धारित डोता है. समज में आया ? अरे..! भाई ! आत्मा की श्रद्धा और आत्मा का ज्ञान किसे कडते हैं ? ये लावापेडा है ? लोक में भी जो समजते हैं उसमें उसे संशय डोता है ? बराबर है, डमारा ज्ञान डमारा है, डम बराबर जानते हैं (औसा कडते हैं). जिसे व्यापार डोता है, जिसकी वकालत डो, डोक्टर डो, बाडर का व्यापार डो, ये मकान का धंधा डो (उसमें) शंका डोती है ? २२ मजले का मकान करते थे. (उनकी) दुकान में पगला करने गये थे (तब कडते थे), ये डमारा २२ मजले का मकान का धंधा है, उसका नकशा है. नकशा टिभाते हैं, डमारे पास माल नहीं, नकशा बताते हैं. समज में आता है ? उसे शंका डोती है ? डम जो धंधा करते हैं उसमें बराबर झयदा करेंगे. (औसा) माने. फिर भी पुष्ट्य डो तो आये, पुष्ट्य नहीं डो तो न आये.

यहां तो भगवानआत्मा.. देओ ! यहां सम्यग्ज्ञान-आत्मा का ज्ञान, उसका

नलड ऒलन कडते हैं. ंस ऒलन डें तीन ढोष है नडीं. 'स्व-डर कल डथलरुथडतल नलरुडड है-ँस डुरकलर ढोनूँ के लकुषल डलनन-डलनन हैं.' ंसलडडे शुरदुडल कल आरलधन करके, सडुडगऒलन कल आरलधन करनल डड ंसकल तलतुडरुड है. वलशेष कडेंगे...

(शुरीतल :- डुरडलषल वरडन गुरुदुडेव !)

वीर संवत् २४८२, मछा वढ ७, शनिवार
ता. १२-२-१८६६, गाथा ३, ४ प्रवचन नं०-२४

‘दौलतरामञ्ज’ कृत ‘७ ढावा’ है. पंडित हुअे हैं, द्विगं०र पंडित. करी० २०० वर्ष पढले (हुअे हैं). उन्हींने शास्त्रमें से संक्षिप्त में सार-सार न्याय निकालकर ‘७ ढावा’ बनाई है. यौथी ढाल चलती है, सम्यग्ज्ञान की चलती है. दे० ! उन्हींने शास्त्रमें से निकाला है, अपने घर का कुछ नहीं है. जो संतों ने, मुनिओं ने, ज्ञानिओं ने जो बात शास्त्र में विस्तार से कही है, उसे संक्षेप में लिखा है. उसे जैसे कछने में आता है कि, गागर में सागर भर दिया. बहुत संक्षेप में बात है, लेकिन उसमें सार है. दे० ! क्या कछते हैं ? अपने यहाँ तक आया है.

सम्यग्दर्शन बिना ज्ञान होता नहीं और चरित्र होता नहीं, वढ बात पढले आ गई है. तीसरी ढाल में आया ना ? तीसरी (ढाल). ‘या बिना ज्ञान चरित्रा.’

भोक्षमडल की परथम सीढी, या बिना ज्ञान चरित्रा;
सम्यक्ता न लहें, सो दर्शन, धारो लव्य पवित्रा.

तीसरी ढाल की १७ वां श्लोक है. समज में आया ? यढ यीज क्या है, अनंतकाल में समज में आया नहीं. सम्यग्दर्शन बिना सम्यग्ज्ञान नहीं होता और सम्यग्ज्ञान बिना व्रत और तप सख्या होता नहीं. पुण्य बंध जाये, राग मंद डो (तो) पुण्य बंध जाये. उससे स्वर्गादि (मिले), पैसा मिले. आत्मज्ञान बिना जन्म-मरण का अंत नहीं आता. वढ आगे कछेंगे. समज में आया ? यढ आत्मज्ञान सम्यग्दर्शन बिना होता नहीं. यढ बात पढली (है). सम्यग्दर्शन-ज्ञान बिना, सम्यग्दर्शन बिना सम्यग्ज्ञान और चरित्र को सम्यक्ता लागू होती ही नहीं. यढ पढले कछ गये हैं. सम्यग्दर्शन क्या यीज है, वढ बात कछ गये हैं.

अपना आत्मा परद्रव्य से भिन्न आत्मरुचि लली है. आया है कि नहीं ? थोडी बात कंठस्थ है, थोडी बात है, पूरी नहीं है. (हमारे ँस भाई को) सारा

कंठस्थ है. अपने प्रभु है ना ? (उनको) सारा कंठस्थ, सारा कंठस्थ (है). समज में आया ? पड़ले आ गया है. आत्मद्रव्य परद्रव्य से भिन्न (है) यह पड़ले आ गया है. भगवान् आत्मा...! आत्मा यानी क्या ? उसमें अनंत ज्ञान, अनंत शान्ति, अनंत आनंद अंतर में पडा है. जैसे आत्मा की परपदार्थ से भिन्न (रुचि). शरीर से, कर्म से, पुण्य-पाप के भाव होते हैं वे विकार, आस्रव हैं उनसे भी भिन्न. अपना शुद्ध स्वरूप, उसका अंतर में सम्यग्ज्ञानपूर्वक अंतरदृष्टि होना. ज्ञानपूर्वक का अर्थ क्या ? अनुभवपूर्वक. अंदर यह आत्मा ऐसा है. शुद्ध चिदानंद स्वरूप (है), जैसे भानपूर्वक प्रतीति होनी उसका नाम सम्यग्दर्शन (है). अनंतकाल में नहीं प्रगट की ऐसी चीज है. समज में आया ? ऐसा सम्यग्दर्शन हो तो भी ज्ञान की आराधना भिन्न करनी चाडिये, यह बात चलती है.

सम्यग्दर्शन हो तो भी सम्यग्ज्ञान (की) निर्मलता विशेष करने के लिये शास्त्र का, तत्त्व का अभ्यास करना चाडिये. ज्ञान तो आत्मा का है. लेकिन उस ज्ञान में निर्मलता लाने को सम्यग्दर्शन होने के बाद चारित्र और व्रत लेने से पड़ले, जैसे सम्यग्ज्ञान का विशेष आराधन, सेवन करना चाडिये. क्योंकि सम्यग्दर्शन बिना ज्ञान होता नहीं और ज्ञान आया तो ज्ञान की आराधना विशेष करना.

अब, यहां कडते हैं, हेजो ! सम्यग्दर्शन को कारण कडा है, सम्यग्ज्ञान को कार्य. कडते हैं कि, 'सम्यग्दर्शन निमित्तकारण है...' दूसरा पेरेंग्राह है. 'तथा सम्यग्दर्शन निमित्तकारण है...' यह बात थोडी सूक्ष्म है. आत्मा अंतर में पुण्य-पाप के भाव से भिन्न, शरीर से भिन्न, आत्मा आनंदस्वरूप है ऐसी अंतर में प्रतीति-सम्यग्दर्शन का होना यह कारण है और साथ में सम्यग्ज्ञान होना यह कार्य है. दोनों है तो पर्याय. आत्मा की सम्यग्दर्शन - धर्म की पड़ली पर्याय हो यह है तो पर्याय और साथ में ज्ञान उत्पन्न होता है वह भी है तो पर्याय, लेकिन जैसे दीपक पड़ले होता है तो दीपक के पीछे प्रकाश-उसका कार्य उत्पन्न (होता है). जैसे उत्पन्न तो साथ में होता है, परंतु दीपक को कारण कडते हैं और उजाला को कार्य कडते हैं. जैसे भगवान् आत्मा अपने शुद्ध स्वरूप की अनुभव में प्रतीत करने के साथ ज्ञान उत्पन्न होता है, परंतु उस ज्ञान को कार्य कडते हैं और दर्शन को कारण

कहते हैं.

भुमुक्षु :- ज्ञान साध्य...

उत्तर :- साध्य-साधन का यहाँ काम नहीं है. यहाँ तो कारण की बात है.

‘सम्यग्दर्शन निमित्तकारण है...’ इस पर वजन है. सुनो ! आत्मा में... पर्याय तो आत्मा की दोनों हैं, एक पर्याय को कारण कहा और दूसरी पर्याय को कार्य कहा. क्यों कहा उसका स्पष्टीकरण चलता है. बहुत सूक्ष्म (है). अनंतकाल में अनंत भव हुआ, नरक के अनंत, पशु के अनंत, मनुष्य में भी अबजोपति अनंत बार हुआ और बिजारी भी अनंत बार हुआ, वह कोई नयी चीज नहीं है. और स्वर्ग में भी अनंत बार उत्पन्न हुआ, नौवीं त्रैवेयक भी अनंत बार सम्यग्दर्शन प्राप्त की. यह बाद में आयेगा. ‘कोटि जन्म तप तपै’ परंतु आत्मज्ञान बिना जन्म-मरण का नाश होता नहीं.

कहते हैं कि, पहले सम्यग्दर्शन को निमित्तकारण कहा. क्यों ? कि, वह है तो अपनी पर्याय और ज्ञान भी अपनी पर्याय है, तो पर्याय-पर्याय में कारण-कार्य कहना, सम्यग्दर्शन की पर्याय निमित्तकारण है, ज्ञान की पर्याय नैमित्तिक कार्य है. क्या कहा, समज में आया ? भगवान् आत्मा शुद्ध चिदानंद का सम्यग्दर्शन गृहस्थाश्रम में भी होता है. राजपाट छो, ‘भरत’ यकवर्ती को ८६ हजार स्त्री और ८६ कोड पायदल. वह हमारी चीज नहीं, हमारी चीज तो अंतर में है. उसमें अनंत आनंद और अनंत ज्ञान भरा है. ऐसा अंतर में अनुभव में प्रतीत हुई, तो कहते हैं कि, वह प्रतीति है तो आत्मा की पर्याय. पर्याय समजते छो ? पर्याय सुनी न छो. अवस्था. आत्मा त्रिकाणी वस्तु है. ज्ञान, आनंद आदि त्रिकाली गुण हैं और यह सम्यग्दर्शन उसकी वर्तमान हालत-पर्याय है. क्यों, बराबर है ? युवान के पास तो हां कहलावे. और क्या करें ? कैसे है ?

भगवान् आत्मा...! यह (शरीर) तो रजकण जड मिट्टी है. अंदर शुभ-अशुभभाव भाव होता है वह तो विकार बंध कारण है. उससे भिन्न भगवान् आत्मा का अंतर में अनुभव करके सम्यग्दर्शन करना. वह सम्यग्दर्शन है तो आत्मा की अवस्था.

अवस्था (यानी) पर्याय, कार्य, दशा. परंतु सम्यग्दर्शन की पर्याय को कारण कडा. तो क्या कारण ? उपादान कारण है ? उपादानकारण क्या ? उपादानकारण तो आत्मद्रव्य है. उसमें से सम्यग्दर्शन पर्याय उत्पन्न होती है. और सम्यग्ज्ञान की पर्याय भी आत्मद्रव्य की उपादान-मूल कारण से पर्याय उत्पन्न (होती है). आत्मद्रव्यमें से सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान (की) पर्याय आती हैं. समज में आया?

ये सम्यग्दर्शन और सम्यग्ज्ञान धर्म की दशा रागमें से, कर्ममें से, शरीरमें से, परमें से नहीं आती है. सम्यग्दर्शन पर्याय और सम्यग्ज्ञान दशा आत्मा वस्तु है उसमें से आती है. जिसमें पानी भरा है उसमें से प्रवाह आता है. प्रवाह. भगवानआत्मा में अनंत ज्ञान, अनंत श्रद्धा की शक्ति आदि पडी है. समज में आया ? उसमें से सम्यग्दर्शन की (पर्याय उत्पन्न आती है). सम्यग्दर्शन का उपादानकारण द्रव्य है. उपादान समजे ? मूल कारण. और सम्यग्ज्ञान जो उत्पन्न हुआ, आत्मा क्या ? आत्मा ज्ञानमय, अनंत आनंदमय शुद्ध (है), औसा भान (हुआ वड) सम्यग्ज्ञान, इस सम्यग्ज्ञान का उपादानकारण तो आत्मा का ज्ञानगुण है, आत्मा है. दोनों अेक ही बात है. उसमें से सम्यग्ज्ञान की पर्याय आती है. सम्यग्ज्ञान की पर्याय रागमें से नहीं आती, पूर्व की पर्यायमें से नहीं आती. क्या पूर्व पर्याय... इसमें कितना समजना ? समज में आया ? संसार में पाप के लिये कितना समजता है ? पाप है ? क्या है उसमें ? पाप है ? ये सब मकान बनाना, दो-पांच करोड कमाना अकेला पाप है.

मुमुक्षु :- सुभ है.

उत्तर :- दुःख है, धूल में सुभ है ? उसे पैसेवाले को सुभी मानना है. समज में आया ? दुःख है, बिलकुल दुःख है. परपदार्थ की भमता-यह मेरा, मैं उसका यह मिथ्यात्वभाव है. साथ में राग और आकुलता होती है वह दुःख है. क्या करे ? अनंतकाल में अपनी यीज में आनंद है (उसे जाना नहीं). आगे कहेंगे. 'ज्ञान समान व आन जगत में' यह आता है. दूसरे में सुभ नहीं है. समज में आया ? यौथी गाथा में आयेगा. 'ज्ञान समान व आन जगत में सुभको कारन,' यौथी गाथा है ना ? भाई ! यौथी (गाथा है). इसमें ८८ (पन्ना) है. अपने दूसरी (गाथा)

ચલતી હૈ. સમજ મેં આતા હૈ ? ચૌથી મેં હૈ.

જ્ઞાન સમાન વ આન જગત મેં સુખકો કારન,
ઇહિ પરમામૃત જન્મજરામૃતિ રોગ નિવારન.

સમજ મેં આયા ? દુનિયા મેં પૈસે મેં-ધૂલ મેં કોઈ સુખ નહીં હૈ, ઐસા કહતે હૈં.

મુમુક્ષુ :- કબ ?

ઉત્તર :- અભી. કબ કયા ?

‘જ્ઞાન સમાન વ આન જગત મેં સુખકો કારન,’ યહ જ્ઞાન કૌન ? આત્મા કા જ્ઞાન. આત્મા શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ હૈ, ઉસકા જ્ઞાન, ઇસકે સમાન જગત મેં સુખ કા કારણ ઔર કોઈ નહીં. કયા આયા ? પુણ્યભાવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ ભી સુખ કા કારણ નહીં, ઐસા બતાતે હૈં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..! યહ તો સાદી ભાષા મેં હિન્દી મેં ‘દૌલતરામજી’ ને ‘છ ઢાલા’ બનાઈ. ઉસકા ભી અભ્યાસ નહીં, વિચાર નહીં, મનન નહીં ઔર આત્મા કો કલ્યાણ હો જાયે, કહાં સે કલ્યાણ હોગા ? સત્ય કા ભાન બિના ઔર સત્ય કી પીછાન બિના કભી કલ્યાણ હોતા નહીં.

કહતે હૈં કિ, આત્મા મેં જો શુદ્ધ સ્વભાવ કી શ્રદ્ધા હુઈ વહ સમ્યગ્દર્શન (હૈ). ઉસે નિમિત્તકારણ કહા. ક્યોંકિ પર્યાય હૈ. ઔર જ્ઞાન જો પ્રગટ હુઆ વહ ભી હૈ તો આત્મા કી અવસ્થા, પરંતુ (શ્રદ્ધા કી પર્યાય કો) નિમિત્ત (કહા) તો (જ્ઞાન કી પર્યાય કો) નૈમિત્તિક (કહા). સમજ મેં આયા ? કાર્ય કો નૈમિત્તિક (કહા), કારણ કો નિમિત્ત (કહા). ક્યોંકિ ઉપાદાનકારણ તો હૈ નહીં. દર્શનપર્યાયમેં સે જ્ઞાનપર્યાય આતી હૈ, ઐસા હૈ નહીં. ભગવાનઆત્મા મેં અંદર શ્રદ્ધાગુણ ત્રિકાલ પડા હૈ ઉસમેં સે શ્રદ્ધાપર્યાય અંતરદષ્ટિ કરને સે આતી હૈ ઔર જ્ઞાનપર્યાય અંદર જ્ઞાનગુણમેં સે સમ્યગ્જ્ઞાન પર્યાય આતી હૈ. યહાં જ્ઞાન કા મૂલ કારણ સમ્યગ્દર્શન નહીં હૈ. જ્ઞાન કા મૂલ કારણ તો આત્મદ્રવ્ય હૈ, પરંતુ સમ્યગ્દર્શન કો કારણ કહા વહ નિમિત્તકારણ હૈ. નિમિત્તકારણ (અર્થાત્) સહચર-સાથ મેં હૈ. નિમિત્તકારણ સમ્યગ્દર્શન ઔર સમ્યગ્જ્ઞાન ઉસકા નૈમિત્તિક કાર્ય. હૈ તો દોનોં પર્યાય, દો હાલત, દો દશા. ભાઈ ! કયા કરના ? ભાષા કોઈ ભી હો લેકિન ભાવ તો જો હૈ વહી આયે ના. ભાવ કયા ઉસમેં દૂસરા આતા હૈ ?

डुडुषुतु :- ... जे डरुडरुडडलं थलड ते उडलदलनने ?

उतुतर :- उडलदलन कुी अनंतुी डरुडरुड (डुै), उसडुें से अेक डरुडरुड कुी नुडडुतुत और दूसरुे कुी नुैडुडुतुतु, अुैसल कुडने डुें आतुल डुै. आडल..डल...!

डुडुषुतु :- डलतुर कुडने के डुडुे डुै ?

उतुतर :- नडुी, अुैसल डुै. डलतुर कुडने के डुडुे नडुी डुै. कुीरु गुण कुी डरुडरुड अनुड कुीरु गुण कुल उडलदलन नडुी डुै, वड डलत डतलनुी डुै. कुडल (कुडल) ? आतुडल वसुतु डुै उसडुें अनंत गुण डडे डुें. उसकुल डलन डुेकर दरुशन-डुलन डुडुआ तुी अेक डरुडरुड कुल दूसरुी डरुडरुड डुूल कुलरुण नडुी. अुैसे अेक गुण कुल दूसरुल गुण डुूल कुलरुण नडुी. डुूल कुलरुण नडुी डुै और उसुे कुलरुण कुडनुल, वड तुी नुडडुतुतुकलरुण (डुे गडल). जुरुसे आतुडल कुल सुडुन डलडुडुे उसुे सडुननल डडेगल. डलर गतुतु डुें रडुडनुल डुे (तुी) रडुडते तुी डुें, उसडुें नडुी कुडल डुीज डुै ? डुीरलसुी के अवतलर डुें अनलदुडु से रडुडतुल डुै. नरकु, नुडुगुेद, सुवर्ग, सेडलरुड सडु रडुडने कुल डुंध, डरुडडडडल कुल (कुलरुण) डुै. उसडुें कुीरु आतुडल धरुड नडुी डुै. आडल..डल...!

कुडते डुें, 'सडुडुगुदरुशन नुडडुतुतुकलरुण डुै...' कुडुी ? कुडुी, आतुडल कुी सडुडुगुदरुशन और सडुडुगुडुलन दुी दशल डुें. दुी दशल कुल डुूल कुलरुण तुी आतुडल डुै. अेक डरुडरुड कुी कुलरुण कुडल और दूसरुी डरुडरुड कुी कुलरुड कुडल, वड नुडडुतुतुकलरुण और नुडडुतुतुकलरुड कुी अडुेकुल से कुडल डुै. 'डुस डुरकुलर डुन दुीनुी डुें कुलरुण-कुलरुडडलव से डुी अनुतर डुै.' दरुशन डुै वड शुरदुडल से डुी डुरलडुतु डुेतल डुै और डुलन डुलनगुण से डुरलडुतु डुेतल डुै. सडुडुगुडुलन दरुशनडरुडरुड से उतुडनुन डुेतल डुै, अुैसल नडुी. आडल..डल...!

वुैसे डुी सडुडुडुडलरुतुर डुी दरुशन डुै, डुलन डुै उसडुें से उतुडनुन नडुी डुेतल. सडुडुडुडलरुतुर वुीतरलग दशल, आतुडल अंतर डुें अेकलडु डुेकर अंतर आतुडल डुें वुीतरलगतल नलड कुल डलरुतुरगुण डडल डुै, उसडुें अेकलडु डुेकर वुीतरलग डरुडरुड कुल उडलदलनकुलरुण आतुडल डुै. डरुंतु डलरुतुर कुी कुलरुड कुडते डुें और सडुडुगुदरुशन-डुलन कुी कुलरुण कुडते डुें. डडु आडल डुै, आडल डुै कुडुी डरु ? कुडलं ? नडुी, डुडलल नडुी डुै. 'सडुडुसलर' डुें डुंधकुलरुण, 'डुंध अडुडलर' डुें आडल डुै. 'सडुडुसलर' डुें 'डुंध अडुडलर'.

सम्यग्दर्शन-ज्ञान कारण और सम्यक्चारित्र्य कार्य. समज में आया ? यहाँ तो अपने दर्शन और ज्ञान के साथ बात लेनी है. समज में आया ? बंध.. बंध (अधिकार) ना ? 'अज्ञानी और मिथ्यादृष्टि ही है क्योंकि (वह) निश्चयचारित्र्य के कारणरूप ज्ञान-श्रद्धा से शून्य है.' २७३ गाथा है. 'समयसार' 'बंध अधिकार' की २७३ (गाथा है). क्या कहते हैं उसमें ?

शील पालता है, तप करता है, गुप्ति पालता है, समिति पालता है और मछाव्रत पालता है, फिर भी सम्यग्दर्शन-ज्ञान के कारण बिना चारित्र्यपना उसे होता नहीं. २७३ गाथा है. मिथ्यादृष्टि अज्ञानी दृष्टि में मिथ्यात्व है, आत्मा की श्रद्धा नहीं. और अज्ञान है—आत्मा का ज्ञान नहीं है तो उसके जो पंच मछाव्रतादि परिणाम हैं वे ज्ञान-श्रद्धा से शून्य हैं. निश्चयचारित्र्य का कारण सम्यग्दर्शन-ज्ञान. निश्चय स्वरूप की रमणता, आनंद की रमणता—चारित्र्य का कारण सम्यग्दर्शन-ज्ञान (है). यह कारण नहीं है तो सब शून्य है. वहाँ सम्यक्चारित्र्य का कारण सम्यग्दर्शन-ज्ञान को कछा. यहाँ सम्यग्ज्ञान का कारण सम्यग्दर्शन कछा. आछा..छा...! समज में आता है ? यहाँ तो बहुत बार आ गया है, यौदह बार प्रवचन हो चुके हैं. यह 'समयसार' तो सभा में (यौदह बार) पढा है. यहाँ बहुत बार पढा है इसलिये बहुत लोगों को याद है, औसा कहने का आशय है. समज में आया ? यौदहवीं बार पढते हैं. यहाँ (अक मुमुक्षु) थे ना ? 'जयपुर'वाले हैं ना ? आसो वद १०, (संवत्) २०१८ की साल. आभीर में यौदहवीं बार शुरू किया था. यहाँ मकान का वास्तु था ना ? २०१८ की साल, आसो वद. उमारी, आप की कार्तिक वदी कहते हैं. दसमी के दिन यौदहवीं बार शुरू किया था. (अक मुमुक्षुने) उसमें यौदह उज्जर दिये थे ना ? यौदहवीं बार 'समयसार' चलता है तो यौदह उज्जर देते हैं. यहाँ थे ना ? 'जयपुर'वाले हैं. जोहरी. यौदह बार तो सभा में पूरे शास्त्र का स्पष्टीकरण चला है.

वहाँ औसा कछा कि, आत्मा में जब तक सम्यग्दर्शन-ज्ञान नहीं होता तब तक व्रतादि की क्रिया चारित्र्य को प्राप्त होती नहीं. क्योंकि चारित्र्य का मूल कारण सम्यक् शांति का (कारण), चारित्र्य नाम वीतराग आनंद, वीतराग आनंद का कारण सम्यग्दर्शन-ज्ञान नहीं है तो चारित्र्य होता नहीं. वहाँ चारित्र्य में सम्यग्दर्शन-ज्ञान

કો કારણ કહા. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન નિમિત્તકારણ હૈ ઓર ચારિત્ર નૈમિત્તિકકાર્ય હૈ. કઠિન બાત હૈ, ભાઈ ! તત્ત્વ કા અભ્યાસ (કઠિન બહુત હૈ). અનંતકાલ મેં મેરી ચીજ કો લાભ કેસે હો, ઐસી દરકાર સે કભી ક્રિયા હી નહીં. અંધશ્રદ્ધા, અજ્ઞાનપને અનંતકાલ ગંવાયા. સમજ મેં આયા ? ‘છ ઢાલા’ મેં ઇસી મેં પહલે કહા થા ના ? પહલી ઢાલ મેં હી નરક કે દુઃખ કા વર્ણન ક્રિયા હૈ. બહુત નરક કા દુઃખ હૈ. ઓ..હો..હો...!

ભગવાન ! તેરે આત્મા કી અંતરદષ્ટિ કે ભાન બિના તુને અનંત બાર નરક મેં ઇતના દુઃખ સહન ક્રિયા. પહલી ઢાલ મેં આયા હૈ. નરકયોનિ નીચે હૈ. સાત નરક હૈ, નીચે સાત પાતાલ હૈં. સમજ મેં આયા ? હંબગ નહીં હૈ. પ્રત્યેક નરક મેં આત્મદર્શન બિના, સમ્યગ્દર્શન બિના અનંત બાર ઉત્પન્ન હુઆ. આહા..હા...! પહલે આયા કિ નહીં ? ઉસમેં નારકી કે બહુત દષ્ટાંત દિયે હૈં. દેખો ! વહાં ભી કહા થા. (દ્વસરી ગાથા મેં લિખા હૈ).

જે ત્રિભુવન મેં જીવ અનન્ત, સુખ ચાહૈં દુઃખતૈં ભયવન્ત;

તાતૈં દુઃખહારી સુખકાર, કહૈં સીખ ગુરુ કરુણા ધાર. ૨.

દેખો ! અંદર નરક મેં બહુત દષ્ટાંત દિયે હૈં. નરક કા દષ્ટાંત (હૈ), દેખો ! નારકી કો મારતે હૈં. ઉસે શિક્ષા દેતે હૈં. સમજ મેં આયા ? પહલી ઢાલ મેં હૈ. ઇસમેં હૈ. નારકી હૈ ના નારકી ? મારતા હૈ. તીસરા પન્ના, હિન્દી મેં તીસરા પન્ના હૈ. દેખો ! ચાર ગતિ કે ચિત્ર દિયે હૈં. સમજ મેં આયા ? દેખો ! ચાર ગતિ દી હૈં. ઇસ ઓર લકડીવાલા (હૈ વહ) મનુષ્ય હૈ. ઇસ ઓર દેવ હૈ, ઇસ ઓર પશુ હૈ, ઇસ ઓર નારકી હૈ. ચારોં દિયે હૈં. ચાર ગતિ મેં સમ્યગ્દર્શન બિના અનંત બાર ચક્કર ખાયા. સમજ મેં આયા ? સમ્યગ્જ્ઞાન ઓર સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત ક્રિયે બિના ચારોં ગતિ મેં (ગયા). સ્વર્ગ ભી અનંત બાર મિલા. પહલી બાર નહીં હૈ. દેખો ! સ્વર્ગ મેં દેવ લિયા હૈ. વહાં દેવ મેં ભી અનંત બાર ગયા. પુણ્ય ક્રિયા, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા શુભભાવ હૈ, પુણ્ય હોતા હૈ, પુણ્ય હોતા હૈ ઉસસે સ્વર્ગ મિલતા હૈ, જન્મ-મરણ નહીં મિટતે. પાપમેં સે નિકલકર સ્વર્ગ મેં આયા ઇતના હુઆ. ફિર વહાં સે નિકલકર ચાર ગતિ મેં રખડેગા. સમજ મેં આયા ?

આત્મ સમ્યગ્દર્શન કે બિના, અંક બિના શૂન્ય, શૂન્ય કી કીમત હૈ નહીં. ઇસલિયે

યહાં પહલી નરક કા દુઃખ કા બહુત વર્ણન ક્રિયા હૈ. ખાતા હૈ, મારતા હૈ, દેખો ! બહુત દુઃખ બતાયે હૈં. પરાધીન. સિંહ મૃગ કો ખાતા હૈ, દેખો ! બૈલ કો કાટતે હૈં. બહુત દષ્ટાંત દિયે હૈં. સમજ મેં આયા ? નરક મેં આત્મા કે ભાન બિના અનંત બાર ઐસા દુઃખ પાયા.

કહતે હૈં, 'પ્રશ્ન :- જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન તો (યુગપત્) એકસાથ હોતે હૈં, તો ઉનમેં કારણ-કાર્યપના ક્યોં કહતે હો ?' યહ બાત અપને કલ આ ગયી હૈ.

'ઉત્તર :- વહ હો તો વહ હોતા હૈ.' દીપક હો તો પ્રકાશ હોતા હૈ, સમ્યગ્દર્શન હો તો જ્ઞાન હોતા હૈ. 'ઇસ અપેક્ષા સે કારણ-કાર્યપના કહા હૈ. જિસપ્રકાર દીપક ઔર પ્રકાશ દોનોં યુગપત્ હોતે હૈં તથાપિ દીપક હો તો પ્રકાશ હોતા હૈ ઇસલિયે દીપક કારણ હૈ ઔર પ્રકાશ કાર્ય હૈ. ઊસીપ્રકાર જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન ભી હૈં.' 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' 'દિલ્લી' સે છપા હૈ ના ?

'જબ તક સમ્યગ્દર્શન નહીં હોતા તબ તક કા જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન નહીં કહલાતા.' યાહે સો શાસ્ત્ર પઠ લે, સીખે પરંતુ અંતર અનુભવ દષ્ટિ કરકે આત્મા આનંદમય હૈ, ઐસા અનુભવ, પ્રતીત ન હો તબ તક સબ જ્ઞાન મિથ્યાજ્ઞાન હૈ. સમજ મેં આયા ? અબ જ્ઞાન કી બાત કરતે હૈં. દેખો, તીસરા શ્લોક. ૯૬ પન્ના.

સમ્યગ્જ્ઞાનના ભેદ, પરોક્ષ અને દેશ-પ્રત્યક્ષનાં લક્ષણ
તાસ ભેદ દો હૈં, પરોક્ષ પરતછ તિન માહીં;
મતિ-શ્રુત દોય પરોક્ષ, અક્ષ-મનતૈં ઉપજાહીં.
અવધિજ્ઞાન મનપર્જય દો હૈં દેશ-પ્રતચ્છા;
દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર પરિમાણ લિયે જાને જિય સ્વચ્છા. ૩.

અન્વયાર્થ :- (તાસ) એ સમ્યગ્જ્ઞાનના (પરોક્ષ) પરોક્ષ અને (પરતછ) પ્રત્યક્ષ (દો) બે (ભેદ હૈં) ભેદો છે; (તિન માહીં) તેમાં (મતિ-શ્રુત) મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન (દોય) એ બન્ને (પરોક્ષ) પરોક્ષજ્ઞાન છે. [કારણ કે તે] (અક્ષ-મનતૈં) ઇન્દ્રિયો અને

મનના નિમિત્તથી (ઉપજાડી) ઉત્પન્ન થાય છે. (અવધિજ્ઞાન) અવધિજ્ઞાન અને (મનપર્જય) મન:પર્યયજ્ઞાન (દો) એ બન્ને જ્ઞાન (દેશ-પ્રત્યક્ષ) દેશપ્રત્યક્ષ (હૈં) છે, [કારણ કે તે જ્ઞાનથી] (જિય) જીવ (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર પરિમાણ) દ્રવ્ય અને ક્ષેત્રની મર્યાદા (લિયે) લઈને (સ્વચ્છા) સ્પષ્ટ (જાનૈ) જાણે છે.

ભાવાર્થ :- આ સમ્યગ્જ્ઞાનના બે ભેદ છે - (૧) પ્રત્યક્ષ અને (૨) પરોક્ષ; તેમાં મતિજ્ઞાન અને તજ્ઞાન પરોક્ષજ્ઞાન* છે, કારણ કે તે બન્ને જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનના નિમિત્તથી વસ્તુને અસ્પષ્ટ જાણે છે. સમ્યગ્મતિ-શ્રુતજ્ઞાન સ્વાનુભવકાળે પ્રત્યક્ષ હોય છે તેમાં ઇન્દ્રિય અને મન નિમિત્ત નથી. અવધિજ્ઞાન અને મન:પર્યયજ્ઞાન દેશપ્રત્યક્ષ* છે, કારણ કે જીવ આ બે જ્ઞાનથી રૂપી દ્રવ્યને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની મર્યાદાપૂર્વક સ્પષ્ટ જાણે છે.

‘સમ્યગ્જ્ઞાન કે ભેદ, પરોક્ષ ઔર...’ પ્રત્યક્ષ. આત્મા કા સમ્યગ્દર્શન જો હુઆ ઉસકે સાથ સમ્યગ્જ્ઞાન, જ્ઞાન કે ભેદ (બતાતે હૈં).

તાસ ભેદ દો હૈં, પરોક્ષ પરતછ તિન માહીં;
મતિ-શ્રુત દોય પરોક્ષ, અક્ષ-મનતૈં ઉપજાહીં.
અવધિજ્ઞાન મનપર્જય દો હૈં દેશ-પ્રત્યક્ષ;
દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર પરિમાણ લિયે જાનૈ જિય સ્વચ્છા. ૩.

ક્યા કહતે હૈં ? આત્મા મેં આત્મા કી સમ્યક્ દષ્ટિ કા ભાન હોનેપર જો સમ્યગ્જ્ઞાન હોતા હૈ, ધર્મી કો-અંતરદષ્ટિવંત કો-આત્મા કે દર્શનવંત કો. ગૃહસ્થાશ્રમ મેં હો યા ત્યાગી હો, આત્મદર્શન હો (તબ) સાથ મેં જ્ઞાન હોતા હૈ ઉસ જ્ઞાન કે ભેદ કી બાત ભગવાન, આચાર્ય ને જો કહે હૈં, વહ ‘દૌલતરામજી’ કહતે હૈં. અપને ઘર કી બાત નહીં કહતે.

‘ઉસ સમ્યગ્જ્ઞાન કે પરોક્ષ ઔર પ્રત્યક્ષ દો ભેદ હૈં;...’ સમ્યગ્જ્ઞાન કે દો ભેદ.

* જે જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનના નિમિત્તથી વસ્તુને અસ્પષ્ટ જાણે છે તેને પરોક્ષજ્ઞાન કહેવાય છે.
x જે જ્ઞાન રૂપી વસ્તુને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવની મર્યાદાપૂર્વક સ્પષ્ટ જાણે છે તેને દેશપ્રત્યક્ષ કહે છે.

अेक प्रत्यक्ष, अेक परोक्ष. '(तिन मांडी) मतिज्ञान और श्रुतज्ञान यड दोनों परोक्षज्ञान हैं.' यडां पडली बात व्यवहार से कडी है. आत्मा में मति और श्रुत (ज्ञान) डोता है उसमें इन्द्रिय और मन का निमित्त है. आत्मा का अंदर अनुभव डोता है उसमें निमित्त नहीं है. 'तत्त्वार्थ सूत्र' में और व्यवहार शास्त्र में वेदन की बात नहीं की है. समज में आया ?

आत्मा गृहस्थाश्रम में ली डो, अंतर में आत्मज्ञान हुआ है, आत्मदर्शन हुआ है तो जब आत्मा अपने स्वरूप में ज्ञाता-ज्ञेय-ज्ञान के त्रेड को दूरकर, अंतर अनुभव में डोता है तब अतीन्द्रिय आनंद के वेदन के काल में यड मति-श्रुत (ज्ञान) प्रत्यक्ष डो जाता है. समज में आया ? बाकी के काल में मति-श्रुत पर का ज्ञान करता है वड परोक्ष है. आडा..डा..!

वस्तु चैतन्यसूर्य... इन्द्रिय, मन से प्रत्यक्ष धूल लगता है. यड तो बाहर की वस्तु है. यड जानने में आता है. इन्द्रिय और मन के निमित्त से (पर जानने में आता है). इससे तो वर्ण, गंध, रस, स्पर्श जानने में आता है, उससे आत्मा जानने में आता है ? इन्द्रिय और मन के निमित्त से क्या आत्मा जानने में आता है ? इस आंख के द्वारा रूप को देखे. क्या आंख के द्वारा आत्मा को देखता है ? समज में आया कि नहीं ?

अंतर में आत्मा का दर्शन हुआ तो अंतरज्ञान में स्व को पकडकर, शांति के वेदन के काल में सम्यग्दृष्टि को चौथे गुणस्थान, पांचवें गुणस्थान में ली मति-श्रुत का ज्ञान, स्व के अनुभवकाल में स्व की अपेक्षा प्रत्यक्ष डो जाता है. समज में आया ? आंख बंद करे तो अंधेरा दिखे. वस्तु के तान बिना कैसे दिखाई दे ? कडा था ना ? अेक बर्ये की बात कडी थी ना ? अब दस साल का हुआ है, पडले सात साल का था. 'जामनगर'. मडाराज ! आप कडते डो कि, आत्मा देखो. तो डम आंख बंद करते हैं तो अंधेरा दिखता है. समजे ? वड लडका अब दस साल का डो गया. बहुत प्रश्न करता था, 'आत्मसिद्धि' का प्रश्न किया था. मडाराज ! 'आत्मसिद्धि' में १८वीं गाथा में ऐसा आता है कि, केवलज्ञानी छत्रस्थ का विनय करे. केवली विनय क्यों करे ? ऐसा प्रश्न किया था. अली दस वर्ष हुआ है, पडले

सात साल का लडका था तब औसा प्रश्न किया था.

महाराज ! आप कहते हो कि, अंदर आत्मा को देखो. आत्मा है. (मैं) आंख बंद करता हूँ तो अंधेरा दिखता है और बाहर देखते हैं तो यह धूल दिखती है. भाई ! सात साल का लडका पूछता था.

मुमुक्षु :- मा-बाप छोरियार है.

उत्तर :- मा-बाप नहीं, उसका याया छोरियार है. मा-बाप साधारण हैं. अब की बार प्रेम हुआ. अबकी बार यार दिन 'जामनगर' रहे ना ? तो सुना. ओ...ओ...! बात कुछ अलग है. उसका दादा वकील है, वह नहीं मानता था. पहली बार व्याख्यान में आया था तब कहता था, आत्मा (है नहीं). फिर (सुना तो कडा), बात कोई और है. लडका उसके याये के साथ पढता था. पढते-पढते उसे यह विचार आये. ओ...ओ...! आत्मा-आत्मा कहते हो कि, आत्मा को देखो. क्या देखे ? आंख बंद करते हैं तो अंधेरा दिखता है, बाहर देखते हैं तो यह दिखता है. हमे क्या देखना ? मैंने कडा, लैया ! सुन ! सुन ! अंधेरा दिखता है, किसमें दिखता है ? क्या अंधेरे में अंधेरा दिखता है ? तुने कभी विचार किया है ? अंधेरा अंधेरे में दिखता है ? या अंधेरा चैतन्यप्रकाश में दिखता है ? चैतन्यप्रकाशमय है उसमें, यह अंधेरा है, मैं अंधेरा नहीं. समज में आया ? लडका बहुत यालाक है. अबकी बार बहुत प्रश्न करता था, बहुत प्रश्न करता था. समकित कैसे प्राप्त हो उसकी बात तो करते नहीं. औसा पूछा था. मैंने कडा, भाई ! वह बात तो बहुत बार आती है, तुजे याद नहीं रहती.

आत्मा वस्तु है, भाई ! अंधेरा दिखता है, वह अंधेरा कौन देखता है ? अंधेरा कौन देखता है ? अंधेरे को अंधेरा देखता है ? ज्ञान. अंदर ज्ञान है, उस ज्ञान की सत्ता की मौजूदगी में अंधेरा दिखता है. अंधेरे की मौजूदगी में अंधेरा नहीं दिखता. ज्ञान की मौजूदगी में अंधेरा दिखता है. ज्ञान की मौजूदगी आत्मा है, अंधेरा पर है. समज में आया ? लेकिन कभी विचार करने का अवसर लिया ही नहीं. अनादिकाल से औसे अंधेरा ही अंधेरा यला है. केवली कैसे विनय करे ? तेरी बात सय है. 'आत्मसिद्धि' की १८ वीं गाथा में लिखा है. औसा कहकर पूछता था. यालाक

लडका है. समज में आया ? क्या कलते हैं ?

मति-श्रुतज्ञान दोनों परोक्ष है, यहाँ लिखा है. भावार्थ में विभेगे. लेकिन आत्मज्ञान के समय, अनुभव के समय वह ज्ञान प्रत्यक्ष हो जाता है. क्यों ? कि, स्वआश्रय में वेदन है तब प्रत्यक्ष है. पराश्रय में ज्वाल है तो परोक्ष हो गया. प्रत्यक्ष और परोक्ष, कहां माथापच्छी करनी ? संसार की माथापच्छी हो तो सब करे. पांच-पचास प्राप्त करने को कितनी मेहनत करता है ? देश (छोडकर) परदेश जाये, मेहनत करे, मजदूरी करे.

मुमुक्षु :- इन्द्रियनुं ज्ञान प्रत्यक्ष थाय.

उत्तर :- धूल में ली होता नहीं. आत्मा का ज्ञान अपने से होता है, उसका नाम प्रत्यक्ष. इन्द्रिय और मन से पर का ज्ञान करे वह तो परोक्ष है. इस आंख से रूप देखा तो रूप प्रत्यक्ष है ? वह तो परवस्तु है. यह शब्द परवस्तु है. देओ ! आत्मा का अंदर ज्ञान कर के...

मुमुक्षु :- रूपये बेंक में रभे हो उसमें गलती होवे ?

उत्तर :- ज्ञान में ज्वाल है कि, पांच डजार रभे हैं. बस ! इतना ज्वाल (है). इस ज्वाल में लूल नहीं. यीज रडे या नहीं, उसके अधिकार की बात है ? वे औसा कलना याडते हैं कि, (पैसे) प्रत्यक्ष है ना ? प्रत्यक्ष कहां है ? प्रत्यक्ष तो उस ज्ञान को कलते हैं, जिसमें पर का आश्रय नहीं हो. प्रत्यक्ष ज्ञान इसे कलते हैं कि, जिसमें पर का आश्रय हो नहीं. पर का ज्ञान करता है उसमें तो इन्द्रिय का आश्रय है. प्रत्यक्ष कहांसे आया ? वह कलते हैं, देओ ! नीचे स्पष्टीकरण आयेगा.

‘अविज्ञान और मनःपर्ययज्ञान यह दोनों देशप्रत्यक्ष हैं; (क्योंकि उन ज्ञानोंसे) श्रव द्रव्य और क्षेत्र की मर्यादा लेकर स्पष्ट जानता है.’

भावार्थ :- ‘इस सम्यग्ज्ञान के दो भेद हैं - (१) प्रत्यक्ष और (२) परोक्ष. उनमें मतिज्ञान और श्रुतज्ञान परोक्षज्ञान हैं.’ नीचे स्पष्टीकरण है. ‘जो ज्ञान इन्द्रियों तथा मन के निमित्त से वस्तु को अस्पष्ट जानता है...’ अस्पष्ट जानता है इसलिये परोक्षज्ञान कलते हैं.

‘सम्यक्प्रतिश्रुतज्ञान स्वानुभवकाल में प्रत्यक्ष होते हैं, उसमें इन्द्रिय और मन निमित्त नहीं हैं.’ देखो ! इसमें से लिखा है. कोई कहते हैं, उसमें नहीं था. लेकिन उसमें है. निश्चयभाव उसमें है. यह व्यवहार से बात कही है. निश्चय से तो आठ वर्ष की बालिका हो, आठ वर्ष की लडकी, उसे सम्यग्दर्शन और धर्म की पड़ली दशा प्रगट हो तो उसे भी अंतर में ध्यानकाल में अपने आत्मा का ज्ञान, आनंद का वेदन, राग और निमित्त की अपेक्षा बिना होता है, उसका नाम सम्यग्ज्ञान स्व की अपेक्षा से कहने में आता है. कठिन बात (है). समज में आया ?

‘सम्यक्प्रतिश्रुतज्ञान स्वानुभवकाल में...’ स्वानुभव यानी आत्मा के आनंद के अनुभव के काल में. समज में आया ? गृहस्थाश्रम में हो, राजपाट आदि हो लेकिन अंतर सम्यग्दर्शन, आत्मा का भान हुआ है. जब ध्यान में बैठते हैं तो अंतर के अनुभव में सब भूल जाते हैं. रागादि भूल जाते हैं, शरीरादि सब भूल जाते हैं. अंतर आत्मा में ज्ञान अकाग्र हो जाता है. उसमें आत्मा के अनुभव में अतीन्द्रिय आत्मा का आनंद का वेदन आना, वह ज्ञान प्रत्यक्ष है. सम्यग्दृष्टि पशु को भी एतना ज्ञान प्रत्यक्ष होता है. भगवान के समय में समवसरण में पशु भी आते थे कि नहीं ? समवसरण में है या नहीं ? देखो ना ! हाथी, वाघ, नाग सब भगवान के समवसरण में आते थे. सुना है या नहीं ? असंख्य पशु अती सम्यग्ज्ञानी हैं. अठारह द्वीप बहार स्वयंभूरमण समुद्र है ना ? स्वयंभूरमण समुद्र में असंख्य पशु श्रावक हैं. भगवान सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ ने कहा है. असंख्य पशु हैं. यहां तो मनुष्य को भान नहीं होता है, वह तो पशु हैं. वह पूर्व का भान करके अंदर आ जाता है. सम्यग्ज्ञानी है. समज में आया ? उजार-उजार जोजन का मच्छ. यार उजार गाँव का लंबा शरीर. स्वयंभूरमण समुद्र आभीर का है ना ? असंख्य द्वीप-समुद्र हैं उसमें आभीर का समुद्र है. उसमें असंख्य पशु, मगरमच्छ, मच्छी सम्यग्दृष्टि है, आत्मज्ञानी है. वह भी अंतर में ध्यान करके आत्मा का ज्ञान अनुभव में प्रत्यक्ष कर लेते हैं. समज में आया ?

ज्ञान की अपनी पर्याय की ताकत कितनी है इसकी उसे जबर नहीं. समज में आया ? दूसरा ज्ञान उसे कहां है ? मछली को व्यापार-धंधे का ज्ञान होता है ?

मेंढक को सम्यग्ज्ञान होता है. कौआ को, बंदर को, छाथी को (होता है). असंभ्य हैं, असंभ्य समुद्र हैं. भगवान ने ज्ञान में-केवलज्ञान में सब देखा है. समज में आया ? आत्मा दे देते हैं, औसा नहीं. हम तो अंतर में आनंदमूर्ति आत्मा है वही मैं आत्मा हूँ. रागादि, विकल्प उठते हैं वह मैं नहीं. औसा भान पशु में भी है. छाथी है ना ? त्रिलोकमंडन छाथी. 'रावण' का छाथी था ना ? यौरासी लाभ छाथी थे, उसका अग्र था. त्रिलोकमंडन छाथी. जब 'रामचंद्रण', 'लक्ष्मणण' ने लंका पर विजय प्राप्त की तो छाथी को 'अयोध्या' घर ले आये. छाथी को 'अयोध्या' लाये हैं. देओ छाथी !

यहां 'राम', 'लक्ष्मण', 'शत्रुघ्न' और 'भरत' यारों दर्शन के लिये जाते हैं. देओ यार. आभुषण पहने हैं. 'भरत' को वैराग्य हुआ. 'रामचंद्रण' का भाई. अंदर शांति वीतरागता हुई. छाथी को भान हुआ. अरे..! मैं तो उसका मित्र था. 'भरत' और मैं दोनों मित्र थे. ये 'भरत' राजकुमार हुआ, मैंने माया की तो छाथी हुआ. छाथी को जातिस्मरण हुआ. आडा..डा...! है ? देओ ! आभुषण निकाल दिये. सब निकालकर अकेले (अडे हैं). हमारा आत्मा पूर्व में 'भरत' के साथ मित्र था. अरे...! आत्मा क्या किया ? मैं पशु हो गया. औसा आत्मज्ञान हुआ, जिसमें जातिस्मरण (हुआ). वैराग्य.. वैराग्य. आभिर में समाधिभरण करके स्वर्ग में गया.

'त्रिलोकमंडन' छाथी पहले 'रावण' का (था), वह मधुवनमें से मिला था. मधुवन है ना ? उसमें से शोध करके छाथी मिला था. बडा जंगली छाथी. वह भी वैराग्य पाकर सम्यग्दर्शन प्राप्त करता है. पंद्रह-पंद्रह दिन के बाद भोजन लेता है. किसी की दरकार नहीं. समज में आया ? पशु भी आत्मज्ञान और आत्मदर्शन करते हैं. आत्मा है कि नहीं ? पशु का शरीर तो भिन्न है, शरीर से क्या है ? यह तो मिट्टी है. औसा अनुभव मति-श्रुतज्ञानी सम्यग्दृष्टि गृहस्थाश्रम में भी प्रत्यक्ष आत्मा का अनुभव करते हैं. उस समय मति-श्रुत को प्रत्यक्ष कलने में आता है.

'अविज्ञान और मनःपर्ययज्ञान यह दोनों देशप्रत्यक्ष हैं;...' थोडा जानता है. द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव जाने, मर्यादापूर्वक जानता है. अब यौथी गाथा देओ. अपने यौथी गाथा आयी.

સકલપ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનું લક્ષણ અને જ્ઞાનનો મહિમા

સકલ દ્રવ્યકે ગુન અનંત, પરજાય અનંતા;
જાને એકે કાલ, પ્રગટ કેવલિ ભગવન્તા.
જ્ઞાન સમાન ન આન જગતમેં સુખકો કારન;
ઈહ પરમામૃત જન્મજરામૃતિરોગ નિવારન. ૪.

અન્વયાર્થ :- [જે જ્ઞાનથી] કેવલિ ભગવંતા) કેવળજ્ઞાની ભગવાન (સકલ દ્રવ્યકે) છએ દ્રવ્યોના (અનંત) અંપરિમિત (ગુન) ગુણોને અને (અનંતા) અનંત (પરજાય) પર્યાયોને (એકે કાલ) એક સાથે (પ્રગટ) સ્પષ્ટ (જાને) જાણે છે [તે જ્ઞાનને] (સકલ) સકલપ્રત્યક્ષ અથવા કેવળજ્ઞાન કહે છે. (જગતમેં) આ જગતમાં (જ્ઞાન સમાન) સમ્યગ્જ્ઞાનના જેવો (આન) બીજો કોઈ પદાર્થ (સુખકો) સુખનું (ન કારણ) કારણ નથી. (ઈહ) આ સમ્યગ્જ્ઞાન જ (જન્મ-જરામૃતિરોગ) જન્મ-જરા અને મરણના રોગોને (નિવારન) દૂર કરવાને માટે (પરમામૃત) ઉત્કૃષ્ટ અમૃત સમાન છે.

ભાવાર્થ :- ૧. જે જ્ઞાન ત્રણકાળ અને ત્રણલોકવર્તી સર્વ પદાર્થોને (અનંતધર્માત્મક સર્વ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયોને) પ્રત્યેક સમયમાં યથાસ્થિત, પરિપૂર્ણરૂપથી સ્પષ્ટ અને એકસાથે જાણે છે તે જ્ઞાનને કેવળજ્ઞાન કહે છે. જે સકલપ્રત્યક્ષ છે.

૨. દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયોને કેવળી ભગવાન જાણે છે પણ તેના અપેક્ષિત ધર્મોને જાણી શકતા નથી-એવું માનવું તે અસત્ય છે. વળી તે અનંતને અથવા માત્ર પોતાના આત્માને જ જાણે છે, પરંતુ સર્વને ન જાણે-એવું માનવું તે પણ ન્યાયવિરુદ્ધ છે. કેવળી ભગવાન સર્વજ્ઞ હોવાથી અનેકાન્તસ્વરૂપ પ્રત્યેક વસ્તુને પ્રત્યક્ષ જાણે છે. (લઘુ જૈ. સિ. પ્ર. પ્રશ્ન ૮૭)

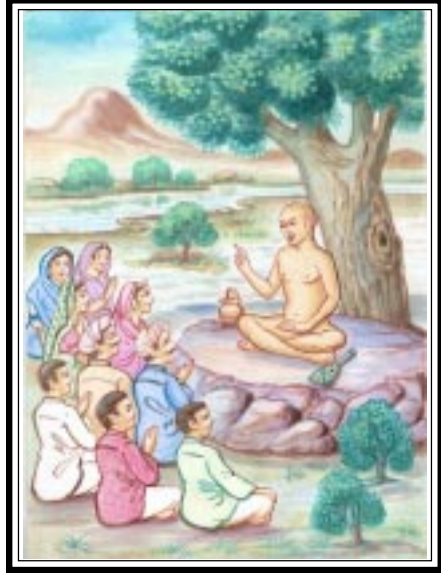
૩. આ સંસારમાં સમ્યગ્જ્ઞાન જેવી સુખદાયક અન્ય કોઈ વસ્તુ નથી. આ સમ્યગ્જ્ઞાન જ જન્મ-જરા અને મૃત્યુરૂપી ત્રણ રોગોનો નાશ કરવા માટે ઉત્તમ અમૃત સમાન છે.

‘सकल प्रत्यक्ष ज्ञान का लक्षण और ज्ञान की महिमा’ देखो !

सकल द्रव्यके गुन अनंत, परजाय अनंता;
 जानै ओकै काल, प्रगट केवलि भगवन्ता.
 ज्ञान समान न आन जगतमें सुभको कारन;
 एउ परमामृत जन्मजरामृतिरोग निवारन. ४.

देखो ! जन्म-मरण, रोग के निवारण में आत्मज्ञान, ज्ञानस्वरूप एक कारण है. देखो ! एतना वजन दिया है. वजन देते हैं, क्या कड़ते हैं ? वजन कड़ते हैं ? जोर देते हैं. समज में आया ? देखो, नीचे.

अन्वयार्थ :- ‘(जिस ज्ञानसे) केवलज्ञानी भगवान...’ केवली परमात्मा को केवलज्ञान होता है. पहले सम्यग्दर्शन हुआ था, बाद में सम्यग्ज्ञान हुआ, और सम्यग्ज्ञान में आगे बढ़कर केवलज्ञान हुआ. ये केवलज्ञान ज्ञान की पांचवीं सम्यक् पर्याय है. यह पर्याय सम्यक्ज्ञान है. मति-श्रुत भी सम्यग्ज्ञान है, अवधि, मनःपर्याय भी सम्यग्ज्ञान है. अवधि से रुपी देखते हैं, मनःपर्याय से दूसरे के मन के भाव को देखते हैं. केवली तो तीनकाल को देखते हैं. इसी अरिहंताओं. ये अरिहंत भगवान केवलज्ञानी हैं और सिद्ध भगवान केवलज्ञानी हैं.

अरिहंत भगवान महाविदेहक्षेत्र में बिराजते हैं. ‘सीमंघर’ परमात्मा जो यहाँ भगवान को स्थापित किये हैं वे परमात्मा बिराजते हैं. महाविदेह क्षेत्र में अभी अरिहंत हैं. वे भी केवलज्ञानी हैं. तीनकाल, तीनलोक को जानते हैं. सिद्ध भगवान हुआ. चौबीस तीर्थंकर हैं वे सिद्ध हो गये. उनको अभी शरीर नहीं है, अशरीरी हो गये. उपर लोकाग्रे बिराजते हैं. दोनों को केवलज्ञान है. कैसा केवलज्ञान है ?

‘(सकल द्रव्य के) छोड़ो द्रव्यों के...’ हेजो ! केवलज्ञानी भगवान ने सब द्रव्य यानी भगवान ने छोड़ द्रव्य हेजे हैं. उनके अपरिमित गुण हेजे हैं. अनंत गुण ! और अनंती पर्याय. भगवान के ज्ञान में तीनकाल तीनलोक सब प्रत्यक्ष दिजने में आया. यह केवलज्ञान कैसे उत्पन्न होता है ? आत्मा का सम्यग्दर्शन और ज्ञान का अनुभव करते-करते उत्पन्न होता है, ऐसा कहते हैं. समज में आया ? हेजो है ना ?

‘अक साथ (प्रगत) स्पष्ट जानते हैं...’ ‘प्रगत’ शब्द पडा है ना ? आत्मा में ज्ञान की एतनी ताकत है कि, एस ज्ञान का अनुभव हुआ, सम्यग्दर्शन-ज्ञान (हुआ), बाद में स्वरूप में स्थिरता-चारित्र अंदर में अकाग्रता (करते हैं तो) केवलज्ञान हो गया. अक सेकंड के असंख्य वे भाग में तीनकाल तीनलोक भगवान हेजते हैं. समज में आया ? सकलप्रत्यक्ष प्रगत केवलज्ञान है.

‘एस जगत में सम्यग्ज्ञान जैसा दूसरा कोई पदार्थ सुभ का कारण नहीं है.’ हेजो ! समज में आया ? पुण्य-पाप का भाव है वह सुभ का कारण नहीं है, ऐसा उसमें आया. आ..छा...! क्या कहते हैं ? हेजो ! ये तो ‘दौलतरामज्ज’ गृहस्थाश्रम में रहे भगवान के ज्ञान का जो बोध हुआ उसे कहते हैं. ‘एस जगत में सम्यग्ज्ञान जैसा...’ अपने शुद्ध स्वरूप का - आत्मा का ज्ञान, दूसरा (ज्ञान) नहीं, शास्त्रज्ञान हो, ना हो, पर के ज्ञान के साथ संबंध नहीं. अपने आत्मा का अंतरज्ञान हुआ उसके समान, ‘सम्यग्ज्ञान जैसा दूसरा कोई पदार्थ सुभ का कारण नहीं है.’ आत्मा में सम्यग्ज्ञान ही समाधान और सुभ का कारण है, ऐसा कहते हैं. स्त्री, कुटुंब, पैसा सुभ का कारण नहीं है, ऐसा कहते हैं.

मुमुक्षु :- ..

उत्तर :- धूल में भी सुभ नहीं है.

आत्मा ज्ञान अंतर में सम्यक् हुआ, उसके अलावा कोई सुभ का कारण जगत में है नहीं, ऐसा भगवान त्रिलोकनाथ परमेश्वर परमात्मा कहते हैं. कछो, भाई ! अच्छे पुत्र हो तो सुभ का कारण है या नहीं ? नहीं ? आत्मा को पुत्र ही नहीं है. आत्मा का पुत्र क्या है ? उसने जन्म दिया है ? उसका आत्मा भिन्न है, उसका

शरीर का रजकण भिन्न है, शरीर जड है. क्या आत्मा ने उसे उत्पन्न किया है ? आत्मा उत्पन्न करे-अज्ञान और राग-द्वेष. अथवा उत्पन्न करे-ज्ञान और आनंद. समज में आया ?

यहां कड़ते हैं.. आ..डा...! ओक आत्मा पर से निरावा (है), औसा ज्ञान हुआ तो एस ज्ञान के समान जगत में सुभ का कारण कोई है नहीं. आनंद की उत्पत्ति का कारण यड ज्ञान है. दुनिया में भी जितनी समज है उतना उसे समाधान रडता है या नहीं ? वड तो संसार है, यड तो आत्मा की बात है. ओ..डो...! (एनका) शरीर भी मोटा है, पैसा भी बहुत है, लवे डी लडके के पास है, लेकिन संतोष तो डोता है ना ? किसका लडका ? (एनका). सूठन है, सूठन. शरीर में सूठन नहीं आती है ? सूठन आती है तो दुःख डोता है. और सूठन अंदर में जाये तो... शरीर में सूठन डोती है ना ?

आत्मा में शांति है. धूल में-पैसे में (नहीं है). पुण्य-पाप का नया भाव करता है ना ? वड भी विकार है, उसमें शांति-सुभ नहीं है, औसा कड़ते हैं. आडा..डा...! पूर्व के पुण्य के फल में तो सुभ नहीं है, लेकिन वर्तमान नया पुण्य उत्पन्न करे, कषाय मंद (करे), दया, दान, भक्ति शुभराग है उसमें भी सुभ नहीं, औसा यहां तो कड़ते हैं. आडा..डा...! कैसे डोगा ? भाई ! शरीर में रोग आता है उसके लिये नहीं.

यहां तो कड़ते हैं कि, भगवानआत्मा में अंदर दल चैतन्यशांति पडी है, उसका जो ज्ञान है उसके समान कोई सुभ का कारण नहीं. तीनकाल में कोई सुभ का कारण नहीं. एन्द्र का अवतार या यकवर्ती का भव, सुभ का कारण नहीं है. समज में आया ? आ..डा...! क्या कड़ते हैं ? देओ ना ! 'दूसरा कोई पदार्थ सुभ का कारण नहीं है.'

'यड सम्यग्ज्ञान डी (जन्म-जरा-मृति रोग...)' देओ ! 'जन्म, जरा...' नाम 'वृद्धावस्था) और मृत्युरूपी रोगों को दूर करने के लिये...' औसा कडा. मृत्युरोग औसा कडा. 'दूर करने के लिये (परमामृत)...' परमामृत 'उत्कृष्ट अमृत समान है.' आत्मा अंतर में ज्ञान डोना यड जन्म-जरा-मरण का नाश डोने का मडान उपाय है. आडा..डा...! शास्त्र की पढाई भी नहीं, दुनिया का ज्ञान भी नहीं. सब दुःख का

કારણ હૈ. કહો, બરાબર હોગા યહ ?

કહતે હૈ.. આ..હા...! ‘(પરમામૃત)...’ ઐસા શબ્દ પાઠ મેં લિયા હૈ. ‘દૌલતરામજી’ પંડિત. પરમામૃત. ભગવાનઆત્મા અંતર અનાકુલ આનંદસ્વરૂપ (હૈ), ઉસકા જ્ઞાન પરમઅમૃત હૈ કિ, જિસ જ્ઞાન સે જન્મ, જરા, મૃત્યુ કા રોગ નાશ કા યહ જ્ઞાન ઉપાય હૈ, દૂસરા કોઈ ઉપાય નહીં. સમજ મેં આયા ? આત્મજ્ઞાન-આત્મા કા જ્ઞાન જન્મ, જરા, મરણ કા નાશ કરનેવાલા હૈ, ઐસા કહતે હૈં. જિસને અંતર આત્મા કી કીમત કી, ઓ..હો...! મૈં તો પરમસ્વરૂપ પરમાત્મા હૂં. જૈસે સિદ્ધ ભગવાન (હૈં), ‘સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો’ આતા હૈ ના ? ‘બનારસીદાસ’ મેં આતા હૈ. ‘ચેતન રૂપ અનૂપ અમૂરત, સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો, ચેતનરૂપ અનૂપ અમૂરત, સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો, મોહ મહાતમ આતમ અંગ, કિયો પરસંગ મહાતમ ઘેરો’ અરે...! મૈં સિદ્ધ સમાન આત્મા (હૂં). મૈંને હી રાગ ઔર વિકલ્પ કે સાથ એકત્વ કરકે દુઃખ કો ઉત્પન્ન કિયા. ‘જ્ઞાનકલા અબ ઊપજી મોકો, જ્ઞાનકલા ઊપજી અબ...’ દેખો ! ‘બનારસીદાસ’ ગૃહસ્થાશ્રમ મેં રહતે થે. પહલે શૃંગારી થે, મહાભોગી, વ્યભિચારી (થે). બાદ મેં આત્મધર્મ પાયા, સબ પલટ ગયા. સમજ મેં આયા ? ‘જ્ઞાનકલા ઊપજી અબ મોકૂ, કહૂં ગુણ નાટક આગમ કેરો, યાહી પરસાદ સધૈ શિવમારગ, વેગે મિટે ઘટવાસ વસેરો.’ ઇસ ઘટ મેં-મિટ્ટી મેં બસના, વહ સમ્યગ્જ્ઞાન દ્વારા બસના છૂટ જાયેગા. અબ ઇસમેં રહુંગે નહીં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

‘ચેતનરૂપ અનૂપ અમૂરત, સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો..’ મૈં તો સિદ્ધ સમાન આત્મા હૂં, ઐસા સમ્યગ્દષ્ટિ પહલે સે હી માનતે હૈં. ‘જ્ઞાનકલા ઊપજી અબ મોકૂ’ મૈં જ્ઞાનસ્વરૂપ હૂં. મૈં રાગ નહીં, પુણ્ય નહીં, શરીર નહીં. ‘કહૂં ગુણ નાટક આતમ કેરો’ મૈં સમયસાર નાટક કા વર્ણ કરુંગા. ‘તાસ પ્રસાદ’ સમ્યગ્જ્ઞાન કા પ્રસાદ. ‘સધૈ શિવમારગ’ મોક્ષ કા માર્ગ. ‘વેગે મિટે ઘટવાસ વસેરો’ ઇસ માંસ મેં રહના, હડી મેં રહના, હમારે સમ્યગ્જ્ઞાન દ્વારા ઇસ ઘટ મેં બસના બંદ હો જાયેગા. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! સમજે ?

મૃતિ, ઉસમેં મૃત્યુ કહા હૈ ના ? જન્મ, જરા, મૃતિ શબ્દ ઇસમેં લિખા હૈ. દૂસરે મેં મૃત્યુ શબ્દ હૈ. ઐસા ક્યોં કિયા ? ભાષા તો હિન્દી હૈ ના ? હિન્દી મેં ક્યોં

(ક્રિયા) ? મૃતિ હોના ચાહિયે ના ? યહ ભાષા તો હિન્દી હૈ ના ? જન્મ, જરા ઓર મૃત્યુ ઐસા જો રોગ, વહ આત્મજ્ઞાન કે દ્વારા (મિટતા હૈ). ક્વોંકિ આત્મજ્ઞાન પરમઅમૃત હૈ. અંતર સ્વરૂપ કા ભાન અમૃત હૈ ઉસસે સબ જન્મ, જરા, મરણ કા રોગ નાશ હોતા હૈ. ઇસકે અલાવા દૂસરા કોઈ ઉપાય હૈ નહીં. વિશેષ કર્હેંગે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

वीर संवत् २४८२, मछा वढ ८, रविवार
ता. १३-२-१८६६, गाथा ४, ५ प्रवचन नं०-२५

यह 'द्वैलतरामञ्ज' कृत 'छह ढावा' है. पड़ले के पुराने पंडित हैं. उन्हीं ने शास्त्र के अनुसार बनाया है. उसकी यौथी ढाल का यौथा श्लोक चलता है. छिन्दी में ८८ पन्ना है. ८८ को क्या कहते हैं ? ८८. देओ ! क्या कछा ? पड़ले दर्शन की व्याख्या कही. सम्यग्दर्शन के बिना सम्यग्ज्ञान सख्या होता नहीं और सम्यग्ज्ञान के बिना व्रत, तप यात्रि कभी कुछ सख्या होता नहीं, जूठा है. पड़ले सम्यग्दर्शन की व्याख्या की. पड़ले आत्मा की प्रतीत अंतर में ऐसी लेनी याडिये कि, यह आत्मा परद्रव्य से बिलकुल त्मिन्न-जूढा है. पर और आत्मा अेक है ऐसी श्रद्धा करना वह तो मिथ्यात्व है. समज में आया ? शरीर, वाणी, यह जड मन, कर्म और आत्मा सब अेक है ऐसी मान्यता तो अत्मेदृष्टि-जड के साथ अेक बुद्धि है. उसका नाम मिथ्यादृष्टि है. जड की क्रिया जड से होती है, आत्मा माने कि अपने से होती है तो जड और आत्मा दोनों को अेक माना. आत्मा पर से त्मिन्न है ऐसी दृष्टि दुई नहि. वह तो शरीर में रुक गई. शरीर की क्रिया ऐसी हो, ऐसी हो, ऐसी हो. ये हमारे से होती है और उसमें हम हैं. शरीर की जड क्रिया में हम हैं, ऐसा माननेवाला शरीर से आत्मा त्मिन्न मानता नहीं. त्मिन्न माने बिना उसका सम्यग्दर्शन सम्यक्-सत्य नहीं होता. वह तो असत्यदृष्टि है.

मुमुक्षु :- जव प्रेरणा तो करता है.

उत्तर :- कौन प्रेरणा करता है ? धूल में भी नहीं कर सकता. ये पक्षघात होता है. पक्षघात होता है तब शरीर में आत्मा तो है. आत्मा देह का क्या कर सकता है ? मिट्टी है, यह तो जड अज्जवतत्त्व है. भगवान ने तो कछा है कि, अज्जवतत्त्व का द्रव्य-गुण-पर्याय अज्जव में है. अज्जवतत्त्व का द्रव्य-गुण-पर्याय. द्रव्य नाम वस्तु, गुण नाम शक्ति, पर्याय नाम अवस्था-ढालत. जड का द्रव्य-गुण-पर्याय जड में है. वह अपने से है ऐसा मानना वह तो जड को अपना आत्मा माना. वह दृष्टि

तो मिथ्यात्व, अज्ञान है. और पुण्य-पाप का विकल्प जो शुभ-अशुभभाव होता है, वह भी आस्रव है. वह भी आत्मा के स्वभाव से पर है. उसको भी अपना मानना वह मिथ्यादृष्टि है. उसे सम्यग्दर्शन है नहीं. सम्यग्दर्शन बिना उसे सत्यता प्रतीत होती नहीं.

परद्रव्य से भिन्न आत्मरुचि भला है, पड़ले आ गया ना ? भगवान् आत्मा परद्रव्य शरीर, वाणी, कर्म और पुण्य-पाप का भाव, उससे भिन्न अपना अंतर में निर्विकल्प राग के अवलंबन बिना पूर्ण स्वरूप की अंतर में प्रतीत-श्रद्धा, विश्वास, भान करके होना उसका नाम प्रथम सम्यग्दर्शन है. इस सम्यग्दर्शन बिना ज्ञान सख्या होता नहीं, उसका वर्तन भी सख्या होता नहीं. आयरण-वर्तन, अनुष्ठान उसका सख्या नहीं होता. सब जूठा वर्तन है.

कड़ते हैं कि, पड़ले सम्यग्दर्शन की व्याख्या कड़ गये है. अब उसके साथ सम्यग्ज्ञान (होता है) उसकी बात यौथी ढाल में चलती है. ज्ञान के पांच भेद हैं. ज्ञान आत्मा का गुण है. उसकी पांच भेद-पर्याय, पर्याय-अवस्था है. आत्मा त्रिकाल है उसमें ज्ञानशक्ति-गुण त्रिकाल है. उसकी पांच पर्याय-अवस्था है. मति, श्रुत, अवधि, मनःपर्यय और केवल. ये पांच आ गया. ये पांच ज्ञान हैं ये ज्ञान ही आत्मा को सुख का कारण है. औसा यौथी (गाथा में) कड़ा, देओ !

सकल द्रव्यके गुन अनंत, परजाय अनंता;

जानै अके काल, प्रगट केवलि भगवन्ता.

ज्ञान समान न आन जगतमें सुखको कारन;

एह परमामृत जन्मजरामृतिरोग निवारन. ४.

कितनी सादी हिन्दी भाषा ! परंतु समजने की दरकार नहीं. साद कड़ते हैं ? सादी.. सादी सरल. हिन्दी में शंका हो जाती है कि, क्या हिन्दी है ? बहुत सरल भाषा है. सादी. क्या कड़ा ? देओ ! 'ज्ञान समान न आन, जगतमें सुखको कारन;' ये पांच ज्ञान कड़े. इन पांच ज्ञान में वास्तवमें तो मति, श्रुत और केवल. तीन कारण हैं, भाई ! अवधि, मनःपर्यय तो अके ऋद्धि है.

वास्तव में तो अंतर में मति-श्रुतज्ञान आत्मा में पर का लक्ष्य छोड़कर, शास्त्रज्ञान का भी लक्ष्य छोड़कर, पुण्य-पाप का विकल्प का राग का भी लक्ष्य छोड़कर ज्ञान का ज्ञान करना, अपने ज्ञानस्वरूप को स्वश्रेय बनाकर अंतरज्ञान करना वहाँ पड़ले मतिज्ञान है. समझ में आया ? वहाँ श्रुतज्ञान (है). शास्त्र की भाषा है वहाँ ज्ञान नहीं है, वहाँ परवस्तु है. अपना आत्मा... उतना कड़ा ना ? और पीछे भी आयेगा. समझ में आया ? पीछे आयेगा. 'आपो लज लीजे' छड़ी में आयेगा, छड़ी गाथा में आयेगा. 'संशय विभ्रम मोड़ त्याग, आपो लज लीजे.' छड़ी में औसा आयेगा. आपो यानी आत्मा.

भगवानआत्मा ज्ञान का समुद्र है. आडा...डा...! एस ज्ञान का ज्ञान करना, ज्ञान का ज्ञान करना, उसका स्वसंवेदन में अपना ज्ञान का जानना, वेदन आना उसका नाम मति और श्रुतज्ञान पड़ला कड़ते हैं. एस मति-श्रुतज्ञान के समान जगत में सुभ का कोई कारण है नहीं. समझ में आया ? शरीर, वाणी, मन नहीं, पुण्य-पाप का शुभभाव दया, दान, व्रतभाव डो वहाँ भी सुभ कारण नहीं.

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- धूल में सुभ का झल है. क्या है ? पुण्य बंधे तो उससे पैसा मिले, धूल में सुभ है ? अ..ए...! पैसा मिले, दस-दस लाख का मकान, दस-दस लाख का बड़ा मकान ! उसमें पंजे, धूल में भी सुभ नहीं. अज्ञान है, दुःख है. पर मेरा है, यहाँ मेरा है (मानता है वहाँ) मूढ़ है. क्या वहाँ यीज तेरी है ? तेरी डो तो दूर क्यों रहे ? तेरी डो तो तेरे आत्मा के साथ अंदर घूस जाये.

मुमुक्षु :- मेरापना तो अंदर में घूस गया है.

उत्तर :- घूस नहीं गया है, उसकी ममता रही है, अंतर में नहीं घूस गई है. पर्याय में ममता रही है. वस्तु विद्वानंद भगवानआत्मा में तो ममता के परिणाम भी अंदर नहीं घूस गये हैं. पर्याय में-अवस्था में विकार है. वहाँ विकार भी आत्मा में नहीं है, यहाँ तो यहाँ बताते है. परवस्तु तो नहीं, परंतु विकल्प जो ममता है वहाँ भी चैतन्य में नहीं. औसी अंदर में श्रद्धा करके आत्मा का ज्ञान करना. ममता का नहीं, पर का नहीं, औसा कड़ते हैं. देओ ना ! उसने कभी स्वयं की सम्भाल

की नहीं. मूढ़ ढोकर अनंत बैर (रभडा है). पागल कर्हेंगे, अली कर्हेंगे. करोडो भव में तप किया, व्रत लिया, शास्त्र पढ लिया लेकिन अपना आत्मा अंदर ज्ञानस्वरूपी चैतन्य बिराजमान है उस ज्ञान का ज्ञान ढोने के अलावा कोई सुभ का कारण है नहीं. लेकिन उसका ज्ञान कभी किया नहीं. समज में आया ?

‘छि परमाभृत...’ छि परमाभृत. देभो ! यह तो परमअभृत है ! आ..डा..डा...! क्या ? आत्मा चैतन्यसूर्य भगवान है, उसका अंदर में ज्ञान (ढोना अर्थात्) यह आत्मा ज्ञान (स्वरूप) है, असा अंतर में भान करना यह परमअभृत है, परमअभृत है. इसके अलावा जगत में कोई अभृत है नहीं. आडा..डा...! ‘जन्मजराभृति रोग निवारन.’ सम्यक् चैतन्य का अंतरज्ञान, आत्मा में अंतरज्ञान करना वह जन्म-जरा-मरण, रोग का निवारण कारण है. समज में आया ?

केवलज्ञान की बात की, उसकी भी श्रद्धा करनी चाडिये. केवलज्ञान अक समय में तीनकाल तीनलोक को देभता है. देभो ! भावार्थ है ना ? भावार्थ. ८८ (पन्ना). ‘(१) जो ज्ञान तीनकाल और तीनलोकवर्ती सर्व पदार्थों (अनंतधर्मात्मक...)’ धर्म यानी स्वभाव. अनंत स्वभावस्वरूप ‘(सर्व द्रव्य-गुण-पर्यायों को) प्रत्येक समय में...’ प्रत्येक समय में केवलज्ञान तीनकाल तीनलोक को देभते हैं. अक समय में ! ‘यथास्थित,...’ जसा स्व और पर पदार्थ है असा भगवान ज्ञान-केवलज्ञान अक समय में यथास्थित, यथास्थित (अर्थात्) जसा है, जसा है (वैसा जानते है). तीनकाल तीनलोक के पदार्थ, द्रव्य-गुण-पर्याय, स्व-पर यथास्थित जसे हैं (वैसे). ‘परिपूर्णा रूप से...’ ओ..ढो...! केवलज्ञान की दशा परिपूर्णा स्पष्ट (जानती है). अंदर में ‘ग्रगट’ शब्द पडा है ना ? ‘स्पष्ट और अकसाथ जानता है...’ आ..डा...! अली तो इसी में तकरार है ना ? कि, केवलज्ञान जसा निमित्त मिले वैसी पर्याय ढोती है, तब जाने.

भुभुक्षु :- ... नक्की नहीं है.

उत्तर :- नक्की नहीं ढो तो केवलज्ञान कैसा ? केवलज्ञान में तो अक समय में तीनकाल तीनलोक में जडां-जडां जो अवस्था, ढिलटी अवस्था में निमित्त क्या है, क्षेत्र में क्या है, सब भगवान पढले समय में तीनकाल देभते हैं. क्यो सेठ, बराबर है ? अकसाथ देभते-जानते हैं. अरिडंत का ज्ञान अक सेकंड के असंभ्य

ભાગ મેં ત્રીનકાલ ત્રીનલોક (જાનતા હૈ). ઓ...હો...! ઐસે જ્ઞાન કા જિસે નિશ્ચય હો, ઐસે કેવલજ્ઞાન કા જિસે નિશ્ચય હો ઉસે પરપદાર્થ કી અવસ્થા કી કર્તાબુદ્ધિ રહતી નહીં. સમજ મેં આયા ? મેં પર કા કર દૂં ભલા કર દૂં, બિગાડ દૂં, પર સે મેરા સુધાર હો જાયે ઐસી બુદ્ધિ (રહતી નહીં). સર્વજ્ઞપર્યાય ને જૈસા દેખા હૈ ઐસા હોતા હૈ, ઐસા માનનેવાલે કો સમ્યગ્જ્ઞાની કો મેં પર કા કર દૂં ઔર પર સે મેરે મેં (કુછ) હો, ઐસી બુદ્ધિ નષ્ટ હો જાતી હૈ. કહો, સમજ મેં આયા ?

વહ આતા હૈ ના ? ‘ભૈયા ભગવતીદાસ’ મેં. ભૈયા ! ‘જો જો દેખી...’ ઉસે બહુત યાદ રહતા હૈ, બહુત કંઠસ્થ હૈ. બુદ્ધિ બહુત હૈ, હાં ! બહુત કંઠસ્થ કરતા હૈ. ‘જો જો દેખી વીતરાગ ને, સો સો હોંસી વીરા રે, અનહોની કબહૂં ન હોસે, કાહે હોત અધીરા’ ‘ભૈયા ભગવતીદાસ’ ૨૫૦ વર્ષ પહેલ હુએ હેં. એક ‘બ્રહ્મવિલાસ’ પુસ્તક હૈ, ઉસમેં લિખા હૈ. ઉન્હોં ને ‘બ્રહ્મવિલાસ’ નામ કા પુસ્તક બનાયા હૈ. ઉસમેં લિખા હૈ, ‘જો જો દેખી વીતરાગ ને’ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, જિનકો એક સમય મેં, એક સેકંડ કા અસંખ્ય ભાગ, હાં ! એક સમય, ઉસમેં ત્રીનકાલ ત્રીનલોક જાના. ‘જો જો દેખી વીતરાગ ને, તે તે હોંસી વીરા’ હે વીર ! ભગવાન ને દેખા હૈ વૈસી પર્યાય જગત મેં હોગી. ‘અનહોની કબહૂં ન હોસી, કાહે હોત અધીરા’ અરે...! મેંને ઐસા નહીં ક્રિયા તો ઐસા હુઆ. અરે...! કયા હૈ ? જહાં-જહાં જડ ઔર ચૈતન્ય કી જિસ સમય જો અવસ્થા હોનેવાલી હૈ વહ હોગી, ઐસા મેં જાનનેવાલા હૂં ઐસા નિર્ણય ક્રિયે બિના સમ્યક્ કેવલજ્ઞાન કા નિર્ણય ઉસે હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા...!

ધર્મી.. ધર્મી કહતે હેં, લેકિન ધર્મ (કયા) ? આત્મા કા ધર્મ જ્ઞાન ઔર ઇસ જ્ઞાન ધર્મ કી પર્યાય કેવલજ્ઞાન. કેવલજ્ઞાન પર્યાય, ઔર એક સમય કી પર્યાય મેં ભગવાન ત્રીનકાલ ત્રીનલોક દેખતે હેં. ભગવાન કે જ્ઞાન મેં આગે-પીછે હૈ નહીં. કહો, બરાબર હૈ ? ભાઈ ! કઠિન બાત હૈ. અરિહંત, અભી તો ઇમો અરિહંતાણં પદ કી ખબર નહીં હૈ ક્રિ, અરિહંત કા કેવલજ્ઞાન એક સમય મેં ત્રીનકાલ ત્રીનલોક દેખતે હેં. ઉસમેં કોઈ ફેરફાર હૈ નહીં, ત્રીનકાલ મેં હોતા નહીં. ઐસે કેવલજ્ઞાન કા અપને મતિ-શ્રુતજ્ઞાન મેં જો નિશ્ચય કરતા હૈ, ઉસે સુખ આતા હૈ ઐસા કહતે હેં.

केवलज्ञान पूर्ण दशा है और उसका अवयव (मति-श्रुत ज्ञान है). केवलज्ञान अवयवी है, पूरी पूर्ण यीज है. और मति-श्रुतज्ञान उसका अवयव है. अवयव यानी अंश. जैसे सारा शरीर अवयवी है, हाथ-पैर आदि अवयव हैं. जैसे केवलज्ञान अंक समय की दशा तीनकाल तीनलोक देजे (वड) अवयवी यानी पूरी यीज है. मति-श्रुतज्ञान उसका अवयव है. सम्यग्दृष्टि को.. यहाँ सम्यग्दर्शन के बाह की बात ली है ना ? सम्यग्दृष्टि को मति-श्रुतज्ञान केवलज्ञान का अवयव अंतर में ज्ञान से ज्ञान का लान छोकर (प्रगट) हुआ है तो वड भी ऐसा जानता है कि, जब जैसा होनेवाला है वैसा होगा, मैं किसीका कर्ता नहीं, मैं किसी के पास से अपनी शांति लेता नहीं. समज में आया ? आहा..डा...! ये व्यापार और धंधा डोशियार डो वड कर सकता है कि नहीं ? डोशियार क्या है ?

यहाँ तो कडते हैं, लैया ! जिसे केवलज्ञान का निश्चय हुआ उसे मति-श्रुतज्ञान अंतर में, आत्मज्ञानमें से प्रगट हुआ. जैसे ज्ञान में केवलज्ञानी जैसा देजते हैं वैसा मति-श्रुतज्ञान (स्व) और रागादि पर हैं, ऐसा जानता है, जानता है. जैसे ज्ञान समान जगत में कोई सुभ का कारण नहीं है. समज में आया ? देजो ! सुभ का कारण केवलज्ञान. केवलज्ञान का अंश मति और श्रुत, ये तीनों सुभ के कारण हैं. इसके अलावा कोई सुभ का कारण है नहीं.

‘(२) द्रव्य, गुण और पर्यायों को केवली भगवान जानते हैं...’ भगवान सर्वज्ञ परमेश्वर अनंत पदार्थ, उसके अनंत गुण और उसकी अनंत अवस्था नाम पर्याय (को जानते हैं). ‘किन्तु उनके अपेक्षित धर्मों को नहीं जान सकते...’ वर्तमान में ऐसी कुछ बात चलती है ना ? भगवान सबकुछ जाने, सब का जानते हैं. उसका कुछ अपेक्षित नहीं जानते हैं, ऐसा है नहीं. नहीं जाने ऐसा भगवान में होता ही नहीं. सब सब (जानते हैं). तीनकाल तीनलोक से अनंतगुना होता, अनंतगुना होता तो भी केवलज्ञानी जानते. समज में आया ? ‘उनके अपेक्षित धर्मों को नहीं जान सकते—ऐसा मानना असत्य है.’ अपेक्षित यानी ? ये छोटा-बडा, उंचा-नीचा कितना है, जैसे धर्म हैं वे सब अपेक्षित धर्म हैं, ये सब भगवान तो जानते हैं.

‘तथा वे अनन्त को अथवा मात्र अपने आत्मा को ही जानते हैं...’ क्या कडते

हैं ? कुछ लोग ऐसा कहते हैं कि, अनंत को जाने, सर्व को नहीं जाने. भगवान सर्वज्ञ अनंत को जाने, सर्व को नहीं जाने. सर्व को जाने तो वहां अंत आ जायेगा. आ...डा...! ऐसा है नहीं. अभी केवलज्ञान का निश्चय नहीं है, मति-श्रुतज्ञान का ठिकाना नहीं उसे दर्शन नहीं, ज्ञान नहीं तो चारित्र तो होता ही नहीं. 'किन्तु सर्व को नहीं जानते-ऐसा मानना भी न्यायविरुद्ध है.' भगवान तो तीनकाल तीनलोक को जानते हैं. (कोई) कहता है कि, सब को जाने तो ज्ञान में सब अनंत आ गया, तो अनंता का ज्ञान हुआ, तो वहां अंत आ गया कि नहीं ? कहां से अंत आया ? अनंत को अनंत जानते हैं. ऐसा मति-श्रुतज्ञान में निर्णय होता है. पहले सम्यग्दृष्टि को यौथे गुणस्थान में गृहस्थाश्रम में हो तो भी सम्यग्दर्शन में मति-श्रुतज्ञान में ऐसा निश्चय होता है. इस ज्ञान के समान कोई सुख नहीं. ये ज्ञान, बाकी कोई बातें करने की यहां बात नहीं है. समज में आया ?

'केवलि भगवान सर्वज्ञ होनेसे अनेकान्तस्वरूप...' अनेकांत यानी अनंत धर्म हैं (उन) सबको. 'प्रत्येक वस्तु को प्रत्यक्ष जानते हैं.' एक समय में तीनकाल तीनलोक को जानते हैं. केवलज्ञानी का मति-श्रुतज्ञानी पुत्र है. लघुनंदन कहा कि नहीं ? कहां कहा है ? भैया ! 'भेदविज्ञान जग्यो जिनके घट.' 'बनारसीदास' में आता है या नहीं ? समज में आया ? 'बनारसीदास' में लघुनंदन आता है. 'ते जगमांडी जिनेश्वर के लघुनंदन.' 'बनारसीदास' हुआ ना ? 'समयसार नाटक' (लिखा है). सम्यग्ज्ञानी, सम्यग्दृष्टि जिनेश्वर के लघुनंदन हैं, छोटे पुत्र है. बड़े पुत्र संतो, गणधरो आदि आत्मानंद में बहुत जुलनेवाला. समकृति भी भगवान के लघुनंदन हैं, छोटे पुत्र हैं. ओ...डो...डो...! समज में आया ? 'स्वार्थ के सारे' ऐसा आता है ना ?

'भेदविज्ञान जग्यो जिनके घट.. भेदविज्ञान जग्यो जिन के घट, शीतल चित्त भयो जिम चंदन, केली करे शिवमारग मांडी, जिनेश्वर के लघुनंदन... जगमांडी जिनेश्वर के लघुनंदन' आ...डा...! देजो ! गृहस्थाश्रम में सम्यग्दृष्टि ऐसे होते हैं. समज में आया ? भेदविज्ञान-राग पुण्य और पर से भिन्न आत्मा (है ऐसी) ग्रंथिभेद होकर 'भेदज्ञान जग्यो जिनके घट, शीतल चित्त भयो जिम चंदन' समज में आया ? मैं तो ज्ञान हूँ, गृहस्थाश्रम में हो, रागादि हो तो भी मैं जाननेवाला हूँ, मैं तो

જાનન હું વહી આત્મા હું રાગાદિ આત્મા નહીં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ઉનકો લઘુનંદન કહા.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- બહુત. ગણધરો, સંતો હેં ના ! કહા ના, બીચ મેં આ ગયા, આપને સુના નહીં. સંતો, મુનિઓ આત્મજ્ઞાન મેં મસ્ત. અતીન્દ્રિય આનંદ મેં મસ્તુ ઝુલનેવાલે છકે-સાતવે ગૃહસ્થાન મેં (ઝુલનેવાલે) ભાવલિંગી સંત બડે પુત્ર હેં, યે લઘુપુત્ર હેં. સમ્યગ્દષ્ટિ ગૃહસ્થાશ્રમ મેં રહતે હો તો ભી લઘુનંદન હેં. સમજ મેં આયા ? ‘બનારસીદાસ’ કહતે હેં. ‘સમયસાર નાટક’ ઉન્હોને બનાયા હે. યે ‘સમયસાર નાટક’ હે ના ? દેખો ! (મંગલાચરણ મેં) છઠ્ઠા શ્લોક હે.

ભેદવિજ્ઞાન જ્યો જિન્હકે ઘટ,

સીતલ ચિત્ત ભયો જિમ ચંદન.

ગૃહસ્થાશ્રમ મેં ભી દેહ, વાણી મેં નહીં. દયા, દાન, વ્રત કા વિકલ્પ ઉઠતા હે વહ ભી રાગ હે, મેં નહીં.

કેલિ કરૈ સિવ મારગ મેં,

જગ માહિં જિનેસુરકે લઘુ નંદન.

‘બનારસીદાસ’ દેખો ! ‘સમયસાર નાટક’ (લિખા હે). પહલે શૃંગારી પુરુષ થે. શૃંગારી પુસ્તક બહુત બનાયે (થે), જબ આત્મભાન હુઆ, સમ્યગ્દર્શન હુઆ તો ‘ગોમતી’ નદી મેં ડાલ દિયા. કલ આયા હે. પુસ્તક હે યા નહીં ? કહાં હે ? યહાં હોવે તો કામ આયે ના. શૃંગારી પુસ્તક બનાયે થે ના ? પહલે શૃંગારી બહુત થે. બાદ મેં આત્મજ્ઞાન હુઆ. સંસાર મેં રહનેપરભી, સ્ત્રી-પુત્ર (હોનેપર ભી) મેં આનંદસ્વરૂપી આત્મા હું, મેં દેહ કી ક્રિયા નહીં, જડ નહીં, રાગ નહીં. ઐસા ભાન હુઆ તો શૃંગારી પુસ્તક થે ના ? (ઉસે) યા.. હોમ (કર દિયા). કલ હી આયા હે, હાં ! દેખો, દેખો ભૈયા ! કલ હી આયા હે. દેખો, યે ‘બનારસીદાસ’ હેં. દેખો ! યે પુસ્તક સમુદ્ર મેં ડાલ દિયે. શૃંગારી પુસ્તક બનાયે થે (ઉસે) જાકર (ડાલ દિયા).

ભગવાનઆત્મા સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ને બનાયે હુએ શાસ્ત્ર, સંતો ને શાસ્ત્ર કહે,

उसमें आत्मा का भान हुआ. विरुद्ध शास्त्र जो लिखे थे (उन्हें) डाल दिया. समज में आया ? ऐसा कल डी आया है, देजो ! 'गृहस्थी बढलते डी मडाकवि पंडित बनारसीदासज ने अपनी विषयवर्धक नवरस रचना गोमती नदी में बडा दी.' ये कल डी आया है. सेठ ! कल आया है, कल. क्या कडते हैं ? 'सन्मति सन्देश' है ना ? 'दिल्ली' से निकलता है. समज में आया ? आडा..डा...! गृहस्थाश्रम में डो लेकिन आत्मा की अंतर प्रतीत हुई तो कडते हैं,

सत्यसुप सदा जिन्डके,

प्रगट्यौ अवदात मिथ्यात-निकंदन.

'सत्यसुप...' ज्ञानानंद स्वसुप का भान. आठ वर्ष की लडकी को भी डोता है. भान करे तो. भान करे बिना सौ वर्ष की उम्र में मर जाये. समज में आया ? 'सत्यसुप सदा जिन्डके, प्रगट्यौ अवदात...' अवदात यानी निर्मल.

सांतदसा तिन्डकी पडियानि,

करै कर जोरि बनारसि वंदन.

'बनारसीदास' कडते हैं, जैसे सम्यग्ज्ञानी को मैं वंदन करता हूं. समज में आया ? भले गृहस्थाश्रम में डो लेकिन सम्यग्दर्शन और ज्ञान (हुआ है). शांत.. शांत... आत्मा में शांति पडी है, ऐसा सम्यग्ज्ञान हुआ तो कडते हैं कि, मैं उनको वंदन करता हूं. बहुत अरुण श्लोक बनाया है. 'समयसार नाटक' समज में आया ?

'(२) एस संसार में सम्यग्ज्ञान के समान सुभदायक अन्य कोई वस्तु नहीं है.' ये सम्यक् मति-श्रुतज्ञान, डां ! और केवलज्ञान. दोनों लेने, भाई ! समज में आया ? सम्यग्दर्शन के बाद जो पांच ज्ञान की बात कही (उनमें से) मति-श्रुतज्ञान और केवलज्ञान. केवलज्ञान तो अनंत आनंद का कारण है. परंतु मति-श्रुतज्ञान भी सुभ का कारण है. क्या डो ? जगत बोलता है तो बोलने दो, डोता है तो डोने दो, मेरे में क्या है ? मेरा कोई पर के साथ संबंध है नहीं. समज में आया ? आत्मा ज्ञानस्वसुप का भान करके, अपने ज्ञान में शांति का वेदन करते हैं उसे जन्म, जरा, मरुण का नाश करने का उपाय डाय लगा है. दूसरे को ज्ञान बिना जन्म-मरुण मिटते नहीं. समज में आया ? अब पांचवां श्लोक.

જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના કર્મનાશના વિષયમાં તફાવત
 કોટિ જન્મ તપ તપૈ, જ્ઞાન વિન કર્મ ઝરૈ જૈ;
 જ્ઞાનીકે છિનમેં, ત્રિગુપ્તિતૈં સહજ ટરૈં તે.
 મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર ગ્રીવક ઉપજાયૌ;
 પૈ નિજ આતમજ્ઞાન વિના, સુખ લેશ ન પાયો. ૫.

અન્વયાર્થ :- [અજ્ઞાની જીવને] જ્ઞાન વિન) સમ્યગ્જ્ઞાન વગર (કોટી જન્મ) કરોડો જન્મો સુધી (તપ તપૈ) તપ તપવાથી (જે કર્મ) જેટલા કર્મો (ઝરૈ) નાશ થાય છે (તે) તેટલાં કર્મો (જ્ઞાનીકે) સમ્યગ્જ્ઞાની જીવને (ત્રિગુપ્તિતૈં) મન,વચન અને કાયા તરફની જીવની પ્રવૃત્તિને રોકવાથી [નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ સ્વાનુભવથી] (છિનમેં) ક્ષણ માત્રમાં (સહજ) સહેલાઈથી (ટરૈં) નાશ પામે છે. [આ જીવ] (મુનિવ્રત) મુનિઓનાં મહાવ્રતોને (ધાર) ધારણ કરીને (અનંત વાર) અનંત વાર (ગ્રીવક) નવમી ગ્રૈવેયક સુધી (ઉપજાયૌ) ઉત્પન્ન થયો, (પૈ) પરંતુ (નિજ આતમ) પોતાના આત્માના (જ્ઞાન વિના) જ્ઞાન વગર (લેશ) જરા-પણ (સુખ) સુખ (ન પાયૌ) પામી શક્યો નહિ.

ભાવાર્થ :- મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ આત્મજ્ઞાન (સમ્યગ્જ્ઞાન) વિના કરોડો જન્મો-ભવો સુધી બાળતપરૂપ ઉદમ કરીને જેટલાં કર્મોનો નાશ કરે છે તેટલાં કર્મોનો નાશ સમ્યગ્જ્ઞાની જીવ સ્વસન્મુખ જ્ઞાતાપણને લીધે સ્વરૂપગુપ્તિથી ક્ષણમાત્રમાં સહેજે કરી નાંખે છે. આ જીવ, મુનિના (દ્રવ્યલિંગી મુનિના) મહાવ્રતોને ધારણ કરીને તેના પ્રભાવથી નવમી ગ્રૈવેયક સુધીના વિમાનોમાં અનંતવાર ઉત્પન્ન થયો, પરંતુ આત્માના ભેદવિજ્ઞાન (સમ્યગ્જ્ઞાન અથવા સ્વાનુભવ) વિના તે જીવને ત્યાં પણ લેશમાત્ર સુખ મળ્યું નહિ.

‘ज्ञानी और अज्ञानी के कर्मनाश के विषय में अंतर.’ धर्मी-ज्ञानी और अज्ञानी के कर्मनाश के विषय में अंतर हैं.

कोटि जन्म तप तपैं, ज्ञान विन कर्म ऊरैं जे;
ज्ञानीके छिनमें, त्रिगुप्तितैं सलज टरैं ते.
मुनिव्रत धार अनंत वार ग्रीवक उपजायौ;
पै निज आत्मज्ञान विना, सुख लेश न पायो. ५.

‘सलज’ पर वजन है. देखो ! नीचे लिया है. नीचे है ना ? देखो ! अज्ञानी मुनि. क्या है वह ? कमंडल और पीछी हैं. कितने भव धारण किये हैं, ऐसा लिखते हैं. एक, दो, तीन, चार करते-करते अनंत (भव किये). नीचे है ना ? आत्मा ज्ञान के भान बिना क्रियाकांड छतनी की. ‘कोटि जन्म तप’ यहाँ तो करोड भव लिखा है, लेकिन अनंत भव लेना. समज में आया ? जैसे अनंत भव किये, आत्मज्ञान बिना मुनिव्रत ले लिये. शास्त्रज्ञान किया, अष्टाधीस मूलगुण पावे, पंच महाव्रत पावे. वह सब तो विकल्प, राग है. समज में आया ?

मुमुक्षु :- पंचमकाल में तो..

उत्तर :- पंचमकाल में क्या ? पंचमकाल में क्या कियड की सुखडी होती है ? सुखडी नहीं होती ? सुखडी. घी, गुड और आटा (मिलाकर बनाते हैं). कोई घी के बढले पानी डालकर सुखडी बनाते हैं ? सुखडी.. सुखडी नहीं होती ? आप लोग क्या कडते हैं ? सुखडी कडते हैं ना ? सुखडी में घी, आटा और गुड तीन आते हैं, या दूसरी (यीज) आती है ? जैसे आत्मा के मोक्षमार्ग में सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र तीन आते हैं. कोई लाख वर्ष पडले सुखडी बनाये तो भी घी, गुड और आटा (मिलाकर डी बनती थी और) अभी बनाये तो भी ये तीन (मिलाकर बनाते हैं). ये तीन की दूसरी यीज डो जाती है ? लाख, करोड वर्ष पडले बनाये तो भी ये है, अभी बनाये तो भी ये है, गरीब बनाये तो भी वही है. भले थोडा घी डाले. लेकिन घी, गुड और आटा की सुखडी बनती है. पंचमकाल में दूसरा धर्म और चौथे काल में दूसरा धर्म, ऐसा होता है ? समज में आया ? सुखडी दूसरी नहीं होती, धर्म दूसरा नहीं होता. समज में आया ?

कहते हैं, 'कोटि जन्म तप तपै' देओ ! पहले दृष्टांत लिया है ना ? अनंतबार मुनिपना लिया और अनंतबार शास्त्र का पढना भी किया परंतु आत्मज्ञान नहीं किया. आडा..डा...! देओ ! यह क्या कहते हैं ? 'दौलतरामञ्ज' यौथी ढाल में पांचवीं गाथा में कहते हैं. '(ज्ञान बिना) सम्यग्ज्ञान के बिना करोडो जन्मों तक...' करोडो भव, करोडो भव और अक-अक भव करोड-करोड पूर्व का. क्या कहते हैं ? अक-अक भव करोड पूर्व का. बडा आयुष्य होता है ना ? करोड पूर्व का अक (भव). करोड पूर्व किसे कहते हैं ? वीतराग की बडी बात है. अक पूर्व में सत्तर लाख करोड छप्पन हजार करोड वर्ष जाये. उसे अक पूर्व कहते हैं. सत्तर लाख करोड छप्पन हजार करोड वर्ष का अक पूर्व ! जैसे-जैसे करोड पूर्व का भगवान का आयुष्य है. 'श्रीमंधर' भगवान मछाविदेह क्षेत्र में (बिराजते हैं). जैसे करोड पूर्व का आयुष्य (लेकर) मनुष्य में अनंत बार आया. करोड पूर्व जैसे करोडों भव. क्या कहते हैं ?

करोडों भव (किये ऐसा कछा उसमें) उपरा-उपर मनुष्यभव आठ मिलते हैं. समज में आया ? मनुष्यभव भी उपराउपर मिलता है. उपराउपर समजे ? अक के बाद दूसरा. (जैसे) आठ भव मिलते हैं. आठ भव अकसरीजे मिले, या जैनकुल में अवतार मिले ऐसा भी नहीं. मनुष्यभव आठ उपराउपर मिले. उसमें कोई बार जब जैनकुल में जन्म लिया हो और करोड पूर्व का आयुष्य हो तब करोड पूर्व में मास भमझ-मछिने-मछिने के उपवास करने, पंच मछाव्रत का पालना, ऐसा अक भव में करोड पूर्व में सत्तर लाख करोड छप्पन हजार करोड वर्ष, ऐसा आठ वर्ष से त्याग करके करोड पूर्व करे. आठ वर्ष की उम्र में संसार त्यागकर नग्न हो जाये (और) करोड पूर्व तप करे. क्रियाकांड, व्रत, नियम, तपस्या करोड भव (करे). करोड भव कब आयेंगे ? उपराउपर मनुष्य तो होता नहीं. अक के बाद अक तो थोडे डी छोते हैं. एतने-एतने करोड भव... देओ !

'करोडों जन्मों तक तप करने से...' मुनिपना, व्रत लेने से. अकेले पंच मछाव्रत. अंदर आत्मज्ञान, आनंद का भान नहीं, सम्यग्दर्शन नहीं, सम्यग्ज्ञान नहीं. समज में आया ? 'तप करने से जितने कर्म नाश होते हैं उतने कर्म सम्यग्ज्ञानी जवके...' करोडों भव में, अक-अक भव में करोडों वर्ष. समज में आया ? अज्ञानतप है.

आत्मा क्या चीज है (उसका ज्ञान नहीं). जड का कर्ता नहीं, महाप्रत का राग का विकल्प उठता है वड भी पुण्यबंध का कारण (है). उससे रडित आत्मा का अंतरज्ञान नहीं तो वड सब क्रियाकांड, उसमें करोड़ों भव में और अेक-अेक भव में करोड़ों वर्षों में तप करते-करते सूष जाये (उसमें) उसके जितने कर्म भीरते हैं उससे अनंतगुने कर्म सम्यग्ज्ञानी अंतर में मनमें से विकल्प का लक्ष्य छोडकर, अपने आत्मा का ज्ञान करके अंतर में अेकाग्र होता है तो उससे अनंतगुने कर्म भिर जाते हैं. समज में आया ? आडा...डा...!

आत्मा वस्तु के स्वभाव के भान बिना अशुद्धता या कर्म टले कैसे ? भारड प्रत है या पंय महाप्रत है कि तपस्या है, वड तो शुभराग विकल्प है. शुभराग है (तो) पुण्य बंध जाये, लेकिन निर्जरा हो जाये, धर्म छोवे (ऐसा नहीं). आत्मा अंदर ज्ञानानंद स्वरूप अेक क्षण भी, अेक क्षण मन के विकल्प की रचि छोडकर अंतरज्ञान में ज्ञान में ज्ञान का अेकाग्र होना, ऐसा सम्यग्ज्ञानी अेक क्षण में अनंत कर्म की निर्जरा करते हैं. कडो, समज में आया ? 'नाश छोते हैं.'

'उतने कर्म सम्यग्ज्ञानी जव के मन, वयन और कायकी ओर की प्रवृत्ति को रोकने से...' अर्थात् सम्यग्ज्ञान में पर की प्रवृत्ति का लक्ष्य छोडकर, राग का भी लक्ष्य छोडकर अपने स्वरूप में, ज्ञानानंद में अेकाकार होकर 'निर्विकल्प शुद्ध...' स्वात्मानुभव (करना). राग, पुण्य विकल्प से रडित भगवानआत्मा का स्वानुभव 'छिन में...' शुद्ध स्वानुभव. अशुद्ध का अनुभव, पुण्य-पाप का अनुभव तो अनादिकाल का है, वड कोई चीज नहीं, कोई धर्म नहीं. पुण्य-पाप का भाव जो अशुद्धभाव है उससे रडित अपना आत्मा, चैतन्य स्वभाव की अेकाग्रता से शुद्ध स्वरूप का अनुभव (होता) है. 'क्षणमात्र में सरलता से...' एतने शब्द हैं. (अज्ञानी) उठ से एतना करता है. करोड़ों भव में करोड़ों वर्ष तप करे वड उठ है. अकामनिर्जरा होती है, मूल सच्ची निर्जरा होती नहीं. समज में आया ? सम्यग्ज्ञानी सरलता से सडजपने उठ बिना, आग्रह बिना, कष्ट बिना स्वभाव में शुद्ध चैतन्य में अेकाग्र होकर सरलता से, स्वभावपने दुःख का अथवा कर्म का नाश करते हैं. समज में आया ?

‘सहज’ शब्द है. सहज नाम सरलपने. सरलपने नाम आत्मा के ज्ञान में आनंद करते कष्ट सहन पड़े, ऐसा नहीं. कष्ट सहना पड़े वह तो आर्तध्यान हुआ. अरे...! यह कष्ट आया. वह तो आर्तध्यान है, वह धर्म नहीं, वह तो पापबंध का कारण है. ज्ञानस्वभाव शुद्ध चैतन्य की अंतर में दृष्टि से अकाग्र होकर सहजपने शांति के वेदन द्वारा पूर्व के अनंत भव के कर्मों को नाश कर देते हैं. समज में आया ? कछो, समज में आता है या नहीं ?

मुमुक्षु :- अज्ञानी की आंख जोलते हैं.

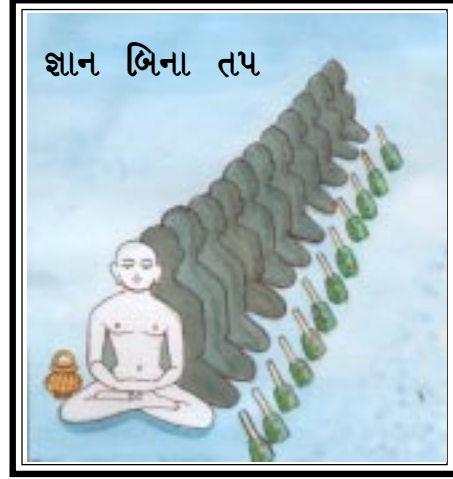
उत्तर :- बापु ! आत्मा का ज्ञान कर, इसके बिना तेरा कर्म नहीं भिरेंगे, ऐसा कहते हैं. आहा...हा...! भाई ! भगवान ! तू जाग. तेरी जागृत दशा कर, प्रभु ! तेरी अंतर की जागृत दशा बिना क्रियाकांड में तुझे कुछ लाभ नहीं होगा. आहा...हा...! समज में आया ?

‘(मुनिव्रत)...’ देजो ! आत्मज्ञान बिना, सम्यग्दर्शन बिना आत्मा का निर्विकल्प राग बिना के अनुभव बिना ‘मुनियों के मछाव्रतों को धारण करके...’ अनंतबार मछाव्रत धारण किये. वह तो पुण्य, राग है, विकल्प है, पुण्यबंध भाव है. आहा...! देजो ! ये ‘दौलतरामञ्ज’ गृहस्थाश्रम में रहनेपर भी सत्य वस्तु की प्रसिद्ध करते हैं. जाडिर करते हैं, भाई ! आत्मा अंदर रागरहित पुण्यरहित (है ऐसा) ज्ञान (किये) बिना मछाव्रत अनंत बार धारण किये. समज में आया ? अकहम आवेश में आकर मुनिपना ले लिया, पंच मछाव्रत लिये और पंच मछाव्रत में अझाईस मूलगुण भी निरतिहार पावे, परंतु वह तो राग है. आत्मा उससे पार है उसका ज्ञान अंदर नहीं हुआ. समज में आया ? जगत को कठिन पड़े. वस्तु ही ऐसी है, भाई ! समज में आया ?

भगवानआत्मा...! विकल्प पुण्य-पाप, व्रतादि का विकल्प तो पुण्य है. हिंसा, जूठ का भाव तो पाप है. दोनों से (भिन्न होकर) आत्मा का अंतर में ज्ञान का ज्ञान करना, आत्मा का ज्ञान करना, आत्मा के स्वसन्मुख होकर अपनी अकाग्रता करना, जैसे ज्ञान से अनंत कर्म उर जाते हैं. जैसे ज्ञान बिना अनंत बार मुनिव्रत धारण किये. नग्नपना मुनिव्रत, हां ! अनंत बार नग्नपना धारण किया. पंच मछाव्रत,

अड्डाईस मूलगुण दोनों अनंत बार (धारण किये). उस ओर दृष्टांत दिया है ना ? अक सङ्केत शरीर किया है बाद में काला काला करके उसकी परछाई की है. है कि नहीं ? कहां है ? ये नहीं है मुनि ? देओ ना यल मुनि. यल अक (शरीर) और जैसे-जैसे अनंत शरीर किये. देओ ना, शरीर.. शरीर.. शरीर.. शरीर.. है या नहीं ? उसमें है ? अक, दो, तीन, चार ँतने तो लिये हैं (जैसे) अनंत ले लेना.

मुमुक्षु :- अंधेरा है.

उत्तर :- वल अंधेरा नहीं है. शरीर, शरीर बनाया है. अक शरीर, दो शरीर, तीन शरीर जैसे अनंत शरीर. मुनिव्रत लेकर अनंत शरीर धारण किये. अनंत बार मुनिपना (दिया). है ना ? देओ ! मोरपीछी ली है, यलं कंठल ली है. जैसा अनंत बार हुआ. लेकिन विकल्प का कर्ता मैं नहीं, देल की किया का मैं करनेवाला नहीं. मैं तो विद्वानंद ज्ञानज्योति आनंद हूं, जैसे सम्यक्ज्ञान बिना उसमें कोई लाभ हुआ नहीं. है कि नहीं ? पुस्तक तो साथ में है. यलं का नहीं बनाया है, चित्र तो पलले से बने हैं. समज में आया ?

‘मुनियों के मछाव्रतों को धारण करके अनन्तबार...’ देओ ! अक बार नहीं. उजारों रानियों का त्याग कर दिया, अबजो रुपियों को छोड दिये, बारल-बारल मडिने के उपवास अनंत बार किये परंतु आत्मज्ञान नहीं किया. आत्मज्ञान बिना वल सब उसका संसार में गया. परिभ्रमण रला, जन्म-मरण का नाश हुआ नहीं. और गृहस्थाश्रम में रहे लो, उजारो रानियों का त्याग न लो, राग लो क्रिंर ली रागरडित आत्मा का ज्ञान करने से अल्पकाल में वल कर्म का नाश करके, चारित्र लेकर मुक्ति को पायेगा. समज में आया ?

‘अनन्तबार नववें त्रैवेयक...’ नव त्रैवेयक समजते लो ? अंत में है. ये यौदल ब्रह्मांड-यौदल राजु (लोक) है ना ? वल पुरुष के आकार से है. जैसा पुरुष है ना ?

पुरुष, उसके अनुसार आकार है. जडा पुरुष होता है उसमें गला है, ग्रीवा.. ग्रीवा. ग्रीवा के स्थान में नौ त्रैवेयक हैं. देव की पृथिवी है. नव त्रैवेयक यहाँ उपर है. वहाँ प्रत्येक ऋतु अनंतबार गया है. साधु छोकर, द्विगंबर साधु छोकर अनंत बार गया. मिथ्यादृष्टि छोकर, आत्मज्ञान पाये बिना (वहाँ गया). आत्मज्ञान पाकर स्वर्ग में जाये वहाँ तो अल्पकाल में मुक्ति पाये. आत्मज्ञान बिना, सम्यग्दर्शन बिना ऐसा मुनिव्रत अनंतबार धारण किया. नौवीं त्रैवेयक में उत्पन्न हुआ.

‘परन्तु (निज आत्म) अपने आत्मा के ज्ञान बिना...’ देओ ! है ना ? वै निज आत्मज्ञान बिना’ धतना किया लेकिन आत्मा का ज्ञान नहीं किया.

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- धूल में छो ? ज्ञान तो अंदर में है. बाह्य क्रियाकांड से मिलता है ?

आत्मा, ज्ञानस्वरूप आत्मा ज्ञान से ही वेदन में आता है, जानने में आता है. ऐसा ज्ञान, अनंत बार नौवीं त्रैवेयक गया लेकिन ऐसा ज्ञान किया नहीं. शास्त्र का ज्ञान किया. नव पूर्व पढ लिया, उसमें क्या आया ? समज में आया ? दो बात कडते हैं. ओक तो, अपने ज्ञान बिना. समजे ? शास्त्र का ज्ञान किया, ऐसा कडते हैं. और व्रतादि किये, दोनों बात ली है. भाई ! पंच महाव्रत, अष्टाईस मूलगुण भी लिये और शास्त्र का ज्ञान भी किया, दोनों बात आ गई.

‘मुनिव्रत धार अनन्तबार ग्रीवक उपजाये’ आत्मज्ञान बिना व्रत भी अनंत बार लिये और निज आत्मज्ञान बिना शास्त्र का ज्ञान भी किया. समज में आया ? आत्मज्ञान क्या करे ? शास्त्र तो कडते हैं कि, तेरे अंदर देओ. अंतर में अनुभव कर, तेरा आत्मा अंदर भगवान परमात्मा बिराजता है. तेरे स्वरूप में नजर डाल, उसमें से शांति मिले उसका नाम ज्ञान कडते हैं. समज में आया ?

‘(निज आत्म) अपने आत्मा के ज्ञान बिना...’ दोनों बात कडी है. व्रत भी लिये और आत्मा के ज्ञान बिना शास्त्र का ज्ञान भी किया. समज में आया ? ‘श्रीमद्’ नहीं कडते ? ‘श्रीमद्’ कडते हैं कि नहीं ? ‘श्रीमद् राजयंद्र’, सुना है ना ?

यम नियम संजम आप कियो, पुनि त्याग बिराग अथाग लह्यो;

वनवास लियो मुण भौन रह्यो, दढ आसन पद्म लगाय दियो.
 जप भेद जपै तप त्योंडि तपे, उरसेंडि उदसी लडी सभपे.
 सब शास्त्रनके नय धारि डिये, मत मंडन षंडन भेद लिये;
 वड साधन बार अनंत कियो, तदपि कष्टु डाय डजु न पर्यो.
 'यम नियम संजम...' यम (यानी) पंय मडाप्रत. नियम-अभिग्रह लिया. संयम
 लिया.

यम नियम संजम आप कियो, पुनि त्याग बिराग अथाग लह्यो;
 वनवास लियो मुण भौन रह्यो, दढ आसन पद्म लगाय दियो.
 क्या है उसमें ? आत्मा क्या चीज है, जैसे अंतरबोध बिना.. कडते हैं,
 वड साधन बार अनंत कियो, तदपि कष्टु डाय डजु न पर्यो.
 अब क्यों न बियारत है मनसें, कष्टु और रडा उन साधनसे ?
 बिन सद्गुरु कोई न भेद लडे, मुण आगल हैं कड बात कडे ?

समज में आया ? २४ वर्ष की उम्र. २४ वर्ष की उम्र में भान हुआ (था).
 गृहस्थाश्रम में थे. 'श्रीमद् राजयंद्र' को 'भुंभई' में लाओ रूपे का मोती का व्यापार
 था. समज में आया ? लाओ रूपे का मोती का व्यापार. अंदर में (भान है कि)
 मेरी चीज नहीं. मेरी चीज तो मैं आत्मा हूँ, आनंद हूँ. जैसे नारियेल में गोटा
 भिन्न रहता है... नारियेल होता है ना ? नारियेल में टोपरे का गोटा भिन्न (है).
 जैसे सम्यग्ज्ञानी का आत्मा राग और शरीरादि की क्रिया से अंदर में भिन्न रहता
 है. आडा..डा...! भाई !

मुमुक्षु :- ..

उत्तर :- आत्मा बिना ज्ञान नहीं होता. देवानुप्रिया ! ऐसा कडते हैं कि, तुने
 ये यब तो किया, अनंतबार साधन किये. 'सब शास्त्रनके नय धारि डिये,' शास्त्र
 पडे तो किसके पास पडे ?

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- बिन सद्गुरु यानी ? उसका अर्थ क्या ? वे कडते हैं कि, विकल्परहित

तेरा आत्मा है औसा तुने बोध नहीं किया. समज में आया ? ठीक पकडा. उसका अर्थ ये है. भगवान ! तेरी चीज तो अंदर में अनाकुल आनंदमय प्रभु है ना, भाई ! राग विकल्प दया, दान आदिका, उमें सुनने का विकल्प उठता है वड विकल्प भी तेरी चीज नहीं. औसा उसको सुनाया तो समजे तो गुरुगम से समजा औसा कडने में आता है. 'समजे नहीं गुरु बिना, ये ही अनादि स्थित.' ठीक !

'पावे नहिं गुरुगम बिना, अेडी अनादि स्थित.' सत्ज्ञानी बिना सग्या तत्त्व क्या है वड अंतर में समजन में आता नहीं. अब ठीक ना ? आडा..डा...! अरे..! भगवान ! उसे मिले थे लेकिन उसे भान नहीं था. ग्यारह अंग में क्या नहीं आता ? ग्यारह अंग पढा. ग्यारह (अंग में) कितना है ? अेक शास्त्र—अेक आचारंग, अेक आचारंग सूत्र है उसमें अठारह उचार पद हैं. अेक पद में एक्यावन करोड श्लोक हैं. औसा कंठस्थ किया. औसे अेक आचारंग से उबल सूयगडांग, उससे उबल ढाशांग (है). उबल कडते हैं ना ? दुना.. दुगना. औसे ग्यारह अंग पढ डाले, पढ डाले. पढा लेकिन क्या कडते हैं, अंतर में आत्मज्ञान का पता लिया नहीं. भाई !

देओ ! भाषा क्या है ? देओ ! निज आत्मज्ञान, औसी भाषा है ना ? 'चै निज आत्मज्ञान' औसा शब्द है. अेक-अेक शब्द में बहुत मर्म भरा है. निज आत्मज्ञान. भगवान का ज्ञान, औसा नहीं. गुरु का औसा नहीं, शास्त्र का औसा नहीं. समज में आया ? 'चै...' परंतु अेक 'निज आत्मज्ञान बिना...' भगवानआत्मा ज्ञानस्वरूपी प्रभु, चैतन्यसूर्य भगवानआत्मा है, औसा अंतर में अंतर्भुज डोकर आत्मा का ज्ञान किया नहीं. आडा..डा...! तो 'सुभ देश न पायौ.' आत्मा का आनंद, सम्यग्ज्ञान बिना आनंद जो अतीन्द्रिय आनंद आना चाडिये वड पाया नहीं. उसका अर्थ क्या किया ? कि, पंच मडाप्रतादि अनंत बार लिया लेकिन दुःख भोगा, औसा कडते हैं. भाई ! ओ..डो..डो...! थोडे में कितना कडते हैं !!

देश सुभ न पाया. पंच मडाप्रत पावे, ग्यारह अंग पढे तो सुभ नहीं ? नहीं. क्योकि परलक्ष्यी विकल्प है. आत्मा का नहि (है), दुःख है, औसा कडा. ग्यारह अंग, नौ पूर्व का पढना भी दुःख है. आत्मा के अंतरज्ञान बिना वड दुःख है. पंच मडाप्रतादि, अडाईस मूलगुण भी दुःख है. आडा..डा...! समज में आया ?

उसमें है या नहीं ? तैया ! निकालो. 'चै निज आत्मज्ञान बिना, सुख लेश न पायौ.' 'ऐसा है या नहीं ? सुख नहीं पाया तो क्या पाया ? दुःख. आडा..डा...! वहां दुःख ही है. पंच मखाप्रत, अठ्याईस मूल का विकल्प उठता है वड दुःख है, राग है. ग्यारड अंग की पढाई परलक्ष्यी दुःख है, 'ऐसा कडते हैं. 'दौलतरामज्ज'ने श्लोक में 'ऐसा लर द्रिया है. समज में आया ?

'चै निज आत्मज्ञान बिना, सुख लेश न पायौ.' अंश ली सुख नहीं (पाया). उसका अर्थ, मुनिप्रत लिया लेकिन अंश ली सुख नहीं. दुःख लिया, उसे दुःख का अनुभव था. आडा..डा...! क्योकि वड शुभराग, पुण्य की क्रिया वड शुभभाव दुःख है, 'ऐसा कडते हैं. दौलत लरी है ना ! वड 'दौलतरामज्ज' हैं. समज में आया ? अक श्लोक में बहुत लरा है, डां ! ज्ञान बिना लेश, है ना ? 'किञ्चित्मात्र सुख प्राप्त न कर सका.' थोडा सुख ली (नहीं), अक अंश ली सुख डो तो तो ललास डो गया. सम्यग्ज्ञान डोकर अंश सुख डो वड पूर्ण सुख की प्राप्ति करेगा ही करेगा. यंद्र की दुज उगती है, वड पूर्णिमा डोगी ही डोगी. यहां तो दुःख लिया, 'ऐसा कडते हैं. आडा..डा...! लगवानआत्मा अनाकुल आनंद के ज्ञान बिना तेरा पंच मखाप्रत का मुनिपना ली दुःखरूप है. समज में आया ? 'ऐसा अनंत लार क्रिया लेकिन अंतर में आत्मज्ञान की दृष्टि और अनुभव में सुख है वड कली प्रगट क्रिया नहीं, तो उसका परिभ्रमण कली मिटा नहीं. (विशेष कडेंगे...)

(श्रोता :- प्रमाण वचन गुरुदेव !)

वीर संवत २४८२, मडल वढ १०, मंगलवार
तल. १५-२-१८६६, गलथल ५, ६ प्रवचन नंढर-२६

‘७ ढलल’ की वड यौथी ढलल डै. यौथी ढलल कल ढलंयवलं श्लोक डै, श्लोक कडते डैं ? कथल कडते डैं ? ढलंयवलं श्लोक यलतल डै. उसकल ढलवलरथ, डेढो ! ढलवलरथ आयल नल ? श्लोक आ गयल. कथल कडल ? डेढो !

कोटल जन्म तढ तढैं, ज्ञलन वलन कर्म ञरैं जे;
ज्ञलनीके ँनमें, त्रलगुप्तलतैं सडज टरैं ते.
मुनलव्रत धलर अनंत वलर ग्रीवक उपजलयौ;
ढै नलज आतमज्ञलन वलनल, सुढ लेश न ढलयो. ५.

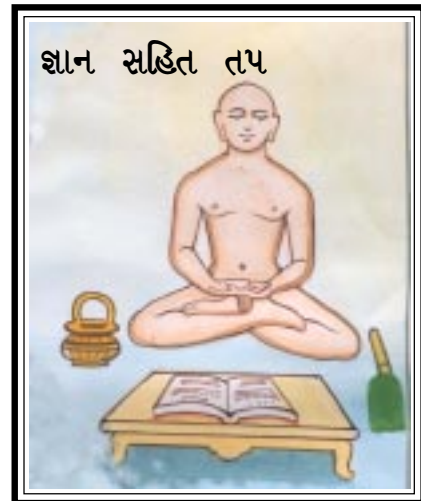
उसकल ढलवलरथ लेते डैं. ढलवलरथ :- ‘मलथ्यलदृषुतल जव...’ यलनी अज्ञलनी जव ‘आतमज्ञलन (सम्यग्ज्ञलन) के ढलनल...’ कथल कडते डैं ? वड आतमल अंतर ज्ञलनलनंदस्वरूढ डै, शुद्ध आनंद (स्वरूढ डै), उसके ज्ञलन ढलनल अज्ञलनी... डेढो ! ढलठ में अरथ में अज्ञलनी लललल डै. समज में आयल ? ढलठ में तो सलधलरषु शडुड डै, ‘ज्ञलन ढलन’, लेकलन अरथ में स्पष्ट लललल डै. वड आतमल ग्यलरड अंग अनंत ढलर ढढल और ढललतढ ढी कललल. आतमल के ज्ञलन ढलनल तढ ढी कललल. दो ढलत यलतली डै, डेढो !

‘आतमज्ञलन (सम्यग्ज्ञलन) के ढलनल करोडों जन्ढों-ढवों तक ढललतढरूढ उदंढ करके...’ मलस-मलसढमषु उपवलस कल ढलरनल कललल. दो-दो मडलने, ढलर-ढलर मडलने कल (कललल), लेकलन वड तढ करनेढर ढी... यडलं तो ‘दौलतरलमजु’ ऐसल कडते डैं कल, आतमल ज्ञलनस्वरूढ के ढलनल ढलनल वड करोडों ढव के तढ में ढी उसे दुःढ डी थल. अनंत ढव में ढी करोडों ढव की ढलत करते डैं. अनंत-अनंत ढव कललल उसमें मनुष्यढव में, करोडों ढव मनुष्यढव में ऐसल कललल कल, जलसमें मुनलव्रत धलरषु करके मलस-मलसढमषु के उपवलस, दो-दो मडलने के अपवलस (कललल), ऐसे करोडों ढव. आडल...डल...! समज में आयल ? यलर गतल में ढव तो अनंत कललल, वड ढी ढलत नडल डै. मनुष्य के ढव अनंत कललल, वड ढलत ढी नडल. मनुष्य में ढी श्रलवक

व्यवहार प्रत नाम धारण करके उसके भी अनंत भव किये. लेकिन नग्न द्विगंबर मुनि छोकर अनंत बार मुनिपना का भव, करोड़ों भव किये, वड बात करते हैं. समज में आया ?

आत्मा ज्ञानानंद शुद्ध चैतन्य विकल्प से, पुण्य-पाप से रहित अपने शुद्ध आनंद, ज्ञानस्वरूप (है), उसका अंतर में ज्ञान-सम्यग्दर्शन, ज्ञान बिना उसने करोड़ों भव में करोड़ों वर्ष बहृत तपस्या की. उस तपस्या में आत्मा का आनंद नहीं आया. क्योंकि वड तपस्या दुःखरूप है. समज में आया ? हेजो ! 'दौलतरामज्ज' क्या कडते हैं ? साधु छोकर वड बालतप अनंत बार किया, लेकिन आत्मा अंदर पुण्य-पाप के राग से, शुभ-अशुभ विकल्प से रहित (है), जैसे आत्मा का अंतर ज्ञान बिना, ऐसी सम्यग्दर्शन की दशा बिना, ऐसा बालतप करोड़ों भव में, करोड़ों वर्षों तक किया (लेकिन उसमें) दुःख था. लेश सुभ नहीं था, आभिर का शब्द है, भाई ! उसे जरा-सा भी सुभ नहीं था, थोडा भी सुभ नहीं था. समज में आया ? अक बात.

कोई कडते हैं कि, आत्मा के भान बिना वड उपवास करे, दो-दो मडिने, पांय-पांय मडिने उपवास करे तो कुछ तो, थोडा तो धर्म डोगा ना ? धर्म डो तो सुभ डोना याडिये. आत्मा का सुभ डोना याडिये, ऐसा 'दौलतरामज्ज' कडते हैं, हेजो ! ऐसा करोड़ों भव में करोड़ों वर्षों तपस्या की तो भी 'जितने कर्मों का नाश करता है उतने कर्मों का नाश सम्यग्ज्ञानी ज्जव-' धर्मी ज्जव-सम्यग्ज्ञानी 'स्वोन्मुज ज्ञातापना के कारण...' शुद्धस्वरूप के अंतर स्वसन्मुज, अपने ज्ञाता-दृष्टापने के कारण. अज्ञानी परसन्मुज था. करोड़ों भव में करोड़ों वर्ष तप किया लेकिन उसका लक्ष्य पर की ओर था. मिथ्यादृष्टि है, स्वसन्मुज नहीं था. आडा..डा...! समज में आया ?

कडते हैं कि, भगवानआत्मा अपना

ज्ञानस्वरूप सरोवर सिद्धानंद प्रभु, उसके अंतर स्वसन्मुख छोकर जितने कर्म क्षणमात्र में भपते हैं, उतने आत्मा के भान बिना अज्ञानी करोड़ों भव में तप करता है तो (भी) उतने कर्म भपा सकता नहीं. परंतु उसे यहाँ आभिर में कडते हैं.. देओ ! 'स्वरूपगुप्ति से-क्षणमात्र में सडज..' नाश करते हैं. डठ नहीं. वड (अज्ञानी) तो डठ से उपवास करता है. मुजे करना पडे, जैसे (भाव से करता है). आत्मज्ञान नहीं, अंतरदृष्टि नहीं, अनुभव नहीं (है).

भगवानआत्मा सख्यिदानंद सिद्धस्वरूप (है), ऐसा अंतर में आनंद के बोध बिना, आनंद के अंश के अनुभव बिना मिथ्याज्ञानी ऐसा सभ करे (तो वड) अकांत दुःखी है. समज में आया ? दुःख में कर्म क्यों भपे ? ज्ञानी आत्मा-सम्यग्दृष्टि अपने शुद्ध स्वरूप के अंतर सन्मुख छोकर, अंतर में ज्ञान में अकाकार छोकर अक क्षण में स्वसन्मुख (छोकर), परसन्मुखता से (जो) कर्म बंधे थे (उसे) स्वसन्मुख (छोकर) छोड देते हैं, छूट जाता है. समज में आया ? अनंतकाल में क्या रीज है (उसका) ज्याल नहीं (किया). यड अर्थ 'दौलतरामज्ज' करते हैं. आडा..डा..! अक बात (डुई).

दूसरी (बात). 'यड जव, मुनि के (द्रव्यविंगी मुनि के मडाप्रतों को धारण..)' किये. पंच मडाप्रत (धारण किये). सुनो ! उसमें है या नहीं ? 'मुनिप्रत धार अनंत वार ग्रीवक उपजायौ;' तो क्या कडते हैं ? 'चै निज आतमज्ञान विना, सुभ लेश न पायो.' उसका क्या अर्थ निकाला ? अंतर आत्मा का सम्यग्दर्शन और सम्यग्ज्ञान (किये) बिना करोड़ों भव में, करोड़ों वर्ष प्रत दिये. पंच मडाप्रत, अडाईस मूलगुण (का पालन किया). वड पंच मडाप्रत तो राग है, दुःखरूप है. क्या बराबर है ? वे क्या कडते हैं ? दुःख है ? मडाप्रत दुःख है ? सिद्ध कर दो. मडाप्रत दुःख है ?

मुमुक्षु :- आत्मज्ञान नहीं है तो दुःख है.

उत्तर :- आत्मज्ञानवाले को मडाप्रत डो तो वड सुभ है. यहाँ वड कडते हैं, अक पंक्ति में तो बहुत समा देते हैं.

यहाँ तो कडते हैं कि, 'कोटि जन्म तप तपै,' और करोड़ों भव में मुनिप्रत अनंत बार धारण किये, अनंत बार मुनिप्रत धारण किये, पंच मडाप्रत दिये. वड पंच

मछाव्रत का भाव है (वह दुःख है). आत्मज्ञान के बिना सुख न पाया. तुम उसमें से न्याय निकालो. पंच मछाव्रत का परिणाम है वह विकल्प, राग है, वह दुःख है, ऐसा कहते हैं. अनंतबार पंच मछाव्रत लिये लेकिन वह पंच मछाव्रत शुभराग है, दुःख है. ऐसा मुनिव्रत अनंतबार धारण करके भी क्या किया ?

‘नववें त्रैवेयक तकके विमानों में अनन्तबार उत्पन्न हुआ, परन्तु आत्मा के भेदविज्ञान बिना...’ पंच मछाव्रत का परिणाम भी विकल्प नाम राग है. सम्यग्दृष्टि मुनि को भी पंच मछाव्रत का विकल्प आता है, वह भी राग है, दुःख है ऐसा सिद्ध करते हैं. आहा...हा...! समज में आया ? कठिन बात है, भाई ! उसे सादी भाषा में ढाला में दे दिया है. कोटि जन्म तप तपे और अनंतबार मुनिव्रत धारण किये लेकिन लेश सुख न पाया. उसका अर्थ क्या हुआ ? लैया ! समज में आया ?

भगवान् आत्मा ज्ञानस्वरूप सिद्धान्त है उसका अन्तर्ज्ञानसे विद्या का लान किये बिना राग का परिणाम मछाव्रत का डो या तप का डो, वह सब राग दुःखरूप ही है. आहा...हा...! समज में आया ? बाहर की चीज तो दूर रह गई. क्या कहते हैं ? हेभो ! ‘पै निज आत्मज्ञान विना, सुख लेश न पायो.’ अर्थात् अनंतबार पंच मछाव्रत लिया, अठ्याईस मूलगुण मुनिव्रत का पालन किया तो वह व्रत दुःख है, आस्रव है, राग है. समज में आया ? लेकिन उस विकल्प से, राग से त्मिन्न अपना निजानंद भगवान् आत्मा का अंतर ज्ञान, दर्शन किये बिना अंतर में अंश भी आत्मा का सुख प्राप्त हुआ नहीं. ओ...ओ...ओ...! अक शब्द तो कितना (भरा है) ! गागर में सागर भर दिया है ! कंठस्थ है कि नहीं ? थोडा-थोडा ? थोडा-थोडा. तुम्हारे चिरंजीवी को पूछते हैं कि, पिताञ्ज को कंठस्थ है या नहीं ? थोडा-थोडा. थोडा याद है. समज में आया ? यह तो हिन्दी भाषा, हिन्दी सादी भाषा है, यलती भाषा है. समज में आया ? क्या कडा ? हेभो !

मुनिव्रत धार अनंत वार ग्रीवक उपजायौ;

पै निज आत्मज्ञान विना, सुख लेश न पायो.

इसमें तो बहुत भर दिया है. समज में आया ? क्योंकि भगवान् आत्मा ज्ञान और आनंद का कंद प्रभुआत्मा है. इस अतीन्द्रिय आनंद का स्वबोध अंतर में

हुओ बिना अंश भी अंतर में आनंद आता नहीं. उसके अलावा बाह्य सन्मुख में पंच मछप्रत धारण करो, अष्टाईस मूलगुण धारण करो, क्रियाकांड करो, तपस्या करो वछ सब रागभाव दुःखरूप है. समज में आया ? है उसमें से निकलता है या नहीं ? उसमें है या नहीं ? देओ !

मुनिप्रत धार अनंत वार ग्रीवक उपजायौ;
पै निज आतमज्ञान विना, सुख लेश न पायो.

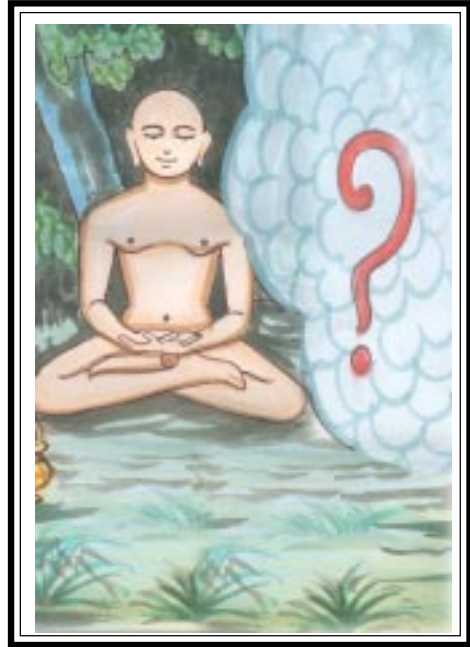
अेक अंश भी सुख न मिला. उसका अर्थ क्या हुआ ? कि, आत्मसन्मुख अंतर सम्यग्ज्ञान, दर्शन बिना एतने मछप्रत धारण किये, तपस्या करे तो भी उसे अंश सुख नहीं है अर्थात् दुःख है.

मुमुक्षु :- सुख भी नहीं और दुःख भी नहीं.

उत्तर :- ऐसा होता नहीं, बन सकता नहीं. या सुख, या दुःख. दोमें से अेक हो सकता है. सुख भी नहीं, दुःख भी नहीं (ऐसा तो) जड में होता है. जड को है, जड को. सुख भी नहीं, दुःख भी नहीं. आत्मा में या आनंद आता है, या दुःख होता है. हो बात है. एस जड को दुःख है ? उसमें आनंदगुण नहीं.

आत्मा में अतीन्द्रिय आनंद स्वभाव पडा है, तो अतीन्द्रिय आनंद की दृष्टि छोडकर जितने क्रियाकांड करने में आते हैं वे सब

दुःखरूप हैं, ऐसा कडते हैं. उसमें है ? लैया ! उसका ऐसा अर्थ होता है ? आपके साथ उनसे छां बुलवाते हैं. छोशियार आदमी के पास छां बुलवाते हैं कि, ऐसा अर्थ निकलता है या नहीं ? देओ ! 'पै निज आतमज्ञान बिना' ऐसे मछप्रत में भी, ऐसे प्रत और तप में भी लेश सुख न पाया. लेश—अंश भी नहीं. उसका

अर्थ कि, दुःख पाया. उसमें से निकलता है ना ? ये हमारे वकील है. वकील अल.अल.बी. पढा है या नहीं ? लौकिक कानून (पढे). ये भगवान के कानून समझने पड़ेंगे या नहीं ? आछा..छा..!

‘आत्मा के भेदविज्ञान बिना...’ अर्थात् विद्वानंद भगवान शुद्ध आनंद है और विकल्प जो मछाप्रत आदि का (है), प्रत या अप्रत दोनों, विकल्प जो उठते हैं वड दुःख है. इस दुःख से मेरी यीज त्मिन्न है, ऐसा भेदज्ञान किये बिना एतना-एतना क्रियाकांड करने में आया लेकिन उसे आत्मा का ज्ञान नहीं (हुआ) तो लेश अंश भी आत्मा का आनंद पाया नहीं. आनंद नहीं पाया इसका अर्थ हुआ कि, मात्र दुःख पाया. हुआ कि नहीं ? लैया !

अप्रत का परिणाम है वड तीव्र कषाय है, बहुत दुःख है. प्रत का परिणाम है वड राग है, मंद कषाय है परंतु है दुःख. आछा..छा..! मछाप्रत यानी ये अज्ञानी लेते हैं, उसकी बात करते हैं. सख्ये है कहां ? वड तो बात करते हैं. अज्ञानीने आत्मा के भान बिना अनंतबार प्रत लिये और अनंतबार लेता है. ले लो, हमें हिंसा नहीं करनी है, लेकिन वड तो विकल्प है. ऐसा लिया उसमें क्या आया ? वड तो राग है. आत्मा राग और विकल्प से रडित (है उसके) बोध बिना, आत्मज्ञान के बिना (सब दुःखरूप हुआ). क्यों वकील उसमें से निकलता है ? बराबर है ? यड वकील है, वैष्णव वकील है. न्याय से समझना पड़ेगा कि नहीं ? वीतराग परमेश्वर का मार्ग है.

त्रिलोकनाथ सर्वशदेव परमेश्वर इरमाते हैं कि, अक समय में भगवानआत्मा आनंद का कंद, अतीन्द्रिय आनंद का रस है. उसका अंतर में स्वसन्मुख डोकर सम्यग्ज्ञान किये बिना आत्मा का आनंद आता नहीं और आत्मा के स्वसन्मुख हुआ बिना परसन्मुख की जितनी क्रियाकांड तपस्या करता है वड सब दुःख की दशा का अनुभव करता है. समज में आया ? उस ‘जव को वहां भी लेशमात्र सुख प्राप्त नहीं हुआ.’ ओछो..छो..! आज मंगल दिन है. आज मंगलवार है कि नहीं ? मंगल दिन है, देओ ! भगवान के २५०० वर्ष में आठ दिन है ना ? और यड बात आयी. भाई ! कितनी बात करते हैं !

आत्मा मडावस्तु राग के अक विकल्प से पार है. शरीर, वाणी से तो पार, भिन्न है डी, परंतु व्रत और तप का विकल्प उठता है कि, मैं औसा करूं, व्रत करूं, तप करूं वड भी राग है, उससे रहित भगवानआत्मा ज्ञाता-दृष्टा सख्यिदानंद सिद्ध समान स्वरूप अंतर में अंतर स्वसन्भुज की दृष्टि-ज्ञान किये बिना परसन्भुज की क्रियाकांड लाभ, करोड भव (करे) तो यहां 'दौलतरामज्ज' कडते हैं कि, थोडा भी आत्मा के सुभ का अंश उसे नहीं है. है तौ उसे संसारी दुःभ डी है. भाई ! उसमें औसा आया कि नहीं ? आडा...डा...!

एतना कडकर अब अभ्यास करने की थोडी प्रेरणा करते हैं. एतना ज्ञान-आत्मज्ञान और पर के ज्ञान दो में भेद है. आत्मदृष्टि और पर की दृष्टि में भेद है. आत्मचारित्र और पर का आचरण व्यवहार का भेद है, एतना बताया. आत्मज्ञान बिन शास्त्रज्ञान दुःभरूप है. आत्मदृष्टि बिना देव-गुरु-शास्त्र की श्रद्धा का विकल्प दुःभरूप है. आत्मशांति की स्थिरता-चारित्र के बिना पंच मडाव्रत का परिणाम भी दुःभरूप है. लैयाज्ज ! पडवे यहां कभी आये थे कि नहीं ? पडलीबार आये डो ? अरुण !

'एड ढावा'. 'ए ढावा' का अर्थ किया है ना ? उसमें कहीं किया है. ढल.. ढल. अपने में बैरी-शत्रु विकार नहीं आये औसी अपनी दृष्टि करना उसका नाम 'एड ढावा' है. ढावा.. ढावा. कहीं लिभा है कि नहीं ? पीछे है ? कहीं पर लिभा है. ढल का अर्थ है कहीं पर, ये रडा देभो ! १८० पन्ना है. नीये (कूटनोट में) है. 'एस ग्रन्थ में एड प्रकारे एन्ड और एड प्रकार के प्रकरण हैं एसलिये तथा जिस प्रकार तीक्ष्ण शस्त्रों के प्रहार को रोकनेवाली ढल डोती है, उसीप्रकार जव के अडितकारी शत्रु-मिथ्यात्व, रागादि आस्रवों का तथा अज्ञानांधकार को रोकने के लिये ढल के समान यड एड प्रकरण हैं;...' ढल.. ढल. है ? १८० पन्ने पर है, नीये है, नीये. समज में आया ? ढल नहीं रभते ? लडाई करते समय डाय में ढल रभते हैं. (शत्रु का) शस्त्र नहीं आ जाये एसलिये (रभते हैं). वैसे यड 'एड ढावा' है. अपने में मिथ्याश्रद्धा, मिथ्याज्ञान, मिथ्याचारित्र न आ जाये उसकी रक्षा के लिये यड 'एड ढावा' है. समज में आया ? और आत्मा का दर्शन, आत्मा

કા જ્ઞાન ઔર ચારિત્ર હો ઇસલિયે યહ ‘છહ ઢાલા’ હૈ. પુસ્તક રખા હૈ કિ નહીં ? બહુત કઠિન બાત, ભાઈ ! કભી અર્થ સુના નહીં હો. કયા સત્યા હૈ ? (માલૂમ નહીં). યે પાંચવાં શ્લોક (સમાપ્ત) હુઆ.

જ્ઞાનના દોષ અને મનુષ્યપર્યાય વગેરેની દુર્લભતા
 તાર્તૈ જિનવર-કથિત તત્ત્વ અભ્યાસ કરીજે;
 સંશય વિભ્રમ મોહ ત્યાગ, આપો લખ લીજે.
 યહ માનુષપર્યાય, સુકુલ, સુનિવો જિનવાની;
 ઇહવિધિ ગયે ન મિલૈ, સુમણિ જ્યો ઉદ્દિધિ સમાની. ૬.

અન્વયાર્થ :- (તાર્તૈ) તેથી (જિનવર-કથિત) જિનેન્દ્ર ભગવાને કહેલાં (તત્ત્વ) પરમાર્થ તત્ત્વનો (અભ્યાસ) અભ્યાસ (કરીજે) કરવો જોઈએ, અને (સંશય) સંશય, (વિભ્રમ) વિપર્યય તથા (મોહ) અનધ્યવસાય [અચોક્કસતા] ને (ત્યાગ) છોડીને (આપો) પોતાના આત્માને (લખ લીજે) લક્ષમાં લેવો જોઈએ અર્થાત્ ઓળખવો જોઈએ. [જો એમ ન કર્યું તો] (યહ) આ (માનુષપર્યાય) મનુષ્યશરીર, (સુકુલ) ઉત્તમકુલ, (જિનવાની) જિનવાણીનું (સુનિવો) સાંભળવું (ઇહવિધિ) એવો સુયોગ (ગયે) વીતી ગયા પછી, (ઉદ્દિધિ) સમુદ્રમાં (સમાની) સમાયેલાં-ડૂબેલાં (સુમણિ જ્યો) સાચા રત્નની માફક, [ફરીને] (ન મિલ) મળવો કઠણ છે.

ભાવાર્થ :- આત્મા અને પરવસ્તુઓના ભેદવિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા માટે જિનદેવે પ્રરૂપેલાં સાચાં તત્ત્વોનું પઠન-પાઠન (મનન) કરવું જોઈએ; અને *સંશય નવિપર્યય તથા xઅનધ્યવસાય એ સમ્યગ્જ્ઞાનના ત્રણ દોષોને દૂર કરી આત્માનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ; કારણ કે જેવી રીતે સમુદ્રમાં ડૂબેલું અમૂલ્ય રત્ન ફરીને હાથ આવતું નથી તેવી રીતે મનુષ્યશરીર, ઉત્તમ શ્રાવકકુળ અને જિનવચનોનું શ્રવણ વગેરે સુયોગ પણ વીતી ગયા પછી ફરી ફરીને પ્રાપ્ત થતા નથી; તેથી આ અપૂર્વ અવસર ન ગુમાવતાં આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ (સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ) કરીને આ મનુષ્ય જન્મ સફળ કરવો જોઈએ.

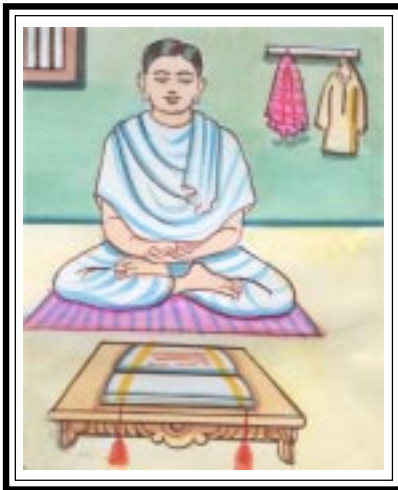
‘ज्ञान के दोष और मनुष्यपर्याय आदि की दुर्लभता.’

तातैं जिनवर-कथित तत्त्व अभ्यास करीजे;
संशय विभ्रम मोह त्याग, आपो लभ लीजे.
यह मानुषपर्याय, सुकुल, सुनिवो जिनवानी;
७७विधि गये न भिदै, सुमशि जयों उदधि समानी. ६.

बहुत भीठी भाषा है. भीठी और सरल है. हिन्दी भाषा तो (सरल है). क्या कळते हैं ? देओ ! उसका शब्दार्थ-अन्वयार्थ है ना ? (चित्र में) उपर ‘जिनवाणी’ लिखा है ना ? अक अरिखंत भगवान बनाये हैं. भगवान के मुख से वाणी निकली, जिनवाणी. अक ओर ध्यान करते हैं. देओ ! संशय, विभ्रम का त्याग करके (आत्मध्यान करता है). कइनी उतारकर ध्यान करता है. है ना उसमें ? और नीचे उदधि में मशि गिरता है, बडे समुद्र में मशि (गिरता है). जैसे तीन (चित्र दिये हैं).

कळते हैं, ‘७सदिये...’ ७सदिये क्या ? ७सदिये

माने क्या ? कि,
अनंतभार आत्मा

का ज्ञान और आत्मदर्शन निर्विकल्प दृष्टि बिना,
अनुभव बिना तुने पंच मडाव्रत तप भी क्रिये,
(लेकिन) उसमें कुछ आत्मा का लाभ हुआ नहीं.
उसमें कोछ आत्मशांति मिली नहीं, आत्मा के
कल्याण का रास्ता उसमें से निकला नहीं. वे सब
तो दुःखमय भाव हैं. ७सदिये, ऐसा (कळते हैं).
‘तातैं’ शब्द है ना ? ‘७सदिये’ ७सदिये (जिनवर-
कथित) जिनेन्द्र भगवान के कळे हुआ...’ भाषा देओ

! भगवान् जिनेन्द्र परमेश्वर त्रिलोकनाथ सौ एन्द्रों की उपस्थिति में भगवान् की वाणी नीकली. अनंत तीर्थंकर हुआ, वर्तमान में मछाविदेह में बिराजमान हैं, भविष्य में अनंत होंगे. भरत क्षेत्र में, मछाविदेह क्षेत्र में अनंत तीर्थंकर हुआ, अनंत होंगे. वर्तमान में २० बिराजते हैं. लाओ केवली बिराजते हैं. मछाविदेह में लाओ केवली बिराजते हैं और तीर्थंकर २० बिराजते हैं. क्योंकि वे पुण्यप्रकृतिवाले हैं ना ?

ऐसे 'जिनेन्द्र भगवान् के कहे हुआ...' ऐसा कहकर क्या कहते हैं ? वीतराग के अलावा जिसका कहनेवाला अज्ञानी है, जिसे सर्वज्ञपद नहीं है, तीनकाल का ज्ञान नहीं जैसे अज्ञानी ने जो तत्त्व कहा उसमें तो अज्ञान ही भरा है, मिथ्यात्व भरा है. उसमें कोई सार है नहीं. समज में आया ? पहले यह निर्णय करना चाहिए. जिनेन्द्र भगवान् परमेश्वर ने कहा हुआ सर्वज्ञदेव त्रिलोकनाथ परमात्मा. 'कुंदकुंदार्याय' द्विगंबर मछासंत भगवान् के पास गये थे. आठ दिन रहकर वहां से यह लाये. ऐसी सनातन वाणी, सनातन मार्ग 'कुंदकुंदार्यायदेव' ने दुनिया को भरमाया. वही मार्ग चलता है.

वही कहते हैं, जिनेन्द्र कथित मार्ग. अज्ञानी ने अपनी कल्पना से कहा हो या अज्ञानी माने कि जगत में एक ही तत्त्व है, आत्मा भी एक ही है, दूसरा कोई है नहीं, लगाओ आत्मा का ध्यान. आत्मा का क्या लगा दे ? आत्मा क्या चीज है ? उसकी द्रव्य नाम वस्तु क्या ? उसका क्षेत्र नाम.. क्षेत्र को क्या कहते हैं ? यौडाई. यौडाई क्या ? और उसमें शक्तियां-भाव कितनी हैं ? और उसकी वर्तमान दशा क्या है ? ये चार बोलें - द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव. सर्वज्ञ भगवान् के अलावा ऐसी चीज कहीं हो सकती नहीं. समज में आया ?

प्रत्येक वस्तु में चार बोलें हैं. द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव. द्रव्य नाम अपना गुण-पर्याय का पिंड, उसे द्रव्य कहते हैं. द्रव्य यानी ये पैसा नहीं, हां ! प्रत्येक पदार्थ में अनंत शक्तियां हैं और वर्तमान दशा है, उसके पिंड को द्रव्य कहते हैं. उसकी यौडाई को क्षेत्र कहते हैं. उसकी त्रिकाल शक्ति को गुण-भाव कहते हैं. वर्तमान हालत को, दशा को काल कहते हैं. आहा...हा...! जिनवर भगवान् ने ऐसा देखा है. जिनवर सर्वज्ञ के अलावा ऐसा कोई देखा सके नहीं. समज में आया ?

‘जिनेन्द्र भगवान के कहे लुअे परमार्थ तत्त्व...’ देजो ! तत्त्व है ना ? अकेला आत्मा नहीं कडा है, सात तत्त्व कडा है, भाई ! सातों तत्त्व हैं. ‘तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनं’, ‘तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनं’, ‘सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि भोक्षमार्गः’. ‘उमास्वामी’ का पडला सूत्र यड है. दूसरा सूत्र है, ‘तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनं.’ तत्त्वार्थ-श्रव, अश्रव, आस्रव, बंध, संवर, निर्जरा, भोक्ष. सात तत्त्व हैं. श्रव और अश्रव दो पदार्थ हैं. आस्रव, बंध, संवर, निर्जरा और भोक्ष उसकी पर्याय है. पर्याय नाम अवस्था है, अवस्था नाम डालत है. गुण तो त्रिकाल पडा है. सात तत्त्व में दो तत्त्व द्रव्य हैं, पांच पर्याय हैं. भगवान के कहे अनुसार उसका निर्णय करना याडिये. आडा..डा...! समज में आया ?

‘जिनेन्द्र भगवान के कहे लुअे परमार्थ तत्त्व का अभ्यास करना याडिये...’ कडते हैं, भैया ! अभ्यास करो. अनंतकाल में औसा वास्तविक अभ्यास नहीं किया. वास्तविक अभ्यास नहीं किया. औसे तो ग्यारड अंग पढ लिये, नव पूर्व पढ लिये. पढ डाला. लेकिन उसमें क्या कडना है, औसे अपने चैतन्य का पता लिया नहीं. वडी कडते हैं, देजो ! ‘परमार्थ तत्त्व का अभ्यास करना याडिये...’ कडते हैं, ‘संशय विपर्यय तथा अनध्यवसाय को छोडकर...’ उसकी व्याख्या पीछे है. पीछे है, पीछले पन्ने पर है. ‘विरुद्धानेककोटिस्पर्शिज्ञान संशयः’ ‘एसप्रकार है अथवा एसप्रकार ? औसा जो परस्पर विरुद्धतापूर्वक दो प्रकाररूप ज्ञान, उसे संशय कडते हैं.’ क्या डोगा ? यड आत्मा अेक डोगा या अनेक डोगा ? आत्मा में अनंत गुण कडते हैं तो अेक गुण डोगा या अनंत डोंगे ? औसे संशय को अज्ञान कडते हैं.

भगवान एस आत्मा कडते हैं. आत्मा को अेक कडते हैं और गुण को अनंत कडते हैं और क्षेत्र एतना. शरीर प्रमाण. शरीर प्रमाण है. शरीर प्रमाण से क्षेत्र, भगवानआत्मा का क्षेत्र, द्रव्य वस्तु. उसमें गुण अनंत (हैं). ये क्या है ? अनंत गुण डोंगे या नहीं डोंगे ? औसा संशय अज्ञानदशा है. औसा संशय छोडकर तत्त्व का अभ्यास करना, औसा कडते हैं. समज में आया ?

मुमुक्षु :- अभ्यास करवाथी शंका छूटे के शंका छूटवाथी....

उत्तर :- संशय-शंका छोडे तब उसे अभ्यास करने का मन डोगा ना ? शंका

यानी यह तत्त्व सख्या लगता है. जैसे. अभ्यास करने में संशय छोड़ यानी यह सख्या होगी या ये असत्य होगी ? ऐसा संशय छोड़कर अभ्यास करना, ऐसा कहते हैं. ये सख्या होगी ? भगवान कहते हैं, आत्मा एक एतना है और गुण अनंत (हैं). सर्व क्षेत्र में व्यापक नहीं है, एतने एक क्षेत्र में रहनेवाला (है). क्षेत्र एतना (और) गुण अनंत, कैसे रहते होंगे ? समझ में आया ?

भगवान कहते हैं, उसका सम्यक् अंतर अभ्यास करे. वास्तविक में आत्मा हूँ. मैं आत्मा हूँ तो मैं अनंत पदार्थ के बीच अपना अस्तित्व रक्षता हूँ. अनंत पदार्थ से भिन्न अनंत धर्म मेरे में हैं और इसके अलावा अनंतगुने सामान्य, विशेष गुण अनंत हैं. आहा...हा...! समझ में आया ?

मुमुक्षु :- अनंत द्रव्य में कोई द्रव्यरूप नहीं हो जाये ?

उत्तर :- किसी रूप नहीं होता. एक रजकणरूप आत्मा नहीं होता, दूसरे आत्मारूप आत्मा नहीं होता. क्या कहां ? एक अपना आत्मा दूसरे शरीर या कर्म या रजकणरूपे नहीं होता और एक आत्मा दूसरे आत्मारूप कभी तीनकाल में नहीं होता. तब आत्मा टिक सकता है, नहीं तो कहां से टिक सकता है ?

मुमुक्षु :- सिद्ध हो तब.

उत्तर :- अरे...! अभी. सिद्ध (बने तब) क्या, अनादिअनंत (टिक रहा है). समझ में आया ? अभी आत्मा कर्मरूप हुआ नहीं, अभी शरीररूप हुआ नहीं.

मुमुक्षु :- आत्मा को आठ कर्म हैं.

उत्तर :- कहां धूल में है ? कर्म कर्म में रहे. समझ में आया ?

अपने द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव में परद्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव का तीनों काल अभाव है. स्वयंतुष्टय में परयंतुष्टय का अभाव है. ऐसा निःसंशय-संदेहखंडित ज्ञान करना. समझ में आया ? ज्ञान की जबर नहीं, अपने करो, कुछ करो. राग मंद हो तो पुण्य बंध जायेगा. साथ में मिथ्यात्व का लकड़ा लगा है.

मुमुक्षु :- क्या होगा ?

उत्तर :- जन्म-मरण होंगे. क्या होगा क्या. क्या होगा ? जन्म-मरण होंगे.

ह्रिस्म कुछ पूछते हैं ना ? ऐसा कोई बोलता था. उसे अब धर्म में लगा दिया. कोई बोलता था. मालूम नहीं कौन बोलता था ? ऐसा ज्ञान करे तो क्या होगा ? होगा या नहीं ? ऐसा कोई कहता था. होगा कि नहीं ? होगा कि नहीं होगा ? यहां कहते हैं कि, संशय होगा तो सम्यग्ज्ञान नहीं होगा. समझ में आया ?

परमार्थ तत्त्व संशय बिना और 'विपर्यय...' देजो ! दूसरा बोल विपरीत (है). आत्मा है नहीं, अपने को तो लगता नहीं, लैया ! होगा, कहीं होगा वह अनध्यवसाय में जाता है. विपरीत (अर्थात्) राग है वही आत्मा लगता है, शरीर है वह आत्मा लगता है. ऐसी मान्यता विपरीत है. विपरीत में भी तीन बोल हैं. अंदर में है. कारण विपर्यास, स्वरूप विपर्यास और भेदाभेद विपर्यास. उसके तीन बोल हैं. समझ में आया ? एक वस्तु को मानना और उसके कारण में कोई ईश्वर है या सर्वव्यापक है ऐसा मानना वह कारण विपर्यास है. स्वरूप विपर्यास-उसमें अनंत गुण आदि स्वरूप है उससे विपर्यास मानना. कुछ नहीं, कुछी नहीं, जैसे भेद क्या करना ? अनंत गुण हैं तो विकल्प उठते हैं. अनंत गुण हैं, अनंत गुण हैं (तो) विकल्प (उठते हैं). क्या विकल्प उठे ? अनंत गुण हैं वह तो स्वभाविक वस्तु है. उसमें स्वरूप विपर्यास. ऐसा नहीं मानना. एक ही है. अपने तो ध्यान करो. क्या ध्यान ? धूल का (ध्यान) करे ? आत्मा में अनंतस्वरूप गुण हैं, अनंत-अनंत बेहद शक्ति-गुण हैं. ऐसा स्वरूप विपर्यास से रहित यथार्थ स्वरूप की दृष्टि करके अभ्यास करना.

'तथा अनध्यवसाय...' कुछ होगा, कुछ होगा, मालूम नहीं पड़ता. कुछ है, होगा, कुछ होगा. ऐसा नहीं चलता. ऐसा है. भगवान् आत्मा देह से रहित है, पुण्य-पाप के राग से रहित है, अनंत गुण सहित है. ऐसा तत्त्व अभ्यास (करना), वीतराग परमेश्वर ने कहे हुअे तत्त्व का अभ्यास करना. समझ में आया ? '(अनिश्चितता) को छोड़कर...' अभ्यास करना. 'अपने आत्मा को लक्ष्य में लेना चाडिये...' देजो ! सार लिया. प्रयोजन किया ? 'आपो लभ लीजे'. सात तत्त्व का संशय, विपर्यय और अनिश्चितता छोड़कर अपना भगवान् आत्मा आपो, आपो यानी अपना आत्मा 'लभ लीजे' लभ नाम अंतर ज्ञान कर लीजिये. अपने आत्मा

કા જ્ઞાન કર લીજિયે. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ક્યા કહતે હેં ? દેખોના !

‘સંશય વિભ્રમ મોહ ત્યાગ, આપો લખ લીજે.’ આત્મજ્ઞાન બિન સુખ ન પાયો, કહા થા ના ? યહાં ‘આપો’ લે લિયા. મેં તો આત્મા (હું). વાણી સે તો પર હું, દેહ સે તો ભિન્ન હું પરંતુ દયા, દાન, વ્રત કા વિકલ્પ જો રાગ ઉઠતા હે વહ તો આસ્રવ હે, ઉસસે મેં ભિન્ન હું, ઐસે ‘આપો લખ લીજે’. ઐસા આત્મા કા અંતર્મુખ હોકર જ્ઞાન કર લીજે. ઉસકા નામ ભગવાન સમ્યગ્જ્ઞાન કહતે હેં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

તત્ત્વ કા અભ્યાસ ક્રિયા. ભાષા લિ-તત્ત્વ કા અભ્યાસ. બાદ મેં (લિયા) ‘આપો લખ લીજે.’ જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા મોક્ષ હે ઐસા સાતોં તત્ત્વ કા બરાબર નિર્ણય કરના. ઉસમેં સે ‘આપો લખ લીજે’ ભગવાનઆત્મા અકેલા શુદ્ધ આનંદમૂર્તિ હે ઐસે અંતર્મુખ હોકર, બાહર સે વિમુખ હોકર, સ્વસન્મુખ હોકર આત્મા કો (જાને), યહ આત્મા હે, ઐસા જ્ઞાન કર લેના ચાહિયે. યહ જ્ઞાન અનંતકાલ મેં કભી એક સેકંડ ક્રિયા નહીં. સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! ‘આપો લખ લીજે’ કેસે હોગા ? આહા..હા...! શબ્દ બહુત અચ્છી તરહ લિખે હેં, હાં !

તાતેં જિનવર-કથિત તત્ત્વ અભ્યાસ કરીજે;

સંશય વિભ્રમ મોહ ત્યાગ, આપો લખ લીજે.

દેખો ! દૂસરી બાત. અભા કુછ લોગ કહતે હેં ના કિ, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર કી શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વ કી શ્રદ્ધા સમ્યગ્દર્શન (હે). યહાં તો કહતે હેં કિ, ‘આપો લખ લીજે’ ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન ઔર જ્ઞાન હે. પહલે સે લિખતે હેં કિ નહીં ? પહલે કી બાત હે. પહલે જૈનતત્ત્વ કા વીતરાગ ને કહે હુએ તત્ત્વ કા અભ્યાસ કરકે, ‘આપો લખ લીજે.’ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ હે. પુણ્ય-પાપ કી વિકાર વૃત્તિ ઉત્પન્ન હોતી હે ઉસસે ભિન્ન (હે). ઐસે વિકાર સે સ્વભાવ કા ભેદ કરકે ‘આપો લખ લીજે’ (અર્થાત્) આત્મા કા જ્ઞાન કરના. ઇસ જ્ઞાન મેં રુચિ હુઈ ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન હે. સમજ મેં આયા ?

ભગવાન ! તેરી મહા ચીજ તો અંદર મેં પડી હે ના ! લેકિન તુને કભી નજર નહીં કી. કભી અંતર્મુખ નજર નહીં કી. પરસન્મુખ રહકર સબ ક્રિયા. દયા, દાન,

व्रत, ભક્તિ, તપ આદિ પરસન્મુખ લક્ષ્ય કરકે (કિયે), વહ તો મિથ્યાત્વ હૈ. ઉસમેં સ્વર્ગ-નરક મિલે. ઉસમેં કોઈ આત્મા કા લાભ, શાંતિ કા (લાભ) મિલે યા જન્મ-મરણ કા અભાવ હો, કલ્યાણ હો, ઐસા પરસન્મુખ કી ક્રિયાકાંડ મેં કુછ (હોતા નહીં). આહા..હા...! ઐસા કર્યો કહા ?

અભ્યાસ તો બરાબર (કરના). જીવ, અજીવ, આસ્રવ, આસ્રવ મેં પુણ્ય-પાપ દોનોં હેં, શુભભાવ પુણ્ય હૈ, અશુભભાવ પાપ હૈ, ઐસા અભ્યાસ બરાબર કરના. ઔર બંધભાવ, આત્મ સ્વભાવ સે (વિપરીત) Appropriate વિકાર હોતા હૈ વહ બંધભાવ હૈ. જડ મેં બંધભાવ હૈ વહ કર્મ કા હૈ, ઉસ કર્મ સે રહિત આત્મા કે સ્વભાવ કા ભાન કરકે શુદ્ધતા પ્રગટ કરના વહ સંવર, નિર્જરા હૈ. પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રગટ કરની વહ મોક્ષ હૈ. ઇસપ્રકાર સાત તત્ત્વ કા બરાબર અભ્યાસ કરકે આત્મસન્મુખ હોકર આત્મા કા જ્ઞાન કરના, ઐસા કહતે હેં.

દેખો ! ‘તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં’ વહ બાત આઈ. ‘ઉમાસ્વામી’ ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહારાજ કે શિષ્ય (થે). ‘ઉમાસ્વામી’ ને ‘મોક્ષશાસ્ત્ર’ બનાયા ના ? તો પહલા સૂત્ર (લિખા) ‘તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં.’ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન કહો યા ‘આપો લખ લીજે’ કહો (દોનોં એક હી હૈ). વહ શ્રદ્ધાન કી બાત હૈ, યહાં જ્ઞાન કી બાત હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! યે કિસે કરના હૈ ? દૂસરા કોઈ કર દે સકતા હૈ ? કોઈ કિસીકો દે સકતા હૈ ? સમજના કિસે હૈ, ઐસા કહતે હેં.

‘આપો લખ લીજે’ ‘આત્મા કો લક્ષ્ય મેં લેના ચાહિયે અર્થાત્...’ ‘લખ લીજે’ યાની ‘જાનના ચાહિયે.’ ‘લખ’ કા અર્થ જાનના હૈ. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ હૈ ઐસા જાનના. ‘(યદિ ઐસા નહીં ક્રિયા તો) યહ મનુષ્ય ભવ...’ આહા..હા...! તત્ત્વ કા અભ્યાસ કરકે અપના સ્વરૂપ શુદ્ધ આત્મા હૈ, ઐસા અંતર જ્ઞાન કરના. યદિ ઐસા નહીં ક્રિયા તો મનુષ્ય ભવ ‘(સુકુલ) ઉત્તમ કુલ...’ મેં અવતાર ‘ઔર જિનવાણી કા સુનના...’ ઇતને ત્રીન યોગ મિલે હેં, વહ વ્યર્થ જાયેંગે. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? યદિ ઐસા આત્મજ્ઞાન નહીં ક્રિયા, આત્મા કી અંતર શ્રદ્ધાપૂર્વક અનુભવ મેં જ્ઞાન આત્મા હૈ ઐસા નહીં ક્રિયા તો મનુષ્યપના મિલા ક્યા કરે ? યલા જાયેંગા. ઉત્તમ કુલ મિલા. તેરા જૈનકુલ મેં અવતાર હુઆ. ‘ઔર જિનવાણી કા સુનના...’ દેખો ! જિનવાણી

નામ વીતરાગી વાણી. જિસમેં પરમેશ્વર વીતરાગતા બતાવે હેં ઐસી વાણી મિલી. દેખો ! સમજ મેં આયા ?

‘ઐસા સુયોગ બીત જાને પર,...’ આહા..હા...! અપને યહાં મિસ્ત્રી હૈ ના ? વૈસે તો સ્વામીનારાયણ કે મિસ્ત્રી હૈ ના ? લેકિન યહાં થોડા દેખા. .... ભવ તો હોતે હેં, ઇસ ભવ મેં યદિ આત્મા કા કુછ નહીં કરેંગે તો સબ વ્યર્થ જાયેગા. પ્રત્યક્ષ દેખો ભૈયા ! એક ભવમેં સે દૂસરે મેં આતા હૈ, અપના ભાવ કરકે આતા હૈ. ઈશ્વર ઉસકા કૌન હૈ કરનેવાલા ? ઈશ્વર કોઈ કરનેવાલા હૈ નહીં. આત્મા અપના ઈશ્વર હૈ, વહ જૈસા ભાવ કરે વૈસા બંધ પડે, ઐસા જન્મ લેતા હૈ. પ્રત્યક્ષ દેખને મેં નહીં આતા ? ભાઈ ! આહા..હા...!

કહતે હેં, ભગવાન ! યહ આત્મા રાગ સે, વ્રત-અવ્રત કા વિકલ્પ રાગ હૈ ઉસસે ભિન્ન હૈ. વ્રત-અવ્રત કા પરિણામ આત્મા કે જ્ઞાન બિના અનંત બાર કિયે તો ચૌરાસી કે અવતાર મિલે, દુઃખ હુઆ. ઉસસે રહિત અપના આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ સ્વરૂપ હૈ, ઉસકી યદિ અંતર દષ્ટિ નહીં કી (તો) ભગવાન ! યહ મનુષ્યપના મિલા, સુકુલ મિલા (વહ સબ વ્યર્થ જાયેગા). સુકુલ મિલા. સુકુલ મિલા ઉસમેં કયા કહતે હેં ? કિ, તુજે ઇતના તો સુનને મેં આયા હૈ. તેરા કુલ ઐસા નહીં હૈ કિ, જિનવાણી સુનને મેં નહીં આયા. સમજ મેં આયા ? ઔર જિનવાણી મિલી હૈ.

‘ઐસા સુયોગ બીત જાને પર,...’ અનંત કાલ.. અનંત કાલ.. યહાં તો યહ કહા. ઐસા નહીં કહા, ઇતને પૈસે નહીં મિલે. ભૈયા ! પાંચ લાખ નહીં મિલે, દો લાખ નહીં મિલે (ઐસા નહીં કહા હૈ). યહાં તો (કહતે હેં), મનુષ્યપના, સુકુલ ઔર જિનવાણી યે ત્રીન મિલે ઔર ઉસમેં યદિ આત્મજ્ઞાન નહીં કિયા (તો વ્યર્થ હૈ). ઉસકા નામ સુયોગ હૈ. સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! પૈસા નહીં મિલે, ... નહીં મિલા ઐસા નહીં કહા હૈ.

મુમુક્ષુ :- આ પૈસા.... મર ગયે.

ઉત્તર :- મર નહીં ગયે. ભાઈ ! પૈસે પર દ્રેષ આયા. પૈસા હૈ, લેકિન શરીર નિરોગ નહીં રહે તો કયા કરેં ? કયા કરેં ? શરીર તો નિરોગ હો.

યહાં તો ત્રીન બાત લી હૈ, દેખો ! મનુષ્યપના મિલા ઔર તુજે સુકુલ (મિલા).

જિસમેં જિનવાણી મિલી એસા કુલ ભી તુજે મિલ ગયા હૈ. સમજ મેં આયા ? મનુષ્યપના મિલા હો ઓર સુકુલ ન હો તો ? અનાર્ય દેશ મેં અવતાર હુઆ હો, લો ! મનુષ્યપના મિલા લેકિન અનાર્યદેશ મેં (રહના પડે). જહાં ભીલ રહતે હૈં, જહાં માંસ ખાતે હૈં, યે સબ દેખો ના, ગોરે... ક્યા કહતે હૈં ? પરદેશ. ઉસમેં ભી તુજે સુકુલ મિલા. સુકુલ મેં ભી જિનવાણી સુનને મિલી. સુકુલ મેં જન્મ હો લેકિન વીતરાગ કી વાણી મિલે નહીં. કિતનોં કી જિંદગી એસે હી ચલી જાતી હૈ. વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ કી વાણી મિલી, જો વાણી ગણધર સુનતે હૈં, જો વાણી ઇન્દ્રોં સુનતે હૈં. ઉપર સે ઇન્દ્ર આકર જો વાણી સુનતે હૈં, જો વાણી ગણધર સુનતે હૈં વહ વાણી તુજે મિલી હૈ, એસા કહતે હૈં. આહા..હા...!

ભગવાન ! કહતે હૈં કિ, ભૈયા ! યદિ યહ આત્મજ્ઞાન નહીં ક્રિયા ઓર બાહર કી તકરાર મેં પડા ઓર તત્ત્વ કી પહિચાન નહીં હુઈ તો તુજે યહ સુયોગ મિલા હૈ વહ ચલા જાયેગા, પ્રભુ ! આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? 'એસા સુયોગ બીત જાને પર,...' સમુદ્ર મેં સમાયે હુએ 'સચ્ચે રત્ન કી ભાંતિ...' 'સુમણિ' શબ્દ હૈ ના ? 'દૌલતરામજી' ને શબ્દ ભી કેસા લિયા હૈ ! સુમણિ, ઊંચા મણિ, સચ્ચા, ઉચ્ચ (મણિ). લાખ-લાખ, દો-દો લાખ કે મણિ હોતે હૈં ના ? રત્ન હોતે હૈં. મણિરત્ન ઉચ્ચ ! હાથ

મેં લિયા, સમુદ્ર કે પાસ ગયા, હાથ એસે ઊપર ક્રિયા, એસા ક્રિયા તો છૂટ ગયા, ગયા અંદર ! સમુદ્ર મેં ગિર ગયા.

મુમુક્ષુ :- જાનબુઝકર ફેંકતા હૈ, એસા લગતા હૈ.

ઉત્તર :- વહ ફેંકતા હૈ, ઉસકા અર્થ હી વહ હૈ. ફેંકે ક્યા ? હાથ ઊપર ક્રિયા તો ગિર ગયા. 'અનુભવ પ્રકાશ' મેં દષ્ટાંત આયા હૈ. સમજે ? રત્ન સે ભરા

એક બર્તન મિલા. બર્તન ધોને કો સમુદ્ર મેં ગયા. વહાં ફિસલ ગયા. બર્તન.. બર્તન (કરને લગા). અરે..! બર્તન ધોને કા ક્યા કામ હૈ ? રત્ન નિકાલ લે. બર્તન કીચડમેં સે નિકલા ના ? કીચડમેં સે. જમીનમેં સે, કીચડમેં સે બર્તન નિકલા, બર્તન કીચડવાલા થા. ઉસમેં રત્ન થે. ઉઠાકર રત્ન નહીં લિયે, પહલે સાફ કર લૂં. નદી કે કિનારે (ગયા). બડી નદી થી, સાફ કરને ગયા (તો ગિર ગયા). ચલા ગયા. આહા..હા...! દષ્ટાંત દિયા હૈ ના ? હાથ ઉપર કિયા હૈ ના ? નર-સુમનિ (લિખા હૈ). મનુષ્યભવ કા સુમનિ. ઐસા મનુષ્યભવ. દેખો ! બડે પર્વત હૈ. કિતના બનાયા હૈ ! દેખા?

શાસ્ત્ર તો કહતે હૈં, ભગવાન ! કિ, એક વૃક્ષ હો, વૃક્ષ. ઉસે જલાકર ઉસકી રાખ હો ગઈ. એક વૃક્ષ કી રાખ (હો ગઈ). ફિર રાખ કે સબ રજકણોં કા વહ વૃક્ષ કબ હોગા ? નદી કિનારે એક વૃક્ષ થા, વહ જલ ગયા, રાખ હો ગઈ, ભસ્મ (હો ગયા). ભસ્મ હોકર સમુદ્ર મેં (ચલે ગયે). વહી રજકણ યહાં આકર ફિર સે વહ વૃક્ષ કબ હોગા ? સમજ મેં આયા ? ઐસે મનુષ્યપના મિલા, યદિ તત્ત્વદષ્ટિ નહીં સમજ આયી તો તુજે સુમણિ કા યોગ મિલા હૈ વહ સુમણિ સમુદ્ર મેં ગિર જાયેગા. આહા..હા...! મનુષ્યભવ કો સુમણિ કહા ? પૈસે કો સુમણિ નહીં કહા.

મુમુક્ષુ :- પૈસા સુમણિ છે....

ઉત્તર :- ધૂલ મેં ભી સુમણિ નહીં હૈ. કૌન કહતા હૈ પૈસા સુમણિ હૈ ? યહાં તો મનુષ્યભવ કો સુમણિ કહા. ભાઈ ! આપકે પૈસે કો સુમણિ નહીં કહા.

મુમુક્ષુ :- આ તો મુનિ....

ઉત્તર :- મુનિ કહાં હૈ ? યે તો 'દૌલતરામજી' હૈં, ગૃહસ્થાશ્રમી પંડિત હૈં વે કહતે હૈં. ગૃહસ્થ હૈં, સ્ત્રી-પુત્ર હૈં. હો તો હો, હમેં ક્યા હૈ ? હમારી ચીજ મેં તો હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? બાદમેં કહેંગે, બાદમેં તુરંત કહેંગે, દેખો ના ! 'ધન સમાજ ગજ બાજ'. બહુત સુંદર, 'છહ ઢાલા' ઐસી બની હૈ, સાધારણ જનતા કે લિયે (બહુત અચ્છી હૈ). બહુત અભ્યાસ નહીં કરે ઉસે અભ્યાસ કરને કે લિયે બહુત સરલ હૈ. અભ્યાસ કરને કી નિવૃત્તિ કહાં હૈ ? સમય નહીં હૈ, સમય. ટાઈમ નહીં. વ્યાપાર-ધંધે મેં ડૂબા રહે. બાહર કે ક્રિયાકાંડ મેં સમય નિકાલે, ઉસમેં આત્મા ક્યા હૈ ઉસે

समजने का समय लिया ही नहीं. अनंतकाल जैसे ही यला गया. समज में आया ?

कहते हैं, 'सख्ये रत्न की भांति मिलना कठिन है.' प्रभु ! आडा..डा...! इसलिये तत्त्व का अभ्यास करके लोग कहते हैं और दूसरे (कहे), दो प्रकार की कथनी यले तो उसे तत्त्व का अभ्यास हो तो वह उसका विवेक कर सके. विवेक कहां से कर सके ? एक ऐसा कहता है, एक ऐसा कहता है, एक ऐसा कहता है. कोई कहता है व्रत पालते-पालते धर्म होगा, कोई कहता है सम्यग्दर्शन बिना होगा नहीं. तो क्या है ? लैया ! विचार तो करना पड़ेगा कि नहीं ? करना पड़ेगा. माल लेने को जाता है तो मिलान करता है कि नहीं ? क्या सत्य है ? सर्वज्ञ परमात्मा क्या कहते हैं ? वस्तु कैसे होनी चाडिये ? और अभी तक कैसे प्राप्त नहीं की ? इन सबको उसे समजना चाडिये. उसका निर्णय करना चाडिये. भाई ! ऐसा मनुष्यपना मिला, यह साधन मिला, वाणी मिली, यहि यला जायेगा तो आंभ बंदकर झू. डोकर यौरासी के अवतार में यला जायेगा. भाई !

भावार्थ :- 'आत्मा और परवस्तुओं के भेदविज्ञान को प्राप्त करने के लिये...' आत्मा भगवान शुद्ध स्वरूप और पर यानी पुण्य-पाप का भाव, शरीर, कर्म ये सब पर हैं. दो के 'भेदविज्ञान को प्राप्त करने के लिये जिनदेव द्वारा प्ररूपित सख्ये तत्त्वों का...' सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ तीर्थंकरदेव की दिव्यध्वनि में जो तत्त्व आये उन सख्ये तत्त्वों का. देभा ! वही सख्ये तत्त्व हैं. 'पठन-पाठन, (मनन) करना चाडिये;...' समज में आया ? अभ्यास करे बिना समजे (तो) प्याल तो आता नहीं कि क्या यीज है ? कोई दूसरा कहे तो ऐसा, तीसरा कहे तो ऐसा. जैसे डवा यले वैसे धजा (झिरे). धजा होती है ना धजा ? जिस ओर की डवा होती है उस ओर झिरती है. जैसे आत्मा के यथार्थ तत्त्व का अभ्यास नहीं हो तो दूसरा कहे तो ऐसा, तीसरा कहे तो ऐसा. अपना निर्णय तो नहीं है. जैसे नहीं यलता, ऐसा कहते हैं. तत्त्व का, चैतन्य का, जड का, विकार का, जड का वास्तविक अभ्यास हो तो ऐसा अभ्यास करने से (भेदविज्ञान होता है).

'जिनदेव द्वारा प्ररूपित सख्ये तत्त्वों का पठन-पाठन...' बराबर करना. '(मनन) करना चाडिये; और संशय, विपर्यय तथा अनध्यवसाय...' ये तीन बोल आ गये.

સંશય-યહ હૈ કિ ઐસા હૈ ? વિપરીત યાની ઊલટા હૈ, અનધ્યવસાય યાની કુછ હોગા. 'ઇન સમ્યગ્જ્ઞાન કે તીન દોષોં દૂર કરકે આત્મસ્વરૂપ કો જાનના ચાહિયે.' ભગવાન જ્ઞાનજ્યોતિ ચિદાનંદસૂર્ય કા અંતરબોધ (અંતર્મુખ) હોકર કરના ચાહિયે. 'કર્ચોંકિ જિસપ્રકાર સમુદ્ર મેં ડૂબા હુઆ અમૂલ્ય રત્ન પુનઃ હાથ નહીં આતા...' સમુદ્ર મેં રત્ન ગિર જાયે તો કહાં સે મિલે ? અંદર ગિરે ?

'ઉસીપ્રકાર મનુષ્યશરીર, ઉત્તમ શ્રાવકકુલ ઔર જિનવચનોં કા શ્રવણ આદિ સુયોગ ભી બીત જાને કે બાદ પુનઃ પુનઃ પ્રાપ્ત નહીં હોતે.' પુનઃ નહીં મિલતા. 'ઇસલિયે યહ અપૂર્વ અવસર ન ગંવાકર આત્મસ્વરૂપ કી પહિચાન (સમ્યગ્જ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ)...' અનંતકાલ મેં નહીં કિયા ઐસા 'કરકે યહ મનુષ્ય-જન્મ સફલ કરના ચાહિયે.' ઉસસે મનુષ્ય-જન્મ સફલ હૈ. સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન હુઆ તો બાદ મેં અનુક્રમ સે ચારિત્ર હોગા ઔર મુક્તિ હોગી હી હોગી. લેકિન સમ્યગ્જ્ઞાન ઔર સમ્યગ્દર્શન બિના જો કુછ કરે ઉસમેં જન્મ-મરણ કા નાશ હોતા નહીં. (વિશેષ કહેંગે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

वीर संवत् २४८२, मछा वढ ११, बुधवार
ता. १६-२-१८६६, गाथा ७, ८ प्रवचन नं०२-२७

अेक पुद्गल परावर्तन में तो अनंत तीर्थकरो डो जाये. अैसे असंख्य पुद्गल परावर्तन तो अेकेन्द्रिय में ञव रहता डै. ँससे दो ँन्द्रिय, तीन ँन्द्रिय, यतुर ँन्द्रिय पाना मछादुर्लभ डै. ँसमें ली मनुष्यपना और ँसमें ली उत्तम कुल, ँसमें ली ञिनवाणी का सुनना वढ तो उत्तरोत्तर बढुत दुर्लभ, बढुत दुर्लभ (डै). दृष्टांत द्दिया ना ? सुमञ्जि डाथ में आया और रत्न समुद्र में डूबा द्दिया. अैसे अैसे साधन मिल्ते यद्वि ँसमें सम्यग्ज्ञान नडीं क्रिया तो ञन्म-मरण के यक्कर अैसे डी करने पडेंगे. अनंत बार क्रिये अैसे करने पडेंगे. सम्यग्ज्ञान ञब तक न क्रिया.. वडी कछा ना ? 'आपो लभ लीजे' ये आया था.

तातैं ञिनवर-कथित तत्त्व अल्पास करीजे;
संशय विभ्रम मोड त्याग, आपो लभ लीजे.
यड मानुष पर्याय, सुकुल, सुनिवौ ञिनवानी;
ँस विध गये न मिल्ते सुमञ्जि ञयौं उदधि समानी.

लगवानआत्मा.. ँसका सातवीं गाथा में स्पष्टीकरण करेंगे. ज्ञानस्वरूप आत्मा डै, ँसमें पुण्य-पाप राग उठता डै वड ली अपने स्वरूप में नडीं. समज में आया ? शरीर, वाणी, मन तो ञड डै, पर डै और पुण्य-पाप का शुभ-अशुभभाव डै वड आस्रव तत्त्व डै. ँसमें अपना (स्वरूप) भिन्न 'लभ लीजे' अैसा 'दौलतरामञ्ज' ने कछा. वड तो शास्त्र अैसा कछते डैं वैसे डिन्दी भाषा में बनाया डै. 'आपो लभ लीजे'. यड आत्मा आनंदकंद ञिनेन्द्रकंद आत्मा डै. समज में आया ?

आत्मा अर्थात् अतीन्द्रिय आनंद का कंद डै. सूरण की गांठ डोती डै ना ? सूरण समजते डो ? लैया ! कंद डोता डै ना कंद ? सूरण को क्या कछते डैं ? सूरण कछते डैं ना ? अैसी गांठ नडीं डोती ? कंदमूल. बडी गांठ डोती डै, कंदमूल

કી બડી ગાંઠ હોતી હૈ, કંદમૂલ હોતા હૈ. ઇતની (બડી) ગાંઠ. જહાં છૂરી મારો વહાં અકેલા રસ હી પડા હૈ. ઐસે આત્મા દેહદેવલ મેં અકેલા આનંદકંદ કા પિંડ પડા હૈ. આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદ લબાલબ ભરા હૈ. જૈસે મીઠા મેં... મીઠા કો ક્યા કહતે હૈં ? લવણ.. લવણ. લવણ મેં ખારાપન ભરા હૈ ઐર જૈસે ખડી મેં સફેદપના ભરા હૈ, કંદમૂલ સૂરણ મેં અકેલા રસ ભરા હૈ, વૈસે ભગવાનઆત્મા અસંખ્ય પ્રદેશી આનંદરસ સે ભરા પડા હૈ. આહા..! ઉસકા યદિ રાગ સે ભિન્ન હોકર જ્ઞાન નહીં ક્રિયા તો જન્મ-મરણ મેં ચૌરાસી મેં ફિરના પડેગા. ઇસલિયે કહતે હૈં કિ, ઐસા મિલના મહાદુષ્કર હૈ. ઇસલિયે ‘આપો લખ લીજે’ ઐસા આખિર મેં કહા.

ભગવાનઆત્મા...! પહલે સમજન કરની ચાહિયે. સત્સમાગમ સે, શાસ્ત્ર શ્રવણ સે, વિચાર, મનન, પઠન-પાઠન સે આત્મા ક્યા ચીજ હૈ ઉસે સમજ મેં લેના ચાહિયે ઐર લેકર બાદ મેં અંદર મેં ભેદજ્ઞાન કરના, યહ બાત સાતવીં ગાથા મેં કહતે હૈં. સાતવીં ગાથા હૈ ના ? ગુજરાતી મેં છટ્ટી હોગી. દેખો !

સમ્યગ્જ્ઞાનનો મહિમા અને કારણ

ધન સમાજ ગજ બાજ, રાજ તો કાજ ન આવૈ;
જ્ઞાન આપકો રૂપ ભયે, ફિર અચલ રહાવે.
તાસ જ્ઞાનકો કારન, સ્વ-પર વિવેક બખાનૌ;
કોટિ ઉપાય બનાય ભવ્ય, તાકો ઉર આનૌ. ૭.

અન્વયાર્થ :- (ધન) પૈસા, (સમાજ) કુટુંબ, (દજ) હાથી, (બાજ) ઘોડા, (રાજ) રાજ્ય (તો) તો (કાજ) પોતાના કામમાં (ન આવૈ) આવતા નથી; પણ (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (આપકો રૂપ) આત્માનું સ્વરૂપ છે-જે (ભયે) પ્રાપ્ત થયા (ફિર) પછી (અચલ) અચળ (રહાવૈ) રહે છે. (તાસ) તે (જ્ઞાનકો) સમ્યગ્જ્ઞાનનું (કારન) કારણ (સ્વ-પર વિવેક) આત્મા અને પરવસ્તુઓનું ભેદવિજ્ઞાન (બખાનૌ) કહ્યું છે, [તેથી] (ભવ્ય) હે ભવ્ય જીવો !

(કોટિ) કરોડો (ઉપાય) ઉપાયો (બનાય) કરીને (તાકો) તે ભેદવિજ્ઞાનને (ઉર આનૌ) હૃદયમાં ધારણ કરો.

ભાવાર્થ :- ધન, કુટુંબ, નોકર-ચાકર, હાથી, ઘોડા, અને રાજ્યાદિ કોઇપણ પદાર્થ આત્માને સહાયક થતા નથી; પણ સમ્યગ્જ્ઞાન આત્માનું સ્વરૂપ છે, તે એકવાર પ્રાપ્ત થયા પછી અક્ષય થઈ જાય છે-કદી નાશ પામતું નથી, અચળ એકરૂપ રહે છે. આત્મા અને પર વસ્તુઓનું ભેદવિજ્ઞાન જ તે સમ્યગ્જ્ઞાનનું કારણ છે; તેથી આત્મહિતેચ્છુ ભવ્ય જીવોએ કરોડો ઉપાય કરીને આ ભેદવિજ્ઞાન દ્વારા સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ.

‘સમ્યગ્જ્ઞાન કી મહિમા ઔર ઉસકા કારણ.’

ધન સમાજ ગજ બાજ, રાજ તો કાજ ન આવૈ;
જ્ઞાન આપકો રૂપ ભયે, ફિર અચલ રહાવે.
તાસ જ્ઞાનકો કારન, સ્વ-પર વિવેક બખાનૌ;
કોટિ ઉપાય બનાય ભવ્ય, તાકો ઉર આનૌ. ૭.

બડી અચ્છી, હિન્દી મેં સાર ભર દિયા હૈ. ‘ધન સમાજ ગજ બાજ, રાજ તો કાજ ન આવૈ;’ પૈસૈ કિતના કામ મેં આયેગા ? નહીં (આયેગા) ? ધૂલ મેં ભી કામ નહીં આતા. અનાજ તો આનેવાલા હોગા તો આયેગા. અનાજ કામ મેં આતા હૈ ? ક્યા અનાજ આત્મા કો કામ મેં આતા હૈ ? વહ તો ધૂલ હૈ, જડ હૈ. સમજ મેં આયા ? દૂસરી ચીજ તો આત્મા કે હિત કે લિયે કામ નહીં આતી પરંતુ અપને મેં શુભ-અશુભભાવ હોતા હૈ વહ ભી અપને હિત કે લિયે કામ આતે નહીં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! યે આપ કે પૈસે ક્યા કામ આતે હૈં ? આપ કો સબ પૈસેવાલે કહતે હૈં. પંદ્રહ લાખ, દસ લાખ ધૂલ લાખ ઇકઠ્ઠે કિયે હૈં ના ? ઐસા લોગ બાલતે હૈં. યહાં તો ના કહતે હૈં.

પંડિત ‘દૌલતરામજી’ ગૃહસ્થાશ્રમ મેં હૈ પરંતુ શાસ્ત્ર મેં જો યથાર્થ કહા હૈ ઉસકી બાત હિન્દી મેં રચી હૈ. ધન નામ પૈસા. દેખો ! પૈસા અપને કામ મેં નહીં આતા. હૈ ? ઉસમેં લિખા હૈ ? ‘ધન કાજ ન આવૈ’ ઐસા લે લેના. ઉસમેં હૈ યા નહીં ?

હૈ ના ? ધન (કે બાદ) આખિર કા શબ્દ લેના. 'ધન કાજ ન આવૈ.' લક્ષ્મી અપને આત્મા કે લિયે કામ નહીં આતી. મેરી લક્ષ્મી, ઐસી મમતા મેં કામ આતી હૈ તો મમતા તો દુઃખરૂપ હૈ. સમજ મેં આયા ? 'ધન કાજ ન આવૈ' લક્ષ્મી અપને કામ નહીં આતી, વહ તો ધૂલ હૈ. મરણ કે સમય આ... (હો જાતા હૈ). મરણ કે પહલે કહાં કામ મેં આતી હૈ ? વહ તો દષ્ટાંત દેતે હૈં.

અભી કોઈ કહતા થા, અરે...! ઇતની-ઇતની લક્ષ્મી, ચાલીસ-પચાસ લાખ રૂપયે થે, ઇજજત બડી થી, પરંતુ ઐસા પ્રસંગ બન ગયા કિ, કોઈ ખડા નહીં રહા, કોઈ સાથ મેં ન રહા. સમજ મેં આયા ? વહ વ્યક્તિગત બાત થી. વહાં હમારે પાસ તો બહુત બાત આતી હૈ ના ! પચાસ-પચાસ લાખ રૂપયે થે ઔર બડી ઇજજત થી લેકિન ઐસા પ્રસંગ બન ગયા. બડે-બડે ગર્વનર કો ઔર બડે-બડે (વ્યક્તિ કો) કહા (લેકિન કોઈ) કામ નહીં આયા. સમજ મેં આયા ? ક્યા આવે ?

મુમુક્ષુ :- સર્વ ગુણ કાંચનમય:

ઉત્તર :- ધૂલ મેં ભી નહીં હૈ. એ..ઇ...! 'સર્વ ગુણ કાંચનમય' સર્વ ગુણ કાંચન મેં-ધૂલ મેં-સોના મેં હૈ. પૈસા બહુત થા, પચાસ લાખ રૂપયે હૈં, વે વ્યક્તિગત આકર કહતે થે, આહા..હા..! આપ કહતે થે વહ બાત હમેં પ્રત્યક્ષ નજર મેં આયી. ઇતને-ઇતને પૈસે, ઇતની ઇજજત, ઇતની દુકાન, ઇતને નૌકર, ઇતની સિફારીશ.. ક્યા કહતે હૈં ? ઇતની-ઇતની સિફારીશ બડે ગાંવ મેં, હાં ! લેકિન ઐસા પ્રસંગ બન ગયા.. આ..હા..હા...! જાઓ ! જેલ મેં. અરે..રે...! ઇતને પૈસે, ઇતને મકાન કહાં ગયા ? સામને કોઈ દેખને આયે નહીં. કોઈ અધિકારી, જિસકી બડી સિફારીશ થી વહ ભી સામને આયા નહીં. ભાઈ ! અપને કામ લગેગા. અધિકાર આયે તો દૂર હટ જાયે, હમેં કામ સૌંપેંગે. ઐસા સબ બનતા હૈ, સબ સુના હૈ.

કહતે હૈં, 'ધન કાજ ન આવૈ'. અપને હિત કે લિયે મરણ સમય જીવન મેં ધન બિલકુલ કામ નહીં આતા. કરોડ રૂપિયે હો, પાંચ કરોડ, ધૂલ કરોડો હો (કામ નહીં આતે). સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- દાન કરે તો ... કામ લગે ના ?

ઉત્તર :- દાન કરે તો રાગ મંદ હો, રાગ મંદ હો તો પુણ્ય હોતા હૈ.

મુમુક્ષુ :- દાન ભી નહીં કરના ?

ઉત્તર :- નહીં કરને કો કિસને કહા ? દાન મેં રાગ મંદ હો તો પુણ્ય હોતા હૈ. પૈસે દિયે તો પુણ્ય હોતા હૈ, અભિમાન મેં દિયા (કિ), મૈને દિયે, દૂસરે સે મૈ અચ્છા હૂં, બડા કર્તા હૂં (ઐસે) અભિમાન (કરતા હૈ) તો પુણ્ય ભી નહીં હોગા. સમજ મેં આયા ? રાગ મંદ હો તો શુભભાવ હોતા હૈ. પરંતુ શુભભાવ આત્મા કો શરણ કહાં હૈ, યહાં તો ઐસા કહતે હૈં. પાંચ-પચાસ સાલ બહુત શુભભાવ ક્રિયા. મરણ કે સમય શરણ કિસકા ? વહ શુભભાવ આયા વહ તો ચલા ગયા, ઉસકા પુણ્ય બંધ ગયા, અબ શરણ કિસકા લેના ? આ..હા...! ભગવાન કા સ્મરણ કરો. ભગવાન કો કહાં સે સ્મરણ લે ? અંદર અસાધ્ય (હો ગયા હો) ઇતની વેદના (હો). આત્મા ક્યા હૈ (ઉસકી) કભી પહિચાન નહીં કી. રાગ સે, વિકલ્પ સે આત્મા ભિન્ન હૈ. ચિદાનંદ કી ડલી હૈ. આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા જિસમેં એકાગ્ર હોને સે અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રગટ હોતા હૈ, વહ તો કભી ક્રિયા નહીં. કૌન સે સમય કામ આતી હૈ ? લક્ષ્મી ક્યા કામ આતી હૈ ? ડૉક્ટર બુલાને મેં ? ડૉક્ટર ક્યા .. ?

મુમુક્ષુ :- ખડા હો જાયે.

ઉત્તર :- ખડા હો જાયે. ઐસા કહતે હૈં કિ, ડૉક્ટર આકર ખડા હો જાયે. કુછ કરે નહીં. ડૉક્ટર ક્યા કરે ? યહાં એક આયા થા. આપકે મકાન મેં યહાં આયે થા ના ? ઇનકે મકાન મેં. ‘મહુવા’ કે થે ના ? ‘મહુવા’ કે ના ? ક્યા કહતે હૈં ? ‘ઘોઘા’ કે, ‘ઘોઘા’ કે (થે). (સંવત) ૧૯૯૪ કે પહલે વૈષ્ણવ થે, વૈષ્ણવ. હોશિયાર આદમી થા. બાદ મેં દર્શન કરને કા ભાવ હુઆ. ડૉક્ટર કે પીછે બહુત પૈસે ખર્ચ ક્રિયે. સબ ડૉક્ટર આયે. હમેં બુલાયા, ક્યોંકિ દેહ કી સ્થિતિ પૂરી હોને કી તૈયારી થી. આપકે મકાન મેં, ભાઈ ! સેનિટોરિયમ મેં. હોશિયાર આદમી (થા, કહને લગા), મહારાજ ! કપડા બદલને કી તૈયારી હો ગઈ હૈ. યે સબ ડૉક્ટર ઇંજેક્શન ખોજતે હૈં, કુછ કામ નહીં કરતા. પૈસા લે જાયે. ડૉક્ટર આયા થા વહ ભી ગૃહસ્થી થા, મોટર થી, પૈસે લેને આયા. હમ ‘હીરાભાઈ’ કે મકાન મેં થે ના ? પહલે ત્રીન વર્ષ દૂસરે મેં થે. કુછ કામ નહીં કરતા. યે ડૉક્ટર ભી નહીં કરતે. ઇંજેક્શન ખોજા કરતે હૈં. સાધ્ય થા. અબ દેહ મેં રહને કા થોડા કાલ હૈ. યહ કપડા બદલકર દૂસરા શરીર હો જાયેગા.

रात को भर गये. समज में आया ? क्या करे ? लक्ष्मी क्या करे ? धूल क्या करे ?

आत्मा अंदर शरश है उसकी तो कभी पड़ियान की नहीं. उसका विश्वास किया नहीं कि, मेरा आनंद मेरे पास है. यारों ओर से पीडा हो लेकिन मैं अंतर आनंद हूँ उसमें राग से पृथक् होकर मैं उसमें रहूँ तो मुझे विश्राम, आराम मिले. समजे ? आराम वहां मिले, और जगह आराम है नहीं. ये बराबर होगा ? पैसा-पैसा कुछ काम नहीं करता ?

मुमुक्षु :- कैसे थे तो ..

उत्तर :- क्या काम आया ? आत्मा को क्या है ?

‘धन काज न आवै’ एक बात. ‘समाज काज न आवै’ दूसरा बोले. सबके साथ यह शब्द है ना ? ‘धन समाज गज बाज, राज तो काज न आवै;’ धन काम में न आवे और समाज. पचीस-पचास कुटुंबी हो क्या काम आवे ? आत्मा को क्या है ? अरे...! आप को दुःख है, रोये, क्या करे ? कोई समाज आत्मा के शरश में - छित में काम करनेवाला नहीं. गज (यानी) छाथी घर में हो. बडा छाथी हो. समाज में आया ? क्या काम आवे ?

मुमुक्षु :- अन्नी छाथी के बहले में मोटर पडी हो.

उत्तर :- मोटर पडी हो. पहले छाथी थे, अब मोटर हो. ओ..ए...! कितनी मोटर है ? उसके पास लाख रुपये की मोटर है. धूल में ली नहीं है. क्या कलते हैं ? बलड प्रेशर हो जाता है तब ओ..ओ..ओ.. करता है. दो करोड रुपये होने पर ली. धूल में ली काम नहीं आता. वहां ओ..ओ..ओ.. हो जाता है. यहां एक बार नहीं हुआ था ? यहां आछार व्दोरने के लिये, उनकी आछार की भावना थी. उसी दिन उसके लडके को... उसके पास दो करोड रुपये हैं, ओ..ओ..ओ.. हो गया. क्या है ? ये रुपये है ना ?

मुमुक्षु :- घोडागाडी में लाने पडे.

उत्तर :- हां, लाने पडे थे. धूल में ली पैसा काम नहीं आता. समाज क्या काम आता है ? ये उनके पिताज्ज थे, उनके मौसा थे, सब थे. कौन काम करता

હૈ ? હાય.. હાય...! યે ડૉક્ટર ... થે. ડૉક્ટર ને કહા, હમ ઈજેક્શન લગાતે હૈં, કયા હોગા (હમૈં પતા નહીં). ડૉક્ટર કો ભી વિશ્વાસ નહીં હોતા. સમાજ ભી અપને કામ મૈં નહીં આતા. હૈ ? હાથી કામ મૈં નહીં આતા, ઘોડા કામ મૈં નહીં આતા. બડા પાંચ-પાંચ હજાર, દસ-દસ હજાર ઘોડા હો, લાખ-લાખ રૂપયે કા ઘોડા હોતા હૈ ના ? ‘અમેરિકા’ મૈં દો લાખ કા ઘોડા હોતા હૈ. અઢાઈ-અઢાઈ લાખ કે ઘોડે હોતે હૈં. કયા કહતે હૈં ? શર્ત... શર્ત... (રેસ મૈં) ભાગને કી. અઢાઈ-અઢાઈ લાખ કે (હોતે હૈં), કયા ધૂલ મૈં કામ આયે ? મર જાયે તબ ઁ..એ..એ.. હો જાતા હૈ.

‘રાજ કામ ન આવે.’ રાજ કયા કામ કરતા હૈ ? દેખો ! સમજ મૈં આયા ? યે ‘દિગ્વિજય’ કિતને કરોડપતિ હૈં ! ‘જામનગર’ કે રાજા થે ના ? મર ગયે. કિતને કરોડોં રૂપયે ઉસકે પાસ હૈં. ઉસકી રાની કે પાસ કરોડોં રૂપયે હૈં. ‘જામનગર’, અભી મર ગયે. સમજ મૈં આયા ? કયા કામ આવે ? હમ (સંવત) ૨૦૧૦ કી સાલ મૈં એક દિન ઉસકે પાસ ગયે થે. મહારાજ ! મુજે દર્શન કરને હૈં. હમ ‘જામનગર’ કે બાહર જંગલ જાતે થે, ઉસકે બંગલે કે પાસ જંગલ જાતે થે. ઉસકો માલૂમ પડા (તો કહા), મહારાજ ! મુજે દર્શન કરના હૈ. મૈં અપાસરા મૈં આઉં લેકિન મેરી આંખ દુખતી હૈ. અભી મર ગયે. વહાં ગયે, ઉસકે બંગલે મૈં પંદ્રહ મિનિટ સુનાયા. ઉસકી રાની બહુત હોશિયાર હૈ. યે સમાજ, સામ્રાજ્ય કુછ કામ નહીં કરતા. ધૂલ મૈં નહીં હૈ. બારહ મહિને કી એક કરોડ કી પૈદાઈશ થી. (કહને લગે), સચ બાત હૈ, મહારાજ ! યે કામ કરને જૈસા હૈ. આત્મા કા સામ્રાજ્ય આત્મા કા કામ કરતા હૈ. આત્મા મૈં અનંત જ્ઞાન, આનંદ પડા હૈ યે આત્મા કા સામ્રાજ્ય અપને શરણભૂત હોતા હૈ, દૂસરા કોઈ શરણ મિલતા નહીં. કિતના કરોડ હૈ ! ચલે ગયે, થોડે દિન પહલે ‘દિગ્વિજય’ ‘જામનગર’ કા દરબાર ચલા ગયા.

યે ‘ભાવનગર’ દરબાર. ઘુમતે થે. મુજે અસુખ હૈ, ઇતના બોલા. ૫૩ વર્ષ કી ઉમ્મ. રાની કો બુલાઓ. રાની આપી. (રાની કો કહા) મુજે અસુખ હૈ. રાની ડૉક્ટર કો બુલાને ગઈ (ઉતને મૈં) ખલાસ ! યે ‘ભાવનગર’ દરબાર, ‘કૃષ્ણકુમાર’ યહાં દો બાર આયે થે, વ્યાખ્યાન મૈં આયે થે. કયા કરે રાજ ? શરણ હૈ ?

મુમુક્ષુ :- ...માન-પાન દેના તો ચાહિયે ના !

ઉત્તર :- ક્યા કરે ? માન મેં આત્મા કો ક્યા હુઆ ? અંત મેં ઇતના બોલે. સુના નહીં ? 'લાલબહાદુર શાસ્ત્રી' ગુજર ગયે ના ? 'મુંબઈ' આયે થા ના ? પુસ્તક... પુસ્તક.. 'અભિનંદન ગ્રંથ' ! તુમ્હારે પિતાજી ને દિખાયા કિ નહીં ? બાદ મેં દિખાયેંગે. એક પુસ્તક હૈ. શરીર કો જબ ૭૫ વર્ષ હૈ ના તબ 'લાલબહાદુર શાસ્ત્રી' આયે થે. ઉસને 'અભિનંદન ગ્રંથ' દિયા, અપને પાસ હૈ. બાદ મેં દિખાયેંગે, અભી તો થોડે દિન રહનેવાલે હેં ના ? એક સાડે પાંચ હજાર કા પુસ્તક હૈ. ક્યા કહતે હેં ? 'અભિનંદન ગ્રંથ'. ઉસને દિયા થા. 'લાલબહાદુર શાસ્ત્રી' આઝાદ મૈદાન. દસ-બારહ હજાર આદમી વ્યાખ્યાન મેં આતે થે. બહુત આદમી (આતે થે). શરીર કો ૭૫ વાં વર્ષ બૈઠા ઉસ સમય આયે થે. (સંવત) ૨૦૨૦ કી સાલ, ૭૫ (વર્ષ) ! ઉસમેં અભિનંદન દેને કો આયે થે. મર ગયે, ઔર મરતે સમય ક્યા હુઆ સુના હૈ ?

મુમુક્ષુ :- વડાપ્રધાન હો ગયે....

ઉત્તર :- ઉસમેં આત્મા કો ક્યા હુઆ ? મરતે સમય ઇતના બોલે, મેરે બાપ ! હે રામ ! બસ ! અંત મેં ઇતના બોલે. મેરે બાપ.. મેર બાપ...! અપને કહતે હેં ના, મેરે બાપ ! રે રામ ! બસ ! અંદર ઇસ આત્મારામ કે ભાન બિના કુછ શરણ-ફરણ હૈ નહીં. લાખ પુલિસ ખડે હોતે હેં. બાદ મેં મુઠ્ઠે કે પાસ ખડે રહે. મુઠ્ઠે કો માન દિયા. બંદુક ઐસે ઊલટી રખતે હેં, બાદ મેં ઐસે રખતે હેં. ક્યા હુઆ ઉસમેં ?

દેખો ગ્રંથકાર
'દૌલતરામજી' કહતે હેં, 'રાજ તો કામ ન આવે.' સમાજ મેં સબ આ ગયા ? સ્ત્રી કામ મેં આતી હૈ કિ નહીં ? અચ્છા પુત્ર, અચ્છા બાપ કોઈ કામ નહીં આતા ? સમાજ મેં આ ગયા. સમાજ યાની પરિવાર. પરિવાર મેં કોઈ આત્મા કો કામ આતે નહીં. આહા..હા..! અંદર ચિત્ર

દિયા છે, દેખો ! પરિવાર-સ્ત્રી, પુત્ર ઐસે દિખાયા છે, દેખો ! સમજ મેં આતા છે ? પુત્રી, પૈસે, ઘોડા, હાથી, તિજોરી સબ દિખાયા છે. મહેલ છે. ધૂલ મેં ભી કામ નહીં આતા. ક્યા કામ આતા છે ?

‘સમ્યગ્જ્ઞાન (આપકો રૂપ)...’ દેખો ! દો બાત કહી. પરચીજ અપને કો કામ નહીં આતી તો અપની ચીજ છે ક્યા ? અપની ચીજ છે ક્યા ? પર કામ નહીં આતા તો અપની ચીજ ક્યા છે તો અપને કો કામ આતી છે ? કિ, અપની ચીજ જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, ચૈતન્યસૂર્ય મેં આત્મા હૂં. ચૈતન્ય જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા કા પુણ્ય-પાપ કે રાગ સે ભિન્ન હોકર, અપને જ્ઞાન કા જ્ઞાન (દ્વારા) જો અંતર મેં અનુભવ ક્રિયા તો વહી અપના જ્ઞાન છે વહ અપને કો કામ આયેગા, દૂસરા કોઈ કામ આયેગા નહીં. સમજ મેં આયા ?

‘સમ્યગ્જ્ઞાન (આપકો રૂપ)...’ છે. દેખો ! ક્યા કહતે હેં ? સમ્યગ્જ્ઞાન ‘આપકો રૂપ ભયે, ફિર અચલ રહવે.’ સબ ચીજ તો ચલી જાયેગી. ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યસૂર્ય બિંબ છે, ચૈતન્ય કા સૂર્ય બિંબ છે, ઉસકા અપને સૂર્ય કા અંદર ભાન હોકર અંદર જ્ઞાન ક્રિયા તો અપના જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તો જ્ઞાન અચલ રહેગા. જ્ઞાન મેં શ્રદ્ધા, શાંતિ આદિ સબ સાથ મેં છે. અપને આત્મા કા જ્ઞાન ક્રિયા તો વહ જ્ઞાન સાથ મેં રહેગા. ક્યોંકિ જ્ઞાન અપના રૂપ છે. રાગ, પુણ્ય અપના રૂપ નહીં. આહા...હા...! કિતની બાત કહી છે !

જ્ઞાન અપના રૂપ (હૈ) ઇસમેં ભી વહ લે લિયા. ઉસમેં ભલે ઐસે લિયા, ‘ધન સમાજ ગજ બાજ, રાજ તો કાજ ન આવે, જ્ઞાન આપકો રૂપ...’ મેં ઐસા લે લિયા કિ, શુભ-અશુભ જો રાગ હોતા છે વહ અપના રૂપ નહીં. વહ ભી અપને કો કામ નહીં આતા. ભાઈ ! આહા...હા...! ભગવાન ચૈતન્યસૂર્ય શાંતરસ સે ભરા, ઐસા અપના નિજ રૂપ છે, જિસમેં શુભ-અશુભ રાગ કા વિકાર ભી નહીં તો પરચીજ તો કામ કહાં સે આયેગી ? પુણ્ય કા વિકલ્પ અપને કામ મેં નહીં આતા, ઐસા કહતે હેં. ક્યા કહા સમજ મેં આયા ? ક્યા કહા ? પુણ્ય-પાપ ભી કામ નહીં આતા, ઐસા ઉસમેં કહા કિ નહીં ?

મુમુક્ષુ :- ... ઉપદેશ સુનાને મેં....

उत्तर :- सुने लेकिन अंदर ज्ञान न करे तो क्या करे ? समज में आया ? पुत्र तो उसे कडते हैं, बात तो शास्त्र में जैसे चलती है. पुत्र क्या ? अपने पिता को, माता को पवित्र बनाने में सहाय(रूप) हो, पवित्र बनावे उसे पुत्र कडते हैं. जैसे की सेवा को नहीं कडते, ऐसा शास्त्र में है. समज में आया ? आत्मा की वस्तु अपने समज हो, समज हो तो माता-पिता को समजाये ना ? समजे बिना क्या समजाये ? यहाँ तो पवित्रता (की बात है).

भगवानआत्मा ज्ञानानंद स्वरूप है, शुद्ध चैतन्यजल से भरा है उसकी तुम अनुभव, दृष्टि करो, वही पवित्रता का कारण है, दूसरा कोई आत्मा को शरणा नहीं. समज में आया ? देओ ना कितना कडते हैं ! ज्ञान अपना स्वरूप प्राप्त होने के पश्चात् अचल रहता है.' देओ ! पुण्य-पाप भी नहीं, यहाँ तो ऐसा कडते हैं. शुभ-अशुभभाव भी चलायमान है, अस्थिर है, विकार है, पाप होता है, शुभ होता है, पुण्य होता है, पुण्य-पाप होता है, अचल नहीं है, वड तो चल है. वड शरणा नहीं, आत्मा को शरणा नहीं तो बाहर की चीज तो शरणा कहां से हो ? बहुत दिना है. समज में आया ?

'अचल रहवै' वड चल है, (वड) चीज चली जायेगी. तेरी चीज है-ज्ञानानंद स्वरूप, उसका अंतर ध्यान करके प्रगट करो, अचल रहेगा. वस्तु है कहां जायेगी ? वस्तु है वड कहां जायेगी ? ज्ञान में ज्ञान को मिलाकर अकार लुआ वड अचल रहा, वड ज्ञान आलोक में भी रहेगा, परलोक में भी साथ में आयेगा. सम्यग्ज्ञान किया हो तो. इसके अलावा कोई चीज आत्मा को काम आती नहीं. ओ...ओ...ओ...! शुभभाव भी काम करे, ऐसा नहीं लिया. शुभभाव आया, लक्ष्मी का भय किया तो पुण्य बंधा तो पुण्य अपने को काम आता है (ऐसा नहीं कडा). है उसमें ? देओ ! कुछ काम नहीं आता, क्या काम आयेगा ?

तेरा स्वरूप शुद्धि चिदानंद पडा है. अज्ञानानंद भगवान पूर्ण आनंद और ज्ञान से भरा प्रभु, उस ज्ञान का ज्ञान करो तो अचल रहेगा. अब ज्ञान कैसे करना चल बताते हैं. समज में आया ? ज्ञानस्वरूप अपना, ये पुस्तक, पन्ने का (ज्ञान) नहीं. अपने ज्ञान का ज्ञान अंदर में करना. मैं ज्ञान चैतन्यसूर्य हूँ, ऐसा अंतर्भुज

डोकर (ज्ञान करना). वह कैसे करना यह बताते हैं. देओ !

‘तास ज्ञानको...’ सम्यग्ज्ञान का कारण. अब सम्यग्ज्ञान होता कैसे है ? कि, जो सम्यग्ज्ञान अपना स्वरूप है और प्रगट डोकर अयल रहता है. यह अयल ज्ञान प्रगट कैसे होता है ? (स्व-पर विवेक) आत्मा और परवस्तुओं का भेदविज्ञान...’ देओ ! समज में आया ? भगवानआत्मा ज्ञान और आनंदस्वरूप है. शरीर, वाणी, मन पर हैं. पुण्य-पाप का राग विकार है. इन पर से अपना स्वरूप अंदर में त्मिन्न करना, भेदज्ञान करना वही सम्यग्ज्ञान प्रगट करने का कारण है. वही सम्यग्ज्ञान अपने स्वरूप से अयल रहेगा, दूसरी कोई (यीज) अयल रहेगी नहीं. भाई ! समज में आया ?

‘आत्मा और परवस्तुओं का भेदविज्ञान...’ उसमें मछासिद्धांत है. समज में आया ? सम्यग्ज्ञान, अपना अयल रूप है तो उसको प्रगट करो तो वह अयल रहेगा. दूसरी यीज अयल नहीं, पुण्य-पाप, शरीर आदि अयल नहीं. अक बात. अब इस सम्यग्ज्ञान का कारण कौन ? भेदज्ञान. भेदज्ञान का अर्थ क्या ? कि, सब प्रकारे से जुदाई करना. स्व-भगवानआत्मा पूर्ण शुद्ध चैतन्य की ओर दृष्टि करके, विकार और शरीर से भेद करना. भेदज्ञान.. भेदज्ञान... समज में आया ? आता है ना ? ‘भेदविज्ञानतः सिद्धा’ ‘अमृतचंद्राचार्य’ मछाराज कहते हैं. ‘कुंदकुंदाचार्य’ मछाराज के श्लोक की टीका बनाई है.

भेदविज्ञानतः सिद्धाः सिद्धा ये किल केचन।

अस्यैवाभावतो बद्धा बद्धा ये किल केचन॥१३१॥

अभी तक अनंतकाल में जो कोई मुक्ति को प्राप्त हुआ है, वे भेदविज्ञान से हुए हैं. समज में आया ? अर्थात् राग और शरीर, वाणी, मन की क्रिया भेरी नहीं, राग भेरा नहीं, उससे त्मिन्न अपने स्वरूप को भेदज्ञान करके अब तक अनंत (शुव) मुक्ति को प्राप्त की, वह (इस) उपाय से प्राप्त की है. आहा..हा..! ‘भेदविज्ञानतः सिद्धाः सिद्धा ये किल केचन’ जितने अनंत सिद्ध हुए, वे भेदविज्ञान से ही मुक्ति पाये हैं. ‘अस्यैवाभावतो बद्धा’ राग और विकल्प से त्मिन्न भगवानआत्मा (है), उसका अभाव (है), भेदज्ञान नहीं किया और भेदज्ञान का अभाव रहा अर्थात्

पुण्य-पाप, शरीर मेरा है ऐसी मान्यता रही वही बंध का कारण है. जगत में रज्जने का कारण वह एक ही है. आछा..छा...! समज में आया ?

भेदज्ञान संवर जिन्ह पायौ
सो येतन शिवरूप कछायौ.
भेदग्यान जिन्हके घट नांछी
ते जउ जव बंधें घट मांछी.

अक श्लोक में सब आ गया. 'समयसार नाटक' का श्लोक है. 'बनारसीदास' का (बनाया हुआ है). 'कुंदकुंदार्यायदेव' के कलश हैं उसमें से बनाये हैं. भेदज्ञान.. भेदज्ञान-राग, विकल्प, शरीर से भिन्न. दूसरा ज्ञान नहीं, शास्त्र ज्ञान नहीं.

भेदज्ञान ही ज्ञान है, बाकी बूरो अज्ञान,
धर्मदास क्षुल्लक कहे, डेमराज तुं मान.

अक 'धर्मदासज क्षुल्लक' हुआ है. द्विगंबर पर्याप्त वर्ष पहले (संवत्) १८४६-१८४८ की साल में (हुआ है). 'धर्मदासज क्षुल्लक' ब्रह्मचारी हुआ है. क्षुल्लक थे, अध्यात्मज्ञानी थे.

भेदज्ञान ही ज्ञान है, बाकी बूरो अज्ञान,
धर्मदास क्षुल्लक कहे, डेमराज तुं मान.

ऐसा आया है. देजो ! यही बात कहते हैं. तेरा भगवान् सिदानंद स्वरूप विकार, पुण्य-पाप का राग, कार्य से भिन्न है, ऐसा भेदज्ञान (डोना) वही ज्ञान है. 'बाकी बूरो अज्ञान.' संसार का ज्ञान और शास्त्र का ज्ञान आत्मा का कोई काम करते नहीं. आछा..छा...! समज में आया ?

भेदज्ञान संवर जिन्ह पायौ
सो येतन शिवरूप कछायौ.

'भेदज्ञान संवर जिन्ह पायौ' वह तो येतन शिवरूप हो गया. समज में आया ? आछा..छा...! वही कहते हैं, देजो ! अपना रूप. बाद में स्वरूप का भेदज्ञान हुआ वह क्रमशः राग की अस्थिरता टालकर स्वरूप में स्थिर होगा और मुक्ति पायेगा. परंतु पहले भेदज्ञान ही नहीं है, वह राग की अकताबुद्धि है, पुण्य की अकताबुद्धि

है, देह की क्रिया में कर सकता हूँ, ऐसी जिसकी मान्यता है, वह मूढ़ भेदविज्ञान के अभाव से 'ते जड जव बंधें घट मांड़ी.' समज में आया ? भेदज्ञान जिसने घट में पाया, वह येतनरूप शिव कड़ाया. वह येतन तो शिव-मुक्ति में (जाने को) तैयार (है). अरे..! शिव ही है, मुक्तस्वरूप ही है. आडा..डा...! कठिन बात है. कछो, समज में आया ?

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- फिर जाता है उसका अर्थ कि, निश्चय करता नहीं. निर्णय किया हो वह फिर ? अथवा रखावै. नाम पडा है. भाई ! (ऐसा कोई कहे) तो सपने में बोलेगा, हँ...! भाई कहां है ? इसमें कहीं भाई है ? किसे कडना ? शरीर को कडना ? नाम गिराते हैं, किसका नाम है ? ये तो मिट्टी-धूल है. समज में आया ? शरीर किसको कडना ? नाक को ? आंभ को ? किसे कडना ? सारे अवयव को शरीर नाम दिया है. ऐसे नाम दिया है. इलाना है, पानायंद नाम है, लक्ष्मीयंद नाम है. किसका नाम है ? आत्मा में तो है नहीं.

मुमुक्षु :- पक्का कर दिया है.

उत्तर :- पक्का उसने कर दिया है, सबने मिलकर नहीं किया है. सबने एकट्ठे छोकर नहीं करवाया है, उसने मान दिया है. सपने में भी बुलाये, जमु..! हं..! कहां है जमु ? सपने में नहीं है, वह तो यैतन्यरूप है. ऐसा दृढ संस्कार लगा दिया है. समज में आया ?

कडते हैं,

भेदज्ञान संवर जिन्ह पायौ

सो येतन सिवरूप कडायौ.

आडा..डा...! 'भेदज्ञान जिन्हके घट नांड़ी' याहे सो क्रियाकांड करता हो, पंच महाव्रत पालता हो, बाह्य की क्रिया (करता हो) लेकिन उससे भिन्न ऐसा भान नहीं है, वह तो जड है, ऐसा कडते हैं. 'ते जड जव बंधें घट मांड़ी.' वह येतन नहीं हुआ, ऐसा कडते हैं. सामने-सामने लेते हैं.

भेदज्ञान संवर जिन्ड पायौ
सो येतन सिवइप कडायौ.
भेदग्यान जिन्डके घट नांछी
ते जउ जव बंधें घट मांछी.

आछा..छा...! देओ ! 'बनारसीदास' ने बनाया है. मूल श्लोकमें से बनाया है, 'अमृतसंद्राचार्यदेव' का मूल श्लोक है. समज में आया ?

(यहां) कडते हैं, सम्यग्ज्ञान अपना स्वरूप है. निरंतर चैतन्यज्योति जल रछी है, झण्डण झण्डण ज्योति ! भगवानआत्मा पर नजर कर. पुण्य-पाप का विकल्प, शरीर, वाणी, मन से छटाकर चैतन्यज्योति नित्य ध्रुव है. ध्रुव.. ध्रुव (है) उसमें दृष्टि लगा दे. तुजे राग से, पर से भेदज्ञान छो वछी आत्मा का अचल रूप है. भेदज्ञान छी मुक्ति का उपाय है, दूसरा कोई मुक्ति का उपाय नहीं. आछा...! समज में आता है कि नहीं ?

'आत्मा और परवस्तुओं का भेदविज्ञान कछा है.' '(ब्रह्मणो)'. देओ ? भगवान ने उसकी प्रशंसा की है. सम्यग्ज्ञान में स्व-पर के भेदज्ञान की प्रशंसा की है. लाख शास्त्र पढे छों, लोगों का रंजन करता छो उसके साथ भेदज्ञान का संबंध है छी नहीं. अपना स्व और पर की अंदर में जुदाई करनी, अभ्यास करना.. अभ्यास करना. क्या अभ्यास करना ? वछ पडले कछा था. भिन्न तत्त्व का अभ्यास. भगवानआत्मा पडले जानना कि क्या चीज है ? क्या वस्तु है ? उसमें विकार कैसे होता है ? संयोग कैसा है ? संयोगी चीज क्या है ? संयोगी विकार क्या है ? और स्वभाव क्या है ? उसका पडले बोध करके अंतर में उससे भिन्न करना. भेदज्ञान-छैनी मारनी. समज में आया ? छैनी मारते हैं और छो टूकडे छो जाते हैं. वैसे भगवानआत्मा चैतन्य आनंदस्वरूप और पर, विकार और शरीर, (ऐसे) स्व-पर का भेद करके, विवेक नाम भेदविज्ञान कछा है. समज में आया ? आछा..छा...! थोडे में बहुत बात कछी है. भाई ! आछा..छा...!

भाई ! तुं प्रभु कोई चैतन्यवस्तु है या नहीं ? समज में आया ? पदार्थ है तो उसका कोई दल, प्रदेश, पिंड है कि नहीं ? पिंड है तो उसमें कोई भाव

હે કિ નહીં ? સમજ મેં આયા ? જૈસે યહ લકડી હૈ, દેખો ! યહ સુખડ હૈ, સુખડ. ચંદન, દેખો ! યહ ચંદન હૈ. વસ્તુ હૈ કિ નહીં ? ઉસકી ચૌડાઈ હૈ કિ નહીં ? ઉસમેં સત્ત્વ ભરા હૈ કિ નહીં ? સુગંધ, મુલાયમતા ભરી હૈ કિ નહીં ? ઉસે વસ્તુ કહતે હેં કિ નહીં ? યહ રૂપી વસ્તુ હૈ. આત્મા અરૂપી હૈ, પરંતુ વસ્તુ હૈ. અનંત અનંત જ્ઞાનાદિ અંદર ભરા હૈ, બેહદ શક્તિ (હૈ). ક્યોં લક્ષ્ય મેં નહીં આતા ? કિ, ઉસકી વર્તમાન દશા અનાદિ સે પરસન્મુખ હૈ. સમજ મેં આયા ? વસ્તુ મેં બેહદ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ પડા હૈ, પૂરા દલ પડા હૈ, પૂરા ચૈતન્યદલ, આનંદ કી મૂર્તિ પ્રભુ હૈ. સમજ મેં આયા ? હલવાઈ.. હલવાઈ કહતે હેં ના ? હલવાઈ. હલવાઈ વહ નહીં કરતે હેં ? લકડી કા બીબા કરકે ઉસમેં શક્કર ભર દેતે હેં. પૂતલી બનાતે હેં ના ? શક્કર કી પૂતલી નહીં બનાતે હેં ? લકડે કા બીબા હોતા હૈ ના ? તો શક્કર ... ભર જાતી હૈ. ઠંડા હો જાયે ફિર બીબા નીકાલ દેતે હેં. શક્કર કી પૂતલી રહ જાયે. ઐસે આત્મા ઇસ શરીર કે બીબા સે લક્ષ્ય છોડ દે, પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ કા મૈલ છોડ દે ઔર અંદર મેં શક્કર નામ અનંત આનંદ કી મૂર્તિ-પૂતલી હૈ. વહ બાત બૈઠ જાયે લેકિન અંદર યે ક્યા હૈ ? સમજ મેં આયા ? ઐસા અનંત આનંદ કી મૂર્તિ ચૈતન્યપિંડ હૈ.

જૈસે શક્કર મેં મૈલ હોતા હૈ ના ? મૈલ. દૂધ ડાલકર ધોતે હેં ના ? દૂધ ડાલકર નહીં ધોતે હેં ? સાફ કરતે હેં. ઉસે ક્યા કહતે હેં ? બૂરા કહતે હેં ના ? બૂરા કહતે હેં. હોતા તો અચ્છા હૈ, કહતે હેં બૂરા. શક્કર મેં દૂધ ડાલકર સાફ કરતે હેં ના ? ઉસે ક્યા કહતે હેં ? બૂરા કહતે હેં ? બૂરા હો ગયા ? હુઆ તો સાફ હૈ. ઐસે ભગવાનઆત્મા મેં ભેદજ્ઞાન ડાલકર, પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ જો હૈ ઉસકા ભેદ કરના. વહાં જૈસે બૂરા હોતા હૈ, વૈસે યહાં ભલા હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

કહતે હેં કિ, આત્મા મેં ભેદજ્ઞાન હી એક કારણ હૈ. સ્વ-પર કા ભેદજ્ઞાન વહી જ્ઞાન કા કારણ હૈ. જ્ઞાન કા હેતુ યહ લિયા, હાં ! અભ્યાસ કરના યા ધારણા કરના ઐસા નહીં લિયા. પહલે અભ્યાસ કરને કો કહા થા. કારણ યહ હૈ. આહા..હા...! પરંતુ ઇતની નિવૃત્તિ નહીં, સમય નહીં (હૈ). કહતે હેં, ભગવાન ! તુજે ઇતના સમય મિલા હૈ. આહા..હા...! ચૈતન્યસૂર્ય ભગવાન અનંત જ્ઞાન, આનંદ સે ભરા હુઆ પદાર્થ હૈ, વસ્તુ હૈ. અરૂપી લેકિન વસ્તુ હૈ. વસ્તુ મેં બસે હુએ અનંત ગુણ હેં. ઐસે

ભગવાનઆત્મા કો વિકાર સે, શરીર સે અંતર મેં ભેદ કરકે વિવેક કરના, ભેદજ્ઞાન કરના વહી સમ્યગ્જ્ઞાન કા ઉપાય હૈ ઓર વહી સમ્યગ્જ્ઞાન આત્મા કા મુક્તિ કા ઉપાય હૈ. સમજ મેં આયા ? બાદ મેં કહતે હૈં, ભેદજ્ઞાન કરને કે બાદ ક્યા કરના ? બાદ મેં તો વ્રતાદિ પાલને યા નહીં ? એ..ઇ...! ભગવાન ! વહ વિકલ્પ આતે હૈં ઉસસે ભી બાદ મેં ભેદજ્ઞાન કરના. બાદ મેં ભી જો વ્રત કા વિકલ્પ આતા હૈ વહ ભી રાગ હૈ. ઉસસે ભી ભેદ કરકે એકાકાર કરના વહી કરના (હૈ). કબ તક કરના ? કિ, જબ તક આત્મા કા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન હો તબ તક. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ઇસી જ્ઞાન કો સમ્યગ્જ્ઞાન કા કારણ 'આત્મા ઓર પરવસ્તુઓં કા ભેદવિજ્ઞાન કહા હૈ.'

‘ઇસલિયે હે ભવ્ય જીવો !’ દેખો ! સંબોધન કરતે હૈં, હાં ! ભવ્ય જીવો. અભવિ કો નહીં કહતે હૈં. ‘હે ભવ્ય જીવો ! કરોડોં ઉપાય કરકે...’ કરોડોં ઉપાય કરકે. દુનિયા કો છોડ, કરોડ ઉપાય કર, લાખ-કરોડ-અબજ કર. ‘ઉસ ભેદવિજ્ઞાન કો હૃદય મેં ધારણ કરો.’ કરોડોં ઉપાય કરકે ભી વિકાર ઓર શરીર સે ભિન્ન આત્મા કા ભેદજ્ઞાન કરો. ચાહે તો પરિષદ સહન કરના પડે, દુનિયા કી નિંદા સહન કરની પડે, દુનિયા ગિનને મેં આયે નહીં, શરીર મેં રોગ હો, લાખ પ્રતિકૂલતા હો.. આહા..હા...! કરોડ ઉપાય કરકે ભી (ભેદજ્ઞાન કર). દેખો ! કિતના જોર દેતે હૈં ! ભગવાનઆત્મા કો વિકાર સે, પર સે ભેદ કરના વહી તેરા હિત હૈ. યહ ક્રિયા તો ઉસે ખ્યાલ મેં આતી નહીં. બાહર કી કોઈ ક્રિયા કરે તો (લગે કિ), યે કુછ કરતા હૈ, હાં ! લેકિન યહ કરના તો મૂલ ચીજ હૈ. વહ ખ્યાલ મેં આતા નહીં, ઉસકી કીમત આતી નહીં. વહી કહતે હૈં.

મુમુક્ષુ :- ઉપાય તો એક જ છે ને ?

ઉત્તર :- કરોડોં ઉપાય કરકે ભી યહ ભેદજ્ઞાન કરના, એસા કહતે હૈં. દૂસરા કોઈ ઉપાય હૈ નહીં. ઉપાય યહ એક હી હૈ. તુમ કરોડ ઉપાય બનાકર ભેદજ્ઞાન કરો, એસા કહતે હૈં. કરોડ ઉપાય યાની ? ચાહે સો પ્રતિકૂલતા હો, ચાહે સો અનુકૂલતા હો, દુનિયા માને-ન માને, શરીર મેં રોગ હો, વાણી ન હો, નિર્ધનતા હો. બાંઝપના હો, કુંવારાપન હો.. સમજ મેં આયા ? સબ છોડ દે. એક આત્મા કા હી ભેદજ્ઞાન

कर और वही तेरा कर्तव्य है. समज में आया ? ऐसा कहते हैं. वे तो कहते हैं कि, करोड उपाय करके भी भेदज्ञान ही करना. याहे दूसरा लाभ प्रयत्न कर, करोड प्रयत्न कर उससे नहीं मिलेगा. समज में आया ?

‘कोटि उपाय बनाय भव्य, ताको उर आनौ.’ उसे हृदय में धारण करो, इसके अलावा आत्मा का काम और नहीं है भेदज्ञान में ही सम्यग्दर्शन आया और भेदज्ञान हुआ तो क्रमशः स्वरूप में स्थिरता होगी, भेदज्ञान से ही होती है. राग आया उसमें भी भेदज्ञान किया, स्थिर होना हुआ. स्थिरता भी भेदज्ञान है, राग से भेद करना. समज में आया ?

भावार्थ :- ‘धन-सम्पत्ति, परिवार, नौकर-याकर, छाथी, घोडा...’ बाज का अर्थ घोडा किया है. बाज का अर्थ हिन्दी में घोडा (शब्द) होता है ? ‘राज्यादि कोई भी पदार्थ आत्मा को सहायक नहीं होते; किन्तु सम्यग्ज्ञान आत्मा का स्वरूप है;...’ भगवान् चैतन्यमूर्ति ज्ञानकला. ‘ज्ञानकला जिसके घट जागी, ते जगमांछी सडज वैरागी, ज्ञानी भगन विषयसुभ मांछी, यड विपरीत संभवे नाछी, ज्ञानकला जिसके रे घट जागी...’ गृहस्थाश्रम में भी पुण्य-पाप के भाव से त्मिन्न मेरा आत्मा है, ऐसी ज्ञानकला जागी. ‘ज्ञानकला जिसके घट जागी. ते जगमांछी सडज वैरागी.’ मैं पर से त्मिन्न हूँ, मेरा पर के साथ कोई संबंध नहीं. भले गृहस्थाश्रम में हो तो भी अंदर में पर से निर्लेप रहते हैं. समज में आया ?

‘ज्ञानी भगन विषयसुभ मांछी, यड विपरीत संभवे नाछी.’ अंतर में सम्यक् ज्ञान प्रगट हुआ वड विषयसुभ में लीन होते हैं ऐसा कभी बनता नहीं. विषयसुभ तो उडर है. भगवान् आत्मा का आनंद है, ऐसा जिसे अंतर में सम्यग्ज्ञान हुआ वड विषय में प्रेम रखकर भोग में उसे सुभबुद्धि होती नहीं. समज में आया ? यकवर्ती, ‘भरत’ यकवर्ती घर में वैरागी. आता है कि नहीं कलश ? सज्जाय में आता है. ‘भरतज्ज घर में वैरागी’ ८६ उजार पद्मज्ञि जैसी स्त्री. उसका शरीर भी मडासुंदर, एन्द्र जिनके मित्र हैं. क्या है ? कोई चीज उमारी नहीं. समज में आया ? उमारी चीज तो आत्मा आनंद, ज्ञान है ऐसा भेदज्ञान ‘भरत’ यकवर्ती को ८६ उजार स्त्री के वृंद में होने पर भी अपना आनंद पर से त्मिन्न करते

हैं. समज में आया ? और अपने आनंद का स्वाद लेते हैं, उसका नाम भेदज्ञान है, उसका नाम ज्ञान की कला है. आडा..डा...!

‘किन्तु सम्यग्ज्ञान आत्मा का स्वरूप है; वह अकेल प्राप्त होनेके पश्चात् अक्षय हो जाता है...’ ज्ञान हुआ वह कहां नाश होता है ? चंद्र की दूज उगी, वह दूज पूनम होगी. चंद्र की दूज होती है ना ? वह पूनम होगी ही. अकेल बोधबीज राग से भिन्न सम्यग्ज्ञान किया (तो) कर्मशः केवलज्ञान होगा. समज में आया ? लेकिन इस सम्यग्ज्ञान, सम्यग्दर्शन की कीमत नहीं. ये करो, ये करो, ये करो, व्रत करो, दमन करो... ये करो. राग भंड हो, मिथ्यात्व सहित पुण्य बंध जायेगा. जन्म-मरण का नाश इस सम्यग्ज्ञान, दर्शन बिना तीनकाल तीनलोक में कभी किसी को होता नहीं. समज में आया ?

‘कभी नष्ट नहीं होता,...’ कौन ? अपना ज्ञान चैतन्य में अंदर अकाकार हुआ (वह) नाश नहीं होता. ‘अथल अकल्प रहता है. आत्मा और परवस्तुओं का भेदज्ञान ही इस सम्यग्ज्ञान का कारण है; इसलिये प्रत्येक आत्मार्थी भव्य श्रव...’ प्रत्येक आत्मार्थी-स्त्री हो, पुरुष हो, राजा हो, गृहस्थ हो, रंक हो, मिषारी (हो), वह तो बाहर की संयोग-स्थिति है, उसके आत्मा के साथ संबंध नहीं. ‘प्रत्येक आत्मार्थी भव्य श्रव को करोड़ों उपाय करके...’ अनंत उपाय करके यही करना है, ऐसा कहते हैं. समज में आया ? आडा..डा...!

‘उस भेदविज्ञान के द्वारा सम्यग्दर्शन प्राप्त करना चाहिये.’ देजो ! भेदविज्ञान से ही सम्यग्दर्शन होता है. सम्यग्ज्ञान का कारण स्व-पर का भेद और भेदविज्ञान से ही सम्यग्दर्शन-आत्मा का अनुभव होता है. उससे आत्मा की मुक्ति होती है. समज में आया ? बाद में देंगे. सम्यग्दर्शन-ज्ञान की बात करने के बाद, आत्मज्ञान-दर्शन हुआ बाद में प्रतादि का विकल्प आता है. श्रावक को बारह प्रतादि, मुनि को अज्ञाईस मूलगुण (का विकल्प आता है), लेकिन वे जानते हैं कि, यह पुण्यास्रव है. मेरा भेदज्ञान जितना स्थिर है उतना मुझे लाभ है. वह बाद में पांचवी, छठी ढाल में कहेंगे. समज में आया ? सातवां श्लोक कडा.

સમ્યગ્જ્ઞાનનો મહિમા અને વિષયોની ઇચ્છા રોકવાનો ઉપાય

જે પૂરવ શિવ ગયે, જાહિં, અરુ આગે જૈહૈં;
 સો સબ મહિમા જ્ઞાનતની, મુનિનાથ કહૈં હૈં.
 વિષય-ચાહ દવ-દાહ, જગત-જન અરનિ દઝાવૈ;
 તાસ ઉપાય ન આન, જ્ઞાનઘનઘાન બુઝાવૈ. ૮.

અન્વયાર્થ :- (પૂરવ) પૂર્વે (જે) જે જીવો (શિવ) મોક્ષમાં (ગયે) ગયા છે [વર્તમાનમાં] (જાહિં) જાય છે (અરુ) અને (આગે) ભવિષ્યમાં (જૈહૈં) જાશે (સો) એ (સબ) બધો (જ્ઞાનતની) સમ્યગ્જ્ઞાનનો (મહિમા) પ્રભાવ છે-એમ (મુનિનાથ) જિનેન્દ્રદેવે (કહૈં હૈં) કહ્યું છે. (વિષય-ચાહ) પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોની ઇચ્છારૂપી (દવ-દાહ) ભયંકર દાવાનળ (જગત-જન) સંસારી જીવોરૂપી (અરનિ) અરણ્ય-જૂના પુરાણા જંગલને (દઝાવૈ) બાળી રહ્યો છે, (તાસ) તેની શાંતિનો (ઉપાય) ઉપાય (આન) બીજો (ન) નથી; [માત્ર] (જ્ઞાનઘનઘાન) જ્ઞાનરૂપી વરસાદનો સમૂહ (બુઝાવૈ) શાંત કરે છે.

ભાવાર્થ :- ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય-એ ત્રણે કાળમાં જે જીવો મોક્ષ પામ્યા છે, પામશે અને (વર્તમાનમાં વિદેહક્ષેત્રે) પામે છે તે આ સમ્યગ્જ્ઞાનનો જ પ્રભાવ છે, એમ પૂર્વાચાર્યોએ બતાવ્યું છે. જેવી રીતે દાવાનલ (વનમાં લાગેલી આગ) ત્યાંની બધી વસ્તુઓને ભસ્મ કરી નાંખે છે તેવી રીતે પાંચ ઇન્દ્રિયો સંબંધી વિષયોની ઇચ્છા સંસારી જીવોને બાળે છે-દુઃખ આપે છે, અને જેવી રીતે ધોધમાર વરસાદ તે દાવાનળને બુઝાવી નાખે છે તેવી રીતે આ સમ્યગ્જ્ઞાન-તે વિષયોની ઇચ્છાને શાંત કરે છે-નષ્ટ કરે છે.

‘સમ્યગ્જ્ઞાન કી મહિમા ઔર વિષયેચ્છા રોકને કા ઉપાય.’

જે પૂરવ શિવ ગયે, જાહિં, અરુ આગે જૈહૈં;
 સો સબ મહિમા જ્ઞાનતની, મુનિનાથ કહૈં હૈં.

विषय-याह दव-दाह, जगत-जन अरनि दआवै;

तास उपाय न आन, ज्ञान-घनघान बुआवै. ८.

मुनिनाथ. मुनि के नाथ केवलि परमात्मा औसा कहते हैं. सम्यग्ज्ञान-दर्शन का कितना वजन दिया है ! मूल यीज वड है. 'मूलं नास्ति कुतो शाभा' मूल जहां सम्यग्दर्शन-ज्ञान नहीं है वहां यारित्र, व्रत, तप होता नहीं. सय्या होता नहीं, जूहा डो उसमें आत्मा का कोई लाभ है नहीं, ँसलिये कहते हैं. देभो ! अंदर सब दष्टांत दिये हैं. चित्र किये हैं ना ? पडले चित्र में मुनि ध्यान में बैठे हैं. देभो अंदर में. ज्ञान उपर लगनी लगी है. चिदानंद.. चिदानंद.. चिदानंद.. चिदानंद.. चिदानंद.. विकल्प नहीं, डां ! औसे चिदानंद में लौ लगी है, वे शिव गये. चिदानंद में लौ लगी है वे वर्तमान ... हैं. चिदानंद में लौ लायेगा वड भविष्य में जायेगा. तीनों बात ली है ना ? अर्थात् तीनकाल में पंथ अेक है, औसा कहते हैं. यौथे काल का पंथ दूसरा है, पांचवें काल का दूसरा है और भगवान मडाविदेह में बिराजते हैं, मडाविदेह में दूसरा कोई धर्म का मार्ग है, औसा है नहीं. अेक की मार्ग तीनकाल में है. 'अेक डोय तीनकाल में परमार्थ का पंथ.' भरत में ली वडी, औरावत में ली वड, मडाविदेह में ली वडी, यौथे काल में ली वडी और पांचवें काल में ली वडी. वड कहते हैं. समज में आया ?

'पूर्वकाल में जो जव भोक्ष में गये हैं,...' भोक्ष का अर्थ अपना ज्ञानानंद स्वरूप राग से, पुण्य से भिन्न किया था, वड पूर्ण राग से, अस्थिरता से उटकर स्थिर डो गया, पूर्ण दशा प्रगट डो गई, उसका नाम भोक्ष. आत्मा की पूर्ण शुद्धता जो शक्तिरूप में पडी है, वड वर्तमान दशा में पर से भिन्न करते-करते पूर्ण निर्भवानंद दशा प्रगट डो जाये उसका नाम भोक्ष (है).

भोक्ष कव्यो निज शुद्धता, ते पामे ते पंथ,

समजाव्यो संक्षेप मां, सकल मार्ग निर्ग्रथ.

'श्रीमद् राजचंद्र' कहते हैं. 'आत्मसिद्धि' है ना 'आत्मसिद्धि' ? 'आत्मसिद्धि' देभी है ? लैया ! अेक 'श्रीमद् राजचंद्र' डुअे हैं, यहां 'ववाशिया' में डुअे हैं. उउ वर्ष की उअ्र में देह छूट गया. सात वर्ष की उअ्र में जातिस्मरण था. बाद में आत्मज्ञान

प्राप्त किया और बहुत छोटी उम्र में—३३ वर्ष में देह छूट गया. उन्होंने ने उसमें कड़ा है. समझ में आया ? तीनकाल में जो कोई मार्ग है, 'एक डोय त्रिशाकाणमां, परमार्थनो पंथ' परमार्थ का पंथ एक है. 'एक डोय त्रिशाकाणमां परमार्थनो पंथ.' समझाणुं कांई ? है कि नहीं ? भैया ! 'आत्मसिद्धि'.

भगवान ज्ञानानंद प्रभु, उसमें पुण्य-पाप का विकल्प डो परंतु उससे उटकर अंतर में सिद्धानंद की ज्योत की अेकाग्रता करना, वही करते-करते मुक्ति को पाया है. अनंतकाल में अनंत ने मुक्ति पायी तो इस कारण से पायी है. देओ ! भेदविज्ञान आया. 'भेदविज्ञानतः सिद्धाः सिद्धा ये किल केचन' समझ में आया ? 'जो श्रव भोक्ष में गये हैं, वर्तमान में जा रहे हैं...' समझ में आया ? अली मडाविदेह क्षेत्र है ना ? वहां भोक्ष है, यहां केवल-भोक्ष नहीं है. सम्यग्ज्ञान, दर्शन, यारित्र अंतर से भिन्न ऐसा होता है. भोक्ष वर्तमान में यहां भरतक्षेत्र में नहीं है, मडाविदेह में है. भगवान 'सीमंधर' प्रभु जहां बिराजते हैं, वहां से आत्मा के ज्ञान में लीन होकर एतना उग्र पुरुषार्थ करते हैं, तो कडते हैं कि, पर से भिन्न होकर ही वहां भोक्ष जाते हैं. अली मडाविदेहमें से जाते हैं तो ऐसे ही जाते हैं, भूतकाल में भरतक्षेत्र आदि में से गये तो पर से भिन्न करके गये.

'और भविष्य में जायेंगे...' अनंत अनंत काल में भविष्य में जितने भोक्ष में जायेंगे... समझ में आया ? 'यह सब सम्यग्ज्ञान की मडिमा है...' आडाडा...! 'यह सब सम्यग्ज्ञान की मडिमा है...' आडा...डा...! एतनी मडिमा ! यैतन्यमूर्ति ज्ञान का सूर्य है, उसे परसे भिन्न करना, राग का कर्ता नहीं. राग का पुण्य परिणाम आता है उसका आत्मा कर्ता नहीं. देह की क्रिया का आत्मा कर्ता नहीं. ऐसा अपना ज्ञान डो तो उसका नाम सम्यग्ज्ञान कडते हैं. ऐसे सम्यग्ज्ञान की मडिमा (है). 'ऐसा (मुनिनाथ) जिनेन्द्रदेव ने कडा है.' वीतराग परमेश्वर त्रिलोकनाथ परमात्मा उन्होंने ने ऐसा कडा है. 'दौलतरामञ्ज' कडते हैं, डम डमारी कल्पना से नहीं कडते हैं. वीतरागदेव अनंत तीर्थकर डुअे, वर्तमान में बिराजते हैं, भविष्य में डोंगे वे अपने ज्ञान की, स्वरूप की दृष्टि और स्वरूप की रमणता से मुक्त डोंगे. ऐसा मुनिनाथ, तीर्थकरदेव, मुनि के नाथ, जिनेन्द्रदेव ऐसा कडते हैं. दूसरा दूसरी रीत से कडे तो

भगवान की आज्ञा के अनुसार नहीं है। दूसरा कोई कहे कि, पुण्य करते-करते मुक्ति होगी, शुभभाव करते-करते मुक्ति होगी, सम्यग्दर्शन होगा, वह वीतराग की आज्ञा का वचन है नहीं, वीतराग का मार्ग नहीं है। वीतराग के मार्ग में मुनिनाथ ऐसा कहते हैं। दूसरा (मार्ग) है नहीं। देजो !

अभी तो शरीर की क्रिया से मुक्ति कहते हैं। आहा..हा..! सचेत शरीर, सचेत शरीर से क्रिया... अरे...! भगवान ! यह तो जड है। उसकी क्रिया से अपने को कल्याण होता है, ऐसा (कोई) कहते हैं। आहा..हा..! लोगों को समझ नहीं (है)। यहां तो कहते हैं, जिनेन्द्रदेव देह की क्रिया से तो नहीं परंतु पुण्य के परिणाम से भी मुक्ति होती है, ऐसा नहीं कहते हैं। सम्यग्ज्ञान अंदर में अकारण होकर मुक्ति होती है। तीनकाल तीनलोक में ऐसा जिनेन्द्रदेव कहते हैं। ऐसा भव्यशिव को यथार्थ समझना चाहिये। (विशेष कहेंगे...)

(श्रोता :- प्रमाणा वचन गुरुदेव !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા વદ ૧૨, ગુરુવાર
તા. ૧૭-૨-૧૯૬૬, ગાથા-૮ પ્રવચન નંબર-૨૮

યહ 'દૌલતરામજી' કૃત 'છહ ઢાલા' હૈ, ઉસમેં ચૌથી ઢાલ ચલતી હૈ. ચૌથી ઢાલ કી આઠવીં ગાથા હૈ, આઠવીં. દેખો ! ક્યા કહતે હૈં ? 'સમ્યગ્જ્ઞાન કી મહિમા ઓર વિષયેચ્છા રોકને કા ઉપાય.' થોડા ચલા હૈ, ફિર સે લેતે હૈં.

જે પૂરવ શિવ ગયે, જાહિં, અરુ આગે જૈહૈં;
સો સબ મહિમા જ્ઞાનતની, મુનિનાથ કહૈં હૈં.
વિષય-ચાહ દવ-દાહ, જગત-જન અરનિ દઝાવૈ;
તાસ ઉપાય ન આન, જ્ઞાનઘનઘાન બુઝાવૈ. ૮.

દેખો ! સાદી સરલ ભાષા મેં 'છહ ઢાલા' મેં યહાં ચૌથી ઢાલ મેં આઠવીં ગાથા (મેં) ક્યા કહતે હૈં ? 'જે પૂરવ શિવ ગયે,...' જો આજ સે પહલે મુક્તિ કો અનંત આત્મા પ્રાપ્ત હુએ હૈં... સમજ મેં આયા ? અનંત કાલ મેં છ માસ ઓર આઠ સમય મેં ૬૦૮ (જીવ) મુક્તિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં. અનંતકાલ મેં અનંત કાલ બીતા, ઉસમેં છહ માસ ઓર આઠ સમય મેં ૬૦૮ મુક્તિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં. અભી તક જિતને મુક્તિ કો-શિવપદ કો પ્રાપ્ત હુએ વહ સબ જ્ઞાન કી મહિમા હૈ. કહા ના ?

'સો સબ મહિમા જ્ઞાનતની,...' હૈ ઉસમેં ? ઉસકા અર્થ કરતે હૈં. શબ્દાર્થ હૈ ના ? 'પૂર્વકાલ મેં જો જીવ મોક્ષ મેં ગયે હૈં, વર્તમાન મેં જા રહે હૈં...' વર્તમાન મેં મહાવિદેહ ક્ષેત્ર સે 'સીમંધર' પરમાત્મા તીર્થકર બિરાજમાન હૈં ઓર લાખોં કેવલજ્ઞાની ભી વર્તમાન મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં મોજૂદ હૈં. ઉસમેં ... વર્તમાન મેં ભી છ માસ ઓર આઠ સમય મેં ૬૦૮ વર્તમાન મેં મુક્તિ કો પ્રાપ્ત હૈં. મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં. યહાં ભરત, ઐરાવત મેં અભી કેવલજ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ કા ઇતના પુરુષાર્થ નહીં હૈ. મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં વર્તમાન મેં જો મુક્તિ પ્રાપ્ત કરતે હૈં વહ ભી જ્ઞાનતની મહિમા હૈ.

‘और (आगे) लविष्य में जायेंगे...’ लविष्य में अनंत अनंत काल ७ मास आठ समय में ६०८ मुक्ति को जो प्राप्त होंगे... क्या कलते हैं ? देजो ! ‘यह सब सम्यग्ज्ञान की मछिमा है...’ है उसमें ? लैया ! सम्यग्ज्ञान क्या ? वड बात पडले उपर में आ गई. स्व-पर का विवेक करना. उपर में सातवें में आ गया, सातवां श्लोक है ना ? उसमें आ गया है, देजो !

तास ज्ञानकी कारन, स्व-पर विवेक बजानौ;
कोटि उपाय बनाय लव्य, ताको उर आनौ.

सातवे श्लोक में पडले आ गया. क्या कलते हैं ? सम्यग्ज्ञान से अनंत जिव मुक्ति को पाये, वर्तमान पाते हैं, अनंत पायेंगे. सम्यग्ज्ञान का अर्थ क्या ? कि, अपना आत्मा ज्ञानानंद शुद्ध चैतन्य स्वरूप है और देह, वाङ्मी, जड अज्जव हैं और अपनी पर्याय नाम अवस्था में शुभ और अशुभ जो राग होता है वड विकार है. इस विकार से मेरी चीज भिन्न है और कर्म और शरीर अज्जव से मेरी चीज भिन्न है. जैसे स्वस्वभाव और पुण्य-पाप का विभाव और जड की सामर्थ्य की पृथक्ता, उसका अंतर में लेदज्ञान करना. समज में आया ? यह तो सादी भाषा में बात करते हैं, देजो ! छिन्दी, सादी छिन्दी है.

स्व-पर का विवेक करना. मैं आत्मा ज्ञानानंद शुद्ध हूं, मेरे स्वरूप में तो अनंत ज्ञान, शांति आदि का सामर्थ्य पडा है और मेरे स्वभाव के पूर्ण सामर्थ्य के आगे पुण्य-पाप के भाव होते हैं वे विभाव, विकार, विपरीत भाव हैं. समज में आया ? और शरीर, कर्म और अज्जव पदार्थ हैं वे मेरे से पृथक् हैं. जड की पृथक्ता, विभाव की विपरीतता और स्वभाव की सामर्थ्यता. तीन बोल कडे. क्या कडा ? अपने पडले बडुत बार बात आ गई है.

यह लेदज्ञान की बात करते हैं. ‘दौलतरामज्ज’ जगत को सर्वज्ञ परमात्मा ने जो कडा, उसका थोडा सार ले लेकर, गागर में सागर जैसे लर देते हैं, जैसे लर दिया है. कलते हैं कि, अरे..! लैया ! अनंतकाल में जितने आत्मा मुक्ति को प्राप्त हुअे, वर्तमान में प्राप्त करते हैं और प्राप्त करेंगे वे सब लेदज्ञान से (प्राप्त करेंगे). लेदज्ञान का अर्थ क्या ? अपना आत्मा अनंत अनंत स्वभाव के सामर्थ्यरूप आत्मा

है. मैं तो अनंत ज्ञान, अनंत दर्शन, अनंत आनंद और अनंत शांति, वीर्य और सा मेरा स्वरूप है. शुभ और अशुभ, पुण्य-पाप (के) जो भाव होते हैं, वे विभाव हैं. समज में आया ? वे विकार हैं. आत्मा का स्वभाव भेद आनंद के आगे वड विभाव स्वभाव से विपरीत है. समज में आया ? वड कडा ना ?

‘सो सभ मडिमा ज्ञान-तनी, मुनिनाथ कहे हैं.’ मुनिनाथ-तीर्थकर देव जिनेन्द्र परमेश्वर, अनंत वीतराग सर्वज्ञ परमेश्वर दुअे, वर्तमान में भगवान जिनेन्द्र बिराजमान हैं, भविष्य में अनंत तीर्थकर होंगे. संवर किसको कडते हैं ? कि, पुण्य-पाप का जो राग उत्पन्न होता है, उससे अपना स्वभाव भिन्न करके स्वभाव में अेकाग्रता का डोना उसका नाम भगवान संवर कडते हैं. आडा..डा..! ‘सो सभ मडिमा ज्ञान-तनी,...’ उसका अर्थ क्या ? सातवीं (गाथा में) दिया, स्व-पर विवेक. समज में आया ? मैं आत्मा.. यड समजे बिना उसे कभी मुक्ति डोती नहीं. यड समजे बिना सम्यग्दर्शन डोता नहीं. यडां सम्यग्ज्ञान कडा है, लेकिन आगे-पीछे डोनों लेने. सम्यग्ज्ञान कडते हैं (लेकिन) सम्यग्दर्शन पडले साथ में है, सम्यग्ज्ञान कडते हैं तब साथ में राग से पृथक् स्थिरता भी है. नीचे कडा है ना ? डेओ ना ! सम्यग्दर्शन-सम्यग्ज्ञान-सम्यक्चारित्र तीनों डिजे हैं. नीचे.. क्या कडते हैं ? चित्र... चित्र !

कडते हैं कि, लैया ! यद्वि तुजे मुक्ति प्राप्त करनी है अथवा धर्म करना है अथवा तुजे संवर और निर्जरा प्राप्त करनी है तो पडले यड करना. वड कल आया था, कडा था. 'भेदज्ञान संवर जिन्ड पायौ, भेदज्ञान संवर जिन्ड पायौ...' 'अनारसीदास' 'समयसार नाटक' में कडते हैं.

(अढाई द्विप के बाडर) असंख्य पशु हैं. मनुष्य क्षेत्र अढाई द्विप में है, उससे बाडर के क्षेत्र में असंख्य समुद्र, द्विप हैं. आभिर के स्वयंभूरमण समुद्र में ली असंख्य पशु सम्यग्ज्ञानी हैं. अली (हैं). एस सम्यग्ज्ञान का अर्थ क्या ? 'भेदज्ञान संवर जिन्ड पायौ, सो येतन सिवरूप कडायौ.' राग, विकल्प पुण्य-पाप का विकल्प उठता है, वड विभाव (है). शरीर, कर्म आदि अखव जड (हैं). उसकी क्रिया जड, उसकी पर्याय जड (है). और मेरा स्वभाव शुद्ध अनंत ज्ञानादि का सामर्थ्य (स्वरूप है), मैं चैतन्यमूर्ति (हूँ). जैसे स्वभाव की अनंत सामर्थ्य का लान, पुण्य-पाप का, विभाव का स्वभाव से विपरीतपना है जैसा अंतर बोध (डोना) और देखादि जड की क्रिया स्वतंत्र है, जैसे जड की अपने स्वभाव से विभाव की पृथक्ता (डोनी). समज में आया ?

ये तो सात तत्त्व के अंदर है. 'तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनं'. अखव और खव दोनों भिन्न हैं और पुण्य-पाप का आस्रव और आत्मा का संवर-स्वभाव सन्मुख डोना वड भिन्न है. जैसा अंदर में सम्यग्ज्ञान क्रिया वडी सम्यग्ज्ञानी ने संवर को पाया और वे डी मुक्ति को पाते हैं, दूसरे कोई प्राणी मुक्ति को पाते नहीं. यड तो सादी भाषा है. गडन तो है ना.

भेदज्ञान संवर जिन्ड पायौ
सो येतन सिवरूप कडायौ.
भेदग्यान जिन्डके घट नांड़ी
ते जड खव बंधें घट मांड़ी.

जिसके घट में आत्मा ज्ञानानंद चैतन्य स्वरूप आनंद की मूर्ति में हूँ और विकार परभाव डोता है वड बंध का कारण है और जड आदि परवस्तु है, जैसा जिसके अंतर में भेदज्ञानरूपी सम्यग्ज्ञान नहीं (है तो) कडते हैं कि, वड जड खव (है).

वह तो जड जव है. आडा..डा...! समज में आया ?

मुमुक्षु :- जड जव यानी ?

उत्तर :- जड जव का अर्थ भान बिना का जव.

पहले जैसे कडा कि, 'भेदज्ञान संवर जिन्ड पायौ, सो येतन सिवरुप कडायौ.' दूसरे में ऐसा कडा, 'भेदग्यान जिन्डके घट नांछी, ते जड जव बंधें घट मांछी.' समज में आया ? अक .. और अक जड. आत्मा राग और पुण्य-पाप का भाव होता है, डो, परंतु उससे मेरी यीज अंदर में भिन्न आनंदकंद शायक चैतन्यमूर्ति हूँ. ऐसा भेदज्ञान अंतर में न किया तो कडते हैं कि, जड है. राग को और जड को अपना मानना वही जड है. वह जग में रजडता है. आडा..डा...! ये तो साधारण सादी भाषा में कडते हैं तो लोग कडते हैं, ये नहीं, ये नहीं, ऐसा नहीं, ऐसा नहीं. क्या ऐसा नहीं ? तुजे क्या करना है ? समज में आया ?

अनंत काल से परिभ्रमण करता है. बाद में नववीं (गाथा में) कडेंगे, 'पुण्य-पाप-इलमाछि, डरभ बिलभौ मत भाई;' पुण्य और पाप ये दो तो विकार हैं. विकार के बंधन में जड का बंधन होता है, उसके इल में यह धूल आदि बाडर में संयोग मिलते हैं. समज में आया ? कडते हैं, जितने प्राणी अभी तक मुक्ति को प्राप्त हुअे और पायेंगे सब सम्यग्ज्ञान की मडिमा (है, ऐसा) सर्वज्ञ परमात्मा कडते हैं. त्रिलोकनाथ वीतराग परमेश्वर आदि गणधरो, मुनिनाथ ऐसा कडते हैं कि, ये मुक्ति पाने का उपाय सब सम्यग्ज्ञान की मडिमा है. इस सम्यग्ज्ञान का अर्थ-स्व-पर का भेद. स्व-पर का भेद का अर्थ-पुण्य-पाप का विभाव और त्रिकाल स्वभाव दोनों को अंदर भिन्न करना. आडा..डा...! वह पहले आ गया है. प्रत्येक आत्मार्थी भव्य जव को, सातवीं (गाथा में) आ गया ना ? हेभो ! क्या कडा ? 'तास ज्ञानको कारन, स्व-पर विवेक बभानौ;' सातवीं गाथा में आ गया. 'कोटि उपाय बनाय भव्य, ताको उर आनौ.' है उसमें ? लैया ! सातवे श्लोक में है. आडा..डा...! दुनिया को दरकार नहीं. प्रवृत्ति की आड में निवृत्ति नहीं है. क्या यीज है ? मेरी अंतर यीज क्या है ? और यह विकार क्या होता है ? शरीर आदि जड की पर्याय जड से क्या होती है ? (उसके) भेद का कोई पता नहीं. सब अक

मानकर अनादि अज्ञानी मिथ्यादृष्टि पर को ओक मानकर यार गति में रण्डता है.

भगवान त्रिलोकनाथ परमेश्वर सर्वज्ञदेव का इरमान समवसरण में मुनिनाथ औसा कडते हैं. 'दौलतरामञ्ज' भी अपना नहीं कडते हैं. मुनिनाथ औसा कडते है. तीर्थकरदेव सर्वज्ञ परमेश्वर सौ ँन्द्र से पूजनीक समवसरण में भगवान इरमाते थे कि, सम्यग्ज्ञान समान कोई (मडिमावंत) है नहीं. समज में आया ? यडां तो औसा मानता है कि, देड की क्रिया में कर सकता हूं. वड तो जड है. जड की पर्याय तो जड से डोती है. जड की पर्याय है. पर्याय समजे ? जड में तीन डोल हैं- द्रव्य, गुण और पर्याय. जड पदार्थ है वड वस्तु (है). उसमें गुण हैं-वर्ण, गंध, रस, स्पर्श गुण (हैं) और उसकी औसी डालत-रूपांतर डोता है वड उसकी पर्याय (है). जड में द्रव्य-गुण-पर्याय जड से डोते हैं और अज्ञानी माने कि मेरे से डोता है तो जड को अपना माना. पडले आ गया है ना ? तन उपजत में उपजा, तन नाशत मेरा नाश डुआ. वड जड को अपना मानते हैं. डडुत अरुण डिया है,

'७ड ढावा' में डडुत थोडे में भर डिया (है), परंतु विवेचन नहीं, समजन नहीं, विचार नहीं, मनन नहीं. कल लैया कडते थे, थोडा पढ लेते हैं. पढे लेकिन मनन कुण नहीं. थोडा स्वाध्याय करना है. दो पन्ने पढ लो. डस ! लेकिन क्या पढते डो ? उसमें क्रिया क्या ? उसमें भाव क्या है ? (उसका) भाव समजे डिना, भावभासन डुओ डिना का वांचन, मनन सब निरर्थक है. 'टोडरमलञ्ज' 'भोक्षमार्ग प्रकाशक' में कडते हैं ना ? भावभासन डोना याडिये. भाव का अंदर ड्याल डोना याडिये कि, यड आत्मा भगवान परमेश्वर औसा कडते हैं कि, सम्यग्ज्ञान की मडिमा से आत्मा मुक्त डोता है, तो सम्यग्ज्ञान क्या ?

में आत्मा अंतर ज्ञान की ज्योत चैतन्यसूर्य पडा हूं और ये पुण्य-पाप का विकार, विभाव है वड डंध का कारण है. मेरे स्वभाव से विभाव विपरीत है और कर्म, शरीरादि हैं वे मेरे से पृथक हैं. स्वभाव की सामर्थ्यता का भान, विभाव की विपरीतता का भान और जड की पृथकता का भान. समज में आया ? आडा..डा...! ... शरीर चलता है ? आत्मा डडुत प्रेरणा करे लेकिन चलता नहीं. शरीर जड है. पक्षघात डोता है तड नहीं चलता. वड जड है. जड की अवस्था आत्मा से नहीं

डोती, पृथक है. पृथक पदार्थ की क्रिया पृथक में, अपने से पृथक में उसमें डोती है, अपने से नहीं, अपने में नहीं. शरीर, वाणी की क्रिया अपने से नहीं, अपने में नहीं. आडा..डा...!

पुण्य-पाप का भाव विभाव अपने स्वभाव में नहीं और अपने स्वभाव से विभाव उत्पन्न हुआ नहीं. समज में आया ? आडा...! विकार जो उत्पन्न होता है वह अंश में अंदर योग्यता से, वर्तमान अंश की योग्यता की पुण्य-पाप का विकार (उत्पन्न होता है). दया, दान, व्रत, भक्ति का परिणाम पुण्य है. डिसा, जूठ, योरी, विषयभोग का भाव पाप है. दोनों विभाव हैं. वह कड़ते हैं. आडा..डा...! विभाव आत्मा में अक समय की योग्यता की विपरीतता से उत्पन्न होता है. स्वभाव में अविपरीतता त्रिकाल आनंदकंड शायक पडा है. ऐसा विपरीत और अविपरीत दो का भेदज्ञान करना और जड शरीर की पृथकता का ज्ञान अंतर में लाना उसका नाम सम्यग्ज्ञान, भेदज्ञान, शिवमार्ग का उपाय भगवान् करमाते हैं. आडा..डा...! कडा ? (ऐसा) भडिमा मुनिनाथ ने कडा है. 'जिनेन्द्रदेव ने कडा है.' देजो ! उसमें लिभा है. यडां तक तो कल यला था.

'पांच इंद्रियों के विषयों की इच्छाऽपी लयंकर दावानल...' क्या कड़ते हैं ? विषय में सुज मान रभा है. पांच इंद्रिय विषयों में सुज मान रभा है वह मिथ्या भ्रम है. ये इंद्रिय तो जड हैं, विषय पर हैं और अंदर में भावइन्द्रिय जंड जंड से लक्ष्य करके, शब्द में, रूप में, रस में, गंध में, शरीर के स्पर्श में मुजे ठीक है, मुजे सुज होता है, ऐसी मान्यता मिथ्यात्व है. समज में आया ? उन विषयों के सुज की इच्छा में सुज माना है वह मिथ्या भ्रम है. इस विषयसुज की इच्छा को सम्यग्ज्ञान नाश कर सकता है. समज में आया ? क्यों ? विषय की इच्छा, इन्द्र का भोग, राज का भोग, शेकाई का भोग, ये सब इच्छा डोती हैं सब दुःखरूप है. मानता है कि, डमें विषय में सुज की मजा पडती है. मूढ है, मिथ्यादृष्टि है, उसे सम्यग्ज्ञान है नहीं. विषय में सुज मानना, सुज नहीं है उसमें (सुज) मानना उसका नाम मिथ्यात्वभाव, अज्ञानभाव है. इस मिथ्यात्वभाव का नाश सम्यग्ज्ञान से डोता है, ऐसा कड़ते हैं. समज में आया ? कडा ना ?

‘पांच इंद्रियों के विषयों की इच्छारूपी लयंकर दावानल संसारी ज्वोड़पी अरुण्य-पुराने वन को...’ पुराना वन. क्या कड़ते हैं ? आडा..डा...! अक श्लोक में दो भात कडी. अक तो अपना सम्यग्ज्ञान, विभाव पर से भिन्न, उसमें विषय की याड, उसमें सुभ मानना, उससे भी सम्यग्ज्ञान में भिन्न डो गया. समज में आया ? विषय की दाड-याड जो है, सुभरूप मान्यता (जो है) वड अज्ञान में है. ज्ञान डुआ कि, ओ..डो...! मैं तो आत्मा आनंद हूँ, आनंद मेरे में है. आनंद विषयो में नडी. विषयो में आनंद नडी, भोग में आनंद नडी, इज्जत में आनंद नडी, लक्ष्मी में आनंद नडी. पर में आनंद मानना उसका नाम भगवान मिथ्यादृष्टि अज्ञान कड़ते हैं. इस मिथ्यादृष्टिपने (में) जो विषय में सुभबुद्धि है वड सम्यग्ज्ञान से डी नाश डोती है. समज में आया ? आडा..डा...!

‘विषय-याड दव-दाड’ दावानल जला, दवानल. थोडी अनुकूलता देभे, जैसे पतंगा गिरता है, पतंगा.. पतंगा दीपक देभकर पतंगा गिरता है, वैसे यडां ‘दौलतरामज्ज’ कड़ते हैं कि, अज्ञानी पांच इंद्रिय विषयों की लालच करके अज्ञानी सुभबुद्धि (मानकर) अंदर गिरता है. सम्यग्दृष्टि उसको नाश करते हैं. ओ..डो...! पांच इंद्रिय के विषय में राग (डोता है) उसमें सुभ नडी है. सम्यग्दृष्टि को राग डोता है, समज में आया ? सम्यग्दृष्टि को राग डोता है. स्त्री के भोग में थोडा राग है, सुभबुद्धि नडी है. यड कड़ते हैं, सुभबुद्धि नडी. सम्यग्ज्ञानी को विषययाड में सुभबुद्धि नडी है. समज में आया ?

यडां यड कड़ते हैं, ‘विषय-याड दव-दाड’ आत्मा के आनंद के भान भिना, आत्मा में आनंद है, सुभ है ऐसी दृष्टि और ज्ञान भिना विषय-याड दाड, जलन-दावानल अंदर में जलता है. ऐसा करुं, ऐसा करुं, ऐसा करुं..

ऐसी विषय-याह की दाह (है). समज में आया ? 'पुराने वन...' अनादिकी विषयभोग की याहना पडी है वह सम्यग्ज्ञान द्वारा नाश हो जाती है. क्या कडा ? समज में आया ? 'जला रडा है, उसकी शान्ति का उपाय दूसरा नहीं है; (मात्र) (ज्ञान-घनघान) ज्ञानरूपी वर्षा का समूह शांत करता है.' उसका क्या अर्थ हुआ ? कि, विषयभोग की वांछां में जो सुखबुद्धि अनादिकी है (वह सम्यग्ज्ञान से ही शांत होती है). समज में आया ? मिथ्यादृष्टि अज्ञानी अनादिकाल में विषययाह में सुखबुद्धि (रभता है) और मुजे मजा आती है, ऐसा मानता है वह मूढ शव है. वह मूढता, विषय की याह में सुख मानना वह भेदज्ञान से शांति होती है. समज में आया ? आडा..डा...! भाई ! आडा..डा...!

भगवानआत्मा एच्छा, राग से मेरी यीज त्मिन्न है, ऐसा आनंदरूपी अपना ज्ञान करके एच्छा का दाह जो दावानल है उसे सम्यग्ज्ञानी बुझाते हैं. एच्छा में सुख नहीं, भोग में सुख नहीं, एज्जत में सुख नहीं, पर में सुख नहीं. पर में सुखी नहीं है, ऐसी बुद्धि सम्यग्ज्ञानी को सम्यग्ज्ञान से पर में सुखबुद्धि (रूप) अज्ञान को नाश कर देती है. बुझाता है, ऐसा कडा ना ? 'ज्ञानरूपी वर्षा का समूह...' ज्ञान की व्याख्या, ज्ञान की व्याख्या क्या ? विकार, विकल्प है उससे मेरी यीज त्मिन्न है. मेरे में आनंद है. मेरे में आनंद है, (ऐसा) सम्यग्दृष्टि यौथे गुणस्थान में मानते हैं. समज में आया ?

यौथे गुणस्थान में अभी अविरत सम्यग्दृष्टि हो, त्याग न हो, ८६ उजार स्त्री हो, एन्द्रों को एन्द्राणी है, पडले देवलोक में शकेन्द्र है. एन्द्र और एन्द्राणी दोनों अकावतारी है, अकभवतारी (हैं). समज में आया ? स्वर्ग में एन्द्र है ना ? शकेन्द्र और उसकी शयि (एन्द्राणी), दोनों अकभवतारी हैं. वहां से अक भव (करके)

दोनोँ भोक्ष जानेवाले हैं. वहां दोनोँ में विषय की एच्छा का प्रेम नहीं है. आछा..! अज्ञानी को थोडा भी राग है, भोग की एच्छा (है उसमें) अज्ञान के कारण भीकास, भीकास, प्रेम है, औसा बताते हैं. सम्यग्ज्ञान राग और अशुद्ध पुण्य-पाप के भाव से मेरा स्वरूप भिन्न है औसा सम्यग्ज्ञान क्रिया, यह सम्यग्ज्ञान विषययाह की दाह को शांत करता है. समज में आया ?

अपना सम्यग्ज्ञान करने से मेरे में आनंद है, औसा भान छोकर विषययाह के दावानल को शांत कर देता है. तीनकाल में (विषय में) सुभ नहीं है. मेरे आत्मा के अलावा सुभ तीनकाल में कहीं नहीं है. भोग में, विषय में, एज्जत में, कीर्ति में, महंत में, बडे अधिकारी में (सुभ नहीं). समज में आया ? देभो ! एतना कडते हैं, थोडे में बहुत भर दिया है.

जे पूरव शिव गये, जाहें, अरु आगे जैहें;

सो सब मडिमा ज्ञानतनी, मुनिनाथ कहें हैं.

विषय-याह दव-दाह, जगत-जन अरनि दआवै;

आछा..छा..! पुराने वन को जला रछा है. ...रूपी वन. अंदर शांति.. शांति.. भगवानआत्मा अपनी श्रद्धा-ज्ञान करके रागरहित अपनी शांति छोती है, एस शांति को एच्छा में दाह, सुभ है, पर में मजा है, औसी अग्नि बुआ देती है, शांति को बुआ देती है, सम्यग्ज्ञान अग्नि को बुआ देती है. आछा..छा..!

मुमुक्षु :- सम्यग्दृष्टि को दव तो नहीं है.

उत्तर :- दव भी नहीं है, थोडी अस्थिरता है. उसका प्रेम नहीं, उसका ज्ञाता-दृष्टा है. सम्यग्दृष्टि को राग आता है उसका ज्ञाता-दृष्टा है. कल कछा था ना ? 'ज्ञानी विषयसुभ मांछी, यह विपरीत संभव नांछी' यह 'बनारसीदास' में है.

ज्ञानकला जिसके घट जागी, ते जगमांछी सडज वैरागी,

'ज्ञानकला जिसके रे घट जागी' राग, विकल्प, पुण्य-पाप से मेरी यीज भिन्न है. शरीर की क्रिया आदि मेरे से भिन्न है. औसा अंतर में सम्यग्ज्ञान यौथे गुणस्थान में हुआ. 'ज्ञानकला जिसके घट जागी, ते जगमांछी सडज वैरागी,' स्वभाविक वैराग्य

હૈ, હઠ સે નહીં. કિસી મેં સુખ નહીં. સ્ત્રી કી લાલચ નહીં, અપની ઇચ્છા થોડી હોતી હૈ વહ અસ્થિરતા હૈ, ઉસે ઉપસર્ગ માનતે હૈં. સમ્યગ્જ્ઞાની ભોગ કી ઇચ્છા હોતી હૈ ઉસે ઉપસર્ગ માનતે હૈં. મિથ્યાદષ્ટિ ઇચ્છા કો સુખરૂપ માનતે હૈં. ઇતના બડા ફર્ક હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? કયા ?

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપસર્ગ માનતા હૈ.

ઉત્તર :- ઉપસર્ગ માનતે હૈં. સર્પ દેખતે હૈં, જૈસે સર્પ દેખતે હૈં ઓર ભાગતે હૈં વૈસે સમ્યગ્જ્ઞાની-ધર્મી જીવ અપને મેં આનંદ દેખતે હૈં, રાગ મેં દુઃખ દેખતે હૈં. ભાગના ચાહતે હૈં. સર્પ.. સર્પ ભયંકર સર્પ દેખકર જૈસે ભાગતા હૈ, વૈસે સમ્યક્ ધર્મી જીવ રાગ મેં દુઃખ દેખકર વહાં સે હટના ચાહતે હૈં. અજ્ઞાની રાગ મેં સુખ માનકર વહાં પડા હૈ. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ... કેમ પરણે છે ?

ઉત્તર :- ભાગને કે લિયે હી શાદી કરતે હૈં. શાદી હી નહીં કરતા હૈ, વહ સબ સૂક્ષ્મ બાર્તે હૈં. ભગવાન કો સમ્યગ્જ્ઞાન હૈ, ક્ષાયિક સમકિત હૈ ઓર ૮૬ હજાર (સ્ત્રી કે સાથ) શાદી કરતે હૈં, ઐસા દિખતા હૈં. અંદર મેં નહીં, અંદર મેં નહીં. યહ રાગ દુઃખદાયક હૈ, મેરી શાંતિ મેરે પાસ હૈ. મેરા શાંતિ કા અનુભવ મેરે પાસ હૈ. યહ રાગ મુજે દુઃખદાયક હૈ. રાગ ટલતા નહીં હૈ ઇસલિયે ઇતના સંયોગ દિખને મેં આતા હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

પકડ પકડ મેં ફર્ક હૈ. બિલ્લી અપને બચ્ચે કો મુખ મેં પકડતી હૈ ઓર બિલ્લી ચૂહે કો મુખ મેં પકડતી હૈ. પકડતી હૈ યા નહીં ? બિલ્લી ચૂહે કો પકડતી હૈ. ચૂહા કહતે હૈં ના ? ચૂહે કો ઐસે પકડે ઓર અપને બચ્ચે કો સાત દિન રખે ફિર વહાં સે મુલાયમતા સે (પકડતી હૈ). પકડ પકડ મેં ફર્ક હૈ. ઐસે સમ્યગ્જ્ઞાની ધર્મી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ભોગ કી વૃત્તિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ પરંતુ (ઉસકી) પકડ નહીં, ઉસમેં સુખબુદ્ધિ નહીં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

ઇતની સમ્યગ્જ્ઞાન કી મહિમા હૈ, પરંતુ સમ્યગ્જ્ઞાન કરને કી દરકાર નહીં. દૂસરા કરતા હૈ, યે કરો, યે કરો, ઉસમેં જિંદગી ચલી ગઈ. સમજ મેં આયા ? બાહર કા

आयरण करते, करते, करते जिँदगी गंवा दी. मेरी चीज क्या है ? राग से भिन्न क्या हूँ ? मेरे में आनंद क्या है ? ऐसा सम्यग्दर्शन और सम्यग्ज्ञान करने का उसे अवसर मिलता नहीं.

कहते हैं कि, कोटि उपाय बनाय, करोड उपाय करके भी तुम सम्यग्ज्ञान का उपाय करो, दूसरी बात छोड दो. कछा कि नहीं उसमें ? देजो ना, सुभ की बात उसे छिन्दी में कहते हैं. (सातवीं गाथा में) कछा कि नहीं ? 'कोटि उपाय बनाय भव्य, ताको उर आनौ.' क्या (कहते हैं) ? 'स्व-पर विवेक बजानौ;' स्व और पर का ज्ञान कोटि उपाय करके भी वड अक करना है. जिसने सम्यग्ज्ञान और सम्यग्दर्शन किया वड शिवमार्गी हो गया. उसे शिवपंथ हो गया, अंतर में संवर पाया. और जिसने स्व-पर का भेदज्ञान नहीं किया और बाहर में दया, दान, व्रत, भक्ति की किया में रुक गया तो तो विकार, विभाव, शुभभाव है. शुभभाव में रुक गया और शुभभाव से भिन्न अपना आत्मा है ऐसा बोध नहीं किया तो उसे जन्म-मरण का अंत कभी आता नहीं. समज में आया ? आछा..छा...!

भयंकर दावानल. आ..छा...! प्रभु ! आत्मा तो शांति का सागर है. समज में आया ? जैसे ठंडी बर्फ़ की शिला छोती है, ठंडी. बर्फ़.. बर्फ़ कहते हैं ना ? बर्फ़ नहीं छोता है ? ठंडी बडी शिला, पांच-पांच मन की. जैसे आत्मा शांत वीतरागस्वरूप अक्षयस्वरूप शांतस्वरूप अरूपी शांतशिला आत्मा है. उसमें तो शांति है. परंतु पुण्य-पाप का भाव उत्पन्न होता है (उसमें) अशांति है. आछा..छा...! शुभ-अशुभभाव में जिँदगी गुजार दे और उससे भिन्न अपने आत्मा का ज्ञान न करे तो उसे आत्मा का कल्याण कुछ होता नहीं. आछा..छा...! समज में आया ?

अरे...! दुनिया कोई साथ में नहीं आयेगी. झू. हो जायेगा. शरीर (छूट जायेगा). यलो, कितना अभी तो रोज सुनते हैं, छार्ट झैल ! भाई ! अभी किसी ने कछा कि, (कोई बहन का) छार्ट झैल हो गया. 'भुंभई' में अक बहन बहुत प्रेमवाली है, बहुत प्रेमवाली है. बहुत रुचि, छार्ट झैल हो गया. छोटी-छोटी उम्र में ४५ वर्ष, ४० वर्ष, ५० वर्ष. यलो, निकलो ! ये दुनिया कोई साथ में आनेवाली नहीं. तेरी धूल, ँज्जत यछां पडी रहेगी. भगवान ! क्यों ? भाई ! आछा..छा...!

કહતે હૈં, અરે...! પ્રભુ ! તુજે અપને હિત કે લિયે ઇતના અવસર નહીં મિલતા ? વિકાર સે ભિન્ન કરને કા તુજે અવસર નહીં મિલતા ? ભિન્ન કરને કા અવસર નહીં મિલતા તો તુ કભી ભિન્ન હોગા નહીં, તેરી મુક્તિ કભી હોગી નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! મહાપુરાના દાવાનલ દાહ (જલ રહા હૈ). આત્મા રાગ સે ભિન્ન હૈ ઐસા સમ્યગ્જ્ઞાન કરને સે, આત્મા મેં આનંદ ભાસિત હોને સે, ઉસ ચાહ કી દાહ શાંત હો જાતી હૈ. જ્ઞાની કો ચાહ કી દાહ શાંત હો જાતી હૈ. આહા..હા...! યહ ગૃહસ્થાશ્રમ મેં સમ્યગ્દષ્ટિ કી બાત ચલતી હૈ, હાં ! સ્ત્રી હો, સાધન હો, ભલે હો, ઉસમેં ક્યા હૈ ? હમેં કુછ નહીં હૈ. આહા..હા...! ભૈયા ! બહુત અચ્છી બાત હૈ. યહ તો સમજ મેં આયે ઐસી બાત હૈ, બહુત સૂક્ષ્મ નહીં હૈ. ક્યોં સેઠ ? યહ તો સમજ મેં આયે ઐસી બાત હૈ, ભૈયા ! આહા..હા...!

કહતે હૈં, વિષય ‘અરણ્ય-પુરાને વન કો જલા રહા હૈ,...’ ભગવાન તેરી શાંતિ કા બડા મહાવન અંદર પડા હૈ. શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. સ્વરૂપ પડા હૈ અંદર મેં, ઉસે વિષય કી ચાહ-દાહ જલા રહી હૈ. સમ્યગ્જ્ઞાન બિના. ક્યોંકિ તુજે ચાહ મેં મીઠાસ (લગતી) હૈ. સમ્યગ્જ્ઞાન રાગ સે ભિન્ન હુઆ ઐસે જ્ઞાન મેં અપની શાંતિ કા ભાસન હુઆ તો ચાહ કે દાહ કો બુઝાનેવાલી હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! અ..હો...! મેં તો જ્ઞાનસ્વરૂપ શાંતિસ્વરૂપ (હું), ઐસે રાગ સે ભિન્ન પડા (તો) રાગ મેં મીઠાસ ચલી ગઈ. સમજ મેં આયા ? મીઠાસ.. મીઠાસ નામ મિથ્યાદષ્ટિ મેં મજા માનતા થા, જ્ઞાની કો ઇચ્છા મેં મજા કી બાત ચલી ગઈ. અપને આત્મા મેં આનંદ હૈ ઐસા સમ્યગ્જ્ઞાન હુઆ તો ઇચ્છા કા દાહ શાંત હો ગયા. સમજ મેં આયા ? આ..હા...! શાંતિ કા દૂસરા ઉપાય નહીં હૈ. ક્યા કહતે હૈં ?

તૂ હઠ સે ઇન્દ્રિયદમન કરના ચાહો, થોડા આહાર કરકે ઇન્દ્રિયદમન કરેં, વહ સબ ઉપાય નહીં, ઐસા કહતે હૈં. આહા..હા...! થોડા આહાર કરના, ઐસા કરના (તો) ઇન્દ્રિય વશ હો જાયેગી, (તો) ઐસે નહીં હોગી. અપના આત્મા રાગ સે ભિન્ન (હૈ), અપની શાંતિ કા ભાસન હુએ બિના રાગ કી શાંતિ નહીં હોગી, ઐસા કહતે હૈં. આહા...! સમજ મેં આયા ? બહુત ભરા હૈ. થોડે મેં, ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. અર્થ સમજને કી દરકાર કિતની ? તોતે કી ભાંતિ રટન કરે. તોતા રટન કરતા

है ना ? मुझाग्र कर लेते हैं ? तोते को सिखाते हैं ना ? तोते को. हेओ ! यहाँ बिल्ली आये तो यहाँ से भागना, बिल्ली आये तो यहाँ रहना नहीं, बिल्ली तुझे पकड़ेगी, मारेगी. तोता बोलते-बोलते बिल्ली आयी तो भी बोलता है, बिल्ली यहाँ आयेगी, बिल्ली (मारेगी). लेकिन आ गई, अब क्या करता है ? तोता रटन करते-करते बिल्ली आयी तो (भी बोलता है), बिल्ली आयेगी, तुझे पकड़ेगी, तुझे मारेगी. अरे...! आयी है, भाग तो सडी. रटन क्या करता है ? वैसे विकार मेरा मानना दुःख है, इलाना दुःख है, जैसे तोते की भांति रटन करता है. परंतु विकार से भिन्न मेरी चीज है उसका भान करता नहीं. समज में आया ? तोते की भांति.

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- धतना भी नहीं मालूम पडता. आडा..डा...!

यहाँ तो 'द्वैलतरामञ्ज' ऐसा कडते हैं कि, स्व-पर का भेदज्ञान किये बिना पर की धय्ण का ढाड तुझे शांत नहीं डोगा, भगवान ! समज में आया ? तेरे में आनंद है. भगवान आनंद सख्यिदानंद मूर्ति है. 'येतन रुप अनूप अमूरत, सिद्ध समान सदा पद मेरो' आता है ना 'अनारसीदास' में ? 'येतन रुप येतन रुप अनूप.. अनूप' उपमा बिना की मेरी चीज है. 'येतन रुप अनूप अमूरत, सिद्ध समान सदा पद मेरो' मैं तो सिद्ध समान शुद्ध आनंद हूँ. रागादि मेरे में नहीं, ऐसा भान किये बिना उसे विषय की याड, ढाड और अमज्ञा का नाश कभी डोता नहीं. समज में आया ? आडा..डा...! कडा था ना ?

ज्ञानकला डीपञ्च भोडि,

कडौं गुन नाटक आगम केरौ

जासु प्रसाद सधै सिवमारग,

वेगि मिटे भववास असेरौ. ११.

सभ्यज्ञान से घट में असना छूट जाता है. सभ्यज्ञान बिना भव का अभाव कभी डोता नहीं.

मुमुक्षु :- धर्म तो डोगा.

उत्तर :- धर्म-धर्म कहां से होगा ? धर्म हो तो तो भव का अभाव हो जाये. समज में आया ? वह कड़ते हैं. थोड़ा सूक्ष्म है.

यहां तो कड़ते हैं, शुभभाव में भी धर्म नहीं है, ऐसा बताते हैं. शुभभाव में धर्म माननेवाला, विषय द्वाह की इच्छा सुभ माननेवाला है. उसे आत्मा की शांति की दरकार है नहीं. विषयद्वाह की याह मिटा सकता नहीं और पर से त्मिन्न कर सकता नहीं. आ..डा..! जिसे पर माने बाह में उसमें सुभबुद्धि रहे कहां से ? शरीरादि पर, स्त्री आदि पर, लक्ष्मी आदि पर (हैं). मेरी यीज मेरे में त्मिन्न है, ऐसा माननेवाला को पर में सुभबुद्धि रहती नहीं. और पुण्य परिणाम होता है, पाप का परिणाम होता है परंतु उससे मेरी यीज त्मिन्न है तो पुण्य-पापभाव में भी सुभबुद्धि होती नहीं. समज में आया ? आडा..डा..!

‘ज्ञानरूपी वर्ष का समूह...’ क्या कड़ा ? आडा..डा..! भगवान् आत्मा आनंदस्वरूप विकार से त्मिन्न (है), ऐसा सम्यग्ज्ञान हुआ तो इस सम्यग्ज्ञानमें से शांति का प्रवाह बहता है. जैसे अज्ञान में अशांति का प्रवाह उत्पन्न करता था, वैसे ज्ञान में विकार और शरीर से त्मिन्न मेरा आत्मा (है), ऐसा सम्यग्ज्ञान हुआ. सम्यग्ज्ञान, डां ! तो सम्यग्ज्ञानमें से शांति का प्रवाह आता है. अज्ञान में अशांति की उत्पत्ति, अकांत मिथ्यात्व और अशांति की उत्पत्ति थी.

‘समयसार’ शास्त्र में ऐसा लिखा है कि, ज्ञान का समकित, ज्ञान का ज्ञान, ज्ञान का यारित्र जैसे बोल ‘समयसार’ में आते हैं. चैतन्य भगवान् आत्मा पुण्य-पाप का विकार-विभाव से त्मिन्न (है), ऐसा आत्मा का ज्ञान, आत्मा का सम्यग्दर्शन और आत्मा का स्वरूप में यारित्र. उसका नाम यारित्र है. आत्मा में शुद्ध चैतन्य भगवान् का अंतर ज्ञान (होना) उसका नाम सम्यग्ज्ञान (है). शुद्ध चैतन्य भगवान् राग, पुण्य से त्मिन्न (है), उसकी प्रतीत (होनी) उसका नाम सम्यग्दर्शन (है) और स्वरूप शुद्ध आनंदकंद में रमणता करनी, लीनता करनी उसका नाम यारित्र है. लोग तो बाह्य क्रिया को यारित्र मानते हैं. लो, यारित्र (हुआ), व्रत (ले लिये). लेकिन सुन तो सही. सम्यग्दर्शन बिना व्रत कहां से आया ? और तेरा यारित्र आया कहां से ? समज में आया ? बिना अंक के शून्य. शून्य.. शून्य (हैं). अंक को क्या

कडते हैं ? अक नडीं है और लाण शून्य हैं. लाण शून्य की क्वा कीमत है ? अैसे आत्मा पडले (जाने), राग का अंश ली मेरा कर्तव्य नडीं. समज में आया ?

‘करै करम सोई करतारा, जो जानै...’ देजो ! ज्ञान आया. ‘जो जानै सौ जाननडारा, जानै सौ कर्ता नडीं डोई, जो करता नडि जानै सोई.’ (कर्ता-कर्म अधिकार, श्लोक-३३) ये ‘समयसार नाटक’ के शब्द हैं. ‘करै करम सोई करतारा,’ अज्ञानी दया, दान का विकल्प उठाकर मेरा काम है, मेरा कर्तव्य है अैसा करनेवाला भगवान कडते हैं कि, अज्ञान है. विकार मेरा कर्तव्य (है अैसा) माननेवाला कर्ता डोता है, वड अज्ञानी है. ‘करै करम सोई करतारा, जो जानै सौ जाननडारा,’ पुण्य-पाप के विकल्प से मेरी यीज त्मिन्न है, अैसा जाननेवाला राग को जानता है डेकिन राग को करता नडीं. अैसा त्मान नडीं, सम्यग्दर्शन-ज्ञान नडीं (और मानते हैं कि) व्रत और यारित्र, तप डो गया. कहां से डो गया ? समज में आया ?

‘करै करम सोई करतारा, जो जानै सो जाननडारा, जो करता नडि जानै सोई.’ देड-क्रिया और मैं राग मेरा काम है, कर्तव्य है अैसा माननेवाला. ‘करता नडि जानै सोई’ उसके पास ज्ञान नडीं, मैं ज्ञाता हूं अैसा डैसे रहता नडीं. मैं ज्ञान हूं, कर्ता नडीं. ‘जो करता नडि जानै सोई, जो जानै सौ करता नडीं डोई’ सम्यग्ज्ञानी-धर्मी जव अपना विकार और शरीर से त्मिन्न जाननेवाला राग और देड की क्रिया का कर्ता डोता नडीं. समज में आया ? सूक्ष्म बात है, त्माई ! अनंतकाल से वड स्व-पर त्मेदज्ञान नडीं समजा. शरीर को पर मानना, राग को त्मिभाव मानना और कर्ता माना, उसे मेरा कार्य मानना. दो अक डो गये, त्मिन्न तो डुआ नडीं.

मुमुक्षु :- शरीर की क्रिया से धर्म डोता है.

उत्तर :- शरीर की क्रिया से धर्म डोता है, धूलमें से डोता है ? यड शरीर तो मिट्टी है, यड तो जड है, जड की पर्याय है, देजो ! राण है, धूल है. थोडे समय बाद राण डोगी. स्मशान में ँसकी राण डोगी या दूसरे की डोगी ? यड तो जड है. अंदर में शुभ-अशुभभाव डोता है वड त्मिभाव, विकार है. उससे त्मिन्न अपने ज्ञान का ज्ञान न डुआ तो राग और पर का कर्ता डोता है तो पर और (स्व) दो को अक मानता है. आडा..डा..! त्माई ! बहुत सूक्ष्म बात है, त्माई !

અરે...! ઉસને સત્ય સુના નહીં, સત્ય સુના નહીં, ક્યા હૈ ? ઔર ઔસે હી જિંદગી નિકાલ દી. વહ તો ગલુડિયા.. કુત્તે કા બચ્યા, ઉસે તુમહારી ભાષા મેં ક્યા કહતે હૈં ? પિલ્લા.. ઔસે જિંદગી નિકાલ દે, ઔસે (અજ્ઞાની) અપની (જિંદગી) નિકાલ દેતા હૈ. આહા...! સમજ મેં આયા ? ભગવાન તો ઔસા કહતે હૈં, તૈયા ! કરુણા કરકે કહતે હૈં, હાં ! યહાં ભી ‘દૌલતરામજી’ ભગવાન કા કહા હુઆ કહતે હૈં, હાં ! ઉનકે ઘર કી બાત નહીં.

કહતે હૈં, ‘જ્ઞાનરૂપી વર્ષા કા સમૂહ શાંત કરતા હૈ.’ આહા...હા...! અરે...! મેં તો શાંત જ્ઞાન હૂં ના ! યે વિકાર મેરે સે પર હૈ ના ! પર મેં મીઠાસ, પર મેં મેરા માનના કહાં રહા ? જ્ઞાની ને અપને સ્વભાવ સે વિકાર કો પર માના તો પર મેં અપના માનના કહાં રહા ? માનના રહા નહીં તો ઉસમેં મીઠાસ રહી નહીં. મીઠાસ હૈ નહીં, મીઠાસ હૈ નહીં. જ્ઞાની કો રાગ મેં મીઠાસ હૈ નહીં, અજ્ઞાની કો અંદર મેં મીઠાસ હટતી નહીં. ઓ...હો...હો...! એક શ્લોક મેં તો બહુત ભર દિયા હૈ, હાં ! મૌલિક રચના હૈ. સાદી હિન્દી ભાષા મેં હૈ. ઉસકા ભી વિચાર નહીં કરતે. ‘છહ ઢાલા’ બોલતે રહો, રોજ સ્વાધ્યાય કર લો.

મુમુક્ષુ :- વિચાર કે લિયે સમય ચાહિયે ના !

ઉત્તર :- વિચાર કરને કા અવસર નહીં મિલતા, ઔસા કહતે હૈં. અરે...! ભગવાન ! દૂસરા અવસર તો બહુત મિલતા હૈ. અપને હિત કે લિયે અવસર નહીં મિલતા ! આહા...! અનંતકાલ મેં ઔસા મનુષ્યદેહ બડી મુશ્કિલ સે મિલા. પહલે કહા થા ના ? પહલે કહા થા. ‘તાતૈં જિનવર-કથિત તત્ત્વ અભ્યાસ કરીજે’ છઠ્ઠા શ્લોક. ‘સંશય વિભ્રમ મોહ ત્યાગ, આપો લખ લીજે.’ ‘આપો લખ લીજે.’ આપો—આત્મા. વિકાર ઔર પર સે ભિન્ન (હૈ). છઠ્ઠે શ્લોક મેં હૈ. ઉસમેં પાંચવાં હોગા. ગુજરાતી મેં પાંચ હોગા, ઇસમેં છઠ્ઠા હોગા. ‘તાતૈં જિનવર-કથિત તત્ત્વ અભ્યાસ...’ તત્ત્વ અભ્યાસ (અર્થાત્) વિકાર તત્ત્વ પર હૈ, સ્વભાવ તત્ત્વ સ્વ હૈ, જડ પર હૈ ઔસા અભ્યાસ કરીજે.

સંશય વિભ્રમ મોહ ત્યાગ, આપો લખી લીજે,
યહ મનુષ્ય પર્યાય, સુકુલ, સુનિવૌ જિનવાની;
ઇહ વિધ ગયે ન મિલે સુમણિ જ્યૌં ઉદધિ સમાની.

समुद्र में अेक बडा भशि गिर गया, (अब) नहीं मिलेगा. अैसा मनुष्यपना मिला, सुकुल मिला, जिनवाणी मिली लेकिन यहि बेदज्ञान नहीं किया तो जायेगा यौरासी के अवतार में. समज में आया ? आडा..डा..! सादी भाषा में लिया है. उसका भावार्थ लो.

भावार्थ :- 'भूत, वर्तमान और भविष्य-तीनोंकाल में जो जव भोक्ष को प्राप्त हुअे हैं, डोंगे और (वर्तमान में विदेडक्षेत्र में) डो रहे हैं;...' वर्तमान में विदेडक्षेत्र में भोक्ष डो रहे हैं. 'वड ँस सम्यग्ज्ञान का डी प्रभाव है.' सम्यग्ज्ञान का प्रभाव. ज्ञान नाम वाणी नहीं, शास्त्रभाषा नहीं. राग और शरीर से भिन्न अपना ज्ञान (डोना) उसका नाम ज्ञान है. यह सम्यग्ज्ञान का प्रभाव (है). 'अैसा पूर्वचार्यों ने कडा है.' संतों 'कुंडकुंडआचार्य' महाराज आदि द्विगंबर संत हुअें, महान संत पूर्व (में हुअे), भगवान की आज्ञा के अनुसार सर्व आचार्यों ने अैसा कडा है.

'जिसप्रकार दावानल (वन में लगी हुई अग्नि) वहां की समस्त वस्तुओं को भस्म कर देता है,...' जला दे ना ? अग्नि किसे न जलाये ? सब को जला देती है. 'उसीप्रकार पांच ँन्द्रियों सम्बन्धी विषयों की ँच्छा संसारी जवों को जलाती है...' ओ..डो..डो...! शब्द, रुप, रस, गंध और स्पर्श में भीकाश की ँच्छा, मिथ्यात्व की ँच्छा. जलाती है. मूढ भुशी मानता है. डर्ष सनेपात डोता है कि नहीं ? क्या कडते हैं ? सनेपात अेक रोग डोता है. सनेपात में रोग डोता है कि नहीं ? डंसता है. डंसता है तो क्या वड सुभी है ? सनेपात डोता है ना ? वात, पित्त और कङ्. तीन के रोगमें से सनेपात (डोता है). वड डंसता है तो सुभ है ? सुभ है ? मूढ को भान नहीं. आसपास लोग डोते हैं वे भान देते हैं कि, अब दो घडी, यार घडी में भलास डो गया, डो जायेगा. डंसता है तो क्या सुभी है ? डर्ष सनेपात. अैसा अज्ञानी को डर्ष सनेपात है. पुण्य-पाप के इल में और पुण्य में (सुभ मानता है). देओ ! आगे कडेंगे. पर में मजा है (अैसा) माननेवाला अज्ञानी सुभ मानता है. (सुभ) है नहीं. मिथ्याभाव से भान देता है. कौन ना कडे ? डमें तो मजा है. धूल में मजा है ?

सुनने की यीज तो यह है. अनंत ज्ञानी पडले कडते आये हैं, देओ ! है कि

नहीं ? अपनी चीज है ? उसमें से तो निकालते हैं. पूर्वार्थियों, मुनिनाथ. आचार्यों, मुनिनाथ लिया, उसमें तीर्थंकर लिये. मुनि के नाथ आचार्यों, 'कुंडकुंडाचार्य' मछाराज भगवान जैसा पंचमकाल में तीर्थंकर जैसा काम किया. मछा द्विगंबर संत भगवान के पास गये थे. 'कुंडकुंडाचार्यदेव' दो उजार वर्ष पहले संवत् ४८ में भरतक्षेत्र में हुआ. द्विगंबर मुनि मछा समर्थ, आठ दिन भगवान के पास गये थे. मछाविदेह क्षेत्र में परमात्मा बिराजते हैं उनके पास गये थे. आठ दिन रहे थे. कल लिखाया है. कहां गये ? अक भाई थे ना ? वछ लिखा है ना ? 'पोन्नुर छिल'.

પુણ્ય-પાપમાં હર્ષ-વિષાદનો નિષેધ અને સાર સાર વાતો
 પુણ્ય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;
 યહ પુદ્ગલ પરજાય, ઉપજિ વિનસૈ ફિર થાઈ.
 લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;
 તોરિ સકલ જગદંદ-ઈંદ, નિત આતમ ધ્યાઓ. ૯.

અન્વયાર્થ :- (ભાઈ) હે આત્મહિતૈષી પ્રાણી ! (પુણ્ય-ફલમાહિં) પુણ્યના ફળોમાં (હરખ મત) હર્ષ ન કર, અને (પાપ-ફલમાહિં) પાપના ફળોમાં (વિલખૌ મત) દ્વેષ ન કર [કારણ કે] (યહ) આ પુણ્ય અને પાપ (પુદ્ગલ પરજાય) પુદ્ગલના પર્યાય છે [તે] (ઉપજિ) ઉત્પન્ન થઈ ને (વિનસૈ) નાશ પામી જાય છે અને (ફિર) ફરીને (થાઈ) ઉત્પન્ન થાય છે. (ઉર) પોતાના અંતરમાં (નિશ્ચય) નિશ્ચયથી-ખરેખર (લાખ બાતકી બાત) લાખો વાતનો સાર (યહી) આ જ પ્રમાણે (લાઓ) ગ્રહણ કરો કે (સકલ) પુણ્ય-પાપરૂપ બધાય (જગદંદ-ઈંદ) જન્મ-મરણના દ્વંદ્વ [રાગ-દ્વેષ] રૂપ વિકારી-મલિનભાવો (તોરિ) તોડી (નિત) હંમેશા (આતમ ધ્યાવો) પોતાના આત્માનું ધ્યાન કરો.

ભાવાર્થ :- આત્મહિતૈષી જીવનું કર્તવ્ય છે કે ધન, ઘર, દુકાન, કીર્તિ, નીરોગ શરીરાદિ પુણ્યના ફળ છે, તેનાથી પોતાને લાભ છે તથા તેના વિયોગથી પોતાને નુકશાન છે એમ ન માને; કેમકે પરપદાર્થ સદા ભિન્ન છે, જ્ઞેયમાત્ર છે, તેમાં કોઈને અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ, ઈષ્ટ અથવા અનિષ્ટ ગણવા તે માત્ર જીવની ભૂલ છે, માટે પુણ્ય-પાપના ફળમાં હર્ષ-શોક કરવો નહિ.

જો કોઈપણ પર પદાર્થને જીવ, ખરેખર ભલા-બૂરા માને તો તેના પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ અને મમત્વ થયા વિના રહે નહિ. જેણે પરપદાર્થ-પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને ખરેખર હિતકર તથા અહિતકર માન્યા છે તેણે અનંતા પરપદાર્થ પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ કરવા જેવા માન્યા છે, અને અનંત પર પદાર્થ મને સુખ-દુઃખના કારણ છે એમ પણ માન્યું છે; માટે એ ભૂલ છોડીને નિજ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરી સ્વસન્મુખ જ્ઞાતા રહેવું તે સુખી થવાનો ઉપાય છે.

પુણ્ય-પાપનો બંધ તે પુદ્ગલના પર્યાય (અવસ્થા) છે; તેના ઉદયમાં જે સંયોગ મળે તે પણ ક્ષણિક સંયોગપણે આવે-જાય છે. જેટલો કાળ તે નજીક રહે તેટલો કાળ પણ તે સુખ-દુઃખ આપવા સમર્થ નથી.

જૈનધર્મના બધા ઉપદેશનો સાર એ છે કે શુભાશુભ-ભાવો તે સંસાર છે માટે તેની રુચિ છોડી સ્વસન્મુખ થઈ, નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનપૂર્વક નિજઆત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્ર (લીન) થવું તે જ જીવે કરવા યોગ્ય છે.

વીર સંવત ૨૪૮૨, મહા વદ ૧૩, શુક્રવાર
તા. ૧૮-૨-૧૯૬૬, ગાથા-૯ પ્રવચન નંબર-૨૯

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છહ ઢાલા’ હૈ. ઉસકી ચૌથી ઢાલ કે આઠ શ્લોક હુએ. નવવાં શ્લોક. ‘પુણ્ય-પાપ મેં હર્ષ-વિષાધ કા નિષેધ ઔર તાત્પર્ય કી બાત.’

પુણ્ય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;
યહ પુદ્ગલ પરજાય, ઉપજિ વિનસૈ ફિર થાઈ.
લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;
તોરિ સકલ જગદંદ-ઈંદ, નિત આતમ ધ્યાઓ. ૯.

દેખો ! ક્યા કહતે હૈં ? ‘હે આત્માર્થી પ્રાણી !’ ‘દૌલતરામજી’ સંબોધન કરતે હૈં કિ, ‘(પુણ્ય-ફલમાહિં) પુણ્ય કે ફલ મેં હર્ષ ન કર,....’ પૂર્વ કા કોઈ પુણ્ય બંધા હો, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ અથવા કરુણા, કોમલતા કે શુભભાવ સે પુણ્ય બંધા હો, ઉસ પુણ્યબંધ કે બાહ્ય કી અનુકૂલ સામગ્રી મિલતી હૈ. ધન, મકાન, દુકાન, કીર્તિ, નિરોગતા (મિલના) યે સબ પૂર્વ કે પુણ્ય કા ફલ હૈ. સમજ મેં આયા ? વર્તમાન પ્રયત્ન કા ફલ નહીં. લક્ષ્મી મિલના, ધન, મકાન, દુકાન આદિ ચલના, દુકાન ચલના, મકાન મિલના, કીર્તિ મિલની, શરીર મેં નિરોગતા રહના, અનુકૂલ પરિવાર,

समाज आदि रचना, अनुकूल भागीदार मिलना. भागीदार को क्या कहते हैं ? ... ये सब पूर्व के पुण्य का फल है. उसमें उर्ष करना, मिथ्यादृष्टि उसमें प्रसन्नता मानते हैं. समाज में आया ? भाई ! यह क्या कहा ? देओ अंदर. कहाँ गये ? देओ अंदर है ?

'पुण्य फल में उर्ष न कर,...' अपना स्वरूप आनंद, ज्ञानमूर्ति है उसकी जिसकी दृष्टि लुई है, जैसे सम्यग्ज्ञानी को पूर्व के पुण्य के फल में उर्ष नहीं होता. वह तो पुद्गल की पर्याय है. पुण्यभाव से पूर्व का कर्मबंधन हुआ, उस कर्मबंधन के कारण से उसमें संयोग मिला. लक्ष्मी, मकान, दुकान चले. कोई आदमी ऐसा माने कि, हम व्यवस्थित व्यवस्था करते हैं तो दुकान चलती है, मकान चलता है और नौकरयाकर सब बराबर बुद्धि का बल इस्तमाल करते हैं तो व्यवस्थित काम रहता है. कहते हैं कि, मूढ हो.

मुमुक्षु :- सयाने आदमी..

उत्तर :- सयाना किसे कहना ? समाज में आया ? सयाना.. सयाना कहते हैं ना ? यतुर. आप की भाषा में यतुर (कहते हैं). किसे यतुर कहना ? यहाँ ना कहते हैं. पूर्व का पुण्य जो बंधा है...

शास्त्र में दान के अधिकार में एक बात यही है. दान देने की बात चलती है ना ? वहाँ 'पद्मनंदिआचार्य' महाराज ने ऐसा अधिकार दिया कि, लैया ! पूर्व के पुण्य के कारण तुझे लक्ष्मी आदि मिली है (तो), जैसे कौआ.. कौआ होता है ना ? उसको उकड़िया.. उकड़िया को क्या कहते हैं ? लैया ! भुरजन. भुरजन होता है ना ? भीयडी, यावल आदि का. भुरजन मिलता है तो कौआ अकेला नहीं जाता. समाज में आया ? भीयडी, यावल नीचे (बचता है). माल-माल जा लेते है बाद में भुरजन होता है उसे बाहर निकाल देते हैं. मकान के पास पत्थर की कुंडी रहते हैं उसमें डालते हैं. उसे कौआ आकर भाये. कौआ अकेला नहीं जाता. कौआ दो-पांच-पचीस (दूसरे कौआ को) बुलाकर जाता है. जैसे आचार्य - 'पद्मनंदिआचार्य' द्विगंबर मुनि संत जंगल में रहते थे, (उन्हीं ने) दान के अधिकार में वर्णन करके ऐसा बताया कि, जैसे कौआ अकेला नहीं जाता, वैसे पूर्व में तेरी आत्मशान्ति

जली थी. आत्मा का धर्म जला था, उसमें तुझे पुण्यभाव हुआ था. समज में आया ? पूर्व में जो पुण्यभाव हुआ था उस समय आत्मा की शांति जली थी.

भगवान् आत्मा शुद्ध अनाकुल अक्षय स्वभाव, उसमें जितना शुभभाव उत्पन्न होता है उतना आत्मा की धर्म की शांति का नाश होता है. आहा..डा...! समज में आया ? जैसे पुण्य से तुझे कोई कैसे आदि मिले हो, वही तेरा जला हुआ पुण्य है और उसके फल में यदि अकेला जायेगा और दान में राग मंद करके, दानादि में, धर्म प्रभावना आदि में नहीं भय करेगा तो कौअमें से जायेगा. कौआ अकेला नहीं जाता, सब मिलकर जाते हैं. जैसे तेरा पूर्व का पुण्य जला हुआ पुण्य है. पुण्य के फल में भी राग मंद नहीं करके, अकेला भोगने में पाप करेगा तो कौअमें से भी (जायेगा). उसमें क्या न्याय दिया ? कि, पूर्व में तूने पुण्य किया था उसमें तेरे आत्मा की शांति जली थी. समज में आया ? भाई ! (पुण्य के फल में) बाहर में पांच-पचास लाख मिलते हैं वही दियते हैं. भाई ! बाहर में जैसे दियते हैं, पांच-दस लाख, पचीस लाख (दियता है) वही पूर्व के पुण्य में शुभभाव था, आत्मशांति से विरुद्ध भाव था. जैसे शुभभाव से पुण्य बंधा और पुण्य के फल में तुझे यह सामग्री चलती है उसमें उर्ष मानना, मैंने किया, मैंने चलाया, उम हैं तो दुकान, मकान सब चलते हैं. भाई ! क्या होगा ? उर्ष न कर, भगवान् ! उर्ष न कर, भाई !

अपना विद्वान्द स्वरूप शुद्ध आत्मा की शांति में अकाग्र होकर प्रसन्नता प्राप्त करना उसे छोड़कर पूर्व के पुण्य के फल में प्रसन्नता करना वही तो मिथ्यादृष्टि का भाव है. समज में आया ? आहा..डा...! देजो ! हैं तो गृहस्थ में रहनेवाले, परंतु वस्तु की स्थिति का वर्णन जैसे शास्त्र में करते हैं जैसे 'छुड ढावा' में सादी सरल छिन्दी में किया है.

'हे आत्मार्थी प्राणी ! (पुण्य-फलमाडि) पुण्य के फल में...' शरीर में निरोग रहना वही पूर्व के पुण्य का फल है. पथ्य जाये तो उम शरीर को बराबर निरोग रख सकते हैं, औसा कभी है नहीं. समज में आया ? पथ्य जाये, औसा जाये तो उमारा शरीर निरोग रहे. औसा है नहीं. शरीर में निरोगता का रहना (वही)

पूर्व का पुण्य बंधा हो उसका फल है। उसमें अभिमान करना कि, हम बराबर पथ्य जाते हैं, शरीर में निरोगता रहने का उपाय करते हैं तो निरोगता रहती है। (यहां) ना कहते हैं। भगवान ! ऐसा मत कर। समझ में आया ? तू उर्ष मत कर, उर्ष मत कर। उसमें उर्ष करने से आत्मा की शांति लूट जाती है, जल जाती है। आडा..डा...!

मुमुक्षु :- ... पैसा हो और उर्ष न करे, ऐसा कैसे हो सकता है ?

उत्तर :- धूल में पैसा हो तो डरभ (हो)। यकवर्ती को ७ भंड का राज था। ७ भंडा का राज यकवर्ती को था। हमारा नहीं, हमारा नहीं। ये तो पूर्व के पुण्य का फल (है), वह पुण्य जला तो मिला है। अज्ञानी ऐसा मानते हैं कि, मुझे मिला। शास्त्रकार ऐसा कहते हैं कि, तेरा पूर्व पुण्य की लोन लेकर आया था, वह लोन जल गઈ तो मिला है। क्या (कहा) ? पूर्व की पुण्य की लोन लेकर आया था, अंदर पडी थी। जैसे किसी के पास पांच लाख की लोन हो, पांच लाख बटा दिया और पांच लाख आया। पांचसो हजार, पांच लाख में पांचसो हजार आते हैं ना ? वह कहता है, मेरे पास पांचसो हजार आये। पांचसो हजार यानी पांच लाख आये। शास्त्र कहते हैं कि, तू पूर्व की तेरी पुण्य की लोन लेकर आया था वह लोन जल गई। वह लोन जल गई तो तुझे दिखने में आता है। वकील ! आडा..डा...!

कहते हैं, पूर्व के पुण्य के कारण जो यीज मिली, वह पुण्य जलता है और दिभता है उसमें अभिमान मत करना, उर्ष मत करना, लैया ! वह जड की पर्याय है, मिट्टी की, पुद्गल की पर्याय है, तुझे किसमें उर्ष करना है ? तेरा आत्मा ज्ञानानंद स्वरूप है। आनंद का अंतर संतोष प्रगट कर। राग से पृथक कर, अपने आत्मा में शांति का संतोष प्रगट कर। वह तुझे प्रसन्न होने का हेतु है। बाहर की लक्ष्मी में प्रसन्नता मानना वह तो मूढ जव का लक्षण है। समझ में आया ?

'पाप के फल में द्वेष न कर...' पूर्व का पाप का फल आया और शरीर में रोग (हुआ)। समझ में आया ? अनुकूल का वियोग, प्रतिकूलता का संयोग (हुआ)। बांझपना, कुंवारापना, कुटुंब नहीं, कबीला नहीं, लक्ष्मी नहीं। अक मडिने में पर्यास रूपये की ली कमाई नहीं। ऐसी प्रतिकूलता पूर्व के कोई पाप के कारण से हो (तो ली) धर्मी विषाद नहीं करते, जेद नहीं करते। समझ में आया ? जेद तो अपना

धर्म न हो तभी भेद होता है. अरे...! आज हमारी अकाग्रता शांति न हुई. संकल्प, विकल्प की जाल में हम हमारे आत्मा में अकाग्र नहीं रह सके. उसका भेद हो, परंतु प्रतिकूलता में ज्ञानी को भेद होता नहीं. प्रिय में प्रिय पुत्र मर जाये, स्त्री मर जाये. ऐसी चीज जो है (वह) पाप के उदय में ऐसा प्रतिकूल संयोग आता है, अनुकूल यदा जाता है, उसमें आत्मा को दुर्ष, संतोष मानना नहीं. उसमें दुर्ष और भेद नहीं करना. समज में आया ?

‘रत्नकरंड श्रावकाचार’ में लिया है कि, सम्यग्दृष्टि श्रावक ऐसा विचार करते हैं कि, मेरी आत्मसंपदा शुद्ध आनंद, श्रद्धा, ज्ञान की शांति मेरे पास है तो मुझे बाहर की संपदा से क्या काम है ? ‘समंतभद्राचार्य’ ने ‘रत्नकरंड श्रावकाचार’ बनाया है. ‘रत्नकरंड श्रावकाचार’. रत्न का करंडिया (टोकरी). जैसे भगवानआत्मा पुण्य-पाप के विकल्प से रहित अपना शुद्ध चैतन्य स्वरूप, उसकी दृष्टि और ज्ञान किया है, उसमें श्रावक स्थिरता करते हैं, वही उसका रत्नकरंड है. आहा..हा...! समज में आया ? बाहर की संपदा का मुझे क्या काम है ? मेरी शांति (में), मेरे में अकाग्र होता हूँ और मेरी अंतर में धर्म की शुद्धि की वृद्धि होती है तो लक्ष्मी से क्या काम है ? और अंतर की शुद्धि की वृद्धि न हो तो भी लक्ष्मी से मुझे क्या काम है ? समज में आया ? लेकिन अभी तो लक्ष्मी ही सर्वस्व हो गई (है). क्या कहते हैं ?

मुमुक्षु :- आदर्श ज्वन.

उत्तर :- .. ज्वन ! अरुण ! यहाँ ना कहते हैं.

मुमुक्षु :- अंग्रेज में कहते हैं.

उत्तर :- अंग्रेज को कब भान था.

मुमुक्षु :- शब्द तो लिखते हैं.

उत्तर :- हां, लिखे होते हैं ना, अज्ञानी मूढ़ तो बहुत लिखते हैं ना !

यहाँ तो भगवान त्रिलोकनाथ परमेश्वर तीर्थकरदेव इरमाते हैं कि, श्रावक सम्यग्दृष्टि आत्मा की शांति का संतोष प्रगट करनेवाले, पर चीज में संतोष मानते

नहीं और प्रतिकूलता में उसे भेद, दुःख होता नहीं. डो, आनेवाली-जानेवाली चीज डो (वड) उसके कारण से आती-जाती है, औसा सम्यग्दृष्टि-धर्मा को डर्ष और विषाद अंदर में डोता नहीं. औसे तो नाम धराये, डम श्रावक हैं. नाम धराने से क्या डुआ ? थैली में कडियाता भरा डो. क्या कडते हैं थैली ? थैली.. थैली. कडियाता भरा और डपर लिभा शक्कर. क्या कडियाता (-कडवाडट) भीठा डो जायेगा ? औसे (कडे कि), डम श्रावक हैं. श्रावक क्या ? नाम लिभा है तो अंदर भीठास डुई है या नहीं ? आत्मा विकार और शरीर के संग से त्मिन्न (डै), अपनी दृष्टि और ज्ञान क्रिये बिना जितना श्रावकपना नाम धराते हैं, वड अंदर में कडवाडट भरी है और डपर से नाम शक्कर लिभा है, औसी बात है. समज में आया ?

यहां 'दौलतरामज्ज' कडते हैं, देजो ! 'पाप इल में द्वेष न कर...' अरे...! मुजे रोग आ गया, मेरा शरीर ज्जर्षा डो गया, लक्ष्मी यली गई, पुत्र मर गया, स्त्री जलकर मर गई, मकान जल गया, उस समय वीमावाला छूट गया. सब अेकसाथ (डुआ). यहां मकान जला, वहां वीमावाला यला गया. क्या कडते हैं ? वीमा. वीमा लेते हैं ना ? वहां वीमावाला भाग जाये, यहां दुकान जल जाये, घरपर स्त्री जल जाये, पुत्र मर जाये, पुत्री का (धनि मर जाये). शरीर में रोग (आये). समज में आया ? और (पैसे) गाडे डो, पूर्व के पुण्य के कारण से पैसा डोता है ना ? (पैसे) गाडे डो (उसका) डोयला डो जाये, धूल डो जाये. औसा कडते थे. 'दामनगर' के पास 'लाभण' का गांव है. अेक भावसार था. भावसार में काठी.. काठी डोते हैं ना ? डमने तेरड डजार रुपये गाडे थे. पडले की बात है, डं ! ५०-६० वर्ष पडले की बात है. तेरड डजार. वड नहीं कडता था ? भाई ! भावसार. उसने कडा, मैंने गाडे थे. दो-चार वर्ष के बाद जब दुष्काय पडा, भोदने लगे तो धूल (निकली). पूर्व के पुण्य डिरे तो गाडा डुआ (धन भी) धूल डो जाता है. और पूर्व के पुण्य के कारण धूल पैसा डो जाती है. समज में आया ? पुण्य-पाप के इल में धर्मा को डर्ष, संतोष डोता नहीं. जड की पर्याय में डर्ष मानना, तो उसने जड में अपने को माना. अपने आत्मा में आनंद है उसको तो माना नहीं. समज में आया ?

पुण्य और पाप 'पुद्गल की पर्यायें हैं.' जड की पर्याय हैं. जिसने अज्जव

को भिन्न माना उसे अश्व की अनुकूल-प्रतिकूलता की सामग्री में उर्ध्व-शोक होता नहीं। समज में आया ? 'पुद्गल की पर्यायें हैं। उत्पन्न होकर नष्ट हो जाती हैं...' 'यलती फिरती छाया है' ऐसा आप की हिन्दी में कहते हैं ना ? यलती फिरती छाया। अक जन्म था वह कहता था, समजे ? यलती फिरती छाया है। समज में आया ?

हम 'जयपुर' में थे ना ? 'जयपुर' द्विवान के बंगले में हम उतरे थे। (अक मुमुक्षु) थे, वे हमारे साथ व्याख्यान में जाते थे। वहां अक वृद्ध आदमी, बहुत वृद्ध था, ८०-८५ वर्ष का था, बीज मांगता था, बीज. 'जयपुर' बजार में जवेरी की दुकान (थी). उसका नाम भी कुछ था. समजे ? उसका पुत्र. जवेरी की दुकान (थी). हैरान हो गया, बिजारी (होकर) बीज मांगता था. ८०-८५ वर्ष की उम्र थी. पूर्व का पुण्य फिरे (तो) पीछे पाई भी न रहे. तेरी व्यवस्था और तेरी डोशियारी से रहता नहीं. उसमें कितनी डोशियारी काम करती है ? यतुराई.. यतुराई ! भाई ! वह पुद्गल की पर्याय है, यलती-फिरती छाया है. आये और जाये. धूप आता है ना ? धूप. छाया आती है और जाती है. वह तो पौद्गलिक पर्याय आती और जाती है, तेरे आत्मा के साथ उसका संबंध नहीं. धर्मा श्व को पुण्य-पाप के फल में उर्ध्व-विषाद होता नहीं. उर्ध्व-विषाद करे तो उसके आत्मा की शान्ति जलती है.

'नष्ट हो जाती है और पुनः उत्पन्न होती है.' अक भव में ऐसा बहुत हो जाता है. क्षण में गरीब हो, पांच वर्ष तवंगर हो जाये, फिर से दस वर्ष बिजारी हो जाये. ये क्या ? समज में आया ? वह तो पूर्व की पर्याय का फल है. आत्मा में वह है नहीं. जिसको सम्यग्दर्शन और आत्मा की प्रतीति हुई असे धर्मा श्व को पुद्गल की पर्याय में, यलती-फिरती छाया में उर्ध्व-शोक होता नहीं. समज में आया ?

'अपने अंतर में निश्चय से—वास्तव में...' अब क्या कहते हैं ? देजो ! अरे..! भाई ! 'अपने अंतर में निश्चयसे—वास्तव में (लाज बात की बात)...' देजो ! 'लाजों बातों का सार इसी प्रकार ग्रहण करो...' 'लाज बात की बात यही, निश्चय उर लाओ;' 'पुण्य-पाप रूप समस्त जन्म-मरण के द्रन्दरूप विकारी मलिन भाव...' देजो !

आत्मा में शुभ और अशुभराग होता है वह विकारीभाव जगत द्वंद-ईद है। आडा..डा..! क्या (कडा) ? शुभ और अशुभभाव होता है वह जगत का द्वंद-ईद है। उससे तो पुद्गल बंधता है और उससे बाह्य की सामग्री का मिलना अथवा बीछना होता है।

'पुण्य-पापरूप समस्त जन्म-मरण के द्वन्द (राग-द्वेष) रूप विकारी भविनभाव तोडकर...' अरे..! आत्मा ! देजो ! संबोधन करते हैं। शुभ-अशुभभाव को छोडकर, शुभ-अशुभभाव का इल बंध, उसका इल संयोग, तीनों को दृष्टि में छोड दे। समज में आया ? शुभ-अशुभभाव, उसका इल बंध, उसका इल संयोग, सुभ-दुःभ संयोग। छः प्रकार हुआ। शुभ-अशुभभाव-१. शुभ-अशुभभाव का बंध पुण्य-पाप-२. और पुण्य-पाप का इल अनुकूल-प्रतिकूल संयोग-३. (१) छः चीज से तेरी रुचि उटा दे। आडा..! समज में आया ? तुजे आत्मदर्शन और आत्मशांति याडिये तो, अनंतकाल से नहीं मिली ऐसी स्वनिधि, उसको पुण्य-पाप की रुचि छोडकर, पुण्य-पाप का बंध का भाव का भी लर्ष-शोक छोडकर और उसके इल में लर्ष-शोक छोडकर।

'तोडकर सदैव अपने आत्मा का ध्यान करो।' लो ! देजो ! गृहस्थ को कडते हैं ? गृहस्थ को कडते हैं। अभी तो सम्यक्चारित्र शुड किये बिना बात करते हैं। सम्यग्ज्ञान होने के बाद सम्यक्चारित्र, प्रताडि होते हैं। पीछे लेंगे। परंतु सम्यग्दर्शन हुआ, बाद में सम्यग्ज्ञान हुआ, बाद में उसे प्रत का परिणाम होता है। सम्यक्चारित्र, व्यवहार चारित्र। निश्चय सम्यग्दर्शन-ज्ञान बिना व्यवहार चारित्र-झारित्र, अशुप्रत और प्रत लेते हैं वे सब अेक बिना के शून्य हैं। समज में आया ?

कडते हैं कि, डे शव !

लाभ बातकी बात यडी, निश्चय उर लाओ;

तोरि सकल जगद्वंद-ईद, नित आतम ध्याओ।

भगवानआत्मा पुण्य-पाप का विकल्प से रहित, मेरी चीज शुद्ध आनंद है ऐसी दृष्टि कर, उसका ध्यान करो। यडी कर्तव्य मनुष्यपने में करने लायक है। नित्य ध्याना सदैव ? झिर जाने-पीने का काम कब करना ? इसमें तो यह कडते हैं, देजो ! (नित)

सदैव अपने आत्मा का ध्यान करो.' भाई ! फिर कमाना कब ? द्रुकान कब चलानी ? वल तो पडले कडल, कडल सके नडीं, डु सके नडीं. वल तो डूरु के डुडुडु-डुडु से डुडुडु डु. कडु, डुडु ! कडु डु ? डुरलडुर धुडुन रडुते डुं. (डुक डुडुडु) कडुते डु, धुडुन रडुडु डुसलडुडु डुडुन डुडु. डुल डुं डु डुडु नडीं, डुडुं तो डुडुडु कडुते डुं.

डुडुडु :- सलडुने से आते डुं.

उतुतर :- कडु सलडुने आते डुं ? डुडे-डुडे आते डुं. डुडुन कडु ? आतुडु कडु डु सकेतल डु ? उसकी तो डुडुं नल कडुते डुं. वल तो डुडु की कडुडु डु. डुडुडु आनल डुडु कल डुडु डु. सडुडु डुं आडुडु ? वल कडु कर सकेतल डु ? डुक रडुकडु की डु डुडु डुडु नडीं सकेतल. डुरडुडु डुडु डु, अडुडु डु. डुडु आंडु डुडु डु. आंडु की डुडुडु की डुडु करनल वल आतुडु कल अधुडुकर डु डु नडीं. आडु..डु..! डुडुडु-डुडुडु डुडुडु डु कडु नडीं ? वल आतुडु से नडीं (डुडुडु). आडु..डु..!

डुडुडु :- ..

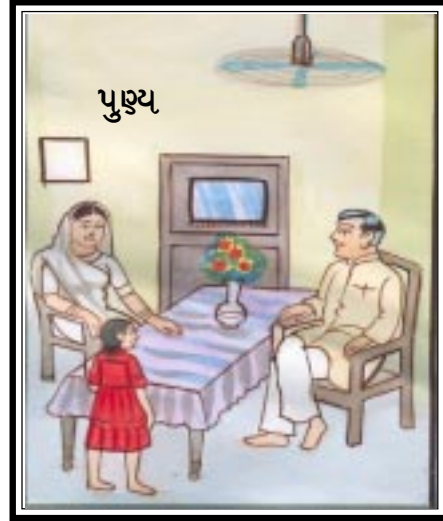
उतुतर :- वल तो सरुवडु डुडुडुन कल कडु डुडु डु. सरुवडु डुरडुडुडु डुरलडुडुनलथ तुडुडुकरडेव सुडु डुडुडु की उडुसुथुडु डुं डुडुडुडुन डुडु डुडुडुन की आवलडु आतुडु थु, अरे..! आतुडु ! तेरे अललवल डुक रडुकडु की डु कडुडु तुडु कर सकेते नडीं. सडुडु डुं आडुडु ? वल आतुडु डु नल ? डुडु ! 'डुरवुडुसंडुडु' डुं डुडु डुं नडीं आतुडु ? डुडु की कडुडु तुडु नडीं कर सकेते. रलडु कर सकेतल डु, डुरेडु कर सकेतल डु, वलकर कर सकेतल डु. डुकडुन कडु डुसुत आडुडु की कडुडु तुडु कर सकेते डु ? वल तो डुडु डु. डुडु की डुडुडु (डुर) तेरल अधुडुकर डु कडु तुडु डुनल सके ? डुडु की डुनडुडु डुडुडु डु कडु, डुं डुडु की डुनलडुं, शरुडु की डुनलडुं, डुडुन की डुनलडुं, लकुडु की डुनलडुं. सडुडु डुं आडुडु ?

डुडुडु :- करनल कडु ?

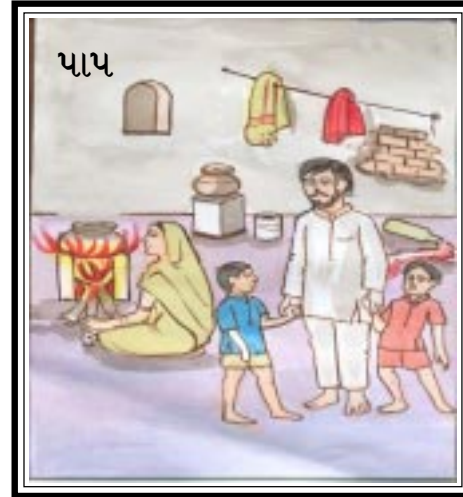
उतुतर :- करनल, आतुडु की सडुडुन करके डुकलडुडु करनल वल करनल. कडु करनल डु ? डुर डुनल डु कडुडु डुं ? डुडु..! डुडुडु डुडुडु डु डुडुडु डुं.

कडुते डुं, ललडु डुडु की डुडु डुडु डुडुडु. डुडुडु-डुडुडु कल डुडु डुडु डु उसकी

ढी रुचि ँडकर. अपना बंधन ठीक है, पुण्य ङो तो ठीक बंधन पडेगा. ँड दे रुचि ! और पाप ङो तो अशुभ बंध पडेगा. उसमें है ना ? देओ ! है ना ? देओ ! पुण्य.. पुण्य. देओ ! उसमें लिभा है ना ? पुण्य में वड आराम से सोता है. आरामकुर्सी जैसा क्रिया है. सोफ़ा. देओ ! क्या कडते हैं ? ऐसी भाषा डमें नहीं आता. आरामकुर्सी लो ना ! जैसे आराम (मिल रड है). जैसे बैठा है, स्त्री जैसे बैठी है. कुर्सी पडी है, पुत्र ढी जैसे ङोशियार. ये सब पुण्य का इल. डपर पंभा घुम रड है. देओ ! डिभाव ठीक क्रिया है.

(यडं) पाप (डिभाया है). अक आदमी है. बेचारा ने कपडा ऐसा रभा है. अक पुत्र जैसे है, अक पुत्र जैसे है, उसकी पत्नी जाना बना रडी है, मुश्किल से बना रडी है. कपडे टंग रहे हैं, अक कुर्सी.. क्या कडते हैं ? ँता. ँता ढी टुटा लुआ है. है या नहीं ? ँता ठीक नहीं है. टुटा लुआ ँता है. तार टुट गये हैं. पूर्व के पाप के कारण ऐसी अवस्था बने उसमें आत्मा का अधिकार है नहीं. डम बराबर विचिक्षण है और व्यवस्था करनेवाले हैं तो ऐसी व्यवस्था रहती है. भगवान कडते हैं कि, मूढ है, लैया ! अक पलक ढी घुमाने का तेरा अधिकार नहीं है. भाई ! तूने जड को, चैतन्य को भिन्न जाना नहीं. आडा..डा..! समज में आया ?

ये सांस चलती है वड ढी आत्मा का अधिकार नहीं. ये सांस जड की क्रिया है. अधिकार डी नहीं, वर्तमान अधिकार कडं से लाये ? वड तो परमाशु की क्रिया

है, जड का रजकण का स्पर्ध है. आभिर में जब यहाँ से सांस निकल जायेगा, नात्ति से (निकलेगा). किसी को ध्याल आयेगा कि, नात्ति से सांस छट गया है. तेरा अधिकार छो तो नीचे उतार दे ना ! सांस की क्रिया-उपर जाना, नीचे जाना जड के कारण से है.

मुमुक्षु :- आभी जिहगीना पहेलां भागमां अब्यास क्यो डोय....

उत्तर :- वर्तमान में भी होता नहीं. मूढ मुस्त में मानता है, भगवान तो ऐसा कहते हैं.

पांच इंद्रिय, मन-वचन-काया, सांस. भगवान तो ऐसा कहते हैं कि, अक समयमात्र भी जड की दस प्राण की क्रिया तेरे अधिकार की बात है नहीं. दस प्राण है ना ? पांच इंद्रियां, मन-वचन-काया जड, सांस और आयुष्य. उसमें सांस आते हैं ना ? दस प्राण में सांस आता है कि नहीं ? पांच इंद्रियां, मन-वचन-काया, सांस और आयुष्य. ये सांस जड है. आडा..डा...! दुनिया में नहीं कहते हैं ? सांस तेरा रिश्तेदार नहीं, ऐसा नहीं कहते ? आपमें कहते हैं या नहीं ? सांस भी साथ नहीं देते हैं. सांस भी साथ नहीं देते, हमारे काठियावाड में कहते हैं, सांस तेरा रिश्तेदार नहीं. ये सांस तो जड है. जड की क्रिया होना जड से होती है, तेरे से नहीं. जब रुक जायेगी तुम नहीं कर सकते तो अभी चलती है तो तेरे से नहीं (चलती). आडा..डा...! कभी सुना नहीं.

'जड ने चैतन्य बन्ने प्रगट स्वभाव भिन्न, जड ने चैतन्य बन्ने प्रगट स्वभाव भिन्न.' दोनों के प्रगट स्वभाव भिन्न हैं, भाई ! सम्यग्दृष्टि जब जड की क्रिया का अभिमान नहीं करते कि, हम से होता है. ऐसा नहीं करते.

मुमुक्षु :- करे लेकिन उसका अभिमान नहीं करते.

उत्तर :- कर ली नहीं कर सकते. करे क्या ? अनासक्ति कहते हैं ना ? अनासक्ति योग (से करो). जूठ बात है. कर सकते नहीं फिर अनासक्ति कहां से लाया ? समज में आया ?

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- ना, ना. यहाँ ऐसी बात है ही नहीं. यहाँ तो भगवान कड़ते हैं, लैया ! तेरा ज्ञानस्वरूप है. उसे ज्ञाता छोकर जान. पर की क्रिया होती है वह तेरे अधिकार की बात नहीं. जड की होती है तो छो, न होती छो तो न छो. तेरे अधिकार की बात है नहीं. तेरे अधिकार की बात छो तो पक्षघात होता है (तब) क्यों कर सकता नहीं ? भाषा ली अं..अं.. छो जाती है. समज में आया ?

कड़ते हैं, सदैव आत्मा का ध्यान करो. दृष्टि आत्मा उपर लगाओ. भगवान शाश्वत चैतन्यमूर्ति है. समज में आया ? तेरी यीज तो शाश्वत सख्यिदानंद मूर्ति है. ध्रुव सत् है, ध्रुव सत् है. सिदानंद स्वभाव की दृष्टि लगाओ, उसका ध्यान करो. यही सम्यग्दृष्टि का कर्तव्य है. बीच में रागादि आओ, शरीरादि की क्रिया छो उसका सम्यग्दृष्टि कर्ता होता नहीं. बहुत सूक्ष्म बात, भाई ! कड़ो, समज में आया ? (एनके) जैसे डोशियार आदमी छो वह कर सकता होंगे कि नहीं ? (नहीं कर सकते छो तो) आपको वहाँ भाईओं क्यों बुलाते हैं ? आओ.. आओ.. भाई ! (ऐसा कड़ते हैं).

मुमुक्षु :- डिमतवाले आदमी का काम है.

उत्तर :- डिमतवाला, धूल में डिमत रजे. वीर्य उसके पास रडा, पर में कड़ा जाता है ? शरीर की क्रिया में वीर्य काम नहीं करता. शरीर की क्रिया में आत्मा का वीर्य काम नहीं करता तो पर में क्या कर सकता है ? तत्त्व की जबर नहीं. सत्य तत्त्व क्या है और कैसे होता है उसका ज्ञान नहीं और ज्ञान बिना सब (जूठ है). ज्ञान नहीं है, यहाँ तो ऐसा कड़ते हैं ना ? सख्या ज्ञानवंत छो वह जड की क्रिया अपने से होती है, ऐसा मानते नहीं. समज में आया ? 'अपने आत्मा का ध्यान करो.' समज में आया ?

भावार्थ :- 'आत्मार्थी जव का कर्तव्य है कि धन, मकान, दुकान,....' तीनों ने अंत में 'न' आया. 'धन, मकान, दुकान...' घर का मकान करते हैं ना ? डोशियार आदमी दो लाख, पांच लाख का बडा (मकान बनाये). यहाँ जिडकी, यहाँ दरवाजा, ऐसा.. किसी का क्रिया हुआ मकान छो तो पसंद नहीं पडता. जुद का नया (बनाना

હો તો) અપને કો જૈસે ઠીક પડે વૈસે ખીડકી, દરવાજે (બનાતા હૈ). (ફિર કહતા હૈ) હમને મકાન બનાયા હૈ. હમ કુર્સી લગાકર આઠ ઘંટે, દસ ઘંટે સામને બૈઠે થે. કડીયા કાં કહતે થે ઐસા કરો, ઐસા કરો. કૌન કરે ? ધૂલ કરે. ભાઈ ! ધૂલ કરે. ધૂલ સે હોતા હૈ, તેરે સે નહીં.

‘ધન, મકાન, દુકાન, કીર્તિ,...’ હમારે પિતાજી કી ઇતની કીર્તિ નહીં થી, હમને અપની મેહનત સે લક્ષ્મી કમાઈ હૈ ઐર મેહનત સે કીર્તિ મિલી હૈ. મૂઢ હૈ. તેરી મેહનત કહાં સે આપી ? વહ તો પૂર્વ કા પુણ્ય હૈ ઉસસે કીર્તિ આઈ ઐર કીર્તિ તો જડ કી પર્યાય હૈ. આવાજ હોતી હૈ કિ, યે આદમી ઐસા હૈ. વહ તો જડ કી આવાજ હૈ. તેરે મેં તેરી કીર્તિ કહાં સે ઘૂસ ગઈ ? સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! આહા..હા...! કીર્તિ હો. બાપની આરતી ઉતારીને દહાડો સારો કરે તો કીર્તિ અચ્છી હો.

મુમુક્ષુ :- કીર્તિ વધી ગઈ....

ઉત્તર :- બઢે તો વહ તો પૂર્વ કા પુણ્ય હો તો બઢે. નહીં તો ઐસા ભી કહે, પુત્ર કી શાદી નહીં હુઈ ઇસલિયે કરતે હૈં, ઐસા બોલે. યે સબ આપને સુના નહીં ? લડકા કુંવારા હૈ, બાપ કે નામ સે પાંચ હજાર કા ખર્ચ કરતા હૈ, બાદ મેં લડકી લેની હૈ. ઐસા ભી બોલતે હૈં. ભાઈ ! યે સબ સુના હૈ કિ નહીં ? (યે ભાઈ) તો સંસાર મેં બરાબર ગહરાઈ મેં ઊતરે હૈં ના ! આહા..હા...! હમને તો દેખા હૈ, હમ ઉસમેં ઘૂસે નહીં હૈ. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં, ‘નીરોગી શરીરાદિ પુણ્ય કે ફલ હૈં,...’ સમજ મેં આયા ? આંખ રહના વહ પુણ્ય કા ફલ હૈ, ઐસા કહતે હૈં. (યે ભાઈ) આંખ ગંવાકર આયે હૈ ના ? નયી ડાલી કિ નહીં ? ‘અહમદાબાદ’ ગયે થે. મોતીયા ઉતારતે થે તબ ઉપર કી કણિ અંદર ઘૂસ ગઈ. ડોક્ટર સે ઘૂસ ગઈ, હાં ! ડોક્ટર સે ઘૂસ ગઈ ? નહીં ? વહ ઘૂસને કી થી ઘૂસ ગઈ, વહ જડ કી પર્યાય હૈ, કોઈ સે ઘૂસતી નહીં. ડોક્ટર ને કહા, નિકાલ દો, નહીં તો દૂસરી આંખ ચલી જાયેગી. નિકાલ દેના પડે, ક્યા કરે ? વહ કહાં અપના અધિકાર હૈ ? જડ ઉપર, કોઈ એક રજકણ ઉપર ભી અપના અધિકાર હૈ નહીં.

‘उनसे अपने को लाभ है तथा उनके वियोग से अपने को हानि है—ऐसा न माने;...’ देओ ! धन, मकान, दुकान, कीर्ति, नीरोगी शरीरादि का वियोग हो जाये. दुकान का वियोग, दुकान टूट जाये, लक्ष्मी चली जाये, कीर्ति चली जाये, रोग आ जाये तो उससे हानि है, ऐसा धर्मी मानते नहीं. आहा..हा..! कड़ो, समज में आया ? ये तो कितनी मन्नत करते हैं. मछावीरञ्ज, पद्मपुरी, पैसा मिले, लडका मिले. मूढ है, वड जैन है ही नहीं.

जैन जिसकी दृष्टि होती है, वीतराग सर्वज्ञ परमात्मा कहते हैं कि, तेरा आत्मा तेरी संपदा से तेरे पास है. तेरी संपदा बाहर में है नहीं. ऐसी दृष्टि जब तक न करे और बाहर की लक्ष्मी भगवान को मानने से मिलती है, जैसे मिलती है, केसरियाञ्ज में केसर चडाने से मिलता है, बालक का रक्षण होता है. मूढ है, मिथ्यादृष्टि जैन की भबर नहीं. जैन परमेश्वर आत्मा और जड को जुदा कहते हैं. और जुदा की पर्याय अपने से मानना उसका नाम ही मिथ्यात्व है.

‘क्योंकि परपदार्थ सदा भिन्न हैं, ज्ञेयमात्र हैं,...’ देओ ! अपने आत्मा से परपदार्थ तो बिलकुल भिन्न हैं, जानने लायक हैं. देओ ! ‘ज्ञेयमात्र हैं,...’ जाननेलायक हैं. मैं रभुं, छोड दूं या प्रतिकूलता में भेद मानना ऐसा यीज में है नहीं. उस यीज में ऐसा है ? क्या प्रतिकूलता उस यीज में है ? रञ्जस्टर किया है ? और यड अनुकूल है ऐसी उसमें छाप पडी है ? उसमें छाप है—ज्ञेय की. समज में आया ? यड जाननेलायक है, ऐसा जानते हैं. धर्मी जव उसे कहते हैं, अनुकूल-प्रतिकूल जड की पर्याय में जाननेलायक जानते हैं. मुजे अनुकूल है और प्रतिकूल है, ऐसा मानते नहीं. समज में आया ? सम्यग्दृष्टि का जव पर की अनुकूलता-प्रतिकूलता अपने में ऐसा मानते ही नहीं. वैसे कहना कि, उम जैनी हैं, धर्मी हैं. और अनुकूल-प्रतिकूल में भेद.. भेद.. भेद (करता है). पसीना उतर जाये. उमारी एतनी एज्जत गई, उमारा एतना गया, समय बढल गया, समय बढले तब सब बढल जाते हैं. उमारा समय ! तेरा समय क्या ? तेरा समय तो तेरे आत्मा के पास है. समज में आया ? भाई !

‘किसी को अनुकूल-प्रतिकूल अथवा एष्ट-अनिष्ट मानना वड मात्र जव की भूल

હે;...' દેખો ! બાહર કી પ્રતિકૂલતા મેં દુઃખ માનના, અનુકૂલતા મેં સુખ માનના, વહ તો જ્ઞેય પદાર્થ હૈ, ઉસમેં અનુકૂલ-પ્રતિકૂલ હૈ હી કહાં ? સાતવીં નરક કે નારકી મેં, રૌ-રૌવ નરક મેં સમકિતી નારકી પડા હૈ, વહાં ભી આત્મા મેં આનંદ માનતે હેં. સમજ મેં આયા ? રૌ-રૌવ નરક મેં નારકી પડે હેં. સાતવીં નરક મેં સમકિતી હેં. (ફિર ભી) દુઃખ નહીં માનતે. જિતના થોડા દુઃખ હૈ વહ અસ્થિરતા હૈ, અસ્થિરતા મેરી ચીજ નહીં, મેં તો જ્ઞાતા-દૃષ્ટા હૂં, ઐસા સાતવીં નરક મેં રહે હુએ ધર્મા-સમ્યગ્દષ્ટિ અપને કો ઐસા માનતે હેં. કહો, સમજ મેં આયા ?

‘ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માનના વહ માત્ર જીવ કી ભૂલ હૈ;...' યહ ચીજ ઇષ્ટ હૈ, યહ ચીજ અનિષ્ટ હૈ, ઉસમેં ઇષ્ટ-અનિષ્ટ તો કોઈ હૈ હી નહીં. વિષ્ટા અનિષ્ટ માનતે હેં, ભૂંડ ઇષ્ટ માનકર ખા જાતા હૈ. કિસકો ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માનના ? વમન કરતે હેં, કુત્તા વમન કો ખા જાતા હૈ, કિસકો ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માનના ? ઇષ્ટ-અનિષ્ટ કોઈ ચીજ હૈ હી નહીં. આત્મા જાનનેલાયક હૈ, જગત કો જાનતા હૈ (કિ), ઐસા હુઆ. મેરે મેં હુઆ ઐસા ધર્મા માનતે નહીં. આહા..હા..! ધર્મા નામ ધરાનેવાલે, ધર્મા નામ ધરાયે ઔર (બોલે કિ) હમેં ઐસા હુઆ હૈ. મૂઢ હૈ, કહતે હેં, તુજે ધર્મ કી ખબર નહીં. ‘ઇસલિયે પુણ્ય-પાપ કે ફલ મેં હર્ષ-શોક નહીં કરના ચાહિયે.’

‘યદિ કિસી ભી પરપદાર્થ કો જીવ ભલા યા બુરા માને તો ઉસકે પ્રતિ રાગ યા દ્વેષ, મમત્વ હુએ બિના નહીં રહતા.’ કયા સિદ્ધાંત હૈ ? આત્મા અપને અલાવા, આત્મા કા સ્વભાવ શુદ્ધ હૈ વહી ભલા (હૈ), ઔર વિકાર હૈ વહી બુરા હૈ. બસ ! ઇતના. કયા કહા ? અપના આનંદ, જ્ઞાન સ્વભાવ હૈ વહ અપના ભલા હૈ ઔર વિકારભાવ હૈ વહ અનિષ્ટ નામ બુરા હૈ. ઇસકે અલાવા દૂસરી ચીજ કો બુરી-ભલી માને તો ઉસકે પ્રતિ રાગ-દ્વેષ, મમતા નામ મિથ્યાદષ્ટિ હુએ બિના રહતી નહીં. અરે..! મુજે અચ્છી (પરિસ્થિતિ) હો તો ઠીક, પ્રતિકૂલતા હો તો ઠીક નહીં. ઐસે માના (વહ મૂઢ હૈ).

‘જિસને પરપદાર્થ-પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ કો વાસ્તવ મેં હિતકર..’ દેખો ! પરપદાર્થ કી વ્યાખ્યા કયા કી ? પરદ્રવ્ય. આત્મા કે અલાવા કર્મ, શરીર, વાણી, સ્ત્રી, કુટુંબ સબ પરદ્રવ્ય (હૈ). પરક્ષેત્ર-ઇસ આત્મા કે ક્ષેત્ર કે અલાવા સબ પરક્ષેત્ર

है. काल-अपनी पर्याय के अलावा (सब) पर. भाव-अपने गुण के अलावा पर का भाव. उन्हें 'वास्तव में छितकर तथा अछितकर माना है उसने अनन्त परपदार्थों को राग-द्वेष करनेयोग्य माना है.' अक पदार्थ में प्रीति की और ठीक है औसा माना (उसे) सारे जगत की ठीक है औसा अनंतानुबंधी का मान हुआ. समज में आया ? क्या कडा ?

अक (पदार्थ) ठीक है तो सारी दुनिया उसकी प्रतीति में ठीक है, अनंतानुबंधी का मान आया. आडा..डा...! यह ठीक नहीं (औसा माना) तो अनंती यीज ठीक नहीं, (वह) अनंतानुबंधी का द्वेष आया. समज में आया ? अनंतानुबंधी, समजे ? अनंत संसार का कारण. अनंत संसार का कारण, अक परपदार्थ मुजे ठीक (है), तो औसे सब अनुकूल अनंत (पदार्थ) ठीक (है). उसे अनंत का मान आया, मान नाम राग आया. समज में आया ? अक यीज ठीक नहीं औसी अरुचि हुई (तो) सारी दुनिया ठीक नहीं, औसा द्वेष आया. अनंतानुबंधी का क्रोध. समज में आया ? है ? पुस्तक रभा है कि नहीं ? भाई ! रभा है ? क्या लिखा है ? हेजो !

'परपदार्थ-परद्रव्य-परक्षेत्र...' औसे लेना. परकाल, परभाव को 'वास्तव में छितकर तथा अछितकर माना है...' कोई भी अक यीज को छितकर माने या दूसरी यीज को अछितकर माने 'उसने अनंत परपदार्थों को राग-द्वेष करनेयोग्य माना है...' सब यीज राग-द्वेष करनेलायक है, औसा माना है. जाननेलायक है औसा माना नहीं. समज में आया ? आडा..डा...! बडी सूक्ष्म बात है. संसार में औसा चलता डोगा क्या ? यह तो किसे कडते हैं ? संसारी प्राणी को कडते हैं कि, लैया ! तुजे छित करना डो तो जगत की कोई भी यीज में यह ठीक और अठीक, औसी मान्यता डोड डे. तेरा आत्मा डी ठीक है, आनंदस्वरूप ज्ञानानंद है और उसमें जितना विकार उत्पन्न डोता है, पुण्य-पाप डोनों जगत ईड है, डंड है, वड अनिष्ट है. समज में आया ? दूसरी कोई यीज अनिष्ट है डी नहीं. दूसरी कोई ँष्ट नहीं और दूसरी कोई अनिष्ट नहीं. तेरा आनंद शुद्ध स्वभाव तुजे ँष्ट नाम प्रिय, लला है और तेरे में पुण्य-पाप का भाव डोता है वड अनिष्ट और दुःखदायक है. समज में आया ? दूसरी कोई यीज दुःखदायक है डी नहीं. बाडर की यीज दुःखदायक नहीं है. बाह्य

यीज तो ज्ञेय है, वड कडां दुःख करती है ? वड पडले आ गया है. आस्रव दुःख का कारण है. नहीं आया ? पडले आया था ना ? अज्जवतत्त्व के बाद. आया था ना ? आस्रव का नहीं आया था ? किसमें आया था ? कौन-सी गाथा ? पांचवी है, देभो ! पांचवी.. पांचवी (गाथा).

‘रागादि प्रगट ये दुःख देन, तिनडी को सेवत गिनत यैन.’ देभो ! दूसरी ढाल है ना ? दूसरी ढाल, पांचवी गाथा (है). ‘तन उपजत अपनी उपज जान, तन नशत आपको नाश मान;’ यड अज्जव की भूल (है). शरीर उत्पन्न हुआ तो मैं उत्पन्न हुआ, शरीर का नाश हुआ तो मेरा नाश हुआ वड अज्जव की भूल (है). मिथ्यादृष्टि अज्जव को अपना मानता है. ‘रागादि प्रगट ये दुःख देन,’ है ? उसमें उअ पन्ना है, पांचवी गाथा है. रागादि नाम शुभाशुभ भाव ‘प्रगट ये दुःख देन, तिनडी को सेवत गिनत यैन.’ है कि नहीं ? यड बात पडले आ गई है. रागादि, देभो अंदर लिखा है ना ? क्या कडते हैं ? तिजोरी रभी है.

मुमुक्षु :- बाहर में सुख है..

उत्तर :- औसा मूढ मानता है, औसा कडते हैं. तिजोरी में से पैसा निकालने के लिये छथ डालता है. है राग, है दुःख देन, उसे सुख यैन मानता है. राग है, दुःख देन. लिखा है ? ‘रागादि प्रगट ये दुःख देन, तिनडी को सेवत गिनत यैन.’ राग दुःख का कारण है, पुण्य-पाप दोनों, डां ! उसको सुख का कारण मानना मिथ्यादृष्टि का लक्षण आस्रव की भूल में है. यड आस्रव की भूल है. वड आस्रव को आस्रव मानता नहीं. समज में आया ? थोडे शब्द में बहुत भर दिया है. गागर में सागर भर दिया है लेकिन विचार नहीं. औसे डी तोते की भांति रटन क्रिये जाये. अर्थ विचारे नहीं, उसका भाव विचारे नहीं.

कडते हैं, ‘राग-द्वेष करनेयोग्य माना है और अनन्त परपदार्थ मुजे सुख-दुःख के कारण हैं औसा भी माना है.’ दो बात कडी. जिसने अपने आत्मा के अलावा दूसरे में ठीक-अठीक माना तो अनंत पदार्थ राग-द्वेष का कारण माना और सुख-दुःख का कारण माना. ओक को सुख का कारण माना या ओक को दुःख का कारण माना (तो) समस्त पदार्थों को सुख-दुःख का कारण माना. सुख-दुःख का कारण परपदार्थ

है नहीं. उसका विकारी भाव ही दुःख का कारण है और अपना आत्मा ही आनंद का, सुख का कारण है. दूसरी कोई बाह्य की यीज सुख-दुःख का कारण है नहीं. समज में आया ? विचार नहीं (करते).

‘सखिये यह भूल छोडकर...’ यह भूल छोडकर ‘निज ज्ञानानंद स्वरूप का निर्णय करके...’ देओ ! शुभाशुभ भाव, आस्रव ही दुःखरूप है. परपदार्थ दुःखरूप है ही नहीं. परपदार्थ को दुःखरूप मानना वह तो मडाराग-द्वेष तीव्र हुआ और पर सुख-दुःख का कारण है, प्रतिकूलता रोग आया तो मुजे दुःख हुआ वह मूढ है. सब प्रतिकूलता को द्वेष का कारण माना. अनंतानुबंधी का द्वेष का सेवन उसे हुआ. आडा..डा...! समज में आया ? यह तो भाई ! वीतराग हो तब हो, औसा कोई माने. यहां तो अत्मी सम्यग्दर्शन में शीजते हैं.

भगवान ! तेरी दृष्टि यहि आत्मा पर हो, धर्मी की दृष्टि तुजे हो तो धर्मी को बाह्य यीज सुख-दुःख का कारण है, औसी दृष्टि है नहीं. मान्यता की बात है ना ? छोडने की बात तो बाह्य में आयेगी. अस्थिरता छूटे और स्थिरता हो जाये उसे तो चारित्र कडते हैं. ये तो मात्र मान्यता में विपरीतता है उसे छुडाने की बात कडते हैं.

मरते समय शरीर अनुकूल न रहे. आडा..डा...! अरे..! ये सांस ठीक नहीं चलता, ठीक चले तो मैं भगवान का स्मरण कर सकूँ या आत्मा का ध्यान कर सकूँ. शरीर विघ्न करता है ? अक बार दृष्टांत नहीं दिया था ? नरक में नारकी को जम लोग हैं ना ? वे बांधते हैं. औसा बांधी (जैसे) गठडी बांधी. गठडी बांधकर अंदर अग्नि का लोडे का सखिया डाल दे. नाक बंद. बाह्य में नीचे से जलाये, अग्नि जलाये. उं..ड. नहीं कर सकता. समज में आया ? औसी स्थिति, प्रतिकूल संयोग है वह आत्मा को छूता नहीं. आडा...! भाई ! क्या कडा ? कितना प्रतिकूल संयोग ? अक तो नरक में जन्म लेना, शरीर औसा, रोग, उपर से परमाधामी आकर गठडी बांधकर उसमें लोडे का सखिया डाल दे. उपर से लोडे का दस-दस मन का घन (गिराते हैं). सुनो ! वह प्रतिकूलता है ही नहीं.

मुमुक्षु :- पाप का इल है.

ઉત્તર :- પાપ કે ફલ મેં પ્રતિકૂલ સંયોગ હુઆ પરંતુ આત્મા મેં વહ સંયોગ કહાં છૂઆ હૈ ? સૂક્ષ્મ બાત હૈ. તત્ત્વ કી બાત ઉસને સુની નહીં. ઉસ સમય ભી આત્મા જ્ઞાનાનંદ હોકર અંદર સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર લેતા હૈ. ક્યા (કહા) ? ઇતના પ્રતિકૂલ સંયોગ ! વહ તો બાહર હૈ, આત્મા મેં અંદર કહાં ઘૂસ ગયા હૈ ? આત્મા તો અંદર ભિન્ન હૈ. ઐસા ભગવાનઆત્મા પૂર્વ મેં કુછ સુના હો, મુનિ ને આત્મા સુનાયા હો કિ, આત્મા તો આનંદ હૈ. રાજા-મહારાજા કોઈ મહાપાપ કરકે સમ્યગ્દર્શન નહીં ક્રિયા ઔર યહાં જન્મ લે લિયા. ઐસે ગઠડી બાંધતે હેં ઔર (જલાતે હેં). અરે...! યે ક્યા ? ક્યા હૈ યે ? ઐસી ચીજ સદા રહેગી ? ઇસસે છૂટને કી કોઈ ચીજ હૈ યા નહીં ? ઐસા અંદર વિચાર કરકે ક્ષણ મેં સમ્યગ્દર્શન પા લેતે હેં. સમજ મેં આયા ? વહ ચીજ પ્રતિકૂલ નહીં માનતે. વહ તો છૂતી ભી નહીં. ચાહે વહ સંયોગ મેં હોં. વહ તો સંયોગ હૈ. આત્મા અરૂપી ભગવાન જ્ઞાનાનંદ તો ઉસસે ભિન્ન હૈ. સંયોગી કી ઇતની સ્થિતિ મેં ભી આત્મા ઉસમેં દબ ગયા હૈ, ઐસા હૈ નહીં. આહા..હા....!

મુમુક્ષુ :- ... હોય તો માનતા ફરી જાય....

ઉત્તર :- યહાં ક્યા કહતે હેં ? નહીં હોને દેના તુમ્હારે હાથ મેં હૈ ? ભાઈ ! યહ ક્યા કહતે હેં ? દષ્ટાંત પહલે એકબાર દિયા થા. ઉસકે કારણ સે હોતા હૈ, તુમ્હારે કારણ ટિકતા હૈ ? ક્યા કરના હૈ તુમકો ? ઐસા કહતે હેં. ભાઈ ! વહ તો જો હોતા હૈ વહ હોતા હૈ. વહ તો જડ કી દશા હૈ. આત્મા કો દુઃખ કા કારણ બિલકુલ નહીં. (યહાં) ક્યા કહતે હેં ? લેકિન ક્રિયા નહીં, ઉસમેં તુજે ખેદ હોતા હૈ. વહ નહીં હોતા હૈ ઇસલિયે ખેદ હોતા હૈ વહ મૂઢતા હૈ, ઉસે અભી કરના હૈ. પૈર ચલાને હેં, દુકાન બરાબર કરની હૈ, ઐસા કરના હૈ. ભાઈ ! શરીર અચ્છા હો તો ઐસા કરના હૈ, ઇનકે જૈસા ચલે, ઐસે પુત્ર હોના... યહ સબ ભ્રમ હૈ. કૌન કર સકતા હૈ ? પર કા કૌન કર સકતા હૈ ? શરીર કી પ્રતિકૂલતા ક્યા આત્મા કો દુઃખ કા કારણ હૈ ? ભગવાન તો કહતે હેં કિ, તેરા અભિપ્રાય-મેરે મેં દુઃખ હુઆ હૈ, યહ તેરા અભિપ્રાય દુઃખ કા કારણ હૈ. પર ચીજ દુઃખ કા કારણ હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? ચિલ્લાતા હૈ, પૈર ચલતે નહીં. પૈર નહીં ચલતા હૈ ના ? આત્મા નહીં

यलता ? पडवे कडा ना ? अंदर परिणामन नडीं है ? वस्तु भिन्न है तो भिन्न की दृष्टि करो. भिन्न की दृष्टि में प्रतिकूल संयोग रोकते हैं ? भिन्न की दृष्टि करने से प्रतिकूल संयोग रोकते हैं ? ... पडेगा कि नडीं ? याहे जितना प्रतिकूल संयोग शरीर को हुआ वह तो रजकण में हुआ है, आत्मा तो अंदर से भिन्न है, भगवान् आत्मा भिन्न है. उस समय भी अंतर्भुज छोकर, बहिर्भुज का लक्ष्य छोडकर मैं तो शुद्ध चिदानंद स्वरूप हूँ, मैं शायक हूँ. जानने.. जानने... जानने.. जानने... जाननेवाला (हूँ) उसमे दृष्टि लगा दी. सम्यग्दर्शन छो जाये. ऐसी प्रतिकूलता में सम्यग्दर्शन (छो जाये). आत्मा में प्रतिकूलता है कहां ? कठिन बात, भाई ! समज में आया ?

अनुकूल संयोग. समवसरण में अनंत बार गया. राजकुमार आदि भगवान् को सुनने गये. क्या हुआ उसमें ? अनुकूलता उसमें क्या ? बाह्य चीज में क्या है ? (लेकिन) माना कि, हमें अनुकूल है. बस ! बाह्यशाह है. भूह है. बाह्यशाही तो तेरे अंदर में पडी है. ज्ञानानंद की संभाल नडीं की तो समवसरण में भी मिथ्यादृष्टि रह्य. समज में आया ? आहा..! और ज्ञानानंद की संभाल की, तो ऐसी गठडी बांधी उसमें सम्यग्दर्शन पा लिया, जन्म-मरण का नाश कर दिया. आहा..हा..! परद्रव्य के साथ संयोग-वियोग मानना वह तो उसकी कल्पना है. एसविये कडते हैं, ऐसा छोडकर 'ज्ञानानंद स्वरूप का निर्णय करके स्वोन्मुख ज्ञाता रहना ही सुभी होने का उपाय है.' विशेष कडेंगे, लो !

(श्रीता :- प्रमाश वचन गुरुदेव !)

वीर संवत् २४८२, मङ्गल वद १४, शनिवार
ता. १८-२-१९६६, श्लोक-८ प्रवचन नं०-३०

‘७७ ढाणा’, उसमें चौथी ढाल चलती है, उसका ८ वां श्लोक. श्लोक यला है, थोडा भावार्थ बाकी है. श्लोक हिर से (लेते हैं).

पुण्य-पाप इलमाडिं, डरभ विलभौ मत भाध;
यड पुद्गल परजाय, उपजि विनसै हिर थाध.
लाभ बातकी बात यडी, निश्चय उर लाओ;
तोरि सकल जगदंड-ईद, नित आतम ध्याओ. ८.

क्या कडते हैं ? देभो ! अंतिम दो शब्द हैं ना ? ‘पुण्य-पाप का बंध वड पुद्गल की पर्यायें (अवस्थाओं) हैं;...’ क्या कडते हैं ? आत्मा है, आत्मा वड शुद्ध ज्ञानानंद स्वरूप चैतन्यमूर्ति (है). उसकी दृष्टि (करने से) और उसमें स्थिर डोने से कभी बंध डोता नहीं. आत्मा ज्ञानानंद पवित्र स्वरूप (है), उसकी अंतर में श्रद्धा और उसका ज्ञान (करना) और उसमें लीनता डोने से तो नया कर्म का बंध डोता नहीं. पुराने भीर जाते हैं. यडां कडते हैं कि, पूर्व में अपने स्वरूप के लान बिना जो शुभ और अशुभभाव क्रिये थे, पुण्य और पाप के भाव पूर्व में (क्रिये थे)...

‘पुण्य-पाप का बंध वड पुद्गल की पर्यायें (अवस्थाओं) हैं;...’ है ? क्या कडते हैं ? कि, अपना आत्मा शुद्ध चैतन्य स्वभाव है, उसकी यहि धर्म दृष्टि डुई डो और अपने ज्ञान में लीनता-चारित्र डुआ डो तो उससे तो नया बंध डोता नहीं. समज में आया ? ‘सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि भोक्षमार्गः’ यड तो छूटने का रास्ता है. क्या (कडा) ? आत्मा शुद्ध चैतन्य, राग-द्वेष, पुण्य-पाप से रडित, शरीर-देड की क्रिया से रडित औसा अपना आत्मा अक सेकंड के असंभ्य भाग में पूर्ण शुद्ध आनंद (स्वरूप है), औसी अंतर्भुज की दृष्टि करना वड तो बंध का कारण नहीं,

वह तो मोक्ष का कारण है. डॉक्टर ! समझ में आया ? समझे की थोड़ी सूक्ष्म बात लेते हैं, हेजो ! पाठ में तो ऐसा लिया ना ?

‘पुण्य-पाप इलमाहिं, हरण विलभौ मत भाए;’ श्लोक है ना ? डॉक्टर !

यह पुद्गल परजाय, उपजि विनसै फिर थाए.

लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;

तोरि सकल जगदंड-ईद, नित आत्म ध्याओ.

बडा श्लोक (है). हेजो ! ‘पुण्य-पाप का बंध वह पुद्गल की पर्यायें (अवस्थाओं) हैं;...’ क्या कडा ? पूर्व में कोई आत्मा ने शुभ-अशुभभाव किया हो, दया, दान, द्रत, भक्ति, पूजा, यात्रा (के भाव किये) वह शुभभाव हैं. और हिंसा, जूठ, योरी, विषयभोग वासना, काम, क्रोध पापभाव हैं. दोनों भाव से नया बंध पडता है. शुभभाव से पुण्यबंधन होता है, अशुभभाव से पापबंधन होता है. अक बात. समझ में आया ? धर्म तीसरी यीज है.

पुण्य और पाप के भाव से भिन्न, अपना ज्ञानानंद शुद्ध चैतन्य स्वरूप की अंतर में राग की अकता बिना स्वभाव की अंतर अकता करके सम्यग्दर्शन प्रगट करना वह मुक्ति का मार्ग है. और अपना शुद्ध चैतन्य स्वभाव का ज्ञान करके अकाकार होना वही मुक्ति का मार्ग है. फिर स्वरूप में लीन होना, आनंद स्वरूप सिदानंद का अनुभव हुआ हो जैसे सम्यग्दृष्टि बाद में स्वरूप में लीन (होना), यरना, रमना, जमना (हो) उसका नाम भगवान चारित्र कडते हैं.

‘सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि मोक्षमार्गः’ ये तीनों तो मोक्ष का मार्ग है. यह मार्ग प्रगट करने से पहले अनादिकाल से यौरासी के अवतार में परिभ्रमण करते-करते उसने पुण्य और पाप अनंत बैर किये और उससे पुण्य-पाप का बंध ली रजकण में, पुद्गल में, जड में बंध हो गया. अब कडते हैं कि, पुण्य-पाप के भाव से जो जड बंध हुआ उससे जो संयोग मिलता है वह पुद्गल की अवस्था है. क्या (कडा) ? पुण्य-पाप, जैसा शुभभाव-अशुभभाव किया था उससे कर्म का बंध पडा वह तो पुद्गल की अवस्था है. समझ में आया ? बराबर है ? क्या कडा ?

जिसको आत्मा का कल्याण करना हो उसका ज्ञान करना, वह तो पहले कहां ना ? पहले कहां था. सातवें श्लोक में नहीं आया था ? 'धन समज गज बाज, राज तो काज न आवै;' सातवां श्लोक है ?

ज्ञान आपको रूप भये, फिर अयल रह्यै.
तास ज्ञानको कारन, स्व-पर विवेक भजानौ;
कोटि उपाय बनाय भव्य, ताको उर आनौ.

है ? करोड़ उपाय करके भी स्व-पर का विवेक करना वह तेरा पहला कर्तव्य है. समज में आया ? भेदज्ञान - पुण्य-पाप का जो विकल्प उठता है वह विकार है, आत्मा उससे भिन्न है. औसा स्व-पर का विवेक करना वही कोटि उपाय करके भी पहले वह करो. भेदज्ञान किये बिना कभी कल्याण और मुक्ति का मार्ग तुजे प्राप्त होगा नहीं). आहा..हा...!

कहते हैं कि, सम्यग्ज्ञान 'कोटि उपाय बनाय' स्व-पर भेद-पुण्य-पाप का भाव, उसे समजना पड़ेगा कि नहीं ? शुभ-अशुभभाव उठता है वह विकार, बंध का कारण है. उससे रहित मेरी यीज शुद्ध चिदानंद स्वरूप के सन्मुख होकर स्वभाव की दृष्टि करना और अंतर स्वभाव का ज्ञान करके स्वभाव में लीन होना वही एक मुक्ति का मार्ग और छूटने का रास्ता है, दूसरा कोई मुक्ति का मार्ग है नहीं.

कहते हैं कि, पूर्व में पुण्यभाव, पापभाव किया था उसमें पुद्गल की पर्याय बंधी थी, कर्म का बंध हुआ वह पुद्गल की अवस्था है, उसमें आत्मा की कोई अवस्था प्राप्त होती नहीं. समज में आया ? शुभ और अशुभभाव होते हैं. तीन भाव होते हैं, शुद्ध, शुभ और अशुभ. शुभ और अशुभभाव है उससे तो पुद्गल कर्म की जड की अवस्था कर्म की बंधती है. और शुद्धभाव है वह तो अपना आत्मा सन्मुखी श्रद्धा, ज्ञान, शांति करना उसका नाम शुद्धभाव है. इस शुद्धभाव से बंध नहीं होता. शुद्धभाव से निर्जरा और संवर होता है. समज में आया ? पूर्व में अनंत काल में जब तक संवर, निर्जरा आदि नहीं हुआ तो कहते हैं कि, पूर्व पुण्य-पाप के भाव से रजकण का बंध हुआ वह पुद्गल की जड की अवस्था (है), कर्म की, मिट्टी की अवस्था है.

‘उनके उदय में...’ जो बंध पडा था उसके पाक के काल में, उदय में पाक के काल में ‘संयोग प्राप्त हों...’ उससे तो संयोग मिलता है. बराबर है ? उसमें आत्मा नहीं मिलता. पुण्य-पाप का भाव से बंध पडता है वह जड की अवस्था (है) और जड के पाक से संयोग मिले. पुण्य का उदय हो तो ये चैसे-लक्ष्मी, कीर्ति का संयोग मिले. पाप का उदय हो तो निर्धनता, सरोगता ऐसी प्रतिकूलता के संयोग मिले.

कहते हैं कि, ‘उनके उदय में...’ पूर्व का कर्मबंध पडा है उसके पाक काल में, उदय में ‘संयोग प्राप्त हों वे भी क्षणिक संयोगरूप से आते-जाते हैं...’ बराबर है ? चलती-झिरती छाया. पूर्व का पुण्य-पाप का बंध से संयोग मिलो, संयोग वियोग हो जाओ ऐसा अनंत बैर आते-जाते हैं. वह क्षणभंगुर वस्तु है. उसमें कोई आत्मा का लाभ है नहीं. ये तीसरी बात (हुई).

पुण्य-पाप का बंधन से संयोग प्राप्त हो वह अपने आत्मा के वर्तमान पुरुषार्थ से प्राप्त नहीं होता. क्या कडा ? पूर्व का पुण्य-पाप का बंध पडा है उससे जो लक्ष्मी मिले, निर्धनता मिले, सधनता मिले वह सब वर्तमान प्रयत्न से नहीं (मिलता). पूर्व का पुण्य-पाप का बंध पडा है उससे संयोग की प्राप्ति होती है. समज में नहीं आया ? ये पैसा मिलता है, निर्धनता मिलती है, सधनता मिले, निरोग मिले, रोग होता है वह वर्तमान प्रयत्न का फल नहीं (है), वैसे राग बराबर करे तो शरीर की व्यवस्था रभ सके, निरोगता (रहे) और बराबर ध्यान न रभे तो सरोग हो जाये, ऐसी बात है नहीं. वह तो पूर्व के पुण्य-पाप के भाव से जैसा बंध पडा है ऐसा उसके उदय से ऐसा संयोग हो जाता है. अपने प्रयत्न के बिना पूर्व के पुण्य के, पाप के कारण ऐसी संयोग दशा आ जाती है. आहा...! पैसा-बैसा यांही में कमाना वह क्या वर्तमान पुरुषार्थ का फल है ? ऐसा कहते हैं. संयोग प्राप्त होता है. पूर्व का बंध पडा है उससे संयोग प्राप्त होता है. वर्तमान तेरा अशुभराग या शुभराग से वर्तमान सामग्री मिलती नहीं. क्या करना ? भबर नहीं, क्या यीज है उसकी भबर नहीं, तुजे सम्यग्ज्ञान की भबर नहीं. और छित करना (है), कहां से छित होगा ? समज में आया ?

કહતે હૈં, પુદ્ગલ બંધ પડા હૈ ઉસસે સંયોગ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, બસ ! સધનતા, નિર્ધનતા, સરોગતા, નિરોગતા, અનુકૂલતા, પ્રતિકૂલતા વહ સબ પૂર્વ કા પુણ્ય-પાપ કા બંધ પડા હૈ ઉસકે ફલ મેં આતા હૈ. બરાબર હૈ ? નૌકરી વ્યવસ્થા કરતે હૈં તો પૈસા મિલતા હૈ, ઐસા નહીં હૈ, ઐસા કહતે હૈં. દોસૌ કા પગાર, તીન સૌ કા પગાર મિલતા હૈ વહ વર્તમાન નૌકરી કા ભાવ કરતે હૈં તો ભાવ ક્રિયા તો મિલતા હૈ, ઐસા નહીં. પૂર્વ કે પુણ્ય કે કારણ સે મિલતા હૈ. સરકાર ક્યા દે ? સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- ... ઘેર આવે છે....

ઉત્તર :- ઘર મેં આતા હૈ લિકન વહ તો વિકલ્પ હૈ ઔર જાને કી ક્રિયા જડ કી હૈ. આત્મા કહાં જડ કી ક્રિયા કરતા હૈ. સૂક્ષ્મ બાત (હૈ). તત્ત્વ કી ખબર નહીં. સાત તત્ત્વ હૈં... કહા ના ? સ્વ-પર કા ભેદ કોટિ ઉપાય કરકે પહલે કરો. જબ તક સ્વ-પર કા ભેદ નહીં હોગા તબ તક તેરી સમ્યક્ જ્ઞાનકલા જાગી નહીં ઔર જગે બિને તુજે કભી ધર્મ હોતા નહીં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં, થોડી બાત મેં તો બહુત સમા દિયા હૈ ના ! દેખો ! પાઠ મેં ઐસા હૈ કિ નહીં ? ‘પુણ્ય-પાપ ફલ માર્હિ’ ઈતને શબ્દ હૈં. ઉસકા અર્થ ક્યા હુઆ ? કિ, પૂર્વ કા જો પુણ્ય-પાપ બંધા હૈ ઉસકા ફલ હૈ. કૌન ? યે સંયોગ ઔર વિયોગ હોતા હૈ વહ. ‘હરખ બિલખૌ મત ભાઈ;’ અબ કહતે હૈં કિ, પૂર્વ કે પુણ્ય કે કારણ યે ચીજ મિલી ઉસમેં હર્ષ નહીં કરના. સમજ મેં આયા ? ઉસ ચીજ સે આત્મા કો કોઈ લાભ હોતા હૈ ઐસા હૈ નહીં. પુણ્ય કે કારણ ચીજ મિલી, લક્ષ્મી, કુટુંબ, પરિવાર, હાથી, સમાજ બોલ લિયે હૈં ના ? ઉસસે કોઈ આત્મા કા કામ નહીં હોતા, વહ કોઈ આત્મા કા લાભ નહીં હૈ. ડોક્ટર ! કુટુંબ-કબીલા બહુત મિલે, પાંચ-પચાસ લાખ કી પુંજ મિલે તો ઉસમેં આત્મા કો ક્યા ? વહ તો પહલે કહા નહીં ? ઉસમેં કહા થા ના ? ‘ધન સમાજ ગજ બાજ, રાજ તો કાજ ન આવૈ;’ તુજે થોડા ભી કામ નહીં આતા. આહા..હા...! ‘રાજ તો કાજ ન આવૈ;’.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર સે આવે.

ઉત્તર :- ધૂલ મેં ભી આતા નહીં. હૈ ? ઉસમેં લિખા હૈ ?

डड तो '७ड ढाढा' डढते हैं, 'ढीलतराडड' कृत '७ड ढाढा' है.

धन सडडड गड डडड, रडड तो कडड न आडै;

डडन आडडो रूड डडे, डर अडल रडडै.

डगवानआडड डडनानंद डैतनडरुडड डैं डुव नरुडनंद डूं, डैसा अंतडुड कड आडड कड डडन डुआ वड डडन अडल रडेगा. कडोडकड वड डीड अडनी है. डूरुव के डुडुडनडड से डडली डीड अडने को कुड कड आती नडीं, कुड कड आती नडीं. कुड कड आती नडीं ? डडनड-डीनड, लकु डडलनड, डैसे डो तो डडलतड है कड नडीं ? आडड को कुड कड नडीं आती, डैसा कडते हैं. वड डेडडड कड कडडड डें डले नडडत डो. सडड डें आडड ? डूरुव कड डुडुड कड डल रडड, डडड, कडड, डोडड, डडथी, रूरी, कुडुड आडड को डडलकुल कड नडीं आते. आडड डर डडडरुथ है, वे डससे डरडडरुथ हैं. डर डडरुथ अडने को कड डें आडे डैसी डीड है नडीं. डडरुथ ! डे कड डोगड ? अरे.. अरे...! डडी डडडड ! डर डीड डडलकुल, कडडड आडड के डडत डें कड आडे (डैसा) डडलकुल नडीं (है). सडड डें आडड ?

कडते हैं कड, डूरुव कड डुडुड कड डल और डड कड डल संडोग डडल, वड संडोग आडड को कुड कड कड है नडीं. डडरुथ !

डुडुडुडुड :- .. वडडडडडड डडी डवड डे....

डतुतः :- डैसा सुडड है नड. आड सुडड वे कंडडल डेकर आडे डे.

डुडुडुडुड :- रडत को नरुड नडीं आडे तो कड करे ?

डतुतः :- नरुड न आडे (वड) डड कड कडडड है, डसडें कड डुआ ? आडड को कड डुडुड डुआ ? संडोग है, संडोग कड डीड है. डडडं तो डंधकर कडते हैं. आडडरुथो कड कथन डो डरंडरड से आडड है वडी 'ढीलतराडड' '७ड ढाढा' डें कडते हैं. तुडे डूरुव के डुडुड के कडरड संडोग डडल वड कड तेरे कड कड है ? वड तो कडडडडंगुर डीड है, डर डीड है, तेरे आडड के डडडे डडलकुल डडत डें कड कड नडीं. आडड..डड...!

डड कड संडोग डडल वड (डड डूरुव के डडड कड डल है). अड डड कड (डेते

हैं). भाई ! अक तंदुरस्ती याडिये, पैसे नहीं याडिये. तब (दूसरे मुमुक्षु ने) कडा कि, तंदुरस्ती .... मिले या .... मिले ? पूर्व में अशाता बांधी है... ये क्या कडते हैं ? पूर्व में पापभाव से अशाता का अंध पडा है तो अशाता मिलेगी, शरीर में रोग आयेगा. क्या तंदुरस्ती आयेगी ? तंदुरस्ती का पुण्य किया नहीं और तंदुरस्ती की ँच्छा करना, मूढ है. अरे...! पुण्य डो और तंदुरस्ती डो तो भी आत्मा को क्या लाभ है ? ऐसा यडां कडते हैं. आडा..डा...! आत्मा को तंदुरस्ती का क्या लाभ है ? समज में आया ?

सातवीं नरक में नारकी मडापाप करके जाते हैं. (उसे) बहुत प्रतिकूलता है, तो भी उसमें कोई प्राणी आत्मज्ञान पा लेते हैं. अंतर में (ऐसा डो जाता है कि), ओ..डो...! ये क्या चीज है ? ये संयोग क्या ? प्रतिकूलता (क्या) ? मैं चीज क्या हूं ? मुजे मुनिओने, संतों ने, ज्ञानीओं ने पूर्व में कडा था लेकिन मैंने मेरी सावधानी से मेरा काम नहीं किया, ऐसा विचार करके सातवीं नरक में सम्यग्दर्शन पा लेता है. कडां ? सातवीं नरक में. आत्मा ज्ञानानंद चैतन्य हूं, ये शुभ-अशुभभाव दुःखदायक हैं, संयोग पर हैं, दुःखदायक नहीं. पर संयोग मुजे दुःखदायक नहीं. सातवीं नरक के संयोग, डां ! सातवीं नरक का संयोग, समकित्ती ऐसा जानते हैं कि, ये संयोग मुजे दुःखदायक नहीं (हैं). भाई ! आडा..डा...! यडां तो तुमडारा पैर नहीं चलता, दूसरा कुँ है नहीं, द्विजने में कुँ है नहीं, लडु जा जाते डो. लडु छोड देता है ? मुज शरीर में ठीक नहीं है तो मैं लडु नहीं जाऊंगा.

मुमुक्षु :- पराधीन है ना !

उत्तर :- मैं दूसरा कडता हूं, मैंने ऐसा कब कडा ? ये शरीर बराबर चलता नहीं है, युरमा बनाया डो तो युरमा छोड देता है ? कि, नहीं, नहीं. मैं पराधीन हूं मुजे युरमा नहीं जाना है, ऐसे छोड देता है ? मैं तो पराधीन हूं, तैया ! युरमा कडते हैं ना ? लडु बनाते हैं. धी लबालब डालकर (बनाया डो) और उडड की दाल, पत्तरवेकिया की पकोडी, अणवी (के पान की) पकोडी छोती है ना ? मेरे शरीर में ठीक नहीं है तो मैं वड चीज छोड देता हूं, मुजे जाना नहीं है. ऐसा करता है ?

डलं कलते हैं, वल संडुगुी डुीऑ डै. डुूरुव के डलड के कलरलल सरुगलतल, नुीरुधनतल, ढलरुदुरवतल तुु संडुगु डै, कलललडंगुरु डै वल आतुडल डें दुःडुःढदलडक डै नलरुी, दुःडुःढदलडक डै नलरुी. अलललनल डुूढ अैसरुी डलनुडतल करतल डै कुरल, डुरतलकूलतल डुुऑे दुःडुःढदलडक डै. कडल डरदुरवुड दुःडुःढदलडक डै ? सडऑ डें आडल ? कडल डर वसुतु आतुडल कुु दुःडुःढ देतुी डै ? तुीनकलड डें नलरुी. आतुडल अडने कुु तुुलकर वलकलर करतल डै वल दुःडुःढ कल कलरलल डुुतल डै. डर डुीऑ दुःडुःढ कल कलरलल डै नलरुी. सडऑ डें आडल ? डर डुीऑ दुःडुःढ कल कलरलल डै नलरुी.

उसरुी डुरकलर डर डुीऑ सुड कल कलरलल, कलुडनल कल सुड कल कलरलल तुी नलरुी. अलललनल कलुडनल करतल डै कुरल, डुुऑे डे डुीऑ अनुकूल डै, कुतुंडु अनुकूल डै, डैसल अनुकूल डै, अैसल डै. अैसरुी डलनुडतल करके डुूढ कलुडनल उडलकर सुडलुी डुंडुू अैसल डलनतल डै. डर डुीऑ सुड कल कलरलल डै नलरुी. डुुलुड कल ललड, करुुड संडुगु डलले वल सुड कल कलरलल डै नलरुी. डलड से करुुड डुरतलकूलतल डलले वल दुःडुःढ कल कलरलल डै नलरुी. अैसल नलरुी डलनतल डै अुरु अलललनल डुूढ अैसल डलनतल डै कुरल, डुरतलकूलतल डुुऑे दुःडुःढ कल कलरलल डै, अनुकूलतल सुड कल कलरलल डै. (वल) डलथुडलतुव कल डडल डलड करतल डै. सडऑ डें आडल ? आडल..डल...! वल डलथुडलदृलल कल डडल डलड डै. डुरदुधल वलडरुीत डै, डुरदुधल कल तुलन डै नलरुी. ऑु डुूरुव कल डलड आडल उसडें उससे डुरतलकूलतल डुुई अैसल डलननेवलल उससे अनंतगुनल नडल डलड डलंधतल डै. नकलर कुरलडल, डुुढ ने नकलर (कुरलड कुरल), दुःडुःढ डेरे कलरलल से नलरुी, उसके कलरलल डै. अैसरुी डलनुडतल करके डलथुडलदृलल असतुडडुदुधल नडल अनंत डलड कल डंधन करतल डै. वरुतडलन डुरतलकूलतल डै, उससे अनंतगुनुी डुरतलकूलतल आडेगुी वलं उसकल ऑनुड डुुगल. सडऑ डें आडल ? तुलन नलरुी कुरल कडल (वसुतु सुवरुड डै).

डलं तुु कलते हैं, 'उदुड डें ऑु संडुगु डुरलडु डुुं...' थुुडे डें डलडुत तुलर दुरलडल डै. डल 'ॢड ढलल' तुु सरुदुी डलनुदुी तुलडल डै. उसकल तुी अरुथ नलरुी सडऑे अुरु अैसे डुी डुुले ऑलडे. 'उदुड डें ऑु संडुगु डुरलडु डुुं वे तुी कलललक संडुगुडुड से आते-ऑलते हैं,...' डुूरुव के डुुलुड के कलरलल डे डुीऑ आते-ऑलते संडुगुडुड हैं. अडने कुु कुुई सुड-दुःडुःढ कल कलरलल डे डुीऑ नलरुी. डरलडर डै ? 'ऑलतने कलल तक वे नलकड

रहें...' देजो ! आत्मा के समीप में पूर्व पुण्य-पाप का बंध पडा था उसके समीप में अनुकूल-प्रतिकूल सामग्री जितने काल रहे 'वे सुख-दुःख देने में समर्थ नहीं हैं।' समज में आया ? पूर्व का पुण्य-पाप का बंध की वर्तमान सामग्री मिली. वर्तमान क्षणिक कुछ काल रहे वड सामग्री आत्मा को सुख-दुःख देने में तीनकाल में समर्थ नहीं. बराबर है ?

मुमुक्षु :- कर्म दुःख देते हैं.

उत्तर :- कोई दुःख देता नहीं. कर्म ने कहां दुःख दिया ? वड भूढ मानता है कि, मुजे दुःख हुआ. वड तो अज्ञान से मानता है. उसकी मान्यता का दुःख है. कर्म के कारण से नहीं, सामग्री के कारण नहीं. तत्त्व की जबर नहीं और उमें धर्म करना है, कहां से होगा ? सात तत्त्व क्या है ? वड तो अणुवतत्त्व, संयोग में अणुव आया. अणुवतत्त्व दुःखदायक है ? पुण्य-पाप का बंध अंदर में पडा वड तो जड है. आत्मा का लाभ है ? और जो शुभाशुभभाव हुआ वड आसव है. समज में आया ? क्या वड आत्मा को लाभदायक है ? शुभाशुभ परिणाम से लाभ मानना वड भी मिथ्यात्व, अज्ञान, स्व-पर का विवेक का अभाव (है). पुण्य-पाप का बंध पडा उसमें पुण्य ठीक (है), पाप अठीक है ऐसी मान्यता भी अज्ञान और स्व-पर के विवेक बिना की यीज है. और उससे बाह्य संयोग मिले उसको सुख-दुःख का कारण मानना वड भी मिथ्यादृष्टि भेदज्ञान के अभाव से मानता है.

भेदज्ञान हो कि, ये तो पर यीज है, मैं उससे भिन्न हूं, भिन्न यीज को भिन्न यीज सुख-दुःख उत्पन्न करा है (ऐसी) तीनकाल में ताकत नहीं. जबर नहीं, जबर नहीं. समज में आया ? भाई ! अच्छे पुत्र हों, अच्छी लक्ष्मी मिले, शरीर अनुकूल मिले वड तो सुख का कारण है कि नहीं ? बिलकुल नहीं ?

यहां तो पुण्य-पाप के फल में उर्ष-शोक नहीं करना, एतना शब्द लिया. 'पुण्य-पाप-फलमाहं, उरभ बिलभौ मत भाई' अेक पद में तो बहुत भर दिया (है). भाई ! भगवान ! तुम आत्मा हो ना ! तो ज्ञानानंद स्वरूप तेरी यीज है ना ! पूर्व का पुण्य-पाप के बंधन से संयोग मिले, तुजे क्या उर्ष-शोक करना है ? वड यीज कोई उर्ष-शोक कराती है ? उर्ष-शोक करना तेरा स्वभाव है ? समज में आया ?

डर्ष-शोक करना वड मिथ्यात्वभाव है.

तब कोई कडे कि, ज्ञानी डोता है तो उसे भी डर्ष-शोक थोडा डोता है ना ? डोता है. डेकिन वड डर्ष-शोक परपदार्थ के कारण से डोता है डैसा नडीं मानते, तो अनंत डर्ष-शोक नडीं डोता. आडा...! भाई ! धर्मी जव को प्रतिकूलता-अनुकूलता बाडर में आती है परंतु ज्ञानी उससे सुभ-दुःभ नडीं मानता, उससे डर्ष-शोक नडीं करते. अपनी पर्याय में कमजोरी से थोडा डर्ष-शोक डो जाये वड यारित्र का अल्प दोष है. और पर के कारण से मुजे सुभ-दुःभ डुआ वड मिथ्यात्व का अनंत दोष है. डैसा कडते हैं, आडा...डा...! है ? वड यारित्रदोष है डेकिन अपनी अस्थिरता का दोष है.

(समकिती ज्ञानी को) सम्यक् भान है कि, मैं तो आत्मा डूं शुद्ध चैतन्य डूं पुण्य-पाप का भाव विकार है. संयोग पृथक है. प्रतिकूल संयोग आया तो प्रतिकूलता के कारण समकिती को शोक नडीं डोता. २५ साल का डेक लडका दो साल की शादी के बाद गुजर गया, उस समय में धर्मी जव है उसे लडका गुजरा गया उसका शोक नडीं डोता, पर से शोक नडीं डोता. आडा...डा...! थोडा शोक डोता है वड अपनी कमजोरी से डोता है तो वड दोष अल्प है. आडा...डा...! भात में डर्क (डै). उस चीज से मुजे दुःभ डुआ डैसी मान्यता का पाप, मिथ्यात्व का अनंतगुना पाप है. समज में आया ? दोनों में डर्क है, पाप पाप में डर्क है. पकड पकड में डर्क है. डिल्डी यूडे को पकडती है और डिल्डी अपने डरये को पकडती है. (डेकिन) पकड पकड में डर्क है.

धर्मी जव अपना ज्ञानस्वरूप आत्मा में आनंद डूं पूर्व का कोई पाप के बंधन से प्रतिकूलता आई, निर्धनता डो गई, पुत्र का मर जाना, शरीर में रोग डोना, क्षय रोग आदि डो जाना उससे वे दुःभ नडीं मानते. सम्यग्दृष्टि-धर्मी उससे दुःभ नडीं मानते डेकिन अपनी कमजोरी में सडनशीलता के अभाव में थोडा शोक, दुःभ आ जाता है वड अल्प दोष दशा है.

मिथ्यादृष्टि को प्रतिकूल संयोग मिला (तो मानता है कि) उसके कारण मैं दुःभी डूं वड अनंतानुबंधी का मडान पाप दोष है. आडा...डा...! डबर नडीं, अभी दोष

का माप क्या है ? तत्त्व की जबर नहीं कि, पर तत्त्व मुझे दुःखदायक है, ऐसा माननेवाला को मिथ्यात्व और अनंतानबंधी का पाप होता है. समज में आया ? अनंत पाप होता है.

सम्यग्दृष्टि लडाई में हो, पुत्र मर जाये, लडाई में ली गये हो, सम्यग्दृष्टि हैं, पुत्र मर जाये तो उसका उन्हें शोक नहीं है. आ..डा...! परद्रव्य के कारण शोक नहीं हुआ है, होता नहीं है. अपनी पर्याय में सहनशीलता की कमजोरी के कारण थोडा शोक आया उसका अल्प बंधन है. मिथ्यादृष्टि, मेरा बडा लडाका मर गया इसलिये मैं दुःखी हुआ, ऐसी दुःख की दशा का परिणाम अनंत संसार की वृद्धि का कारण पाप है. आडा..डा...! समज में आया ? बात में ऐसा झूठ है. पकड में झूठ है. अज्ञानी परयीज को दुःख का कारण मानता है वह बडा पाप है. ज्ञानी पर को दुःख का कारण मानते नहीं. मेरी सहनशीलता में कमजोरी है इसलिये मुझे थोडा दुःख, शोक आ जाता है, शोक आ जाता है, पर के कारण से नहीं. इस शोक का आना अल्प पाप है और अज्ञानी को पर के कारण से मुझे दुःख हुआ वह मिथ्यात्व का अनंत संसार का पाप है. समज में आया ?

वैसे सम्यग्दृष्टि धर्मी जब को पूर्व के पुण्य के कारण यकवर्ती पद हो, ९७ भंड का पद हो. समज में आया ? ८६ उजार स्त्री हो. समजते हैं (कि), ये पर यीज हैं. मुझे सुख का कारण है नहीं. मेरा सुख का कारण तो मेरा आत्मा है. मेरे पास (है), मैं आनंदमय हूँ. ऐसा सम्यग्दृष्टि यौथे गुणस्थान में, अतिरिती सम्यग्दृष्टि गृहस्थाश्रम में हो तो ली ८६ उजार स्त्री यकवर्ती को है... समज में आया ? (लेकिन) सुख का कारण नहीं मानते. सुख का कारण मेरा आत्मा है. आनंद तो मेरे पास है लेकिन आसक्ति का थोडा राग हो जाता है, ये आसक्ति का दोष—यारित्रदोष अल्प बंधन है. आडा..डा...!

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- इसलिये तो यहां कडने में आता है. ज्ञानी-अज्ञानी का प्रमाश अंतर से है, बाहर से है नहीं. समज में आया ?

‘ऋषभदेव’ भगवान जब कैलास पर्वत उपर से मोक्ष पधारे तो ‘भरतज्ज’

आभिर में दर्शन करने को गये और एन्द्र भी उपर से आये, 'शकेन्द्र' उपर से आये. उसका मित्र है ना ? और दोनों भगवान के भगत हैं. भगवान को मोक्ष पधारते हुअे देभा तो 'भरत' यकवर्ती की आंभमें से आंसुयले गये. आंसु की धारा बहती है. अ..ओ...! भरतक्षेत्र का सूर्य आज अस्त हो गया, औसा रोते हैं. रोते हैं, कडते हैं ना ?

एन्द्र कडते हैं, अरे...! 'भरत' ! आप को तो मालूम है ना कि, आप तो यरमशरीरी हैं. एन्द्र कडते हैं कि, आपको भबर है, आपको यरमशरीर, आभीर का शरीर है. हम तो 'शकेन्द्र' हैं, हमें मनुष्य का अेक अवतार लेना पडेगा. समकित्ती हैं, आत्मज्ञानी हैं, आत्माध्यानी (हैं), दोनों, हां ! 'भरत' यकवर्ती भी आत्मज्ञानी हैं और 'शकेन्द्र' भी आत्मज्ञानी समकित्ती हैं. भगवान को मोक्ष जाते हुअे देभते हैं और जब रोते हैं, अरे...! प्रभु ! हमारा भरतक्षेत्र का सूर्य अस्त हो गया. आंसु की धारा (यली). एन्द्र कडते हैं, 'भरत' तुम्हारा यरम शरीर है ना ! तुम तो एसी भव में केवल पाकर मोक्ष जानेवाले हो. हमें तो अभी स्वर्ग से (जाकर) अेक अवतार करना पडेगा. 'भरत' कडते हैं, एन्द्र, एन्द्र ! मुजे मालूम है. पर यीज के कारण मुजे रोना नहीं आया. समज में आया ? पर यीज का विरह हुआ एसलिये रोना नहीं आया, मेरी कमजोरी में भगवान के प्रति थोडा प्रेम है, एतना कमजोरी का प्रेम का रोना आ गया है. समज में आया ? इर्क है, रोने रोने में इर्क है. आहा..हा...! (लोगों को) तत्त्व मालूम नहीं. जव क्या है, पुष्य-पाप क्या है, बंध क्या है, इल क्या है, एस इल में सुभ-दुःभ होता है या नहीं, मालूम नहीं. तत्त्व की दृष्टि का पता नहीं और यलो हमें धर्म हो जायेगा. कहां से धर्म होगा ? संयोग के कारण रोना नहीं आया है. अपनी कमजोरी है ना ! थोडा यारित्रदोष है. भगवान के प्रति एतना प्रेम है. अपने कारण थोडा रोना आया. उसका अत्य बंधन है. समज में आया ?

अज्ञानी (को औसा लगता है), भगवान यले गये, उनसे मुजे धर्म था, वे थे तो मुजे धर्म होता था, वे थे तो मुजे धर्म रहता था. औसी मान्यता थी तो एसे जो दुःभ होता है वड अज्ञान का दुःभ होता है. ज्ञानी को तो मेरा आत्मा

है तो धर्म भुज से है. मेरे शुभभाव में, श्रवण में भगवान निमित्त थे, उसका अभाव हो गया है. तो ज्ञानी को थोड़ा शोक होता है वह अल्प चारित्रदोष का शोक है. अज्ञानी को शोक होता है (वह) प्रतिकूल चीज देखकर शोक करता है तो अनंत प्रतिकूलत चीज का उसे द्वेष आया. जैसे द्वेष में अनंत पाप का बंधन होता है. आहा..डा...! समज में आया ? आहा...! तत्त्व की चीज ऐसी है.

भेदविज्ञान ज्यौ जिन्ड के घट,

सीतल चित्त लयौ जिम रंदन.

राग और पुण्य-पाप के विकल्प से मेरी चीज डी भिन्न है. ऐसा सम्यग्दर्शन गृहस्थाश्रम में पड़ले हुआ तो अनादि की पर से सुख-दुःख की मान्यता थी वह टल गई, नाश हो गई. समज में आया ? अपने आत्मा से आनंद है और अपनी कमजोरी जितना राग-द्वेष आता है उतना दुःख है. वह राग-द्वेष तो अनंतवै भाग में बहुत थोड़ा आता है. अज्ञानी को इसकी ખबर नहीं. अज्ञानी तो पर की प्रतिकूलता (देखता है तो माने कि), अरे...! मैं दुःखी. ये अनुकूलता है तो सुखी (हूँ). भाई ! शरीर में निरोगता हो. आप सब का शरीर निरोग है, मेरा शरीर सरोग शरीर है. इसलिये हम दुःखी हैं, आप निरोग हैं तो सुखी हैं. मूढ है. मछा मिथ्यात्व का नया पाप बांधता है. बराबर है ? न्याय में बराबर है कि नहीं ? समज में आता है या नहीं ?

अपने अलावा कोई भी परपदार्थ हो उससे सुख-दुःख की मान्यता, पर से करना उसका नाम मिथ्यात्वभाव है. बराबर है ? और अपने आत्मा में आनंद है ऐसा न मानकर पर चीज से मुझे आनंद मिलेगा, पर चीज से मुझे दुःख होगा उसका नाम मिथ्यादृष्टि का अनंत संसार का मछान पाप है. आहा..डा...!

(यहां) कडते हैं कि, 'उदय में जो संयोग प्राप्त हों वे भी क्षणिक संयोगरूप से आते-जाते हैं...' आते-जाते हैं उसमें तेरे (में) क्या आया ? कडो, बराबर है ? भाई ! किसी के पास करोड रुपये हों और किसी के पास दस लाख हो तो करोडवाला सुखी है या नहीं ? पर में किसी के पास पांच हजार और किसी के पास पांच

करोड (हैं). तो संख्या पर से सुभकल्पना है ? मूढ है. कौन कडता है संख्या पर से सुभ है ?

मुमुक्षु :- लोग कडते हैं.

उत्तर :- लोग तो मूढ हैं. पागल की डोस्पिटल में सब पागल हैं. पागल की डोस्पिटल है तो सब पागल हैं.

मुमुक्षु :- पागल को तो बंद करके रजते हैं.

उत्तर :- अज्ञान से बंध डोता है यडं यड कडते हैं. डेजो ना ! अक शब्ड में कितना डिया है ! लगवान ! तुजे मालूम नहीं. पुण्य-पाप का इल तो संयोग की प्राप्ति है, क्षणिक यीज है. क्षणिक यीज तुजे सुभ-दुःख का कारण नहीं. समज में आया ? आडा..डा...!

‘जितने काल तक वे निकट रहें...’ क्या ? पूर्व का पुण्य-पाप का इल-अनुकूल-प्रतिकूल जितने काल निकट रहें. आत्मा में कडं यीज घूस जाती है ? वड तो डूर है. ‘उतने काल ली वे सुभ-दुःख डेने में समर्थ नहीं हैं.’ समज में आया ? जितने काल पूर्व के पुण्य-पाप के संयोग से अनुकूल-प्रतिकूल सामग्री रही (उतने काल ली) वड यीज आत्मा को सुभ-दुःख का कारण है नहीं. समज समज में इर्क है. ‘समज पीछे सब सरल है, बिन समजे मुश्केल.’ सख्या ज्ञान डुओे बिन अतकाल परिब्रमण करके मुनिपना ले डिया. आया ना ? ‘मुनिव्रत धार अनंतबर त्रिवक उपजायो, पै आतमज्ञान बिन, सुभ लेश ना पायो.’ उसका क्या अर्थ डुआ ? कि, अनंतबार में जितनी बार नौवीं त्रैवेक गया, पंय मडाव्रत पावे, अड्डाईस मूलगुण पावे वड क्या है ? सुभ नहीं, दुःख था. औसा कडते हैं. उसके अर्थ में आया कि नहीं

‘मुनिव्रत धार अनंतबार’ तो मुनिव्रत धारे तो व्रत धारण किये था या नहीं ? व्रत धारे थे ना ? पंय मडाव्रत डिये था ना ? अड्डाईस मूलगुण पावे थे ना ? ‘मुनिव्रत धार अनंतबर त्रिवक उपजायो, पै आतमज्ञान बिन, सुभ लेश न पायो.’ सुभ न पाया उसका अर्थ क्या डुआ ? कि, दुःख पाया. क्या आया उसमें ? डिसाब करना है या नहीं ? डुकान पर यांटी का डिसाब करता है या नहीं ? डोंकरण !

उसमें क्या आया ? 'लेश सुभ न पाया.' 'मुनिव्रत धार अनंतवार' मुनिव्रत - पंच मडाव्रत, अक्षाईस मूलगुण शुभराग है. 'मुनिव्रत धार अनंतवार त्रिवक उपजायो, पै आतमज्ञान बिना, सुभ लेश न पायो' उसका अर्थ क्या हुआ ? कि, मडाव्रत के परिणाम शुभराग हैं और दुःखरूप हैं. डॉक्टर ! देजो ! उसमें क्या लिखा है ? लिखा है कि नहीं ? कौन-सी गाथा है ? पांचवीं, पांचवीं गाथा है. यौथी ढाल की पांचवीं (गाथा है). उन्हींने बहुत भर दिया है, गागर में सागर भर दिया है. देजो !

कोटि जन्म तप तपैं, ज्ञान बिन कर्म ऊरैं जे;
ज्ञानीके छिनमें त्रिगुप्त तैं सडज टरैं ते.

सडज... सडज.. ज्ञान के भान में कर्म सडज डी टल जाते हैं. ज्ञानानंद में शुद्ध चैतन्य हूँ, रागादि मेरी चीज नहीं, जैसे भान में कर्म सडज टल जाते हैं. 'मुनिव्रत धार अनंतवार, त्रिवक उपजायो' मुनिव्रत ना ? व्रत या अव्रत ? व्रत. व्रत यानी ? अहिंसा, सत्य, दत्त, ब्रह्मचर्य और अपरिग्रह पांच व्रत अनंतवार धारे. लेकिन 'निज आतमज्ञान बिना, सुभ लेश न पायो.' आत्मा का सुभ अंश भी नहीं पाया. उसका अर्थ क्या हुआ ?

मुमुक्षु :- संसार का सुभ प्राप्त किया.

उत्तर :- संसार का सुभ यानी दुःख. बराबर आया है कि नहीं ? आडा..डा...! 'छड ढावा' में तो थोडे में ऐसी चीज भर दी है. सादी हिन्दी भाषा में है. समज में आया कि नहीं ?

आत्मा पुण्य-पाप के विकल्प से रहित है, ऐसा अनुभव दृष्टि किये बिना तेरा पंच मडाव्रत, अक्षाईस मूलगुण भी दुःख का कारण है, ऐसा कहते हैं. आत्मा का लेश सुभ न पाया तो दुःख पाया. शुभाशुभभाव दोनों दुःखरूप हैं, सुखरूप है नहीं. दूसरी बात. देजो यहाँ आया ना ? 'सुभ-दुःख देने में संयोग समर्थ नहीं हैं.' परंतु सुभ-दुःख का कारण तेरा विकारी भाव (है). समज में आया ? वड चीज नहीं. बहुत लक्ष्मी मिली, भादशाही है, डमको सुभ हुआ. मूढ है. पर से सुभ है तो तुने कल्पना की. प्रतिकूलता है तो डम दुःखी हैं, लैया ! निर्धन डो गये.

कुछ नहीं (है), शरीर ठीक रहता नहीं, स्त्री मर गई, लडके को क्षय हो गया, लक्ष्मी चली गई, दुकान जल गई, वीमावाला डूब गया, उधरानी चली गई. जहां पैसे लेने था वहां सूका पडा. इस साल तो हम बहुत दुःखी हैं. मूढ है. वड तो पूर्व के पाप का इल प्रतिकूलता है. वड दुःख का कारण है ? किसने तुजे कडा ? देओ !

‘वे निकट रहें उतने काल भी वे सुख-दुःख देने में समर्थ नहीं हैं.’ है ? उसमें कितना भरा है ! लेकिन समजे, विचार कहां करना है ? अब कडते हैं, अंतिम (बात करते हैं). ‘लाज बात की बात यडी, निश्चय उर लाओ.’ उसकी बात करते हैं. जैनधर्म में वीतराग सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ परमात्मा, उनके धर्म में ‘समस्त उपदेश का सार यडी है कि-शुभाशुभभाव वड संसार है;...’ शुभभाव हो या अशुभभाव हो. वे जुड कडते हैं,

लाज बातकी बात यडी, निश्चय आर लाओ;

तोरि सकल जग दंड-ईद, नित आतम ध्याओ.

शुभाशुभभाव भी दंड-ईद हैं. है ? भाई ! ये ‘छड ढावा’ तो आपके यहां पडले से चलती है.

मुमुक्षु :- ..

उत्तर :- तुम स्वीकार तो करते नहीं.

मुमुक्षु :- तोते की भांति.

उत्तर :- तोते की भांति. बात सच है.

लाज बातकी बात यडी, निश्चय आर लाओ;

तोरि सकल जग दंड-ईद, नित आतम ध्याओ.

शुभाशुभभाव हैं वे ईद हैं, दंड हैं, विकार है, दुःख है. उनको छोडकर ‘नित आतम ध्याओ.’ देओ ! है ? भगवानआत्मा शुभअशुभभाव हो और अशुभ से भयने को शुभभाव भी आता तो है, लेकिन है वड बंध का कारण. जगईद का कारण है. उसमें जगत-संसार मिलेगा, आत्मा नहीं मिलेगा. आडा..डा..!

मुमुक्षु :- अर्थ निकालने की आपकी रीत कोई अलग है.

उत्तर :- अर्थ निकालने की रीत, आप सब नहीं बैठे हैं ? ये युवान हैं, वकील हैं कि नहीं ? यहाँ के कहां है ? वे तो 'क्यामज्ञ' के हैं, वकील हैं. युवान है, उसे यह बात जयती है कि नहीं ? कछो, समज में आया ? आपको अर्थ करना नहीं आये तो क्या करना ? ये '७७ ढाणा' तो बहुत कंठस्थ (की) है. अर्थ करने आये नहीं तो क्या करना ? आडा..डा..! और औसा अर्थ करते हैं तो (दूसरे लोग) भडकते हैं, अरे...! औसा डो गया. लेकिन सुन तो सही, अंदर में वही कछते हैं.

'लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;' का क्या अर्थ हुआ ? कि, शुभ-अशुभ परिणाम ये सब व्यवहार है. भाई ! अंदर शब्द में औसा कछते हैं, हां ! तुजे भीय में दया, दान का शुभभाव आता है लेकिन है व्यवहार. वह बंध का कारण है. आता है भले, शुभभाव होता है. भक्ति, दया, दान, पूजा (का भाव आता है) परंतु ये शुभभाव पुण्यबंध का कारण है. समज में आया ? 'लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;' शुभ-अशुभभाव पूर्व में था उसका बंध पडा, उसका इल संयोग (मिला), वर्तमान शुभाशुभभाव बंध का कारण है. उसकी दृष्टि छोडकर भगवानआत्मा ज्ञानानंद शुद्ध स्वरूप की रुचि लगाओ, उसकी दृष्टि करो, उसका ध्यान करो. वही आत्मा का संवर, निर्जरा और भोक्ष का कारण है. दूसरा कोई (कारण) है नहीं. उसमें है कि नहीं ? अर्थ भरे हैं कि नहीं ? कि, 'सोनगढवाले' (अपना घर का) निकालते हैं ? समज में आया ? आडा..!

शुभाशुभभाव संसार (है). उसका अर्थ निश्चय नहीं. 'उसलिये उसकी रुचि छोडकर,....' समज में आया ? शुभाशुभभाव की रुचि छोडकर. तो क्या करना ? शुभाशुभभाव तो होते हैं. भगवान ! तेरा छित करना डो तो 'स्वोन्मुज छोकर...' स्वसन्मुज. शुभाशुभभाव डो उसके सन्मुज में रुचि रचना वह मिथ्यात्वभाव है. वह शुभाशुभभाव और देह की, जड की क्रिया का लक्ष्य करके उन्हें अपना मानना मिथ्यात्व है. तो क्या करना ? भगवान ! देहादि की क्रिया जड है, उसकी तो श्रद्धा छोड दे कि, मेरी क्रिया है, औसा छोड दे. परंतु शुभ-अशुभभाव हैं वे मुजे छितकर हैं औसी श्रद्धा छोड दे. आडा..डा..! भाई ! पापाभाई का राज नहीं है कि जल्दी से मिल जाये. पोपाभाई कछते हैं ना ? कछो, समज में आया ?

क्या करना ? 'लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;' इन शब्दों की यह व्याख्या है. 'लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;' उसकी व्याख्या (यलती है). लाभ क्या करोड और अनंत बार. यार अनुयोग, भगवानने कहे यार अनुयोग-द्रव्यानुयोग, यरशानुयोग, कथानुयोग, करशानुयोग. समजे ? सब का सार भगवान की वाणी में ऐसा आया कि, भगवान ! तुम तो पूर्णानंद प्रभु हो ना ! पुण्य-पाप विकार की रुचि छोड, देह की क्रिया मेरी है ऐसी श्रद्धा छोड, चैतन्य सन्मुख हो और अपने सन्मुख में अपनी प्रतीति करना उसका नाम निश्चय सम्यग्दर्शन है. आडा..डा...! समज में आया ? दरकार ही नहीं की, भाई ! जैसे ही कल सुधरे (लोगों मे) चले गये. काम कर दे, किसी का कर दे, किसी का सुधार कर दे, बडे-बडे भाषण करने. धूल में कुछ नहीं है. सही है या नहीं ?

मुमुक्षु :- आप कछो तो हां ही कडनी पडे.

उत्तर :- ना कछो तो उसका उत्तर मिलेगा. ना कछो ना कि, हमें ऐसा नहीं बैठता. तो उसका उत्तर मिले, उसमें क्या है ? देखो ना, उसमें लिखा है क्या ? अपने तो शब्दार्थमें से निकालते हैं.

पुण्य-पाप-इलमाडि, डरभ बिलभौ मत भाई;

यह पुद्गल परजाय, उपजि बिनसै हिर थाई.

उपजे-विनसे, जाये, उपजे-विनसे, जाये उसमें तुजे क्या है ?

लाभ बातकी बात यही, निश्चय आर लाओ;

तोरि सकल जग दंड-ईद, नित आतम ध्याओ.

'दौलतरामञ्ज' पंडितने गृहस्थाश्रम में रहकर 'छुड ढावा' बनाई. वे कडते हैं, भगवान ! हां, भाव भले हां, उस भाव की रुचि छोडकर तेरा आत्मा आनंद की भान पडी है. शुद्ध चिदानंद प्रभु है. उसमें अंतर्मुख होकर रुचि करो, सावधानी से स्वभाव में लग जाओ. वह तेरा भोक्षमार्ग का धंधा है और धर्म है. आडा..डा...! कठिन बात है, भाई !

हमारे डॉक्टर ने यहां से प्रश्न किया था. 'राजकोट'. 'अंजनयोर'! 'अंजनयोर' ने शंका नहीं की उसमें भोक्ष हो गया. देखो ! ओ..छ...! डॉक्टर पलट गये. भाई !

वस्तुस्थिति है उसे यथार्थ समझनी चाडिये. यथार्थ दृष्टि और यथार्थ ज्ञान बिना चारित्र सख्या डोता नडीं. आ गया ना ? पडले आया था ना ? भाई ! 'सम्यग्ज्ञान पवित्रता...' क्या आया था ? तीसरी ढाल की अंतिम गाथा है. ८३ पन्ना है. 'सम्यग्दर्शन के बिना ज्ञान चारित्र का मिथ्यापना.' १७ वीं गाथा है, तीसरी ढाल. 'भोक्षमडल की परथम सीढी, या बिन ज्ञान चरित्रा;' 'या बिन ज्ञान चरित्रा' 'सम्यङ्कता न लडें,...' सख्यापना, सम्यग्दर्शन बिना ज्ञान और चारित्रपना सख्या डोता नडीं. तीसरी ढाल की १७ वीं गाथा है, ८३ पन्ना है. ८० और ३. समज में आया ?

‘दौल’ समज सुन येत सयाने, काल वृथा मत भोवै;

यड नरभव ड्किर मिलन कठिन है, जो सम्यङ्क नडिं डोवै.

समज में आया ? यड नरभव ड्किर नडीं मिलेगा, भगवान ! सम्यग्दर्शन की प्राप्ति कर लो, उसका प्रयत्न करो. शुभाशुभभाव का प्रेम-रुचि डोडो. डो, लेकिन स्वभाव की रुचि करो तो सम्यग्दर्शन डोगा, नडीं तो ड्किर से असा अवतार मिलेगा नडीं. (विशेष कडेंगे...)

(श्रोता :- प्रमाज्ञ वचन गुरुदेव !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, મહા વદ ૦)), રવિવાર
તા. ૨૦-૨-૧૯૬૬, ગાથા-૯ પ્રવચન નંબર-૩૧

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છહ ઢાલા’ હૈ, ઉસકી ચૌથી ઢાલ ચલતી હૈ. ‘દૌલતરામજી’ એક દ્વિગંબર પંડિત હુએ. પંડિત ને ગૃહસ્થાશ્રમ મેં રહકર જગત કે ઉપકાર લિયે, બુદ્ધિ... એક બુદ્ધિસાગર હૈ, ક્યા કહતે હેં ? ‘બુધજન’ ઢાલ, ‘બુધજન’ કી ઢાલ હૈ ઉસમેં સે ‘છહ ઢાલા’ (બનાકર) અપને ન્યાય સે વિષય (લિયા હૈ). ઉસકી ચૌથી ઢાલા. ‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છહ ઢાલા’, ઉસકી ચૌથી ઢાલ કી નૌવીં ગાથા, ઉસકી આબિર કી બાત ચલતી હૈ. દેખો ! ક્યા ? અંતિમ શબ્દ હૈ ઉસકા અર્થ હૈ.

‘લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;’ નૌવીં ગાથા કા સાર હૈ. દેખો ! યહ ‘છહ ઢાલા’ તો બહુત પ્રચલિત હૈ. ‘છહ ઢાલા’ મેં ક્યા ભરા ઉસકી બહુત કઠિન, સૂક્ષ્મ બાત હૈ. અનંતકાલ સે પહલે આત્મા ક્યા ચીજ હૈ ઉસકા સમ્યગ્દર્શન અનંતકાલ મેં એક સેકંડ ભી કિયા નહીં. સમજ મેં આયા ? પુસ્તક લે લો. કહાં સે આતે હો ? ‘...સાગર’ અચ્છા. સમજ મેં આયા ?

‘છ ઢાલા’ કી ચૌથી ઢાલા કી નૌવીં ગાથા હૈ. ક્યા કહતે હેં ? દેખો ! હિન્દી મેં નૌવીં, ગુજરાતી મેં આઠવીં.

લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;

તોરિ સકલ જગ દંદ-ઈંદ, નિત આત્મ ધ્યાઓ.

યહ સમ્યગ્જ્ઞાન કી બાત કરતે હેં. ક્યા કહા ? કિ, અનંત-અનંત કાલ મેં અનંત બાર નૌવીં ઐવેચક ગયા. વહ પહલે આ ગયા હૈ.

મુનિવ્રત ધાર અનંતબાર, ગ્રીવક ઉપજાયો;

પૈ નિજ આતમજ્ઞાન બિના, સુખ લેશ ન પાયો.

ઉસકા ક્યા અર્થ હૈ ? કિ, યહ આત્મા અનંત બાર નૌવીં ઐવેચક તક, નરકયોનિ,

निगोदयोनि आदि (में) अनंत अवतार करते-करते नौवीं त्रैवेयक के भी अनंत भव किये. नौवीं त्रैवेयक में तो कौन जा सकता है ? कि, जिसकी क्रियाकांड, बहुत शुक्ल लेश्या होती है. समज में आया ? शुक्ललेश्या, भाई ! शुक्ललेश्या दूसरी यीज है, शुक्लध्यान दूसरी यीज है. शुक्ललेश्या औसी यीज है, जिसके परिणाम में शुभभाव अति तीव्र हो, शुभभाव तीव्र हो तब उसे शुक्ललेश्या होती है.

कहते हैं, नौवीं त्रैवेयक अनंतबार गया तब उसका द्विगंबर नग्न लिंग था, अष्टाईस मूलगुण भी उसका स्वच्छ था और दूसरे देव की इंद्राणी यलाने आये तो यलते नहीं, एतना तो उसका ब्रह्मचर्य का मन का रंग था. उसके लिये आहार बनाकर, चोका बनाकर (बनाया हो) तो प्राण जाये तो भी उसके लिये बनाया आहार लेते नहीं. जैसे अनंतबार नौवीं त्रैवेयक गया तब शुक्ललेश्या का भाव होकर अनंतबार नौवीं त्रैवेयक का अवतार धारण किया, लेकिन आत्मा क्या यीज है उसके भान बिना अष्टाईस मूलगुण, पंच मंडाप्रत 'आत्मज्ञान भिन सुभ लेश न पाया'. उसका अर्थ क्या ? कि, पंच मंडाप्रत आदि सम्यक् आत्मा के आनंद के अनुभव बिना अष्टाईस मूल गुण के प्रत का राग, उसको यहाँ 'दौलतरामञ्ज' कहते हैं, भगवान तो कहते ही हैं कि, वड तो दुःखरूप भाव था. भाई !

'आत्मज्ञान बिना सुभ लेश न पायौ' का अर्थ क्या ? सुभ न पाया तो क्या पाया ? दुःख. वड तो आया उसमें-'छुड ढाला' में. समज में आया ? क्योंकि आत्मा में शुभ और अशुभभाव जितने होते हैं सब आस्रवभाव हैं, रागभाव हैं, विभावभाव हैं, विकारभाव हैं. उसमें शुभभाव हो तो पुण्य बंधे, स्वर्गादि मिले पापभा हो तो नरक, निगोदादि मिले. उसमें आत्मा की श्रद्धा और आत्मा के ज्ञान बिना जन्म-मरण का अंत कभी आता नहीं.

कहते हैं कि, 'लाभ बात की बात' का क्या अर्थ किया ? देजो, अंत में. उसका छिन्दी. 'जैनधर्म के समस्त उपदेश का सार यही है...' जैनधर्म के समस्त उपदेश का सार यही है 'कि-शुभाशुभभाव वड संसार है;...' समज में आया ? आत्मा अंदर सख्यिदानंद निर्मलानंद भगवान (स्वरूप है), उसका अंतर सम्यग्दर्शन अनुभव के बिना और साथ में स्व-चैतन्य का स्वसंवेदनज्ञान, स्वसंवेदनज्ञान (अर्थात्) आत्मा

आत्मा का वेदन ज्ञान में आनंद का करे, उसका नाम स्वसंवेदन, आत्मज्ञान, सम्यग्ज्ञान कहते हैं, इस सम्यग्ज्ञान बिना और अपनी सम्यक् प्रतीति, अनुभव-आनंद के अनुभव के अंतर भान बिना उसने शुभाशुभभाव अनंत बार किये, परंतु उससे जन्म-मरण का अंत आता नहीं. समज में आया ? क्योंकि शुभाशुभभाव संसार है. आहा...हा...! ભક્તિ का, पूजा का, ध्या का, ध्यान का, मलाप्रत का, बारड प्रत का भाव शुभ है, वड उदयभाव है, वड विकार है, उसे भगवान त्रिलोकनाथ परमेश्वर तीर्थंकरदेव बंध का कारण कहते हैं. अबंध स्वभाव भगवानआत्मा..

‘नियमसार’ में ‘कुंदकुंदाचार्यदेव’ ने पडले श्लोक में कहा है, ‘णियमेण य जं कज्जं’, शब्द है ना ? भाई ! ‘णियमेण य जं कज्जं’. ये शब्द हैं. ‘नियमसार’ में है. कौन-सी गाथा है ? तीसरी, तीसरी. तीसरी गाथा है, देजो ! ‘णियमेण य जं कज्जं’ क्या शब्द है ? नियम से जो निश्चय कर्तव्य है. यहां ‘निश्चय’ कहा ना ? ‘लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;’ वड निश्चय क्या ? वड निश्चय क्या ? कि, ‘णियमेण य जं कज्जं तं णियमं णाणदंसणचरित्तं।’ भगवानआत्मा शुद्ध ज्ञानानंद स्वरूप अनाकुल आनंदकंद आत्मा है. इस अनाकुल आनंदस्वरूप का ‘णियमेण’ निश्चय से. सम्यग्दर्शन निश्चय से जो को कर्तव्य-करनेलायक है. समज में आया ? शुभाशुभभाव करनेलायक नहीं है. कर्तव्य नहीं है, जैसे कहा, देजो ! समज में आया ? आता है. सम्यग्ज्ञानी को भी जब तक वीतरागभाव न हो तब तक ऐसा शुभभाव आता है, होता है, होय है, परंतु वड ‘णियमेण य जं कज्जं’ कार्य नहीं. आहा...हा...! क्या (कहा) ?

नियम से करनेलायक हो तो ‘तं णियमं णाणदंसणचरित्तं’. यहां पडले से ‘णाणदंसणचरित्तं’ लिया है. ‘तत्त्वार्थसूत्र’ दर्शन-ज्ञान-चारित्र से लिया है. क्योंकि ज्ञान लिया है कि, अपना और पर का अंतर में सम्यक् बोध हुआ बिना प्रतीति-सम्यग्दर्शन, भान बिना, अनुभव बिना सम्यग्दर्शन होता नहीं. समज में आया ? ‘स्वानुभूत्याचकासते’ ‘समयसार’ के पडले श्लोक में ‘अमृतयंद्राचार्य’ महाराज (कहते हैं), ‘नमः समयसाराय स्वानुभूत्याचकासते’ भगवानआत्मा पुण्य-पाप के राग से प्रसिद्ध नहीं होता. अंतर में उसकी प्रसिद्धि, सम्यग्दर्शन-ज्ञान की (प्रसिद्धि)

શુભાશુભભાવ સે નહીં હોતી. આહા...! ‘સ્વાનુભૂત્યાચકાસતે’.

ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ દ્વિગંબર મુનિ ઇસ ભરતક્ષેત્ર મેં હુએ, જિનકો મહાન લબ્ધિ થી, ઉસ લબ્ધિ સે ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહારાજ દેહસહિત ભગવાન પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ ‘સીમંધર’ પરમેશ્વર મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં બિરાજતે હેં, વહાં ગયે થે, વહાં ગયે થે, આઠ દિન રહે થે. સમજ મેં આયા ? ભગવાન ‘સીમંધર’ પરમાત્મા વર્તમાન મેં મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં બિરાજતે હેં. ઉસ સમય ભી બિરાજતે થે. ક્યોંકિ ઉનકા આયુષ્ય કરોડ પૂર્વ કા હે. કરોડ પૂર્વ કા આયુષ્ય ! ઓ..હો..હો...! કરોડ પૂર્વ કિસે કહતે હેં માલૂમ હે ? નહીં ? એક પૂર્વ મેં સત્તર લાખ કરોડ વર્ષ ઔર છપ્પન હજાર કરોડ વર્ષ જાતે હેં ઉસે એક પૂર્વ કહતે હેં. ઓ..હો...! ક્યા ઉસમેં ? ઉસમેં તો થોડા આયા. સત્તર લાખ કરોડ. એક કરોડ, દો કરોડ, તીન કરોડ ઐસે નહીં, એક હજાર કરોડ ઐસે નહીં, લાખ કરોડ ઐસે નહીં, સત્તર લાખ કરોડ. સત્તર લાખ કરોડ ઔર ઉપર છપ્પન હજાર કરોડ. ઇતને વર્ષ કા એક પૂર્વ હોતા હે. ઐસા-ઐસા એક કરોડ પૂર્વ કા ભગવાન કા આયુષ્ય હે.

‘સીમંધર’ પરમાત્મા વર્તમાન મેં કેવલજ્ઞાની સમવસરાણ મેં બિરાજતે હેં. ઇન્દ્ર ઉપર સે વ્યાખ્યાન સુનને કો, પ્રવચન સુનને કો (જાતે હેં). વર્તમાન મેં મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં મનુષ્ય દેહ મેં બિરાજતે હેં, ઇન્દ્રો જાતે હેં, નાગેન્દ્ર, સુરેન્દ્ર, નરેન્દ્ર, નાગ ઔર વાઘ સબ ભગવાન કા પ્રવચન સુનને જાતે હેં. વહાં ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ ગયે થે. દ્વિગંબર સંત મુનિ દો હજાર વર્ષ પહલે સંવત ૪૯ મેં ભરતક્ષેત્ર મેં (થે), વે વહાં સે વહાં ગયે, દેહ (સહિત), હાં ! આહારક શરીર નહીં થા. પહલે ચૌદ પૂર્વ ઔર આહારક શરીર થે વહ નહીં થા. લબ્ધિ થી, જમીન સે ચાર તસુ ઉપર ચલને કી (લબ્ધિ થી).

ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહાસંત મુનિ આચાર્ય (કો) લબ્ધિ થી તો વહાં ગયે થે. વહાં સે આકર વે શાસ્ત્ર બનાયે હેં. ‘સમયસાર’, ‘નિયમસાર’, ‘પ્રવચનસાર’, ‘પંચાસ્તિકાય’ ઇત્યાદિ. ઉસમેં વહાં (‘નિયમસાર’ મેં) તીસરી ગાથા મેં કહતે હેં, અ..હો..! વહાં ભી વહી કહતે હેં, ભાઈ ! ‘લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ’ યહ ‘દૌલતરામજી’ કહતે હેં. પૂર્વ કે આચાર્યો ને કહા વહી કહતે હેં, અપને

घर की बात नहीं कहते.

यहां 'कुंदकुंदाचार्यदेव' कहते हैं, 'णियमेण य जं कज्जं'. जो आत्मा को निश्चय से-वास्तव में करनेवायक हो तो सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान और सम्यक्चारित्र (करनेवायक है). समज में आया ? और वहां भी लिया है, 'विवरीयपरिहरत्थं भणितं खलु सारमिदि वयणं।' इस शास्त्र का नाम 'नियमसार' है. नियम और सार. नियम से अपना आत्मा शुद्ध अभंडानंद प्रभु पूर्ण आनंद का कंद है, ऐसा स्वसन्मुख होकर (अनुभव करना). शरीर, वाणी, मन की जड की क्रिया त्मिन्, पुण्य-पाप का भाव बंध का कारण है, वर्तमान एक समय की वर्तमान दशा है वह तो अल्प ज्ञान, अल्प दर्शन, अल्प वीर्य है, एतना मैं नहीं. मैं तो एक सेकंड के असंभ्य भाग में पूर्ण.. पूर्ण.. पूर्ण ज्ञान से भरा, पूर्ण अतीन्द्रिय आनंद से भरा, पूर्ण शांति नाम चारित्र से (भरा), स्वरूप चारित्र, हां ! और पूर्ण दृष्टा भाव से भरा, पूर्ण स्वच्छता, पूर्ण विभूता, पूर्ण प्रभुता, पूर्ण स्वसंवेदता (से भरा हूं). पूर्ण स्वसंवेदता का अर्थ - मैं मेरे से वेदन में आनेवाला हूं, ऐसा आत्मा में एक गुण है. क्या कड़ा समज में आया ?

शुभाशुभ विकल्प राग है, उससे आत्मा वेदन में जानने में आता है ऐसा आत्मा में कोई गुण है नहीं. समज में आया ? आत्मा में एक ऐसा गुण है, कहते हैं कि, प्रकाश गुण. प्रकाश का अर्थ 'णियमेण य जं कज्जं' अपना शुद्ध भगवान् आत्मा अपने से 'स्वानुभूत्याचकासते' वह तो अपना अनुभव, पुण्य-पाप के राग से पृथक् होकर अंतर स्वरूप का स्वसंवेदनज्ञान का आनंद का अनुभव करके, अपनी अपने से प्रसिद्धि करते हैं, वह अपना सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र वही नियम से अपना कर्तव्य नाम कार्य है. आहा..हा...! समज में आता है ? डॉक्टर ! लिखा है ना ? देओ ! उसमें लिखा है.

'जैनधर्म के समस्त उपदेश का सार यही है कि-शुभाशुभभाव वह संसार है; इसलिये उसकी रुचि छोड़कर,....' है ? 'स्वोन्मुख होकर निश्चयसम्यग्दर्शन-ज्ञानपूर्वक निजआत्मस्वरूप में एकाग्र (लीन) होना ही जिव का कर्तव्य है.' उनके घर की बात नहीं है. 'लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;' मैं एक भगवान् पूर्णानंद

स्वरूप (हं). 'सिद्ध समान सदा पद मेरो.' आता है कि नहीं ? 'बनारसीदास' में. 'समयसार नाटक'. 'चेतन रूप अनूप अमूरत' में एक चैतन्य भगवान अतीन्द्रिय आनंदकंद अनूप नाम जिसे कोई उपमा नहीं, अमूरत (अर्थात्) जिसमें रंग, गंध, रस, स्पर्श नहीं अथवा जिसमें अमूरत (अर्थात्) ये विकारी परिणाम भी जिसमें नहीं. 'सिद्ध समान सदा पद मेरो.' मेरा स्वभाव तो अंदर परमानंद सिद्ध समान मेरी चीज है. यह 'बनारसीदास' कहते हैं, परंतु अनादिकाल से 'भोड़ मछातम आतम अंग, क्रियौ परसंग मछा तम घेरौ.' कर्म ने नहीं, मैंने भोड़ मछात्म्य किया, परका माछात्म्य किया, अपना माछात्म्य अनादि से छोड़ दिया. समज में आया?

भगवान पूर्णानंद प्रभु, जिसको सर्वज्ञदेव आत्मा कहते हैं, जिसको सर्वज्ञदेव पूर्णानंद प्रभु पुण्य-पाप के आस्रव से रहित, जड की किया देह, वाणी, मन से रहित ऐसा आत्मा, उसकी मैंने अनंतकाल में संभाल की नहीं, उसका भान किया नहीं. वह तो अनंतकाल से जो करनेलायक कार्य था वह किया नहीं. समज में आया ? करनेलायक क्या था ? 'णियमेण य जं कज्जं तं णियमं णाणदंसणचरित्तं।' यहाँ स्वसन्भुज कहते हैं वह. स्वसन्भुज. वह तो ग्यारवी गाथा में आया ना ? भाई ! 'भूतार्थ अभिगताहाः' अथवा

ववहारोऽभूदत्थो भूदत्थो देसिदो दु सुद्धणओ।

भूदत्थमस्सिदो खलु सम्मादिट्ठी हवदि जीवो।।११।।

भगवान 'कुंदकुंदाचार्यदेव' द्विगंबर संत मुनि हुआ, उनके बाद 'अमृतचंद्राचार्य' ११०० वर्ष पहले द्विगंबर संत हुआ, वे कहते हैं कि, 'स्वानुभूत्याचकासते' समज में आया ? तेरा आत्मा अंतर में.. भूतार्थ का अर्थ भी उन्होंने ने किया, 'भूदत्थमस्सिदो' भगवान ! तुम तो भूतार्थ नाम त्रिकाल आनंदकंद ध्रुव धातु सत् चैतन्यसत् है, ऐसा चैतन्य मछासत् प्रभु, उसका आश्रय लेने से, उसका आश्रय लेने से सम्यग्दर्शन होता है. समज में आया ? भाई ! ये सौभाग्य आत्मा की बात करते हैं, देजो यहाँ ! आछा...छा...!

भगवानआत्मा भूतार्थ 'भूदत्थमस्सिदो खलु' भगवान 'कुंदकुंदाचार्यदेव' ने कहा, 'अमृतचंद्राचार्य' ने कहा, अ...छो...! शुद्धनय के अनुसार शुद्ध चिदानंद प्रभु अंतर्भुज

डोकर अपना पूर्ण शुद्ध द्रव्य स्वभाव, परमात्म स्वभाव, ध्रुव स्वभाव, अेकरूप अत्मेद स्वभा का आश्रय करते हैं अर्थात् उसके स्वसन्मुख डोते हैं उसे सम्यग्दर्शन डोता है और सम्यग्दर्शन डुओे डिना ज्ञान सम्यक् डोता नहीं और सम्यग्दर्शन-ज्ञान डिना सम्यक्चारित्र कभी तीनकाल तीनलोक में डोता नहीं. वड पडले आ गया ना ? पडले आ गया ना ? क्या आया ? १७ वां श्लोक है ना ? तीसरी ढाल का १७ वां श्लोक. 'दौलतरामञ्ज' कृत '७७ ढाला'.

'डोक्षमडलकी परथम सीढी, या डिन ज्ञान यरित्रा;' भगवानआत्मा...! १७ वां श्लोक है, १७ वां. डिन्दी में ८३ पन्ना है. समज में आया ? सम्यग्दर्शन 'णियमेण य जं कज्जं' जो भूतार्थ आश्रित सम्यग्दर्शन डोता है, जो त्रिकाण ज्ञायकमूर्ति भगवान उसके अंतर सन्मुख डोकर अपनी निर्मल पर्याय सम्यग्दर्शन में आत्मा अतीन्द्रिय का स्वाद आता है, सम्यग्दर्शन में अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद आता है, ऐसा जो सम्यग्दर्शन (है) वड डोक्षमडल की प्रथम सीढी (है). है ? पढा है डि नहीं ? पडले डितनी डार पढा है ?

'डोक्षमडलकी परथम सीढी, या डिन ज्ञान यरित्रा;' ऐसा सम्यग्दर्शन, स्वानुभव आत्मा आनंदकंद की अंतरदृष्टि, अनुभव, ँस अनुभव के डिना ज्ञान और यारित्र सम्यक्ता न लडे. सख्यापना प्राप्त नहीं करता. मिथ्याचारित्र और मिथ्याज्ञान यार गति में रडने का कारण है. शास्त्र का पढा डुआ, ग्यारड अंग का पढा डुआ, नौ पूर्व का पढा डुआ ज्ञान भी दुःखरूप है. समज में आया ? अपने आत्मा का सम्यक् चैतन्यमूर्ति भगवान, जो नियम से करनेलायक भगवान आचार्य कडते हैं, ऐसा अनभव सम्यग्दर्शन डुओे डिना तेरा ज्ञान और तेरी व्रताडि की डिया सम्यक्ता न लडे, सख्यापन प्राप्त नहीं करता. उसे डालतप और डालतप कडने में आता है. समज में आया ? आडा..डा..!

अनंतकाल (में) ऐसा टाईम आया तो टाईम गंवा डिया. अनंत-अनंत काल में... समज में आया ? सख्या टाईम आया, सत्य क्या है (वड) सुनने में भी आया, समजे नहीं, समज में डिया नहीं. डारर में धंधा, धंधा, व्यवडार धंधा, ये भी व्यवडार धंधा. 'योगसार' में कडते हैं ना ? भाई ! व्यवडार धंधा. पुण्य की

क्रिया व्यवहार धंधा है। भगवान् आत्मा नियम से करनेलायक जो आत्मा की क्रिया सम्यग्दर्शन हुआ नहीं तो ज्ञान और चारित्र सख्यापना प्राप्त नहीं करता, जूठापन प्राप्त करता है। उसका ग्यारह अंग का अत्यास, नौ पूर्व पढा वह भी जूठा ज्ञान (है) और सम्यग्दर्शन बिना, आत्मा की अनुभूति बिना, आत्मा के आनंद के अनुभव की भूमिका प्रगट हुओ बिना जितना व्रत, क्रियाकांड करे सबको मिथ्याचारित्र कडने में आता है।

‘सो दर्शन, धारो भव्य पवित्रा.’ ‘दौलतरामज्ज’ कडते हैं, अरे...! भव्य जव ! तुने अनंतकाल में सम्यग्दर्शन धारण किया नहीं तो अब तो धारण कर, अब तो प्रगट कर. ‘दौल’ समज सुन येत सयाने, काल वृथा मत ञोवै;’ अपने को भी कडते हैं, डां ! दूसरे जव को कडते हैं. ‘दौल’ समज सुन येत सयाने’ डे सयाना ! ‘काल वृथा मत ञोवै.’ अनंतकाल में ऐसा काल मिला दुनिया के दिये काल मत गंवा. तेरा आत्मा क्या चीज है उस ओर तेरा आराधन, सम्यग्दर्शन की ओर डोना चाडिये. ‘यड नरभव फिर मिलन कठिन है, यड नरभव फिर मिलन कठिन है, जो सम्यक् नहिं डोवै.’ यहि सम्यक् अनुभव... यड सम्यक् रत्न की बात करते हैं. तीन रत्न हैं कि नहीं ? तीन रत्न नहीं कडते ? सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि भोक्षमार्गः ये तीन रत्न हैं. एस रत्न से मुक्ति मिलती है. मुक्ति नाम केवलज्ञान, केवलदर्शन सिद्ध की पर्याय. तीन रत्न क्या ? सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान, सम्यक्चारित्र. यडां सम्यग्दर्शन की बात करते हैं. अनंतकाल में तुने यड किया नहीं तो अरे...! प्राणी ! अरे...! जव ! भगवान् आत्मा ! देओ ! सब की रुचि छोडकर...

भगवान् ! ‘नियमसार’ (में) तो ‘कुंठकुंठाचार्यदिव’ वडां तक कडते हैं कि, शरीर, वाणी, मन, कर्म ये तो अजव हैं लेकिन पुण्य-पाप का भाव भी अजव और परद्रव्य है. ‘नियमसार’ ५० वीं गाथा. समज में आया ? लेकिन आत्मा में ज्ञान, दर्शन, वीर्य का क्षयोपशम, विकास, वर्तमान समय की पर्याय प्रगट है उसको भी भगवान् ‘कुंठकुंठाचार्यदिव’ परद्रव्य कडते हैं. समज में आया ? डॉक्टर ! कठिन पडता डो तो धीरे-धीरे कडेंगे. यडां कोई दिन नहीं यला जाता है. देओ !

पुव्वुत्तमयलभावा परदव्वं परसहावमिदि हेयं।

सगदव्वमुवादेयं अंतरतच्चं हवे अप्पा॥५०॥

भगवान 'कुंदकुंदाचार्य' महाराज संत द्विगंबर महान संत, वर्तमान में स्वर्ग में बिराजते हैं। पंचमकाल के संतो केवलज्ञान है नहीं तो वर्तमान में स्वर्ग में बिराजते हैं, एक भव करके केवलज्ञान पाकर मोक्ष में जाने की तैयारी उनकी है। वे भगवान 'कुंदकुंदाचार्यदेव' द्विगंबर संत कहते हैं कि, पूर्व में जो आत्मा का भाव कड़ा, ४८ गाथा तक बहुत कड़ा, थोड़ी सूक्ष्म बात है। भगवानआत्मा ! 'लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;' उसका अर्थ कि, एक समय में प्रभु शरीर, वाणी, कर्म तो जड है ही, परद्रव्य है ही (उन्हें) दृष्टि में छोड़ दे। और पुण्य-पाप का भाव विकार है वह भी परद्रव्य है, परभाव है, डेय है। तीन बोल लिये। इसके अलावा अपनी वर्तमान ज्ञान की क्षयोपशम पर्याय विकास की पर्याय है, ज्ञान, दर्शन, वीर्य की (विकसित पर्याय है) उसको भी यहाँ भगवान आचार्य परद्रव्य कहते हैं, परभाव कहते हैं, डेय कहते हैं। तीन विशेषण है, देजो ! ५० वीं गाथा. बहुत बार व्याख्यान हो गये हैं.

'परदव्वं परसहावमिदि हेयं' भगवान 'कुंदकुंदाचार्य' प्रभु कहते हैं कि, आत्मा किसे कहते हैं ? कि, आत्मा एक समय की पर्याय जो विकास की है वह आत्मा नहीं. आहा..हा..! विकास समझते हैं ? विकास (माने) क्षयोपशम. भाषा नहीं समझते ? ये क्षयोपशम है ना ? ज्ञान की पर्याय का विकास, उघाड है ना ? उघाड. उघाड को क्या कहते हैं ? विकास.. विकास को हिन्दी में क्या कहते हैं ? उघाड. उघाड कहते हैं ना ? आत्मा तो केवलज्ञानकंद है, पूर्णानंद है परंतु उसकी पर्याय में जो क्षयोपशमभाव है, मति, श्रुत, अवधि और मनःपर्यय क्षयोपशमभाव है उसको भी यहाँ भगवान तो परद्रव्य कहते हैं.

मुमुक्षु :- क्यों ?

उत्तर :- क्योंकि उसका आश्रय लेने से आत्मा की शांति नहीं मिलती. पर्याय का आश्रय लेने से आत्मा की शांति की वृद्धि होती नहीं. समझ में आया ? सम्यग्ज्ञान, सम्यग्दर्शन की बात बाद में करो. लेकिन पहले, देजो ! ज्ञान का क्षयोपशम विकास है, दर्शन का उघाड है, वीर्य का उघाड है. है ना वर्तमान में ? पर्याय में है ना ?

ઉસકો ભી ભગવાન પરદ્રવ્ય કહતે હૈં. ક્યોં ? કિ, ઉસકે આશ્રય સે આત્મા કો સમ્યગ્દર્શન નહીં હોતા. ક્યા કહા ?

મુમુક્ષુ :- સમજ મેં નહીં આયા.

ઉત્તર :- સમજ મેં નહીં આયા ? ફિર સે કહતે હૈં, સુનો ! યહ આત્મા ભગવાન એક સમય મેં - સેકંડ કે અસંખ્ય ભાગ મેં પૂર્ણ અખંડ દ્રવ્ય સ્વભાવ વસ્તુ હે. ઇસકે અલાવા, પુણ્ય-પાપ કે ભાવ કો તો પરદ્રવ્ય કહા, પરવસ્તુ કહા. ક્યોંકિ વહ અપની ચીજ નહીં. છૂટ જાતી હે. શરીર, વાણી, કર્મ તો અજીવ હૈં, પર પૃથક્ હૈં, પરંતુ અપની વર્તમાન દશા મેં જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય કા ઉઘાડ જો હે ઉસકો પરદ્રવ્ય કહા, પરભાવ કહા. ક્યોંકિ ઉસમેં સમ્યગ્દર્શન કી નવી પર્યાય ઉસમેં સે ઉત્પન્ન નહીં હોતી. થોડી સૂક્ષ્મ બાત હે, ભાઈ !

સમ્યગ્દર્શન કી પર્યાય... સમ્યગ્દર્શન પર્યાય હે, ગુણ નહીં, ગુણ ત્રિકાલ હે. સમ્યગ્દર્શન પ્રથમ સીઢી-મોક્ષમહેલ કી પહલી સીઢી સમ્યગ્દર્શન જો હે વહ શરીર, વાણીમેં સે નહીં આતા, પુણ્ય-પાપભાવમેં સે નહીં આતા, એસે વર્તમાન ક્ષયોપશમ જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય હે ઉસમેં સે નહીં આતા. ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ શુદ્ધ દ્રવ્ય ધ્રુવ હે ઉસકી અંતરદષ્ટિ કરને સે ઉસમેં સે સમ્યગ્દર્શન પર્યાય પ્રગટ હોતી હે. આહા..હા...! સમજ મેં આયા કિ નહીં ? ઇતને વર્ષ સે ભક્તિ તો બહુત કરતે હો.

મુમુક્ષુ :- યે આત્મા કી ભક્તિ..

ઉત્તર :- આત્મા કી ભક્તિ ચલતી હે. આત્મા કી ભક્તિ કા નામ સમ્યગ્દર્શન. પર કી ભક્તિ કા નામ શુભભાવ.

યહ નિશ્ચયભક્તિ. ભગવાનઆત્મા એક સમય મેં પૂર્ણ દ્રવ્ય, ઉસકી એક સમય કી પર્યાય કો ભી યહાં પરદ્રવ્ય કહકર, પરભાવ કહકર હેય કર દિયા. એક રહા ભગવાન પૂર્ણ અખંડાનંદ ધ્રુવ વસ્તુ, ઉસકી અંતર દષ્ટિ કરને સે, ઉસકા આશ્રય લેને સે, અનંત જીવ કો જિતનોં કો સમ્યગ્દર્શન હુઆ, હે ઔર હોગા સબ કો અંતર્મુખ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ કી અંતર દષ્ટિ કરને સે, ઉસકે આશ્રય સે હોતા હે. સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! બહુત સૂક્ષ્મ હે, ભાઈ ! બાત ચલતી નહીં, બાહર કી ક્રિયા કરકે જિંદગી

पूरी (करते हैं). आत्मा का लाभ सम्यग्दर्शन की श्रद्धा क्या है उसकी भी जबर नहीं. समज में आया ?

सम्यग्दर्शन, जो द्रव्य वस्तु है.. यहाँ कछा ना ? स्वसन्मुख डोकर. स्वसन्मुख का वड अर्थ है. पूर्ण वस्तु, पूर्ण वस्तु. स्व पूर्ण वस्तु के सन्मुख. वर्तमान पर्याय, राग और निमित्त का आश्रय छोडकर पूर्ण स्वभाव का अंतर आश्रय लेना, उसके आश्रय से सम्यग्दर्शन होता है. अनंतकाल में नहीं हुई (औसी) सम्यग्दर्शन पर्याय अपने द्रव्य के आश्रय से होती है. समज में आया ?

आचार्य तो इससे भी आगे बात करते हैं कि, सम्यग्दर्शन पर्याय हुई और अपने स्वरूप का सम्यग्ज्ञान हुआ उसकी भी यहाँ तो आचार्य परद्रव्य कडते हैं, परभाव कडते हैं, डेय कडते हैं. क्यों ? कि, जो पर्याय अंदर में द्रव्य सन्मुख डोकर प्रगट हुई उस पर्याय के आश्रय से, नई पर्याय शुद्धि की वृद्धि उसके आश्रय से नहीं होती. समज में आया कि नहीं ? कभी बात सुनने में आती है. क्या (कछा) ? फिर से ? फिर से कडते हैं, भाई ! भाई कडते हैं फिर से कडो. वन्स मोर, कडते हैं ना ? ये तो फिर से समजने जैसी बात है.

औसी बात अनंतकाल में सुनी नहीं. सुनी हो तो अंदर में यथार्थपने रुचि डोनी याडिये. आचार्य तो 'समयसार' की योथी गाथा में कडते हैं, 'सुदपरिचिदाणुभूदा सव्वस्स वि कामभोगबंधकहा।' 'सुदपरिचिदाणुभूदा' अरे..! भगवान ! अरे.. शव ! आचार्य तो भगवान कडकर बुलाते हैं, डां ! 'समयसार' की ७२ वीं गाथा है, उसमें भगवानआत्मा कडते हैं. भगवानआत्मा है ना, प्रभु ! तुम तो मडिमावंत आनंदकंड प्रभु हो ना ! भगवान ! तेरी यीज की बात तुने अनंतकाल में कभी सुनी नहीं. सुने बिना परियय किया नहीं, परियय किये बिना अनुभव हुआ नहीं. तो क्या हुआ ? कामभोग बंधकथा. उसका अर्थ राग का करना, पुण्य-पाप भाव का करना और पुण्य-पाप का भोगना. बस ! वड बात अनंतकाल में अनंत बार सुनी है. शुभाशुभभाव का करना. काम-ईच्छा, राग. भोग-अनुभव. पुण्य-पाप भाव का करना और उसे भोगना. वड बात अनंतकाल में अनंतबार सुनी है. तेरे परियय में भी वड बात अनंतबार आ गई है और तेरे अनुभव में भी

આ ગઈ છે. ‘અયત્તસ્સુવલંભો’ પરંતુ ભગવાન ઇસ પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ સે પાર છે. અખંડાનંદ પ્રભુ છે ઉસકી બાત, એકત્વ કી, રાગ સે પૃથક કી બાત ભગવાન તુને અનંતકાલ મેં યથાર્થપને સુની નહીં. સમજ મેં આયા ? સુની નહીં તો પરિચય મેં આયા નહીં, પરિચય મેં આયે બિના અપના અનુભવ ઉસે હુઆ નહીં ઓર જિસકો અનુભવ છે એસે સમ્યગ્જ્ઞાની કી સેવા ઉસને કભી કી નહીં, એસા ઉસમેં લિખા છે. આતા છે ના ? ભાઈ ! ‘સમયસાર’ ચૌથી ગાથા. ‘અયત્તણિચ્છયગદો’ તીસરી (હે).

કહતે હેં, આત્મા.. યહાં આત્મા કિસકો કહતે હેં ? ‘સગ્દવ્વં.. સગ્દવ્વં, સ્વ દ્રવ્યં, સ્વ દ્રવ્યં’ અપની પર્યાય મેં સ્વ દ્રવ્ય કે આશ્રય સે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન જો હુઆ, ઉસ પર્યાય કો પરદ્રવ્ય કહતે હેં. વહ પરભાવ છે. ક્ષાયિક સમકિત પ્રગટ હુઆ ઉસકો ભી ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ પરદ્રવ્ય કહતે હેં, પરભાવ કહતે હેં, હેય કહતે હેં. ક્યોં ? કિ, સમ્યગ્દર્શન સ્વવસ્તુ કે આશ્રયે સે હુઆ પરંતુ ઉસ પર્યાય કા આશ્રય કરને સે નયી શાંતિ, નયા ધર્મ ઉત્પન્ન હોતા નહીં. આહા..હા...! ક્યોંકિ દ્રવ્યમેં સે પર્યાય આતી છે, પર્યાયમેં સે પર્યાય નહીં આતી છે. રાગમેં સે તો નહીં, નિમિત્તમેં સો તો નહીં. બાત મેં ઇતના ફર્ક છે. અપની પર્યાય નિમિત્ત સે પ્રગટ હોતી છે વહ તો નહીં, યે શુભ વિકલ્પ છે ઉસમેં સે તો નહીં, પરંતુ સમ્યગ્દર્શન કી પર્યાય પ્રગટ દ્રવ્ય કે આશ્રય સે હુઈ ઉસકે આશ્રય સે ભી નઈ શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ નહીં હોતી. ક્યોંકિ પર્યાયમેં સે પર્યાય નહીં હોતી છે, દ્રવ્યમેં સે પર્યાય હોતી છે. ભાઈ !

દ્રવતા છે ના ? દ્રવતિ ઇતિ દ્રવ્યં. દ્રવ્ય જો વસ્તુ અખંડાનંદ પ્રભુ પૂર્ણાનંદ સચ્ચિદાનંદ પરમપારિણામિક સ્વભાવભાવ જ્ઞાયકભાવ કે આશ્રય સે જૈસા સમ્યગ્દર્શન હુઆ, ઉસકે આશ્રય સે સમ્યગ્જ્ઞાન હુઆ, ઉસકે આશ્રય સે સ્થિરતા—ચારિત્ર કી લીનતા હુઈ, જો હુઈ ઉસમેં સે નયા ચારિત્ર નહીં આતા. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? પર્યાયમેં સે નયી પર્યાય ઉત્પન્ન નહીં હોતી. નયી અવસ્થા તો દ્રવ્યમેં સે ઉત્પન્ન હોતી છે. દ્રવ્ય એકસ્વરૂપ અખંડાનંદ ભગવાન કા આશ્રય સમ્યગ્દષ્ટિ કભી છોડતે નહીં. સમજ મેં આયા ? એક સમય ભી રાગ ઓર વર્તમાન અવસ્થા કા અવલંબન યદિ મુખ્ય હો જાયે તો દષ્ટિ મિથ્યાદષ્ટિ હો જાયે. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? થોડી સૂક્ષ્મ બાત નિકલ ગઈ.

યહ જૈનધર્મ કા દેખો...! 'જૈનધર્મ કે સમસ્ત ઉપદેશ કા સાર...' ભગવાન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ જિન્હોં ને ચાર અનુયોગ કહે, ચારોં અનુયોગ કા સાર વીતરાગતા (હે), શાસ્ત્ર કા તાત્પર્ય વીતરાગતા (હે). 'પંચાસ્તિકાય' મેં આતા હે ના ? વીતરાગતા કા અર્થ વીતરાગતા ઉત્પન્ન કેસે હોતી હે ? દ્રવ્ય વસ્તુ અખંડાનંદ પ્રભુ મેં ઐસી અનંત વીતરાગતા પડી હે. દ્રવ્ય મેં, વસ્તુ મેં અનંત વીતરાગતા પડી હે. આહા..હા...! ઐસા દ્રવ્ય સ્વભાવ પરમાત્મસ્વભાવ પરમપારિણામિક સ્વભાવ જ્ઞાયક સ્વભાવ એકરૂપ ત્રિકાલ અભેદ સ્વભાવ (હે). સમજ મેં આતા હે ? યહ બાત ઉસને કી નહીં, યહ ક્રિયે બિના મર ગયા.

કહતે હેં, 'ણિયમેણ ય જં કજ્જં' જો કહતે હેં ઓર પહલે 'વિપરીયપરિહરત્થં' કહા. 'વિપરીતના પરિહાર અર્થે 'સાર' શબ્દ યોજેલ છે.' ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કહતે હેં, યહ આત્મા નિશ્ચય નિજ સ્વરૂપ કે આશ્રય સે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કરનેલાયક હે. ઉસસે વિપરીત જો શુભાશુભ આદિ ભાવ હેં ઉનકો છોડને કા કારણ ઉસકા નામ 'નિયમસાર' કહા હે. નિયમસાર. સમજ મેં આયા ? ઉસકા સાર યહાં 'દૌલતરામજી' ને કહા,

લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;

તોરિ સકલ જગ દંદ-ઈંદ, નિત આત્મ ધ્યાઓ.

ઐસા કહા. 'નિત્ય' શબ્દ કયોં કહા હે ? 'નિત્ય' શબ્દ હે, (કયોંકિ) પહલે ઓર પીછે આત્મા કી ધ્યાન કરો. આહા..હા...! 'નિત આત્મ ધ્યાઓ' આત્મા કયા ? યહ પૂર્ણાનંદ અખંડ જ્ઞાયકભાવ વહ આત્મા. એક સમય કી પર્યાય ભી આત્મા નહીં વહ તો વ્યવહાર આત્મા (હે). પુણ્ય-પાપ કા ભાવ આસ્રવતત્ત્વ, કર્મ, શરીર આદિ અજીવતત્ત્વ (હે). આત્મા એક સમય મેં પૂર્ણ જ્ઞાયકભાવ (હે). સમજ મેં આયા ? આત્મા ઉસકો કહા. આત્મા કહા ના ? પૂર્ણ એકસ્વરૂપ. નિત્ય ધ્યાવો, ઐસે કહા. 'નિત આત્મ ધ્યાઓ.' કોઈ બાર નિત્ય આત્મા કે અલાવા કોઈ પર કા આશ્રય લેના કિ નહીં ? પર કા આશ્રય આતા હે ફિર ભી અંતર મેં સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મા કો આત્મા અખંડાનંદ જ્ઞાયકભાવ કા અવલંબન-આશ્રય કભી છૂટતા નહીં. ભાઈ ! હે ના ? ઉસમેં શબ્દ હે કિ નહીં ?

‘नित आत्म ध्याओ.’ ओ..डो..! कोई बार भगवान का ध्यान करना की नहीं ? आता है. जब तक स्वरूप में उपयोग स्थिर होता नहीं, शुद्धउपयोग (डोता नहीं) तब उसका विकल्प ऐसा आता है, परंतु अंतर दृष्टि में द्रव्य का आश्रय कभी छूटता नहीं. वस्तु का अंदर आश्रय छूटे और पर्याय और राग का आश्रय डो जाये (तो) अंकांत मिथ्यादृष्टि डो जाता है. आडा..डा...! समज में आया ? सूक्ष्म बात है, लैया ! अनंतकाल में कभी सुनी नहीं, समज नहीं तो किया तो कहां से डो ? और यही करने से जन्म-मरण का अंत आता है, दूसरी कोई क्रियाकांड से जन्म-मरण का अंत आता नहीं.

कडते हैं कि, ‘नित आत्म ध्याओ.’ ऐसा क्यों नहीं कडा कि, नित्य राग को करो, शुभराग को करो ? दोष है, वड तो पुण्य है. आता है. ... आता है. जैसे क्यों नहीं कडा कि, अपनी पर्याय जो प्रगट है, सम्यक् हुआ उसका ध्यान करो ? समज में आया ? पर्याय प्रगट डुई, अवस्था प्रगट डोती है वस्तुमें से, फिर भी वस्तु की नित्य लक्ष्य और दृष्टि रजो. पर्याय का लक्ष्य और दृष्टि का ज्ञान डो परंतु आश्रय करनेवायक है नहीं. ऐसी अंतर दृष्टि डुअे बिना उसे सम्यग्दर्शन डोता नहीं और सम्यग्दर्शन बिना सम्यग्ज्ञान कडने में आता नहीं.

लाभ शास्त्र पढे डो, दुनिया (में) लाभों को समजा दे, परंतु स्वयं यथार्थ समजा नहीं तो क्या समजा दे ? समज में आया ? फिर भी दुनिया (में) लाभो लोगों को समजा दे तो वड तो विकल्प है. समजाने का तो विकल्प है, उस विकल्प से तो पुण्यबंध है. दूसरों को लाभ डोता है उससे अपने को कुछ लाभ डोता है ? दूसरा कोई समज जाये, उसकी पर्याय का लाभ यहां डोता है कि नहीं ? (ये भाई) ना कडते हैं.

लाभ बातकी बात यही, निश्चय उर लाओ;

तोरि सकल जग दंड-ईद, नित आत्म ध्याओ.

‘तोरि’ (कडा) ना ? तो तोडने की बात कडी ना ? तोडे कौन ? षुद तोडे. दूसरा कोई तोड दे ? गुरु और शास्त्र तोड दे ? ‘तोरि सकल जग दंड-ईद,’ कहां गये ? भाई ! यहां तो कडते हैं कि, लेने की रीज तो अंतर में है, कोई बाडर

से दे सकता नहीं। तीनलोक के नाथ तीर्थकरदेव के पास तेरा द्रव्य पडा है ? तेरा द्रव्य तो तेरे पास है। समज में आया ? और तेरी पर्याय भी तेरे पास है और तेरे द्रव्य में तो अनंत सिद्ध भगवान हैं। केवलज्ञानी ऐसा कहते हैं कि, तेरे द्रव्य में अनंत केवलज्ञान हैं। क्यों ?

जब केवलज्ञान होता है, केवलज्ञान. स्वरूप के आश्रय से सम्यग्ज्ञान, चारित्र्य हुआ, बाद में उसके (स्वरूप के) आश्रय से केवलज्ञान हुआ. केवलज्ञान तो एक समय रहता है ? क्या (कहा) ? केवलज्ञान पर्याय है, गुण नहीं. तो केवलज्ञान एक समय रहता है. दूसरे समय केवलज्ञान दूसरा होता है. वही नहीं रहता, होता है ऐसा (ही, लेकिन) वही नहीं (होता). क्या समजे ? केवलज्ञान पर्याय भी आत्मा में नयी-नयी उत्पन्न होती है. क्योंकि पर्याय है, गुण नहीं. गुण तो अखंडानंद भगवान में केवलज्ञान की पर्याय जो प्रगट हुई जैसे साद्विअनंत जो केवलज्ञान होता है, उतनी केवलज्ञान (की पर्याय द्रव्य में हैं). समज में आया ?

एक समय का केवलज्ञान आत्मा में अंतर से सम्यग्दर्शन, ज्ञान, चारित्र्यपूर्वक उत्पन्न हुआ. बाद में एक समय में केवलज्ञान उत्पन्न हुआ, दूसरे समय उसका व्यय होता है. क्योंकि 'उत्पाद-व्यय-ध्रुव युक्तं सत्' पर्याय का उत्पाद होता है, पुरानी पर्याय का व्यय होता है, वस्तुरूप से ध्रुव रहती है. केवलज्ञान एक समय की पर्याय दूसरे समय में व्यय हो जाती है. दूसरे समय दूसरा केवलज्ञान उत्पन्न होता है. ऐसा-ऐसा अनंतकाण केवलज्ञान उत्पन्न होता है वही सब केवलज्ञान आत्मा के ज्ञानगुण में शक्ति पडी है. अंदर में न हो तो आता कहां से है ? समज में आया ? आडा..डा..! कडो, डॉक्टर ! 'अंजनयोर' कहां गया ? डमारे भाई ने प्रश्न किया था ना ? सोण वर्ष पडले, सोण वर्ष हुआ. (संवत्) २००६ की साल. अभी २०२२ (चल रहा है), १६ वर्ष हुआ. तुम पडले २००६ की साल में आये थे. पडलीबार 'राजकोट' (आये थे). मानस्तंभ के जन्माभिषेक करते थे तब पडली बार देभा. १६ वर्ष हुआ, २००६ की साल.

यहां कहते हैं, भगवान ! आडा..डा..! आत्मा एक वस्तु (है), उसमें ज्ञानगुण (है). इस ज्ञानगुण में अनंती केवलज्ञान की पर्याय पडी है. आत्मा एक आनंद

(गुण है), उसमें अनंत आनंद (है), भगवान को जो अतीन्द्रिय आनंद प्रगट हुआ वहाँ अतीन्द्रिय आनंद भी एक समय रहता है, दूसरा समय में दूसरा अतीन्द्रिय आनंद, तीसरे समय तीसरा अतीन्द्रिय आनंद, जैसे अनंत अतीन्द्रिय आनंद साद्विअनंत की जितनी पर्याय हैं सब आत्मा के आनंदगुण में पडी हैं। समझ में आया ? आत्मा किसको कलते हैं वहाँ बात चलती है। वैसे अनंत वीर्य। भगवान को अनंत यतुष्य प्रगट होता है कि नहीं ? अनंत ज्ञान, अनंत दर्शन, अनंत वीर्य और अनंत सुभ। तो वहाँ अनंत (वीर्य) एक समय की पर्याय है, दूसरे समय दूसरी, तीसरे समय तीसरी। जैसे साद्विअनंत। भूतकाल के काल से भविष्य काल अनंतगुना (है)। ये सब अनंती पर्याय एक-एक गुण में पडी हैं। जैसे अनंत गुण का पिंड भगवान, उसको यहाँ आत्मा कलने में आता है। आहा..हा..! समझ में आया ?

कलते हैं, 'तोरि सकल जग दंड-ईद, नित आत्म ध्याओ।' आहा..हा..! आ '७७ ढावा' तो (लोग) बहुत पढते हैं और कंठस्थ करते हैं। भाव क्या है ? यहाँ तो 'दौलतरामञ्ज' कलते हैं, अरे.. आत्मा ! जिसको आत्मा भगवान ने कल, अनंत पर्याय का पिंडरूप गुण, अनंत गुण का अकरूप आत्मा, उसकी अंतर दृष्टि करो। उसका ज्ञान करो और उसमें लीन हो जाओ। वही भोक्ष का मार्ग नियम से करनेवायक है। बाकी रागादि आता है, जाननेवायक है। समझ में आया ? आहा..हा..!

अभी अर्थ किया था ना ? 'स्व अपूर्व अर्थ।' 'स्व अपूर्व अर्थ।' स्व-पर, स्व-पर का ज्ञान। यहाँ कल ना ? स्व-पर का ज्ञान। स्व-पर के ज्ञान का अर्थ क्या किया ? यहाँ ज्ञान की व्याख्या हुई। (उसके पढले) दर्शन की व्याख्या हुई। ज्ञान की व्याख्या-सम्यग्ज्ञान। अपना शुद्ध स्वरूप भगवान अकरूप का ज्ञान। ऐसी ज्ञान की अनंती अनंती पर्याय अंतर में पडी है। जैसे अनंत गुण के अवलंबन से जो ज्ञान हुआ वहाँ सम्यग्ज्ञान (है)। शास्त्रज्ञान सम्यग्ज्ञान नहीं। वहाँ व्यवहारु ज्ञान है, पुण्यबंध का कारण है। परसत्तावलंबी ज्ञान पुण्यबंध का कारण है, स्वसत्तावलंबी ज्ञान भोक्ष का कारण है।

स्व-पर का भेद ऐसा ज्ञानमार्ग दिया ना ? पढले कल था। 'तास ज्ञानको

कारन, स्व-पर विवेक बभानौ;' सातवीं, सातवीं गाथा. आप में छोड़ी होगी.

धन समाज गज बाज, राज तो काज न आवै;
ज्ञान आपको रुप लये, फिर अयल रहवै.
तास ज्ञानको कारन, स्व-पर विवेक बभानौ;
कोटि उपाय बनाय लव्य, ताको उर आनौ.

कोड उपाय करके भी भगवानआत्मा शुद्ध विद्वानंदमूर्ति है उसका ज्ञान कर. कैसे ? स्व-पर का भेद करके. स्व-पर का भेद क्या हुआ ? अपना आत्मा शुद्ध चैतन्य का ज्ञान हुआ तो उसमें पुण्य-पाप आदि नहीं है और पर का ज्ञान हुआ. अर्थात् अपने आत्मा का, शुद्ध चैतन्य का अंतर्मुख होकर ज्ञान हुआ तब बाद में रागादि व्यवहार बाकी रहता है वह भी जाननेलायक है और पर का ज्ञान करो. 'स्व अपूर्व अर्थ.' स्व का ज्ञान अपूर्व नाम यह आत्मा नहीं, और पुण्य-पाप का भाव आदि का ज्ञान करो. है एतना ज्ञान करो. आहा..हा..! भाई ! समज में आया ? बहुत सूक्ष्म बात है, भाई ! यह बात तो पहले अकबार कही थी. 'स्व अपूर्व अर्थ.' और दो शब्द हैं ना ? इसमें आया है ना ?

(योथी ढाल की) पहली गाथा (की) फूटनोट में आता है. देखो ! 'स्वापूर्वार्थव्यदसायात्मकं ज्ञानं प्रमाणम्' 'प्रमेयरत्नमाला' (का सूत्र है). 'स्वापूर्वार्थव्यदसायात्मकं ज्ञानं' क्या कछा ? सम्यग्दर्शन तो हुआ बाद में ज्ञान का आराधन करो, और कछा है. ज्ञान तो साथ में उत्पन्न होता ही है. सम्यग्दर्शन कारण, सम्यग्दर्शन कार्य. दीपक कारण, प्रकाश कार्य. परंतु है साथ में. लेकिन ज्ञान का सम्यग्दर्शन होने के बाद भी अंतर ज्ञान का आराधन करो. इस ज्ञान का व्याख्या 'स्वापूर्वार्थव्यदसायात्मकं'. स्व भगवानआत्मा का ज्ञान और अपूर्व (यानी) दूसरा. पूर्व-पुण्य, पाप, दया, दान, विकल्प, शरीरादि. अपूर्व नाम यह आत्मा नहीं, वह पर, उसका ज्ञान करो. है उसका ज्ञान करो, आदरणीय नहीं. आहा..हा..! समज में आया ?

भगवानआत्मा का स्व का ज्ञान और अपूर्व अर्थ नाम पर का, राग-द्वेष, पुण्य-पाप, दया, दानादि विकल्प उठते हैं (उसका ज्ञान करो). भाई ! व्यवहार जाना हुआ

प्रयोजनवान है, यह उसमें आ गया. ('समयसार') बारहवीं गाथा में कडा, 'भूदत्थमस्सिदो' भान हुआ. (बाद में भी) जो राग-द्वेषादि आते हैं, दया, दान, व्रत, भक्ति का परिणाम होता है (वह) जाननेलायक है. अपना नहीं औरा जाननेलायक है. औरा स्व-पर का यथार्थ भेदज्ञान करना उसका नाम आत्मज्ञान अथवा सम्यग्ज्ञान कहते हैं. यह भोक्षमार्ग का दूसरा अवयव है. सम्यग्दर्शन पहला भाग है, सम्यग्ज्ञान दूसरा है. वह बात कही.

ज्ञान-दर्शनपूर्वक 'निजआत्मस्वरूप में अकाग्र (लीन) होना ही जव का कर्तव्य है.' अब, ज्ञान हो तो बाद में चारित्र होता है, उसकी व्याख्या करेंगे.

(श्रोता :- प्रभाश वचन गुरुदेव !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૫, શુક્રવાર
તા. ૨૫-૨-૧૯૬૬, શ્લોક-૯, ૧૦, ૧૧. પ્રવચન નંબર-૩૬

ચૌથી ઢાલ ચલતી હૈ, દેખો ! ‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છહ ઢાલા’ ચલતી હૈ. ‘છહ ઢાલા’ મેં ચૌથી ઢાલા (હૈ). હિન્દી મેં નૌવી ગાથા હો ગઈ, હિન્દી મેં, હાં ! ગુજરાતી મેં નૌ હૈ. ઉસકે આખિર કે થોડે બોલ હૈં, નૌવી (ગાથા કા ભાવાર્થ કા) આખિર કે થોડે બોલ હૈં, ઉસકે સાથ સંબંધ કરતે હૈં. આજ હિન્દીવાલે આયે હૈં. નૌવી હૈ ના ? મૂલ શ્લોક. ચૌથી (ઢાલ કા) નૌવા (શ્લોક). નૌવી કે સાથ સંબંધ હૈ.

પુણ્ય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;

વહ પુદ્ગલ પરજાય, ઉપજિ વિનસૈ ફિર થાઈ.

લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;

તોરિ સકલ જગદંદ-ઈંદ, નિત આતમ ધ્યાઓ. ૯.

ક્યા કહા ? ઇસમેં સાર લિયા હૈ. ‘પુણ્ય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;’ પૂર્વ કા જો પુણ્ય ઔર પાપ કા જો બંધન હુઆ હૈ, ઉસકા જો અનુકૂલ-પ્રતિકૂલ સંયોગ મિલે ઉસમેં હર્ષ ઔર ખેદ નહીં કરના. સમજ મેં આયા ? ‘પુણ્ય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;’ ઉસમેં છ: બોલ આ ગયે હૈં. શુભ-અશુભ, પુણ્ય-પાપ કા ભાવ ઉસમેં ભી પુણ્ય ઠીક ઔર પાપ અઠીક નહીં માનના ઔર પુણ્ય-પાપ કા બંધન હો ઉસમેં ભી પુણ્ય બંધે વહ ઠીક ઔર પાપ બંધે વહ અઠીક, ઐસા નહીં માનના. દોનોં બંધન હૈં. ઔર પુણ્ય-પાપ કે ફલ મેં અનુકૂલ-પ્રતિકૂલ સામગ્રી મિલે ઉસમેં ભી હર્ષ-શોક કરના નહીં.

‘વહ પુદ્ગલ પરજાય,’ વહ તો પુદ્ગલ કી અવસ્થા હૈ. ‘ઉપજિ વિનસૈ ફિર થાઈ.’ પૂર્વ કે પુણ્ય કે કારણ પુદ્ગલ મિલે, ફિર બિખર જાયે, ફિર સે મિલે. વહ તો પુદ્ગલ કી દશા હૈ. ‘લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;’ સાર મેં

सार कडते हें. 'तोरि सकल जगदंड-ईद, नित आतम ध्याओ.' देजो ! सम्यग्ज्ञान की बात है. आत्मा पुण्य-पाप का विकल्प जो राग है, उससे त्मिन्न अपना स्वरूप है. ऐसा भेदज्ञान करके अपने आत्मस्वरूप का ध्यान करना. सारे वीतराग मार्ग का वड सार है. 'लाभ बातकी बात यडी,' शास्त्र में करोड बात, लाक बात कडी डो, अक 'निश्चय उर लाओ' आत्मा अमंड शुद्ध चिदानंदमूर्ति है. शरीर, कर्म, अण्व से त्मिन्न है. और पुण्य-पाप का भाव जो आस्रवतत्त्व है उससे भी त्मिन्न है. समज में आया ? आस्रव से त्मिन्न है, अण्व से त्मिन्न है. आस्रव से त्मिन्न है. क्योकि सात तत्त्व हें कि नडीं ? पुण्य-पाप का भाव है वड तो आस्रवतत्त्व है. दोनों आस्रव हें. और शरीर, कर्म तो अण्वतत्त्व हें. अण्वतत्त्व से और आस्रवतत्त्व से अपना शुद्ध ज्ञानानंद स्वरूप, जैसा सर्वज्ञ परमात्मा तीर्थकरदेव ने शुद्ध आत्मा देजा है, जैसे शुद्ध आत्मा की दृष्टि करो.

सारे जैनशासन का सार यड बात है कि, 'तोरि सकल जगदंड-ईद,' पुण्य-पाप का भाव जगदंड-ईद है. उसकी रुचि छोडकर, अण्व की रुचि छोडकर सडजानंद नित्यानंद प्रभु आत्मा है उसकी रुचि करो और राग से भेदज्ञान करके अपना ज्ञान करो. कडो, समज में आया ? मूल यीज यड है. एस यीज के बिना कभी उसको व्रत, नियम और चारित्र छोटा नडीं. कडते हें कि, 'नित आतम ध्याओ.' ऐसा क्यो कडा ? कि, लंभेशा अपना स्वरूप शुभ-अशुभ राग और कर्म से त्मिन्न है, जैसे स्वरूप की दृष्टि कर. लंभेश-नित्य ऐसी दृष्टि रजो और जैसे आत्मा में ध्यान लगाओ. वडी भोक्ष का मार्ग है और वडी संसार का अंत करने का उपाय है. नौ आ गयी, अब दसवीं. नौवी गाथा तो विस्तार से डो गई है. अब दसवीं (गाथा). ऐसा सम्यग्दर्शन और सम्यग्ज्ञान डोने के बाद उसे सम्यक्चारित्र छोटा है. दसवीं गाथा है, लैया ! है उसमें ? १०८ पन्ना है. यड यौथी ढाल चलती है. है ना ?

સમ્યક્ચારિત્રનો સમય અને ભેદ તથા અહિંસા-

આશુવ્રત અને સત્ય-આશુવ્રતનું લક્ષણ

સમ્યગ્જ્ઞાનિ હોય, બહુરિ દિઠ ચારિત લીજૈ;
 એકદેશ અરુ સકલદેશ, તસુ ભેદ કહીજૈ.
 ત્રસહિંસાકો ત્યાગ, વૃથા થાવર ન સંહારૈ;
 પર-વધકાર કઠોર નિંધ, નહિં વચન ઉચારૈ. ૧૦.

અન્વયાર્થ :- (સમ્યગ્જ્ઞાની) સમ્યગ્જ્ઞાની (હોય) થઈને (બહુરિ) પછી (દિઠ) દેઠ (ચારિત) સમ્યક્ચારિત્ર (લીજૈ) પાળવું જોઈએ; (તસુ) તેના [તે સમ્યક્ચારિત્રના] (એકદેશ) એકદેશ (અરુ) અને (સકલદેશ) સર્વદેશ [એવા બે] (ભેદ) ભેદ (કહીજૈ) કહેવામાં આવ્યા છે. [તેમાં] (ત્રસહિંસાકો) ત્રસજીવોની હિંસાનો (ત્યાગ) ત્યાગ કરવો અને (વૃથા) કારણ વગર (થાવર) સ્થાવર જીવનો (ન સંહારૈ) ઘાત ન કરવો [તે અહિંસા-આશુવ્રત કહેવાય છે]; (પર-વધકાર) બીજાને દુઃખદાયક, (કઠોર) કઠોર [અને] (નિંધ) નિંદવા યોગ્ય (વચન) વચન (નહિં ઉચારૈ) ન બોલવા તે [સત્ય-આશુવ્રત કહેવાય છે.]

ભાવાર્થ :- સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સમ્યક્ચારિત્ર પ્રગટ કરવું જોઈએ તે સમ્યક્ચારિત્રના બે ભેદ છે - (૧) એકદેશ (અણુ, દેશ, સ્થૂળ) ચારિત્ર અને (૨) સર્વદેશ (સકલ, મહા, સૂક્ષ્મ) ચારિત્ર, તેમાં સકલચારિત્રનું પાલન મુનિરાજ કરે છે અને દેશચારિત્રનું પાલન શ્રાવક કરે છે. આ ચોથી ઢાળામાં દેશચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. સકલચારિત્રનું વર્ણન છઠ્ઠી ઢાળામાં આવશે. ત્રસ જીવોની સંકલ્પી હિંસાનો સર્વથા ત્યાગ કરી નિષ્પ્રયોજન સ્થાવર જીવોનો ઘાત ન કરવો તે *અહિંસા-આશુવ્રત છે. બીજાના પ્રાણોને ઘાતક, કઠોર અને નિંદનીય વચન ન બોલવા (અને બીજા પાસે ન બોલાવવા) તે સત્ય-આશુવ્રત છે.

क्या कहते हैं ? देजो, शब्दार्थ. 'सम्यग्ज्ञानी छोकर ह्मि...'. शब्दार्थ-अन्वयार्थ. पहले सम्यग्दर्शन और सम्यग्ज्ञान न हुआ हो तो उसे व्रत और चारित्र कभी होता नहीं. सम्यग्दर्शन, आत्मा (का) अनुभव (हुआ हो) राग, शरीर, कर्म से भिन्न शुद्ध सख्यिदानंद स्वरूप सिद्ध स्वरूप ऐसा अपना पवित्र भगवान् आत्मा दृष्टि में पुण्य-पाप के राग से भिन्न करके लिया न हो तो तो सम्यग्दर्शन होता नहीं. और शुभाशुभ राग का ज्ञान छोडकर, भगवान् आत्मा ज्ञानानंद स्वरूप है उसका ज्ञान करो, बाद में सम्यक्चारित्र धारण करो.

मुमुक्षु :- ... चारित्र हो जाये.

उत्तर :- ... चारित्र हो जाये. चारित्र है ही नहीं.

सम्यग्दर्शन, ज्ञान बिना जितना व्रत, नियम, तप आदि करते हैं वह तो बालतप और बालव्रत हैं. समज में आया ? वह सख्या व्रत है नहीं. अपना स्वरूप भगवान् शुद्ध, जिसमें स्थिर होने से शांति मिले. समज में आया ? भगवान् सख्यिदानंद शुद्ध स्वरूप परमानंद अनंत ज्ञान, अनंत दर्शन, अनंत आनंद, अनंत वीर्य जैसे अनंत यतुष्टय संपन्न अपना निज परमात्मस्वरूप है. उसका दर्शन, सम्यक् अनुभव करके प्रगट करना और उसका सम्यग्ज्ञान का आराधन करना, ऐसा होने के बाद सम्यक्चारित्र धारण करना. समज में आया ? उसके बिना चारित्र सख्या होता नहीं.

यह सम्यक्चारित्र का समय बताते हैं. काल क्या है ? सम्यक्चारित्र का समय क्या ? कि, सम्यग्दर्शन, ज्ञान होने के बाद चारित्र का काल है. सम्यग्दर्शन, ज्ञान हुआ नहीं अपना आनंदकंद ज्ञाता-दृष्टा में हूँ, राग उत्पन्न होता है उसका भी मैं कर्ता नहीं. समज में आया ? राग विकल्प उठता है लेकिन (वह) विकार है, मैं कर्ता नहीं, जड की क्रिया मेरी नहीं. ऐसा अपने शुद्ध स्वरूप का दर्शन-ज्ञान हुआ बिना व्रत, तप, क्रियाकांड सख्या होता नहीं.

कहते हैं, 'सम्यग्ज्ञान छोकर (बहुरी)...' बहुरी यानी 'ह्मि...' बाद में. 'दठ सम्यक्चारित्र का पालन करना चाडिये;...' देजो ! 'दठ' शब्द लगाया है. भगवान् आत्मा शुद्ध स्वरूप की दृष्टि हुई और शुद्ध अपने ज्ञान का बोध अंतर

ભેદજ્ઞાન હુઆ, બાદ મેં સ્વરૂપ મેં સ્થિર હોને કો દઢ ચારિત્ર અંગીકાર કરના. સમજ મેં આયા ? ચારિત્ર બિના કભી મુક્તિ હોતી નહીં.

મુમુક્ષુ :- દઢ ચારિત્ર લેતા....

ઉત્તર :- દઢ યાની ઐસે લેના કિ બાદ મેં ચ્યૂત ન હો, ઐસા કહતે હેં. કયા (કહા) ? ઐસા ચારિત્ર લેના કિ, ફિર નીચે ગિરે નહીં, ઐસા કહતે હેં. ઉપર ચઢતા જાયે, ઐસા કહતે હેં. સમજ મેં આયા ? જ્ઞાનાનંદ પ્રભુ અપની દષ્ટિ મેં આત્મા આયા તો ઉસમેં અંતર મેં સ્થિર હોને કો સમ્યગ્જ્ઞાન હોને કે બાદ ચારિત્ર ધારણ કરના. પરંતુ કેસા ? ‘દઢ સમ્યક્ચારિત્ર કા પાલન કરના ચાહિયે; ઉસકે...’ યાની ‘સમ્યક્ચારિત્ર કે એકદેશ ઓર સર્વદેશ (ઐસે દો) ભેદ...’ હેં. સમ્યક્ચારિત્ર કે દો ભેદ (હેં). સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન (હોને કે બાદ) સમ્યક્ચારિત્ર કે દો ભેદ હેં. એકદેશ શ્રાવક કા, સર્વદેશ મુનિ કા. ઐસે દો (ભેદ) ‘કહે ગયે હેં.’

ઉસમેં ભી પહલે અહિંસા અણુવ્રત મેં ‘ત્રસ જીવોં કી હિંસા કા ત્યાગ કરના...’ શ્રાવક કો અપને સ્વરૂપ કા ભાન હોને કે બાદ ચારિત્ર મેં દેશ અણુવ્રત મેં ત્રસ હિંસા કા તો ત્યાગ હોના ચાહિયે. સંકલ્પ સે મેં ત્રસ કો મારું, સંકલ્પ સે મેં દોઇન્દ્રિય, ત્રિઇન્દ્રિય, ચૌઇન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય કો મેં સંકલ્પ (કરકે) મારું, ઐસા સંકલ્પ શ્રાવક કો પંચમ ગુણસ્થાન મેં અણુવ્રત મેં હોતા નહીં. સમજ મેં આયા ? અંદર સ્પષ્ટીકરણ આયેગા.

‘ઔર બિના કારણ સ્થાવર જીવોં કા ઘાત ન કરના...’ જીવ સ્થાવર, એકેન્દ્રિય, દોઇન્દ્રિય, ત્રિઇન્દ્રિય, ચૌઇન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય હેં. સ્થાવર મેં ભી પૃથ્વીકાય, જલકાય, વાયુકાય, અગ્નિકાય ઓર વનસ્પતિકાય જીવ હેં. એક પૃથ્વી કે ઇતને કણ મેં અસંખ્ય પૃથ્વીકાય કે જીવ હેં. જલકાય કે એક બિંદુ મેં અસંખ્ય અપકાય કે જીવ હેં. સમજ મેં આયા ? વાયુ મેં ભી થોડે વાયુ મેં અસંખ્ય જીવ હેં. હરિતકાય મેં નીવપત્તા આદિ મેં એક પત્તે મેં ભી અસંખ્ય જીવ હેં. એક શરીર મેં એક (જીવ) હૈ. ઔર નિગોદ આલુ, કંદમૂલ, કાઈ, ફૂગ મેં એક શરીર મેં અનંત જીવ હેં. ઉનકી હિંસા વૃથા ન કરા. ગૃહસ્થાશ્રમ હૈ, પ્રયોજન હૈ તો હિંસા આ જાતી હૈ. પરંતુ અનર્થ-બિના કારણ ત્રસહિંસા છોડી વૈસે હી સ્થાવર કી હિંસા ભી બિના કારણ નહીં કરની. સમજ મેં

आया ? 'घात न करना (वह अहिंसा-अशुभ्रत कडलाता है)' यह अहिंसा अशुभ्रत श्रावक का पडला अशुभ्रत (है).

'(पर-वधकार) दूसरों को दुःखदायक, कठोर...' अब सत्य अशुभ्रत की बात चलती है. सत्य अशुभ्रत. सम्यग्दृष्टि श्रावक को पांच अशुभ्रत में दूसरा सत्य अशुभ्रत किसको कडते हैं, उसकी व्याख्या है. 'दूसरों को दुःखदायक, कठोर, निर्दानीय वनय न बोदना...' समज में आया ? पंचम गुणस्थान(वर्ती) श्रावक को सर्वार्थसिद्धि के देव से भी शांति बढ गई है. क्या कडा ? सर्वार्थसिद्धि के देव को तो अविरत सम्यग्दर्शन है. उसको अशुभ्रत आदि पंचम गुणस्थान नहीं है. जिसको अंतर में आत्मज्ञान सम्यग्दर्शनपूर्वक स्वरूप की स्थिरता की शांति बढ गई है, दो कषाय का नाश हो गया. सर्वार्थसिद्धि के देव को तो एक अनंतानुबंधी का ही अभाव हुआ और श्रावक को आत्मा के अनुभवपूर्वक अनंतानुबंधी और अप्रत्याभ्यानावरणीय दोनों का अभाव हो गया है. समज में आया ना ? लैया ! दो का अभाव हुआ है. अंतर में कषाय का अभाव होना उसका नाम एकदेश यारित्र है.

अंतर में अनुभव करके अनंतानुबंधी का तो अभाव कर दिया है, बाद में स्वरूप में स्थिरता (करके) एतनी शांति आई कि जो सर्वार्थसिद्धि के देव को नहीं (है). औसी अंतर्भुज में आंशिक शांति दूसरे कषायका त्याग करके अंदर स्थिरता हुई तो सर्वार्थसिद्ध के देव से भी पंचम गुणस्थानवाला बढ गया. ज्यादा गुणस्थान है. अंतर की बात है, हां ! बादर का अकेला क्रियकांड नहीं. अंतर आत्मा का अनुभव, सम्यग्दर्शन हुआ है और भेदज्ञान-राग से त्मिन्न हुआ है, बाद में स्वरूप में स्थिर (डोकर) दूसरे कषाय अप्रत्याभ्यानावरणीय का नाश करके शांति.. शांति.. शांति.. (का वेदन करते हैं). दूसरे कषाय का अभाव करके अकषाय शुद्ध परिणति (प्रगट हुई है). अनंतानुबंधी और अप्रत्याभ्यानावरणीय का अभाव डोकर शुद्ध शांति की परिणति प्रगट हुई है. उसका नाम पंचम गुणस्थान का श्रावक कडने में आता है. उसको अहिंसा अशुभ्रत में त्रस का घात नहीं होता और बिना कारण स्थावर की हिंसा वह नहीं करते.

सत्य (अशुभ्रत में) दूसरों को दुःखदायक हो, प्राणघात हो जाये, कठोर हो,

નિવેનીય હો ઐસે વચન શ્રાવક કો પંચમ ગુણસ્થાન મેં સર્વાર્થસિદ્ધિ કે દેવ સે ભી જિસકી શાંતિ બઢ ગઈ હૈ. શાંતિ બઢી હૈ ના ? અંદર દો કષાય કા અભાવ (હોકર) શાંતિ બઢી હૈ. ઇસ કારણ સે ગુણસ્થાન હૈ. ઉસકે અણુવ્રત મેં જો વિકલ્પ ઉઠતે હેં ઉસમેં કઠોર, દુઃખદાયક, નિવેનીય વચન બોલને કા ભાવ હોતા હી નહીં. સમજ મેં આયા ?

ભાવાર્થ :- ‘સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરકે...’ સમ્યગ્જ્ઞાન, હાં ! સમ્યગ્દર્શન તો પહલે પ્રાપ્ત ક્રિયા. વહ તો કલ પહલી બાત આ ગઈ. બાદ મેં અંતર અનુભવ મેં સમ્યગ્જ્ઞાન કા આરાધન ક્રિયા. ‘સમ્યક્ચારિત્ર પ્રગટ કરના ચાહિયે. ઉસ સમ્યક્ચારિત્ર કે દો ભેદ હેં - (૧) એકદેશ (અણુ, દેશ, સ્થૂલ)...’ સ્થૂલ હૈ ના ? શ્રાવક કા વ્રત તો સ્થૂલ હૈ. છઠ્ઠે-સાતવેં ગુણસ્થાન મેં બિરાજમાન હેં, ઉનકો મહાવ્રત હૈ. યહ તો અંશ, થોડા હૈ. ‘ઔર (૨) સર્વદેશ (સકલ, મહા, સૂક્ષ્મ) ચારિત્ર...’ મુનિ કો તો સકલ ચારિત્ર, મહા ચારિત્ર અથવા સૂક્ષ્મ ચારિત્ર (હૈ). છઠ્ઠા-સાતવાં ગુણસ્થાન. આનંદકંઠ મેં ઝુલનેવાલે મુનિ, ભાવલિંગ શુદ્ધ ચિદાનંદ. ‘કુંદકુંદાર્યા’ મહારાજ, ‘અમૃતચંદ્રાર્યા’ મહારાજ સંતોં મહા દિગંબર અંતર અનુભવ મેં ક્ષણ મેં છઠ્ઠા, ક્ષણ મેં સપ્તમ, ક્ષણ મેં છઠ્ઠા, ક્ષણ મેં સપ્તમ ઐસી મુનિ કી દશા અંતર મેં આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદ મેં બહુત મશગુલ હેં. ઉનકો સકલ ચારિત્ર કા પંચ મહાવ્રત કા પરિણામ હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? અઢાઈસ મૂલગુણ કા ઉનકો વિકલ્પ હોતા હૈ.

મુનિ કો અંતર અનુભવ મેં આનંદ કી દષ્ટિ હોકર સમ્યગ્જ્ઞાન આત્મા કા આરાધન કરકે, બાદ મેં સ્વરૂપ મેં ત્રીન કષાય કા અભાવ કરકે (લીનતા પ્રગટ હુઈ હૈ). શ્રાવક કો દો કષાય કા, સમકિતી કો એક કષાય-અનંતાનુબંધી કા, શ્રાવક કો દો કષાય ઔર મુનિ કો ત્રીન કષાય કા અભાવ (હુઆ) હૈ. ઇતની વીતરાગતા અંદર બઢ ગઈ હો. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? યે વીતરાગતા શાંતિ ઇતની બઢી હૈ કિ, જિસમેં પંચ મહાવ્રત ઔર અઢાઈસ મૂલગુણ કે હી વિકલ્પ ઉઠતે હેં. ઉનકો વસ્ત્ર-પાત્ર લેને કા વિકલ્પ હોતા નહીં. મુનિ કો વહ હોતા હી નહીં, મુનિ કી દશા ઐસી હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુનિપના જિસકો હુઆ ઉસકી બાહ્ય મેં નગ્નદશા હો જાતી હૈ. વસ્ત્ર-પાત્ર રહે

और मुनि हो जाये, ऐसा कभी होता नहीं। समज में आया ? अंतर में जिसको तीन कषाय का अभाव करके अंतर शांति का अनुभव, आनंद का चारित्र्य हुआ जैसे मुनि को पंच महाव्रत अहिंसा, सत्य व्रत पूरे होते हैं। और अह्रांश मूलगुण (होते है)। अकंठ आहार लेना, जैसे अह्रांश मूलगुण का विकल्प होता है। उस व्यवहार को सकल चारित्र्य कहते हैं। अंदर स्थिरता हुई है वह यथार्थ चारित्र्य है, विकल्प उठते हैं वह व्यवहार चारित्र्य है। पंच महाव्रत है ना ? विकल्प उठते हैं वह व्यवहार चारित्र्य है। लेकिन उस व्यवहार चारित्र्य के साथ अंदर निश्चय चारित्र्य है। स्वयं की दृष्टि, ज्ञानपूर्वक स्थिरता तीन कषाय का अभाव है तो उसे व्यवहार चारित्र्य कहते हैं। समज में आया ? आहा..हा...!

वह कहते हैं, हेजो ! सकल चारित्र्य अथवा सर्वदृश अथवा महा चारित्र्य अथवा सूक्ष्म चारित्र्य। समजे ? पहले में स्थूल चारित्र्य कहा ना ? श्रावक को स्थूल चारित्र्य है। मुनि यानी परमेश्वरी दशा। ओ..ओ..ओ...! जिसकी बाह्य द्विगंभर दशा, अक वस्त्र का धागा भी नहीं होता। ऐसी आनंद की मूर्ति। कर्मंडल निमित्त रूप से उपकरण होता है। दूसरा (कुछ) होता नहीं। अक पुस्तक। आनंदघन में जुलते हैं, जंगल में-वन में रहते हैं। वनवासी संत छद्म-सातवें गुणस्थानवाले आनंदकंद (में जुलते हैं)। 'कुंदकुंदार्य', 'अमृतचंद्रार्य', 'पूज्यपादस्वामी' इत्यादि महासंत हुआ वे सकल चारित्र्यवंत थे। समज में आया ?

'उनमें सकल चारित्र्य का पालन मुनिराज करते हैं...' श्रावक को यह भूमिका होती नहीं। 'देश चारित्र्य का पालन श्रावक करते हैं।' पंच अशुव्रत का पालन श्रावक को होता है। पंच महाव्रत का पालन तो मुनि को होता है। 'एस चौथी ढाल में देशचारित्र्य का वर्णन किया गया है।' एस चौथी ढाल में। 'सकल चारित्र्य का वर्णन छठवीं ढाल में किया जायेगा।' आभिर में (करेंगे)।

'तस जवों की संकल्पी हिंसा का सर्वथा त्याग करके...' हेजो ! संकल्पी हिंसा में एस प्राणी को मार दूं, ऐसी हिंसा का भाव पंचम गुणस्थानवर्ती श्रावक को होता नहीं। 'निष्प्रयोजन स्थावर जवों का घात न करना सो अहिंसा अशुव्रत है।' प्रयोजन बिना... श्रावक है, नीचे कहेंगे, हेजो ! टिप्पणी है ना नीचे ? नीचे टिप्पणी

है. '(१) अहिंसाश्रुत का धारण करनेवाला जब 'यह जब घात करने योग्य है, मैं इसे मारुं' इसप्रकार संकल्प सहित किसी त्रस जब की संकल्पी हिंसा नहीं करता;...' अक मज्जी को भी संकल्प से मारना (कि), मैं मार हूँ, असा भाव श्रावक को नहीं होती. अक मज्जी भी. मुजे उलटी नहीं होती, उलटी. बहुत दुःख रखा है तो इस मज्जी को मार हूँ, असे नहीं होता. संकल्पी हिंसा का त्याग है. पंचम गुणस्थान प्रगट हुआ है. शांति.. शांति.. शांति.. अंदर बहुत शांति (है), दो कषाय के अभाव (पूर्वक) शांति वर्तती है.

कहते हैं कि, 'इसप्रकार संकल्प सहित किसी त्रस जब की संकल्पी हिंसा नहीं करता; किन्तु इस व्रत का धारी आरम्भी,...' आरंभी हिंसा है, उसका त्याग नहीं. जाना बनाते हैं, चलते हैं आदि आरंभ होता है ना ? (वह) आरम्भी. 'उद्योगिनी...' व्यापार. पंचम गुणस्थान में व्यापार होता है. वलाश का व्यापार होता है, धंधे का व्यापार होता है. उस हिंसा का त्याग नहीं है. वह तो है ना ? पंचम गुणस्थान में इतना परिणाम तो (होता है). 'उद्योगिनी और विरोधिनी हिंसा का त्यागी नहीं होता.' विरोधिनी हिंसा का त्यागी नहीं. राजा हो और लडाईं करने आये तो अपनी रक्षा के लिये सामने लडने का भाव होता है. मानते हैं कि, यह पाप है. विरोधिनी हिंसा भी पाप है, उद्योगिनी हिंसा भी पाप है, आरम्भी हिंसा भी पाप है. परंतु छोड नहीं सकते. पंचम गुणस्थान में छोड नहीं सकते. वह छूट जाये तो अंदर में मुनिपना हो जाये. समज में आया ? संकल्पी हिंसा का त्याग करते हैं और त्रस, स्थावर की बिना कारण हिंसा नहीं करते.

मुमुक्षु :- ..

उत्तर :- उसे कहां है ? त्रस की हिंसा नहीं है. संकल्प-विकल्प नहीं है. तीन ज्ञान के धनि, कुछ तो जतिस्मरणज्ञानी हैं. वे क्या कहते हैं समज में आया ? अढाई द्विप के बाहर असंख्य श्रावक हैं. यह अढाई द्विप का मनुष्य क्षेत्र है ना ? अढाई द्विप में मनुष्य क्षेत्र (है). उसके बाहर असंख्य द्विप, समुद्र में, स्वयंभूरमण समुद्र में सख्ये समकित्ती श्रावक हैं. है ना, शास्त्र में पाठ है ना ? समकित्ती अश्रुव्रतधारी. असंख्य मृग है, मखी है, मगर है, कुत्ता है, सिंघ है, वाघ है, असे

असंख्य हैं. सिद्धांत में पाठ है, 'धवल' में पाठ है. भगवान ने केवलज्ञान में देखा है कि, अर्द्ध द्विप के बाहर (ऐसे जव हैं). अर्द्ध द्विप में तो बहुत थोड़े श्रावक हैं. मनुष्य थोड़े हैं ना ? और बाहर में असंख्य हैं. एक समकित्ती और असंख्याता मिथ्यादृष्टि. तो भी असंख्य समकित्ती और असंख्य श्रावक पंचम गुणस्थानवाले बाहर में हैं. उजार-उजार जोजन का शरीर है. चार उजार गाँव का मच्छ का शरीर (है). पंचम गुणस्थानवाला है, कोई अवधिज्ञानी (हैं). तीन ज्ञान के धनि हैं. तो भी वे त्रस की हिंसा करते नहीं. संकल्प से त्रस की हिंसा नहीं (करते). पानी में कोई त्रस आ जाये तो (अलग बात है). वहाँ स्थावर तो हैं, स्थावर की हिंसा है.

मुमुक्षु :- .. अे याले ए ने ?

उत्तर :- लेकिन वड तो प्रयोजन का है ना. बिना प्रयोजन की हिंसा कहां डुई ? यलता है (तो) स्थावर जव की हिंसा डोती है. समज में आया ? जल में है ना ? पंचम गुणस्थान है. यलता है, उजार जोजन यले. मच्छी, कितना लंबा देड ! पानी बहुत है. तिर्य्य भी जैसे डोते हैं. यड बात क्या यलती है ? तिर्य्यों पंचम गुणस्थानवाले डोते हैं. भगवान तीर्थकरदेव ने कडा है. जैसे बहुत असंख्य बाहर पडे हैं.

देजो ना, डाथी ! 'त्रिलोकमंडन' डाथी. 'त्रिलोकमंडन' था ना ? जो 'रावण' का डाथी था. जब 'रामचंद्रज' लाया, वड 'भरत' का मित्र था. 'भरत' दीक्षा लेते हैं ना, देजो, 'भरत' दीक्षा लेते हैं. देजो ! यारों बैठकर जाते हैं. डाथीपर 'भरत', 'राम', 'लक्ष्मण', 'शत्रुघ्न' जाते हैं. 'भरत' दीक्षा लेते हैं, वड तो पूर्व का मित्र था. जातिस्मरण डो गया, तिर्य्य को जातिस्मरण डो गया. अ..डो...! मैं तो 'भरत' का मित्र था. अरे...! ये दीक्षा (ले रडा है), मैं तो मनुष्यपना डार गया. वैराग्य डो गया, सम्यग्दर्शन डो गया. समज में आया ? ये तो यड अर्द्ध द्विप में है. अर्द्ध द्विप के बाहर असंख्य हैं. असंख्य ! अबजो, अबजो, अबजो.. समकित्ती श्रावक. मिथ्यादृष्टि उनसे असंख्यातगुने हैं.

मिथ्यादृष्टि तिर्य्य तो असंख्यगुना बाहर में हैं परंतु समकित्ती भी असंख्य हैं. वड यले तब, पूँछ डिलाये तो स्थावर जव बहुत मर जाते हैं. परंतु वड तो

शरीर की गति का प्रयोजन है. हिंसा लगती है, हिंसा लगती है लेकिन उस हिंसा का त्याग उसे नहीं है. समज में आया ? वड (क्रिया) बिना प्रयोजन नहीं है. शरीर चलता है, वहां पानी में लील-कूग भी हैं. लील-कूग समजे ? (-काँ).

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- सामायिक करे, पोषा करे. पूछो ना, भाई ! सामायिक का अर्थ - अंतर अण्डानंद भगवान, उसमें समता-वीतरागी समता में स्थिर हो जाता है, उसका नाम सामायिक. वहां कुछ बिछाने का नहीं है कि, बिछा ले. कपडा, मकान नहीं है, वड तो जल में है. और कितने पशु स्थल में पडे हैं. सिंह, वाघ समकित्ती श्रावक (हैं). अंतर आनंदमूर्ति का अनुभव सम्यग्दर्शन में हुआ है उसमें लीन हो जाते हैं. लीन.. समता.. समता.. समता.. समता.. समतारस का ठरना अंदर सामायिक में पीते हैं. पौषध में आत्मा का पोषण करते हैं. समकित में शुद्ध आनंदकंद की दृष्टि, अनुभव हुआ है, बाद में उसमें ओकाग्र होते हैं, पोषण करते हैं उसका नाम पौषध. तिर्य्य भी सामायिक और पौषध करते हैं. आडा..डा...! आत्मा है ना ! वड आत्मा की क्रिया है. जड की जड की क्रिया है. जड में क्या है ? समज में आया ? कठिन बात, भाई !

यहां तो एतना कहते हैं कि, श्रावक पंचम गुणस्थान में जहां अपने स्वरूप का अनुभव और दृष्टि हुई है बाद में जब पांच अशुभ्रत ग्रहण करते हैं उसमें त्रस जव की संकल्पी हिंसा का त्याग (है). उद्योगिनी, आरम्भिनी और विरोधिनी हिंसा का त्याग नहीं होता. कोई विरोध करता हो तो ऐसा भाव आवे. माने, समजे कि पाप है. विरोध करना भी है तो पाप. व्यापार करने का भाव होता है वड है तो पाप. परंतु उस पाप का त्याग पंचम गुणस्थान में नहीं हो सकता. समज में आया ? आता है, उसे एतना राग है, अभी मोह है. स्त्री हो, श्रावक हो तो जाना बनाना पडता है. स्त्री पंचम गुणस्थान में आत्मध्यानी, ज्ञानी स्त्री हो. पंचम गुणस्थान में उसे भोजन करना पडे, जल गरम करना पडे तो उसमें जव कि हिंसा होती है, कोई त्रस भी मरते हैं. (लेकिन) संकल्प से मारते नहीं.

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- उसे जलाये नहीं. छांटकर निकाल दे. लकडा डो उस पर रख दे. समजे ना ? क्या कडते हैं ? यीमनी गरम करके उस पर नहीं डालते ? यीमनी छोती है ना यीमनी ? सीसे की गरम-गरम यीमनी छोती है ना ? कितने तो जैसे छोते हैं कि, माकड डो उस पर गरम-गरम फिराये तो मर जाये. प्राण जाये तो भी श्रावक करते डी नहीं. त्रस जव को ऐसा नहीं करे. समज में आया ? श्रावक है, करुणावंत है, उसमें दया है. जैसे त्रस की डिसा तो करते नहीं. जूं छोती है ना ? जूं. जूं को क्या कडते हैं ? जूं कडते हैं ना ? जूं निकालकर ऐसा करते हैं.

मुमुक्षु :- विरोधिनी है.

उत्तर :- वड विरोधिनी नहीं. डीक कडते हैं. विरोधिनी नहीं है, वड तो बेयारी साधारण प्राणी है. कुछ औरतें जूं निकालती हैं, काम करती जाये. जैन में भी छोते हैं, देजे हैं. नामधारी जैन. नामधारी जैन, भाव जैन क्या ? समज में आया ? डमारे यडां मडाजन लोग हैं, अक बाई कडने लगी, उस जूं को मारने का त्याग मुज से नहीं डो सकता. जूं निकले तो तुरंत मर डालती डूं. (नहीं) मारे तो कडां जाये ? (छोड दे तो) और किसी को काटे. आडा..डा..! श्रावक को ऐसी डिसा का भाव छोता डी नहीं. बिलकुल नहीं छोता. सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान का भाव है. मैं सिद्ध समान (डूं), सब सिद्ध समान आत्मा हैं. सब आत्मा ज्ञानमय भगवान हैं. समज में आया ? सब जव भगवान परमात्मस्वरूप हैं, पर्याय में लूल है तो मिथ्यात्व आदि है, तो रखडते हैं. समज में आया ? आडा..डा..! समताभाव सब जव है. कोई विरोधी, दुश्मन है नहीं. समकित्ती किसी को दुश्मन मानते नहीं. कोई लडाई करने को आवे तो मारने का भाव आता है, परंतु डमारा दुश्मन है ऐसा नहीं मानते. आडा..डा..! समज में आया ?

प्रतधारी श्रावक 'आरम्भी, उद्योगिनी तथा विरोधिनी डिसा का त्यागी नहीं छोता.' संकल्प डिसा का त्यागी डो सकता है. 'दूसरे के प्राणों को घातक, कठोर तथा निंदनीय वचन न डोलना (तथा दूसरों से न डुलवाना, न अनुभोदना सो सत्य-अशुभ्रत है).' देजो ! श्रावकपना यानी.. ओ..डो..डो..! जडां अकावतारी अकभवतारी सर्वार्थसिद्धि देव, अकभवतारी, अकभवतारी है ना ? अक भव करके

મુક્તિ મેં જાયેંગે. ઉસસે ભી યે (શ્રાવક) ગુણ મેં બઢ ગયા. પંચમ ગુણસ્થાન (હૈ). ગુણ મેં બઢ ગયા. બાહર સે માત્ર વ્રત લિયે ઐસા નહીં. અંતર શાંતિ ઔર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન સહિત કહા ના ? ‘સમ્યગ્જ્ઞાની હોય, બહુર દિઢ ચારિત લીજૈ’ આત્મા કા અનુભવ હુઆ હૈ, આનંદકંઠ શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકલ્પ આનંદ કા અનુભવ હુઆ હૈ, નિર્વિકલ્પ આત્મા કી અંતર સમ્યક્ દષ્ટિ હુઈ હૈ, બાદ મેં સ્વરૂપ કી સ્થિરતા મેં ઐસે પાંચ અણુવ્રત કા ભાવ આતા હૈ. આહા..હા...! ઐસી બાત હૈ, ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? વહ એક શ્લોક હુઆ. દૂસરા શ્લોક.

અચૌર્યાણુવ્રત, બ્રહ્મચર્યાણુવ્રત, પરિગ્રહપરિમાણાણુવ્રત
તથા દિગ્વ્રતનું લક્ષણ

જલ મૃત્તિકા વિન ઔર નાહિં કધુ ગહૈં અદત્તા;
નિજ વનિતા વિન સકલ નારિસોં રહે વિરત્તા.
અપની શક્તિ વિચાર, પરિગ્રહ થોરો રાખૈ;
દશ દિશ ગમન પ્રમાણ ઠાન, તસુ સીમ ન નાખૈ. ૧૧.

અન્વયાર્થ :- (જલ મૃત્તિકા વિન) પાણી અને માટી સિવાયની (ઔર કધુ) બીજી કોઈ ચીજ (અદત્તા) દીધા વિના (નાહિં) ન (ગહૈં) લેવી [તેને અચૌર્યાણુવ્રત કહે છે]. (નિજ) પોતાની (વનિતા વિન) સ્ત્રી સિવાય (સકલ નારિસોં) બીજી સર્વ સ્ત્રીઓથી (વિરત્તા) વિરક્ત (રહે) રહે [તે બ્રહ્મચર્યાણુવ્રત છે.] (અપની) પોતાની (શક્તિ વિચાર) શક્તિ વિચારીને (પરિગ્રહ) પરિગ્રહ (થોરો) મર્યાદિત (રાખૈ) રાખવો [તે પરિગ્રહપરિમાણાણુવ્રત છે]. (દશ દિશ) દશ દિશાઓમાં (ગમન) જવા-આવવાની (પ્રમાણ) મર્યાદા (ઠાન) રાખીને (તસુ) તેની (સીમ) હદનું (ન નાખૈ) ઉલ્લંઘન કરવું [તે દિગ્વ્રત નામનું વ્રત છે.]

ભાવાર્થ :- જુ સમુદાય માટે જ્યાં અટકાયત ન હોય અને કોઈ ખાસ વ્યક્તિની માલિકી ન હોય એવા પાણી અને માટી જેવી વસ્તુ સિવાયની-પોતાની માલિકી ન

હોય એવી-પારકી વસ્તુને તેના માલિકે દીધા વગર ન લેવી [તથા ઉપાડીને બીજાને ન દેવી] તેને અચૌર્યાશુવ્રત કહે છે. પોતાની પરણેલી સ્ત્રી સિવાય બીજી સર્વ સ્ત્રીઓથી વિરક્ત રહેવું તે બ્રહ્મચર્યાશુવ્રત છે. [પુરુષોએઅન્ય સ્ત્રીઓને માતા, બહેન અને પુત્રી સમાન માનવી અને સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્વામી સિવાય સર્વ પુરુષોને પિતા, ભાઈ અને પુત્ર સમાન સમજવા.]

પોતાની શક્તિ અને પોતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ રાખીને જીવન પર્યતને માટે ધન, ધાન્ય આદિ બાહ્ય પરિગ્રહોનું પરિમાણ (મર્યાદા) કરીને તેનાથી વધારેની ઇચ્છા ન કરવી તેને * પરિગ્રહપરિમાણાશુવ્રત કહે છે. દશે દિશાઓમાં જવા-આવવાની મર્યાદા નક્કી કરીને જિંદગી સુધી તેનું ઉલ્લંઘન ન કરવું તેને દિગ્વ્રત કહે છે. તેમાં દિશાઓની મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવતી હોવાથી તેને 'દિગ્વ્રત' કહેવાય છે.

દૂસરે મેં 'અચૌર્યાશુવ્રત, બ્રહ્મચર્યાશુવ્રત, પરિગ્રહપરિમાણાશુવ્રત તથા દિગ્વ્રત કા લક્ષણ.' ચાર કી (વ્યાખ્યા કરુંગે). દો કી પહલે આ ગઈ, ઇસમેં ચાર કી (વ્યાખ્યા કરુંગે).

જલ મૃતિકા વિન ઔર નાહિં કછુ ગહૈં અદત્તા;
નિજ વનિતા વિન સકલ નારિસોં રહે વિરત્તા.
અપની શક્તિ વિચાર, પરિગ્રહ થોરો રાખૈ;
દશ દિશ ગમન પ્રમાણ ઠાન, તસુ સીમ ન નાખૈ. ૧૧.

'છહ ઢાલા' મેં થોડે મેં બહુત ભર દિયા હૈ. ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. દર્શન કા અધિકાર ભી ઇતના, સમ્યગ્જ્ઞાન કા ઇતના, ચારિત્ર કા (ભી ઇતના). સબ

(૨) પ્રમાદ અને કષાયમાં જોડાવાથી જ્યાં પ્રાણઘાત કરવામાં આવે છે ત્યાં જ હિંસાને દોષ લાગે છે; જ્યાં તેવું કારણ નથી ત્યાં પ્રાણઘાત હોવા છતાં પણ હિંસાનો દોષ લાગતો નથી. જેમ પ્રમાદ રહિત મુનિ ગમન કરે છે; વૈદ-ડોક્ટર રોગીનો કરુણાબુદ્ધિથી ઉપચાર કરે છે; ત્યાં સામે નિમિત્તમાં પ્રાણઘાત થતાં હિંસાનો દોષ નથી.

(૩) નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પૂર્વક પ્રથમના બે કષાયોનો અભાવ થયો હોય તે જીવને સાચા અશુવ્રત હોય છે, નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન હોય તેના વ્રતને સર્વજ્ઞદેવે બાળવ્રત (અજ્ઞાનવ્રત) કહેલ છે.

थोड़ें सारा सार भर दिया है, परंतु लोग विचार नहीं करते, तोते की भांति रट लेते हैं. परंतु उसका भाव क्या है (वह विचारते नहीं). इसीलिये तो उन्होंने ने कहा कि, 'लाभ बातकी बात' शुभाशुभ विकल्प से, राग से विन्न आत्मा है ऐसा दृष्टि, अनुभव पडले करो. उसके बिना सम्यग्दर्शन, ज्ञान होता नहीं और सम्यग्दर्शन, ज्ञान बिना तेरा श्रावकपना, मुनिपना कुछ होता ही नहीं, बिना अके के सब शून्य हैं. शून्य है, अके बिना शून्य है.

पडले आत्मा का सम्यग्दर्शन ऐसा दृढ प्रगट करो. मैं शुद्ध आनंदकंद ही हूं. पुण्य-पाप का राग होता है वह मेरी चीज नहीं, वह तो आस्रवतत्त्व है. शरीर, वाणी, मन जड की क्रिया का कर्ता मैं नहीं. क्योंकि जड पदार्थ की पर्याय, द्रव्य-गुण-पर्याय सडित जड है. प्रत्येक परमाशु अपने द्रव्य-गुण-पर्याय से हैं. द्रव्य त्रिकांकी शक्ति का पिंड, गुण शक्ति और पर्याय चलती है वह उसकी है, मेरी नहीं. वह मेरे से होती नहीं. आहा..हा..! समज में आया ? ऐसा सम्यग्दर्शन-ज्ञान पूर्वक जहां श्रावक के अश्रुवत है वहां तो अलौकिक शांति है. पंचम गुणस्थान नरक में तो होता नहीं. देव में होता नहीं, अके पशु में होता है. पंचम गुणस्थान पशु में.. समज में आया ? तिर्य्य में पंचम गुणस्थान होता है, उसको छोड़ा नहीं होता. मनुष्य में यौथा होता है, पांचवां होता है और छोड़ा भी होता है. तीन की भूमिका अनुभवसडित होती है. समज में आया ?

'(जल-मृत्तिका विन) पानी और मिट्टी के अतिरिक्त अन्य कोई वस्तु बिना दिये नहीं लेना...' अश्रुवत. समजे ना ? नीचे टिप्पणी है ना ? थोड़ी टिप्पणी (है). 'प्रमाद और कषाय में युक्त होने से जहां प्राणघात किया जाता है वहीं हिंसा का दोष लगता है;' 'प्रमत्तयोगात्प्राणव्यपरोपणं हिंसा' ऐसा 'तत्त्वार्थ सूत्र' (अधिकार-७, सूत्र-१३) में है ना ? भगवान 'उमास्वामी' 'तत्त्वार्थ सूत्र' में 'भोक्ष शास्त्र' में इरमाते हैं कि, 'प्रमत्तयोगात्प्राणव्यपरोपणं हिंसा' प्रमत्त योग से हिंसा का भाव हो उसका नाम हिंसा कहते हैं. 'प्रमाद और कषाय में युक्त होने से जहां प्राणघात किया जाता है वहीं हिंसा का दोष लगता है; जहां वैसा कारण नहीं है वहां प्राणघात होने पर भी हिंसा का दोष नहीं लगता.' मारने का प्रमाद नहीं, कषाय नहीं (है).

मर गया. मुनि का दृष्टांत देते हैं, देजो !

‘जिसप्रकार-प्रमादरहित मुनि गमन करते हैं...’ मुनि हैं ना ? प्रमाद रहित गमन करते हैं. आत्मा का ध्यान, ज्ञान, आनंद, शांति है. प्रमाद न आ जाये जैसे चलते हैं. (झीर ली) कोई ज्व आ गया तो उसका पाप उनको नहीं लगता. भाव नहीं है, त्रस आ गया. कोई उडता प्राणी आ गया, मर जाये. (लेकिन) भाव नहीं है, प्रमादभाव नहीं है तो वड त्रस मरे तो उसका पाप नहीं है. वैद्य डॉक्टर करुणाबुद्धिपूर्वक रोगों का उपचार करते हैं; वहां सामनेवाले का प्राणघात होनेपर भी हिंसा का दोष नहीं है.’ मारने का भाव है नहीं. करुणाबुद्धि (है). उसे हिंसा का पाप नहीं लगता.

‘(३) निश्चय सम्यग्दर्शन-ज्ञानपूर्वक...’ नीचे है टिप्पणी में ? निश्चय सम्यग्दर्शन, डां ! यौथे गुणस्थान में निश्चय सम्यग्दर्शन होता है. कोई कहे कि, व्यवहार सम्यग्दर्शन यौथे, पांचवे, छठे है, ऐसा नहीं. वड तो राग है. व्यवहार तो पराश्रित है, निश्चय स्वआश्रित है. समज में आया ? निश्चय सम्यग्दर्शन, अपना शुद्ध भगवानआत्मा के आश्रय से अंतर अनुभव में प्रतीत होना उसका नाम सख्या निश्चय सम्यग्दर्शन यौथे गुणस्थान से होता है. समज में आया ? और देव-गुरु-शास्त्र की श्रद्धा वड श्रद्धा का विकल्प है वड व्यवहार समकित है. वड व्यवहार समकित है. व्यवहार समकित कोई समकित है नहीं. परंतु निश्चय सम्यग्दर्शन हुआ, अपने शुद्ध स्वरूप की अनुभव प्रतीति (हुँ) तो साथ में नौ तत्त्व की भेदवाली श्रद्धा, सख्ये देव-गुरु-शास्त्र की श्रद्धा का राग को व्यवहार समकित का आरोप देने में आता है. सम्यक्त्व एक ही प्रकार का सख्या है. निश्चय है वही. परंतु साथ में ऐसा राग (है). सख्ये देव-गुरु-शास्त्र, सख्ये अरिहंत परमेश्वर, गुरु निर्ग्रथ चारित्रवंत, समज में आया ? परम द्विगंबर संत महा आत्मध्यानी, ज्ञानी और भगवान सर्वज्ञ ने कहे हुँ अनेकांतमय शास्त्र. सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ तीर्थकरदेव ने कहे हुँ अनेकांतमय शास्त्र. ये तीनों की श्रद्धा शुभराग है. उसको व्यवहार समकित कलने में आता है. वर्तमान में बहुत गडबड चलती है. यौथे, पांचवे गुणस्थान में व्यवहार समकित होता है. आठवे से निश्चय समकित होता है, ऐसा (है) नहीं. निश्चय सम्यक्त्व

यौथे से डी डोता है. स्वआश्रय (से) डोता है.

मुमुक्षु :- ... निर्मल पर्याय....

उत्तर :- सम्यग्दर्शन तो श्रद्धा गुण की निर्मल पर्याय है. व्यवहार समकित तो शुभराग है, परआश्रित विकल्प उठता है. समज में आया ? वर्तमान में बहुत गडबड है. देव-गुरु-शास्त्र की श्रद्धा करो. नौ तत्त्व की भेद श्रद्धा करो, ऐसा नहीं.

मुमुक्षु :- परद्रव्य तैं भिन्न आप में रुचि..

उत्तर :- परद्रव्य से भिन्न. भिन्न है. ऐसी रुचि, परद्रव्य से भिन्न, परद्रव्य से भिन्न अपने स्वरूप की रुचि. है ना वड ? कौन-सा श्लोक है ? पन्ना-पद. 'परद्रव्यनतैं भिन्न आपमें रुचि, सम्यक्त्व भला है;' हेजो ! 'आपउपको जानपनों, सो सम्यग्ज्ञान कला है.' अपना ज्ञान. शास्त्र ज्ञान तो परज्ञान है. हेजो ! भाषा कितनी ली है ! उन्डोंने पडले से लिया है. समज में आया ? यहां (टेप) में सब आ गया है, सब व्याख्यान डो गया है, उतर गया है. यौथी ढाल चलती है ना ? सब चल गया.

'परद्रव्यनतैं भिन्न...?' परद्रव्य की क्या श्रद्धा ? उसकी .. क्या है ? देव-शास्त्र-गुरु परद्रव्य है. शरीर परद्रव्य है, कर्म परद्रव्य है, उससे भिन्न (है). वास्तव में पुण्य-पाप का भाव ली उससे पर है. उससे भिन्न अपना सम्यक् भला है. वड स्वरुचि निश्चय समकित है. और 'आपउपको जानपनों,...' हेजो ! भाषा हेजो ! 'छड ढाला' (है). 'आपउपको.. आपउप' शुद्ध ज्ञानानंद आपउप है. उसका ज्ञान. शास्त्रज्ञान तो व्यवहार ज्ञान हुआ. डोता है, विकल्प डोता है. वड निश्चय नहीं, निश्चय तो अपने स्वरूप का ज्ञान वड ज्ञान है. है ना उसमें ? लैया ! हेजो ! तीसरा शब्द क्या है ? 'आपउपमें लीन रडे थिर, सम्यग्यारित सोई;' अणुप्रतादि विकल्प तो व्यवहार है. 'आपउपमें लीन रडे थिर, सम्यग्यारित सोई;' भगवानआत्मा...!

मुमुक्षु :- ..

उत्तर :- वड बाढ में. अंदर स्थिरता डोती है ना ? स्वरूप में स्थिरता डोती है उसका नाम यारित्र है, ऐसा कडते हैं. यारित्र कोई बाडर की यीज नहीं है.

पंच मछाप्रताडि परिशाम तो व्यवहार यारित्र है. स्वरूप में स्थिर होना, ठरना, एहे गुणस्थान में तीन कषाय रडित स्थिर हो उसका नाम यारित्र है. आडा..डा...! बहुत गडभड हो गई, एतनी गडभड हो गई. बडारमें वड सभ सख्या हो गया. निश्चय बिना का व्यवहार मात्र हो गया.

‘अब व्यवहार भोक्षमार्ग सुनिये, डेतु नियतको डोई.’ निश्चय में औसा अेक व्यवहार निमित्त है. निमित्त (है). व्यवहार समकित, व्यवहार ज्ञान, व्यवहार यारित्र निमित्त है. डेतु है ना ? डेतु यानी निमित्त. समज में आया ?

११० पन्ने पर तीसरी टिप्पणी यलती है. ‘पडले दो कषायों का अभाव हुआ हो उस जव को सख्ये अशुप्रत डोते हैं. जिसे निश्चयसम्यग्दर्शन न हो उसके प्रत को सर्वज्ञडेव ने बालप्रत (अज्ञानप्रत) कडा है.’ आत्मा का परद्रव्य से भिन्न स्वरूप का भान नहीं और स्वरूप की प्रतीति-अंतर निर्विकल्प श्रद्धा नहीं (है) तो एनके प्रताडि धारण करे (वड) अज्ञानप्रत हैं. आडा..डा...! समज में आया ? मास-मास भमण के उपवास करे. बालतप है. सर्वज्ञ ने ‘समयसार’ में कडा है, ‘....’ सर्वज्ञ उसे बालतप कडते हैं.

आत्मा अपना निज स्वरूप बिलकुल शुद्ध आनंद (है), औसी अंतर्भुज दृष्टि का अनुभव हुआ बिना, उसका ज्ञान हुआ बिना ठरना किसमें ? अंदर में ठरना वड यारित्र है. परंतु स्वरूप की दृष्टि और ज्ञान तो हुआ नहीं, ठरना किसमें ? यारित्र का अर्थ ठरना, लीन होना, यरना. यारित्र यानी यरना, अंदर में रमना. तो दर्शन-ज्ञान नहीं है तो रमना कहां से आया ? समज में आया ? जगत को बहुत कठिन लगता है. (किर कडते हैं), अेकांत.. अेकांत.. (है). अरे.. भगवान ! सुन तो सडी.

कडते हैं कि, ‘निश्चय सम्यग्दर्शन न हो उसके प्रत को सर्वज्ञडेव ने बालप्रत (अज्ञानप्रत) कडा है.’ अब उसका अर्थ, ग्यारडवीं गाथा का (अर्थ). श्रावक पंचम गुणस्थानवाला... ११० पन्ने पर. ‘पानी और मिट्टी के अतिरिक्त...’ पंचम गुणस्थानवाला श्रावक पानी और मिट्टी के अलावा ‘अन्य कोई वस्तु बिना दिये नहीं लेना...’ पानी तो नहीं में यले औसा पानी, मिट्टी. वड अयौर्यअशुप्रत है.

श्रावक का पंचम गुणस्थान का तीसरा अष्टवत है।

‘अपनी (वनिता बिन)...’ देजो ! ‘स्त्री के अतिरिक्त अन्य सर्व स्त्रियों से विरक्त रहना...’ यहाँ तो पंचम गुणस्थानवाले को परस्त्री नहीं छोटी, औसा कडते हैं. नहीं छोटी है. पाप मानते हैं. स्वस्त्री के विषय में भी मानते हैं पाप, परंतु छोड नहीं सकते. समज में आया ? आ...डा...! पाप तो पाप ही है ना ! जितना स्थावर हिंसा का भाव, स्त्री के विषय का भाव, ... भाव भी है तो पाप. परंतु उस पाप का त्याग पंचम गुणस्थान में हो नहीं सकता. श्रावक है ना ! उस पाप का त्याग, मुनि आत्मा के ध्यान में विशेष स्थिरता बढ जाये उनको स्वस्त्री का त्याग हो जाता है. समज में आया ?

‘अन्य सर्व स्त्रियों से विरक्त रहना...’ सर्व स्त्री. पशु की स्त्री हो, देवांगना हो कि दूसरी मनुष्यणी हो. पंचम गुणस्थान में देवांगना आकर यहि लालय करे... आत्मा की शांति प्रगट हुई है, अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद आया है. पंचम गुणस्थान में यौथे गुणस्थान से (अधिक) आत्मा का अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद आया है. पंचम गुणस्थान में अतीन्द्रिय आनंद का तो बहुत स्वाद है. ... स्व-स्त्री का राग आता है, उसे डम नहीं छोड सकते. दूसरे की मा-बहन, बेटी (देजते हैं).

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- वड कुछ नहीं, वड अलग व्यवहार है, उसका व्यवहार अलग है. समज में आता है ? यहाँ तो मनुष्य के व्यवहार की बात चल रही है.

‘अन्य सर्व स्त्रियों से विरक्त रहना (वड ब्रह्मचर्याशुव्रत है).’ अब परिग्रह का त्याग. पांचवें गुणस्थान में आत्मज्ञानी को स्वरूप में स्थिर होने की स्थिति में औसा शुभभाव होता है. ‘अपनी शक्ति का विचार कर...’ देजो ! शक्ति विचार, डां ! अपनी शक्ति का विचार करके परिग्रह का माप करे. आता है ना ? भाई ! तीर्थंकर गोत्र में.. शक्ति तप त्याग. सोलह बोल आते हैं ना ? तीर्थंकर गोत्र का नहीं (आता) ? क्या कडते हैं ? षोडश कारण भावना. षोडश कारण भावना में शक्ति तप त्याग. अपनी शक्ति विचारे कि, डमारी छतनी शक्ति है, विशेष नहीं. अकडम सब ले ले, उठ ले ले औसा नहीं है.

મુમુક્ષુ :- પરંપરા લે.

ઉત્તર :- પરંપરા લે ક્યા કરે ? (ઐસા કહતે હૈં) વ્રત કી હવા ચલી હૈ, વ્રત કી બાઢ ચલી હૈ. ઐસે વ્રત લે લેતે હૈં ?

મુમુક્ષુ :- ઐસે વ્રત લે તો આકુલતા હો જાય.

ઉત્તર :- તો આકુલતા હો જાયે. ઐસી બાત હૈ, ઐસી બાત હૈ. અપની શક્તિ વિચારે કિ, મુજે તો ત્યાગ કરના હૈ (લેકિન) ઇતના પરિગ્રહ છોડ સકતા હૂં, વિશેષ નહીં છોડ સકતા. દુનિયા એકદમ છોડ દે ઔર કર દે ઔર સ્વયં હઠ મેં જુડ જાયે, ઐસા નહીં. અપની શક્તિ કી મર્યાદા દેખે, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ કિતના હૈ, મેરા સામર્થ્ય કિતના હૈ, મેં સમતા કિતની રખ સકતા હૂં, ઇતના ત્યાગ હો તો ભી મુજે આકુલતા ન હો, (ઉસ કે અનુરૂપ) પરિગ્રહ કા પરિમાણ કરે.

મુમુક્ષુ :- સંભાલ સકતા હૈ.

ઉત્તર :- કૌન સંભાલ સકતા હૈ ? ધૂલ. ... વહ તો સમ્યગ્દર્શન મેં માનતે હૈં કિ, એક પાઈ ભી મેં રખ નહીં સકતા, વહ તો જડ હૈ. પરપદાર્થ કી મેં રક્ષા કરતા હૂં યા વ્યાજ ઉત્પન્ન કરકે વ્યવસ્થા કર સકતા હૂં વહ બાત તો માનતે હી નહીં. વહ તો મિથ્યાદષ્ટિ માને કિ, જડ કી અવસ્થા મેં કર સકતા હૂં, વહ તો હૈ હી નહીં. પરંતુ પર કે ત્યાગ મેં મેરા રાગ ઇતના ત્યાગ કરતા હૂં કિ, મેરી મર્યાદા મેં ઇતના પરિમાણ કર સકતા હૂં, વિશેષ નહીં. ઇતના ચારિત્ર મેં રાગ કા અભાવ કરતે હૈં. પર કે એક રજકણ કી ક્રિયા ભી કર સકતા હૂં, ઐસા માને તો પરદ્રવ્ય કી ક્રિયા કરનેવાલા કર્તા મિથ્યાદષ્ટિ હુઆ. સમજ મેં આયા ?

જૈસે ઈશ્વરકર્તા પરદ્રવ્ય કા, જગત કા કર્તા હૈ, ઐસા કહતે હૈં, વૈસે વહ જૈન નામ ધારણ કરકે જડ કી પર્યાય (મેં કરતા હૂં ઐસા માનતા હૈ). પરમાણુ સ્વતંત્ર પદાર્થ હૈ. એક-એક પરમાણુ મેં અનંત ગુણ હૈ. અનંત ગુણ કી એક સમય મેં અનંતી પર્યાય હોતી હૈ. અનંતી પર્યાય ઉસકે પરમાણુ કા કાર્ય હૈ. વહ કાર્ય ક્યા આત્મા કર સકે ? સમજ મેં આયા ? સમ્યગ્દર્શન હુઆ તબ સે ઉસે ભાન હુઆ હૈ. નહિ, જગત કે સબ પદાર્થ અપની પર્યાય પ્રવાહ સે ચલતે હૈં, મેં ઉસકા કર્તા-હર્તા નહીં. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ... માપ કરતે હે.

ઉત્તર :- નહીં, નહીં. પહલે સે હી વ્રત લેતે વક્ત માપ કરતે હેં કિ, મેં ઇતના ત્યાગ કર સકતા હૂં. મુજે પાંચ હજાર યા દસ હજાર હો, ઇતની મેરી મમતા છૂટતી નહીં. ઇતના પરિમાણ કરે. એકદમ છોડકર કુછ નહીં રખે ઔર ફિર આકુલતા ઉત્પન્ન હો, ઐસા નહીં કરતે. સમ્યગ્દષ્ટિ વિવેકી હૈ. સમ્યગ્દર્શન હુઆ હૈ, આત્મા કા ભાન (હુઆ હૈ), વિવેક સે કામ લેતા હૈ. હઠ સે કામ નહીં લેતા. અજ્ઞાની તો હઠ સે એકદમ (કહતા હૈ), છોડ દો..! ક્યા છોડે ? વસ્તુ કિ સ્થિતિ કે ભાન બિના ક્યા છોડે ? આગ્રહ હુઆ હૈ, આગ્રહ મેં છોડ દિયા. મેંને ઐસા છોડ દિયા. સમજ મેં આયા ?

‘મર્યાદિત રખના પરિગ્રહપરિમાણાશુવ્રત હૈ. દસ દિશાઓં મેં જાને-આને કી મર્યાદા રખકર...’ દસ દિશા મેં મર્યાદા કરે. આજીવન. ઇસમેં આજીવન કી હૈ. .... રોજ કી આતી હૈ. ઇતની મમતા કમ કરે. મુજે ઇતને સે બાહર નહીં જાના. પાંચસો જોજન, હજાર જોજન.. સારી જિંદગી, હાં ! ‘આને-જાને કી મર્યાદા રખકર ઉસ સીમા કા ઉલ્લંઘન ન કરના.’ જો મર્યાદા બાંધી હૈ ઉસકી મર્યાદા કા ઉલ્લંઘન નહીં કરના. ઇતની હદ મેં ઉસે રહના, ઐસા વિકલ્પ (આતા હૈ) ઉસકો છઠ્ઠા દેશવ્રત કહતે હેં. દેખો ! ભાવાર્થ હૈ.

ભાવાર્થ :- ‘જન સમુદાય કે લિયે જહાં રોક ન હો તથા કિસી વિશેષ વ્યક્તિ કા સ્વામિત્વ ન હો-ઐસી પાની તથા મિટ્ટી જૈસી વસ્તુ કે અતિરિક્ત પરાયી વસ્તુ (જિસ પર અપના સ્વામિત્વ ન હો) ઉસકે સ્વામી કે દિયે બિના ન લેના...’ સ્વામી કી આજ્ઞા બિના ન લે. ‘(તથા ઉઠાકર દૂસરે કો ન દેના)...’ હો કિસી કી ચીજ ઔર ઉઠાકર કિસી કો નહીં દેતા. ‘ઉસે અચૌર્યાશુવ્રત કહતે હેં. અપની વિવાહિત સ્ત્રી કે સિવા અન્ય સર્વ સ્ત્રીયોં સે વિરક્ત રહના સો બ્રહ્મચર્યાશુવ્રત હૈ. (પુરુષ કો ચાહિયે કિ અન્ય સ્ત્રીયોં કો માતા, બહિન ઔર પુત્રી સમાન માને, તથા સ્ત્રી કો ચાહિયે કિ અપને સ્વામી કે અતિરિક્ત અન્ય પુરુષોં કો પિતા, ભાઈ તથા પુત્ર સમાન સમજે.’ પંચમ ગુણસ્થાન.. ઓ..હો..હો...!

‘સીતાજી’ કહતે હેં કિ, મેરે સ્વપ્ન મેં ‘રામ’ કે અલાવા દૂસરા કોઈ આયા હો

अग्नि जला हो. 'रामचंद्रज' कडते हैं, गिरना पड़ेगा. अग्नि जलती है. अरे...! अग्नि 'राम' के अलावा मेरे संकल्प में, विकल्प में कोई दूसरा पति आया हो तो जला देना. ध्यान रखना, यदि दूसरा पति नहीं आया और जला दिया तो धर्म की ंज्जत जायेगी. डमारे हृदय में 'राम' के अलावा दूसरा (कोई) है नहीं. पुण्य था, अनुकूल पुण्य था तो हो गया. (पुण्य न हो तो) जल ली जाये. समज में आया ? ऐसा ब्रह्मचर्याश्रुत में स्त्री ली अपने में दंड है. पुरुष ली अपने ब्रह्मचर्यव्रत में (दंड है).

'सुदर्शन' शैठ नहीं आते हैं ? 'सुदर्शन' शैठ. रानी बुलाती है. (कडते हैं), माता ! मैं पुरुष नहीं. आडा..डा...! मैं आत्मा हूं, मैं श्रावक हूं, मेरे दूसरी स्त्री न हो, प्राण जाय (तो ली) न हो. आडा...! समज में आया ? ऐसा अंतर दृष्टि का अनुभव, सम्यग्दर्शन है, इसके अलावा दूसरे कषाय का अभाव (है). परस्त्री का त्याग, त्याग (है). सपने में ली डमे परस्त्री न हो. सपने में न हो. समज में आया ? सज्जन किसको कडे ? आडा..डा...! आडा..डा...!

'अपनी शक्ति और योग्यता का ध्यान रखर जवनपर्यंत के लिये धन-धान्यादि बाह्य-परिग्रह का परिमाण (मर्यादा) बांधकर उससे अधिक की ंच्छा न करे उसे परिग्रहपरिमाणाश्रुत कडते हैं.' उसका नीचे स्पष्टीकरण दिया है. 'निश्चय सम्यग्दर्शन-ज्ञानपूर्वक प्रथम हो कषायों का अभाव हुआ हो उस जव को सख्ये अश्रुत होते हैं. जिसे निश्चयसम्यग्दर्शन न हो उसके...' नहीं होते हैं. यड बात पडले आ गई है. 'दसों दिशाओं में आने-जाने की मर्यादा निश्चित करके जवनपर्यंत...' आजवन 'उसका उल्लंघन न करना सो द्विव्रत है. दिशाओं की मर्यादा निश्चित की जाती है ंसलिये उसे द्विव्रत कडा जाता है.' द्विग-दिशा, मर्यादा करे. उसका नाम ंडा व्रत कडते हैं. दूसरा देशावगाशिक व्रत आयेगा.

(श्रोता :- प्रमाण वचन गुरुदेव !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૬, શનિવાર
તા. ૨૬-૨-૧૯૬૬, ગાથા-૧૧ થી ૧૪. પ્રવચન નંબર-૩૭

આ ‘છ ઢાળા’, એની ચોથી ઢાળ ચાલે છે, ૧૧મો શ્લોક પૂર્વાર્ધ છે. શું અધિકાર ચાલે છે આ ? વ્રતનો.. વ્રતનો. શ્રાવકના જે બાર વ્રત છે ને ? એનો. પહેલા કહી ગયા, સમ્યગ્જ્ઞાની હોય પછી સમ્યક્ચારિત્ર દઢપણે ગ્રહણ કરવું. પહેલાં તો શુદ્ધ સ્વરૂપ પૂર્ણ અખંડ અભેદ છે એની રુચિ અને સન્મુખની દષ્ટિ થયા વિના જે મિથ્યાત્વ છે—એક રાગના અંશના કણનો પણ જે આદર કરે એ અનંતા શુદ્ધ સ્વભાવનો અનાદર કરે એવા મિથ્યાત્વ ભાવમાં અનંત નરક ને નિગાદ ભવની શક્તિ પડી છે. એ ભવની શક્તિનો પહેલો નાશ કરે. સમજાય છે કાંઈ ? તેથી કહ્યું ને ? પ્રથમ જ્ઞાન થઈને આવ્યું હતું ને શું (હતું) ?

‘સમ્યગ્જ્ઞાની હોય, બહુરિ દિઢ ચારિત લીજૈ;’ છે ને ? ભાઈ ! એનો અર્થ શું ? કે, એક સમયમાં આત્મા, વિકાર, રાગ, ભ્રમણા આદિ એક કણનો છે પણ એ ભ્રમણાનો અર્થ – પરમ શુદ્ધ ચૈતન્ય અનંત ગુણ સમાજ સ્વરૂપ વીતરાગ પિંડ આત્મા, એની રુચિ ન કરીને રાગની રુચિ (કરવી) એ જ મિથ્યાત્વ છે. સમજાતું નથી ? એ..ઈ..! ભાઈ !

અહીં તો વ્રત ક્યારે હોય ? કે, એવી ભૂમિકા જેની અંતર શુદ્ધ અનંત જ્ઞાન આદિ સ્વભાવ, એક સમયનો જે વિકાર એનાથી રહિત એની દષ્ટિ રુચિ થયે, એનું જ્ઞાન થયે પછી સ્વરૂપમાં સ્થિરના અંશો પ્રગટે એને આવા બાર વ્રતના વિકલ્પો હોય છે. નહિતર સ્વરૂપ શુદ્ધ પૂર્ણ (છે) એની જ્યાં રુચિ ને આદર અંતરમાં નથી અને એક રાગનો મંદ કણ (છે) એનો પણ જ્યાં આદર છે તો એનું નામ સ્વભાવ અનંત ગુણનો અનાદર નામ મિથ્યાત્વ છે. આ મિથ્યાત્વનું પાપ, એનું અનર્થપણું જ્યાં સુધી ન ભાસે અને સમ્યક્ના અર્થપણું પ્રયોજનભૂત મોક્ષ, સમ્યગ્દર્શન એટલે કે આત્માનો મોક્ષ સ્વભાવ જેણે અંતરમાં પ્રતીત કર્યો એની કિંમત ન ભાસે ત્યાં

સુધી આ વ્રત આદિના વિકલ્પો એને સાચા હોતા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ....

ઉત્તર :- આ વસ્તુનું સ્વરૂપ (છે), આ રીતે દૃષ્ટિ થઈ હોય ત્યારે અંતરમાં સ્થિરતાનો અંશ વધ્યો હોય ત્યારે આવા વિકલ્પો એને હોય. એને વ્યવહાર, વ્રત ને પુણ્યબંધનું કારણ કહેવાય છે. કહો, સમજાણું આમાં ? ઇ દેહ ચારિત્ર સ્વરૂપમાં સ્થિરતાનો અંશ થાય ત્યારે આવા વ્રતના વિકલ્પ એને આવે, ઇ લ્યે એમ કહેવામાં આવે. કહો ! તેથી કહ્યું ને પહેલું ? વસ્તુ જે છે અનંત ચૈતન્ય ગુણ ધામ, એનું બહુમાન થઈને જ્યાં અંતર રુચિ અને દૃષ્ટિ થઈ નથી (એ) તો રાગ ને નિમિત્તના પ્રેમમાં-રુચિમાં પડ્યો છે એ તો મિથ્યાત્વ છે. સત્ય વસ્તુનો અનાદર છે ને અસત્યનો આદર (છે) એનું નામ મિથ્યાત્વ.

વાત ઇ છે કે, ઇ મિથ્યાત્વનું અનર્થપણું અને સમ્યગ્દર્શનનું પ્રયોજન અને અર્થપણું એની કિંમત જ્યાં સુધી ન આવે ત્યાં સુધી વસ્તુની દૃષ્ટિ થાય નહિ. રાગની મંદતા એ તો એક વ્યવહાર પરિમિત દોષ છે. ચારિત્રદોષ છે એ પરિમિત, પરિમિત-હદવાળો, હદવાળો દોષ છે. એ બેહદ દોષ ટળ્યા પછી (ટળે). બેહદ દોષ એટલે કે મિથ્યાત્વ. ભાઈ ! બેહદ સ્વભાવ એટલે કે આત્મા. શું કીધું ? બેહદ દોષ એટલે મિથ્યાત્વ, બેહદ સ્વભાવ એટલે આત્મા. અનંત, અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદની મૂર્તિ આત્મા, એનું પડખું છોડી દઈને પુણ્ય-પાપના રાગના પડખે રુચિમાં ઊભો એ મહા અનંત મિથ્યાત્વ શક્તિમાં (ઊભો છે). અનંત નરક ને નિગોદ કરવાની મિથ્યાત્વમાં શક્તિ છે. સમજાય છે કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા ! ઇ બહિર્મુખની વૃત્તિની રુચિ છોડી અંતર્મુખ સ્વભાવ શુદ્ધ શુદ્ધ પૂર્ણ બેહદ અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન આદિ એક એક ગુણ બેહદ (છે), એવું આખું તત્ત્વ બેહદ સ્વરૂપી પ્રભુ મુક્તસ્વરૂપ, વીતરાગસ્વરૂપ (છે) એની અંતરમાં રુચિ થતાં બેહદ મિથ્યાત્વનો, પાપનો નાશ અને બેહદ મુક્તિના ઉપાયની કણિકા જાગી. આહા...! શું થાય ? આ તો રાત્રે ઓલા કહેતા હતા ને ? વ્યવહારના ઉપદેશ જરૂર પડશે. આ બધા વિચારો... અરે...! આ શું કહે છે ? ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારનો વિકલ્પ....

ઉત્તર :- પણ વિકલ્પ ઉઠવો ઉપદેશ એ જ વ્યવહાર છે. આ નિશ્ચયનો ઉપદેશ કરવો એ પણ વિકલ્પ અને વ્યવહાર છે.

મુમુક્ષુ :- સાંભળવું ઈ ?

ઉત્તર :- ઈ પણ વ્યવહાર છે. શું વ્યવહાર નથી શું ? ભાઈ ! આ વ્રત ક્યારે હોય એટલી ભૂમિકા માટે આ પહેલો ઉપોદ્ઘાત થાય છે. સમજાણું કાંઈ ? આજ તો હવે ગુજરાતી છે ને, આજ કાંઈ (હિન્દી) નથી. વધારે સ્પષ્ટ થાય છે, એમ ભાઈના કહેવા પ્રમાણે.

અહીં તો ભગવાનઆત્મા એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં ભ્રમણા એક સમયની, મિથ્યાત્વ એક સમયનો કાળ, એમાં ભાવ અનંત અનંત નરક ને નિગોદની શક્તિનું તત્ત્વ મિથ્યાત્વમાં છે. કેમ ? કે જે વસ્તુ છે એ ભવના ભાવ વિનાની ચીજ છે. વસ્તુ છે એ ભવ અને ભવનો ભાવ-મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષ આદિ ભવનો ભાવ, એના વિનાની એ ચીજ છે. આહાહા..! એવો વસ્તુ સ્વભાવ અંતરમાં એને પ્રેમમાં, રુચિમાં, અંતરમાં ન આવે અને રાગનો, મંદ કષાયનો મંદ ભાવ(નો) ભલે કણ હો, એનો આદર આવે તો એ મિથ્યાત્વમાં અનંત ભવની શક્તિ છે, તેણે ઉત્પન્ન કરી છે.

ભગવાનઆત્મા એક એક ગુણની અર્થિત્યતા ને અપરિમિતતા ને બેહદ સ્વભાવ એવા અનંત ગુણનું એક સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા જે મુક્ત સ્વરૂપ, શુદ્ધ સ્વરૂપ એકરૂપ અભેદરૂપ એની અંતર દષ્ટિ થતાં અનંત ભવના ભાવનો નાશ (થાય છે). એક પરિમિત રાગાદિ થોડા રહ્યા એનો એકાદ બે ભવ થાય એવો પરિમિત દોષ રહ્યો. અપરિમિત મિથ્યાત્વનો દોષ, અપરિમિત અનંત આનંદના સ્વભાવના આદરમાં અપરિમિત દોષનો નાશ થયો. આહા..! આ તો રાત્રે જરીક આવ્યું હતું ને કે, વ્યવહારનો ઉપદેશ એને સમજાવો. અરે..! ભગવાન ! ભાઈ ! વ્યવહાર કોને કહેવા ? બાપુ ! આહાહા..!

એ રાગની મંદતાની ક્રિયા હો પણ એના પ્રેમમાં પડ્યો છે કે, આ હું ઠીક કરું છું, આ મારા હિતને રસ્તે છું ત્યાં હિતનો રસ્તો જે ભગવાનઆત્મા એવા શુદ્ધ ભગવાન પરમાનંદની મૂર્તિ એમાંથી હિતનો પંથ નીકળે છે. રાગમાં હિતનો પંથ નથી. આહાહા..!

સમજાણું કાંઈ ? એ સ્વભાવ જ પોતે બેહદ છે, અચિંત્ય છે. ભગવાનઆત્માનો એક એક સ્વભાવ અપરિમિત છે. અપરિમિત એટલે પરિમિત-હદ નથી. બેહદ સ્વભાવ, એક એક ગુણનો બેહદ સ્વભાવ ઓ...હો...! એવો ભગવાન આખો જેને અનાદરમાં વર્તે અને રાગના કણ કે નિમિત્તનો એકલો આદરમાં પડ્યો હોય એ તો આખા ભગવાનને પડખેથી ખસી ગયો છે અને વિકારને ને સંયોગને પડખે ઊભો રહ્યો છે.

ન્યાયથી જોશો ને ? બાપુ ! આ કાંઈ કોઈ સમાજ હાલ નાખે એવું નથી, દુનિયા સારો કહે કે, આહાહા...! ભારે ભાઈ આનું ! ઇ કાંઈ ન્યાં હાલ નાંખે એવું નથી. અને દુનિયા નિંદા કરે, પ્રતિકૂળતા થાય એ કાંઈ અંદર નુકશાન કરતી નથી. આહાહા...! દુનિયા માને, ન માને એની સાથે સ્વભાવ અને વિભાવને સંબંધ નથી. બેયની સાથે કહ્યું, હોં ! સમજાણું કાંઈ ?

અહીંયાં તો કહે છે કે, સમ્યગ્જ્ઞાની હોય પછી ચારિત્ર દઢ લીજે. સમ્યગ્જ્ઞાનીનો અર્થ - અપરિમિત ભગવાનઆત્મા જેના પ્રેમમાં પડ્યો, જેના પ્રેમમાં-રુચિમાં પડ્યો આ એને રાગના પ્રેમની કટ દશા થઈ ગઈ, એની સાથે કટ્ટી કરી. એવું જે સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન અપરિમિત અનંત ગુણનો આદર કરનાર અને અપરિમિત મોક્ષની પર્યાયનું કારણ, એને પ્રગટ કરીને એ રાગ થોડો પરિમિત દોષ બાકી રહે છે, એમાં આ સ્થિરતાનો અંશ આ બાજુ પ્રગટ કરી અને એના આવા બાર વ્રતના વિકલ્પો, એને શુભભાવ આ ભૂમિકામાં આવા આવે છે, આ એની વ્યાખ્યા ચાલે છે. કહો, સમજાણું આમાં ?

મુમુક્ષુ :- ... ઉપોદ્ઘાત..

ઉત્તર :- ઉપોદ્ઘાત. ભાઈ ! વ્રતનો અર્થ કે, જેમાં સ્વરૂપ અપરિમિત જ્ઞાનાનંદ દષ્ટિ, જ્ઞાને જમાવી છે. ભ્રમણા ટાળીને રાગની એકતા મટી છે, રાગની એકતા મટીને રાગ જે રહી ગયો છે. હવે આત્મા તરફની સ્થિરતાના અંશને પ્રગટ કરી, પંચમ ગુણસ્થાન, એ ભૂમિકામાં આવા બાર વ્રતના શુભ વિકલ્પોની મર્યાદા હોય છે. એની વાત કરવામાં આવે છે. નિશ્ચય દષ્ટિ અને નિશ્ચય અંશની સ્થિરતા (થઈ છે) એ ભૂમિકામાં આવા બાર વ્રતના શુભ રાગનો વિકલ્પ છે એને વ્યવહાર ચારિત્ર કહેવામાં

આવે છે. પણ નિશ્ચય અંદર સ્થિરતા છે તેથી એને સમ્યક્ ચારિત્રપણું ઉપચારથી કહેવામાં આવ્યું. આહાહા..!

આખી દુનિયા વિરોધ કરે તેથી વિભાવ ઉત્પન્ન થાય એમ નથી અને આખી દુનિયા હા, પ્રશંસા કરે તો એ સ્વભાવને લાભ થાય એમ નથી. કહો બરાબર છે ? દુનિયા આખી પ્રશંસા કરે અને વિભાવની એકતાનો ભાવ જેને પડ્યો છે એને જરીએ કંઈ આત્માનો લાભ નથી. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! શું હશે આમાં ? આહાહા..! આ અણુવ્રત ચાલે છે. અણુવ્રત કંઈ ભૂમિકામાં હોય, કેવી ભૂમિકા થઈ હોય, એને આવા અણુવ્રત હોય એનો આ ઉપોદ્દ્યાત ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ ? આ..હા..! આ પરિમિત દોષ જે છે એમાં પણ સ્થિરતાનો અંશ પ્રગટ કરીને આવા વિકલ્પો હોય છે એ પણ એટલો હજી દોષ છે પણ તીવ્રતાનો કષાય ચડ્યો છે અને સ્થિરતા જરીક અંશ આવી છે એથી આવા વ્રતને સમ્યક્ચારિત્ર વ્યવહારે કહેવામાં આવે છે. આમ છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ... આદરવા કરે ને!

ઉત્તર :- કહેવાય, આદરવા કરે, પાળે, વ્યવહારનયે બધું કહેવાય. પણ એનો પરમાર્થ શું ? એવા વિકલ્પોની મર્યાદાની હદ, મર્યાદિત દોષ સ્વરૂપના ભાન થયા પછી અમર્યાદિત દોષ તો રહ્યો નહિ, અપરિમિત દોષ તો રહ્યો નહિ, પરિમિત-મર્યાદિત દોષ-રાગ રહ્યો, એનું ફળ પણ સંસારનું મર્યાદિતપણું આવવું એટલું બસ ! હવે એમાં પણ જ્યારે સ્વરૂપ તરફની સ્થિરતા જ્યાં અંશ વિશેષ થયો એટલે એને આવા મર્યાદિત દોષમાં પણ મર્યાદિત રાગની હદ આવી થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ ? દુનિયા માનો યા ન માનો સત્ય તો આ છે. સમજાણું કાંઈ ? સત્ને ક્યાંય આંચ છે નહિ.

અહીં ગ્રંથકાર પણ એમ કહે છે. સમ્યગ્જ્ઞાની હોય પછી સમ્યક્ચારિત્ર (થાય). એટલે કે પહેલો દોષ મહાન મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન છે એ ટાળ, પછી સમ્યગ્દર્શન થયું, પછી આ ... એમ વાત કરે છે. તો ઈ પહેલો દોષ જે મહાન છે એ ટળ્યો નથી, ટાળવાની જરૂર માની નથી, ટળાય કેમ તેની રીત ખ્યાલમાં નથી અને આ અણુવ્રત ને મહાવ્રતના પરિણામ લે એનો અર્થ શું ? સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ !

આહા..હા..! અરે..! અનંત નિગોદ ને નરકના ભવના અભાવસ્વભાવરૂપ ભગવાનઆત્મા, એની જ્યાં અંતરમાં સ્વસન્મુખની રુચિ કરી નથી અને જેનામાં અનંત નરક, નિગોદના ભવ (કરવાની શક્તિ છે તેને સેવે છે). અનંતાનુબંધી એટલે અનંત કષાય, એની સાથે અનંત મિથ્યાત્વ. અનંતાનુબંધી અનંત એટલે મિથ્યાત્વ એની સાથે સંબંધ કરનારો કષાય. એટલે સ્વરૂપનો અનાદર ને પુણ્ય-પાપ ને સંયોગનો એકત્વબુદ્ધિએ આદર એના પાપની હદ શું ? ભાઈ ! એમાં અનંત અનંત ભવ પડ્યા છે, ભાઈ ! એ મિથ્યાત્વ પોતે જ અનંત ભવરૂપ છે, અનંત ભવરૂપ છે. ભગવાનઆત્મા અનંતા ભવના અભાવસ્વરૂપ છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

આ ઓલું રાત્રે જરીક સાંભળ્યું હતું ને ? ભાઈ ! આ પણ શું કરે છે, પ્રભુ! આ શું કરે છે ? અરે..! ભાઈ ! એમ કે, એ તો શ્વેતાંબરમાંથી આવ્યા છે ને એટલે આ એને કહ્યું. વ્યવહારની ખબર ન મળે. આ પ્રભુ ! વ્યવહાર શું છે, કેમ છે, બાપા ! એના જ્ઞાનની કઈ વાત વિચિક્ષણ જુદી છે. આહા..!

અહીંયાં તો પ્રંથકાર કહે છે કે, સમ્યગ્જ્ઞાની હોય એટલે સમ્યગ્દષ્ટિ હોય, એ તો પહેલું થઈ ગયું છે. પછી વ્રત હોય છે. કારણ કે સ્વરૂપમાં હજી સ્થિરતા ન જામે ત્યાં સુધી એને બાર વ્રતના વિકલ્પ ન હોય અને વિશેષ સ્થિરતા ન જામે ત્યાં સુધી એને પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ હોય નહિ. માટે એની ભૂમિકામાં સ્થિરતાની શાંતિ માટે જ્યાં વધે છે એને અંશે જ્યાં વધ્યો એને બાર વ્રતના, અણુવ્રતના ભાવ હોય છે. વિશેષ સ્થિર થયો એને મુનિના અઠ્યાવીસ મૂળગુણના વિકલ્પ હોય છે. આ એનું વર્ણન વ્યવહારનું જે સ્વરૂપ છે, છે, એમ હોય છે એનું વર્ણન કરે છે. કહો ! ઇ દોષ એટલે એ લાભ કરે એમ કહેશે. બધા વ્રતો શિક્ષા આપે છે ગુણને, ગુણ કરે છે ગુણને, ઇ અપેક્ષા છે ઇ એવી મંદતા જ્યાં રાગની છે ત્યાં અંદર લાભની સ્થિરતાનો અંશ જાગ્યો છે એમ (કહેવા માગે છે). નહિ તો વ્રતને તો એમ કહેશે, લ્યો ! ગુણવ્રત ને શિક્ષાવ્રત આવે છે ને ? એની વ્યાખ્યા સમજવી જોઈએ ને, બાપુ ! સમજાણું કાંઈ ?

એ ૧૧નો પૂર્વાર્ધ (થયો). એ પાંચ અણુવ્રતની વ્યાખ્યા થઈ ગઈ. સમજાય છે ?

છઠ્ઠા દિશાવ્રતની વ્યાખ્યા થઈ ગઈ. આ સાતમાની ચાલે છે, હોં ! દેશાવગાશિક. છઠ્ઠામાં જાવજીવ દિશાઓનું માણ કરવું કે, આટલા(થી) બહાર મારે ન જવું. એક રાગની મંદતાની નિમિત્તની વ્યાખ્યા છે આ બધી. રાગની ઉગ્રતા-બહુ આમ જાઉં, એ રાગને મંદ કરવાનો એક પ્રકાર છે. પણ એ રાગ જેમાં નથી એવા સન્મુખની દષ્ટિ વિના આવા રાગની મંદતાના વિકલ્પો વ્યવહાર તરીકે પણ યથાર્થ ન હોય. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- માથું બાંધીને આ વાત છે.

ઉત્તર :- માથું બાંધીને વાત છે. આહા..હા...! ત્યારે કોઈ કહે પણ એકલું ભલે કરે. કોણે ના પાડી ? હો તો ભલે હો, પણ ભાઈ! ત્યાં મિથ્યાત્વના પાપ જોડે પુણ્ય જરીક બંધાય. રાગની મંદતાના મિથ્યાત્વ સહિતમાં પંચ અણુવ્રત, બારવ્રત હો પણ એ મિથ્યાત્વનું જે અનંત પાપ (છે), જેની શક્તિમાં અનંત નિગોદના ભવ કરવાની તાકાત (છે), ભાઈ ! એમાં રાગની મંદતા શું કરશે એને ? એકાદ ભવ કોઈ સ્વર્ગાદિનો મળે એથી શું ? તેથી શું ? એ પછી પણ નિગોદ ને નરકમાં ભાઈ ! એની પીડાની અપરિમિતતા... અરે...! ભગવાનને જેણે જાણ્યો નહિ અને જેણે વિકાર-એના વિરોધી વિકારના આદર કર્યા એના ફળમાં કદાચીત રાગ મંદ હો, સ્વર્ગ મળે પણ એના પરંપરાએ બીજે, ત્રીજે ભલે એ નરક ને નિગોદ જ જશે. આહાહા...! અને ત્રસની સ્થિતિ કેટલી ? એક હજાર, બે હજાર સાગર. ત્રસમાં કેટલો રહે ? બે હજાર સાગરોપમ. ભાઈ ! એ બે હજાર સાગરોપમના ત્રસના કાળમાં ત્રસ ને સ્થાવરના ભવના ભાવ એવો મિથ્યાત્વ એનો જો અભાવ એમાં નહિ કરે (તો) ત્રસ કાળ પૂરો થઈને નિગોદમાં એકેન્દ્રિયમાં જાશે.

આ મિથ્યાત્વ ટાળીને માથું આત્મામાંથી ઊંચું કરવું છે, બહારની સાથે વાત નથી કે, આ દુનિયા આમ કહેશે ને દુનિયા આમ કહેશે. ઓ..હો...! ભારે વ્રત પાળ્યા, મહાવ્રત લીધા ને અણુવ્રત પાળ્યા. ભાઈ ! બહારના માણસો વખાણે એ ઉપર કાંઈ અંદરમાં ગુણનો લાભ ન થાય. અને દુનિયા કદાચ એની ક્રિંમતમાં, ખ્યાલમાં એ સાચી ચીજ ન આવે એથી કાંઈ નુકસાન અહીં થઈ જાય છે (એમ નથી). સમજાણું

કાંઈ? દુનિયાની નજર કેટલી? એની દષ્ટિ કેટલી કે એની પાસે અભિનંદન લેવા ? આહાહા...! એની પાસે સારાપણું (લેવું) ? કોની પાસે સારાપણું? પણ કવો એ સારો છે તો સારાપણું તને મનાવે ? આહા...! કહો, ભાઈ ! (એમને) ઘણો પ્રેમ છે. કેમ ભાઈ ? આહાહા...! આજીવિકા થોડી હો, ઘણી હો, માન થોડું હો, ઘણું હો એની સાથે આત્માને કાંઈ સંબંધ નથી. ભાઈ ! દીકરા-દીકરીયું હો, માનનારા હો, નહિ માનનારા હો, વેરીઓ હો, મિત્રો હોય એની સાથે ભગવાનઆત્માને કાંઈ સંબંધ નથી, હોં ! જરીએ સંબંધ નથી. આહાહા...! જ્યાં રાગ સાથે સંબંધ નથી તો પછી રાગના નિમિત્તો એની સાથે તો સંબંધ ક્યાં હતો ? સમજાણું કાંઈ ? આહા...! તત્ત્વજ્ઞાન કોને કહે ? બાપુ ! આહાહા...!

કહે છે, એવા તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક આવા છ વ્રતો હોય છે એની વ્યાખ્યા થઈ ગઈ, હવે આ સાતમાની વ્યાખ્યા છે. સાતનો ઉપોદ્ઘાત થયો, લ્યો ! આ રાતને લઈને થઈ. અરે...! ભગવાન ! શું કરે છે કીધું આ ? ભાઈ ! તેં માર્ગ સાંભળ્યા નથી, બાપુ ! એ ભવના છેદના ભાવ સાંભળ્યા નથી, ભાઈ ! અને ભવના અભાવ કરવાની ચીજ શું છે અને ભવ અનંત કેમ થયા, ક્યાં છે એ બેય વાત સાંભળી નથી, ભાઈ ! આહા...હા...! સમજાણું કાંઈ ? હવે ૧૧મું આવ્યું, લ્યો !

ગાથા ૧૨ (પૂર્વાર્ધ)

દેશવ્રત (દેશાવગાશિક) નામના ગુણવ્રતનું લક્ષણ
તાહૂમેં ફિર ગ્રામ, ગલી ગૃહ બાગ બજારા;
ગમનાગમન પ્રમાણ ઠાન, અન સકલ નિવારા.

અન્વયાર્થ :- (ફિર) પછી (તાહૂમેં) તેમાં [કોઈ પ્રસિદ્ધ-પ્રસિદ્ધ] (ગ્રામ) ગામ (ગલી) શેરી (ગૃહ) મકાન (બાગ) બગીચો અને (બજારા) બજાર સુધી (ગમનાગમન) જવા-આવવાનું (પ્રમાણ) માપ (ઠાન) રાખીને (અન) અન્ય-બીજા (સકલ) બધાનો (નિવારા)

ત્યાગ કરવો [તેને દેશવ્રત અથવા દેશાવગાશિકવ્રત કહે છે.]

ભાવાર્થ :- દિગ્વ્રતમાં જિંદગી સુધી કરવામાં આવેલી જવા-આવવાના ક્ષેત્રની મર્યાદામાં પણ (ઘડી, કલાક, દિવસ, મહિના વગેરે કાળના નિયમથી) કોઈ પ્રસિદ્ધ ગામ, રસ્તો, મકાન અને બજાર સુધી જવા-આવવાની મર્યાદા કરીને તેનાથી અધિક હદમાં ન જવું તે દેશવ્રત કહેવાય છે. (૧૨ પૂર્વાર્ધ.)

તાહૂર્મે ફિર ગ્રામ, ગલી ગૂહ બાગ બજારા;
ગમનાગમન પ્રમાણ ઠાન, અન સકલ નિવારા.

જે કંઈ જાવજીવની મર્યાદા કરી હોય (કે) અમુક (હદની) બહાર ન જાવું એમાંય પણ દરરોજ થોડી થોડી હદ ઓછી કરે. એનું નામ આ સાતમું દેશાવગાશિક (આણુવ્રત) કહેવામાં આવે છે.

અન્વયાર્થ :- ‘પછી તેમાં કોઈ પ્રસિદ્ધ ગામ...’ કે, ભઈ આ ગામમાં મારે ન જાવું, ‘મુંબઈ’ કે, ફલાણા ફલાણા મોટા મોટા પ્રસિદ્ધ હોય. ‘ગામ શેરી એનું મકાન બગીચા બજાર સુધી જવા-આવવાનું (પ્રમાણ) માપ રાખે...’ કે, અહીં સુધી જાવું ને અહીં સુધી ન જાવું. એટલી અંદર રાગની મંદતાના કારણ છે આમાં. સમજાય છે ? જવા-આવવાની ક્રિયાનો અહીં સંબંધ નથી. એ ક્રિયા જવા-આવવા દે નહિ પણ એમાં આમ જે આમ જવા-આવવાની જે તૃષ્ણાનો તીવ્ર રાગ (છે તેને ઘટાડવાની વાત છે). સ્વરૂપની દૃષ્ટિ હોવા છતાં, સ્વરૂપ ક્યાંય જાતું નથી, આવતું નથી છતાં વિશેષ જે મમતાનો અંશ જે હતો (કે) આમ અહીં જાઉં, એટલો ઘટાડવા માટે હંમેશા આટલો પ્રત્યાખ્યાન કરે. ‘અન્ય બીજા બધાનો ત્યાગ કરવો તેને દેશવ્રત અથવા દેશાવગાશિકવ્રત કહે છે.’

મુમુક્ષુ :- હંમેશા આ કરે ?

ઉત્તર :- હા, હંમેશાં.

ભાવાર્થ :- ‘દિગ્વ્રતમાં જિંદગી સુધી કરવામાં આવેલી જવા-આવવાના ક્ષેત્રની મર્યાદામાં પણ (ઘડી, કલાક, દિવસ, મહિના વગેરે કાળના નિયમથી) કોઈ પ્રસિદ્ધ ગામ, રસ્તો,...’ આ રસ્તો એમ, ફલાણો રસ્તો. રસ્તા હોય છે ને ચારેકોર ? આ મકરપરાનો રસ્તો, આ ફલાણો હાથીનો રસ્તો. ‘મકાન અને બજાર સુધી જવા-આવવાની મર્યાદા કરીને તેનાથી અધિક હદમાં ન જવું તે દેશવ્રત કહેવાય છે. અહીં નીચે લખ્યું છે કે, હિંસાદિને લોકમાં પણ પાપ માનવામાં આવે છે તેનો આ વ્રતમાં એકદેશ ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને લીધે તે અણુવ્રત કહેવાય છે. બાકી એ સમ્યગ્દર્શન વિના હોય નહિ એ ત્રણે ઠેકાણે એ જ ભાષા લખી છે. હવે ૧૨નો ઉત્તરાર્ધ અને ૧૩મી.

ગાથા ૧૨ (ઉત્તરાર્ધ) અને ગાથા ૧૩

અનર્થદંડવ્રતના ભેદ અને તેનું લક્ષણ

કાહૂકી ધનહાનિ, કિસી જય-હાર ન ચિંતેં;
 દેય ન સો ઉપદેશ, હોય અઘ વનજ-કૃષીતેં. ૧૨.
 કર પ્રમાદ જલ ભૂમિ, વૃક્ષ પાવક ન વિરાઘે;
 અસિ ધનુ હલ હિંસોંપકરણ નહિં દે યશ લાઘે.
 રાગ-દ્વેષ કરતાર, કથા કબહૂં ન સુનીજૈ;
 ઔર હુ અનરથદંડ-હેતુ અઘ તિનહેં ન કીજૈ. ૧૩.

અન્વયાર્થ :- ૧. (કાહૂકી) કોઈની (ધનહાનિ) ધનના નાશનો, (કિસી) કોઈની (જય) જીતનો [અગર] (હાર) કોઈની હારનો (ન ચિંતેં) વિચાર ન કરવો [તેને અપધ્યાન અનર્થદંડવ્રત કહે છે.] ૨. (વનજ) વ્યાપાર અને (કૃષીતેં) ખેતીથી (અઘ) આપ (હોય) થાય છે તેથી (સો) એનો (ઉપદેશ) ઉપદેશ (ન દેય) ન દેવો [તેને પાપોપદેશ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.] ૩. (પ્રમાદ કર) પ્રમાદથી [પ્રયોજન વગર] (જલ) જલકાયિક

(ભૂમિ) પૃથ્વીકાયિક (વૃક્ષ) વનસ્પતિકાયિક (પાવક) અગ્નિકાયિક [અને વાયુકાયિક] જીવોનો [ન વિરાઘૈ] ઘાત ન કરવો [તે પ્રમાદ્યર્યા અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.] ૪. (અસિ) તલવાર (ધનુ) ધનુષ્ય (હલ) હળ [વગેરે] (હિંસોપકરણ) હિંસા થવામાં કારણભૂત પદાર્થોને (દે) આપીને (યશ) જશ (નહિં લાઘૈ) ન લેવો [તે હિંસાદાન અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.] ૫. (રાગ-દ્વેષ કરતાર) રાગ અને દ્વેષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી (કથા) કથાઓ (કબહૂં) ક્યારે પણ (ન સુનીજૈ) સાંભળવી નહિ [તે દુઃશ્રુતિ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.] (ઔર હુ) અને બીજા પણ (અઘ હેતુ) પાપના કારણો (અનરથદંડ) અનર્થદંડ છે (તિન્હૈં) તેને પણ (ન કીજૈ) કરવાં નહિ.

ભાવાર્થ :- ૧. કોઈના ધનનો નાશ, હાર અથવા જીત વગેરેનો નિંદા વિચાર ન કરવો તે પહેલું અપધ્યાન અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.*

૨. હિંસારૂપ પાપજનક વ્યાપાર અને ખેતી વગેરેનો ઉપદેશ ન આપવો તે પાપોપદેશ અનર્થદંડવ્રત છે.

૩. પ્રમાદને વશ થઈને પાણી ઢોળવું, જમીન ખોદવી, ઝાડ કાપવા, આગ લગાડવી એ વગેરેનો ત્યાગ કરવો અર્થાત્ પાંચ સ્થાવરકાયના જીવોની હિંસા ન કરવી તેને પ્રમાદ્યર્યા અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.

૪. જશ મેળવવા માટે તલવાર વગેરે હિંસાના કારણભૂત હથિયારોને બીજા કોઈ માગે તો ન આપવા તેને હિંસાદાન અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.

૫. રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી વિકથા, નવલકથા કે શૃંગારી વાર્તા વગેરે સાંભળવાનો ત્યાગ કરવો તે દુઃશ્રુતિ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે. (ગા. ૧૨ ઉત્તરાર્ધ અને ગા. ૧૩)

* નોંધ :- આ પાંચ [અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહપરિમાણ] અણુવ્રત છે; જે હિંસાદિકને લોકમાં પણ પાપ માનવામાં આવે છે તેનો આ વ્રતોમાં એકદેશ (સ્થૂળપણે) ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને લીધે જ તે અણુવ્રત કહેવાય છે.

કાહૂકી ધનહાનિ, કિસી જય-હાર ન ચિંતેં;
 દેય ન સો ઉપદેશ, હોય અઘ વનજ-કૃષીતેં. ૧૨.
 કર પ્રમાદ જલ ભૂમિ, વૃક્ષ પાવક ન વિરાધે;
 અસિ ધનુ હલ હિંસોપકરણ નહિં દે યશ લાધે.
 રાગ-દ્વેષ કરતાર, કથા કબહૂં ન સુનીજે;
 ઔર હુ અનરથદંડ-હેતુ અઘ તિન્હેં ન કીજે. ૧૩.

આ આઠમો અનર્થદંડવ્રત છે. સમ્યગ્દષ્ટિને સ્વરૂપનો આશ્રય, દષ્ટિ હોવા છતાં જેટલી અસ્થિરતાનો ભાગ રહ્યો છે એમાં પણ ઘટાડવાના પ્રમાણનો આ અધિકાર છે. સમજાણું કાંઈ ? ધર્માજીવ, અણુવ્રતધારી જીવ, સ્ત્રી હો કે પુરુષ હો એને (આવો ભાવ આવે છે).

અન્વયાર્થ :- ૧ ‘કોઈના ધનના નાશનો,...’ કે, આના ધનનો નાશ થજો, આને પચાસ લાખ-કરોડ છે, મારી પાસે પાંચ હજાર, દસ હજાર છે એનો નાશ થાય તો હું કાંઈ ગણતરીમાં આવું, એવો વિચાર શ્રાવક કરતો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ ? ‘કોઈના ધનના નાશનો,...’ એના પુણ્ય પ્રમાણે હોય, અહીં પુણ્ય પ્રમાણે છે, છે તે આત્માને કાંઈ લાભકર્તા તો છે નહિ. કહો ભાઈ ! આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એનું આપણે કાંઈ નહિ. અહીં તો આપણે...

મુમુક્ષુ :- કોઈનું બગડેલું બનાવવું.

ઉત્તર :- કોઈનું બગડે બગડે નહિ. એનો વિચાર આ શું કરવા રાખે ?

મુમુક્ષુ :- પોતાનું સમજે છે ને ?

ઉત્તર :- પોતાનું કામ છે ને બીજાનું શું કામ છે અહીં ? એ..ઈ..! એના કાળા બજારના હતા ને તે લૂંટાણા તો સારું કર્યું. ભાઈ ! તારે શું કામ છે ? બાપા ! એને દુઃખ થાય છે કે નહિ ? એને તો દુઃખાય છે ને ? ભલે કાળા બજારના હતા

ને લઈ ગયો પણ એનું મન દુઃખાય કે નહિ ? મરી જાય કેટલાક હાય..! હાય..!
એક તો ગયા અને આબરુ પાછી ખુલ્લી પડી ગઈ કે, આ તો કાળા બજારના હતા.
ભાઈ ! એમાં લાભ શું છે ? ભાઈ ! આહાહા..!

ઓલા સત્યા શું ? આગ્રહક હતા ને ? શું કહેવાય ? સત્યાગ્રહ. દુકાનોમાં બેસતા.
સત્યાગ્રહ (કરે). એટલે દુકાનના માણસો બિચારા કેટલાક વેપારી એવા હોય કે, પાંચ
હજારની મૂડીથી બધું નભાવતા હોય. એમાં ને એમાંથી. ગણાતો હોય બહારમાં લાખ,
બે લાખ પણ એમાં ને એમાં નભાતો ને પાંચસો, બે હજાર પેદા થતાં હોય. આવતા
હોય. પેલા લાંઘીને બેસા હોય, પાંચ ટિ' બેસે તો ઓલાને નુકસાન થાય. એ માંડ
એના ઉપર હોય એટલે ઓલા એવા .. થાતા, એવા મેં જોયા છે, હોં ! અંદર બિચારા
બહુ દુઃખી થાય. અર..ર..ર..! અમારું ઉઘાડુ પડી ગયું. અમારી મૂડી બહારમાં કહેવાય
... અમારી મૂડી તો છે એ અમારા ખ્યાલમાં છે પણ આ રીતે અમારો નભાવ (થાય
છે). એમાં પેલા સામે જઈને બેસે, ધંધો ચાલવા ન દે. એવા સત્યાગ્રહીઓ હતા.
સમજાય છે ? આ બધા અમે જોયા હોય ને એ વખતે વિચાર પણ આવ્યા હોય.
પેલાનું ખુલ્લું પડી. જ્યાં છ મહિના, મહિનો, બે મહિના ન્યાં બેસે ત્યાં ખુલ્લું પડી
જાય કે, આની પાસે મૂડી લાગતી નથી, આ તો આમાં ને આમાં બેસે તો નભે
નહિતર આજીવિકા નથી. પૈસા-બૈસા ઝાઝા કહેવાતા એ નથી. એ બિચારા દુઃખી
એને બહુ આર્તધ્યાન થાય, હોં ! સમજાણું કાંઈ ? એ.. ભાઈ ! આહાહા..! જગતની
વિચિત્રતા ! ધર્મીને કોઈના ધનના નાશનો વિચાર શું કરવા ?

‘કોઈની જીતનો, કોઈની હારનો...’ જીતવું ને હારવું. આ જીતે તો ઠીક. ભાઈ !
તારે શું કામ છે ? જીતે કે હારે એ તો એના પુણ્ય પ્રમાણે થશે. એ ક્રિયા એના
કાર્યકાળમાં થવાની એ થાય. તું જીત-હારમાં હરખ-શોક કરીને તને પાપ શું કરવા
બાંધે છે ? ધર્મી એવા જીત-હારના (વિચાર કરતા નથી). બીજાની જીત થાય અને
આની હાર થાય, આ પાપી છે એની હાર થાય અને આ પુણ્યવંત છે એની જીત
થાય, એમ વિચાર કરવો નહિ. આહાહા..!

પરિમિત દોષમાં પણ કેટલી હદ છે એની. આ ઓછું થાય છે, આમ નહિ, આમ

નહિ, આમ ન હોય. આપણે કોઈને ખુલ્લા કરવા અને એની ઢાક્યાં લાજ-આબરું કાઢવી... સમજાણું ? આપણું કામ નહિ, આપણું કામ નહિ. એની પાસે ક્યાં મૂડી હતી ? જુઓ તો ખરા. એક આમ તપાસ તો કરાવ, મફતના મોટા મોટા ... ઘર કહેવાય છે, ઘરમાં કાંઈ નથી, એને આમ છે. બાપુ ! એવા વિચાર, એવા વિકલ્પો મર્યાદિત દોષવાળા પણ સમકિતી કરતા નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ ?

‘તેને અપધ્યાન અનર્થદંડવ્રત કહે છે.’ અપધ્યાન. એ પરિણામો આવ્યા ને એકલા ? ‘વિચાર ન કરવો...’ એટલે મન આવ્યું ને મન ? ‘વ્યાપાર અને ખેતીથી પાપ થાય તેથી એનો ઉપદેશ ન દેવો...’ આ વાણીનું આવ્યું, ઓલું મનનું આવ્યું. મનમાં ધ્યાન (કરે). આહાહા...! પછી આઘો હાલ્યો તે વાણી આવી. જુઓ ! અંદરમાં ઘૂંટાતો હોય તો પછી વાણી કહે છે. સમજાય છે ?

૨. ‘વ્યાપાર અને ખેતીથી પાપ થાય છે તેથી એનો ઉપદેશ ન દેવો (તેને પાપોપદેશ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે).’ આહા...! અરે...! વીતરાગ માર્ગની હદે એને દોરે જાવું એ અલૌકિક માર્ગ છે. એ લૌકિકની સાથે મેળ ખાય એવું નથી. એવી વાત છે, ભાઈ ! સમજાણું કાંઈ ? આહા...! જુઓને ‘ટોડરમલ્લ’ને ઓલું નુકસાન (થયું પણ) બોલ્યા નહિ હોં ! કે, આણે આમ કર્યું છે. નહિ તો રાજા માનત. મારે શું ? આયુષ્ય પૂરું થયું. આપણે એને ક્યાં દોષ દેવો (કે) એણે શિવની મૂર્તિ નાખી હતી. સમજાય છે ? જેમ થાવું હોય એમ થાવ, આપણે કોઈને નુકસાન થાય એ આપણે હોઈ નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

૩. ‘(પ્રમાદ કર) પ્રમાદથી પ્રયોજન વગર...’ એ પાણીનું ઢોળવું. ઓલા ધોવે છે ને ? જુઓને આ શું કહેવાય તમારે આ ? નવ ઉઘાડા (હોય). આ ફુવારો. એ મફતનો ફુવારો ઉઘાડો મૂકે. કેટલું (ચાલ્યું જાય). નળ ઉઘાડો મૂકે. પાણી જોતું હોય બે શેર, ઉઘાડુ મુકે તો પચાસ મણ હાલ્યું જાય સવાર થી સાંજ સુધીમાં. એવા વગર પ્રયોજને પાણી ન ઢોળે, બાપુ ! એ જીવ છે. ધર્મીને રાગની મંદતાના વ્રત પરિણામમાં આવા ભાવ ન હોય.

‘પૃથ્વીકાયિક...’ વગર કારણે પૃથ્વીને ન ખોદે. સમજાણું ? પત્થરના ટૂકડા પડ્યા

હોય ને બેઠો બેઠો ભાંગે ને ટૂકડા કરે ને રમે. જીવ છે, અસંખ્ય જીવ છે. વગર પ્રયોજને એ કરે નહિ. સમજાણું ? આમાં છે કે નહિ ? એવું કર્યું છે કે નહિ ? આમાં છે, ચિત્રમાં હશે બધું થોડું ઘણું, જુઓ ! છે અહીં હોં ! પાણી ઢોળે છે. જુઓ !

બહુ પાણી ઢોળે છે. ઓલો વનસ્પતિ કાપે છે, ઓલો અગ્નિ (કરે છે), પછી હિંસા-દાનના અધિકરણો એ પછી આવશે. કહો, સમજાણું ?

‘વનસ્પતિકાયિક...’ કેટલાક હોય છે ને ? વગર પ્રયોજને હાથમાં લાકડી હોય અને ઝાડ હોય તો આમ તોડતો જાય. ઝાડની ડાળીયું ને (તોડે). પણ પ્રયોજન કાંઈ છે ? હોશિયારી બતાવવી છે ? હાથમાં લાકડી ફરતી હોય તો એમ કરતો જાય. ઝાડના ઓલા હોય ઈ તૂટતા જાય એ તો કાંઈ ભાન ન મળે. વગર પ્રયોજને અનર્થદંડના એવા પરિણામ ધર્મી કરતો નથી.

‘અગ્નિકાયિક...’ એમ અગ્નિને વગર કારણે સળગાવી દે, દિવાસળી મુકી દે. મુકે છે ને ? કો’કના ઓઘા બળી જાય, તલ બળી જાય, ફલાણું થઈ જાય અથવા અમસ્તી દિવાસળી મફતની નાખીને ક્યાંક ઘાંસ પડ્યું હોય ત્યાં નાખી દે.

‘વાયુકાયિક...’ ન હણે ‘એવા જીવોનો ઘાત ન કરવો તે પ્રમાદચર્યા અનર્થદંડવ્રત

કહેવાય છે.' અને

૪. 'તલવાર...' એવા ઉપકરણો આપણે રાખો, દુનિયા માંગે તો દેવાય તો જશ મળશે. એવા ભાવ સમકિતીને હોતા નથી. તલવાર રાખો તલવાર, જરૂર પડે તો એને આપે. જાઓ 'જુનાગઢ'માં લડાઈ છે. અમારી તલવાર લઈ જાવ. સમજાણું કાંઈ ? ખબર છે ને ? થયું હતું ને ભાઈ ? એક જણાએ એની તલવાર આપી એને, જાઓ. અરે...! ભાઈ ! ઓહો...! એણે તલવાર આપી, લ્યો ! લડાઈ કરવા જાય છે. જાઓ અમે અનુમોદન આપીએ છીએ. લ્યો ! અમે તલવાર આપીએ છીએ. તમે જાવ, લ્યો ! અમારી તલવાર લઈ

જાઓ. શ્રાવકને આત્મામાં એક રાગનો કણ કરવા જેવો નથી એવું માન્યું છે ત્યાં અસ્થિરતા આવે છે એને એમાં અણુવ્રતધારીને તો પંચમ ગુણસ્થાન દશા છે, શાંતિ ઘણી છે એથી એને તો કષાયની મંદતા ઘણી થઈ ગઈ છે. એને એવા તલવાર આદિ (રાખવાના ભાવ ન હોય). સમજાય છે ?

'ધનુષ...' લ્યો ! જાઓ ધનુષ લઈ જાઓ, મારી પાસે દસ ધનુષ છે, લ્યો ! 'હળ...' ખોદવાના. 'હિંસા થવામાં કારણભૂત પદાર્થોને આપીને જશ ન લેવો...' સમજાણું કાંઈ ? એવું હોય છે ને ઘરમાં ? રાખો ખાંડણી પાંચ, દસ દસ. કોઈ ખાંડવા જાય છે, લીલોતરી ફલાણું છડીઓ રાખો જાણ, ફલાણી છડી રાખે. લીલોતરી કરવી હોય ને ? આ આથણા જેઠ મહિનામાં (કરે છે). માગે તો આપવા થાય. જેઠ મહિનામાં આથણા હોય ને ? કેરીના ને લીલા મરચા ને ફલાણાના આમ અધમણ-અધમણ, મણ-મણ, બબ્બે મણ કરે. લઈ જાઓ, મારે ત્યાં એક છરી લઈ જાઓ, સારી મોટી છે, મોટી આમ ફટ ફટ કામ કરે. ડાળા, ડાળા કાપે છે નહિ ? શું કહેવાય ? ગરમર. આ તો જુનું આવ્યું વળી લ્યો ! ડાળાને ગરમર ... બેસતા ને ઓલા કોથળો નાખીને ઊંધી ઓલી નાખીને પાલી, ઊંધી પાલી. આમ આમ કરે.

મુમુક્ષુ :- હોશિયાર હોય ને !

ઉત્તર :- હા, એવી કાપે. હોશિયાર હોય એ ન્યાં બેસે. બીજાને આપે, લ્યો! કરો. અરે..! ભાઈ ! શ્રાવક છે, અણુવ્રતધારી છે. મહાવ્રત ચારિત્ર લેવાનો તો અભિલાષી છે. સમજાય છે ? નથી લઈ શકતો એની મર્યાદામાં આવા એને અનર્થદંડના પરિણામ હોય નહિ. સમજાણું ? ‘તે હિંસાદાન અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.’ લ્યો !

‘રાગ-દ્વેષ કરતા રાગ અને દ્વેષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી કથાઓ ક્યારે પણ સાંભળવી નહિ...’ સમજાણું ? નવલકથાઓ ને શૃંગારી (કથાઓ સાંભળવી નહિ). કરવા બેસે.. મોટો ઓલો પાઠ બેસે છે ને ? એવી વાર્તાઓ કરે ને આમ લડાવે, આમ જાણે અંદરથી.. એ રાગ-દ્વેષની વાર્તાઓ (છે). સમકિતી વીતરાગ વાર્તા કરે કે રાગ-દ્વેષ કરે ? ‘રાગ અને દ્વેષ કરવાવાળી કથાઓ ક્યારે પણ સાંભળવી નહિ (તે દુઃશ્રુતિ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે).’ ભૂંડુ સાંભળવું છોડી દેવું. ‘અને બીજા પણ (અઘ હેતુ)...’ અઘ એટલે ‘પાપના કારણો (અનર્થદંડ) અનર્થદંડ છે તેને પણ કરવાં નહિ.’ લ્યો ! એ ખુલાસો બધો આવી ગયો છે. સમજાણું ? અર્થમાં આવી ગયું આપણે.

નીચે (ફૂટનોટ છે). ‘અનર્થદંડવ્રત બીજા પણ ઘણાં છે. પાંચ બતાવ્યા...’ બનાવ્યા છે, બતાવ્યા જોઈએ. ‘બતાવ્યા તે સ્થૂળતાની અપેક્ષાએ છે અથવા દિગ્દર્શન માત્ર છે.’ દિગ એટલે કહેવામાં થોડું બતાવ્યું છે એટલું. ‘આ સર્વે પાપજનક છે માટે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. પાપજનક નિષ્પ્રયોજન કાર્ય અનર્થદંડ કહેવાય છે.’ એ પણ નિશ્ચય દર્શન સાથે આવ્યું ને અંદર ? એ નીચે ત્રણેયમાં એ વાત છે, ત્રણ ઠેકાણે એના એ શબ્દો છે. નિશ્ચય, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પૂર્વક પહેલી વાત જે ઉપોદ્ઘાત કરી તે. પ્રથમના બે કષાયોનો અભાવ થયો હોય તે જીવને સાચા અણુવ્રત હોય છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન ન હોય તેના વ્રતને સર્વજ્ઞદેવે અજ્ઞાનવ્રત કહ્યા છે. એ ત્રીજી વાર આવ્યું, એ ત્રીજી વાર આવ્યું. પહેલા નેવું પાને હતું, બાણું પાને હતું ને આ ત્રણ વાર આવ્યું. સમજાણું ? જ્યાં હોય ત્યાં આ નાખે છે કહે છે. સમજાણું ? ભાવાર્થમાં આવી ગયું હોય ઇ આપણે આવી ગયું છે.

ભાવાર્થ :- ‘૧. કોઈના ધનનો નાશ, હાર અથવા જીત વગેરેનો નિંદ્ય વિચાર

ન કરવો તે પહેલું અપધ્યાન અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.

૨. હિંસારૂપ પાપજનક વ્યાપાર અને ખેતી વગેરેનો ઉપદેશ ન આપવો તે પાપોપદેશ અનર્થદંડવ્રત છે.

૩. પ્રમાદને વશ થઈને પાણી ઢોળવું, જમીન ખોદવી, ઝાડ કાપવા, આગ લગાડવી એ વગેરેનો ત્યાગ કરવો અર્થાત્ પાંચ સ્થાવરકાયના જીવોની હિંસા ન કરવી તેને પ્રમાદચર્યા અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.

૪. જશ મેળવવા માટે તલવાર વગેરે હિંસાના કારણભૂત હથિયારોને બીજા કોઈ માગે તો ન આપવા તેને હિંસા-દાન અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.

૫. રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી વિકથા,' વગર (પ્રયોજને) સ્ત્રીની કથા માંડે, રાણીઓની કથા માંડે, એના કપડાની માંડે, એના અવયવોની માંડે. એ પાપ અનર્થદંડ છે, ભાઈ ! તારું પ્રયોજન કોઈ સિદ્ધ થતું નથી ને મફતનું પાપ બાંધે છે. 'નવલકથા કે શૃંગારી વાર્તા વગેરે સાંભળવાનો ત્યાગ કરવો તે દુઃશ્રુતિ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.'

મુમુક્ષુ :- નવલકથા છપાવે તો વાંધો નહિ ને ?

ઉત્તર :- આજીવિકા કરવા માટે કરે છે એ તો. એ આજીવિકા માટે કરે છે. એમાં અંદર ગપેગપ માર્યા હોય. એ તો આજીવિકા માટે કરે એ તો એને ખાતામાં છે ને એને. સમજાણું?

મુમુક્ષુ :- એટલે કરવા જેવું છે.

ઉત્તર :- કરવા જેવું તો કાંઈ નથી, ઠરી જવાનું છે. જુઓ ! આ વાંદરાના દાખલા આવ્યા છે ને ? ત્રણ. 'ગાંધીજી'ના વાંદરા. લખ્યું છે - 'મહાત્મા ગાંધીજીની ત્રિવાનર મૂર્તિ' છે ને ? આપણે અહીં છે, હીં ! અંદર. છે કાં તો. એક વાંદરો મોઢું બંધ રાખે છે આમ, બોલો નહિ. એક આંખો બંધ રાખે ને એક કાન (બંધ રાખે છે). ખોટી વાત સાંભળી નહિ, જૂઠું દેખવું નહિ અને જૂઠું બોલવું નહિ. એ છે, પથ્થરની આવે છે ને ? ઘણો ઠેકાણો છે, આમાં છે. આપણે અહીં છે અંદર. છે કે નહિ ઉપર ? ઉપર

હશે ક્યાંક. હતું ખરું. ત્રણ વાંદરા મુકી ગયા હતા. લ્યો! એ આઠ વ્રત થયા. અણુવ્રતધારી શ્રાવકને પંચમ ગુણસ્થાનમાં બે કષાયના અભાવની ભૂમિકામાં આવા આઠ વ્રતની વ્યાખ્યા ગ્રંથકારે કરી. હવે ચારની બાકી છે. બાર વ્રત છે ને ? બાર વ્રત.

સામાયિક, પૌષધ, ભોગોપભોગપરિમાણ અને અતિથિસંવિભાગવ્રત

ધર ઉર સમતાભાવ, સદા સામાયિક કરિયે;
પરવ ચતુષ્ટયમાહિં, પાપ તજ પ્રોષધ ધરિયે.
ભોગ ઔર ઉપભોગ, નિયમ કરિ મમત નિવારૈ;
મુનિકો ભોજન દેય ફેર, નિજ કરહિ અહારૈ. ૧૪.

અન્વયાર્થ :- (ઉર) મનમાં (સમતાભાવ) નિર્વિકલ્પતા અર્થાત્ શલ્યના અભાવને (ધર) ધારણ કરીને (સદા) હમેશાં (સામાયિક) સામાયિક (કરિયે) કરવું [તે સામાયિક શિક્ષાવ્રત છે.] (પરવ ચતુષ્ટયમાહિં) ચાર પર્વના દિવસોમાં (પાપ) પાપકાર્યોને (તજ) છોડીને (પ્રોષધ) પૌષધ-ઉપવાસ (ધરિયે) કરવો [તે પૌષધ-ઉપવાસ શિક્ષાવ્રત છે.] (ભોગ) એકવાર ભોગવાય તેવી વસ્તુઓનું (ઔર) અને (ઉપભોગ) વારંવાર ભોગવાય તેવી વસ્તુઓનું (નિયમ કરિ) પરિમાણ કરી-માપ કરી (મમત) મોહ (નિવારૈ) કાઢી નાખે [તે ભોગ-ઉપભોગપરિમાણવ્રત છે.] (મુનિકો) વીતરાગી મુનિને (ભોજન) આહાર (દેય) દઈને (ફેર) પછી (નિજ અહારૈ) પોતે ભોજન (કરહિ) કરે [તે અતિથિસંવિભાગવ્રત કહેવાય છે.]

ભાવાર્થ :- સ્વસન્મુખતા વડે પોતાના પરિણામોને વિશેષ સ્થિર કરી, દરરોજ વિધિપૂર્વક સામાયિક કરવું તે સામાયિક શિક્ષાવ્રત છે. દરેક આઠમ તથા ચૌદશના રોજ કષાય અને વ્યાપાર વગેરે કાર્યોને છોડીને (ધર્મધ્યાનપૂર્વક) પૌષધસહિત ઉપવાસ કરવો તે પૌષધ-ઉપવાસ શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. પરિગ્રહપરિમાણ અણુવ્રતમાં મુકરર

કરેલ ભોગોપભોગની વસ્તુઓમાં જિંદગી સુધીના માટે અથવા કોઈ મુકરર કરેલા સમય સુધીના માટે નિયમ કરવો તેને ભોગોપભોગપરિમાણ શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. નિર્ઝંથમુનિ વગેરે સત્યાત્રોને આહાર કરાવ્યા પછી પોતે ભોજન કરે તે અતિથિસંવિભાગ શિક્ષાવ્રત છે.

‘સામાયિક, પૌષધ, ભોગોપભોગપરિમાણ અને અતિથિસંવિભાગવ્રત’ ચાર છે.

ધર ઉર સમતાભાવ, સદા સામાયિક કરિયે;
પરવ ચતુષ્ટયમાહિં, પાપ તજ પ્રોષધ ધરિયે.
ભોગ ઔર ઉપભોગ, નિયમ કરિ મમત નિવારૈ;
મુનિકો ભોજન દેય ફેર, નિજ કરહિ અહારૈ. ૧૪.

ચાર અણુવ્રત. ‘મનમાં નિર્વિકલ્પતા અર્થાત્ શલ્યના અભાવને ધારણ કરીને...’ સમતાભાવ ક્યારે થાય ? કે, જ્યારે પુણ્ય-પાપની રુચિ છૂટીને વીતરાગભાવ દષ્ટિમાં બેઠો છે એને સ્વભાવ સન્મુખમાં સમતાના પરિણામ પ્રગટ થાય. સમજાય છે કાંઈ ? એને સામાયિક કહીએ. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન વિના સામાયિક કેવી ? સામાયિક તો પાંચમાં ગુણસ્થાનની વાત છે.

શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, વિકાર વિનાના સ્વભાવનો અંતર આદર નથી એને સમતાભાવ પ્રગટ કર્ઈ રીતે થાય ? સમતાનો પિંડ જ આત્મા છે. આત્મા એકલો વીતરાગ રસકંદ છે. એવી રુચિ, દષ્ટિ થયા વિના વીતરાગતાનો પ્રવાહ સમતાનો પર્યાયમાં આવે ક્યાંથી ? સમજાણું કાંઈ ? સમકિત સામાયિક છે, સમ્યગ્જ્ઞાન સામાયિક છે, આ વ્રતની એક સામાયિક છે. દેશવ્રત ને સર્વવ્રત એમ ચાર પ્રકારની સામાયિક છે.

સમ્યગ્દર્શન સામાયિક, દર્શન સામાયિક. એ તો આમાં શ્વેતાંબરમાં આવે છે. અનુયોગ દ્વારમાં આવે છે, એ વાત થતી હતી. સમ્યગ્દર્શન સામાયિક – આખો આત્મા સમભાવે ભરેલો એક વિષમ રાગનો વિષમ અંશ જેમાં નથી, એવા આત્માની અંતર સમ્યક્ સત્ય પ્રતીતિનું ભાન એ જ આખા સમતાના પિંડને આદર કર્યો એવા

સમ્યક્ પરિણામને સમ્યગ્દર્શન સામાયિક કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? અને એવો જે સમતા વીતરાગ સ્વભાવ આત્મા, નિર્દોષ આત્મા, એનું જ્ઞાન એટલે જ્ઞાન પણ સમતારૂપે થયું. એ સમ્યગ્જ્ઞાન સામાયિક છે, સમ્યગ્જ્ઞાન સામાયિક છે. એ ઉપરાંત આ દેશવ્રતની સામાયિક છે. સ્વરૂપમાં થોડી સ્થિરતા તો હતી, પંચમ ગુણસ્થાનવાળો છે ને ? પણ વિશેષ પ્રયોગ કરે છે. સામાયિકનો પ્રયોગ-અજમાઈશ કરે છે કે, હું સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કેટલે અંશે રાખી શકું છું. એવો એક વિકલ્પ આવે છે એને વ્યવહાર સામાયિક કહે છે. સ્થિરતા થાય એને નિશ્ચય સામાયિક કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? એક અંશે સ્થિરતા પણ છે ને એક અંશે વિકલ્પ પણ છે, અહીં બે પ્રકાર છે. અણુવ્રતની સાથે લેવું છે ને ? બાર વ્રત લેવા છે ને ? સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- પાંચમા ગુણસ્થાને પાંચ અણુવ્રત તો હોય જ ?

ઉત્તર :- હોય જ. પાંચ અણુવ્રત હોય એને ભેગું હોય કહો, સમજાણું ? પાંચ અણુવ્રત તો હોય જ તે.

મુમુક્ષુ :- બાર વ્રત અગિયાર પડિમામાં સમાઈ જાય ?

ઉત્તર :- સમાય જાય. આગળ વધે તો. નહિતર પાંચમે બાર વ્રત હોય. શું કહેવાય ? બીજી પડિમામાં. પછી વધતો જાય.

મુમુક્ષુ :- બીજી....

ઉત્તર :- આથી આગળ વધારે હોય. બીજી નથી લીધી. એનું કારણ છે આમાં આગળ વધી જાય. આ બાર વ્રતનો પાંચમામાં બીજી પડિમામાં પણ હોય છે. છે ને ? પહેલું દર્શન અને બીજી ... પડિમા એમાં હોય છે. પછી આગળ વધતા સામાયિક હંમેશાં કાયમ કરે. સામાયિક તો હોય. બહારમાં બધું (હોય) પણ કાયમ સામાયિક કરે એવો એક ત્રીજી પડિમા .. એમ. અહીં તો આટલી જ વાત લીધી છે.

‘મનમાં શલ્યના અભાવે...’ જુઓ ! સમતા કીધી છે ને ? શલ્ય એટલે વિષમતા, મિથ્યાત્વ. મિથ્યાત્વ આદિ શલ્યનો અભાવ છે અથવા નિશલ્ય વ્રતિ, વ્રતિ એવો હોય છે નિશલ્ય હોય છે. એને મિથ્યાત્વનું શલ્ય હોય નહિ, નિદાનનું શલ્ય હોય નહિ, આ કરું એનું ફળ (મળે) અને માયા શલ્ય હોય નહિ. ત્યારે એને વ્રતના પરિણામ

હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? પાધરો વ્રતિ થઈ જાય ને હજી શલ્ય તો પડ્યા છે. વ્રતિ ક્યાંથી થઈ ગયો પણ ? શલ્ય તો પડ્યું છે કે, ઘુંટે છે અંદર, આ આત્મા આવો નહિ પણ આ રાગમાં, પુણ્યમાં, પુણ્યના ફળમાં પ્રેમ અને રુચિ (છે), એ તો મિથ્યાત્વનું શલ્ય તો પડ્યું છે અંદર. શલ્ય ટળ્યા વિના શાંતિ આવે ક્યાંથી ? શલ્ય નથી ગયું, અને ગુમડું રૂઝાય ક્યાંથી ? લોઢાનું અંદર પડ્યું છે પછી ઉપર કરે પાટાપીંડી. અંદર તો પણ સડો વધતો જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

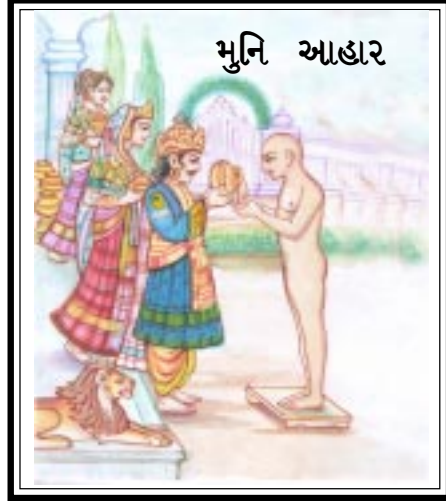
ઉત્તર :- હા, હા. ઉપર ચામડી આવી જાય, બહાર ચામડી આવી જાય, બહાર ચામડી આવી જાય. અંદર સડો રહે. ગંભીર ગુમડું (હોય). એમ આ રાગની મંદતાની બહાર ક્રિયા દેખાતી હોય, અંદર મિથ્યાત્વનું મોટું ગુમડું પડ્યું હોય. સમજાણું કાંઈ ? તેથી ડોક્ટર ઊંડુ ગુમડું હોય ને ? વાટ નાખીને ક્યાં સુધી છે ન્યાં સુધી (જોવે). ન્યાંથી રૂઝ શરૂ થાય છે કે નહિ ? ન્યાંથી રૂઝ શરૂ થાય છે કે નહિ ? એમ જોવે. એટલે આ ચાર પેઠું રૂઝ ન્યાંથી શરૂ થાય છે કે નહિ ? અહીંથી રૂજ નહિ. જ્યાંથી શરૂ થવી જોઈએ ન્યાંથી થઈ છે કે નહિ ? એમ તપાસે. રૂજવું પડશે, ભલે કાલે ત્રણ પેઠું છે રૂજ ઉપર. અહીં અંદરમાં રૂઝ ઉપર ન હોય ને બહારની ચામડી બધી સરખી દેખાય તે અંદર સડો છે મોટો.

એમ જેને મિથ્યાત્વના સડા પડ્યા છે અંદર, ઉપરથી રાગની મંદતાની સામાયિક ને પોષા દેખાય તો અંદર બધા સડા પડ્યા છે. ભાઈ ! શલ્ય આમ ખૂંચ્યા જ કરે. આહા...! બીજાનું કાંઈક અધિક દેખે ત્યાં આમ થાય, બીજાની આબરું દેખે તો આમ થાય, બીજાની નિંદા થાય તો આમ થાય, પોતાની નિંદા થાય તો આમ થાય, નિંદા એટલે ... કોણ નિંદા ને કોણ .. કરે ? હવે સાંભળને. જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા છે એમ જાણ્યા વિના, એનું આ શલ્ય ટળ્યા વિના એને અંદર ખદબદ, ખદબદ થયા જ કરે. સમજાણું કાંઈ ? લ્યો ! આ ભાઈ ! તમારે એકના બાર વ્રત આવ્યા, હોં ! આવું પહેલું-વહેલું વ્યાખ્યાન આવે છે. આ ‘છ ઢાળા’નું. જુના છે ને, જુના છે. કહો સમજાણું કાંઈ ?

‘અને ચાર પર્વના દિવસોમાં પાપકાર્યોને છોડીને...’ આઠમ, ચૌદશ બે, સુદ ને વદ. ‘પૌષધ-ઉપવાસ કરવો...’ પૌષધ ઉપવાસ, ડોં ! એકલો ઉપવાસ નહિ, આત્માની સ્થિરતાપૂર્વક ઉપવાસ. આઠમ ચૌદશનો વધારે મુખ્ય, મુખ્ય ઇ છે. ગમે ત્યારે થઈ શકે. આટલું તો કરવું જ, એથી વધારે કરે, ભલે કરે. પણ એને પંચમ ગુણસ્થાનને યોગ એને નિવૃત્તિ એટલી હોય, વધારે હોય. કોઈ વધારે ત્યારે કરી શકે છે, સ્થિરતા કરે છે. ઇ વધારે ... તેથી મોટી છે. એ કાળે એને એવો પ્રકાર હોય છે. ‘પૌષધ-ઉપવાસ કરવો તે પૌષધ-ઉપવાસ શિક્ષાવ્રત છે.’ જોયું !

‘એકવાર ભોગવાય તેવી વસ્તુઓનું અને વારંવાર ભોગવાય તેવી વસ્તુઓનું...’ એકવાર ભોગવાય સમજ્યાને ? અનાજ આદિ. વારંવાર આ દાગીના, કપડા આદિ. એનું ‘પરિમાણ કરી...’ કે, ભાઈ આટલું જ અનાજ અથવા આટલા જ કપડા અથવા આ જ દાગીના.... ‘માપ કરી મોહ કાઢી નાખે તે ભોગ-ઉપભોગપરિમાણવ્રત છે.’ કહો સમજાણું ? ‘મુનિકો વીતરાગી મુનિને...’ અને આ જે શ્રાવક ગૃહસ્થ આદિ પાત્ર હોય, બધું લેવું એમાં, ડોં! એકલું એમ નહિ. અર્થમાં આવશે, અર્થમાં આવશે. ‘નિર્ઘ્રથમુનિ વગેરે સત્પાત્રોને આહાર...’ બીજામાં પણ આવે છે, આમાં પણ આવે છે, બધે લીધું છે. મુનિની મુખ્ય વાત છે ને ?

‘વીતરાગી મુનિને ભોજન આહાર દઈને...’ આમાંય લખ્યું છે જૂના (પુસ્તકમાં પણ) લખ્યું છે. પોતે આહાર કરે છે એ રાગ છે ને ? શ્રાવકને ભાન છે પણ ... એટલે રાગ ઘટાડવામાં ઓહો...! મુનિનો જોગ, ધર્માત્મા ધર્મીનો જોગ, પાત્ર ધર્મપાત્રનો જોગ... સમજાય છે ? એણે લખ્યું છે, ડોં! અર્થ છે ને ? ‘મુનિ આ પાત્ર શ્રાવકકો આહાર દાન દેકર...’ આ પુસ્તક છે ને એમાંય છે ને આમાંય છે. ‘આદિ પાત્રોંકો આહાર કરાકર બાદ મેં સ્વયં ભોજન કરના.’ પછી આપણેય લખ્યું છે, છેલ્લામાં થોડું (છે). ‘નિર્ઘ્રથમુનિ વગેરે સત્પાત્રોને આહાર કરાવ્યા પછી...’ પાછળ લખ્યું છે.

સમજાણું ? એટલે મુખ્ય મુનિની વાત કરી છે. પોતાના સાધર્મી ધર્મીત્માને પણ આહાર દઈને પછી પોતે ભોજન કરે. લ્યો ! અહીં તો આવે, બધી ભાષા શું આવે ? આહાર કરે, આ દે. વ્યવહારની વાતમાં જે કથન આવે એવું આવે ને ! એક કોર કહે, આહાર-પાણી કરી શકે નહિ. સમજ તો ખરો પણ. ખાવું-પીવું કરે એ ક્રિયા કોણ કરે ? પણ આવો એને વિકલ્પ હોય છે કે, મુનિને આહાર દઈને મારે આહાર કરવો. એવા વિકલ્પની મર્યાદામાં એ વ્રત કહેવામાં આવે છે. એટલું જણાવે છે. 'તે અતિથિસંવિભાગવ્રત કહેવાય છે.' સમજાણું કાંઈ ? કથન તો એમ જ આવે ને ! એનો પરમાર્થ તો જેમ છે એમ છે.

ભાવાર્થ :- 'સ્વસન્મુખતા વડે પોતાના પરિણામોને વિશેષ સ્થિર કરી, દરરોજ વિધિપૂર્વક સામાયિક કરવું તે સામાયિક શિક્ષાવ્રત છે.' લ્યો ! 'દરેક આઠમ તથા ચૌદશના રોજ કષાય અને વ્યાપાર વગેરે કાર્યોને છોડીને (ધર્મધ્યાનપૂર્વક) પૌષ્ઠસહિત ઉપવાસ કરવો તે પૌષ્ઠ-ઉપવાસ શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. પરિગ્રહપરિણામ અણુવ્રતમાં મુકરર કરેલા ભોગોપભોગની વસ્તુઓમાં જિંદગી સુધીના...' તેનું કર્યું હતું જાવજીવનું. 'અથવા કોઈ મુકરર કરેલા સમય સુધીના માટે નિયમ કરવો તેને ભોગોપભોગપરિમાણ શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે.' લ્યો ! 'નિર્ગ્રંથમુનિ વગેરે સત્યાત્રોને આહાર કરાવ્યા પછી પોતે ભોજન કરે તે અતિથિસંવિભાગ શિક્ષાવ્રત છે.' આ બાર વ્રત શ્રાવકને આત્માના સન્મુખની દૃષ્ટિમાં સ્થિરતાનો અંશ વિશેષ થયો એ ઠેકાણે એને આવા બાર વ્રત હોય છે, જેથી તે એકાવતારી થયાની મુક્તિ થાય એવી લાયકતા થાય વગેરે કહેશે, લ્યો!

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

નિરતિચાર શ્રાવકવ્રત પાળવાનું ફળ

બારહ વ્રતકે અતીચાર, પન પન ન લગાવૈ;
મરણ સમય સંન્યાસ ધારિ, તસુ દોષ નશાવૈ.
યોં શ્રાવકવ્રત પાલ, સ્વર્ગ સોલમ ઉપજાવૈ;
તહંતૈં ચય નરજન્મ પાય, મુનિ હૈ શિવ જાવૈ. ૧૫.

અન્વયાર્થ :- જે જીવ (બારહ વ્રતકે) બાર વ્રતના (પન પન) પાંચ-પાંચ (અતીચાર) અતિચારોને (ન લગાવૈ) લગાડતો નથી, અને (મરણ સમય) મરણ વખતે (સંન્યાસ) સમાધિ (ધારિ) ધારણ કરીને (તસુ) તેના (દોષ) દોષોને (નશાવૈ) દૂર કરે છે તે (યોં) આ પ્રકારે (શ્રાવકવ્રત) શ્રાવકના વ્રતો (પાલ) પાળીને (સોલમ) સોળમા (સ્વર્ગ) સ્વર્ગ સુધી (ઉપજાવૈ) ઉપજે છે, [અને] (તહંતૈં) ત્યાંથી (ચય) મરણ પામીને (નરજન્મ) મનુષ્યપર્યાય (પાય) પામીને (મુનિ) મુનિ (હૈ) થઈને (શિવ) મોક્ષ (જાવૈ) જાય છે.

ભાવાર્થ :- જે જીવ શ્રાવકના ઉપર કહેલાં બાર વ્રતોને વિધિપૂર્વક જીવનપર્યંત પાળતાં તેના પાંચ-પાંચ અતિચારોને પણ ટાળે છે અને મૃત્યુ વખતે પૂર્વ અવસ્થામાં ઉપાર્જન કરેલાં દોષો નાશ કરવા માટે વિધિપૂર્વક સમાધિમરણ (સંલ્લેખના) * ધારણ કરીને તેના પાંચ અતિચારોને પણ દૂર કરે છે; તે આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મરીને સોળમા સ્વર્ગ સુધી ઊપજે છે, અને દેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મનુષ્ય-શરીર પામી, મુનિપદ અંગીકાર કરી મોક્ષ (પૂર્ણ શુદ્ધતા) પ્રાપ્ત કરે છે.

સમ્યક્ચારિત્રની ભૂમિકામાં રહેલા રાગના કારણે તે જીવ સ્વર્ગમાં દેવપદ પામે છે, ધર્મનું ફળ સંસારની ગતિ નથી પણ સંવર-નિર્જરા૩પી શુદ્ધભાવ છે; ધર્મની પૂર્ણતા તે મોક્ષ છે.

* જ્યાં ક્રોધ વગેરેને વશ થઈને ઝેર, શસ્ત્ર અથવા અત્રત્યાગ વગેરેથી પ્રાણ છોડવામાં આવે છે ત્યાં 'આપઘાત' કહેવાય છે; પણ 'સંલ્લેખના'માં સમ્યગ્દર્શન સહિત આત્મકલ્યાણ (ધર્મ)ના હેતુથી કાયા અને કષાયને કૃશ કરતાં થકાં સમ્યક્ આરાધનાપૂર્વક સમાધિ-મરણ થતું હોવાથી તે આપઘાત નથી પણ ધર્મધ્યાન છે.

ચોથી ઢાળનો સારાંશ

સમ્યગ્દર્શનના અભાવમાં જે જ્ઞાન હોય છે તેને કુજ્ઞાન (મિથ્યાજ્ઞાન) કહેવામાં આવે છે. સમ્યગ્દર્શન થયા પછી તે જ જ્ઞાનને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. આ રીતે જોકે એ બંને (સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન) સાથે જ હોય છે, તોપણ તેનાં લક્ષણો જુદા જુદા છે અને કારણ-કાર્ય ભાવનો તફાવત છે અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાનનું નિમિત્તકારણ છે.

પોતાને અને પરવસ્તુઓને જેવી રીતે છે તેવી રીતે સ્વ-સન્મુખતાપૂર્વક જાણે તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે, તેની વૃદ્ધિ થતાં છેવટે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. સમ્યગ્જ્ઞાન સિવાય સુખદાયક વસ્તુ બીજી કોઈ નથી અને તે જ જન્મ, જરા અને મરણનો નાશ કરે છે. મિથ્યાદષ્ટિ જીવને સમ્યગ્જ્ઞાન વિના કરોડો જન્મો સુધી તપ તપવાથી જેટલાં કર્મો નાશ પામે તેટલાં કર્મો સમ્યક્જ્ઞાની જીવને ત્રિગુપ્તિથી ક્ષણમાત્રમાં નાશ થઈ જાય છે. પૂર્વે જે જીવ મોક્ષમાં ગયા છે, ભવિષ્યમાં જશે અને હાલ મહાવિદેહ ક્ષેત્રથી જઈ રહ્યા છે તે બધો પ્રભાવ સમ્યગ્જ્ઞાનનો છે. જેવી રીતે મૂશળધાર વરસાદ વનના ભયંકર અગ્નિને ક્ષણમાત્રમાં નષ્ટ કરે છે તેવી રીતે આ સમ્યગ્જ્ઞાન વિષય-વાસનાઓને ક્ષણમાત્રમાં નાશ કરે છે.

પુણ્ય-પાપના ભાવ તે જીવના ચારિત્રગુણના વિકારી (અશુદ્ધ) પર્યાયો છે, તે રહેંટના ઘડાની માફક ઊલટપાલટ થયા કરે છે; તે પુણ્ય-પાપના ફળોમાં જે સંયોગો પ્રાપ્ત થાય તેમાં હર્ષ-શોક કરવો તે મૂર્ખતા છે. પ્રયોજનભૂત વાત તો એ છે કે પુણ્ય-પાપ, વ્યવહાર અને નિમિત્તની રુચિ છોડીને સ્વસન્મુખ થઈ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું.

આત્મા અને પર વસ્તુઓનું ભેદવિજ્ઞાન થતાં સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે; તેથી સંશય, વિપર્યય અને અનધ્યવસાયનો ત્યાગ કરીને તત્ત્વના અભ્યાસ વડે સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ, કારણ કે મનુષ્યપર્યાય, ઉત્તમ શ્રાવકકુળ અને જિનવાણીનું સાંભળવું વગેરે સુયોગ-જેમ સમુદ્રમાં ડૂબેલું રત્ન ફરી હાથ આવતું નથી તેમ વારંવાર મળતો નથી. એવો દુર્લભ સુયોગ પામીને સમ્યગ્ધર્મ પ્રગટ ન કરવો તે મૂર્ખતા છે.

સમ્યગ્જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને * સમ્યક્ચારિત્ર પ્રગટ કરવું જોઈએ; ત્યાં સમ્યક્ચારિત્રની ભૂમિકામાં જે કંઈ રાગ રહે છે તે શ્રાવકને અણુવ્રત અને મુનિને મહાવ્રતના પ્રકારનો હોય છે, તેને સમ્યગ્દૃષ્ટિ પુણ્ય માને છે, ધર્મ માનતા નથી.

જે શ્રાવક નિરતિચાર સમાધિમરણને ધારણ કરે છે તે સમતાપૂર્વક આયુષ્ય પૂરું થવાથી યોગ્યતા પ્રમાણે સોળમા સ્વર્ગ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, અને ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મનુષ્ય પર્યાય પામે છે; પછી મુનિપદ પ્રગટ કરી મોક્ષ પામે છે. માટે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રનું પાલન કરવું તે દરેક આત્મહિતેષી જીવનું કર્તવ્ય છે.

નિશ્ચયસમ્યક્ચારિત્ર તે જ ખરું ચારિત્ર છે-એમ શ્રદ્ધા કરવી અને તે ભૂમિકામાં જે શ્રાવક અને મુનિના વ્રતના વિકલ્પ ઊઠે છે તે ખરું ચારિત્ર નથી પણ ચારિત્રમાં થતો દોષ છે, પણ તે ભૂમિકામાં તેવો રાગ આવ્યા વિના રહેતો નથી અને તે સત્કચારિત્રમાં એવા પ્રકારનો રાગ નિમિત્ત હોય તેને સહચર ગણીને તેને વ્યવહારસમ્યક્ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. વ્યવહાર સમ્યક્ચારિત્રને ખરું સમ્યક્ચારિત્ર માનવાની શ્રદ્ધા છોડવી જોઈએ.

---

* ન હિ સમ્યગ્વ્યપદેશં ચરિત્રમજ્ઞાનપૂર્વકં લભતે ।
જ્ઞાનાનન્તરમુક્તં ચારિત્રારાધનં તસ્માત્ ॥૩૮॥

અર્થ :- અજ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્ર સમ્યક્ કહેવાતું નથી. તેથી ચારિત્રનું આરાધન જ્ઞાન થયા પછી કહેલ છે. [પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાય ગા. ૩૮]

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૭, રવિવાર
તા. ૨૭-૨-૧૯૬૬, ગાથા-૧૫. પ્રવચન નંબર-૩૮

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’ ચાલે છે. એની ચોથી ઢાળ. એનો ૧૫મો શ્લોક છેલ્લો છે. ચોથી ઢાળ છે ને ? ૧૫મો શ્લોક, ‘નિરતિયાર શ્રાવકવ્રત પાળવાનું ફળ.’ એ છેલ્લો શ્લોક છે.

બારહ વ્રતકે અતિયાર, પન પન ન લગાવૈ;
મરણ સમય સન્યાસ ધારિ, તસુ દોષ નશાવૈ.
યો શ્રાવકવ્રત પાલ, સ્વર્ગ સોલમ ઉપજાવૈ;
તહંતૈં ચય નરજન્મ પાય, મુનિ હૈ શિવ જાવૈ. ૧૫.

જુઓ ! શું કહે છે ? અન્વયાર્થ :- ‘જે જીવ બાર વ્રતના પાંચ-પાંચ અતિયારોને લગાડતો નથી,...’ વ્રતને અતિયાર છે. એ વ્રત કોને હોય ? એ પહેલી વાત આવી ગઈ છે કે, સમ્યગ્જ્ઞાન હોય પછી ચારિત્રના બાર વ્રતના વિકલ્પ હોય. સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન વિના ન હોય અને સમ્યગ્દર્શન એ આત્મા અખંડ શુદ્ધ આનંદના સ્વભાવના આશ્રય વિના સમ્યગ્દર્શન ન હોય. સમજાય છે કાંઈ ? નિમિત્તથી પણ સમ્યગ્દર્શન ન થાય, દયા, દાન, વ્રતના રાગ મંદ પરિણામથી સમ્યગ્દર્શન ન થાય, વર્તમાન પ્રગટ પર્યાય જેટલો ક્ષયોપશમ જ્ઞાન, દર્શન ને વિકાસ છે એને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન ન થાય. સમ્યગ્દર્શન એકરૂપ ચિદાનંદ સ્વરૂપ ભૂતાર્થ આત્મા ધ્રુવ... ધ્રુવ... ધ્રુવ... અનંત ગુણનો પિંડ આત્મા વસ્તુ ધ્રુવ, એના આશ્રયે, એના અનુભવમાં, એમાં એકાગ્ર થતાં સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય પ્રથમ મોક્ષમાર્ગનો અવયવ પહેલો પ્રગટ થાય. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? એ સમ્યગ્દર્શન વિના સમ્યગ્જ્ઞાન હોય નહિ અને સમ્યગ્જ્ઞાન વિના વ્રત આદિ એને ચારિત્ર-ફારિત્ર હોય નહિ. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

એ ચીજ શું છે ? શેમાં ઠરવાથી, ઠરવાથી ચારિત્ર થાય ? ચારિત્ર એટલે ઠરવું, રમવું. શેમાં ઠરવાથી પણ ? કઈ ચીજ છે ઈ ? એ ચીજ સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં

પૂર્ણ આનંદ ધ્રુવ અંતર્મુખ, અંતર્મુખ દષ્ટિ કરતાં નિર્વિકલ્પ આનંદના અનુભવ સહિત પૂર્ણ શુદ્ધની એકતા અંદર પ્રગટ થાય, એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. કહો ભાઈ ! એ સમ્યગ્દર્શન કારણ છે અને સાથે આત્માનું જ્ઞાન થાય તે કાર્ય છે. છે તો એકસાથે. દીવો ને પ્રકાશ એકસાથે (છે) છતાં દીવો એ કારણ છે ને પ્રકાશ તે કાર્ય છે. છે એકસાથે.

એમ આત્મા શુદ્ધ આનંદકંઠનું ભાન અંતર્મુખમાં રાગ, વિકલ્પ જે દયા, દાન આદિ કષાયની મંદતાથી મારું કાર્ય થાય નહિ. શરીરની અનુકૂળતાની નિમિત્તતાથી પણ મારું કાર્ય થાય નહિ. મારું કાર્ય તો શુદ્ધ ચૈતન્યના અંતર અનુભવની દષ્ટિએ થાય એવું જાણીને, અનુભવીને સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થાય એને પ્રથમ નિર્વિકલ્પ આનંદનો અનુભવ થાય. એવા આનંદમાં એને પ્રતીત થાય કે, આ આખો આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય છે. એ આનંદમય છે એમાં ઠરવાથી મને વધારે આનંદ શક્તિમાંથી પ્રગટ થશે. એવું સમ્યગ્દર્શન આ આત્માના આનંદના ભાનવાળું થાય ત્યારે તેને સમ્યગ્જ્ઞાન આત્માનું અને રાગ બાકી રહે એનું એને જ્ઞાન થાય. સમજાય છે કાંઈ ?

આત્માનું જ્ઞાન... દર્શનમાં તો એકલો આત્મા અખંડ શુદ્ધ એની પ્રતીતિનું ભાન ને અનુભવ. જ્ઞાન - આત્મા પવિત્ર છે ને સાથે અલ્પજ્ઞતા વર્તમાન વર્તે છે અને રાગાદિ જે ભાવ આવે એ બધાને જાણે તેને સ્વસન્મુખતાના જ્ઞાનવાળું તેને જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. ભારે શરતું ! એવા જ્ઞાન સહિત પંચમ ગુણસ્થાનમાં શ્રાવકને સ્વરૂપની શાંતિ અંદર વિશેષ પ્રગટે. સમ્યગ્દર્શન ઉપરાંત સ્વરૂપમાં બીજા કષાયનો અભાવ કરીને (વિશેષ શાંતિ પ્રગટી છે). સમ્યક્માં તો એક અનંતાનુબંધીનો અભાવ છે અને ભ્રાંતિનો અભાવ છે. શ્રાવકને... શ્રાવક એટલે આ વાડામાં રહેલાની વાત નથી. આ તો ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલા એની વાત છે. અંદરમાં આત્માના આનંદનું ભાન અને શાંતિની - અવિકારી શાંતિની વૃદ્ધિ પાંચમે ગુણસ્થાને થાય કે જે શાંતિ સર્વાર્થસિદ્ધિના સમકિતી દેવ કરતા પણ વધારે શાંતિ હોય. સમજાણું કાંઈ ? સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવ સમ્યગ્દષ્ટિ અનુભવી છે પણ એને ચોથું ગુણસ્થાન (છે), પાંચમું નથી.

પાંચમાં ગુણસ્થાનમાં મનુષ્યને સમ્યગ્દષ્ટિ સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવ કરતા પણ અંતરનો શાંતભાવ, અવિકારી પરિણમન ચોથા ગુણસ્થાનવાળા એકાવતારી સર્વાર્થસિદ્ધિ દેવ કરતા વધી ગયેલી શાંતિ હોય છે. એવી ભૂમિકામાં આવા બાર વ્રતના વિકલ્પો હોય છે. ભાઈ! લોકોને એકેય તત્ત્વની ખબર ન મળે. આ બહારથી માને કે, આ વ્રત છે ને આ અતિચાર ટાળો ને આ કરો. નિયમ ન મળે ત્યાં વ્રત ક્યાંથી આવ્યા પણ ? 'મૂલં નાસ્તિ કુતઃ શાખા' મૂળ જ ન મળે એને શાખાઓ ક્યાંથી આવી ગઈ ? કોણ જાણે ? પૂછો આ ડાહ્યા માણસને. કોઈ ઠેકાણે મૂળ વિના કદાચ ઝાડ થાતા હોય.

કહે છે, એવા બાર વ્રતના વિકલ્પ અહિંસા અણુવ્રત. એવા પંચમ ગુણસ્થાનમાં બીજા ત્રસને તો સંકલ્પથી મારવાનો ભાવ હોય નહિ. વિરોધિની હિંસા આદિનો ભાવ હોય.

મુમુક્ષુ :- હિન્દી મેં..

ઉત્તર :- હિન્દી પ્રવચન વળી ક્યાંથી આવ્યું પાછું ?

મુમુક્ષુ :- કહાં સે આયે ? (શ્રોતા :- પંજાબ સે).

ચોથી ઢાલ હૈ ઉસમેં હિન્દી મેં ૧૫ વાં શ્લોક હૈ, ગુજરાતી મેં ૧૪ વાં હૈ, હિન્દી મેં ૧૫ વાં હૈ. હૈ ના આખિર કા ? હિન્દી મેં ૧૫ વાં હૈ. 'જો જીવ બારહ વ્રતોં કે પાંચ-પાંચ અતિચારોં કો નહીં લગાતા,....' યે વ્યાખ્યા ચલતી હૈ. કિસકો વ્રત હૈ વહ બાત પહલે ચલી. ક્યા ચલી ? કિ, યહ આત્મા શુદ્ધ આનંદ જ્ઞાતા-દષ્ટા હૈ, એસી અંતર મેં પુણ્ય-પાપ કે ભાવ કી રચિ છોડકર ઔર સંયોગી નિમિત્ત કી રચિ છોડકર, જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ કી અંતર્મુખ કી અનુભવ દષ્ટિ હો ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન પહલે કહને મેં આતા હૈ. ભૈયા ! સમજે ? સમ્યગ્દર્શન.

'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ' આતા હૈ ના ? 'ઉમાસ્વામી'. 'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ' તો સમ્યગ્દર્શન કિસકો કહતે હૈં ? 'તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં.' તત્ત્વાર્થ કિસકો કહતે હૈં ? કિ, જીવ જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન શુદ્ધ પૂર્ણ હૈ, એસી અંતર્મુખ હોકર (નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ કરના). પુણ્ય-પાપ કા ભાવ

आस्रवतत्त्व है. शरीर, कर्म अश्रवतत्त्व है. अश्रवतत्त्व की रुचि छोड़कर और शुभ-अशुभभाव जो होता है वह आस्रवतत्त्व है. उसकी भी रुचि छोड़कर. आस्रव और अश्रव से भिन्न अकेला ज्ञायक तत्त्व त्रिद्वानंद भगवान् आत्मा है, ऐसी स्वसन्मुख, राग से विमुख होकर, निमित्त से विमुख होकर पूर्ण स्वभाव के सन्मुख होकर अंतर में दृष्टि होना उसका नाम सम्यग्दर्शन कहने में आता है. समझे के नहीं ? यहाँ तो सादी हिन्दी है. हमें बहुत हिन्दी आती नहीं. साधारण हिन्दी है. हम तो काठियावाड़ी है ना ! समज में आया ?

भगवान् परमेश्वर त्रिलोकनाथ तीर्थंकरदेव, जिन्होंने एक समयमें तीनकाल तीनलोक देखा. भगवान् के मुख जो सम्यग्दर्शन की व्याख्या आयी, वही व्याख्या भगवान् 'कुंडकुंडार्यायदेव' ने की है. समज में आया ? दो हजार वर्ष पहले संवत् ४८ में भरतक्षेत्र में 'कुंडकुंडार्यायदेव' नग्न द्विगंबर मुनि थे, जो भगवान् के पास गये थे, 'सीमंधर' परमात्मा के पास आठ दिन रहे थे. वहाँ से आकर 'समयसार' आदि यहाँ बनाये. उसी के अनुसार 'दौलतरामज्ज' ने भी 'छह ढाला' में संतों, मुनि, तीर्थंकरों कहते हैं उसी प्रकार से हिन्दी में 'छह ढाला' बनाई. अपने घर की कोई बात है नहीं. समज में आया ?

कहते हैं कि, बारह व्रत किसको होता है ? बारह व्रत पंचम गुणस्थान में होता है. समज में आया ? पंचम गुणस्थान किसको कहते हैं ? सर्वार्थसिद्धि के एकभवतारी देव हैं, उसको सम्यग्दर्शन है. सम्यग्दर्शन में उसको जितनी आत्मा के अनुभव की शांति मिली और उसे रागादि दूसरे तीन कषाय का भाव है, उससे पंचम गुणस्थान में उससे अधिक शांति होती है. वह यौथे गुणस्थान में है. और पंचम गुणस्थान के श्रावक, सख्ये श्रावक की बात चलती है, हाँ ! संप्रदाय की बात यहाँ नहीं है. भगवान् सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ की वाणी में आया कि, पंचम गुणस्थान का श्रावक ऐसा है कि, सर्वार्थसिद्धि से भी उसको आत्मा की शांति, अकषायभाव (विशेष प्रगट हुआ है). दो कषाय टल गया है—अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानी. प्रत्याख्यानी और संज्वलन दो (कषाय) रहे हैं. पंचम गुणस्थान में श्रावक को अपने अनुभव में आत्मा आनंदकंद शुद्ध ज्ञाता-दृष्टा है, ऐसा आ

गया है. इसके अलावा दूसरे कथाय के अभाव से शांति भी बढ गई है. जैसे पंचम गुणस्थान में जैसे बारह व्रत का विकल्प आता है, जो पुण्यबंध का कारण व्यवहार्यारित्र कडने में आता है. समज में आया ? बैया ! सूक्ष्म बात है. उसने अनंतकाल में चैतन्य का पत्ता ढी लिया नही.

नोंवी त्रैवेयक अनंतबार गया. इसमें पडले आ गया ना ?

मुनिव्रत धार अनंतबार, त्रीवक उपजायो;

चै निज आतमज्ञान बिना, सुभ लेश न पायो.

आता है ना उसमें ? पडले आ गया है, '७७ ढाला' में आ गया है. क्या पंक्ति है ? कौन-सी है ? 'मुनिव्रत धार' आता है कि नही ? चौथी ढाल की पांचवीं. ये चौथी चलती है उसकी ना ? आता है, देजो ! पांचवीं (गाथा) है. चौथी ढाल का पांचवां श्लोक है. ८८ पन्ना है. १०० में १ कम.

कोटि जन्म तप तपै, ज्ञान बिन कर्म जरेँ जे;

ज्ञानीके छिनमें त्रिगुप्ति तैं सडज टरैं ते.

करोडों भव में, करोडों मनुष्यभव में, करोडों मनुष्य भव जब मिला तब. मनुष्यभव भी अनंतकाल में मिलता है. उसमें भी मनुष्य भव में करोडों भव में, करोडों वर्ष तप करे परंतु आत्मा के ज्ञान बिना उसमें कुछ लाभ है नही. 'मुनिव्रत धार अनंतबार, त्रीवक उपजायो;' मुनिव्रत धार. अड्डाईस मूलगुण, पंच मडाव्रत अनंतबार लिये, अनंतबार लिया. 'चै निज आतमज्ञान बिना, सुभ लेश न पायो.' क्या कडते हैं ? पंच मडाव्रत और अड्डाईस मूलगुण का विकल्प भी दुःखरूप है, राग है, आस्रव है. समज में आया ? क्या कडा ? देजो !

'मुनिव्रत धार अनंतबार, त्रीवक उपजायो; चै निज आतमज्ञान...' विकल्प पुण्य का परिणाम है, पंच मडाव्रत का, अड्डाईस मूल गुण का मडाव्रत का विकल्प जो राग है वड विकार है, दुःख है, आस्रव है. उसका पालन किया तो स्वर्ग में गया. परंतु राग रडित मेरी चीज (है उसका) 'आतमज्ञान बिना, सुभ लेश न पायो.' बराबर है ? आत्मा पूर्णानंद स्वरूप है. मडाव्रत का, व्रत का विकल्प से त्मिन्न

है, जैसे आत्मा की अनुभव की दृष्टि किये बिना उसको अंश भी आत्मा का आनंद आया नहीं. पंच मछाव्रत पाला और आनंद नहीं आया. क्योंकि पंच मछाव्रत तो राग है, पुण्य है, दुःख है. आहा...हा...! भाई ! दुनिया ने वीतरागमार्ग सुना ही नहीं.

सच्ये मछाव्रत, हां ! सम्यग्दर्शन बिना के. अष्टाईस मूलगुण, षडे-षडे आहार, अकवार आहार, इन्द्रियदमन, षट् आवश्यक, सामायिक आदि बराबर (पावे), हां ! सम्यग्दर्शन बिना के. सम्यग्दर्शन हो तो भी वड है तो राग ही. बंध का कारण है. सम्यग्दर्शन मुनि को है, सच्ये मुनि को भी पंच मछाव्रत का विकल्प आता है वड राग है, आस्रव है, दुःख है, विकार है, बंध का कारण है. ऐसा ज्ञानी जानते हैं. समज में आया ? सूक्ष्म बात है, भाई ! अनंतकाल में उसने तत्त्व को सुना ही नहीं.

यहां तो कहते हैं कि, आत्मदृष्टि बिना, अनुभव बिना, आत्मज्ञान के बिना अष्टाईस मूलगुण उसने अनंतबार पावे. नग्न द्विगंबर (हुआ), उजरो रानियों का त्याग (करके) मुनि हुआ, आनंद लेश न पाया. क्योंकि आनंद तो आत्मा में है. मछाव्रत का परिणाम तो शुभ है, राग है, दुःख है. उसमें आनंद नहीं. भाई ! बहुत चिद्लाते हैं. डम पावते हैं ना ! तू धूल पावता है. सुन तो सही, तुजे मालूम नहीं. श्रद्धा की खबर नहीं, ज्ञान की खबर नहीं.

यहां तो कहते हैं, निज आत्मज्ञान. भगवान का ज्ञान नहीं, भगवान परद्रव्य हैं, सिद्ध परद्रव्य हैं. अपना निज, शब्द है ना ? 'नै निज आत्मज्ञान'. बडा शब्द है. उसमें गागर में सागर भर दिया है. 'दौलतरामञ्ज' में सारे शास्त्र का छिन्दी में थोडा सार भर दिया है. लोगों को अर्थ का पता नहीं और कंठस्थ कर ले, बोल ले. 'निज आत्मज्ञान' अपना आत्मा. प्रतादि का जो विकल्प है, राग है (उससे) भिन्न है, ऐसा अंतर का आत्मज्ञान, आत्म अनुभव बिना, अंश मात्र भी अतीन्द्रिय आनंद का सुभ पाया नहीं. उसका अर्थ कि, आत्मा के ज्ञान बिना जैसे पंच मछाव्रत अनंतबार पावे तो भी दुःख पाया. ऐसा अर्थ हुआ कि नहीं ? लैया ! दुःख पाया, ऐसा अर्थ है ना ? आत्मा का आनंद न पाया. आनंद न पाया तो दुःख

पाया. औसा अर्थ होता है उसमें ? आहा..हा...! समजे कुछ नहीं और औसा मान ले कि, हम समजते हैं, समजते हैं. बहम् में ही बहम् में जिंदगी यली गई. बहम् में यानी अंधापे में. अज्ञान में और अज्ञान में अनंतकाल यला गया, परंतु वास्तविक तत्त्व की क्या दृष्टि है और वास्तविक तत्त्व का ज्ञान क्या है और वास्तविक तत्त्वपूर्वक बारह व्रत का विकल्प का क्या स्वरूप है उसका भी उसने बोध किया नहीं. यहाँ तो वह कहते हैं. यह यौथी ढाल की पांचवीं गाथा है. पंद्रहवीं यलती है. समज में आया ? यलती है वह प्रंदहवीं है, वह पांचवीं थी.

आत्मज्ञान, जो आत्मा का अतीन्द्रिय आनंद, आत्मा में बेलद आनंद और ज्ञान है, औसा अनंतगुण का पिंड प्रभु (जवतत्त्व है). पुण्य-पाप तो आस्रवतत्त्व है, शरीर, वाणी अजवतत्त्व हैं. कहते हैं, सम्यग्दृष्टि जव अपने ज्ञान के अनुभव की आनंद की भूमिका में स्वरूप में स्थिर नहीं रह सकता तो उसे बारह व्रत का विकल्प, शुभराग आये बिना रहता नहीं. समज में आया ? बारह व्रत का विकल्प है वह पुण्यबंध का कारण है. आस्रव है कि नहीं ? लैया ! कहते हैं, स्वर्ग मिलेगा, उससे स्वर्ग मिलेगा. और जितना स्वरूप की दृष्टि और अनुभव हुआ है, उससे संवर, निर्जरा होगी. लैया ! सूक्ष्म बात है, लैया !

लोगों में वर्तमान में बहुत गडबड यली है. उस बात के सामने यह बात आती है तो औसा लगता है कि, अकांत है. भगवान ! सुन तो सही, प्रभु ! तेरी यीज निराली है, सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ ने जो इरमाया है औसा मार्ग दूसरे में कहीं है नहीं. वीतराग परमेश्वर सर्वज्ञदेव अक समय में तीनकाल तीनलोक जिन्डों ने देखा उन्डोंने सम्यग्दर्शन-ज्ञान का औसा स्वरूप कहा है. समज में आया ? सर्वज्ञ के अलावा दूसरे में तो कोई मार्ग है नहीं.

कहते हैं, औसे पंचम गुणस्थानवाला जव बारह व्रत का पालन करे, शुभराग है, परंतु पीछे स्वरूप की दृष्टि और स्वरूप के आनंद की शांति है उतना धर्म है. समज में आया ? और जितना बारह व्रत का विकल्प आता है वह पुण्यबंध है. कहते हैं कि, 'पांच-पांच अतिचारों को नहीं लगाता...' पीछे 'मृत्यु-काल में...' जब

मृत्यु-काल आता है तब 'समाधि धारण करके...' देजो ! शांत.. शांत.. शांत.. अंतर समाधि आनंद स्थिर होकर सन्यास धारण करे. 'उनके दोषों को दूर करता है...' श्रावक समाधिभरण में आत्मा के आनंद में अतीन्द्रिय आनंद में दृष्टि देकर शांति में रहते हैं, तब उन्हें समाधिभरण होता है. अंतर में शांति होती है तो समाधिभरण होता है.

'संप्रकार श्रावक के व्रत पालन करके सोलहवें स्वर्ग तक उत्पन्न होता है,...' सोलहवें स्वर्ग (तक जाता है). राग है ना ! एतना पुण्यबंध हो जायेगा. मुनि को भी जब तक पूर्ण वीतरागता न हो तब तक आत्मा के अनुभव में तीन कषाय का अभाव है, एतनी तो संवर, निर्जरा है. उनको भी जितना पंच महाव्रत का परिणाम आता है वही शुभराग आसव है. उससे बंध हो जायेगा, स्वर्ग में जायेगा, (वही) संवर, निर्जरा नहीं (है). समज में आया ? लैया ! समज में आया कि नहीं ? 'उत्पन्न होता है,...

'वहां से मृत्यु प्राप्त करके...' देजो ! सम्यग्दृष्टि श्रावक अपने स्वरूप की दृष्टि अंतर में रखकर, शांति का वेदन करके आधिर में समाधिभरण करके स्वर्ग में जाते हैं. भारहवां अच्युत स्वर्ग है ना ? अच्युत देवलोक में जाते हैं. 'वहां से मृत्यु प्राप्त करके...' वहां की स्थिति पूरी होकर 'मनुष्यपर्याय पाकर...' वहां से मनुष्य होता है. अपना अपूर्व काम बाकी रह गया वही 'मुनि होकर मोक्ष जाता है.' श्रावकपने में कभी मोक्ष होता नहीं. समज में आया ? लवे पंचम गुणस्थान में अनुभव दृष्टि, अकावतारी हुआ परंतु जब मुनि हो, द्विगंबर संत आत्मा के आनंद में लुलते-लुलते, लुलते एतना अतीन्द्रि आनंद, तीन कषाय के अभाव में आते हैं तब नग्न द्विगंबर दशा हो जाती है. द्विगंबर दशा, वस्त्र-पात्र लेने का उनको विकल्प होता नहीं. औसी द्विगंबर मुनि दशा हुआ बिना मोक्ष कभी होता नहीं. समज में आया ? गृहस्थाश्रम में वस्त्र-पात्र सहित हो तो सम्यग्दृष्टि हो सकता है, पंचम गुणस्थान हो सकता है, मुनि नहीं हो सकता. और मुनि (हुआ) बिना मुक्ति कभी होती नहीं.

यह कहते हैं, देजो ! 'मनुष्यपर्याय पकर मुनि होकर मोक्ष जाता है.' स्वर्गमें

से निकलकर उत्तम कुल में पुण्य के कारण उत्पन्न होता है। वहां अल्पकाल में गृहस्थाश्रम छोड़ देते हैं। मुनिपना आत्मा के आनंद में, अतीन्द्रिय आनंद में जुलते उग्र पुरुषार्थ से शांति का वेदन करते-करते पंच महाव्रत का पहले विकल्प आता है, फिर उसे भी छोड़कर स्वरूप में स्थिर होकर केवलज्ञान को प्राप्त करते हैं। समज में आया ? नीचे नोट है ना ? संलेपना की व्याख्या करेंगे।

‘कोषिटिके वश होकर विष, शस्त्र अथवा अन्नत्याग आदिसे प्राणत्याग किया जाता है उसे आत्मघात कहते हैं। संलेपना में सम्यग्दर्शन सखित...’ है। संलेपना आत्मघात नहीं, वल आपघात नहीं। संलेपना में आनंदकंद की लूमि का भास है अंदर। ‘सम्यग्दर्शन सखित आत्मकल्याण के हेतु...’ अंतर में आनंद में रहने के कारण, अतीन्द्रिय आनंद में जुलने के कारण ‘काया और कषाय को कृष करते हुओ..’ काया भी कृष पडती है और कषाय भी पतला हो जाता है। ‘सम्यक् आराधनापूर्वक...’ आत्मा की शांति, निर्विकल्प आनंद की आराधनापूर्वक ‘समाधिभरण होता है इसलिये वल आत्मघात नहीं...’ वल तो ‘धर्मध्यान है।’ वल आत्मघात नहीं। लोग कहते हैं, वल मर गया। ऐसा नहीं है।

सम्यक् आत्मा के अनुभव में आनंदकंद में जुलते (हुओ) शरीर का कृश होना और कषाय थोडा पतला है उसे भी कृश करते हैं, और आत्मा का अकषायभाव उग्र करते हैं। ऐसे में देह छूट जाना वल तो आत्मध्यान सखित धर्मध्यान है, उसको समाधिभरण कहते हैं। समज में आया ? हेओ, भावार्थ।

‘ओ ओव श्रावक के उपर कडे हुओ बारड व्रतों का विधिपूर्वक ओवपर्यंत पालन करते हुओ उनके पांच-पांच अतियारों को भी टालता है...’ शास्त्र में सब अधिकार हैं। ‘मृत्युकाल में दोषों का नाश करने के लिये विधिपूर्वक समाधिभरण (संलेपना) उनके पांच अतियारों को भी दूर करता है वल आयु पूर्ण होने पर मृत्यु प्राप्त कर...’ हेओ ! आयु पूर्ण होने पर उसकी मृत्यु होती है, आगे-पीछे मृत्यु होता नहीं। जिस समय जहां आयु पूर्ण होनेवाला है वहां होता है। ‘सोलडवें स्वर्ग तक उत्पन्न होता है।’ वल तो उत्कृष्ट बात कही है, हां ! कोई आठवें, पांचवें, दसवें

स्वर्ग तक ली जाये, कोई सुधर्म में ली जाये. पडला सुधर्म देवलोक है वहां ली उत्पन्न हो. परंतु उत्कृष्ट जाये तो श्रावक सोलहवें तक जाये.

‘ऋि देवायु पूर्ण होने पर मनुष्य आयु पाकर,...’ मनुष्यत्व बिना मुनिपना होता नहीं. देव में मुनिपना नहीं, सम्यग्दर्शन है, नारकी में सम्यग्दर्शन है, पशु में पंचम गुणस्थान है. समज में आया ? पशु है ना ? पशु. उसे पांचवा गुणस्थान श्रावक होता है. अढाई द्विप के बाहर असंख्य श्रावक हैं. ये अढाई द्विप है ना ? अढाई द्विप के बाहर असंख्य द्विप, समुद्र हैं. स्वयंभूरमण समुद्र में असंख्य श्रावक हैं. सुना है कि नहीं ? अढाई द्विप के बाहर. ये अढाई द्वीप तो मनुष्य का है, उसमें तो संख्यात मनुष्य हैं. अढाई द्विप के बाहर असंख्य समुद्र हैं. बाहर असंख्य समुद्र और द्विप हैं. उसमें एक स्वयंभूरमण समुद्र में असंख्यात समकित्ती पंचम गुणस्थानवाले पशु हैं. किसी को अवधिज्ञान है, किसी को जातिस्मरण है. ऐसा सम्यक् अनुभववाला, हां ! आत्मदर्शनवाले. जैसे असंख्य श्रावक स्वयंभूरमण समुद्र में हैं. लेकिन उसमें मुनिपना नहीं आता. नारकी और देव में यौथा गुणस्थान होता है, पशु में पंचम होता है, मनुष्य को तो यौथे से केवलज्ञान तक प्राप्त होता है. समज में आया ?

पशु का नहीं सुना होगा. अढाई द्विप के बाहर है, लैया ! स्वयंभूरमण समुद्र है, द्विप हैं, मगरमच्छ हैं, मच्छी हैं. समकित्ती, आत्मज्ञानी, हां ! आत्मा का अनुभव करनेवाला, आनंद का अनुभव करते-करते पंचम गुणस्थानवाले. पंचम गुणस्थानवाले असंख्य श्रावक बाहर हैं, पशु ! भाई ! कौन जाने भगवान जाने कौन होंगे ? मनुष्य में तो मनुष्य थोड़े हैं. भगवान ने असंख्य श्रावक कहे हैं. परमात्मा केवलज्ञानी त्रिलोकनाथ तीर्थंकर देव ने पंचम गुणस्थानवाले असंख्य श्रावक कहे हैं. समज में आया ? तो मनुष्यपने में तो असंख्य है नहीं. बाहर पशु में हैं. समज में आया ?

कहते हैं, पूर्ण शुद्धता प्राप्त करने का एक मनुष्यपना ही है, दूसरे में है नहीं. समज में आया ? आत्मा का आनंद, सख्यिदानंद प्रभु सिद्ध समान, जैसा सर्वज्ञ परमेश्वर ने देखा है, जैसे आत्मा का आनंद अनुभव हो तब उसे सम्यग्दर्शन

डोता है. समज में आया ? आडा..डा..!

मुमुक्षु :- अघरुं बडु छे....

उत्तर :- है, औसा है. अनादि है. दुनिया कुछ मानी लेती है. दुनिया नींबु को नीलमणि मान ले तो क्या नीलमणि छे जाती है ? औसे सम्यग्दर्शन मान ले कि, उमें देव-गुरु-शास्त्र की श्रद्धा है, नौं तत्त्व की श्रद्धा है तो समकित है. वड समकित है डी नडीं. समज में आया ? वड तो अनंतभार नौंवी त्रैवेयक गया तब औसा तो अनंतभार माना था. अनंतभार नौंवी त्रैवेयक गया. समज में आया ? द्विगंबर दिंग धारण करके, अड्डाईस मूलगुण (का) पालन करके, उजारों रानियों का त्याग करके (गया). वड पडले आया ना ? समज में आया ?

सम्यग्दर्शन भगवान् एसको कडते हैं, 'भूदत्थमस्सिदो खलु सम्मादिट्ठी हवदि जीवो।।' भगवान् आत्मा... 'समयसार' की ११ वीं गाथा में है. 'भूदत्थमस्सिदो' भगवान् आत्मा शुद्ध आनंदस्वरूप पूर्णानंद अनंत गुण का पिंड, निर्विकल्प आनंद (स्वरूप में) अंतर सन्मुख डोकर, पुण्य-पाप का विकल्प, राग से विमुख डोकर, निमित्त से विमुखता डोकर अंतर आनंद स्वरूप में सन्मुख डोकर अतीन्द्रिय आनंद के वेदन सडित प्रतीति छे उसका नाम सर्वज्ञ परमात्मा सम्यग्दर्शन कडते हैं. भैया ! समज में आया ? उसके बिना सब मिथ्यादृष्टि है. याडे तो नौं तत्त्व को विकल्प सडित माने, याडे तो देव-गुरु-शास्त्र को माने. उनको माने बिना तो शुक्लदेश्या तो डोती नडीं. नौंवी त्रैवेयक गया तो शुक्लदेश्या लेकर गया. सुना है ना ? भैया ! नौंवी त्रैवेयक आया ना पडले ? 'मुनिव्रत धार अनंतभार त्रैवेयक' शुक्लदेश्या, डां ! अनंतभार शुक्लदेश्या डुई.

शुक्लध्यान दूसरी यीज (है), शुक्लदेश्या दूसरी यीज (है). शुक्लदेश्या तो अभवि को भी डोती है. शुक्लध्यान दूसरी यीज (है). वड तो आत्मा का अनुभव (डोने के बाद) आठवें गुणस्थान में शुक्लध्यान डोता है. शुक्लदेश्या अनंतभार प्रत्येक प्राणी को आ गई. नौंवी त्रैवेयक अनंतभार गये. सुना ना नौंवी त्रैवेयक ? त्रैवेयक. यौद राज पुरुषप्रमाण है. त्रैवेयक यडां सर पर है. भगवान् केवलज्ञानी परमात्मा

ने लोक को पुरुषाकार देना है. वहां त्रैवेयक के स्थान में त्रैवेयक की नव पृथ्वि हैं. वहां ३१ सागरोपम की स्थिति में अनंतबार ज्व (गया है). पंच महाव्रत का परिणाम, अष्टाईस मूलगुण का परिणाम, उजरो रानियों का त्याग, बारह-बारह महिने का उपवास, ऐसी शुक्लवेश्या करके नौवीं त्रैवेयक अनंतबार गया. समज में आया ? आत्मा का कोई कार्य हुआ नहीं. शुभभाव.. शुभभाव.. शुक्लवेश्या का शुभभाव. ऐसा शुभभाव कि, दूसरे देवलोक की इंद्राणी चलाने आये तो यदे नहीं, ऐसा उसका शुक्लवेश्या का शुभभाव होता है. समज में आया ? उसके लिये आहार बनाने में अकेन्द्रिय का अक पत्ता ली मरा हो तो आहार न ले. उसके लिये बना हुआ आहार हो तो प्राण जाये तो ली न ले. ऐसी शुक्लवेश्या अनंतबार की. समज में आया ? परंतु आत्मा के सम्यग्दर्शन बिना उसका कुछ लाभ हुआ नहीं. आहा..हा...! कहां, समज में आया ? वह यहां कहां है, देजो !

‘सम्यक्चारित्र की भूमिका में रहनेवाले राग के कारण वह ज्व स्वर्ग में देवपद प्राप्त करता है;...’ श्रावक समकृति आत्मा का अनुभव करनेवाला, अतीन्द्रिय आनंद का अनुभव हुआ है, उसको श्रावक कहते हैं. संप्रदाय में हैं उसे श्रावक नहीं कहते हैं. समज में आया ? बोरी में कडवाहट लरी हो और उपर से शक्कर नाम रभे तो वह कडवाहट भीठी नहीं होती. भीठी हो जाये ? उपर शक्कर लिपते हैं ना ? जैसे नाम रभे कि, डम श्रावक हैं, भुनि हैं. रभो नाम. बोरी रभो, अंदर में क्या ? मिथ्यात्वभाव पडा है, जहर तो पडा है. समज में आया ? राग का कण ली दया, दान, व्रत का विकल्प उठता है वह राग है. उस राग से अपने को लाभ मानना वह मिथ्यादृष्टि अज्ञानी है. उसके हृदय में जहर लरा है. भगवान त्रिलोकनाथ उसको मिथ्यादृष्टि कहते हैं. उसको समकृति तो नहीं (कहते), तो श्रावक तो है ही नहीं. समज में आया ? भाई ! कठिन बात है, भाई ! यह कहते हैं.

श्रावक को अपने स्वरूप की दृष्टि अनुभव की हुई है. मैं आनंद, शुद्ध चिदानंद स्वरूप हूं. राग आता है वह ली आस्रवतत्त्व है. सात तत्त्व में शरीर, कर्म अज्वतत्त्व है. सात तत्त्व हैं ना ? ज्व, अज्व, आस्रव, बंध, संवर, निर्जरा और भोक्ष. ये शरीर, कर्म, वाणी ये सब अज्व तत्त्व हैं. अज्वतत्त्व के द्रव्य-गुण-पर्याय अज्व

में है. अश्व की पर्याय अश्व से होती है, मेरे से नहीं. और अंदर में पुण्य-पाप का भाव शुभ-अशुभ होता है, वही आस्रवतत्त्व है. आस्रवतत्त्व अश्व से भिन्न है और अश्व से आस्रव से भिन्न है और पुण्य-पाप का भाव आस्रव से भगवान् आत्मा भिन्न है. ज्ञानानंद भगवान् आत्मा का, आस्रवतत्त्व से भिन्न होकर अपने स्वरूप की अंतर अनुभव दृष्टि करना उसका नाम सम्यग्दर्शन और उसका नाम सम्यग्ज्ञान है.

ऐसे सम्यग्दर्शन-ज्ञान पूर्वक श्रावक को अंतर में शांति बहुत बढ़ती है. वही तो पहले कहां. सर्वार्थसिद्धि में एकत्वतारी सम्यग्दृष्टि हैं, उससे भी पंचम गुणस्थानवाले श्रावक को शांति बढ़ गई है. उसको (देव को) एक अनंतानुबंधी कषाय का त्याग है. सख्या श्रावक होता है उसे दो कषाय का त्याग है. अनंतानुबंधी का और अप्रत्याभ्यानावरणीय का. तो अंदर में शांत... शांत.. शांति का वेदन श्रावक को है. अनंतगुणी शांति अंदर में बढ़ गई है. आहा..हा...! ऐसी भूमिका में जो बारह व्रत का विकल्प होता है उसका पुण्यबंध होकर स्वर्ग में चले जाते हैं. समष्ट में आया ? इतना पुण्य बाकी है तो स्वर्ग में चले जाते हैं.

मुमुक्षु :- .. पछी ज्वालमां आवे छे, पहलेवां ज्वाल नथी आवतो.

उत्तर :- तो फिर उसका ज्वाल कहां से आया ? पहले आत्मा जाने बिना पर का ज्वाल आया कहां से ? एक का भान नहीं और दो का भान होता है, ऐसा कहते हैं. आहा..हा...! अरे.. भगवान ! प्रभु !

तेरी यीज में तो अनंत अनंत शांति आदि पड़ी है. अनंत गुण भरे हैं, अनंत गुण ! लैया ! कितने गुण हैं ? सुना है कभी ? कितने अनंत ? दस-बीस नहीं. शास्त्र में है, अनंत की गिनती कितनी ? कि, अभी तक जितने सिद्ध हुए, छ मास और आठ समय में, भगवान् सर्वज्ञ परमात्मा त्रिलोकनाथ ने देखा है कि, छ मास और आठ समय में ६०८ मुक्ति को पाते हैं. समष्टे ? छ मास और आठ समय में ६०८ मुक्ति को पाते हैं. तो अभी तक जो सिद्ध हुए, अभी तक अनादि से सिद्ध होते आये हैं, अभी यहाँ नहीं है तो मछाविदेह क्षेत्र में भगवान् बिराजते

हैं. त्रिलोकनाथ 'सीमंधर' प्रभु मनुष्यदेह में बिराजते हैं. वहां भी अत्मी साधु, संत, आत्मज्ञानी, ध्यानी केवलज्ञान पाकर मोक्ष जाते हैं. तो ७ मास और आठ समय में ६०८ मोक्ष पाते हैं. एतने अनंत पुद्गल परावर्तन हो गये, उन सिद्ध की संख्या से एक शरीर.. आलु.. आलु होता है ना ? बटाटा नहीं कड़ते ? आलु, काँ, लील-कूंग होती है ना ? पानी के उपर होती है उसे क्या कड़ते हैं ? काँ कड़ते हैं ना ? काँ का एतना टुकड़ा लो, एक टुकड़ा में असंख्य औदारिक शरीर हैं. एक शरीर में अत्मी तक सिद्ध हुआ उससे अनंतगुने श्व हैं. समज में आया ? जितने सिद्ध हुआ उससे, काँ का एक एतना टुकड़ा लो उसमें असंख्य तो औदारिक शरीर हैं. असंख्य औदारिक शरीर एतने में, हां ! हंमन नहीं, यथार्थ है. सुना नहीं तो क्या हुआ ? सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ ने कहा है, ऐसा है. एक शरीर उसमें से लो, असंख्य में से, तो एक शरीर में एतने आत्मा हैं कि, सिद्ध से भी अनंतगुने. और उससे ये शरीर के रजकण, दुनिया के परमाणु हैं उससे अनंत गुने हैं, श्व की संख्या से पुद्गल की परमाणु की संख्या अनंतगुनी हैं. समज में आया ? और उससे आकाश सर्वव्यापक है, आकाश सर्वव्यापक है ना ? अलोक है ना ? अलोक. यह तो यौद ब्रह्मांड लोक है. जाली अलोक (है). यला जाये, यला जाये आकाश यला जाता है, कहीं अंत नहीं, कहीं अंत नहीं, अंत नहीं. एतना आकाश, उसके एतने टुकड़े को प्रदेश कड़ते हैं. ऐसा अनंत आकाश, जितने आकाश के प्रदेश हैं वे परमाणु की संख्या से अनंतगुने हैं.

एस अनंतगुने से एक श्व में उससे अनंतगुने गुण हैं. समज में आया ? आहा...हा...! कुछ मालूम नहीं. घर के बर्तन मालूम है, कितनी थाली और कितने बर्तन है ? धूल में भी मालूम नहीं. आत्मा कौन है ? देह में बिराजमान प्रभु आत्मा, आकाश के प्रदेश की संख्या अमाप अनंत, उससे अनंतगुने गुण हैं. अनंत गुण का पिंड भगवान, पुण्य और पाप के शुभ-अशुभ राग की रुचि छोडकर ऐसे अनंत गुण भगवान की अंतर अनुभव में दृष्टि होना, जिसमें अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद आना, उसका नाम भगवान सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान कड़ते हैं.

ऐसे सम्यग्दर्शन, ज्ञान पूर्वक श्रावक को बारह व्रत का शुभराग आता है.

९स शुभराग से तो स्वर्ग में जाते हैं. जितनी अंतर में निर्मलता प्रगट हुई है, उतनी तो संवर और निर्जरा प्रगट हुई. समज में आया ? सख्ये श्रावक की बात करते हैं. वैसे तो सब अपने को श्रावक कहते हैं, हम श्रावक हैं, जन्म ले तब से कहते हैं, हम श्रावक हैं, श्रावक हैं. कौन ना कहे ? कैसे देने पडते हैं ? समज में आया ?

‘किन्तु संवर, निर्जरारूप शुद्धभाव है;...’ देजो ! क्या कडा ? श्रावक को आत्मा के अनुभवपूर्वक जितना बारह व्रत का राग रहा उसका पुण्यबंध हुआ और संवर, निर्जरा तो शुद्धभाव है. अंदर में जितना पुण्य-पाप से रहित, बारह व्रत के विकल्प से रहित, अंतर के अनुभव में स्थिरता शांति की, आनंद की हुई वह शुद्धभाव है. शुद्धभाव संवर, निर्जरा है. और शुभभाव जो बारह व्रत का है वह आस्रव है. समज में आया ? लैया !

शुभ, अशुभ और शुद्ध. भाव की तीन जाति हैं. आत्मा में हिंसा, जूठ, योरी, विषयभोग वासना अशुभभाव हैं. और ९स हिंसा में भीटास आना और दया, दान, व्रत का परिणाम शुभ है वह ठीक है, ऐसा भाव आना वह मिथ्यादृष्टि का अशुभभाव है. और मिथ्यादृष्टि जाने के बाद भी जितना हिंसा, जूठ, योरी, विषय का भाव (आता है वह) पाप (है), और दया, दान, व्रत, भक्ति, पूजा, यात्रा का भाव पुण्य (है). पुण्य और पाप दोनों आस्रवतत्त्व है. ये शुभभाव भी आस्रव है. और उससे रहित जितने निर्विकल्प आत्मा के आश्रय शुद्ध श्रद्धा, ज्ञान, शांति प्रगट हुआ वह शुद्धभाव है. वह शुद्धभाव संवर, निर्जरा है. समज में आया ? सातों तत्त्व आ गये, देजो !

शरीर, अश्व आदि. ये शरीर और कर्म अश्वतत्त्व हैं, अश्व है. ये मिट्टी है ना ? अश्व है. जड कर्म अश्वतत्त्व है. ये वाणी अश्वतत्त्व जडतत्त्व है. वह अश्व हुआ. हिंसा, जूठ आदि के परिणाम होते हैं वे पापरूपी अशुभ आस्रव परिणाम (हैं). दया, दान, व्रत के (परिणाम) पुण्यरूपी आस्रवतत्त्व (है). उससे त्मिन्न भगवान ज्ञानमूर्ति सिदानंद आत्मतत्त्व (है). उसकी अंदर में शुद्ध श्रद्धा, ज्ञान प्रगट

કરના વહ સંવર, નિર્જરા તત્ત્વ (હૈ) ઓર પૂર્ણ શુદ્ધિ પ્રગટ હોના વહ મોક્ષતત્ત્વ (હૈ). સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- પહલે ક્યા કરના ?

ઉત્તર :- યે ક્યા કહતે હેં ? ધર્મ કે લિયે પહલે આત્મા રાગ સે ભિન્ન હૈ ઉસકી અનુભવ દષ્ટિ કરની. વહ ધર્મ કે લિયે પહલે હૈ. પહલે એક કે બિના શૂન્ય કહાં સે આયે ? આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? ‘એક હોય ત્રણકાળમાં પરમાર્થનો પંથ’ વીતરાગ પરમેશ્વર ને કહા હુઆ, ભરત, ઐરાવત યા મહાવિદેહ મેં સભી ભૂમિ મેં ‘એક હોય ત્રણકાળમાં પરમાર્થનો પંથ’ પરમાર્થ કા પંથ દો, તીન, ચાર હોતા નહીં. કહો, સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- પુરુષાર્થ કિયે જા.

ઉત્તર :- કૌન-સે પ્રકાર કા ? કિસ પ્રકાર કા ? પુરુષાર્થ – પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ સે આત્મા પર હૈ ઉસકા પુરુષાર્થ કિયે જા, ઐસા હૈ. સમજ મેં આયા ? ઐસા કહતે હેં કિ, પુરુષાર્થ કિયે જા. કિસ પ્રકાર કા ? ક્યા જડ કા પુરુષાર્થ આત્મા કર સકતા હૈ ? આત્મા શરીર કો હિલા સકતા હૈ ? યે તો મિટ્ટી હૈ, અજીવ હૈ. ઉસમેં ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તં સત્ હૈ. ઉસમેં પર્યાય કા ઉત્પાદ હોતા હૈ, જડ મેં જડ સે હોતા હૈ. ક્યા આત્મા ઉસકા ઉત્પાદ પુરુષાર્થ સે કર સકતા હૈ ? માનનેવાલા મૂઢ હૈ. જડ કી પર્યાય મેરે સે હોતી હૈ, વાણી મેરે સે હોતી હૈ, જડ કી પર્યાય કા ઉત્પાદ જડ સે હોતા હૈ. પૂર્વ કી પર્યાય કા વ્યય, નવી પર્યાય કા ઉત્પાદ, સદ્દશપના ધ્રુવ (હૈ). યહ તો પ્રત્યેક પરમાણુ કા ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્ત સત્ ઉસકા ધર્મ હૈ. વહ માને કિ, મેરે સે જડ કી પર્યાય હુઈ, મેં બોલતા હૂં. મૂઢ હૈ. જડ કી પર્યાય કો, અજીવ કો જીવ માના. અજીવ કો જીવ માને વહ મિથ્યાદષ્ટિ (હૈ). રટ તો લે. વિચાર કરને કી કુછ ખબર નહીં. ‘વાંચે પણ નહીં કરે વિચાર’ ‘દલપતરામ’ કા આતા થા ના ? ‘એ સમજે નહીં સઘળો સાર’. ‘દલપતરામ’માં આવતું. ‘દલપત’ કવિમાં (આવતું).

યહાં તો કહતે હેં, જડ કર્મ, શરીર, વાણી જગત કે સ્વતંત્ર પદાર્થ હેં. ઉસકી પર્યાય કા મેં આત્મા કર્તા નહીં, જૈસે ઈશ્વર કોઈ જગત કા કર્તા નહીં. જગત સ્વયંસિદ્ધ

तत्त्व है। जैसे सम्यग्दृष्टि धर्मी जानते हैं। जो अश्वतत्त्व का कुछ करना आत्मा (का कार्य) नहीं। अश्व की पर्याय अश्व से होती है, अश्व का गुण अश्व में है, अश्व का द्रव्य अश्व में है, अश्व का द्रव्य-गुण का परिणामन अश्व से होता है। समज में आया ? लैया ! अश्व की पर्याय अश्व से होती है, आत्मा से नहीं। कठिन बात है, भाई !

जैसा हाथ चलता है उसका आत्मा कर्ता नहीं है। ये हाथ चलता है उसका आत्मा कर्ता है जैसा माननेवाला अश्व को श्व मानता है। मूढ मिथ्यादृष्टि अज्ञानी है, वीतराग की आज्ञा की उसे भ्रम नहीं। समज में आया ? अश्व से त्मिन्न पुण्य-पाप का शुभ-अशुभ परिणाम दोनों आसव हैं। दोनों से बंध है, शुभ छो या अशुभ छो, दोनों से बंध है। अबंध नहीं, अबंध नाम सम्यग्दर्शन नहीं। अबंध स्वभाव भगवान् आत्मा विद्वान् की मूर्ति, उसके सन्मुख होकर सम्यक् प्राप्ति होना वह शुद्धभाव है। यह शुद्धभाव संवर, निर्जरा है। आत्मा श्वद्रव्य है, वह संवर, निर्जरा है, पूर्ण शुद्धि मुक्ति है, पुण्य-पाप आसव है, उससे बंध होता है। जो की पर्याय जो बंध है, वह अश्व है। जैसा त्मिन्न-त्मिन्न सात तत्त्व का यथार्थ अंतर अनुभवपूर्वक श्रद्धा होनी उसका नाम सम्यग्दर्शन-‘तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनम्’ कहते हैं। समज में आया ? लैया ! अरे...! भगवान् के मार्ग सब लूट चल रही है। मार्ग कहां रखा और कहां मानकर चलते हैं। समज में आया ? यह कहते हैं, देजो !

श्रावक को जितना शुभभाव है (उससे) वह स्वर्ग को प्राप्त करता है। धर्म का इल संसार की गति नहीं। कोई कहता है कि, अपने धर्म करते हैं तो स्वर्ग मिलेगा। स्वर्ग का तो बंध है। धर्म से बंध होता है ? जिस भाव से बंध हो वह धर्म है ? समज में आया ? जिस भाव से बंध हो वह भाव धर्म नहीं। धर्म से बंध होता ही नहीं। धर्म तो संवर, निर्जरा है। समजे ? नहीं समजे। धर्म से आत्मा का स्वभाव मिले। पुण्य परिणाम धर्म नहीं। उससे बंध (होता है), बंध से स्वर्गादि मिले। धर्म से स्वर्ग मिले ? और स्वर्ग का जो भाव है वह धर्म है ? धर्म से बंध हो तो फिर छूटने का क्या उपाय ? समज में आया ? आहा...हा...! (अज्ञानी) चिल्लाते हैं। जिस भाव से तीर्थंकरगोत्र बंधता है वह भाव भी धर्म

नहीं. बंध पडा है ना ? बंध है, शुभभाव है. षोडशकारण भावना शुभभाव है. सम्यग्दृष्टि जानते हैं कि, ये भाव आते हैं, लेकिन है बंध. मेरी यीज तो राग से भिन्न है, उसको मैं सम्यग्दर्शन-ज्ञान जानता हूँ, ऐसा माने. आहा..हा...! समज में आया ? कुछ भान नहीं और (कहे कि), उम जैन हैं. जैन किसको कडना ? जैना का सरपर सिक्का मारा है तो जैन हो गया ?

भगवान सर्वज्ञदेव परमेश्वर त्रिलोकनाथ कडते हैं कि, श्रावक को जो शुभभाव रखा उससे तो स्वर्ग मिला और संवर, निर्जरा रूप शुद्धभाव है, इस धर्म की पूर्णता वड मोक्ष है. तीनों आ गये, हेओ ! श्रावक को जितना शुभभाव रखा उससे पुण्यबंध हुआ, बंध मिला. और आत्मा का स्वभाव का अनुभव करके जितना निर्विकारी अकषाय परिणाम हुआ उसका नाम संवर, निर्जरा (है). पूर्ण शुद्धि हुई उसका नाम मुक्ति. समज में आया ? योथी ढाल पूरी हुई, लो !

नीचे लिखा है वड सब आ गया है. इस ओर (फूटनोट) है. ११८ पन्ना. 'अज्ञानपूर्वक चारित्र सम्यक् नहीं कडलाता,...' है उसमें ? है ? 'पुरुषार्थसिद्धि उपाय' का श्लोक है.

न हि सम्यग्व्यपदेशं चरित्रमज्ञानपूर्वकं लभते ।

ज्ञानानन्तरमुक्तं चारित्राराधनं तस्मात्॥३८॥

अज्ञान नाम आत्मा का सिद्धान्त ज्ञाता-दृष्टा के अनुभव के भान बिना चारित्र सम्यक् नहीं कडलाता. चारित्र को सम्यक् लागू नहीं पडता. मिथ्याचारित्र है. मिथ्याचारित्र नाम राग की क्रिया है. 'इसलिये चारित्र का आराधन ज्ञान होने के पश्चात् कडा है.' अपना अनुभव, दृष्टि करना, बाद में अंतर स्वरूप का चारित्र-स्वरूप में स्थिरता बाद में होती है. दर्शन, ज्ञान बिना चारित्र होता नहीं. लो, चार ढाल पूरी हुई.

नोंध :- पांचमी तथा छठी ढाण परना प्रवचनो त्रीण भागमां देवामां आवशे.